

KÉNYSZER- PÁLYÁRÓL TÉVÚTRA

Szociáldemokraták a
Tanácsköztársaságban

VARGA LAJOS

VARGA LAJOS
Kényszerpályáról
tévútra

Varga Lajos

X 284 189

Kényszerpályáról tévútra

Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban



Országos Magyar Könyvtár
Könyvtár
Könyvtár

1919. évi 1. sz. kiadás

1919. évi 1. sz. kiadás

X 284 189



Megjelent

nka

a Nemzeti Kulturális Alap,

PTA PTH

a Politikatörténeti Alapítvány és a Politikatörténeti Intézet támogatásával

A borítógrafika Kassák Lajos művének felhasználásával készült

SZTE Klebelsberg Könyvtár



J001297007



ISBN 978 963 338 442 8

Kiadja a Napvilág Kiadó
1054 Budapest, Alkotmány u. 2.
e-mail: kiado@napvilagkiado.hu
www.napvilagkiado.hu

Első kiadás: 2019

© Varga Lajos
Minden jog fenntartva.

X 284189

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképes úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Printed in Hungary

Tartalom

Előszó

A szociáldemokraták 1919. március 20–21-én: ugrás az ismeretlenbe

A nemzetgyűlési választások előkészületei	15
A demokratikus átalakulás „forradalmi” bírálói	21
A demokratikus fejlődést tagadó KMP színre lépése	25
A márciusi Kun-levél	28
A Vix-jegyzék sokkhatása	38
„Tárgyalások” a Gyűjtőfogházban	49
A demokratikus kormány utolsó ülése. A proletárdiktatúra kihirdetése	54
A Forradalmi Kormányzótanács megalakulása	62
Szereplők, szemtanúk reflexiói március 21-ről	73

Kora tavasz: fékezés és egyensúlyozás a túlhatalommal szemben

Bizonytalankodás, vakmerőség – a hatalomgyakorlás kezdete	81
A Forradalmi Kormányzótanács első intézkedései	95
A sajtószabadság megszüntetése	100
Oktatás- és egyházpolitika	105
A proletárdiktatúra intézményesített elnyomó szervei	109
A szocializálás illúziói és buktatói (az iparvállalatok, a bankok, a kereskedelem államosítása; a munkanélküliség, a bérek kezelése; a föld- és agrárkérdés; a lakáshelyzet és a lakások szocializációja)	121

A főváros irányításának ellentmondásai	159
A hadseregszervezés bizonytalankodásai – az ultraszektások zendülése április 3-án	165
Az áprilisi választások	185
Külpolitika: kísérletek az elszigeteltség feloldására	199
Tavaszi: szociáldemokraták az intervenció elleni harcban	219
A kapituláció szorításában (1919. április 16. – 1919. május 2.)	219
A román támadás kezdete	219
A munkásság mozgósítása	225
Rendkívüli belpolitikai intézkedések	237
Válságelemzés április végén	246
Tárgyalások, jegyzékek az intervenció feloldásáról	252
Májusi döntés: meghátrálás helyett fegyveres ellenállás	261
Fegyveres összecsapások. Megtorlások, összeesküvések felgöngyölítése	277
A hadseregszervezés felgyorsulása. Az önvédelmi háború és a romló gazdaság kezelése	282
A szociáldemokraták a szakszervezetek védelmében	289
Június: a reménykedés és kifulladás sodrásában	327
A Vörös Hadsereg felszabadító hadműveletei	327
Belpolitikai bonyodalmak a hónap elején. A vasutasstrájk és következményei	330
A földmunkások és a termelőségmozgalmak dolgozóinak tanácskozása	335
Katonai sikerek – diplomáciai manőverek. Nemzetek, dolgozók önrendelkezése?	344
Sűrűsödő válságjelek	351
A pártkongresszus	354
A Tanácsok Országos Gyűlése	387
Bonyodalmak a tanácskozás kezdetén	387

A gazdasági helyzet vitája	396
A külpolitika és a hadügyi helyzet vitája	413
A tanácskozás befejezése	430
Társadalmi válság a horizonton	433

Július: a végkifejlet 443

Intézkedések a közéleti helyzetéről, a közbiztonságról, a karhatalomról	443
A túlhatalom szigorítása vagy oldása	452
Szociáldemokrata ajánlat a válság megoldásáról július elején	460
Meditálás a proletárdiktatúra természetéről 1919-ben	463
„Magabiztos” haditerv. Eredménytelen diplomáciai kezdeményezések	466
Böhm Vilmos bécsi tárgyalásai	476
Az összeomlás	483

Rövidítések 500

Források és feldolgozások 501

Névmutató 513

630
614
608
601
606
604
603
602
601
600
599
598
597
596
595
594
593
592
591
590
589
588
587
586
585
584
583
582
581
580
579
578
577
576
575
574
573
572
571
570
569
568
567
566
565
564
563
562
561
560
559
558
557
556
555
554
553
552
551
550
549
548
547
546
545
544
543
542
541
540
539
538
537
536
535
534
533
532
531
530
529
528
527
526
525
524
523
522
521
520
519
518
517
516
515
514
513
512
511
510
509
508
507
506
505
504
503
502
501
500
499
498
497
496
495
494
493
492
491
490
489
488
487
486
485
484
483
482
481
480
479
478
477
476
475
474
473
472
471
470
469
468
467
466
465
464
463
462
461
460
459
458
457
456
455
454
453
452
451
450
449
448
447
446
445
444
443
442
441
440
439
438
437
436
435
434
433
432
431
430
429
428
427
426
425
424
423
422
421
420
419
418
417
416
415
414
413
412
411
410
409
408
407
406
405
404
403
402
401
400
399
398
397
396
395
394
393
392
391
390
389
388
387
386
385
384
383
382
381
380
379
378
377
376
375
374
373
372
371
370
369
368
367
366
365
364
363
362
361
360
359
358
357
356
355
354
353
352
351
350
349
348
347
346
345
344
343
342
341
340
339
338
337
336
335
334
333
332
331
330
329
328
327
326
325
324
323
322
321
320
319
318
317
316
315
314
313
312
311
310
309
308
307
306
305
304
303
302
301
300
299
298
297
296
295
294
293
292
291
290
289
288
287
286
285
284
283
282
281
280
279
278
277
276
275
274
273
272
271
270
269
268
267
266
265
264
263
262
261
260
259
258
257
256
255
254
253
252
251
250
249
248
247
246
245
244
243
242
241
240
239
238
237
236
235
234
233
232
231
230
229
228
227
226
225
224
223
222
221
220
219
218
217
216
215
214
213
212
211
210
209
208
207
206
205
204
203
202
201
200
199
198
197
196
195
194
193
192
191
190
189
188
187
186
185
184
183
182
181
180
179
178
177
176
175
174
173
172
171
170
169
168
167
166
165
164
163
162
161
160
159
158
157
156
155
154
153
152
151
150
149
148
147
146
145
144
143
142
141
140
139
138
137
136
135
134
133
132
131
130
129
128
127
126
125
124
123
122
121
120
119
118
117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107
106
105
104
103
102
101
100
99
98
97
96
95
94
93
92
91
90
89
88
87
86
85
84
83
82
81
80
79
78
77
76
75
74
73
72
71
70
69
68
67
66
65
64
63
62
61
60
59
58
57
56
55
54
53
52
51
50
49
48
47
46
45
44
43
42
41
40
39
38
37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

Előszó

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt több mint másfél száz éves történetében a Tanácsköztársaság 133 napja súlyos ellentmondásokkal terhelt időszak volt. A háború előtti és alatti években az MSZDP jelentős politikai tényezővé, modern tömegpárttá vált. Ennek ellenére a regnáló kormányzati rendszerek az elavult választójogi rendszernek köszönhetően a korábbi Európában szinte egyedülként, erőszakosan elzárták a parlamenti, törvényhozói szereptől.

A történelmi Magyarország széthullásának állandósuló folyamatában proklamált Tanácsköztársaság elkeseredett kiáltás; haragos tiltakozás volt az ország megcsonkítása, amputálása (Garami 1915-ös kifejezésével), színmagyar területek erőszakos elszakítása ellen. A szabadságot, függetlenséget elnyerő nemzet köztársasága 1918 őszétől képtelen volt megakadályozni az ország feldarabolására irányuló, a győztes antant-hatalmak által támogatott, a Monarchia romjain keletkezett államalakulatok követeléseit. A nemzeti sérelmeket átszötte az évtizedek alatt felgyülemlett társadalmi, szociális ellentmondások egész láncolata. Az elhúzódó háborúban családok százezrei veszítették el a családfenntartó férjet, apát és a munkára fogható fiatalokat. A hadifogságban sínylődők szenvedése iránti nem múló aggodalom, a munkaképtelenné vált rokkantak, sebesültek kilátástalan helyzete tovább mélyítette a szegények és a gazdagok közötti szakadékot. A húsz, harminc vagy még több hónapos frontszolgálatból hazaözlők csak a tengődéshez elegendő segélyre számíthattak. A háború felelőseivel szembeni gyűlölet, a demokratikus forradalomba torkolló népharag csak tovább nőtt az országot, a népet megalázó, a közvéleményt megrázó diktátum nyilvánosságra kerülésekor.



A koalíciós Berinkey-kormány lemondása, a demokratikus pártok minisztereinek távozása után a különféle politikai tényezők, mint például a korábbi évtizedekben az MSZDP tevékenységét elutasító parlamenti pártok maradványai, a különböző egyletek, kamarák, szövetségek és zömmel a közvélemény is, a kiutat és megoldást a lehetetlen helyzetből a pillanatnyilag legnagyobb erőt és szervezettséget felmutató szociáldemokrata párttól, a szervezett munkásságtól várta, beleértve a kormányzati felelősséget is. Ez a helyzet egyedülálló volt a térségben. A Közép-Európa számos országában lezajlott forradalmakban ugyanis a szociáldemokraták pártjuk képviselőjében felelős kormányzati tényezők voltak. Működésük a polgári demokratikus pártokkal kötött koalíció kereteiben történt.

A demarkációs vonalak közé szorított, politikai határokkal nem rendelkező Magyar Népköztársaságban még a kiírt, de meg nem tartott nemzetgyűlési választások előtt, a koalíció felbomlott. A Berinkey-kormány a Vix-jegyzékkel szemben az átmeneti, akár a néhány napos hivatalban maradás, a gyakran alkalmazott időhúzás taktikája helyett, elsietve a lemondást, a távozást választotta, egyben az antant zsaroló feltételeivel szemben új külpolitikai orientációt is meghirdetett. Jóllehet ezt az irányváltást még a koalíciós kormány határozta el, de kivitelezése, demokratikus partnerek hiányában, a szociáldemokratákra hárult. Az antant ígéreteiben mélységesen csalódott koalíciós kormánynak az új politikai orientációról elfogadott döntése inkább a határtalan elkésredésből, felháborodásból és nem a józan mérlegelésből fakadt. Jóllehet egyetlen, bármilyen más összetételű kormány sem fogadta volna el a Vix-féle ultimátumot, ám az új, az orosz orientáció meghirdetése és az első lépések megtétele, akarva-akaratlan is, lehetetlen volt a kommunisták nélkül. A KMP új helyzetbe került.

A már másfél éve fennálló Szovjet-Oroszországgal és annak bolsevik vezetőivel csak az Oroszországból hazatért kommunistáknak volt kapcsolata. Károlyi Mihály vagy más hiteles személy aligha fordulhatott Leninhez. A Gyűjtőfogházban fogva tartott kommunistákkal a szociáldemokraták egyes vezetői különféle, a nemzetgyűlési választásokat is érintő megbeszéléseket folytattak, és kézenfekvő volt, hogy a külpolitikai irányváltás előkészületeinek nyélbe ütése a szociáldemokratákra hárult.

A korabeli Szovjet-Oroszországról megfelelő ismeretekkel Magyarországon csak a bolsevizmus alapján működő, és 1918 novemberében megalakult kommunista párt rendelkezett. Ez a bolsevikok vezette oroszországi forradalom módszereinek magyarországi átültetésén fáradozó párt, megragadva a tragikusra fordult válságos külpolitikai helyzetet, és átmenetileg jegelve a szociáldemokratákkal szembeni ellenszenvét, némelyek gyűlöletét, nem látta akadályát – főként az általuk felvázolt program alapján – a szociáldemokratákkal történő egyesülés kimondásának. A kényszerhelyzetbe került szociáldemokraták, megelőzendő az ellenforradalmi erők talpra állását, feltétlenül el akarták kerülni a polgárháborúba torkolló fegyveres összeütközéseket, a munkásság testvérharcát. A nemzetgyűlési választások felgyorsuló előkészületeinek, a köztársaság még nem eléggé szilárd, de reménykeltő konszolidációjának márciusi napjaiban a megkezdett demokratikus átalakulás folytatása megrekedt, lehetetlenné vált a Vix-jegyzék átadása után. Az idő szorításában a szociáldemokraták felelős fórumain folytatott heves vitákban felülkerekedtek a kommunistákkal együttműködő, a kormányzati hatalom átvételéről szóló nézet képviselői, az ellenzők minden racionális érvelése ellenére. A vitában alulmaradtak nem gondoltak újabb párt megalapítására, de következetesen ragaszkodtak a visszavonuláshoz. Az „egyesülés” után a kommunisták és a szociáldemokraták közötti nyilvános harc ugyan átmenetileg megszűnt, de az elvi és politikai ellentétek mindvégig fennmaradtak, az idő múlásával pedig tovább mélyültek, súlyosbodtak.

Az „egyesüléssel” a szociáldemokrata grémiumok többsége – kizárólag és félreérthetetlenül a fojtogató külső körülmények miatt – fogadta el a kommunistáknak a proletárdiktatúráról szóló feltételeit, túlságosan is bizakodva az oroszországi katonai segítségben és támogatásban. A tárgyaláson részt vevő szociáldemokratáknak ezt az óvatosságot, fenntartásokat, jogos kételkedéseket nélkülöző, túlzott bizalmat sugalló, jóhiszeműséget feltételező magatartása adott pillanatban kapitulációnak tűnhetett a magabiztosnak tűnő kommunista kisebbség előtt. A szociáldemokraták a proletárdiktatúrát a kommunisták felfogásától gyökeresen eltérően nem a polgárháborús szovjet változatban értelmezték, hanem a várható intervenciós támadások idején, a demokratikus szabályok, például a polgári pártok működésének szüneteltetéseként, mint

háborús szükségállapot bevezetését. Ugyanakkor a munkáshatalmat – a korabeli felfogás szerint – a szocialista rendszer megvalósítása eszközének tartották. Az „egyesülés” kimondásával a szociáldemokraták a kommunisták csapdjába kerültek, és ennek nehezen elkerülhető szorításait már az első napokban megérezték. Ez olyan meghátrálás volt, amikor a kényszerhelyzetbe került többség átmenetileg utat nyit a döntést kezében tartó kisebbségi akaratoknak. A behódolásnak tűnő engedményért nagy árat fizetett az MSZDP. Mindazonáltal a szociáldemokratáknak a kommunistákkal a hatalomgyakorlásról, a szélsőséges intézkedésekről folytatott, állandósuló súlyos, elmélyülő, kibékíthetetlen vitája, a szakítás lehetőségét is magában foglaló fellépése a kijutásról is szóltak ebből a csapdából, és ez remélhetőleg nyomon követhető lesz a következő oldalakon.

Ez a munka főleg a szociáldemokratáknak a Tanácsköztársaság alatti tevékenységét vizsgálja, szigorúan a konkrét időhatárokon belül. A kezdet és a vég közötti rövid intervallumban lezajlott sokrétű, konkrét események indokolhatják a kisebb időegységeken belüli tárgyalást. A Tanácsköztársaság rövid fennállása az intervenció elleni állandó harc jegyében folyt, mégis a hadi események említése inkább fogódzó az egyéb összefüggések megértéséhez. Ez a munka nem a Tanácsköztársaság átfogó összefoglaló története, hanem hozzájárulás e nem éppen vonzó téma árnyaltabb megértéséhez.

A téma kutatását a forráskiadványok hatalmas mennyisége, a számos feldolgozás ellenére, főleg az eredeti források szerény mennyisége, inkább hiánya nehezíti. A nagyon fontos tanácskozássokról, ülésekről, tárgyalásokról jegyzőkönyvek, feljegyzések, elkészített javaslatok vázlatai, emlékeztetők igen korlátozott mértékben állnak a kutató rendelkezésére. E hiánynak számtalan oka lehet. Emlékiratok, memoárok, naplók, bírósági kihallgatások jelentősen pótolják, enyhítik az elsődleges források hiányát. A korabeli sajtó – kivételesen – nélkülözhetetlen a különböző vélemények megismerésében.

A források, feldolgozások aprólékos tanulmányozása alapján lehetővé vált a szociáldemokraták sajtószerű szerepének, tevékenységének,

a korábbi feldolgozásoktól eltérően részletesebb, árnyaltabb, különféle beidegzésektől mentes bemutatása. Ugyanakkor számos fontos téma kimaradt a vizsgálódásból, mint az oktatás, a művelődéspolitikai, annál is inkább, mert e témakörből értékes művek készültek az évtizedek során. Hasonló a helyzet a szociálpolitikával, egészségvédelemmel is; azzal a kiegészítéssel, hogy a lakáskérdés részletesebb elemzése része a munkának. Rendkívül fontos lenne még az életmód alakulásának, a mindennapok történéseinek feltárása.

Munkámban tudatosan és következetesen a kormányzótanács távozásáig, a Budapesti Munkástanács utolsó ülésének bezárásáig tekintem át a folyamatokat. A proletárdiktatúra kormányának lemondása után megalakult szakszervezeti kormány, a látszólagos „folyomány” ellenére, rövid, néhány napos fennállása során az 1918-as demokratikus magyar október folytatását, a visszakanyarodást sejtette a demokratikus köztársasághoz. Peidl Gyula kormánya, jóllehet nem eléggé körültekintő módon, a demokratikus koalíciós kormányzás, de nem az ellenforradalmi rendszer megalapozását készítette elő. Az átmenetet a demokratikus kormányzati berendezkedésre a román segédlettel végrehajtott augusztus 6-i püccs gátolta meg.

A Tanácsköztársaság utóéletének vizsgálata megítélésem szerint nem része e munkának. A lezajlott 100 esztendő során megjelent különböző indíttatású írások, művek bibliográfiájának elkészítése már önmagában is óriási vállalkozás. A társadalmat mélységesen megosztó rendszer iránti gyűlölet nemcsak a hatalomra került ellenforradalmi erőknél kapott lábra, hanem a felelősségre vonás, a ki a hibás, a bűnbakkeresés a forradalmi táborban is azonnal megindult. A két világháború közötti korszakban a szociáldemokraták és a kommunisták közötti kíméletlen ellentéteknek, harcnak a gyökerei a Tanácsköztársaság értékelésére vezethetők vissza. Ezt a rendkívül nagy károkat okozó viszályt csak tovább bonyolította a különféle szociáldemokrata irányzatok egymás közötti súlyos vitája. Mindez természetesen kikerülhetetlen része a Tanácsköztársaság utóéletének, ami a nagyszámú, különböző szemléletű történeti munkán is mély nyomokat hagyott.

Az 1945 utáni korszak, a Tanácsköztársaság hivatalos értelmezésének alakulását – néhány történeti mű értékelése mellett – foglalta össze Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság* című, gazdag forrásbázisra épülő,

magvas gondolatokat felvonultató monográfiájában. A rendszerváltás utáni első években a Tanácsköztársaság legfontosabb kérdéseit tekintette át Hajdu Tibor „A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben” című, aktualitását mindmáig megőrző 1994-es tanulmányában. Hasonló kérdéseket boncolgatott Pritz Pál egyik 2011 novemberében elhangzott előadásában, „A relativizálás elfogadhatatlansága” címmel. Az egyoldalú történelemszemléletet a propagandagépezet alapos vizsgálatával mutatja be Vörös Boldizsár „A múltat végképp eltörölni?” Történelmi személyiségek a szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. című monográfiájában. A Tanácsköztársaság történetéről megjelent munkák áttekintéséről fontos, módszertani megállapításokat tett Pók Attila „A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben” című, nagy ívű előadásában. *Magyarország történelmi emlékei* című kiadványában Hajdu Tibor is „A Tanácsköztársaság történetének kutatása, historiográfiájának folytatása nem elhanyagolható feladat. Jelen munkámban, amelynek a szociáldemokraták szerepének bemutatása volt a célja, inkább a valóságos szerep vizsgálatát, és nem a különféle időkben publikált művek egyes, a szociáldemokratákra vonatkozó megállapításait jártam körül, amelyek eltérő okok miatt magukon viselték a kor sajátos jegyeit, ideológiai „szempontjait” is. Ugyanakkor a nagy forrásbázisra épülő feldolgozások, monográfiák jelentős mértékben megkönnyítették jelen sorok szerzőjének kutatásait. A következőtetések, összefoglalások már a szerző felelőssége.”

Ezúton is őszinte köszönetet mondok a Politikatörténeti Intézet vezetőinek és valamennyi munkatársának, hogy többéves kutatómunkámat figyelemmel, érdeklődéssel, segítőkészséggel kísérték. A munka kéziratvitáján részt vett kollégák magas színvonalú észrevételei, jóindulatú kritikái, tanácsai érezhetően elősegítették munkám véglegesítését. Köszönet érte. Gellériné Lázár Mártának fáradhatatlan, lelkiismeretes szerkesztői munkájáért lekötelező hálával tartozom.

A szociáldemokraták 1919. március 20–21-én: ugrás az ismeretlenbe

A nemzetgyűlési választások előkészületei

Az 1918. novemberi belgrádi fegyverszüneti konvenciót a győztesek sorozatosan megsértették; decemberben újraértelmezték, és januárban még kedvezőtlenebb demarkációs vonalat jelöltek ki. Így a párizsi békekonferencia megnyitásakor a történelmi Magyarország gyakorlatilag már nem létezett. Az új, ideiglenesnek mondott vonalak mögött a magyar közigazgatást felváltotta a román, a szerb, a cseh impérium. Ez nemcsak az antantba vetett reményt foszlatta szerte, de kétségessé tette a kivívott függetlenség és szabadság értékét is. A magyar politikai gondolkodást a háborús vereség után is az integritás megőrzése, fenntartása hatotta át, és a közhangulat alig érzekelte, hogy a nemzetiségek elszakadási törekvései – találkozáva az európai nagyhatalmi politika erőviszonyainak megváltozásával – együtt járnak az ország minden képzeletet felülmúló területvesztésével.

A kormányzat különféle kísérletei, tiltakozásai, a fegyveres nemzeti ellenállás elrendelésének képtelensége a nemzetközi elszigeteltség közepette nem állíthatta meg az ország megcsonkítását. Mindebben a háború előtti és alatti felelőtlen, a megváltozott erőviszonyokat mérlegelni képtelen kormányzati politika és annak irányítói játszották a fő szerepet, a következmények azonban a lehetetlen helyzetben lévő, legitimációt nélkülöző forradalmi kormányra hárultak. A szabadságot, függetlenséget elnyert köztársaságra zúdult a háborús vereség okozta országvesztés minden következménye, amit tovább fokozott a politikai és szociális elégedetlenség. Mi lehetett a kiút a katasztrofális helyzetből?

1919 márciusában a köztársasági Magyarország koalíciós kormányszatának helyzete – a decemberi–januári kormányválság leküzdése után,

vélhetően a legitimációt megteremtő nemzetgyűlési választásokig – mégis viszonylagos nyugalmat ígért. Március 15-én nagy lelkesedés közepette megemlékeztek 1848 márciusáról. E napot ez a kormány nyilvánította először nemzeti ünneppé; rendeződött a somogyi konfliktus a földkérdésben; nem voltak tüntetések, megmozdulások. Ami pedig a politikai vezetést illeti, 1919. február első felében, a Bernben megtartott szocialista konferencián az európai szociáldemokrata vezetők szorgalmazták a nemzetgyűlési választások sürgős megtartását (Szende Pál is hasonló tapasztalatot szerzett ekkori bécsi tárgyalásain). A magyar szociáldemokraták (Buchinger, Kunfi, Bíró Dezső) hazatérése után a kormány felgyorsította ez irányú tevékenységét. A kormány április 13-ra tűzte ki a választás napját.

A *Népszava* már február 28-i felhívásában üdvözölte a döntést, és felszólította híveit az összeírás, a gyűjtés megkezdésére, a választási alap létrehozására. Nem csak a részvétel fontosságát hangsúlyozta, és nem véletlenül emlékeztetett a múltbeli közigazgatás választási korrupcióira, visszaéléseire. A helyi, megyei közigazgatás heves bírálata burkoltan vagy célzatosan egyes közigazgatási pozíciók megszerzésének lehetőségét is sejtette.¹

Ez időre a jelentős kormányzati hatalmat birtokló, kiválóan szervezett szociáldemokrata párt mellett létrejött a Függetlenségi Párt és a Kisgazdapárt köztársaságot erősítő és védelmező választási együttműködése, de megteremtődött a polgári szövetség választási programja is. Lovászy Márton számos nyilatkozatban közölte, hogy pártja, a Polgárszövetség teljes erővel részt vesz a választásokon. Az újjáalakult konzervatív munkapárt – a Nemzeti Egyesülés Pártja Bethlen István vezetésével – a köztársaság rendjére pillanatnyilag nem jelentett reális veszélyt. A demokrata-liberális értelmiséget félmjelző radikálisok a szociáldemokrata pártot támogatták.

A várható heves választási kampány ellenére a részt vevő pártok nem kérdőjelezték meg a köztársasági rendszer jogosultságát. Természetesen valamennyi párt optimális sikerre, eredményre számított, köztük legjobb kilátásokkal az MSZDP. A pártvezetés, a szakszervezeti bizalmi há-

lózatra építve, felhívásaival, házi agitációival a nemzetgyűlési választásokra összpontosított. Ezekben a hetekben megnőtt a szociáldemokrata megyei biztosok száma. Több helyen munkástanácsok vették át egy-egy város irányítását – nem a munkáshatalom, a proletárdiktatúra megvalósítása, hanem a kívánatos szociáldemokrata többség „közigazgatási” biztosítása érdekében. Ezzel kiváltották a polgári pártok némtetszését, tiltakozását, de bizonyos mértékig ők is tudomásul vették az idők szavát. A Budapesti Munkástanács márciusban kétnapos éles vitában a részvétel mellett döntött a demokratikus választásokon. A határozat szerint a munkásság célját erőszak nélkül, demokratikus úton, de heves politikai választási harcban kell elérnie. (A munkástanács állásfoglalása tartalmazta a kulcsiparágak államosítását. Böhm javaslatára szocializálási minisztérium felállításáról is határoztak, melynek feladat- és hatáskörét Garami Ernőnek és Peidl Gyulának kellett kidolgoznia.) A munkástanács határozata szerint a kommunista puccskísérletek csak a munkásságnak ártanak.

Az MSZDP választási programjában a demokratikus vívmányok megőrzése mellett a kulcsiparágak köztulajdonba vételét (a munkástanács határozata), valamint a munkakötelezettség általános bevezetését szorgalmazta. A föld tulajdonjogának kérdésében az MSZDP a feudális eredetű nagybirtokrendszer megszüntetését vallotta, egyben egyértelműen elhatárolódott a föld szocializálásának kommunista programjától. A felhívás nem titkolta, hogy a mezőgazdaságban a szövetkezeti termelés meghonosítását előnyösebbnek, gazdaságosabbnak tartja az egyéni, illetve családi művelésnél. Az MSZDP félreérthetetlenül támogatta az éppen megindult földosztást, a kisbirtokok létesítését. A népek önrendelkezési jogának elismerése mellett megengedhetetlen, hogy Magyarországból területeket szakítsanak el a helyi lakosság megkérdezése nélkül. A választási felhívás nagyra értékelte a koalíciós pártok demokratikus együttműködését, noha nem körvonalazta a politikai együttműködés jövőbeni lehetséges módját.

A választásokon részt vevő pártoknak március végére kellett elkészíteniük képviselőjelöltjeik listáját. Az MSZDP valamennyi kerületben önálló jelöltet állított. Egy nem végleges listából több mint 300 személy nevét ismerjük; szerepeltek köztük a párt- és a szakszervezeti vezetők, helyi vagy megyei illetőségű politikusok. Március 19-én az MSZDP a

¹ Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 424–430., 532–540.

főváros négy választási kerületében nagy kampányt folytatott (a főváros 22 mandátum helyett 36-ot kapott).

Az, hogy az MSZDP minden választókerületben önálló, más pártokkal nem szövetkező jelölteket állított, azt jelentette, hogy a korábbi koalíciós partnerek a választási küzdelemben politikai ellenfelekké váltak. Ennek tudatában a szociáldemokrata választási röpiratok, beszédek, határozatok a törvényesség betartását hangsúlyozták, elutasították az erőszakos megmozdulásokat. Gyakran hivatkoztak a berlini fegyveres összecsapások tanulságaira: demokratikus úton kell megszerezni a győzelmet, nem puccsokkal, fegyverrel, vérontással. E felhívások ellenére néhol erőszakosan korlátozták a polgári pártok szereplését, és gyűléseket zavartak meg. Így például a politikai szélsőségekre hajlamos Migray József tanító vezetésével kb. 200 fiatal zavarta meg a Függetlenségi Párt március 16-án, az Attila úti iskolában tartott népes gyűlését, a szónok Vass János minisztert pedig inzultálták. Az MSZDP kínos helyzetbe került vezetősége elítélte az esetet.

Incidens nélkül tartott gyűlést Heinrich Ferenc Polgári Pártja a Földműves Párttal. Cegléden a Kisgazdapárt tartott nagygyűlést, ahol a szónok, nagyatádi Szabó István többek közt a demokrácia védelmének jelentőségéről, a magántulajdon védelméről beszélt. Debrecenben Juhász Nagy Sándor a koalíció jelentőségét hangsúlyozta a szociáldemokratákkal, akárcsak Buza Barna Veszprémben, aki a földreform szükségességét fejtette. A függetlenségi belügyminiszter, Nagy Vince Zalaegerszegen tartott választási beszédet. Budapesten Fenyő Miksa a szocializálás veszélyeire figyelmeztetett, Vészi Józsefhez hasonlóan.²

Ennek ellenére számos panasz érkezett a Belügyminisztériumhoz vagy éppen az MSZDP központjához. A március 17-i Minisztertanácson Nagy Vince miniszter is szóvá tette a különféle kilengéseket. Megjegyezte, hogy a polgári pártok miniszterei bármelyik pillanatban lemondhatnak, és akkor majd a szocialista összetételű kormány fogja lebonyolítani a választásokat. Böhm erre azt válaszolta, hogy ilyen összetételű kormány különösen külpolitikai okokból lenne káros, és ebben sem ő, sem társai (Garami, Kunfi, Peidl) nem vennének részt. Szende Pál a politikai válságra hivatkozva közölte, hogy a Radikális Párt nem vesz részt

² Pesti Napló, 1919. március 16., 18.; Az Est, 1919. március 19.

a választásokon; és egyben kívánatosnak tartotta a szociáldemokraták győelmét. Mindennek ellenére a kormány bízott a választások sikeres lebonyolításában, és a közvélemény fokozódó érdeklődése, várakozása is megerősítette ebben.

Természetesen a választások kimenetelét lehetetlen volt előre megállapítani. Az erőviszonyok a köztársasági rendszer megőrzésének, megerősödésének valószínűségét jelezték. Az MSZDP realista erői már aligha számoltak – a decemberi helyzettel szemben – az abszolút többséggel; de a párt további szerepét megkerülhetetlennek és nélkülözhetetlennek tartották, bízva kormányzati erejében is. Ezt nemcsak a jelentős társadalmi támogatottság indokolta, hanem az addigi legfőbb vívmány, a köztársasági államrend megőrzésében érdekelt demokratikus polgári pártok is vallották. A jobb- és baloldali köztársaság-ellenes erők, csoportok, szervezetek az ország pillanatnyi megszállásának körülményei között aligha vállalkozhattak a nemzetgyűlési választások megakadályozására. (Károlyi Mihály március 16-án Andrássy Gyulához írt levelében a szocialista többséget valószínűsítette, és e győzelemnek a különböző előnyeit boncolgatta.³) A Népszava március 19-i vezércikke (szerzője a „szocializáló” köréből származhatott) mégis kilátásba helyezte a kormányzat erőszakos megragadását, amennyiben a párt választási vereséget szenved – más szóval, ha nem szerzi meg az abszolút többséget.

A fenyegetésnek tűnő cikk a bizonytalan szavazóknak is szólt, de biztatásnak vehették a proletárhatalom megteremtését követelők is (az MSZDP a kommunista szimpatizánsok szavazatára is számított). Az országos elégedetlenség a kormányzati politikával a legszervezettebben összefüggött az ország sorsával, hiszen ez volt Magyarországon az első számú társadalmi probléma. A lakosság döntő többsége nem a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, hanem az ország területének megóvását, a további csonkítás megakadályozását tekintette legfontosabbnak – a magántulajdonon átlépő gyárfoglalások vagy erőszakos földfoglalások ellenére. A vagyonos polgári köröket elgondolkoltatta vagy éppen megrémítette a kulcsiparágakat kilátásba helyező állami ellenőrzés, netán államosítás, de még inkább a Szende-féle egyszeri

³ Károlyi Mihály levelezése. 1. k. Szerk.: Litván György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 442–445.; Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

vagyonadó bevezetése, a földreform réme. Ezek a javaslatok a polgári-kapitalista berendezkedés alapjait nem érintették, hanem az ország modernizálását szolgálták, mégis a régi uralkodó körök, osztályok pártképződményeinek látens vagy nyíltan felerősödő ellenállásába ütköztek. Ugyanakkor a proletárhatalmat követelő mozgalmak a szociáldemokraták demokratikus partnereit nem kevés szorongással töltötték el, különösen, amikor az oroszországi kisajátításokra gondoltak. Ez aligha növelte politikai aktivitásukat, inkább a kivárást, a passzivitást erősítette.

A választások megnyerését célzó szociáldemokrata agitáció – valószínűleg a kommunistákkal szimpatizálókhoz szólva – a gazdaság szocialista átalakításának jelentőségét körvonalazta: nem elegendő a választások megnyerése, akár a tiszta szocialista kormány megalakítása, hanem a termelőeszközök társadalmasítása szükséges, amire a munkásságnak készülnie kell – olvasható a *Népszavában*. A proletárdiktatúra létesítésére vagy osztálygyűlésre felhívó szavakat, passzúsokat azonban nem használt a március 19-én megfogalmazott szerkesztőségi cikk írója.⁴

A demokratikus forradalom kormányainak működésük során a legnagyobb hibájuk, végzetes mulasztásuk a nemzetgyűlési választások időpontjának többszöri módosítása, elődázása, késleltetése volt. Ez a határozatlanság, döntésképtelenség valamennyi párt felelőssége volt. A választások elhalasztásának okaira adott körabeli kifogások, magyarázatok valójában nem számoltak a valós kaotikus helyzettel, amikor lehetetlen „rendezett” parlamenti választásokat lebonyolítani. Jóllehet a pártok elfogadták, hogy a Nemzeti Tanács a kormányt ruházta fel a törvényhozói és a végrehajtó hatalommal, és ezen, deklaráltan, mielőbb változtatni kívántak, ami végül is nem sikerült. Az új, forradalmi, köztársasági rendszer csak a jóváhagyott és kihirdetett általános választójog alapján megtartott nemzetgyűlési választások után válhatott általánosan elfogadottá, legitimé. Decemberben – az eredeti tervek szerint – akár a „csonka” választásokat is meg kellett volna tartani, a demarkációs vonal állandósuló módosulásai ellenére, az egyre zsugorodó ország keretei között. A példátlan körülmények között megválasztott nemzetgyűlés, a politikai erőviszonyoknak megfelelően, megbízta a felelős kor-

mányt. Ezáltal az új politikai rendszer, a felelős kormány a külföld előtt is legitimé válhat. A decemberben válságba jutott kormány nem hozta meg ezt a nehéz döntést. Legitimitás hiányában a kormány külpolitikai helyzete is megoldatlan maradt.

A demokratikus átalakulás „forradalmi” bírálói

A forradalom októberi, a köztársaság novemberi konszolidálásának napjaiban nemcsak gyűléseken, népesebb tanácskozásokon hangzottak el felszólalások, jelentek meg rölapok a munkáshatalom követeléséről, hanem a galileisták összejövetelén, folyóiratukban, a *Szabadgondolatban* is. E kiadvány októberi számában⁵ a galileisták egyik szellemi hangadója, Rudas Zoltán azt írta, hogy az MSZDP-nek a választójogi reformmal kapcsolatos magatartása nem más, mint lepaktálás az uralkodó körökkel. A párt vezetőinek be kellene ismerniük – szól az elmarasztaló ítem –, hogy szorosabb viszonyban van a kormánnyal (októberben látja így), mint a nyugati pártok frakciói. Rudas feloldhatatlannak tartotta, hogy míg a párt elvi programja a kollektivistá társadalom megteremtésére irányult, a mozgalom a korcs választójogi tervezetért feszítette meg az erejét. Szerinte a párt a háborúellenességet is meghamisította.

Rudas Zoltán, a folyóirat decemberi számában,⁶ az MSZDP-től egy új, szociális forradalom megvalósítását kérte számon. Szerinte az október 31-i események nem nevezhetők forradalomnak (Kun Béla is amolyan „kerti ünnepélyként” aposztrofálta), mert nem egy elnyomott osztály lépett akcióba, szerveződött reményt keltő erővé, hanem csak a régiek dezorganizálódtak. A hatalomra került pártok – folytatódik az elemzés – kis társadalmi csoportokat képviselnek. A vezetők jóvoltából az események kihasználatlanul maradtak, a munkásság letette a fegyvert, és hozzáálltak a polgári társadalom megmentéséhez, ezáltal elveszett a forradalom további folytatásának lehetősége.

A kivezető út a bolsevizmus a szocializmus válságából – vélték más galileista szerzők (Boros F. László, Sisa Miklós). A paktumos, megalkuvó

⁴ Romboló és építő munka. *Népszava*, 1919. március 20.

⁵ Rudas Zoltán: A mentőtánú. *Szabadgondolat*, 1918. október.

⁶ Rudas Zoltán: A magyar forradalom. *Szabadgondolat*, 1918. december.

politikát fel kell váltania a meg nem alkuvás, az azonnali cselekvés politikájával – hirdették. Az idejétmúlt parlamenti rendszert a tanácsrendszerrel kell felváltani, amelynek megteremtői – mivel a munkásság nincs tisztában valóságos osztályérdekeivel – a kiváló szellemiségű egyének kell hogy legyenek.⁷

Polányi Károly a radikális párt szegedi szervezetének megalakulásakor, 1918. december 1-jén tartott beszédében⁸ választási szempontból a szocialisták és a radikálisok közötti nagy elvi, áthidalhatatlan különbségekre fektette a hangsúlyt, és nem a politikai együttműködés lehetőségeire, mint Jászi és Szende. Nagyobb lélegzetű írásában⁹ a szocialista elméletről és a politikai gyakorlatáról rendkívül elmarasztaló véleményt tett közzé. Kategorikus összegzése szerint az, ami a szocializmusban nem bolsevizmus, egyenlő a programfeladással. E véleményét a szociáldemokratákat aligha kedvelő Rudas Zoltán is elutasította. A márxizmus elmélet – folytatja – békét, nemzetköziséget hirdet; a valóságban béke helyett háború lett, a nemzetköziséget pedig felváltotta a népek önrendelkezési joga, más szóval feltámadt a nacionalizmus, a népuralmat meg a proletárdiktatúra, ahol a kisebbség rákényszeríti akaratát a többségre. A bolsevikok – állapítja meg – a mezőgazdaságban megőrizték a magántulajdonosi rendszert. Nem az utópikus elméletekkel, hanem a mozgalommal és a módszerrel kell foglalkozni. Polányi szerint bármilyen mélyreható társadalmi hatása lehet a bolsevizmusnak, szerepe a mozgalomhoz fűződő viszonyára redukálódik.

Lukács György – Polányi Károllyal szemben – úgy vélte 1918 decemberében,¹⁰ hogy a szocialista világszemlélet többszölamú. Ha a világ, az emberiség megváltása aktuális feladat – szól messianisztikus meggyőződéssel – és ezt csak a legszélsőségebb bolsevik módszerrel lehet elérni (a rossz eszközök jó célt szolgálnak), akkor természetesen

⁷ Szabadgondolat, 1918. december. Sisa Miklós és Boros F. László írásai.

⁸ A radikalizmus programja és célja. In: *Egy gazdaságelmélet küszöbén*. Összegegyítette: Gyurgyák János. Közreműködött: Póto János. ELTE, Budapest, 1986.

⁹ Polányi Károly: A szocializmus próbája. Szabadgondolat, 1918. december. (A folyóirat „Bolsevizmus” száma.)

¹⁰ Lukács György: A bolsevizmus, mint erkölcsi probléma. Szabadgondolat, 1918. december. In: *Forradalomban. Cikk, tanulmányok 1918–1919*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987; Csunderlik Péter: Lukács György és a Szabadgondolat bolsevizmus-vitája. In: *A forradalom végtelensége*. Szerk.: Böcskei Balázs. L'Harmattan, Budapest, 2016, 65–81.

tudomásul kell venni az új osztályuralmat minden következményeivel együtt (diktatúra; terror, a régi világ teljes, szinte totális felszámolása). Valószínű, hogy az emberiség ezt az új alakulatot ebben a formában nem kívánja, és ebben az elemzésében Lukács sem vallja ezt a meggyőződést. Vajon mi lehet az oka annak – kérdezi Lukács –, hogy sok ismert és tapasztalt szocialista mégsem csatlakozott és nem csatlakozik a bolsevizmushoz? Vajon a szocialisták, szociáldemokraták gondolatvilágában a demokrácia morális kérdés, gondolkodásuk, cselekvésük integráns része, vagy csupán a politikai taktika eszköze? A tudatos szocialisták számára, Lukács szerint is, súlyos erkölcsi probléma a demokrácia. Nem hiszi, hogy több hit kell a bolsevik döntés „hőstettéhez”, mint a demokrácia vállalásának lassú, szemre nem heroikus, de felelősségteljes, lelket megőrző, tanító küzdelméhez. A demokrácia ember feletti lemondást, önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan, becsületesen vállalják a megvalósítását.

A szociáldemokrata párttól fényévnnyi távolságot tartó Lukács nem vonta kétségbe annak az emberiség összessége érdekében folytatott tevékenységét, morális értékét. A novemberi német forradalom és a KMP színre lépése után mégis a világmegváltást azonnali politikai cselekvésre váltók kicsiny, de elszánt aktivistacsoportjához csatlakozott, amit a néhány héttel későbbi „Taktika és etika” című írása is bizonyít. („Ha van történelmi mozgalom, amely számára a „reálpolitika” végzetes és vészt hozó, akkor az a szocializmus.”)¹¹ Felülkerekedett a messianisztikus hit, az „itt és most” cselekvés meggyőződése.

Követék őt ebben a Vasárnapi Kör tagjai is. E kör egyes tagjai elutasították a hagyományos politikát, a részvételt a politikai élet intézményeiben és szervezeteiben. Nem véletlenül tartózkodtak mereven a demokratikus pártoktól, különösen a pejoratív értelemben „reformistának” minősített, de inkább megbélyegzett szociáldemokratáktól. A vasárnapiak nem vettek részt az 1918-as forradalomban, annak intézményeiben, hiszen a demokratikus reformok nem a polgári világot szüntették meg; miért kellene bűnrészességet vállalni a fennmaradásában? Körükben annál nagyobb volt az érdeklődés, a fogadókészség, sőt a csatlakozás

¹¹ Lukács György: *Forradalomban. Cikk, tanulmányok 1918–1919*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987, 127.

a demokratikus átalakulást „balról” aláásó, új világmegváltást hirdető KMP iránt. E „megváltó” pártba vetett hit, az akarat legyőzi az örökké kételkedő tudóst, és az emberiség végleges felszabadulásának messiánisztikus hite túllép az egyén erkölcsi felelősségének gátján. E világmegváltók egyetlen mentsváráként, fanatikus, szinte vallásos hittel értelmezték a proletariátus történelmi szerepét.¹² Az utolsó elnyomott osztály harcában, tudatában egyben a szellem teljes felszabadulása is megtestesül. Ezért az egyén teljesen alárendeli magát ennek a világmegváltó küldetésnek – vallották érettségi vizsgájukon éppen túljutott, új világot vizionáló tiszta lelkű, elszánt forradalmár lázadók. Az új hit követői közül azután a nagy vereség okozta sokkhatás egyeseket az ellentáborba sodort, vagy belső emigrációba kényszerített, a szerencsésebbek pedig a szaktudományok világsszintű művelésében találták meg önmagukat.

Az 1918. októberi eseményekben megerősödött polgári rend kíméletlen bírálatával, a szociáldemokrácia szerepét elmarasztaló indulattal jelentkezett Kassák Lajos decemberben.¹³ Október 30-án éjszaka nyeregbe került az emberi társadalom leggerinctelenebb rétege, a kapitalista polgárság – határozta meg a forradalom osztálytartalmát Kassák. „Nálunk a forradalom meghalt, még mielőtt teremő erővé teljesezhetett”, mert a proletariátus nem volt olyan öntudatos, elszánt, mint Oroszországban, és a hadsereg egyszerűen szétszűllött, nem vált aktív forradalmi erővé. A beskatulyázott szociáldemokrata program nem az új társadalmi rendet, hanem a mai helyzet megjavítását igényli. Ez kevés – hirdette Kassák –, mert az osztályhelyzetet tisztán látó forradalmi tömegnek saját pártja programkereteit kell szétfeszítenie. Kassák óvta a szakszervezeti tagságot attól, hogy a burzsoáziával kollektív szerződéseket és, egyáltalán, kompromisszumokat kössön. A munkásságnak szóló intelme, üzenete: „Félre a demokrácia illendőség lovagjaival! Ne a pártegyeség szentségére esküdjete, hanem ha kell, minden antidemokráciával is a magatok megrugdalt, kizsákmányolt életét verekedjétek fel az intéző fórumra.” Ez a szenvedélyes hang az évtizedeken át meggyötört, megalázott proletár kiáltása volt a kapitalizmus ellen.

¹² *A Vasárnapi Kör. Dokumentumok.* Szerk.: Karády Éva és Vezér Erzsébet. Gondolat, Budapest, 1980; Fejtő Ferenc: *A Vasárnapi Kör gondolkodói.* In: Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság.* História-MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000, 157–159.

¹³ Kassák Lajos: *Tovább a magunk útján. Ma,* 1918. december 20.

A demokratikus fejlődést tagadó KMP színre lépése

A november végén megalakult KMP a bolsevik felfogás és gyakorlat szellemében vette pergőtűz alá a magyar október demokratikus programját, a köztársasági rendet, a néptörvényeket, és nem utolsósorban a szociáldemokrata pártot.

A négyoldalas agitációs-propaganda kiadvány – a *Vörös Ujság* – fő mondanivalója mindvégig a proletárforradalom, a proletárdiktatúra legrövidebb időn belüli magyarországi megteremtése volt, mert az „őszirózsás kerti ünnepély” szereplői hatalmi pozíciójukat úgy osztották el, hogy ne billenjen meg az egyensúly. A szociáldemokrata miniszterek és államtitkárok a kapitalizmus, a burzsoázia szolgálatába álltak. „A burzsoázia azért van hatalmon, mert a szociáldemokrata párt önként mondott le a hatalomról.” A vagyonos osztálynak nincs szüksége erőszakra, elegendő a munkásság öntudatlansága és félszégése.

„Ennek a félszégességnek, öntudatlanságnak a jelentkezési formája a szociáldemokrata párt, amely a magántulajdonnak, tehát a kizsákmányolásnak ... az egyedüli hatalommal rendelkezők védelmezője” ... „A hatalom megszerzésének, a hatalom elfoglalásának szervei a munkások, a katonák és a földműves szegénység küldöttek tanácsa.”

A proletárdiktatúra megteremtésének első feltétele a választások bojkottja, az alkotmányozó nemzetgyűlés elutasítása, a tanács hatalom létrehozása, a koalíciós együttműködés, a kompromisszumok teljes kizárása. Tudnia kell a munkásságnak – harsogták a lap decemberi számai –, hogy a különféle ligák, a Nemzeti Tanács, a szociáldemokrata miniszterek az ellenforradalmat szolgálják. Elég volt a „hazaffy-szocialisták” ijesztgetéseiből, pokolba az alkotmányozó nemzetgyűléssel. Készüljön a munkásság az utolsó, a döntő harcra a tanácsok keretében.¹⁴

Ezek a hangzatos, forradalminak tűnő jelszavak állandósultak, és lehetetlen demagóg követelésekkel egészültek ki (a lakbérfizetés megtagadása, 5400 korona hadisegély azonnali folyósítása, átgondolatlan gyárfoglalások kezdeményezése). Elburjánzott a rágalmak terjesztése,

¹⁴ *Vörös Ujság*, 1919. december 7., 11., 25. Burzsoá vagy proletár önrendelkezés; Nem kell alkotmányozó nemzetgyűlés.

a személyeskedő hangnem, a szakszervezeti egység megbontásának kívánalma.

Az MSZDP vezetése eleinte nem kívánt semmiféle elszigetelt akcióba keveredni, ellenkezőleg, hangsúlyozta a sajtó, a véleménynyilvánítás törvényes szabadságát. A *Népszava* tárgyyszerű hangon utasította vissza a téves és megtevesztő állításokat, és az elvi-politikai kérdések tisztázását ajánlotta. Az MSZDP politikai együttműködésről nem nyilatkozott, hisz a KMP megalakulását szükségtelen lépésnek tekintette, noha nem csodálkozott azon, hogy 1918 forradalmának idején ilyen szélsőséges nézeteket hirdető párt is a porondra lépett. Az MSZDP ajánlotta az együttműködést a polgári pártokkal, a köztársasági rend konszolidálását, a külpolitika, a honvédelem kérdései megvitatását. Egyben leszögezte: „... aki a mai bel- és külpolitikai viszonyok közt bolsevik forradalmat akar csinálni, az a pártegység megbontásán dolgozik, az kalandorpolitikát csinál, aki a bizalmatlanság és a széthúzás magvát akarja elvetni, az ellensége a munkásságnak.”¹⁵

A *Vörös Újság* az elvi kérdések megvitatásától félreérthetetlenül és azonnal elzárkózott. A proletariátus fő célja a kapitalizmus sürgős megdöntése és nem foltozása, valamint a bekapcsolódás a nemzetközi forradalomba. Csak ennek az elvnek az alapján teremthető meg az egység, még a pártegység árán is. A folyamatot – így a kommunista kérlelhetetlen osztályharcos megnyilatkozás – semmiféle pártegységre való hivatkozással nem lehet megállítani, hisz a munkásságnak új pártja lesz. „Az osztályharc egységesítése a cél, és ha ez csak pártszakadással érhető el, úgy legyen pártszakadás.”¹⁶

A munkásosztály forradalmiságának a történelmi realitásoktól elszakított idealizálása, a maroknyi világmegváltó elszántsága, a szociáldemokrácia évtizedes tevékenységének elutasítása valószínűtlenné tette, hogy az MSZDP együttműködjön a kommunistákkal. Miután hetekig vitáztak, a szakadék tovább mélyült. A demokratikus forradalmi átalakulás jelentőségének teljes lebecsülése az MSZDP számára azt jelentette, hogy a demokráciának nem pusztán kritikusa, bírálója lépett a politika küzdőterére, hanem kíméletlen ellenfele. A forradalmi jelszavakkal

operáló demagógia tulajdonképpen „baloldali” ellenforradalmiságot, kalandorpolitikát hirdetett. A kommunista propaganda, agitáció a kapitalista rend székértolójának minősített szociáldemokrácia ellen irányult, hisz ettől a párttól kellett volna elhódítania a munkásosztályt.

A kommunisták és a szociáldemokraták közötti decemberi, januári nagy vitákra utalt Révész Mihály 1919. augusztus közepén, aki ekkor – a birtokában még rendelkezésére álló nagy forrásanyag és a friss emlékek alapján – a kommün négy és fél hónapos történetének megírását tervezte. E vita során az egyik szociáldemokrata vezető (nevet nem említ) Kun Bélának azt mondta: „jól van, csináljátok csak. Meglátjátok, hogy megfordítjátok a Kommunista Kiáltványt, a Bibliátok hites ígét: »A magyar munkásság egész világot veszíthet és visszanyerheti láncait.«”¹⁷ A figyelemztetésre a kommunisták nem reflektáltak, a jövőndőlés bekövetkezett. Különösen annak két utolsó szava.

A kommunista agitátorok december közepétől kezdték meg a szociáldemokrata szervezetek kettészakítására, a szakszervezetek egységének meggyengítésére irányuló tevékenységüket. Új szervezeteket alapítottak az ifjúmunkások, a hadirokkantak és a munkanélküliek körében. A kommunista szervezkedés több vidéki városban is elkezdődött, különösebb áttörés nélkül. A szervezett munkások tiltakoztak, és felléptek az egységbontók ellen, tevékenységüket számtalan határozatban ítélték el, és hamarosan megtiltották az agitálást a szakszervezetekben. Januárban a kommunistákat kizárták a munkástanácsból.

A demonstrációk, a különféle provokációk, megmozdulások halálos áldozatokat követelő összeütközésekbe torkolltak, amelyek a köztársasági rendjét is veszélyeztették. A „balról” érkező kormányellenes fellépések kedveztek a reakciós, ellenforradalmi erőknek. A titkos vagy legális szervezetek kormány- és köztársaság-ellenes találkozókat, gyűléseket tartottak, egyes törvényhatóságokban passzív rezisztenciát hirdettek. Egyes tisztí szervezetek pedig egy fegyveres lázadás előkészítésével foglalkoztak. A köztársasági renddel szemben álló szerveződések megélénkült tevékenységét, provokációit ítélte a *Népszava* vezető cikkírója (Pogány József?), aki a régi államgépezet széttörésének szükségességét hangsúlyozta, beleértve az alispánok, a szolgabírók

15 *Népszava*, 1918. december 15. Meg kell óvni a pártegységet.

16 *Vörös Újság*, 1919. december 18. Meg kell óvni a proletariátus egységét.

17 Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 721. f. 1/431. ó. e.

leváltását. Böhm Vilmos ezzel szemben mérsékletre, türelemre intett a katonatanácsban, megjegyezve, hogy a kormány nem nézheti tétlenül, tehetetlenül az ellenforradalom fellépését.¹⁸ Nem véletlen, hogy február 7-én lépett hatályba a köztársaság védelméről szóló néptörvény, amely szigorú szankciókat tartalmazott a köztársaság fennállását veszélyeztető megmozdulások, fellépések ellen, bármelyik oldalról érkezzenek is.

A márciusi Kun-levél

A köztársaság védelméről szóló XI. néptörvény kihirdetése ellenére az utcai tüntetések nem csillapodtak, ellenkezőleg, hevesebbé váltak. E demonstrációk közül különösen a *Népszava* szerkesztősége elleni február 20-i megmozdulás jelentett fenyegető támadást a köztársasági rend ellen. Ugyan nem zárható ki a provokáció lehetősége, ám a felbőszített tüntetők a Visegrádi utcában a kommunista vezetőktől kapták az eligazítást, és közülük senki sem igyekezett gátat vetni az indulatok elszabadulásának. Ellenkezőleg. A *Vörös Újság* e napokban egyfolytában fegyverkezésre biztatott. Lengyel József *Visegrádi utca* című művében megemlíti, hogy letartóztatásokor, február 20-án éjjel a rendőrök nem találták meg a lakásán elrejtett ekrazitot és a töltényeket. A *Népszava* székházát védelmezők közül hatan (négy rendőr, két népőr) életüket veszítették.

Szántó Béla 1929-ben német nyelven írt, de csak 1959-ben publikált cikke szerint: „Hamarosan megtudtuk, hogy anarchista érzelmű leszerelt katonák egy fegyveres csoportja hajtotta végre a támadást.” Majd hozzátette, hogy ezt használta fel a szociáldemokrata párt a KMP ellen.¹⁹

Bogár Ignác 1919. március 28-án azt írta, hogy a *Népszava* elleni merényletet igazságtalanul rótták föl a kommunistáknak. Ugyanakkor a rendőrségnek 1919 januárjában – beépített ügynökei révén – alapos ismeretei voltak a kommunisták köztársaság-ellenes tevékenységéről.

¹⁸ *Népszava*, 1919. február 5.

¹⁹ Szántó Béla: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. *Párttörténeti Közlemények*, 1959/1. – A több variációban elkészített, de ki nem adott emlékiratában a sztálinizmus igéyeinek megfelelően már a szociáldemokraták által is támogatott puccsra „emlékezik”. Szántó természetesen nem említi a *Népszava* elleni sorozatos elmarasztaló megjegyzéseket, akár a szerkesztőség elleni provokatív támadások szellemi előkészítését.

A jelentés is ügyészségi vizsgálat elrendelését indítványozta, ám a kormány januárban ilyen vizsgálatot még nem rendelt el, de a köztársaság védelméről szóló XI. néptörvény február 7-i kihirdetését felgyorsította. A kormány utasítására – éppen a fenti törvény alapján – a rendőrség február 21-én mintegy 80 személyt tartóztatott le, köztük a párt ismert vezetőit, és nagy mennyiségű fegyvert, pénzt, különféle okmányokat foglalt le. A rendőrségi vizsgálat összegzése köztársaság-ellenes bűncselekmény szervezését állapította meg. Március 3-án az ügyészség a XI. törvény 1., 2., 3. szakaszába ütköző bűntett miatt, perrendszerűen 18 személy ellen emelt vádat, lényegében helybenhagyva a rendőrség összefoglalóját.

A február 21-i letartóztatások során a Mosonyi utcai toloncházban a rendőrség brutalitása – különösen Kun Béla kíméletlen megverése – általános megütközést keltett, amelynek nem elhanyagolható tömeglélektani hatása volt.²⁰ Február 25-én a régi galileisták szabadszervezete – Csécsy Imre aktív közreműködésével – tiltakozást jelentett be a köztársasági elnöknel.²¹

A több sebből vérző Kun Béla kérte, hogy látogassa meg őt Bíró Dezső vagy Landler Jenő. Landler, akit Kun személyesen nem kedvelt, hamarosan megjelent a Mosonyi utcai toloncházban, és ellátta Kun védőjének feladatát is. Minthogy a szociáldemokrata ellenzék egyik ismert vezetője volt, Kun korábban szerette volna megnyerni őt a KMP-nek, de Landler 1918 decemberében ezt elutasította.

A letartóztatott kommunistákkal kapcsolatos kormányzati magatartásról Böhm úgy emlékezett, hogy ő azonnal, február 20–21-én, Peidllel együtt az értelmi szerzők szigorú megbüntetését követelte, mondván, hogy a kormány nem nézheti tétlenül a forradalom elleni aknamunkát. Emlékei szerint Garami Ernő csak hosszas kapacitálás után értett egyet azzal, hogy felelősségre kell vonni a közvetlen felbujtókat. Garami a Minisztertanács ülésén is arról szólt, hogy csak bizonyítékok birtokában lehet vádat emelni, és vigyázni kell a blamázsra. Ekkor már Böhm is

²⁰ Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979, 112–122. – Szántó Béla imént említett írásában részletesen, eltúlozva írta le Kun megverését. Jóval később, nem publikált emlékiratában, az akkori széljárásnak megfelelően, ezt a brutális esetet már meg sem említette.

²¹ Károlyi Mihály levelezése, I. 429–432.

Garami véleményét osztotta, és valószínű, hogy egy korábbi kormányülés előtti eszmecséserre emlékezhetett.²² A Bernből hazaérkező Kunfi Zsigmond hangsúlyozta a véleménynyilvánítás szabadságát, és azt, hogy a letartóztatott személyeket politikai foglyokként kell kezelni. A kormány ezt a javaslatot elfogadta, és több szakaszban a letartóztatottak nagy részét kiengedték, ám a kommunista vezérkart a bűnvádi eljárás idejére politikai foglyokká minősítették. A letartóztatottakat – csaknem 70 fő – a Mosonyi utcai toloncházból, február 23–25. között, több szakaszban a Gyűjtőfogházba szállították, akiket, e fogház szigorú szabályai szerint, mint bűncselekményt elkövetőket kezeltek (rabruha, külön cella, szigorú felügyelet). A Gyűjtőfogház főtisztjének vallomása²³ szerint semmiféle utasítást nem kapott a kivételes bánásmódra vonatkozólag. Egy bő hét eltelté után, velük szemben a Gyűjtő előírásai helyett, az állami fogház szabályait alkalmazták. A népbiztospárben a Gyűjtő több kihallgatott tisztje elmondta, hogy először Böhm mint miniszter jelent meg, és a bánásmódot kifogásolta, de felsőbb rendelkezés hiányában ekkor változtatni nem tudtak. Böhm a fogva tartott kommunistákkal szeretett volna találkozni, amit azonban megtagadtak, de a főtiszt jelenlétében László Jenő előadhatta Böhmnek a panaszait. Korvin Ottónak 1919. augusztus 12-én elmondott kihallgatásával ellentétben, Böhm, Pogány, Landler a foglyok átszállítása után közvetlenül nem találkozhattak Kunnal. Találkozásokra és tárgyalásokra március elején került sor.

Néhány nap elteltével, a Gyűjtőt is ellenőrző Ládai államtitkár közvetlen utasításai nyomán, a letartóztatott kommunistákat politikai foglyokként kezelték. Ezek után – március 5-ét követően – a fogházi bánásmód immár inkább valamiféle diákotthoni elhelyezésre emlékeztetett, már csak a szabad kijárást tiltották, hiszen a foglyok szinte korlátlanul érintkezhettek a külvilággal, vendégeket fogadhattak stb.: A Gyűjtőfogházon belüli ún. Kisfogház egyfajta szerkesztőség, irodává változott, még írógépet is kaptak a parancsnoktól. (A kormány hasonlóan kellemes körülményeket biztosított az internált volt minisztereknek, Szurmay

²² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Verlag für Kulturpolitik, München, 1923, 176–177.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) K-27: Minisztertanácsi jkv. 1919. február 20-i ülés; Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*, 515.

²³ Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII-5c.-1920-6722. 162 d.1920. aug. 3. Korvin Ottó augusztus 12-i kihallgatása.

Sándornak, Szerényi Józsefnek is.) A kormány Ládai István államtitkárt (korábban a Királyi Ítéltábla bírása, 1917-ben Igazságügyi Minisztérium osztálytanácsosa) a büntetés-végrehajtási intézmények felügyelőjét bízta meg a politikai foglyok helyzetének ellenőrzésével, panaszai kivizsgálásával. Ládai gyakran megfordult a Gyűjtőfogházban, és találkozott a letartóztatott kommunistákkal, László Jenővel, a fogvatartottak megbízottjával. Ládai megismerkedett Kun, Bélával, és vele többször tárgyalt. (Buzgalmát népbiztosi megbízatással ismerték el. A munkásmozgalomban teljesen ismeretlen jogász április 26-án vett részt utoljára kormányülésen, hamarosan Romániába távozott, ahol magas kormányzati megbecsülésben részesült.)

A fogvatartottak sorsának megváltozásában szerepet játszhatott a bolsevik kormány magatartása is. Böhm szerint a bolsevikok letartóztatták Werner Jenőt és Bernát Ármint, akik hadifogoly-akció érdekében jártak Oroszországban; a túszedésnek ez a formája bizonyára enyhített a kommunisták elleni magatartáson.²⁴ (A *Népszava* március 11-i száma beszámolt – nevetek nem említve – a Nemzetközi Vöröskereszt magyar tagjainak letartóztatásáról, szabadon bocsátásuk bizonyos feltételeiről. Az *Est* 1919. március 11-i száma viszont közölte dr. Hajós Edit, dr. Sági Pál nevét.)

A kommunistákkal szembeni bánásmódot a Berinkey-kormány több ízben megtárgyalta. Március 9–10-én Károlyi Mihály megállapította, hogy politikai meggyőződéséért senkit sem lehet büntetőjogilag felelősségre vonni. Fentebb idézett, Andrásynak írt levelében a bolsevizmust teljesen veszélytelennek vélte, különösen, hogy a vezetői börtönben vannak. Kunfi hevesen tiltakozott a politikai üldözés ellen.²⁵ Juhász Nagy Sándor igazságügyi miniszter ígéretet tett a bánásmód javítására. Végül is a letartóztatottak nagy részét március 20. előtt szabadlábra helyezték: a még bent levő 56 emberből 22 hagyhatta el a Gyűjtőfogházat, többek közt László Jenő, Lékai János, Hajdu Pál, Boros László, Sallai Imre, Lengyel József, Mosolygó Antal, Garai Sándor.

²⁴ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 183–184.

²⁵ *Népszava*, 1919. március 11.

Landler ügyvédként többször megfordult a Gyűjtőben, és politikai eszmecserére is sőr került. Kun bőségesen beszámolt az oroszországi helyzetről. A látogatók között volt Pogány József is, akinek szerepe a hadseregben Böhm minisztersége idején jelentősen visszaszorult, de nem így a Népszavánál, hiszen a Svédországban tartózkodó Weltner távollétében nagy befolyásra tett szert. A kommunistákat látogatók inkább a második-harmadik vonalban tartozó szakszervezeti vezetők voltak – Bogár Ignác, Sebők József, Mausz Rezső és mások –, akik tájékoztatták Kunt nemcsak a politikai helyzetről, a különféle megmozdulásokról, hanem az MSZDP vezetőségének arról a felhívásáról is, amely a KMP-hez ideiglenesen csatlakozó munkásokat visszatérésre, választási részvételre szólította fel, ami gyökeresen szemben állt a KMP-nek a választásokat bojkottáló, a parlamentarizmust elutasító álláspontjával.

Márciusban a munkásság jelentős részének határozottabb, „osztályharcosabb” politikát követelő megnyilvánulásai, már a hatalomátvételt is sürgető állásfoglalásai, egyes szervezetek csatlakozása a KMP-hez, a fegyverek birtokba vételéről, a KMP letartóztatásában lévő vezetőinek erőszakos kiszabadításáról szóló híresztelések zűrzavaros hangulatot gerjesztettek, és növelték a bizonytalanságot. Természetesen a balról jövő támadások nem erősítették a koalíciós kormány helyzetét, de a nemzetgyűlési választásokig, változatlan összetételben, a helyén kívánt maradni.

A kommunisták március 9-én a hadviselt nyomdászok nevében felszólították a szakszervezet vezetőségét, hogy követeljen többek között 50%-os béremelést, 6 órás munkanapot a munkáltatók szervezetétől. A szakszervezeti vezetőség ezt a javaslatot nem utasította el, de teljesíthetetlennek tartotta, és helyette 50 koronás béremelést és egyéb kedvezmény elfogadását ajánlotta, amit a március 14-i bizalmi értekezlet leszavazott. Ekkor 10 tagú bizottságot választottak a nyomdászfőnökséggel folytatandó bértárgyalásokra. Több napig eredménytelenül tárgyaltak, majd március 20-án Zaka Lajos (a nyomdászok szervezkedésének irányítója, évtizedekig a lapjuk szerkesztője) temetése miatt a tárgyalásokat felfüggesztették. Március 20-án a déli órákban bizonyos kormányzati hírek már eljutottak a szakszervezet vezetőségéhez. Délután a Gutenberg Otthon előtti téren tartott nyomdászgyűlésen, nagy ováció mellett, Preusz Mór bejelentette az általános sztrájkot, nem utolsósorban a szer-

vezet egységének megőrzése érdekében. (Március 21-én a lapok nem jelentek meg.) A március 21-én délelőtt létrejött megállapodást Preusz március 14-i javaslata alapján (így 48 órás heti munkaidő) fogadták el. Ekkor már tudták, hogy kormányátalakítás lesz, és a főnökök is azonnal belátóbbá lettek, vagyis a sztrájk sikerében a hatalomváltás játszott a főszerepét. A kormányellenes megmozdulások sorába tartozott még a munkanélküliek tüntetése a Peidl Gyula vezette minisztérium előtt, valamint a március 21-re tervezett, Országház előtti tüntetés.²⁶

A népbiztosságban letartóztatott kommunista vezetők fontos megjegyzéseket tettek a március 21-ét megelőző történetekről 1920 nyarán – őszén.

Bogár Ignác, a nyomdászszakszervezet egyik vezetője kihallgatása során²⁷ elmondta, hogy február közepén találkozott Kun Bélával, és a nyomdászok különféle követeléseiről tárgyaltak. Megjegyezte, hogy a jól felszerelt nyomdák szétverésére irányuló szélsőséges mozgalmakat elítéli, amire Kun csak annyit mondott, hogy ezeket nem ők szervezik, de ennek ellenére a túlkövetelések támogatása tovább folytatódott. Két-három nap múlva ismét találkoztak, amikor már két társa is megjelent, és ekkor ők – vallja Bogár – a szakszervezet elleni kommunista támadásokat visszautasították, és inkább a szélsőséges anarchista követelések visszaszorításában segíthetnének a kommunisták. Erre támogató választ nem kaptak. Kuntól március elején kapott üzenetet, és a Gyűjtőben felkereste, és Kun közölte, hogy belépnének a szociáldemokrata pártba. (Bogár ezt vagy félreértette, vagy tudatosan ferdített.) Bogár kijelentette, hogy ilyen fontos kérdésről ő nem tárgyalhat, és kérte, hogy írásban közölje a belépés, visszalépés vagy az egyesülés feltételeit, problémáit. Bogár megjegyezte, hogy a levelet eljuttatta Buchingerhez, tolmácsolva Kun kérését, hogy a pártvezetőség (a korabeli szóhasználat szerint a pv.) tárgyalja meg. Hozzáfűzte, hogy a pv.-nek azt még kellett volna tárgyalnia, és vagy elfogadják, vagy nem. Arra nem gondolt, hogy a levél a hatalomátvételéről szól.

²⁶ Népszava, 1919. március 18., 22.; Typographia, 1919. március 28.

²⁷ BFL VII-5c.-1920-6722. 163. d.

Rabinovits (Rabinovics) József igen részletes kihallgatásakor, vallo-
 másában²⁸ úgy vélte, hogy Kunnal és a kommunistákkal a szociálde-
 mokraták, a vezetőség által jóváhagyott, hivatalos tárgyalást nem foly-
 tattak, és szerinte mindez Bogár egyéni akciója lehetett. Az ominózus
 levelet mindenekelőtt a letartóztatott kommunisták tárgyalták meg, és
 mindenki más egyéni elhatározásából, saját felelősségére, elsősorban
 tájékozódás céljából folytatott megbeszéléseket akár a Gyűjtőben, akár
 a városban. Rabinovics Weltner korábbi kijelentésére hivatkozhatott:
 hivatalosan addig nem tárgyalnak, amíg a kommunisták vissza nem
 lépnek a szociáldemokrata pártba. Ezzel szemben Kun a tiszta szoci-
 áldemokrata kormány elleni harcot hangsúlyozta. Így március 20–21.
 előtt aligha lehetett hivatalos tárgyalásokról beszélni. Elutasította Bo-
 gár megjegyzését, amely Bokányinak a kommunistákkal folytatandó
 tárgyalásaira vonatkozott. (Rabinovics több társát igyekezett védeni.)
 Jancsik Ferenc hallomásból értesült Bogár közvetítéséről, de részleteket
 nem tudott, és a tárgyalásokba sem vonták be. Hasonlóan nyilatkozott
 Biermann István is, aki vallomása szerint 1919. január elején kilépett az
 MSZDP-ből, és formálisan ugyan nem csatlakozott a KMP-hez, de elis-
 merte a III. Internacionálé alapelveit. A Gyűjtőben meghallgatta Kun,
 Rákosi, Münnich egy-egy előadását, de Vágó, Szántó beszédei nem ér-
 dekeltek, inkább tanulmányokat olvasott. Vágó egy ízben említette neki,
 hogy folynak megbeszélések, de tartalmukról nem tudott semmit. Bo-
 gárt csak április közepén ismerte meg, addig a levélről nem tudott.

A társadalmi, politikai feszültségektől terhes légkörben készült el
 március 11-én Kun Béla levele (melyet több társával a Gyűjtőben meg-
 beszélt) Bogár Ignáchoz, Koryin Ottó szerint Pogány strómanjához.
 Eltekintve a széles körben elterjedt nézetektől, itt csupán annyit jegy-
 zek meg, hogy a március 11-i levél és a rá tíz nappal bekövetkezett for-
 dulat között felesleges okozati összefüggést keresni; noha „Az egység
 okmányai” című, 1919. április közepén a Közoktatásügyi Népbiztosság
 kiadásában megjelent kiadvány ezt is sugallhatta. Közzétették benne a
 Bogár Ignácnak írt levelet, főleg azért, hogy mindkét fél híveinek vagy
 ellenfeleinek megmagyarázzák a nem várt „egyesülést”. A kiadvány
 tartalmazta az egyezmény szövegét, és ami meglepő, de nem véletlen,

az aláírók nevének feltüntetése nélkül. Az egyezményhez Weltner Ja-
 kab, Bogár Ignác és Lukács György kommentárokat fűzött, történelmi
 jelentőségűnek minősítve a pártegység létrejöttét. Weltner Kun Bélának
 az egyesülés feltételeit és szükségességét hangoztató levelét érdekesnek
 minősítette, de részletekbe természetesen nem bocsátkozott. Ez volt a
 sokat idézett és elemzett levél első publikálása. Arra mégsem számított
 senki, hogy 10 nappal Kun levelének eljuttatása után a levélben foglaltak
 jelentős része a politikai döntés és cselekvés programja lehet. Ezt maga
 a szerző sem gondolta, hisz nem kis szorongással, kétségekkel nézett az
 események elé, de optimista módon hitt abban, hogy Magyarországon
 hamarosan bekövetkezik a munkásmozgalom „büszke proletár, tehát
 forradalmi irányzatának egyesülése”. Majd ezután foglalta össze az
 egyesülés feltételeit.

Nem szaporítva a korábbi évtizedekben óriásira duzzadt elemzések,
 ismertetések számát, megállapítható: a levél a németországi forradalom
 nem éppen győzelemmel kecsegtető heteiben, jóval a Spartacus-lázadás
 leverése után készült (erre halvány utalás történik). Mégis úgy tűnik,
 hogy a Kun Béla-féle „feltételek”, Lenin 1917. áprilisi tézisei, a dolgozó
 és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatásáról 1918 januárjában
 készített munkája, valamint a hadikommunizmus tapasztalatainak ösz-
 szegzése alapján születtek, nem kevés ultrabalos, szélsőséges, kategori-
 kus szuperlatívusszal. A „levél” a Monarchia széthullásának, a nemzét-
 államok létrejöttének korszakában a konkrét magyarországi helyzettel
 nem számolt. Magyarország sorsát az európai vagy világforradalomba
 ágyazta be. Nemi kiegészítéssel szólhatott volna akár az osztrák, a cseh
 vagy más szociáldemokratáknak is. Ez a gondolkodás vagy politikai
 programadás már nem volt ismeretlen Magyarországon, hisz 1918 de-
 cemberétől a *Vörös Újságban* és más kiadványokban megjelent cikkek,
 propagandafüzetek ezt a világlátást képviselték.

Kun Béla szerint az egyesülésről szóló tárgyalás első és megkerül-
 hetetlen feltétele a berni csődpolitikával (azaz az európai szociálde-
 mokráciával) való teljes szakítás és a félreérthetetlen csatlakozás az új
 Internacionáléhoz. Leszögezte, hogy a parlamenti rendszerre épülő ún.
 tiszta szocialista kormány nem jelent közeledést a proletárállam tanács-
 rendszeréhez, és egyben emlékeztetett arra, hogy Oroszországban nem
 a bolsevikok helyezkedtek a mensevikok álláspontjára.

²⁸ Uo. 163. d.

Bogár Ignác március 28-án (!) az említett kötethez írt bevezetőjében – némi büszkeséggel – azt írta, hogy heteken át tárgyalt Kun Bélával és társaival. Mint ismert, Kun, miután hazatért Oroszországból, több ismert szociáldemokratával és kevésbé frekventált vezetővel tárgyalt, és mindenütt elzárkóztak a nézeteitől. Garbai Sándor januárban Kunék gyűlésére is elment, ám az érvek őt sem győzték meg. Bokányi mindvégig tagadta, hogy Kunnal hivatalos tárgyalásokat folytatott volna. Rabinovics megjegyezte, hogy Bokányi éppen ezekben a napokban lépett fel a legélesebben a kommunistákkal szemben. A levelet, amelyet Korvin Ottó állítása szerint a Gyűjtőben ő gépelt, Bogár Ignác hiteles másolatban (a példányszámról ellentmondók az adatok) megküldte Buchingernek, Böhmnek, Landlernek: (A levélnek volt egy kézzel írt változata is.) Vajon melyik napon juttathatta el nekik?²⁹

Mennyire vált ismertté a levél? Landler Jenő az Oroszországból hazatért kommunisták felfogását közvetlenül ismerhette meg, hiszen vezetőikkel több ízben találkozott, különösen 1919. február 20. után. Pogány József 1918 nyarán élesen bírálta a kautskyánus gyakorlatot, és számtalan éles konfliktusa támadt Garamival, különösen az MSZDP rendkívüli kongresszusain. A kommunisták tudták, hogy vonzódik a leninizmus-hoz, de változatlanul, a Gyűjtőben folytatott tárgyalások ellenére sem bíztak benne. Buchinger az emlékiratában nem tesz említést Kun leveléről. Bogár Ignác állításával szemben Böhm Vilmos kategorikusan állítja, hogy ilyen levelet nem kapott, csak a már említett publikációban olvasta, majd hozzáteszi, hogy tudomása szerint ilyen levelet sem Buchinger, sem Landler nem kapott.³⁰ Ha esetleg Buchinger Garaminak szólt volna a levélről, vagy netán futva áttekinti, különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatott neki, hiszen a KMP-ről, a bolsevik elméletről és gyakorlatról megvolt a maga elmarasztaló véleménye. Garami nemcsak a levélről, de a bizalmas tárgyalásokról sem tudott, és az ezzel kapcsolatos felháborodását emigrációs éveiben folyvást kifejezésre juttatta. Révész Mihálynak – aki az emigránsok különböző csoportjait kívánta egyesíteni – keserűséggel említette a „háta mögötti megbeszéléseket”. Weltner, aki a március 15-e utáni napokban, emlékezete szerint két-három nappal

²⁹ *Az egység okmányai!* A Közoktatásügyi Népbiztosság Kiadása, Budapest, 1919, 6.

³⁰ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 257.

március 21. előtt érkezett vissza Stockholmból, aligha e levélből tájékozódott az itthoni eseményekről. Garbai, aki a tiszta szociáldemokrata összetételű kormány híve volt, publikálatlan memoárjában állítja, hogy Kun leveléről nem volt tudomása. Hasonlóan nyilatkozott Kunfi 1919 novemberében, cáfolva Berinkey Dénes nyilatkozatát, aki szerint Kunfi ismerté a levelet. Kunfi kijelentette: „Berinkey Dénes állítása az első betűtől az utolsóig szemem szedett hazugság.” A levélről még közvetett tudomása sem volt, és először *Az egység okmányai* című füzetben olvasta.³¹ Kun Bélával kétszer folytatott elméleti jellegű beszélgetést, míg a február 20. utáni napokban kétszer keresték fél a kommunista párt megbízottai, arra kérve őt, hogy járjon el a letartóztatottak szabadon bocsátása érdekében a szociáldemokrata vezetőségnél. Ezt Kunfi megtette. Ellenben elzárkózott attól a kommunista javaslatról, hogy tanácskozzanak az MSZDP politikájának felülvizsgálatáról. Kunfi szerint ennyi kapcsolata volt a KMP-vel március 21. délutánjáig. Az ismert szakszervezeti vezetők nem bocsátkoztak tárgyalásokba a kommunistákkal. Lehetséges, hogy a levelet mint fogalmazványt az érintettek nem olvasták vagy nem tulajdonítottak neki különösebb jelentőséget, ám a kommunistákkal tárgyalók az említett „feltételekről” tájékozódtak.

A Kun-levelének, a szociáldemokraták és a kommunisták nem hivatalos megbeszéléseinek közvetett hatása volt a fővárosi munkásság egyes szervezeteire. A kormányváltási hangulatot csak fokozták a Gellért-hegyen felállított ütegekről, a csepeli munkásoknak a proletárdiktatúra azonnali létrehozásáról szóló híresztelések, amelyeket Böhm azonnal cáfolt. A vasmunkások körében elszaporodtak a kormányellenes fellépések, míg a nyomdászsztrájk előkészületei a kommunisták növekvő befolyásáról tanúskodtak. Mégis, e jelenségek ismeretében, a szociáldemokrata vezetés az erőszakos hatalomátvételt felelőtlenségnek, ijesztgető fenyegetésnek, legfeljebb rendkívül káros, elszigetelt kísérletezésnek tartotta.

³¹ Kunfi Zsigmond: *Jegyzetek a diktatúra keletkezéséről. Az Ember, 1919. november 13.; 1920. január 7.*

A Vix-jegyzék sokkhatása

1919. március 20-án délelőtt 11 óra tájban Fernand Vix alezredes, az antant katonai missziójának budapesti vezetője a nagyhatalmak tisztjeinek kíséretében – ezzel is érzékeltetve a dokumentumban foglaltak kivételes jelentőségét – átadta Károlyi Mihálynak, a Népköztársaság ideiglenes elnökének a később hírhedtté vált jegyzéket. A helyszínre, az elnöki hivatalba, hamarosan megérkezett Berinkei Dénes miniszterelnök és Böhm Vilmos hadügyminiszter is. A párizsi békekonferencia külügyminiszteri tanácsának február 26-án kelt határozata a magyar és a román csapatok közötti semleges zóna kijelöléséről szólt; a dokumentumot a „négy nagy” (az USA elnöke, valamint Anglia, Franciaország, Olaszország miniszterelnöke) március 17-én hagyta jóvá, egyben utasítva Paul de Lobit tábornokot, az antant magyarországi katonai erőinek Belgrádban székelő parancsnokát, hogy azt közölje az érdekeltekkel.

A Vix-jegyzék, azaz az antant újabb, kíméletlen ultimátuma (választ 21-én este 6 óráig kellett adni rá) gyökeresen új helyzetet teremtett az egyharmadára zsugorodott Magyarországon. Ezáltal az ország további megcsonkításáról szóló, március közepi diplomáciai, katonai körökből származó figyelmeztetések, utalások, célzások – minden kormányzati visszautasítás ellenére – rideg és kegyetlen valósággá váltak.³²

³² E két nap történetét Hajdu Tibor dolgozta fel a legrészletesebben az 1960–1970-es években megjelent munkáiban. E megkerülhetetlen munkák és más művek kapcsán az 1970-es évben keletkezett, a szépirodalmat is megérintő vita számos kérdést tisztázott, illetve több, máig is megválaszolatlan problémát felvetett. Az elmúlt években, évtizedekben megjelent, a témával szűkebben vagy tágabban foglalkozó, nem kevés egyoldalúságot, pontatlanságot is tartalmazó munkák értéke igen eltérő. Egy alapos elemzést felvonultató, elfogultságokat nélkülöző, az objektivitást szigorúan betartó historiográfiai művek elkészítésének szükségessége igencsak megérett és fontos. A Vix-jegyzékről és előzményeiről számos feldolgozás született az évtizedek során. Lásd többek közt L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965; Ormos Mária: *Pádovától Trianonig 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983; Siklós András: *Magyarország 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. Legújabbban Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés* című monográfiájában részletesen tárgyalja a békekonferencia területi bizottságainak határvitáit és javaslatait. E témával szorosan összefügg az 1999-ben Ádám Magda és Ormos Mária szerkesztésében megjelent *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919* című forráskiadvány. – Az A. Tardieu vezette területi bizottság január végi, februári hosszas és részletes vitája során kialakult Magyarország

„Lesújtva és megdöbbenve, tanácstalanul tekintettünk a világot kormányzó hatalmak előttünk álló képviselőire... Leírhatatlan ez az érzés, amely áthatott... Milliók sorsáról felelősséggel dönteni néhány órán belül.”³³

A kétségbeesett Károlyi – a diplomáciai kivárástól eltekintve – hargosan közölte a jegyzék elfogadhatatlanságát, teljesíthetetlenségét, ugyanis az nemcsak a belgrádi konvenciót érvénytelenítette, hanem színtiszta magyar területeket is idegen impérium alá helyezett. (A semleges zóna nagyobb részében már a román közigazgatás érvényesült.) Ma teljesen felesleges felidézni a demarkációs vonal, a megjelölt zónák értelmezése körül kialakult vitát, hiszen az végül is politikai határ lett. Ilyen körülmények között a koalíciós kormány hónapokon keresztül képviselt külpolitikai magatartása tarthatatlanná vált, ami egyben a wilsonizmus pacifista politikájának csődjét is jelezte: végleg elvész a közvélemény amúgy is fogyó támogatása. Érthető, hogy a köztársasági elnök elsősorban a szociáldemokrata párt véleményét kívánta megismerni e válságos órákban, jöllehet a liberális-konzervatív politikussal is felvette a kapcsolatot.

Böhm visszament a Hadügyminisztériumba. Munkatársaival közölte, hogy a korábbi bejelentett vagy a kilátásba helyezett kommunista fellépések megakadályozására vonatkozó preventív intézkedések hatályukat veszítették, mert a jegyzék átadásával gyökeresen új helyzet állt elő. A hadművelleti osztály vezetői – Strömfeld és Tombor ezredek – egybehangzóan elfogadhatatlannak, teljesíthetetlennek tartották a jegyzékben foglalt követeléseket. „Fegyveres védelemre kell berendezkedni” – vonták le a következtetést. Böhm kikérte Kratochvill ezredes véleményét, aki közölte, hogy a székely csapatok harc nélkül nem hagyják el a helyüket.³⁴

politikai határa, és a bizottság minden vitatott kérdésben a magyarság hátrányára döntött. Egyben kielégítve az újonnan alakult Csehszlovákia, Szerb-Horvát-Szlóven Királyság és a hallatlanul megnagyobbított Románia igényeit. E két nap eseményei óráról órára részletesen ismertek a sajtóirodalomban, ennek ellenére bizonyos események felidézése elkerülhetetlen, jobbára a szociáldemokraták szerepének nyomon követése, elemzése céljából.

³³ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 239.

³⁴ Uo.

Böhm, teljesítve Károlyi kérését, hamarosan felkereste az MSZDP vezetőségét. Időközben a kormány tagjai – beleértve Garamit, Kunfit, Peidl-t – már tájékozódtak a jegyzékről.³⁵

A pártvezetőség március 20-án délután két órakor ült össze, mert Károlyi négy órától tartott Minisztertanácsot, ahol a koalíció legszervezettebb és legnépesebb pártjának ismertetnie kellett álláspontját. A szociáldemokrata párt vezetőségének összetétele a forradalom idején jelentősen megváltozott. Formálisan még az 1918. február 10-i rendkívüli kongresszuson megválasztott 11 tagú pártvezetőség volt az MSZDP legfőbb testülete, a valóság azonban más képet mutatott. Noha 1918–1919-ben több rendkívüli kongresszust tartottak, új vezetőség megválasztására nem került sor. A párt legismertebb vezetői fontos állami, kormányzati tisztséget viseltek; szakszervezeti vezetők nagyüzemek élén kormánybiztosok voltak, míg egyesek nem vettek részt a gyakorlati munkában. Az operatív feladatokat ellátó titkárság felhígult, kicserélődött. A pártvezetőség és a Szaktanács tagjairól és lakcímeikről feltehetően még 1918 decemberében készített listán csak öt, 1918 februárjában megválasztott tag neve szerepel (Buchinger, Farkas, Peidl, Peyer, Miákits). Ott olvasható még többek között Kalmár Henrik, a német ajkú szociáldemokraták szervezetének vezetője, a román bizottság és lap három tagjának neve; megtalálható Klárik Ferenc, Rády Sándor (korábban hosszú ideig pártvezetőségi tagok), Cservenka Miklós, Lerner Dezső és Büchler József párttitkár lakcíme. Ez a névsor inkább a titkárság pillanatnyi összetételét tükrözi; nem valószínű, hogy a pártvezetés (és a titkárság összetétele) márciusban ezzel volt azonos. A titkárság munkájába 1919 januárjában bevonták Vince Sándort. Hamburger Jenő is titkár lett, de neve a listán még nem szerepelt. A Szaktanács tíz tagjának neve igen.

³⁵ E fontos, valóban történelmi jelentőségű pártvezetőségi ülésről jegyzőkönyv vagy jóváhagyott emlékeztető nem maradt fenn, valószínűleg nem is készült. A résztvevők nyilatkozatai vagy később keletkezett cikkei, emlékiratai fő vonalakban fontos és nélkülözhetetlen források, de az időpontok felcserélése vagy éppen összekeverése, pontatlansága a kutatót is megtévesztheti. Így például Garami 1922-ben megjelent emlékiratában pontatlanul ismerteti a pártvezetőség két ülését, megfigyelhető arról, hogy a Vix-jegyzék átadásakor Böhm is jelen volt, sőt hogy Károlyi őt bízta meg a tájékoztatással, ezért csodálkozott azon, hogy Böhm és nem ő kapott szót a március 20-i délutáni ülésen. Sőt! Böhm 1923-ban megjelent memoárjában – Garamit nem említve – tömören foglalja össze szereplését és általában a történeteket.

Jászai Samu, Propper Sándor, Malasits Géza, Bíró Dezső, Preusz Mór minden bizonnyal ott volt az üléseken.³⁶ A március 20–21-i vezetőségi üléseken a választmány tagjai is részt vettek és bizonyára felszólaltak, míg mások véleményét (elsősorban a szakszervezeti vezetőket) nem ismerjük. A szokásos nyugodt tárgyalási rendet nem lehetett biztosítani, már csak a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt sem. Mindenesetre a vezetőségi ülések sokkal népesebbek voltak a megszokottnál, és az ülésekről távozók hamarosan hírt vehettek a küszöbönálló kormányváltásnak és a kommunistákkal való együttműködésnek. Ezek a hírek – bizonyára már felnagyítva – március 20-án a késő délutáni, esti órákban igencsak elterjedtek városszerte; egészen a kávéházak közönségéig.

A március 20-i délutáni pártvezetőségi tanácskozássra Böhm hadügyminiszter, pártvezetőségi tag, térképpel felszerelve érkezett, és egyben összefoglalta a katonai szakértők véleményét is. Ismertette Károlyi és Berinkei álláspontját: a koalíciós kormány képtelen tovább működni. Károlyi kérésére felszólította a pártvezetőséget, hogy alakítsa ki álláspontját. (A visszaemlékező Garami és Weltner ezt a kora délutáni ülést összekeveri a 21-i délelőtti viharos ülésen elhangzottakkal.) Hitelesebb Böhm megállapítása: a konkrét belpolitikai helyzetben a koalíciós kormány lemondásával a párt végzetesen sorsdöntő lépés elé került. Így nem véletlen, hogy ekkor a pártvezetőség nem hozott határozatot, inkább megvárta a Minisztertanács döntését, amelyet majd a pártválasztmány és a munkástanács elé terjeszt. Landler Jenőt megbízták, „informálódjon a kommunista párt vezetőinél, milyen álláspontot foglalnak el egy esetleges kényszerű szociáldemokrata kormánnyal szemben”.³⁷

A délutánra összehívott Minisztertanácsra³⁸ Károlyi Mihály ismertette a Vix-jegyzékben foglalt területi követeléseket, és többek közt kijelentette: mivel a párizsi békekonferencia nem ismeri el a wilsoni békeelveket, új orientációra van szükség a kül- és belpolitikában. A koalíciós

³⁶ PIL 658. f. 5/42. 6. e.

³⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 242.

³⁸ A kivonatos jegyzőkönyv *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (MMTVD). 5. k. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1956, 679–680.; Károlyi Mihály: *Lemondásom története. Arbeiter Zeitung*, 1919. július 25. Közl.: Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965, 484–490.; Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*.

kabinet többé nem kormányozhat, ezért a szocialisták egyedül vegyék át a kormányt. Az anarchia és a bolsevizmus elkerülése érdekében tisztá szociáldemokrata kormányzatnak kell alakulnia. Zavartalan működése érdekében a szociáldemokrata párt egyezzen meg a kommunistákkal, hogy „a kommunista párt ezalatt ne borítsa fel a helyzetet, amíg ez az élethalál harc folyik”. A kormányülésről készült jegyzőkönyv egy 1919. július 11-én kelt újságcikk³⁹ szerint az alábbiakkal egészült ki: „... Egy tisztán szocialista kormányt... az egész polgárság is szívesen támogatna...; hogy az országot megvédje az imperialista rablótámadásoktól és fenntartsa a közbiztonságot.” Károlyi hozzátette: a megegyezés a kommunistákkal elősegíthetné, hogy elkerüljék a belpolitikai nehézségeket (rendbontás, erőszakosságok, tüntetések, sztrájkok stb.). (Vagyis Károlyi nem számított „jobboldali” fellépésekre.) Fejtegetésein érződik a Böhm által képviselt felfogás a kommunistákkal való megegyezésről. Károlyi végül kiemelte a legsürgősebb teendőket: javasolta a kormány lemondását; biztosítva, hogy ő a helyén marad, amíg lehet; Vixnek átadják a követeléseit elutasító választ (erre 21-én, a határidő lejártá előtt néhány perccel kerülne sor); 21-én kinevezi a szociáldemokrata miniszterelnököt.

Az elsőnek hozzászóló Böhm hadügyminiszterről a jegyzőkönyv egy mondatot közöl: mindenben osztja a köztársasági elnök úr szavait. Böhm ezt visszaemlékezésében részletesebben leírja: A fenyegető antanttámadás és polgárháború megelőzése érdekében egyetlen lehetőség az ultimátum visszautasítása és a szociáldemokrata kormányalakítás, amihez nélkülözhetetlen a megegyezés a kommunistákkal bármilyen háttá támadás elhárítása érdekében. (Vagyis Böhm burkoltan már érintette a kommunistákkal folytatott tárgyalásokat.) Hozzátette, hogy végleges döntést március 21-én a párt fórumai hoznak a kormányalakításról.

Kunfi álláspontja gyökeresen eltért Böhmétől. Böhm szerint Kunfi a megszokottnál is erőteljesebben, nagy hévvel fejtette ki: a kormány folytassa munkáját, és ne távozzon (Buchinger a 21-i párttanácskozáson szintén a lemondás elhalasztását kívánta), jóllehet a Vix-jegyzékben foglalt követelések elfogadhatatlanok. Kunfi ennek ellenére javasolta, hogy a koalíciós kormány maradjon a helyén a nemzetgyűlési választásokig. Vix tudomására kellene hozni, hogy a koalíciós kormányt felváltó szo-

cialista kormány „átsimulást jelent a kommunizmus felé”. Kunfinak ez a fontos, sokat sejtető megjegyzése sokkal nagyobb figyelmet érdemelt volna a kormány valamennyi tagjától. Az antantkormányokat olyan helyzet elé kell állítani – folytatta –, vállalják-e a saját népük előtt, hogy a román imperializmus kedvéért egy ma még nem bolsevista országot bolsevista országgá alakítanak át. Ezt szikratávíró útján haladéktalanul nyilvánosságra kellene hozni. 1919. november 13-án Az *Ember* című folyóiratban megjelent cikkében – ezt az „átsimulás” kifejezést használva, és beleértve a Tanácsköztársaság bukásának tanulságait is – hitelesen idézi fel akkori vívódásait. Mint írja:

„... a koalíció fenntartását azzal okoltam meg..., hogy a szociáldemokrata kormány nem állhat meg, ha háta mögött egy ellenséges kommunista párt van, és attól tartottam, hogy a munkásság hangulatát a Vix-féle jegyzék visszautasítását követő háborús lehetőséget tekintve, a kommunista párttal való megegyezés kísérelte előbb-utóbb a szociáldemokrata párt kapitulációjához fog vezetni.”

Kunfi, akárcsak Garami is, pontosabbá tette Károlyi júliusi nyilatkozatát, aki már akkor véglegesnek tekintette a szociáldemokrata kormány megalakítását, és bár mindenki meg volt győződve erről, ám ekkor – a pontosság kedvéért – csak a kormány lemondásáról szavaztak. Mindehhez hozzá kell tenni Károlyinak az Ugron Gáborral és más politikai tényezőkkel folytatott, más eredményre nem jutó tanácskozását.

Garami a Minisztertanács ülésén elutasította Kunfi demarsát. Bizonyos miniszteri rádiónyilatkozatok csak még nagyobb zavart keltenének – jelezte Garami. – A koalíciós kormány nem tartható fenn – mondta, de a megoldást, a szociáldemokrata kormányalapítást nem ajánlotta. Kunfi véleményét, akárcsak polgári miniszter társai, Garami sem mérlegelte megfelelően, csak később ismerte el, hogy meg kellett volna kísérelni, ha rövid időre is, változatlan összetételben a kormányzás folytatását. Ehelyett Garami, Kunfinak valóban nem éppen szerencsés rádiószózatról szóló javaslatába kapaszkodott, ezzel is segítve a miniszterek távozását és a felelősség áthárítását az antantra.

A polgári pártok miniszterei egyöntetűen a lemondás mellett nyilatkoztak. Hock János egyben bejelentette a Nemzeti Tanács feloszlását, Juhász Nagy Sándor pedig a nemzetgyűlési választások elhalasztását. (Hock János – a magyar polgári pártok gyakorlatához és hagyományához igazodva – megegyezte, hogy a Károlyi-párt csak azért nem lép be

³⁹ *Arbeiter Zeitung*, 1919. július 25.

a szociáldemokrata pártba, mert ezzel gyengítené a szociáldemokrata többség erejét a bolsevikok elleni fellépésben.)

A Minisztertanács egyhangúan elfogadta a kormány lemondását, amiről Vix alezredest is jegyzékben tájékoztatta. Böhm, még a kormány hadügyminisztereként, felhívásban közölte a katonákkal nemcsak a kormány lemondását, hanem azt is, hogy a cseh és a román imperialistákkal szövetkezett ellenforradalom megfojtani készül a fiatal magyar köztársaságot. A lemondott kormány helyét a teljesen egységes szociáldemokrata pártból alakult tiszta szocialista kormány foglalja el. Egyben felszólított a munkástanács és a katonatanács határozatának betartására.⁴⁰ Ezt a preventív intézkedést is tartalmazó felhívást csak március 22-én szándékoztak kihirdetni. Mindenesetre a proletárdiktatúráról, a kommunistákról még nem esett benne szó. Ezt az előzetes határozatot egyeztették a katonatanács elnökével, Pogány Józseffel is.

Valószínű, hogy a polgári politikusok a kormányátalakításban megnyugodva, posztjuktól megszabadulva, a felelősséget egyedül a szocialistákra hárítva, távoztak a Sándor-palotából. Valószínű – mint Hajdu Tibor megállapítja –, hogy a polgári politikusok (akik Kunfi szerint már belefáradtak a hálátlan és teljesíthetetlen feladatokba) nem látták át a helyzetet: a szociáldemokraták előbb-utóbb engednek a felajzott, hisztérikus hangulatnak, akarataik és meggyőződésük ellenére kénytelenek lesznek elfogadni a kommunisták felfogását, hisz a demokratikus partnerek támogatására már nem számíthattak.

A késő esti órákba nyúló minisztertanácsi ülésről az újságírók Ott-hon Körébe távozó Kunfi – aki emlékiratait soha nem foglalta össze, és kéziratait, levelezését sem őrizte meg – már említett. 1919. novemberi cikkében megjegyzi: ott és később a lakásán, néhány barátjával (neveket nem említ) a kormány lemondása utáni politikai lehetőségekről értekeztek. Kunfi, mint írja, lehetségesnek tartotta az együttműködést a galíciai határhoz közeledő szovjet hadsereggel az antant erőivel szemben, ám ennek politikai feltétele a megegyezés lenne a kommunistákkal. Megemlíti, hogy erről a március 21-i pártvezetőségi ülés dönt, amelynek összehívását Kunfi emlékezete szerint déli 12 órára tették.

⁴⁰ MMTVD 5. k. 683.

Kunfi az időpontra rosszul emlékezett, hisz délelőtt 10 órakor már együtt voltak. A 11 tagú pártvezetőség nemcsak a választmány tagjaival bővült, hanem a tíztagú Szaktanáccsal és a nagyobb szakszervezetek vezetőivel és a megváltozott összetételű titkársággal is. Az ülésen részt vevők számát lehetetlen megállapítani. Nagy volt a jövés-menés, az izgalom; zajos viták, hangoskodások; bizakodás, reménykedés. A kétségbe ejtő elkeseredés, az optimista, a hárcias elszántság vagy az elkerülhetetlen bukás és vereség érzete, tudata jellemezte a tanácskozást.

Az első felszólaló ezúttal is Böhm Vilmos volt, aki hadügyminiszteri minőségében tájékoztatta a szociáldemokrata grémiumot a Minisztertanács döntéséről, majd összefoglalta a véleményét, amelybe a katonához szóló, már említett felhívás lényege is beépült. Leszögezte, hogy egy tiszta szocialista kormány még kevésbé vállalkozhat a jegyzékben foglaltak teljesítésére, hiszen egy ilyen kormányt az ellenforradalom pillanatok alatt erőszakosan, fegyveresen elsöpörné. Vajon – tette fel a kérdést – a párt ellenállás nélkül átadná a hatalmat az ellenforradalomnak, vagy még egy kísérletet tesz a forradalom megmentésére? A jegyzék visszautasítása természetesen háborút jelent. A sikeres ellenállás érdekében meg kell szüntetni a polgárháborúhoz vezető állapotokat, és meg kell egyezni a kommunistákkal – ismételte meg előző napi javaslatát. Böhm úgy gondolta, hogy a különböző fegyveres csapatok a kormány mögé állnak „egy vészes védekező körháborúban”. Böhm szerint nyolc órán belül nemcsak a jegyzék visszautasításáról, hanem a forradalom és ellenforradalom sorsáról is dönteni kell.

Buchinger a jelenlevőkkel szemben, szinte egyedülként, a koalíciós kormány hivatalban maradását javasolta. Úgy látta, hogy a kommunistákkal egyesített párt sem lenne elég erős a kormányzásra: „...olyasmire vállalkozni, ami erőnkön felülinek látszott, nem akartam ... nincs más kivezető út, mint tudomásul venni a háborús győztesek diktátumát!”⁴¹ Javaslatát, Garamit is beleértve, elutasították.

⁴¹ Buchinger Manó: *Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények*. 2. kiad. Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1947, 81. – Garami emlékirataiban e javaslatról megemlíttette, hogy nem számoltak az akkori dacos magatartás következményeivel, hiszen a jegyzékben diktált határvonalak a békeszerződésekben szerepeltek. (Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. Pegazus Kiadás, Leipzig–Wien, 1922, 112–113. Reprint Primusz Kiadó, Budapest, é. n. [1983.]

Böhm Erdélyi Mórnak a közéleti megbeszélésről tartott előadását azzal intézte el, „hogy ez nehéz”, míg Garami megjegyzi, hogy az alapos előadásra alig figyeltek. Pedig Erdélyi megállapította: a tervezett megoldás esetén Magyarország közéleti megbeszélése csakhamar lehetetlenné válik.

Garami Ernő a pártvezetőség mindkét ülésén felszólalt. Élesen szembe fordult Böhm javaslatával. Korábbi, még a munkástanács emlékeztetés január 7-i ülésén elhangzott koncepciójának megfelelően a polgári demokratikus átalakulást meghaladó, túllépítő javaslatot időszzerűtlennek, végső kimenetelében objektíve csak a konzervatív reakciók erőinek kedvező megoldásnak tekintette. Magyarországon a munkásságot képviselő szociáldemokrata párt a szervezetlen polgári erővel együtt is gyenge; csakis a demokratikus átalakulást is vállaló paraszt- vagy kisgazdapárttal való koalíciós együttműködésben vállalhat kormányzati szerepet. A párt, ha együttműködik a kommunistákkal, elveszti a polgári oldallal való szövetkezés lehetőségét, pedig az értékesebb, mint bármilyen szövetkezés a kommunistákkal. Így nem véletlen, hogy elutasított mindenféle együttműködést velük. Annál is inkább, mert a bolsevizmus nem testvérpárt, hanem ellenpárt, amelyet a szociáldemokraták képtelenek maguk mögé állítani, és bármiféle ilyen kísérlet nemcsak a szociáldemokráciára, hanem az egész munkásságra, a munkásmozgalomra felmérhetetlen veszélyt jelent. Ugyanakkor, elismerte: Böhm koncepciójának lehet olyan olvasata, hogy kormányzati pozícióból lehetne szerelni a bolsevisták demagógiáját, és így a szociáldemokrata kormány pozíciója megerősödhetne, ám egyezkedni, támogatást, valamiféle együttműködést remélni „csábos lidércfény”. A javaslatot megtevéstől tartotta, de „a kínálókozó megoldás lidérce érthető módon maga után csábította a valamely megoldást szomjazó, agyonzaklatott, fáradt lelkeket”.⁴²

A pártvezetőségi ülés vitája közben érkezett meg a Gyűjtőből Landler Jenő a kommunistákkal való megállapodás hírével. Ezek után szavaztak Böhm javaslatáról, hogy „a kormányt vegye át egyedül a szociáldemokrata párt, és biztosítsa magának, tárgyalások és megállapodások kap-

csán, a kommunisták jóindulatú támogatását”.⁴³ Garami úgy tudta, hogy valamiféle barátságos (szocialista kormányt támogató) megegyezésről folytak tárgyalások, de nem szovjet mintájú megállapodásról.⁴⁴ Garami szerint hárman (ő, Buchinger, Peidl, ám valójában négyen Propperrrel) szavaztak a javaslat ellen, a többiek pedig mellette, beleértve a vezetőségi tagokat, a választmányt, a Szaktanács tagjait. A szavazás után Garami kijelentette: „Most temettük el a magyarországi szociáldemokrata pártot.” Buchinger emlékiratai szerint a szavazás után Kunfi odaszólt neki és Garaminak: „Ez a végzet.” Vagyis Garamit és társait leszavazták, és ezzel a megállapodás szabad utat kapott, ami gyakorlatilag a proletárdiktatúra meghonosítását jelentette.⁴⁵ Feltűnő, hogy sem Böhm, sem Garami, sem Weltner emlékirataiban nem említi Kunfi álláspontját.

A pártvezetőségi ülésre későn érkező Kunfi Garaminak a hatalomátvételt örültségnek, öngyilkosságnak nevező felszólalását említi. Válaszul Garami lemondásra, távolmaradásra felszólító szavaira azt fejegette, miután a munkásság kénytelen erre a fenyegető útra lépni, senkinek sincs joga „ebben a veszedelmes helyzetben elhagyni a munkásságot, legkevésbé azoknak, akik eddig vezetői voltak”. Garami azonban hajthatatlan maradt.

Buchinger emlékei szerint Garami helyzete kétségbeejtő volt. Nyilvánvalóvá vált teljes politikai összeomlása; egyre csak azt hangoztatta, hogy nem lát semmilyen kivezető utat: „vegyék át a hatalmat csak a kommunisták”, három hét múlva úgyis végük... Ezért félreállt, és mindent befejezettnek tekintett. „...Garami március 21-én a munkásszótlyát is határozottan gyengének tartotta arra, hogy a kormányzás felelősségét egymaga vállalja, a tragikusan alakult helyzetből számára valóban semmilyen kivezető út nem kínálkozott.”⁴⁶ Garami félreállt, előre látva, hogy negyedszázados építőmunkája percek alatt romhalmazzá változott.

Fontos szerepe lehetett Weltner felszólalásának, noha ő csak néhány nappal március 21. előtt érkezett haza Stockholmból, és a kialakult eseményekről bizonyára Landler Jenőtől is informálódott. Már korábbi svédországi tartózkodásai során megismerkedett az orosz szociáldemokratákkal.

⁴³ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 113.

⁴⁴ *Népszava*, 1919. okt. 23.

⁴⁵ Buchinger Manó: *Küzdelem a szocializmusért*, 78.

⁴⁶ Uo. 80.; Buchinger Manó: *Tanúvallomás*, 138–141.

mokraták különböző irányzataival. Közvetlen beszámolókat hallhatott az oroszországi fejleményekről, amelyek nem befolyásolták nem éppen kedvező véleményét Kun Béla politikájának követőiről. Nem vonta kétségbe Garami érvelésének jogosságát, ám úgy vélte, hogy a visszavonulás, a távolmaradás két táborra osztotta volna a munkásmozgalmat, ami a legvéresebb testvérháborúhoz vezethet. Azok a tömegek – emlékezett –, amelyek évtizedekig hűségesen követték a szociáldemokrata vezetőket, furcsán érezhették volna magukat, ha válságos időkben ott hagyják őket. Mindehhez ugyanekkor hozzászói:

„A pártvezetőség ülésén résztvevők valamennyien érezték, hogy a szovjet megalkotása Magyarországon esztelen képtelenség. ... Tudom, hogy a bolsevistákkal való egyesülés öngyilkosságot jelent, mégis kísérletet kell tenni a munkásmozgalmak megmentésére.”⁴⁷

Mindenesetre Weltner emlékiratában és 1919. novemberi cikkében egyesülésről és nem megállapodásról ír.

„Az öngyilkosság két módja között van választásunk. Vagy egyesülünk, vagy félreállunk. Az első biztos bukást jelent, a másik szintén halált jelent a pártra. Szerintem nem szabad elhagyni a munkásokat, kísérletet kell tenni, hogy megmentjük, ami megmenthető.”⁴⁸

Böhm szerint Weltnernek ezen szavai fejezik ki március 21-e hangulatát. Szavainak hatására a szakszervezeti vezetők nem emeltek szót a megállapodás ellen. Ágoston Péter szerint, Weltnernek nagy szerepe volt az egyesülés megvalósításában, de már 24 óra eltelte után felismerte tévedését. Teljesen el volt keseredve, és nem gondolta, hogy Kun és hívei ennyire előrenyomulnak. Azt hitte, hogy a kommunisták a második vagy a harmadik vonalban maradnak.⁴⁹ Garami 1930-ban, Weltner könyvéről megjelent recenziójában⁵⁰ Weltnernek és társainak álláspontját a lázalmok idején tiszteletre méltónak és megbecsülésre érdemesnek tartotta.

⁴⁷ Weltner Jakob: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Saját kiadás, Budapest, 1929, 146–147.; Varsányi Erika: *Weltner Jakob életútja*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988, 95–96.

⁴⁸ Weltner Jakob: A „kompromittáltak”. *Az Ember*, 1919. november 13., február 14. – Böhm emlékiratában a megegyezünk szó szerepel. Weltnernél mindkét esetben egyesülünk. Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 247.

⁴⁹ BFL VII-5c-1920. 161. d. Ágoston Péter kihallgatása 1920. április 3. 4.

⁵⁰ Garami Ernő: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Szocializmus*, 1930. január.

„Tárgyalások” a Gyűjtőfogházban

Abban a pillanatban, amikor a hangulat a kommunisták javára billent, a szakszervezeti vezetők nem hagyhatták bizonytalanságban a tömegeket. Így nem kifogásolták a kommunisták által támogatott szociáldemokrata kormány létrehozását. A kérdés eldőlt, ki kellett jelölni az MSZDP küldöttségét a Gyűjtőben folytatandó tárgyalásra. Emlékei szerint Kunfi maga jelentkezett egyiknek; bár az ízlésével ellenkezett, az ügy jelentősége miatt ott akart lenni. Mindenesetre megállapítható, hogy az öttagú küldöttségből csak ketten, Weltner és Kunfi voltak a pártvezetőség tagjai; Landler és Pogány már akkor inkább a kommunisták proletárdiktatúra-felfogását osztotta; Haubrichot, a vasasszakszervezet vezetőségi tagját, az öntők szakosztályának titkárát állítólag Kun kérte fel. A Szaktanácsot senki sem képviselte, és ismert szakszervezeti vezetők sem kerültek be a küldöttségbe. Erre nem is nagyon törekedtek.

A pártvezetőség döntő jelentőségű tárgyalásait déli egy órára befejezték. Böhm, Kunfi, Garbai, Weltner szinte egybehangzóan tanúsítják, hogy a pártvezetőség a kormány átvételéről döntött, és ennek érdekében megegyezést keresett a kommunistákkal. Az öttagú bizottság nem kapott utasítást arra, milyen feltételekkel tárgyaljon. Kunfi kölcsönös engedmények árán létrejövő megegyezésre számított. Szerinte lehetne tiszta szociáldemokrata kormány, amelyet a kommunisták támogatnak, de lehet koalíciós kormány is. Kunfi tett egy kísérletet arra, hogy maradjon meg a két párt, működjön együtt, de ne egyesüljön. Ezt a Gyűjtőfogházban senki nem támogatta, majd Kunfi sem erőltette, hisz ez újabb pártszakadáshoz vezetett volna. Érezte, előre látta a tragédiát, ám hagyta, hogy az események elsodorják.

Garbai Sándor a 21-i pártvezetőségi ülésen a szembeforduló Garamit defetistának minősítette álláspontjával, és egyetértett a bizottság kijelölésével, hogy folytassanak barátságos tárgyalást a megegyezés érdekében. Ám a tárgyalás, Garbai szerint – Weltnernek köszönhetően – már eleve rosszul kezdődött. Weltner kijelentette, hogy a koalíciós kormányrendszer csődbe jutott: „Azért jöttünk, hogy veletek megállapodásra jussunk.” Szántó Béla emlékiratai szerint a néhány órás tárgyaláson elsőnek Weltner kapott szót, és kijelentette: mind a kormány, mind a szociáldemokrata párt politikája csődöt mondott. A szociáldemokrata párt



elfogadja a kommunista párt felfogását, és a proletárdiktatúra álláspontjára helyezkedik. Az egyesült párt még ma este (21.) átveszi a hatalmat, és kihirdeti a proletárdiktatúrát. Hozzátette, hogy a jobboldaliak (Garami, Buchinger, Peidl) nem csatlakoznak.

Nagyobb vita a párt elnevezése körül alakult ki. A szociáldemokraták nem fogadták el a „kommunista” elnevezést, mert ebben az esetben nem egyesülésről, hanem behódolásról lenne szó.⁵¹ Kunfi megjegyzi, hogy ezek után értelmetlen volt minden további kísérlet. Csak annyit sikerült elérni, hogy az egyesült párt nevéből hiányzott a „kommunista”, így lett az egyesült párt neve „szocialista”. „Az okmány, amelyet ott künn a gyűjtőfogházban aláírtunk, a szociáldemokrata párt teljes kapitulációját jelentette.”⁵²

Weltner 1919 novemberében állította: „Döntő az a jellegzetesség, hogy a leghatározottabban tagadni bátorkodom azt, hogy az egyesülés kompromittáló bűn lett volna... az egyesülés elkerülhetetlen szükségesség volt.”

A magyar borzalmakért elsősorban a háború bűnösei a felelősök, és azok, „akik egyenesen belekergették a magyar munkásságot a proletárdiktatúra nyomorúságába”.⁵³ Senki nem javasolt olyan megállapodást, amely lehetővé tette volna a diktatúra elkerülését – állítja Weltner. Dönteni a félreállítás vagy az egyesülés között kellett. Garami álláspontjával vitatkozva, a németországi vérfürdőhöz hasonlót vizionált, majd felszólta és valósnak állította, hogy a vasasok, a nyomdászok, a csepeliek, a népörség a KMP hívó szavára várt. Az „egységokmány” fenntartás nélküli elfogadásában Weltner álláspontjának döntő jelentősége volt. Emlékiratában nem említette a különféle kormányzati preventív intézkedéseket, és mintha lebecsülné a Vix-jegyzék sokkoló hatását. Később ő is – mint többen – Garami prognózisát igazolta.

A mindvégig szociáldemokrata nézeteket valló nagykanizsai párttitkár, Sneff József, majd direktórium elnök, akit a fehér ellenforradalom terroristái halálra kínoztak a börtönben, Weltnerhez hasonló állásponton volt a Tanácsköztársaság idején:

⁵¹ PIL 729. f. 24. ó. e.

⁵² Az Ember, 1919. november 13.

⁵³ Uő.

„Mi fokozatosan akartuk megvalósítani a programot, de nem lehetett. Kénytelenek voltunk természetellenes eszközökhöz nyúlni. A külső és belső körülmények zavarták bele Magyarországot a két forradalomba.”⁵⁴

A népbiztosperben kihallgatott és fentebb már idézett Rabinovics József a tárgyalást vezető elnök felszólítására megismételte, hogy a szociáldemokraták csődjét 1919 októberére–novemberére várták, és a hatalomátvételt is így időzítették, remélve a világforradalmat. Ha nincs Vix-jegyzék – hangsúlyozta –, nincs március 21. sem. (A tanácskongresszuson Kun Béla szerint a Vix-jegyzék felgyorsította a folyamatot.) Biermann István nagy taktikai hibának tartotta – Rabinovics véleményétől eltérően – az önálló kommunista párt megalakítását. Szerinte inkább a szociáldemokrata tömegpártban kellett volna az ellenzéki mozgalmat erősíteni.

Miután Landler március 21-én dél körül, az előzetes tárgyalás után a Gyűjtőfogházból távozott, a letartóztatásban lévő kommunisták véglegesítették az egyesülés feltételeit tartalmazó, aláírásra váró okmányt. A szociáldemokrata küldöttséggel folytatott tárgyalásról tájékoztatták a még a Gyűjtőben fogva tartott néhány kommunistát. Az egyesülés ellen csak Illés Artúrnak volt kifogása. Az öttagú szociáldemokrata küldöttség kész helyzet elé került, az idő is sürgetett, és alig volt lehetőség az alapos tárgyalásra, esetleg vitára. Ez a küldöttség kapitulációja volt.

Haubrich József később azt vallotta, hogy a Gyűjtőben több szociáldemokratát ismert fel, Kun Bélát akkor látta először. A résztvevők között név szerint említi Kunfit, Weltner, valamint tévesen Garbait. Arra kapacitálták, hogy írja alá az egységokmányt, mert ő képviseli a vas munkásokat. Haubrich aláírta, bár ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, mert az ismert szociáldemokrata vezetők is megtették.⁵⁵ A már említett népbiztosperben kihallgatott Jancsik Ferenc pontosan emlékezett arra, hogy Kunfi délután öt órakor hagyta el a Gyűjtőt. Kunfi vele annyit közölt, „kénytelenek voltunk a megegyezést megkötni, hogy a véröntást elkerülhessük”. Megemlítette, hogy még az este folyamán ki fognak szabadulni. Ezzel szemben Biermann ekkor a megegyezésről

⁵⁴ Pál József: Nagykanizsa a Tanácsköztársaság időszakában. In: Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. Zalaegerszeg, 1971, 231–280.

⁵⁵ Népszava, 1920. január 3.

ki. A fontosabb pályaútdvarokat szakszervezeti tagokból álló népőrség őrizte. Dietz Károly vallomása szerint⁶⁰ Váry Albert főállamügyész-helyettes közlése alapján a Gyűjtőben fogva tartott kommunisták gyanúsán viselkedtek, és úgy tettek, mintha biztosak lennének közeli szabadulásukban. Hamarosan Moór Pál főhadnagy, a katonatanács egyik vezetője magához kérte, aki rangjelzésüket már nem viselő tisztek társaságában közölte a megegyezést és a hatalomátvételt. A rendőrség magatartására vonatkozó kérdésre csak annyit felelt, hogy a laktanyákban 7-800 ember van, és a népőrség nem tartozik parancsnoksága alá. Bármilyen ellenállás értelmét veszítette.

Ekkor összetartás céljából a Mosonyi utcai laktanyában tartózkodó rendőrtisztek éppen Linder Béla szocializmusról tartott előadásán vettek részt, amikor megérkezett Páll György kapitányhelyettes, aki röviden ismertette a politikai változásokat. A bejelentés vegyes érzelmeket keltett, de különösebb ellenkezés nélkül a tisztikar tudomásul vette a disztinkciók eltávolítását.

A késő délutáni órákban a város már értésült a koalíciós kormány lemondásáról, és reménnyel vagy aggódva várta az új kormány megnevezését. A nyomdátulajdonosok megtudva, megérezve a kormányváltást; pillanatok alatt megállapodtak a szakszervezettel, és elfogadták követeléseit. Március 22-én megjelentek a lapok.

A demokratikus kormány utolsó ülése

A proletárdiktatúra kihirdetése

A délután négy órára összehívott utolsó minisztertanácsi ülés – Garami emlékei szerint – merő formalitás volt. A miniszterek különféle ügyek likvidálásával foglalkoztak, alaptőke-emelésről, a ruha-, a fehérnemű-, cipőkereskedők készleteinek igénybevételéről, a katonák, hadifoglyok ruhaellátásáról határoztak. Meghallgatták a Vix alezredesnek küldendő választ. Vagyis a lemondást elhatározó kormány még úgy vélekedett, hogy a következő napon kinevezendő szociáldemokrata miniszterelnök

kormányja folyamatosan végzi a megkezdett munkát. A szociáldemokrata miniszterek nem várták meg ugyan a választmányi ülés határozatát, ám a pártvezetőségi ülés döntésében nagyjából körvonalazódott a különleges megoldás. A Minisztertanács polgári tagjait a várható döntésről a három szociáldemokrata miniszter nem tájékoztatta, ezt a tárgyaláson és a választmányi ülésen részt vevő Kunfitól várták. Kunfi másfél óras késéssel érkezett az utolsó kormányülésre, és azt gondolta, hogy a jelen levő szociáldemokrata miniszterek adtak már valamiféle tájékoztatást. Ez elmaradt, és a különféle tanácskozásokról érkező Kunfi közölte, hogy „undorral, de a kényszerű helyzetnek engedve a szociáldemokrata párt vállalja a kormányzást a kommunisták támogatásával”. Mindezt Kunfi a munkástanács este hét órakor kezdődő ülése előtt közölte, azt azonban elhallgatta, hogy a hatalmat a tanácsok gyakorolják – amint az a délutáni órákban aláírt egységokmányban szerepelt. Kunfi Garbai miniszterelnöki kinevezését javasolta, pedig a kormánytöbbség és maga a köztársasági elnök is Kunfira tett. Ez a tény a polgári demokratikus pártok politikusai számára nemcsak váratlan, hanem egyben elkeserítő is volt, hiszen ők 1918 folytatásában bíztak.

Garami e közlés hallatán fogalmazta meg gyakran idézett sorait: nemcsak közfunkciót nem vállal az új felállásban, hanem lemond pártvezetőségi tagságáról is, és semmilyen pártfórumon nem jelenik meg. Kérte Böhmöt, hogy levelét juttassa el a pártvezetőséghez. Néhány perccel később újabb csapás érte. Rónai Zoltán közölte, hogy az új párt neve Magyarországi Szocialista Párt. Garami bevallja, nem számított arra, hogy párttársai ennyire elveszítsék a fejüket. Számára ez a párt pillanatok alatt idegenné vált, hisz a párt nevéből tüntetően kihagyták a „demokratikus” jelzőt. Új levelet fogalmazott, amelyben nyilatkozat formájában közölte, hogy nemcsak a pártvezetőségből, hanem a pártból is kilép. Arra kérte Böhmöt, hogy ezt közölje a *Népszava*. (A *Népszava* ezt nem tette meg, amit Garami komoly figyelmeztetésként értékelte.) Böhm és Kunfi hiába kapacitálták álláspontjának megváltoztatására, hajthatatlan maradt. Peidl is közölte, hogy visszavonul minden mozgalmi tevékenységtől.

Károlyi, amikor megtudta, hogy Garami kilépett a pártból, csodálkozott, miért nem tette még meg ezt az egy lépést a bolsevizmus felé. Garami emlékiratában részletesen megmagyarázza döntése okát, és azt is, hogy Károlyi miért nem értette meg az érveit. Hozzátette azonban: ki

⁶⁰ BFL VII-5c-1920. 164 d. 4000.

tehetne ezért Károlynak szemrehányást, „amikor a szociáldemokrata pártnak számos régi vezetője gondolkodott abban a pillanatban éppen úgy, mint ő”.⁶¹ „A két érdemes, régi harcos távozása megrendítő hatást tett rám – írta Böhm –, de a feltorlódott események minden egyéni akaratnál erősebbnek bizonyultak.”⁶²

Böhm és Kunfi a Minisztertanácsban kérte a kommunista foglyok szabadon bocsátását. Juhász Nagy Sándor kijelentette, hogy a változott viszonyok folytán ezt nem ellenzi, de a kegyelem megadását a köztársasági elnöknek másnap az új kormány kezdeményezze. A kormány azonban a két szociáldemokrata miniszter hajthatatlanságának engedve úgy döntött, hogy még az est folyamán meg kell szüntetni az eljárást, és a foglyokat szabadon kell bocsátani.⁶³ Ezt a kormányhatározatot Moór Pál városparancsnok utasítására, Váry Albert főállamügyész-helyettes két tiszttel egyetemben este 8 és 9 között végrehajtotta. A Gyűjtőt már nagy tömeg vette körül. Összesen 48 fő szabadult.⁶⁴ Ezt az erőszakos eljárást a távozó miniszterek államcsínyhez hasonlították. Megjegyzendő, hogy Kun Béla elutasított minden erőszakos kiszabadításról szóló híresztelést; ragaszkodott a vádak elejtéséhez és a törvényes megoldáshoz.

A Minisztertanács polgári miniszterei a kialakult gyakorlatnak megfelelően úgy tudták, hogy az új kormányfőt a köztársasági elnök nevezi ki. Közülük néhányan Kunfit már miniszterelnöknek szólították. Károlyi is őbenne gondolkodott. Nem így a függetlenségi politikus, a kormány vallásügyi minisztere, Vass János. Véleménye szerint⁶⁵: „Garami Kunfival szemben egészen konciliáns viselkedést tanúsított, megértést a jog, a törvény, a jogszokások iránt”. Tisztelte a polgári értékeket. Vass Jánosnak tetszettek Garami megnyilatkozásai, logikus érvelései. Vass szerette volna az új kormány élén látni, és ezt az utolsó kormányülésen egyenesen meg is mondta neki. Garami elismerően nyugtázta a bizalmat, de közölte, hogy ez valószínűtlen, aminek döntő akadálya, hogy sa-

⁶¹ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 116–117. Idézi Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*, 329–330.

⁶² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 254.

⁶³ MMTVD 5. 681.

⁶⁴ Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 42.; *Hogyan bocsátották szabadon a kommunistákat? Népszava*, 1919. március 23.

⁶⁵ BFL VII-5c-1920. 162. d. 1920. augusztus 2.

ját pártjában nincs meg a szükséges támogatottsága. Ezek után Vass Károlyi Mihályhoz fordult, kérve közbenjárását Garamiért. Károlyi egyetértett Vass-sal, de bizonytalan volt abban, hogy ez valójában lehetséges-e. Vass véleményével azonosult Baloghy Ernő, az élelmezéssel megbízott tárca nélküli miniszter is.

A Vix-jegyzék okozta sokkhatás nyomán elképesztő gyorsasággal kialakult változások a köztársasági elnök helyzetét is kétségessé tették. Károlyi felvetette Garaminak: maradjon-e egyáltalán? Garami maradásra bízta; talán tompítóan hat majd a továbbiakban. Kunfi csak hümmögött, vállát vonogatta. Böhm már sejtette, hogy érdemeinek bensőséges méltatása mellett el kell búcsúzni tőle, de ezt nem tette szóvá. Inkább kínosan hallgatott, jól tudva, hogy proletárdiktatúrában nem létezhet egy demokráciára emlékeztető elnök.⁶⁶

A munkástanács esti ülésére Károlyit már nem hívták meg – a diktatúra első napjaiban az új rendszer vezetői ezt igyekeztek megmagyarázni. A Városháza közgyűlési terme megtelt. Természetesen már tudtak a Vix-jegyzék visszautasításáról, a kormány lemondásáról, a két párt egyesüléséről. A változások bejelentése Garbaira hárult, aki az új hatalomváltást külpolitikai okokkal magyarázta. Visszapillantott az októberi forradalomra, a fegyverszüneti megállapodásra, a demarkációs vonal megállapítására és annak sorozatos megszegésére. Az önrendelkezési jogra való hivatkozásból pedig az következik – emlékeztetett a wilsonizmusra –, hogy „területek csak akkor szakadhatnak le az ország testéből, ha azon a területen élő népek így döntenek”. De nem ez történt. A jegyzékben követelt demarsot a kormány nem fogadhatta el, mert az egyenlő lenne az öngyilkossággal.

„Akik Párizsban együtt ülnek, imperialista békét akarnak megteremteni. ... Ez nem demokrácia, és ez nem lehet alap arra, hogy a szociáldemokrácia a demokrácia alapján haladjon.”

Az antant – folytatta vádját Párizs ellen – a kormányt nem ismerte el, és csak a szédelgés politikáját alkalmazta, Nyugatról csak a diktatórikus béke jöhet, ezért le kell mondani a nemzetgyűlési választásokról. „Nincs

⁶⁶ Károlyi lemondásáról és mások szerepéről lásd Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*, 330–335.; Károlyi Mihály: *Lemondásom története*. In: Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen*, 484–490.

más út, mint elfogadni a diktatúrának egy másik fajtáját.” Félreérthetetlenül leszögezte, hogy a szociáldemokrata pártot az antant kényszerítette az új irányzat felé. Így, amit Nyugatról nem kaptunk meg, azt Keletről akarjuk megkapni! Polgári kormány már csak azért sem jöhet, mert az orosz proletárok serege közeledőben van, és a magyarországi proletariátus felajánlja testvéri szövetségét az orosz szovjetkormánynak. Mindehhez meg kell teremteni a békét a szociáldemokraták és a kommunisták között.

Beszéde záró részében a legfontosabb és legsürgősebb feladatokat is megjelölte, nem hallgatva el a nehézségeket. De a szociáldemokratáknak a feladatokat vállalniuk kell, mert nincs más út. A félreállással, elzárkózással – szölt Garai a híveinek – a tömegek nem nyugodnának meg. Úgy vélte, hogy a tanácsok rendszerével teremthető meg az erős, központi kormányzás. Befejezésül kérte, hogy fogadják el a munkástanácsról, az egyesülésről, a hatalomátvitelről szóló javaslatot.⁶⁷ (Garai beszédét később többen – köztük Böhm is – a nacionálbolsevizmus megnyilvánulásaként aposztrofálták.)

A munkástanács nagy lelkesedéssel fogadta el a határozatot. Rónai Zoltán és Roth Ottó – akárcsak a választmányi ülésen – megkísérelte az egyesülés elutasítását – sikertelenül.

A kommunista párt nevében Bolgár Elek közölte, hogy a régi képviselőházban összegyűlt kommunisták lelkesedéssel fogadták az egyesülésről szóló határozatot, amely – szerinte – ékes bizonyítéka a magyar proletariátus érettségének. Hozzátette, hogy e határozat sorsdöntő lesz nemcsak Magyarországon, hanem egész Közép-Európa életében.⁶⁸

A munkástanács ülését Bokányi Dezső rekesztette be, és egyben közölte azt is, hogy a munkástanács eddigi formájában megszűnik.

Emlékirataiban Böhm szerint a nap történéseivel elvégeztetett (*consummatum est*) – a szép reményekre jogosító októberi forradalom. A bukás okát a bolsevik agitációban és főleg az antant rosszakaratú aknamunkájában látta.

⁶⁷ *Népszava*, 1919. március 22.; PIL 810. f. 38. ó. e. Garai visszaemlékezésében rámutat arra, hogy az újonnan alakult országok nem követték a magyar fordulatot.

⁶⁸ Uo.

A kormányzat a Vix-jegyzék elutasításával és lemondásával új helyzetet teremtett: kimondatlanul meghirdették a fegyveres önvédelmi háborút.

A polgári pártok elzárkóztak a kormányzati hatalom további gyakorlásától, gyengítve a társadalmi erők összefogását az előre látható fegyveres harcban. Az új hatalmi rendszer meggátolására, megállítására, fékezésére a politikailag felkészületlen, szervezeten gyengé polgárság alkalmatlan volt. Az ideiglenes kormányzatban részt vevő vagy éppen eltávozott polgári politikusok nem gondolhatták, hogy a „tiszta” szociáldemokrata kormány nem kezdi meg egyes javak szocializálását. Vita nélkül mondták ki a Nemzeti Tanács feloszlását, a nemzetgyűlési választások elhalasztását. Aggályok, ellenvetés nélkül fogadták el az új külpolitikai orientációt. A Vix-jegyzék sokkhatása mintha megbénította volna a kétségbeejtő esemény előidézte helyzet rideg, érzelemmentes mérlegelését. A bolsevikok vezette Oroszországnak felkínált szövetség és segítségkérés Párizsban újabb értetlenséget, fokozódó ellenszenvet keltett. Az új külpolitikai orientáció nemcsak a csalódás, a reménytelenség kifejezése volt, hanem az orosz hadsereg katonai sikere iránti reménykedés, amely az európai forradalom előidézését, segítségét is zászlajára tűzte. Márciusban az orosz Vörös Hadsereg jelentős katonai sikert ért el, és csapatai a Kárpátok közelében jártak, ami bizakodást adhatott az antant szövetségesei elleni harcban. De elegendő lehet-e az átmeneti katonai siker új külpolitikai orientáció meghirdetésének? Úgy tűnik, e drámai nap fontos döntéseket hozó, különböző tanácskozásain nem merült fel a mindenben tamáskodó kételkedés: és mi van, ha nem sikerül a katonai offenzíva folytatása? A sorsdöntő drámai helyzetben a kinyilatkozás elsöprő többséget kapott a munkástanácsban, a kormányülésen a kételkedés, a hezitálás néhány napos időnyerésre vonatkozott, és támogatás híján, percekben belül az is elnémult.

E forradalmas időben számos szociáldemokrata és szakszervezeti vezető túlbecsülte a szervezett munkásságnak a társadalmi, állami életben betöltendő szerepét, noha jól tudták, hogy a lakosság kisebbik hányadát képviseli a munkásság. A társadalom különböző csoportjai elismerték és méltányolták a szervezett munkásság áldozatvállalását, és jövőbeni jelentőségét is felismerték, de kétségbe vonták, elutasították túlzott, olykor egyedülinek elhivatott vezető, irányító szerepét.

A polgári demokrácia táborának gyengeségét jelezte, hogy a dualista rendszerrel szemben álló egyes pártok csak késve csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz, és szerepük nem válhatott meghatározóvá. A decemberi–januári kormányválság idején a Lovász Márton vezette Polgárszövetség – a köztársaság elismerésének alapján – ellenzékbe vonult, és bátortalan kísérletet tett a fékek beindítására, a különféle kormányzati túlzásokkal szemben. Ugyanakkor a Kisgazdapárt, az 1919. januári átmeneti bizonytalankodásán túllépve, a Károlyi nevével fémjelzett Függetlenségi Párttal fogott össze. 1919. március 20-án zátonyra futott az általános választójogra épített majdani parlamentáris köztársasági rendszer hajója. A koalíciós kormányból távoztak a függetlenségi, a kisgazda, a liberális, a radikális vagy a párton kívüli miniszterek, pedig jól tudták: a jegyzék elutasítása egyenlő az önvédelmi háború meghirdetésével a nemzet érdekében. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy az önvédelmi harc megszervezése a széles arányú nemzeti összefogás elmaradása miatt a munkásságra, annak pártjára hárult, annál is inkább, mert a tiszta szociáldemokrata kormány létrehozásának immár januártól számított követelése az utolsó mentővár reményét keltette március tragikus napjaiban. A kormányátvétel természetesnek tűnt, nem ütközött ellenállásba! A demokratikus polgári pártok elzárkóztak a kommunistákkal való bármilyen együttműködéstől (és viszont), de nem kifogásolták az MSZDP valamilyen megegyezését a KMP-vel – éppen a belső béke érdekében.

A szociáldemokrata vezetés többsége számára a gyökeresen megváltozott körülmények miatt a szervezett munkásság korábban megbomlott egységének további fenntartása, elmélyítése járhatatlan útnak tűnt. Belső és külpolitikai okokból a szervezett munkásság körében is felerősödött a politikai fordulat, a „szocializálás” életbe léptetésének követelése, amit csak tovább fokozott a nemzeti érzést megalázó antantultimátum. A Berinkey-kormány lemondása egyben a nemzetgyűlési választások eljöttét is jelentette, és ez megkönnyítette a kommunistákkal való megegyezést, akik eleve szembehelyezkedtek a demokratikus választásokkal, a parlamentarizmussal. A megváltozott körülmények között kézenfekvőnek tűnhetett, hogy az állam működését a tanácsrendszerre alapozzák, bár ezt a szociáldemokraták átmenetinek tartották. A KMP-vel való megállapodás hívei még azzal érveltek, hogy külső katonai támogatást csak

Szovjet-Oroszországtól remélhettek, ám ilyenre egy polgári kormány aligha számíthatott. Vagyis a kormányzati szerepvállaláshoz nélkülözhetetlen valamilyen megállapodás. A megegyezés hívei, Garami figyelemztetését figyelmen kívül hagyva, abban bíztak, hogy képesek lesznek visszaverni, megfelelő mederbe terelni a kommunisták hatalomvágyát, irreális céljait, hiszen a kommunisták megnövekedett befolyása ellenére, a nagy többség ömögöttük áll. Megjegyzendő, hogy Garami, aki a bolsevikok vezette forradalom és szovjethatalom következetes ellenfele volt, komoly érvei között nem szerepelt a katonai szövetség vagy segítség elutasítása; ezt a kérdést a heves vitákban nem vetette fel.

Az európai és a világforradalom közeledését vizionáló és a magyarországi proletárforradalmat gyorsított menetben előkészítő KMP vezérkárától nem állt távol a Németországban meghíúsított, spartakista felkészítésre hajazó fellépés előidézése. A közeli hatalomátvételről elszaporodott híresztelések – egyes fővárosi üzemekben a proletárdiktatúrát követelő határozatok terjesztése, bizonyos stratégiai intézmények fegyveres megszállásának szervezése, kézi- vagy nehézfegyverek beszerzése (az erről szóló híreket a Tanácsköztársaságban szerepet vállaló szociáldemokrata vezetők is eltúlozták) – a koalíciós kormányt, beleértve a Hadügyminisztériumot, a rendőrséget preventív intézkedések megtételére készítette. Ugyanakkor a letartóztatott kommunisták nagy részét – kivéve a legfontosabb vezetőket – szabadon bocsátották. Noha a rendőrségnek voltak információi a kommunistákkal folytatott tárgyalásokról, váratlanul érte őket a március 21-i fordulat. A Mosonyi utcai laktanyában nyugalom volt, a rendkívüli készültségnek nyoma sem látszott. A szociáldemokrata vezetőség március közepén egyöntetűen elzárkózott minden erőszakos lépéstől, bizonyos demonstrációk betiltásától. Erejét, figyelmét, egész szervezeti tevékenységét a nemzetgyűlési választások lebonyolítására összpontosította.

A március 21-én, „az egyesülésről” aláírt megállapodás egyetlen eredménye az volt, hogy elhárította a valóságos vagy felnagyított veszélyt, nevezetesen a fegyveres összeütközést, a véres konfliktust. Nem folyt vér a fővárosban, pillanatnyilag a polgárháborús veszély réme nem borzolta a kedélyeket. A Davosban már hosszabb ideje gyógykezelésen tartózkodó publicista, újságíró, Bresztovszky Ernő 1919 novemberében Somogyi Bé-

lához írt levelében⁶⁹ bevallja, hogy amikor Károlyi bukását megtudta, két napig nem tudott aludni, de megnyugodott, hogy nem folyt vér, és nem gyújtották fel a várost, de márciusban nagyon félt a betódult tömegtől. A nemzeti érzést megalázó ultimátum elutasítása harci elszántságot is sugározhatott, de a két párt vezetői a nemzeti összefogásról nem nyilatkoztak. A szociáldemokrata tárgyalók az együttműködést különböző módon értelmezték, de a pártválasztmánytól nem kaptak felhatalmazást az egyesülésre. A KMP által diktált feltételeket az aláírás előtt mindenképpen ismertetni kellett volna a megfelelő testületekkel, vállalva az ultimátum határidejének be nem tartását, hisz a formailag még létező kormány nem tudott az aláírt szövegről.

Ez a lépés a kormány polgári minisztereivel és magával Károlyi Mihály köztársasági elnökkel szemben nemcsak megtévesztő, félrevezető, tisztességtelen és megalázó, hanem súlyos következményekkel járó politikai hiba is volt.

A Forradalmi Kormányzótanács megalakulása

Március 21-én, az esti órákban, a drámai párttestületi tanácskozás és az utolsó minisztertanácsi ülés után Garami Ernő az öt hazaszállító autóban (melyet útközben szüronyos katonák többször megállítottak, és el akartak tőle kobozni) töprengett a félelmetes gyorsasággal száguldó eseményeken. Időközben már értesült arról, hogy az Operában az előadást megszakítva jelentették be a proletárdiktatúrát. Keserűen állapította meg, hogy semmivé vált negyedszázados munkája, különösen pedig 1919. január–márciusi harca, a katasztrofális támadások következtében. A rohanó események léghesszímistább vízióit is meghaladták. A lavina megállíthatatlanul elindult, és az egyezséget aláíró szociáldemokraták képtelenek lesznek visszafogni a kommunisták diktálta tempót és erőszakosságát. Autója eközben elhaladt az Erzsébet körúton lévő, kivilágított ablakú párttitkárság előtt. A kapu előtt hosszú autósor állt – ekkor alakították meg kormányzótanácsot.⁷⁰

⁶⁹ PIL 721. f. 1/91. Bresztovszky Ernő Somogyi Bélához, 1919. november 6.

⁷⁰ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 115–118.

Moór Pál főhadnagy a katonatanács nevében utasította (!) az állami főügyészhelyettest, hogy engedje szabadon a letartóztatott kommunistákat. Este a Gyűjtőfogházban először Kun Bélával közölték az azonnali szabadulásáról szóló határozatot, majd utána minden letartóztatottal. A Gyűjtő körül lelkes tömeg várta a szabadulókat, akik közül számosan a főügyészhelyettes autójába préselődtek. Váry Albert az ügyészség fogházába ment, ahol szabadlábba helyezte Róth Sándort és a Kun Béla közvetlen környezetéhez tartozó Nánási Györgyöt, aki 1919 májusában a KMP-vel, Kun Bélával kapcsolatban mindent megtagadott. Az autón és más módon nem egyszerre érkező kommunista személyiségeket az MSZDP titkárságán már várták a szociáldemokrata párt többéves, évtizedes mozgalmi múltra visszatekintő, gondterhelt vezetői.

Böhm Vilmos bevallja, hogy ezekben a percekben, órákban az összegyűlt szociáldemokrata vezetők többsége körében teljes volt a bizonytalanság, és fogalmuk sem volt arról, hogy „a kiöntött ár hova sodorja az országot”. A népes kommunista küldöttséget ugyanakkor nem ismerte – állítja Böhm. Megfeledeznek azonban arról, hogy a kommunisták közül többen azelőtt a szociáldemokrata párt vagy a szakszervezet neves vezetői voltak: például Vántus Károly, Nyisztor György, az ismert ellenzéki Vágó Béla, sőt maga Kun Béla is.

Az egybegyűlték között volt Szamuely Tibor, aki a háború előtt kisebb lapokban elhelyezett tudósításokkal jelentkezett. Egyes írásai a *Népszavában* is megjelentek, és ezekben semmi különös nem volt. 1918-ban a Moszkvában megjelenő *Szociális Forradalom* egyik szerkesztőjeként és cikkírójaként viszont kitűnt határtalan szociáldemokrata-ellenességgel. A Cseka égisze alatt alapos tapasztalatokat szerzett az ellenforradalmi szervezkedések és megmozdulások fegyveres leverésében. Szamuely hazai „ismertségét” tanúsítja, hogy a tanácskozásról készült jegyzőkönyv nevét „Szamuelyi”-ként írta. A KMP által a kormányzótanácsba delegáltak közül négyen – Hevesi Gyula (a jegyzőkönyvben Hevessy), Illés Artúr, Seidler Ernő, Székely Béla – főleg a háború éveiben kisebb-nagyobb funkciót töltöttek be a Magántisztviselők Szövetségében, illetve az IKTOSZ-ban. Szántó Béla is ebben az utóbbi, kereskedelmi, pénzügyi alkalmazottakat tömörítő szakszervezetben tevékenykedett. Vele együtt öt népbiztos ugyancsak innen került ki, valóságos fizikaimunkás-élményük, múltjuk nem volt. Kivételt Fiedler Rezső jelentett, a vasasszakszer-

vezet munkatársa, egy időben aradi szociáldemokrata párttitkár. A központi szakszervezeti mozgalomnak egyikük sem volt irányítója, azaz nem volt mozgalmi vagy személyes kapcsolatuk az MSZDP élvonalbeli vezetésével. Az orvos Guth Antal, a magas közfunkciót is ellátó jogász, Ládai István, az ügyvéd Stefán Ágoston a szociáldemokrata mozgalomban teljesen ismeretlenek. Rákosi Mátyás (nevét a kormányzótanács megalakulásáról készített okmányban Rákossynak jegyezték fel; igaz, Dovcsák is Dofcsák lett) bevallottan MSZDP-tag volt, ám ilyen irányú buzgólkodása ismeretlen, viszont jelentősebb szerepet vállalt a Galilei Körben. A hadifogságban eltöltött három évben nem került kapcsolatba a kialakuló kommunista szerveződésekkel, még a forradalmi Pétrográdban sem. 1918 májusában az egyik hadifogoly-szállítmánnyal hazatért, és szerencsésen megúszta az olasz frontra vezénylést. Novembertől tűnt fel a KMP-ben. A filozófus Lukács György nem kevés messianisztikus elszántsággal, kompromisszumot kizáró eltökéltségével – főleg az 1918. decemberi–1919. januári németországi fejlemények kiábrándító hatására – lépett a forradalmi „tettek” mezejére, kiváltva ezzel mind korábbi pályatársai értetlenségét, mind az ultraradikális fiatal kommunisták gyanakvását. Így tehát Böhm valóban sokukkal aligha találkozott személyesen, néhányukról bizonyára hallott valamit. Vagyis a KMP vezetőinek jelentős része a munkásosztályt a gyakorlati, a szakszervezeti mozgalmából, a mindennapi életből alig ismerte, és nem véletlen, hogy a nagy mozgalmi tapasztalattal rendelkező szakmunkásság nem kevés fenntartással, néhol gyanakvással fogadta a „felülről” érkezőket.

Ezen a késő esti tanácskozáson a szociáldemokrata vezetőségéből, a 21-én lemondottak kivételével, mindenki megjelent, úgyszintén az MSZDP titkárságának és a Szaktanácsnak a tagjai. Weltner Jakab nyitotta meg az ülést.⁷¹ Felolvasta a Gyűjtőben aláírt megállapodást, amelyet a különböző testületek, beleértve a munkástanácsot is, elfogadtak. Ezután került sor a kormány megalakítására, amelyet Bokányi Dezső javaslatára, néhány szociáldemokrata nem kis megrökönyödését kiváltva, kormány-

⁷¹ A tanácskozásról hitelt érdemlő, részletes jegyzőkönyv nem készült. Csak rövid kommuniké áll rendelkezésre. Az emlékeztető szerzője, Vincze Sándor emlékiratában nem számolt be a lezajlott eseményekről.

zótanácsnak, a minisztériumokat pedig népbiztosságoknak nevezték el. Ezt eredetileg, orosz mintára, a kommunisták javasolták.

A Gyűjtőben lefolytatott tárgyalások során elvi megállapodás született a két párt tagjaiból álló kormány összetételéről. A szociáldemokraták e délutáni tárgyalások után bizonyára hozzáfogtak a névsor összeállításához, ragaszkodva a szociáldemokratákból álló kormányhoz. A helyettesekről nem mint politikai államtitkárokról, hanem mint a népbiztosokkal egyenrangúakról vélekedtek. Az, hogy Garbai Sándor legyen a kormányfő, már a Vix-jegyzék kapcsán is felvetődött, és Károlyi ismerte őt. A kommunistákkal történt megállapodás után minden Garbai mellett szólt, hiszen ő volt 1919 januárja óta a tiszta szociáldemokrata kormány fő szószólója. Garbai 1919 januárjában megjelent a kommunisták gyűlésén, noha onnan megbántva és felháborodva távozott, és mindvégig megalapozott fenntartásai voltak velük szemben. Garbai számtalan tanácskozást, kongresszust irányított, tárgyalásra kész partnernek bizonyult. Megnyerő modora volt, jó szónoki adottságokkal. Landler Jenőre hárult a belügyek irányítása. (Landler, Pogányt, Vargát, Hamburgert még a szociáldemokraták közé sorolták.) Helyettese a kommunista Vágó Béla lett, akit már az MSZDP-ből is jól ismert. Néhány napig a volt Kereskedelmi Minisztériumot is felügyelte, amelyet a Szocializációs Népbiztossághoz csatoltak, a helyettesekkel, Haubrich Józseffel és Rákosi Mátyással együtt.⁷²

Kunfi személye testesített meg valamiféle folyamatosságot, hiszen minisztersége idején lerakta az oktatás demokratizálásának alapjait, és népbiztosi működése is azt szolgálta, hogy minél többen megismerhessék az egyetemes és a magyar kultúra értékeit. Böhm bizonyos hezitálás után nem távozott a kormányzati vezetésből, és a szocializálás lebonyolítására kapott megbízást. Távozása a hadügyek éléről nagy hiba volt, és ebben valószínűleg közrejátszott Pogány és Böhm korábbi ellentéte. A katonatanács elnökének minden igyekezete a hadügyek állami irá-

⁷² Garami március végén felkereste Landlert, és nemcsak a függőben maradt ügyek átadása miatt, de támogatást kért útlevelének elintézése érdekében is. Ekkor a miniszteri szobába belépett Rákosi, aki bemutatkozott Garaminak. Garami soha nem látta; Rákosiról Landler csak annyit közölt: „az államtitkárom ... buta barom”. Búcsúzáskor Landler váratlanul teljesen összeomlott. „...A hatalmas testű ember szemeiből egyszerre csak könnyek törtek elő.” Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 125.

nyitásának megszerzésére irányult (akár miniszteri, akár népbiztosi elnevezéssel). A kommunistákkal együttműködő Pogány „jutalmul” megkapta helyettesének Szántó Bélát és az őt nem sokra becsülő Szamuelyt. (Pogány kinevezése után Stromfeld Aurél azonnal távozott a hadügyből.) Varga Jenőt már a Berinkey-kormány idején is Szende Pál utódjának tekintették, hiszen általános volt hozzáértése, elismertsége. Még január-februárban is időszerűtlennek tartotta a munkáshatalom kihirdetését, de március 21-én este Vincze Sándor feljegyzése szerint kijelentette: „Úgy látom, kénytelenek leszünk megvalósítani a szocializmust.” Így azután megoldódott az MSZDP-vezetéssel szembeni több hetes sérelme, népbiztos lett; helyettesének a KMP-s banktisztviselőt, Székely Bélát nevezték ki.

A proletárdiktatúrát kihirdető dokumentumban a közélélmzés irányításával Böhm Vilmost bízták meg, helyettesei a KMP-s Hevesi Gyula mérnök és a vasasszakszervezet vezetőségéből ismert Dovcsák Antal lettek. Ez a közlemény egy napot sem élt meg, mert hosszas kapacitálás után sikerült meggyőzni a közélélmzés megszervezésével a háborús években is eredményesen foglalkozó Erdélyi Mórt, a háború előtt az ÁFOSZ vezetőjét a népbiztosság elfogadására. A szövetkezetek rendszerét nemcsak gyakorlatból ismerte, hanem alapos elméleti ismeretei is voltak. Aligha állítható, hogy Erdélyi a proletárdiktatúra lelkes híve lett volna. Hatékonyan együttműködött a magánhivatalnok Illés Artúrral, aki különben nem sokra becsülte a szociáldemokratákat. A munkaügyek népbiztosi irányítását a KMP megalakulását élesen ellenző és ellene néha drasztikusan is fellépő Bokányi Dezsőre bízták, aki a „pártegyesülési” tárgyalások óráiban a kommunisták álláspontjához közeledett, de az elszaporodó anarchikus túlkapások már március végén elrettentették attól.

A földművelésügy vezetését – a népbiztosságoktól eltérően – egy kollégiumra bízták, amelynek négy egyenlő jogú tagja volt (Csizmadia Sándor, Hamburger Jenő, Nyisztor György, Vántus Károly), vagyis Csizmadia egyedüli népbiztosként már eleve nem jöhetett szóba. A demokratikus forradalomban államtitkárként dolgozó Csizmadia, noha a földmunkásság érdekérvényesítője volt, a földkérdést a földosztást elrendelő XVIII. számú néptörvény szellemében vélte megoldhatónak. Hosszú évtizedeken át karöltve dolgozott együtt a Földmunkásszövetségben a

kommunisták felé elmozduló, korábban a földosztás hívével, Nyisztor Györggyel. Csizmadia néhány évig együtt volt pártvezetőségi tag a korábbi nagyváradi párttitkárral, az ekkor már KMP-tag Vántus Károllyal, aki nem árult el nagyobb érdeklődést az agrárügyek iránt. Hamburger Jenőt, az antimilitarista orvost a demokratikus forradalom szabadította ki a börtönből, decemberben az MSZDP egyik titkára lett, és már a Berinkey-kormány idején a gyorsított és erőltetett szövetkeztetést hirdette (nem kevés problémát okozva a földtörvény végrehajtásában). Sok vitája és konfliktusa támadt az országosan ismert, igen népszerű Csizmadiával, aki nem vett részt a március 21-i, késő esti kormányalakító tanácskozáson. Személyét azonban nem lehetett megkerülni. A megkezdett földosztás folytatásának híve volt, és elutasította a bolsevik gyakorlatot.

A kormányzótanács megalakulását rögzítő dokumentumban Szocializációs Népbiztosság még nem szerepelt. A másnap megjelenő lapokban már igen: vezető népbiztosa a korábbi közélélmzéssel megbízott Böhm Vilmos lett, aki helyetteseit is magával vitte.

Az igazságügyek élére Rónai Zoltán ügyvédet nevezték ki, aki nem annyira jogászként, inkább szociáldemokrata ideológusként, publicistaként, közíróként szerzett nevet magának. Rónai különböző fórumokon az utolsó pillanatig ellenezte a diktatúra létrejöttét, mégis a Tanácsköztársaság utolsó napjáig a népbiztosság valóságos vezetője maradt. Tevékenységében a párton kívüli jogász, korábban miniszteri tanácsos, Ládai István széles ismereteire támaszkodhatott.

A külügyek irányítása egyértelműen és magától értetődően a KMP vezetőjére, az orosz-szovjet kormány által sokoldalúan támogatott Kun Bélára hárult, akinek általános meghatározó szerepét senki nem vontá kétségbe. A szociáldemokraták helyettesnek – már csak sokoldalú nyelvtudása miatt is – Ágoston Péter jogakadémiai tanárt ajánlották. Ágoston 1918 végén bihari főispán, majd belügyi államtitkár volt. Szociáldemokrata eszméket vallott, de párttanácskozáson nem vett részt, soha nem volt tagja a pártvezetőségnek vagy a választmányinak. Neve a tudta nélkül került a kormánylistára. Így csak március 22-én, az egyetemen értesült kiváló kartásaitól: Vámbéry Rusztemtől, Szladits Károlytól, Navratil Ákostól kinevezéséről. A megbízást nem akarta elfogadni, de kollégái nemcsak gratuláltak neki, hanem meggyőzni is igyekeztek „a szükséges

és elkerülhetetlen mérsékletére” hivatkozva az új, szélsőségessegektől nem mentes kormányzatban.⁷³

Nemzetiségi ügyekkel már a Berinkey-kormány idején is két miniszter foglalkozott. A kormányzótanács megalakulásakor – mintegy követve a korábbi gyakorlatot – Szabó Orest volt miniszter nevét szerepeltették, ám ő a megbízást nem fogadta el. Helyette Stefán Ágoston párton kívüli népbiztos, volt rahói ügyvéd lett a rutén ügyek népbiztosa, aki több könyvében foglalkozott a rutén kérdéssel. A német ügyek népbiztosa az ismert pozsonyi nyomdász, szociáldemokrata párttitkár, Kalmár Henrik lett.

A március 21-i megállapodás szerint a főváros élére három népbiztos került: a kommunista Dienes László mellett két szociáldemokrata, Preusz Mór nyomdász, a Budapesti Munkástanács elnöke, és Vincze Sándor jogász, a kolozsvári Munkásbiztosító Pénztár vezetője, Kolozsvár Nemzeti Tanácsának volt alelnöke került.

A karhatalom (akkor még rendőrség, népőrség) irányítására politikai megbízottként, de népbiztosi rangban a szociáldemokrata Bíró Dezső (akinek az 1918-as polgárőrség megszervezésében volt fontos szerepe) és az Oroszországból 1918 elején már hazatért, katonai kérdésekkel foglalkozó Seidler Ernő kapott felhatalmazást.

A proletárkormány megalakításáról egyhangúan elfogadott határozat kimondta, hogy reggel (március 22-én) a népbiztos elvtársak „hivatalukat átvenni tartoznak”. Döntöttek az ország népéhez szóló, „Mindenkinek!” című kiáltvány azonnali közzétételéről, amelyet Kun Béla és Pogány József fogalmazott meg. Ezt szikratáviró útján „a világ összes munkásaihoz” haladéktalanul eljuttatják, és felajánlják a véd- és dacsövetséget az orosz szovjetkormánnyal. Az éppen csak megalakult kormányzótanács döntött a szesztilalom és a statárium bevezetéséről.

A jegyzőkönyvet a Kommunisták Magyarországi Pártja részéről Kun Béla, Jancsik Ferenc, míg a MSZDP vezetősége nevében Garbai Sándor hitelesítette. A megállapodást aláírta a jegyzőkönyvvezető, Vincze Sándor.⁷⁴

⁷³ Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011, 130–133.

⁷⁴ Emlékiratában Vincze erről a fontos ülésről csak Kun Béláról alkotott szubjektív benyomásait örökölte meg; még arra sem emlékezett, hogy ő volt a jegyzőkönyvvezető.

Ezen az ülésen döntöttek a párttitkárság kibővítéséről és összetételéről. (A titkárság vezetője Hiróssik János és Rabinovics József lett.) Vince szerint – aki már január óta az SZDP titkárságán dolgozott, és továbbra is a testületben maradt – a 14–15 tagú titkárság kb. 60 főre duzzadt. Mindezek ellenére a pártvezetőség funkcióját egészen a júniusi kongresszusig a kormányzótanács látta el. A titkárságon több ismert szociáldemokrata személy tevékenykedett, mint például Brandstein Illésné, Büchler József, Farkas István, Pajor Rudolf, Szakasits Antal, Vincze Sándor.⁷⁵

Döntöttek a Magyarországi Szocialista Párt központi lapjairól. A reggeli lap a *Népszava* maradt, amelyet továbbra is Weltner Jakab irányított, nagyjából régi munkatársaival. Nem volt hajlandó bevonni a szerkesztőség munkájába a még 1910-ben kizárt Alpári Gyulát, noha Kun Béla erőteljesen kapacitálta erre. A délutáni pártorgánium a napilappá előlépett *Vörös Újság* lett, melynek szerkesztőségi munkáját ekkoriban Jancsó Károly, majd Rudas László vezette. A *Népszava* nagyjából megmaradt szociáldemokrata lapnak, a *Vörös Újság* – néhány szociáldemokrata és polgári újságíró közreműködése ellenére – kommunista-bolsevik irányultságúnak.

A tárcák (minisztériumok, népbiztosságok) elosztása március 21–22-én, új elnevezéssel, lényegében a korábbi kormányzati felállást követte, beleértve a népköztársaságit is. A március 22-i hivatalos közleményben – szemben a kormányalakítást rögzítő megállapodással – már szerepelt a Szocializálási, Közélelmezési és a Német Népbiztosság. A kormányzótanács megalakulásakor a 16 népbiztos közül kettő volt a KMP tagja, míg március 21-ig tizenhárman az MSZDP-hez tartoztak; egy népbiztos párton kívüli. A kormányzótanácsnak a március 22-i döntésnek megfelelően 29 tagja volt. Ez az elosztás azonban két hétig sem tartott, mert április 3–4-én a népbiztoshelyettesek népbiztosok lettek, miközben Csizmadia már távozott a kormányzatból. Április 3–7. között még hat népbiztos került be a kormányzótanácsba. Közülük Guth Antal, Kelen József, Lengyel Gyula egyértelműen a KMP-hez tartozott, Szabados Sándor az MSZDP-vel már korábban szakított, és a KMP-vel értett egyet, míg Kon-

⁷⁵ A titkárság névsorát közli *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919*. Szerk.: Imre Magda, Szűcs László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 10. (a továbbiakban: FKT). A felsorolásból Büchler József neve kimaradt.

dor Bernát szociáldemokrata volt, Bajáki Ferenc, a vasasszakszervezet elismert vezetője pedig valahol a félúton állt. A népbiztosok száma így 33 lett. A hatáskörök azonban csak részben tisztázódtak. (Kun Béla két népbiztosságnak is a tagja volt.) A kormányzótanácsnak ez a személyi összetétele június 26-ig változatlan maradt, de az egyes népbiztosságokon 3-6 népbiztos dolgozott. (Például hadügy: Böhm, Fiedler, Haubrich, Kun, Szántó; szociális termelés: Bajáki, Dovcsák, Hevesi, Kelen, Rákosi, Varga Jenő; közoktatási: Kunfi, Lukács, Szabados, Szamuely.) A román intervenció után több népbiztos már nem annyira a népbiztosságokon, hanem a hadszíntéren tevékenykedett.

A kormányzótanácsban először formálisan túlsúlyban voltak a szociáldemokraták. A valóságban azonban Landler, Pogány, Hamburger, Varga már az egyesülés előtt nagyjából a KMP felfogását osztotta, Bokányi, Nyisztor inkább feléjük fordult, és távolodott az anyapárttól. Csizmadia diszkreditálásával az agrárügyek intézése egyértelműen a kommunista népbiztosok kezébe került, és ezt a szociáldemokrata népbiztosok nem kifogásolták igazán. Hasonlóan alakult a belügyek irányítása, hiszen a Landler-Vágó-vezetést csak egyértelművé tette a Korvin Ottó és Sallai Imre kezében összpontosuló politikai nyomozó osztály. Mindehhez közel állt a fővádító, főügyész László Jenő személye. Már az első összetételben Pogány, Szántó, Szamuely állt a hadügyek élén. A hadsereg szervezésében a mulasztások és a kiéleződő személyi ellentétek következtében április 3-án a helyzet megváltozott. Mindenesetre megállapítható, hogy az idő múltával csökkent a szociáldemokraták szerepvállalása, népbiztosaik száma tízre, valójában még kevesebbre apadt. A kommunisták javára történt erőltetődést – amelyet a történetírás hosszú időn keresztül a baloldal (vajon melyik: az ultraradikális, szektás?) öröndetes fejleményének tartott – valójában a realitásoktól való elszakadás megnyilvánulása volt még a kormányzótanács tagjainak szellemi, intellektuális felkészültsége ellenére is. (A szociáldemokrácia mindmáig emlegetett hármasa – jobboldal, centrum, baloldal – felosztása aligha alkalmas számos elvi, politikai, személyi kérdés kezelésére.) A KMP ideológiájához és politikájához való igazodás március 21. előtt az MSZDP „szocializálói” köréből indult. Majd a Tanácsköztársaság alatt folytatott félreérthetetlen tevékenységükből következően kezdeti különállásuk az anyapárttól, majd fokozódó elszakadásuk, később szembefor-

dulásuk többnyire véglegessé, szinte visszafordíthatatlanná vált. Közülük néhányan (Bajáki, Nyisztor, valószínű Bokányi, Vántus és mások) más körülmények között mégis inkább a szociáldemokrata emigráció valamely csoportjánál folytatták volna mozgalmi tevékenységüket, mint a Szovjetunióból elkerült Ágoston Péter, Dovcsák Antal, vagy a fogoly-cseretranszportot szerencsésen elhagyó Kalmár Henrik, aki Pozsonyban számos magyar szociáldemokratának is biztosított politikai szereplést az 1920-as években.

A kormányzótanács tagjainak szellemi felkészültsége, rátermettsége nem mérhető az egyetemi oklevelek számával, noha ezen a téren sem álltak rosszul. Soraikban jogászok, ügyvédek, tanárok, orvosok, közgazdászok, publicisták, szerkesztők, a gazdasági életben jártas tisztviselők találhatók. Ezt az értelmiségi magot csak tovább bővíti a nagy élettapasztalattal rendelkező, művelt, szakképzett szakszervezeti vezetők, agitátorok, politikai munkát végzők csoportja. Az agrárügyekben nem jutottak szóhoz a más véleményen lévő szociáldemokraták, például Takács József, Reichel János, akik a differenciáltabb megközelítés hívei voltak.

A kormányzótanács tagjainak nem volt közigazgatási, még kevésbé parlamenti gyakorlatuk, hiszen a dualista rendszerben választójoga is csak néhányuknak volt. Nagy részük katonaviselt, háborút, hadifogságot elszenvedő középkorú ember volt. Az Oroszországot megjártak politikai szereplésében, fellépésében valamiféle túlzott önbizalom nyilvánult meg, ami egyfajta felsőbbrendűségi hittel párosult: az igazság egyedüli birtokosainak hitték magukat. Ez a magatartás aztán azzal járt, hogy a más felfogást, álláspontot, véleményt képviselőket nemcsak elutasították, elmarasztalták, de gyakori volt a gyanakvás és a megbélyegzés is.

Már a kormányzótanács alakuló ülésén szóba került a leendő kormánytagok vallási, származási kérdése és annak várható majdani magyarázata. A visszaemlékező Garbai, Vincze és mások szerint Kun és Kunfi a késő estébe nyúló ülésen komolyan vagy élcélődvé megjegyezték, hogy sok köztünk a zsidó, és minden bizonnyal majd ezért is támadni fognak a túloldaltól. (Kérdezhetnénk: talán Kun és Kunfi is antiszemiták?) Mindenesetre a református Garbait vallási identitása

⁷⁶ A néhány éve kirobbantott méltatlan vitához megjegyzendő, hogy Hajdu Tibor már a Tanácsköztársaságról szóló, 1969-ben megjelent könyvében megállapította, hogy

miatt nehéz volt kikezdeni. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a proletárdiktatúra létrehozását elhamarkodottnak, időszerűtlennek vélelmező szociáldemokraták között is számos nem keresztény volt. Köztük volt Propper Sándor, a későbbi parlamenti képviselő, aki valamilyen, a vallása iránt érdeklődő hivatalnak bátran jelentette ki, hogy ő felekezeten kívüli. A régi világ válságának, majd összeomlásának időszakában a forradalmár lelkeket a legkevésbé sem foglalkoztatta a vallás kérdése. Világnézetük, világlátásuk nélkülözte a vallási és felekezeti problémákat. A névmagyarosítással együtt járó asszimiláció számos esetben egybeesett valamely keresztény-keresztyén felekezethez, gyülekezethez tartozással, sok esetben ugyanis már a felmenők áttértek. De gyakori volt, hogy ezt az önálló útra lépő fiatalok tették meg, ritkán vagy gyakrabban a szülők nemtetszését is kiváltva. Életútjának alakulásától függetlenül kétségbevonhatatlan például a sajnálatosan politikai pályára tévedt Pogány József történetírói, publicisztikai munkáinak értéke, nem is szólva Arany János politikai nézeteiről készített, summa cum laude fokozattal minősített doktori disszertációjáról. De említhetnénk Kunfi Zsigmondot mint a nemzetiségi kérdés szakértőjét, az irodalmárt és művelődéspolitikust, vagy a kiváló műértőt, műgyűjtőt, Szabados Sándort is.⁷⁷ A szociáldemokrata politikusok, szakszervezeti vezetők már a forradalom előtti években sem tűntek ki buzgó vallásgyakorlóként, de nem is tették szavá a hitélet gyakorlását. A vallást magánügyként kezelték, és nem tartották nyilván, hogy valaki zsidó vagy keresztény. A forradalmi eseményekben részt vevők, az irányítók, a vezetők a társadalmi, politikai eseményekre koncentráltak, és nem a vallási, felekezeti világra vagy nézeteltérésekre. Nem voltak templomba, zsinagógába járók, nem képviseltek semmilyen kisebb vagy nagyobb vallási közösséget.

A „Kormányzótanács tagjainak mintegy 60%-a nem felelt meg Bangha páter igényeinek”. A *Rubicon* 2012/8-as számában publikált kitűnő tanulmányában pedig bőséges adatokkal alátámasztva, az érintett népbiztosok személyi adatainak bemutatásával vizsgálja ezt az érdemtelen vitát előidéző kérdést. Tömören összefoglalva a problémakör körülményeit, előzményeit, helytállóan összegzi, hogy Romsics Ignác különböző munkáiban a zsidó származású népbiztosok arányát illetően lényegében semmi újat nem állított, ismert tényeket rögzített. Az más kérdés, hogy összegzését egyesek rosszindulatú állításként inszinuálták. (Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 216.; Hajdu Tibor: *A Forradalmi Kormányzótanács személyi összetételéről*. *Rubicon*, 2012/8. 72–75.)

⁷⁷ Petrák Katalin: *Szabados Sándor*. Tatahánya, 1989.

A munkavállalók érdekében folytatott gazdasági vagy politikai harcban nem tettek különbséget zsidó vagy keresztény nagytőkés, nagybirtokos vagy bérlő között. Megjegyzendő, hogy a forradalommal szemben álló politikai erők, pártok, kibújva történelmi felelősségük vállalása alól, a tobzódó antiszemitizmus légkörében egyedül és kizárólagosan a forradalmi kormányokat vádolták az összeomlásért, a háborús vereségért, az ország megcsonkításaért.

Szereplők, szemtanúk reflexiói március 21-ről

A proletárforradalom meggyőződéses, hithű követői körében nem kevés gondot, kételkedést okozott a kormányzótanács összetétele. No, nem a vallási megoszlás, hanem a népbiztosok párttagsága miatt.⁷⁸ Lengyel József *Visegrádi utca* című művében, a kommunista Fonyó Sári emlékei alapján, érzékelteti a fiatal, új világmegváltók konsternációját, zavarodottságát, értetlenségét a lezajlott események hallatán. Éjjel után végre megérkezik a KMP központjába Vágó, Korvin, Seidler. Amikor Vágó feláll egy asztalra, a korábbi tomboló örömet egy pillanat alatt halotti csönd váltja fel, amikor az egyesülés alapjait ismerteti. Garbai Sándor neve elhangzásakor „a csönd még nagyobb lett... az elvtársak még a lélegzetüket is visszafojtják... és mindenki azt hiszi, rosszul hallotta a nevet!” Lengyel megjegyzi, hogy a kommunisták március 21-i hangulata e leírás alapján teljesen hiteles.

Ezt a hangulatot, kételkedést és a privát véleményét ért feddést plasztikusán ábrázolta Sinkó Ervin az *Optimistákban*.⁷⁹

Kassák Lajos az „egyesülést”, a kormányzótanács megalakulását a konkrét politikai helyzettől függetlenül összegzi. Kassák szerint most is paktum történt, mint amikor a szociáldemokraták a Károlyi-kormányval egyezkedtek, csak ez annál kicsinyesebb. „A kommunista párt még nem készült föl arra, hogy a hatalmat egyedül birtokolni tudná. ... A kommunisták meggondolatlanul mohók voltak...” Bevallja, hogy

⁷⁸ E márciusi napot megörökítő három szépirodalmi műből csupán az „egyesülés” fogadtatását említem.

⁷⁹ Sinkó Ervin: *Optimisták*. Magvető Kiadó, Budapest, 1965, 629–635.

környezetében (a *Ma* szerkesztősége ugyanott, a Visegrádi utca 14.-ben volt, ahol a KMP központi irodája) senki nem értett egyet vele.

„Meg kellett volna várniuk, hogy a szociáldemokraták köréből alakuljon meg az új kormány, és hogy a kormány intézkedései ellenére a munkásság kiszabadítsa őket a börtönből... Ez a forradalom nagyon olcsó mulatság, és hiába a paktum a vezetők között, a munkásság testvérharca ezzel nincs elintézve.”

Úgy érzi, hogy a szociáldemokratákkal alakítandó kormány a forradalom sírja. Ezzel az alakulattal szemben végtelenül bizalmatlan. A hatalom Kassák szerint nem a munkásság, hanem vezéreinek a kezébe került, akiket az ipari forradalomért harcoló munkások majd elkergetnek. Kassákot nem a pártfegyelem köti (Sinkót a privát véleményéért igencsak megfenyegeti Kun, míg Lukács [Vértess] hosszasan magyarázza a forradalmiság és az etika összefüggéseit, Szamuely pedig gyakorlatiasan a vidéki tevékenységet ajánlja), hanem a mozgalmi etika. Az egyszerű, elszánt munkások állnak az igazság és a következetesség oldalán, noha a gyakorlati mozgalom rafinériáiban nincs tapasztalatuk; de minden kétségük ellenére kötelességük minden erővel a forradalom megjelölt feladatait teljesíteni.⁸⁰

A kapitalista társadalmi rendszerrel szemben álló, szocialista meggyőződésű Ágoston Péter március 22-én a délutáni órákban találkozott Kun Bélával. Közölte vele, hogy elvállalta a népbiztoshelyettesi megbízást. Ágoston elutasította a KMP. világlátását, erőszakos módszereit; kizárólagosságra törekvését, és a Tanácsköztársaság hónapjaiban e meggyőződése csak megerősödött. Mégis mi vitte a kormányzótanácsba? Törtetlen hazafisága, amely már nagyváradi-bihari főispánsága idején is megnyilvánult, hisz a románok elleni fegyveres harcot sürgette, akár csak a kolozsvári Vincze Sándor. Vagyis a fegyveres harc híve volt, akár az integer Magyarországért, vagy az etnikai határok közötti, vagy az annál valamivel nagyobb Magyarországért.⁸¹

Ágoston 1919. augusztus 9–13. között keletkezett feljegyzéseiben (amikor még szabadlábon volt) és börtönnaplójában (már a kegyetlen

⁸⁰ Kassák Lajos: *Egy ember élete*. 2. k. Magvető Kiadó, Budapest, 1983, 496–503.

⁸¹ Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter*, 130–136. – Ez az Ágoston kézirataira is épülő nagyszerű monográfia a szociáldemokraták világába is alaposan betekint. Ágoston naplóját e sorok szerzője is áttanulmányozta.

ítélet árnyékában) foglalkozott a Tanácsköztársaság keletkezésének előzményeivel, okaival. A két bejegyzés, eszmefuttatás között eltelt több mint egy év – a megpróbáltatások ellenére – szembetűnő azonosságot, mértékletességet, valós elemzést tartalmaz.⁸² Ágoston több megjegyzést fűz a polgári forradalom nagyváradi eseményeihez, nem hallgatva el, hogy nem választották be a helyi munkástanácsba, bizonyos szélsőséges elemek hatására. Nem értett egyet a hadseregben fogatosított intézkedésekkel, a fegyelem fellazulásával. „Én az előrenyomuló románság fegyveres megállítása mellett voltam, és ezért fel is jöttem Budapestre.”⁸³ Több helyütt megemlíti, hogy a hatalomátvétel előzményeiről, a tárgyalásokról, akár csak Dovcsák vagy Bajáki, ő sem tudott semmit; és „a proletárdiktatúra már megvolt, amikor az eseményeket megtudtam”. Hogy mi vezethetett e fordulathoz? Az okokat hosszasan sorolja, és részletesen szól a konkrét előzményekről. A demokratikus forradalomban a polgárság rendkívül gyenge és szervezetlen volt – sőt hozzáteszi, hogy ez a polgárság a román katonai segítség nélkül nem is tudott magához térni. Wilson és az antant is becsapta a Károlyi-kormányzatot, amelynek pacifista bizonytalankodása, valamint a hadsereg szétfelbomlása lehetetlenné tette a megszállt területek visszaszerzését. Ő is megemlíti, hogy Párizs és itteni képviselői sürgette a választásokat, miközben naponta változtatták az ország területét, átadva egyben a közigazgatást a leendő impérium képviselőinek. A Vix-jegyzék kíméletlensége – állapítja meg – tolta balra a magyar politikát, és felhízta a magyar bolsevizmust. Kunék agitációjukban nyíltan hirdették, hogy csak Lenintől lehet segítséget kapni. Ilyen körülmények között csak a munkásság megnövekedett politikai-hatalmi szerepétől lehetett remélni az ország védelmét, hiszen a munkások védtek az erdőket, a bányákat, az üzemeket, a vasutat, első számú megélhetési forrásukat, és ez volt az oka annak, hogy a polgári osztály is örült a kommunista uralom eljövételének. A diktatúra első napjaiban – említi Vincze Sándor – felkereste a fővárosi népbiztosságon Kemény Árpád erdélyi főnemes, aki örömmel jelentette ki, hogy az ország megmentésének egyetlen útja a bolsevista proletárdiktatúra, a munkásság bátor lépése.

⁸² PIL 689. f. 13. ő. e. III. 413–440.

⁸³ PIL 689. f. 13. ő. e. 388.

Felajánlotta gépkocsiját, élelmiszerkészletét.⁸⁴ Az ország épségeért fel kellett áldozni a polgárság uralmát, mert a proletárdiktatúra – állapította meg Ágoston 1920 végén, védelmi beszédére készülve – mégiscsak jobb, mint az ellenséges megszállás. Miután az antant a magyarokkal szemben csak a jogfosztást és a megalázást alkalmazta, végső megoldásként kézenfekvő volt a bizakodás az orosz segítségben. Hozzáteszi még, hogy a proletárdiktatúráról, beleértve Oroszországot is, csak halvány sejtéseik voltak. Vagyis Ágoston elfogadta a kommunistákkal folytatott tárgyalás és a megegyezés szükségességét, de azt kizárólag azzal magyarázta, hogy csak nekik voltak orosz kapcsolataik. A baj az volt – írta 1919. augusztus 9–13. között –, hogy a szociáldemokratáknak a kommunistákkal való koalíciója a balra tartó szociáldemokrata elemekkel jött létre. „Mindenesetre azoknak nagyobb a felelőssége, akik Kunékkal előbb tárgyaltak, mert akkor lehetett volna a kérdéseket tisztázni, hogy meg legyen az alapja a később velük szemben elfoglalható álláspontnak.” Vagyis az egyezményt az MSZDP nevében aláírók, ha kételkedtek is az aláírás helyességében, a kényszerhelyzetre hivatkozva nem hagytak részt a szervezett visszavonulásra. A Tanácsköztársaság létrejöttében – összegzi idevonatkozó fejtegetését – sok szocialista szerint a polgárság tehetetlensége játszott döntő szerepet, ez szinte előrelendítette a munkásokat. „...A területi integritás megóvása nagyobb hajtóerő volt az elhatározásban, mint a kommunizmus megvalósítása.” A munkásság bebonytította, hogy számára nem lehet közömbös a haza. Ő vállalta a harcot az országra törő hatalmas ellenséggel szemben. Ezt a megjegyzését nem a súlyos váddal szembeni természetes védekezés sugallta, hanem őszinte meggyőződése.

Hasonló következtetésekre jutott Vincze Sándor. Úgy vélte, hogy a magyar munkásság idegenkedett a bolsevik módszerektől, magatartását a szociáldemokrácia eszmeisége határozta meg. Ugyanekkor elmarasztalta a párt vezetőit – főleg Garamit –, amiért nem harcoltak kellő eréllyel az előretörő kommunista veszéllyel szemben.

A Németországi Szociáldemokrata Párt gyorsan megszólalt a március 21-i eseményekkel kapcsolatban. Ezt a véleményt azonnal közölte a *Népszava* mint az „egységes párt” reggeli lapja.

⁸⁴ Vincze Sándor. PIL 965. f. 403.

Eszerint Károlyi lemondását az antant lehetetlen politikája szülte.

„Magyarország proletársága épp oly kevésbé volt bolsevik, mint a magyar szociáldemokrácia... A hatalomátvitel a külpolitikai és a nemzeti megfontoláson alapult, nem pedig a szociális fejlődés törvényszerűségein... A magyarországi kommunizmust nem a kapitalista fejlődés, hanem az antant politikája vezette győzelemre.”⁸⁵

Károlyi Mihály lemondása után néhány nappal úgy nyilatkozott, hogy az antant 1918. november 17-től, megszegve a belgrádi konvenciót, a de facto határeltolódásból de jure helyzetet teremtett a népek megkérdezése nélkül. A Vix-jegyzékkel voltaképpen a román imperialisták parancsát kellett volna végrehajtani. Ilyen ránk kényszerített körülmények között „sem a jog lemondásba, sem ilyen tényleges állapot teremtésébe és elismerésébe nem mehetett bele egyetlen magyar ember sem a legszélesebb nacionalistáktól a legszélsőbb nemzetközi eszméket vallóig”.⁸⁶

Jászi Oszkár 1920-ban megjelent művében Garbai munkástanácsi beszédére hivatkozva említi, hogy „a legszigorúbb kauzál-nexus tehát letagadhatatlan a Vix jegyzéke és a proletárdiktatúra között”. Szerinte a magyar bolsevizmus igazi oka nem a Vix-jegyzék, hanem az utolsó fél évszázad megmérgezett nemzetiségi és szociális politikája:

„...nagyobb túlzás nélkül azt lehet mondani, hogy a magyar bolsevizmus apja Tisza István volt, keresztapja az a bárgyú és rosszindulatú Vix alezredez...”

Ha leszámítjuk Jászi túlzásait, mindenesetre a fél évszázados uralom, valamint a háborús vereség és nem a bolsevizmus teremtette meg a demokratikus forradalom feltételeit. A márciusi hangulatról írja Jászi:

„A tömeglélek mágneses mezőit talán sosem éreztem olyan tisztán, mint ezen az éjszakán. Íme, károlyisták, radikálisok, szocialisták, sőt a kommunisták többsége is úgy éreztük azokban az órákban, hogy lehetetlenség a Vix-jegyzék durva erőszakát elfogadni. Tudtuk, hogy mivel játszunk. De egy fél esztendő minden nyomora, kétségbeesése, megalázása, gazsága és álnoksága a végletekig feszítette bennünk az elkeseredés tüzeit... Igen, tragikai összeütközés volt az elménk

⁸⁵ Legújabb... *Népszava*, 1919. március 23. (A Vorwärts véleménye.)

⁸⁶ *Népszava*, 1919. március 27.; Károlyi válasza Vix nyilatkozatára. *Népszava*, 1919. március 24–25.

pacifizmusa és reálpolitikája, és öntudatunk mélyének nacionalizmusa és igazságszeretete között.”⁸⁷

Kunfi Zsigmond 1918 és 1919 tizedik évfordulóján két jelentős írásban összegezte a tanulságokat.⁸⁸

Tanulmányában arra keresi a választ, hogy vajon Ausztriában, amelyet igencsak megcsonkítottak, miért nem robbant ki a nemzeti ellenállási mozgalom. A németek, az osztrákok miért fogadták el a súlyos feltételeket? Ausztriában – írja – valahogy az uralkodó német nemzet megbarátkozott a gondolattal, hogy Ausztria széteshet nemzeti alkotóelemeire. Tiltakozott a szétesés ellen, de megakadályozására a német imperializmusban lelt szövetségest, és ez az Anschluss gondolatában nemzeti eszményt talált. Egy osztrák sem gondolta, hogy Lembergért vagy Csernoviczért nemzeti háborút kell indítani.

Magyarországon azonban az ország felosztását nemzeti katasztrófának tekintették a forradalmárok is és az ellenforradalmárok is. „...A tanácskormány is ebből a nemzeti pánikhangulatból jött létre... A nemzetet megalázó követelések fegyveres elhárítását a szociáldemokraták, a kommunisták Szovjet-Oroszországtól remélték.” Magyarországon a feltételeket minden párt, osztály elfogadhatatlannak tartotta.⁸⁹

Egy évvel későbbi, mondhatni utolsó írásainak egyikében összehasonlítja az orosz és a magyar szociális forradalmat. Szerinte az orosz forradalom elsősorban nem szociális vagy agrárforradalom volt, hanem a béke forradalma volt, ezzel szemben a Magyar Tanácsköztársaság a legnagyobb nemzeti és háborús izgalom állapotában következett be. Az antantjegyzék visszautasítása a háborút jelentette, ami egyben azzal is járt, hogy a hatalom a polgárság leghalványabb ellenállása nélkül a tanácskormány kezébe került. Magyarország feldarabolása ellen a „nemzeti bolsevista” jelzővel is indított ellenállás következtében „a szovjet-

⁸⁷ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária magyar feltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. „Magyar Október”. Szabadsajtó, Budapest, 1984, 108–109.

⁸⁸ Kunfi Zsigmond: A legyőzöttek. – Ezt az írását, amely eredetileg a *Der Kampf* 1928, 2. számában jelent meg, már három magyar nyelvű Kunfi-válogatás (1974, 1984, 2001) is hozzáférhetővé tette. „A magyar proletárdiktatúra keletkezése és bukása” című, a *Leipziger Volkszeitung* 1930. márciusi számában közölt munkáját egyetlen későbbi válogatásba sem vették fel. Ezúttal csak a keletkezés Kunfi adta elemzésére térek ki.

⁸⁹ Kunfi Zsigmond: A legyőzöttek. In: Kunfi Zsigmond: *Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 383–394.

diktatúra nem a békét hozta Magyarországnak. Kiderült, hogy háború és forradalom egymás mellett nem férnek meg... a háború folytatása szükségszerűen fölfalja a forradalmat.” Végül is a bukásban a román túlerő győzött. A tragikus vereség ellenére – írja Kunfi – a legnagyobb tanulság, hogy nem lehet mechanikusan átvenni valamely ország módszereit, nehogy hamis irányban haladjon, hanem „a saját, történelmileg adott hazai feltételekhez szabott metódust kell teremtenie”.⁹⁰

Ez utóbbi megállapítás már a vereségből, a bukásból levont végkövetkeztetés, de sokat mond a kezdetekről is.

Március 21-én az összezsugorított Magyarországon nem volt forradalom, a tömegek nem tódultak az utcára, nem követelték a kormány távozását, noha sokat veszített a korábbi népszerűségéből. A polgári demokratikus átalakulást pillanatnyilag nem veszélyeztette a régi rendszer restaurációja. Nem alakult ellenkormány. Ugyanakkor a szociális elégedetlenség visszhangra talált a szélesebb nemzeti ellenállás sűrűsödő megnyilvánulásaiban.

A Vix-jegyzék belpolitikai következményeképpen a koalíciós kormány lemondott, a polgári politikusok, pártok távoztak a kormányhatalomból. A kormányzás feladata e tragikus időben váratlanul a szociáldemokratákra maradt.

Az MSZDP az így kialakult kényszerhelyzetnek engedve, hogy csökkentse a társadalmi feszültségeket, megállapodott a KMP-vel, és így szovjet-oroszországi támogatást, segítséget remélt az antant diktátuma ellen. Ilyen katonai támogatásra a polgári kormányzat nem számíthatott. Az MSZDP a KMP-vel szembeni elvi-politikai fenntartásait nem adta fel, mint ahogy a KMP sem változtatott irreális céljain. De az együttesen vállalt kormányzás kezdetén formálisan megszűnt az egymással folytatott háborúskodás. Az MSZDP-ben is tudták, hogy a Vix-jegyzék szabta helyzetben aligha lehet nemzetgyűlési választásokat tartani, és meg kell kísérelni a fegyveres ellenállást, amelynek kimeneteléről már kezdetben is megoszlottak a vélemények. E percek, órák döntéshozói feltehetően jobban bíztak a Vörös Hadsereg gyors előretörésében, amely az európai forradalom előidézője is egyben, mint saját országuk fegyveres erejében.

⁹⁰ Kunfi Zsigmond: A magyar proletárdiktatúra keletkezése és bukása. *Szocializmus*, 1930/3.

A szociáldemokraták már nem reménykedtek a környező vagy utódállamok forradalmában, csak a valósággal nem számoló kommunisták látták rózsaszínben az osztrák proletárforradalmat. Németországban már eldőlt: nem lesz oroszországi típusú forradalom. Ezekben az órákban, napokban a szociáldemokrata döntéshozók – a valóságot, a külpolitikai összefüggéseket mérlegelők, a szocialista átalakulást kizárólag demokratikus eszközökkel megvívandónak tartók figyelmeztetése ellenére – vállalták a proletárdiktatúrát, amelyet nem a véres polgárháborúból kinőtt hatalmi rendszerként, hanem az állami szintre emelt munkásigazgatás képződményeként értelmeztek. Részletes ismereteik nem lehettek az orosz viszonyokról, ilyenekkel csak az onnan hazatérő kommunisták rendelkeztek. Mindenesetre a szerepet vállaló szociáldemokraták tudták, hogy letértek a demokrácia útjáról; a hatalommegosztás gyakorláról. Kényszerű döntés, aggasztó kilátásokkal.

Kora tavasz: fékezés és egyensúlyozás a túlhatalommal szemben

Bizonytalankodás, vakmerőség – a hatalomgyakorlás kezdete

A kérdés, mi is történik a hatalomra kerülés utáni első napon? A fordulatot elfogadó szociáldemokraták többségének váratlan meglepetést okozott; jelentős hányaduk, ha nem is ebben a formában, meggyőződéssel szociáldemokrata kormányváltásra számított; a beavátottak törpe grémiuma pedig – így vagy úgy – a fordulat végrehajtásán gondolkodott, vagy éppen titokban tárgyalt. A fordulat azonban valamennyiük számára új helyzetet, súlyos kihívást jelentett: E pillanattól már nem lehetett a távoli jövőbe helyezett antikapitalista rendszerről elméleti eszmefuttatásokat folytatni, vagy éppen a szervezeti, politikai erőgyűjtés új eszközeit, módozatait megvitatni, kipróbálni. A szerepvállalókban e napon tudatosult a kormányzás felelőssége, emberek millióinak életét befolyásoló vagy éppen meghatározó kormányzati döntések elfogadása, végrehajtása, ami a kormányzást alig vagy egyáltalán nem ismerőknek kezdettől fogva aggályos volt.

A szociáldemokrata politikai gondolkodás szerint a hatalomra jutás – lévén programpárt – nem egyszerűen kormányváltás, hanem rendszerváltás: A legfontosabb fogódzót a szociáldemokraták nemzetközileg ismert antikapitalista programja és felfogása jelentette, mely szerint a választópolgárok többségét elnyerő, demokratikusan megválasztott népképviselő politikai hatalma, a népesség, a dolgozók érdekében társadalmi tulajdonba veszi a termelőeszközöket (bányák, nagyüzemek, közlekedés, nagybirtok), „községesíti” a szolgáltatóüzemeket, vállalatokat (víz, villany, gáz, helyi közlekedés stb.). Adópolitikájában a fogyasztási adók (a szegények állandósuló megsarcolása) jelentős csökkentését, míg a jövedelmi (nem a kereseti), a vagyon-, az örökösödési adók eme-

lését vallotta. A kisárutermelői tulajdon kisajátítása sem a párt programjában, sem a szociáldemokraták gondolatvilágában, felfogásában nem szerepelt. Ez az új hatalom a társadalom egészére kiterjedő szociálpolitikát valósít meg. Általánossá teszi az oktatást, közkinccsé a kultúrát. A soknemzetiségű államban a szociáldemokraták a nemzetiségek teljes egyenjogúsítását vallották, elismerve az önrendelkezési jogot, a vitatott területek feletti népszavazás elvét. A kedvezőtlen külső körülmények által kikényszerített „egyesülés” azonban a szociáldemokrácia elméleti és politikai felfogásának, gyakorlatának előre nem látott felfüggesztését jelentette.

A kormányzótanácsba belépő szociáldemokraták – többek között – ismerték Karl Kautskynak *A szociális forradalom után* című művét, amelyet először Garami Ernő fordított magyarra.¹ 1919 elején adták ki ismét – a Közköztartásügyi Népbiztosság lapja, a *Fáklya*, előző néven a színvonalas, radikális *Világ*, 1919 áprilisában, májusában hirdette még Kautsky Károly: *A proletárság diktatúrája* című művét. E műnek 1918. végi, 1919. eleji megjelentetése az MSZDP elméleti felfogását fejezte ki, és egyben demonstrálta a leninizmustól, a kommunista gyakorlattól való távolságtartást is. A csepeli *Proletár* című lap például Engelsnek a magántulajdoni kezeléséről szóló megállapításait közölte azért, „hogya a *Vörös Újság* köré csoportosult csekély számú elvtársak helytelen és rövidlátó taktikáját megfelelőbbnek tudják értékelni”. Vajon a *Vörös Újság* miért nem Engels hagyatékából választ? – kérdi a szociáldemokrata szakszervezeti lap. Miért feledkeznek meg a fokozatosság elvéről?

A kormányhivatalokba igyekvő, még szociáldemokrata elvéket valló népbiztosoknak március 22-én bizonyára felvillantak Kautskynak a szocializálás kérdéseivel összefüggő gondolatai, például a tőkés tulajdon elkobzás vagy kártalanítás útján történő kisajátításáról, a termelés irán-

¹ Karl Kautsky: *A szociális forradalom*. I. rész. *A szociális forradalom után*. Ford.: Garami Ernő. Népszava Kiadó, Budapest, 1914. A második részt külön füzetben (második kiadás) 1918-ban jelentették meg. Ezt a művet hosszú szünet után – nem véletlenül – 1987-ben *A szociális forradalom másnapján* címmel jelentette meg a Kossuth Könyvkiadó Zalai Edvin fordításában. – Kautsky Károly: *A proletárság diktatúrája*. Ford.: Schöner Dezső. Népszava, Budapest, 1919. Ez a Kautsky-mű magyarul azóta nem jelent meg.

² A magántulajdon megszüntetéséről – Engels hagyatékából. *Proletár* (Csepel). 1919. január 11. A lap szerkesztősége feleslegesnek tartotta a KMP megalakulását.

nyításáról, növeléséről vagy a magántulajdon maradványainak kezeléséről. Azonban még inkább az új politikai hatalom – a proletárdiktatúra – államrendjének működése vált fő kérdéssé, hisz a szociáldemokraták a többségi demokrácia megteremtésének keretében vizionálták a tőkés gazdálkodás rendszerének átalakítását, ami jelenthetett akár egy konkrét történelmi átmeneti időszakot is. A korábban kizárólag elvont, távlatos elméleti probléma – az események folytán – közvetlenül és váratlanul a mindennapok gyakorlata lett. Így a demokrácia elvének következetes érvényesítését 20 éve hangoztató és számon kérő szociáldemokrata kormánypolitikuskok igencsak ellentmondásos helyzetbe kerültek.

Vajon a néhány hónapig fennálló demokratikus köztársaságot, amelynek fő tartópillére a szociáldemokrata szellemiségű munkásság volt, egy újabb elnyomó rendszer, egy osztály, netán párt kizárólagos hatalma váltja fel? Hisz a párizsi kommün idején is több párt volt – emlékezhettek a fél évszázaddal korábbi, hasonló eseményekre. Vajon a proletárdiktatúra állama az egész proletáriátust képviseli? Ki képviseli a lakosság többségét kitevő nem proletár osztályokat? A kizárólagos osztályuralom nem rejtegeti magában a polgárháború veszélyét? Ilyen és hasonló kérdések, problémák megválaszolatlansága mellett néhány szociáldemokrata vezető bizonyára még nem felejtette el az említett Kautsky-műhöz a több nyelven beszélő, a *Népszava* külpolitikai rovatvezetőjének, Schöner Dezsőnek a bevezetőben írt sorait: „...végcéljaink elérésére csak a demokrácia, a szociáldemokrácia taktikája és harci eszközei szabják meg az egyedüli helyes utat.”³ A diktatúrát nem vállaló szociáldemokraták ehhez az elvhez ragaszkodtak.

A kommunista vezetők, népbiztosok helyzete egyszerűbb volt, hisz őket nem gyötörték szociáldemokrata dilemmák, hagyományok, fontolgatások. Magatartásukat, döntéseiket a győzelembe, a világforradalom sikerébe vetett töretlen hit és meggyőződés irányította, valamint az immár másfél éve fennálló és megszilárduló oroszországi szovjethatalom valósága. Leegyszerűsítő történelemszemléletük, ideológiai doktrínéségük ellehetetlenítette a valós helyzet elemzését. A triumfálók, a győzők elszántságával léptek a hatalomgyakorlás számukra kívülről könnyűnek tűnő gépezetébe. Magabiztosságukat növelte a kényszerhelyzetben

³ Karl Kautsky: *A proletáriátus diktatúrája*, Előszó, 8.

csatát veszítő szociáldemokraták elbizonytalanodása, vereségtudata, noha a KMP egyes tapasztalt vezetői jól tudták, hogy a szociáldemokraták nélkül – minden elszántságuk ellenére – rövid idő alatt összeomlik vállalkozásuk.

A még kommunista lapként jegyzett *Vörös Újság* szerkesztőségi cikke⁴ fennien hirdette az osztályállam visszavonhatatlan bukását. Ezután – így a folytatás – csak a dolgozók joga a politikai berendezkedés, a termelés szervezetének meghatározása. Ennek érvényesítéséhez haladéktalanul szükséges a rendőrség, a csendőrség, a megbízhatatlan katonai kötelek lefegyverzése, az alattomos sajtó felszámolása. A termelőeszközök köztulajdonba vételével nemcsak a kapitalista termelés szűnik meg, hanem a burzsoázia is megsemmisül.

A kommunisták magabiztosságát tovább fokozta, hogy vezetőik aktív részesei voltak 1917-ben az oroszországi októberi forradalomnak, és nem csak szemlélték az 1918-ban az elképesztő méreteket öltő ottani polgárháborút. A KMP vezérkara az oroszországi proletárforradalmat, a szovjet államrendszer kiépítését a gazdaság, a társadalom gyors, uniformizált megváltoztatását szolgáló rendelkezéseket, intézkedéseket szinte egyetemes érvényű törvényszerűségként értelmezte. Ugyanakkor az Oroszországból hazatérők és az európai világforradalmat hirdető kommunisták már kezdettől fogva, nem kis illúziót keltve, eltúlozták az orosz Vörös Hadsereg katonai segítségének lehetőségét a magyarországi önvédelmi háborúhoz.

A kommunisták a március 21-i hatalomra jutást az európai, közelebről a közép-európai forradalom szerves részének, egyik állomásának tartották. E folyamatban Budapest egyik fontos megálló a Bécs–Berlin csomóponton, a Rajnáig megjelölt határig, és vélhetően a párizsi kommunárok unokáinak köszönhetően, az óceánig vezető végállomásig. A világforradalmat elindító, a kapitalista rendszert alapjaiban megdőntő és felszámoló oroszországi forradalom egyetemessége, ha megtorpaná-

⁴ Tetteket akarunk. *Vörös Újság*, 1919. március 23. Ez volt a lap 39. száma. A következő, a 40. szám mint az egyesült párt délutáni lapja jelent meg március 27-én. A lap megjelenítése éppen a hatalomváltás napjaiban szünetelt. Ez a háromnapos átmeneti szünet nemcsak a redakció átszervezésével, kibővítésével függött össze, hanem a kommunisták körében a pártegyesülésről folytatott heves vitával, különösen érintve a *Vörös Újság* számos, szélsőséges nézeteket hirdető munkatársát.

sok, vereségek árán is, de belátható időn belül győzelemre jut a kontinensen – vélekedtek. A kommunista vezetők gondolkodásának jellemző vonása volt, hogy a munkásságot valóságos társadalmi környezetéből kiemelték, és különleges tulajdonságokkal ruházták fel. Nem véletlen, hogy az újdonsült kommunista „teoretikusok” alábecsülték vagy éppen tagadták a tőkés társadalommal folytatott évtizedes harc eredményeit és jelentőségét. Véleményük szerint a munkásságnak egy érdeke van: a proletárdiktatúra megteremtése. A munkásság öntudatosan és áldozatkészen, ha kell, erőszakosan, rövid időn belül számolja fel a kapitalista társadalmat, szünteti meg a magántulajdont, vagy a minimálisra csökkenti jelentőségét – vallották. A munkásságnak ezt a harcát az egyedüli, más pártokkal nem szövetkező kommunista párt – forradalmi kisebbség – irányítja és vezeti. Más pártok fennmaradását perspektivikusan is kizárták, és mereven elzárkóztak a koalíciós együttműködéstől. A hit; az elszántság, a dogmává merevített elmélet felülírta a valóság elemzését. Ez az eltökélt, a forradalom terjedésének útjában álló struktúrákat, hagyományokat lebecsülő, azokon átlépő, messianisztikus meggyőződés, a mesterségesen felnagyított osztályharc, az elnyomott, kizsákmányolt tömegek, elsősorban a proletariátus minden fellépését, megmozdulását, tiltakozását, sztrájkját, akár fegyveres mozgalmát a közeli győzelem, a forradalom közvetlen előjelének látta, láttatta. Ez a felfogás nem vette figyelembe, hogy Németországban a munkásosztály 1918–1919-ben nem a proletárdiktatúrára, hanem a parlamenti demokráciára szavazott. (1918. december 16-án a munkás- és katonatanácsok kongresszusán a 450 küldöttből 350 az Ebert–Scheidemann-kormányt támogatta, az 1919. január 19-én lezajlott nemzetgyűlési választásokon a Szociáldemokrata Párt 11,5 millió szavazatot, 163 mandátumot, 37,8%-ot, míg a Független Szocialisták 2,3 millió szavazatot, 22 mandátumot, 7,6%-ot kaptak.)

A kommunisták nem értékelték megfelelően a kormányon lévő osztály szociáldemokraták – Renner, Bauer – a proletárdiktatúra követésének elutasításáról szóló, határozott és visszavonhatatlan álláspontját, döntését. Az osztály szociáldemokrata vezetők nagyra értékelték a Tanácsköztársaság kikiáltását, egyben félreérthetetlenül elmarasztalták az antantot az ominózus jegyzék miatt. Kezdetől fogva nem tartották lehetségesnek hasonló fordulat bekövetkeztét Ausztriában, de szorgalmazták a diplomáciai és egyéb kapcsolatok fenntartását és bővítését. A csehszlo-

vák új államalakulat első kormányaiban a szociáldemokraták miniszteri posztot töltöttek be, és eszükbe sem jutott a proletárforradalom. Cseh területeken a bérmozgalmak domináltak, míg a Felvidék vegyes nemzeti-ségi lakosságá a cseh bevonulás ellen tiltakozott. A hatalmasra duzzasztott Romániában minden forradalmi megmozdulást kíméletlenül elfojtottak. A világforradalom reménysugára 1919 márciusában halványulni kezdett, amiben a párizsi konferencia tárgyalásai is szerepet játszottak. A kommunisták a hatalom megőrzésének elszántságában ugyanakkor számoltak a vereség lehetőségével, de az effajta veszélyt átmenetinek vélelmezték. Felelőtlenség, illúzió, ábránd? Mindenesetre kínálkozó alkalom, lehetőség a világ megváltoztatására – és ez kihagyhatatlan.

A szakirodalom a Tanácsköztársaság „békés” korszakának tekinti az 1919. március 22-től április közepéig, a román intervenció kezdetéig terjedő időszakot.

A közvélemény március 22-én falragászokról, majd a lapokból értesült az új hatalomról. A proletárdiktatúra kihirdetését a lakosság különböző osztályai vegyes érzelmekkel vették tudomásul. Az új hatalommal kapcsolatos magatartást eleinte nemcsak a tétova hallgatás, közömbösség, a kivárás, a korábbi rendszerekből való kiábrándultság jellemezte, hanem az ország példátlan megcsonkítását célzó imperialista politika elleni – a pacifizmus addigi eredménytelensége helyett – új kormányzati fellépés elutasító hangjával, felhívásával való egyetértő bizakodást is. Az új, a szembenállást, a harcot hirdető hang, az általános kábultságban, a tehetetlenségben, a reményt keltette. Dovcsák Antal a népbiztosperben, 1920. november 17-én tett vallomásában⁵ elmondta, hogy március 22-én reggel a Hadügyminisztériumban egy vezérkari tiszttel találkozott, akinek a szemében valami csillogott. Lelkesen mondta: „nem fogjuk elkövetni, amit az entente akar és eltérni azt, hogy Magyarország egyes részeit lekapcsolják és ellenségeink országaihoz csatolják.” Báró Perényi Zsigmond a népbiztosperben, tanúként jelentette ki: márciusban úgy gondolta, hogy jobb a bolsevizmus, mint a román megszállás. Ez a hangulat, a bizakodó vagy éppen a szomorkás, halvány reménykedés a Forradalmi Kormányzótanács helyzetét – minden egyoldalúsága ellenére – az első napokban stabilizálta.

⁵ BFL VII-5c-1920-6722 167. doboz 6053-6054.

Ez kifejeződött a március 23-i Országház téri hatalmas tömeggyűlésen – a magyar proletárruralom avatőünnepségén.⁶ A szónokok – többek közt Garbai, Bokányi, Kun, Szántó Béla, Böhm, Nyisztor, Vágó – méltatták a munkásság politikai egységét, a hatalomátvétel európai jelentőségét, de főként harcos kiállást hirdettek. Többen nem hallgatták el ekkor sem a küzdelem, szenvedés előre látható súlyosságát sem. A kommunista világmegváltók szélsőséges csoportja, az ünnepélyes gyűlésen is – a pártbontókat igazolva – élénken tüntetett a pártgyűlés ellen. A szónokok nem feledkeztek meg az orosz forradalom megemlézéséről és az orosz hadsereg közeli fegyveres segítségéről, az antant imperialistákkal szemben.

A hivatalát átvevő Garbai a Miniszterelnökség tisztviselői előtt jelentette ki március 22-én: „A külügyi politika, melyet az októberi forradalom óta folytattunk, sajnos nem igazolta magát, mert azok, akik felé nyugati irányba tekintetünket fordítottuk, hurkot készültek tenni Magyarország nyakára. Azért kellett nekünk keleti irányba új eszméket keresni.”

Berinkei Dénes a népbiztosperben elmondta, hogy Garbai március 22-én a délelőtti órákban vette át hivatalát. Beszélgetésük során kijelentette, hogy azonnal megkezdik a hadsereg szervezését, amiben más társadalmi erők támogatására is számítanak az ország megmentése érdekében. Berinkei közlése szerint, Garbai kijelentette, ők nem kívántak bolsevista rendszert meghonosítani.⁸ Ezt Berinkei tanúvallomásában kétségbe vonta. A Belügyminisztérium irányítását hivatalosan is átvevő Landler, Garbaitól eltérően, az átmenet belpolitikai összefüggéseit említette: A Nemzeti Tanácsot a politikai forradalom szülte, de a szociális forradalom váltotta fel, ám mindkettő – tette hozzá – történelmi szükségyszerűség volt.⁹

A kormányhivatalok személyi állományának átvételével kapcsolatban Haubrich József a népbiztosper főtárgyalásán, Stocker Antal kúriai főbíró, elnök állításával szemben, kijelentette, hogy a miniszteri tanácsostól az irodatisztig „nyugodtan mindenki a helyén maradt, felvette a fizetését és dolgozott”. Mindehhez még hozzátette, hogy mindenki

⁶ Népszava, 1919. március 25.

⁷ Népszava, 1919. március 25.

⁸ BFL VII. 5c. 1920-6274 162. d. 2780-2800.

⁹ Népszava, 1919. március 25.

részt vett a diktatúra működtetésében. Az egész államapparátus alkalmazkodott. Haubrich bátran visszautasította a tömeges elbocsátásokról szóló vádakát, amelyek a vádiratban is szerepeltek, megjegyezve, hogy a polgárság nem tanúsított semmilyen ellenállást.¹⁰ Hasonlóan vélekedett Dovcsák Antal, Ágoston Péter, valamint Bokányi Dezső is, aki Peidl Gyulától vette át a minisztérium több száz fős apparátusát, hozzátéve, hogy kiváló szakmai munkát végeztek. A megyékben, városokban nagyobb zökkenők nélkül történt meg a közigazgatási tisztikar többségének átvétele.¹¹

A szakszervezetekben nevelődött munkásság jogos és reményteljes várakozással, lelkesedéssel, ugyanakkor nem kevés kétkedéssel, aggályal állt a munkáshatalom mellé.

„Az átmenet meglepően nyugodt volt. Magyarország nagy politikai, gazdasági forradalma minden véráldozat nélkül történt. Ez a körülmény kizárólag a szociáldemokrata pártnak köszönhető. A következő napokban az egész országban rend és nyugalom volt... Kezdetben a polgári pártok semmiféle ellenállást nem tanúsítottak. Ellenforradalmi megmozdulásokról, szabotázsokról hetekig nincsenek ismeretek. A polgári közigazgatás, a technikusok és más szakemberek nagy része minden fenntartás nélkül az együttműködésről nyilatkozott.”¹²

A vejét, Károlyi Mihályt határtalanul gyűlölő gr. Andrássy Gyuláné, szül. gr. Zichy Eleonóra 1919. március 29-én jegyezte fel naplójában: „Pesten nyugalom van. Mindenki meglapult és behódolt a Szovjeteknek. Nem csodálkozom rajta. Csodálkoznék, ha másképp volna.”¹³

¹⁰ BFL VII. 5c. 1920-6274 160. d. 1574, 161d. 1897, 2006.; Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 117–118.

¹¹ *A Tanácsköztársaság Hajdú megyében*. Szerk.: Szöllősi Gyula. Debrecen, 1969; *A Tanácsköztársaság Fejér megyében*. Szerk.: Bodnár László, Boér Ferenc. Székesfehérvár, 1969, 12–13.; *A Tanácsköztársaság Vas megyében*. 1979, *A Tanácsköztársaság Békés megyében*. Szerk.: Szabó Ferenc. 1969, 143–145.; *Tanulmányok a Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből*. Zalaegerszeg, 1971, 174–177., 201–206. stb.

¹² *Entstehung und Zusammenbruch der ungarischen Räterediktatur*. Verlag Wiener Volksbuchhandlung. Wien, 1919. Ez a kiadvány a Sozialistische Bücherei 14. füzeté volt. E sorozatban jelent meg a szerző nevének feltüntetése nélkül, de Böhm dedikálta Bánóczi Dénes példányát 1919. október 28-án Bécsben. A füzetet 1920-ban magyarul Böhm neve alatt jelentette meg a Magyar Szocialista Munkás Szövetség New Yorkban.

¹³ MNL OL P4. Andrássy Gyuláné. 1919. március 29. – Egy dátum nélküli, feltehetően április-májusi feljegyzésében a magyar jellemről elmélkedett. „A magyar gáláns, vendég-

A hatalomátvételt követő napokban a *Vörös Ujság*ban azonnal megszólalt a szélsőséges kommunisták hangja. Támadásukat ügyesen intonálták.¹⁴ Az elméletinek tűnő első eszmefuttatás a lezajlott történéseket, a proletárdiktatúra létrejöttét összegezte. Magyarországon nem holmi szabadságideálok megvalósítása történt, hanem a proletárság céljaihoz szükséges hatalmi eszközök megszerzése. Ezek a célok pedig a régi állam szétrombolása és egyben intézményeinek átvétele, a kizsákmányolók tulajdonának kisajátítása, a termelőmunka megszervezése. A fosztogatók, a rablók, tolvajok kíméletlen megsemmisítése – konkrét feladat. Jóllehet szerencsésnek tartja a lap a hatalomátvétel vér nélküli megvalósulását, de részletes elemzésbe nem bocsátkozik, más szóval nem boncolja a pártegyesülés kényes témáját. A vörösteror elkerülhető, ha a polgári osztályok az új viszonyokhoz alkalmazkodnak, és részt vesznek az építőmunkában. A kizsigerelt és megalázott munkásság nem akar visszaélni a megszerzett hatalommal, és nem bosszúáll – szól a félreérthetetlen figyelmeztetés –, ám a burzsoázia ne próbálkozzon, mert a munkásság vasökölrel teremt rendet, ha belekényszerítik. Vagyis megszületett az új rendpárt!

Az egy nappal később megjelent, március 22-én elkészített cikk szerzője ennyivel már nem érte be. Ugyan nyíltan nem polemizál szerkesztőségi kollégájával, de – ellentétben az egy nappal korábbi állítással – a munkásosztály Magyarországon még nem vette kezébe a hatalmat, mivel a többségi szociáldemokraták állnak az egyes népbiztosságok élén. Ami lezajlott, az nem a proletáriátus diktatúrája, ám a kialakult helyzet kedvező lehetőséget tartogat a nagy szervező- és felvilágosító munkára. Az 1917-es oroszországi eseményeket jól ismerő szerző mintha – ugyan enyhébb formában – a bolsévik taktikát idézné fel.

[A szerveződő erőknél] „résen [kell] állni és ellenőrizni a kormányzótanács minden intézkedését. A kommunista párt (!) hatalmas gárdájának el kell viselnie azokat a rágalmakat, amelyeket korábban azok követek el, akik pillanatnyilag a tanács hatalom élén állnak. Nem kell elfelejteni, de nem is kell ezen keseregni”.

szerető, lovagias, ám a politikában komisz, haszonleső, legyen a mungók álparlamentje vagy Kun Béla kommunizmusa”.

¹⁴ *Vörös Ujság*, 1919. március 22. A proletárság diktatúrája; *Vörös Ujság*, 1919. március 23. Legyen résen a proletáriátus; *Vörös Ujság*, 1919. március 27. Új állam (Révai József); MMTVD 6/A. 15–16., 19–20., 51–52.

„A kommunista forradalom vezérgárdájának” kötelessége a tanácsok kiépítése, mert a proletárdiktatúra a tanácsok hatalmát jelenti, amelyen keresztül a kormányt ellenőrizni lehet. A kommunista bizalmiak március 22-i gyűlésén a kormánytag Hevesi Gyula a kormányzótanács tevékenységének, működésének szigorú ellenőrzését hangsúlyozta.

Már az első napokat követően megjelentek a trónkövetelők. A kommunista lap szerkesztőségének írása félreérthetetlen felszólítás nemcsak általában a szociáldemokraták ellen, hanem a kormány ellen is, a második proletárforradalom sürgős és átfogó előkészítése érdekében. A szerző természetesen a proletariátus érdekeiről értekezett, valójában a kommunisták szűk csoportjának hatalomátvételét szorgalmazta. Ennek „menetrendje” az ideiglenes hatalmi viszonyok között a vezető pozíciók megszerzése a tanácsokban, főleg a főváros kerületeiben. A kerületi tanácsok lehetnek legális keretei a kommunista hatalomátvételnek, mert addig nincs proletárdiktatúra, amíg nincs tiszta kommunista vezetés.

A néhány nappal később megjelent cikk már nem foglalkozott a második proletárforradalom követelésével. A 20. életévét éppen csak betöltő Révai József írásában összefoglalta a törvényhozói és a végrehajtó hatalmat egyesítő, a tanácsokra épülő proletárdiktatúra államának jellegzetes vonásait. A túlzott magabiztossággal megjelentetett cikk szerint az új rendszer „egy csapással megszünteti az osztálykülönbségeket és a bürokráciát”. Néhány sorral lejjebb, önmagának is ellentmondva, kijelenti, hogy ez az elhatározó cselekedet mégsem lehet egy pillanat műve, hisz az államgépezetet (a bürokráciát) mégsem lehet azonnal lebontani. Szimptomatikus, hogy írásában megkerüli a pártegység aktuális kérdését, és kivételesen ekkor nem szapulja a szociáldemokratákat, hanem a tanácsok munkájában részt vevő új erők felemelő tudatára hivatkozik. Ezért, szögezi le, a tanácsok sürgős létrehozása, kialakítása forradalmi kötelesség, hogy „a proletariátus szabad és nem befolyásolható elhatározásával szembesítse vagy megváltoztassa a Forradalmi Kormányzótanács mai alakját”.¹⁵ Révai cikke Kun Bélának a pártegyesülés szükségességét indokoló beszéde után készült, ami magyarázza a mérsékelt hangvételt, bár a pártegyesüléssel, morális okokra hivatkozva, nem ér-

tett egyet. Ugyanakkor nem hangoztatta nyilvánosan a pártegyesülést elutasító álláspontját. (A *Vörös Ujság* szerkesztőségében nem ő volt az egyetlen.) A Révai-cikk mondanivalójának lényege a kormányzótanács formájának, összetételének sürgős megváltoztatása.

Kun Béla a kommunista bizalmiak március 22-i tanácskozásán a két párt egyesülésének elkerülhetetlenségét magyarázta az azt nagy fenntartásokkal fogadó vagy határozottan elutasító véleményekkel szemben. Ez az „egyesülést” elutasító felfogás még csak erősödött a kommunista párt VII. kerületi szervezetének március 26-i ülésén, ahol Kun Béla bejelentette a KMP-nek mint önálló pártnak a megszűnését.¹⁶

A felsőbb döntés alapján a pártegységről közzétett Kun-, illetve Kunfi-cikk¹⁷ nemcsak az egyesülés körül támadt súlyos nézeteltérések tisztázását kívánta elősegíteni, hanem meg akarták gátolni az újabb kialakulását. Kun Béla ugyan kijelentette, hogy nincs balról jövő ellenforradalmi veszély, ami a szociáldemokratákat aligha nyugtatta meg, annál is kevésbé, mert állítására az egy héttel későbbi események igencsak rácăfoltak. Kunfi cikkében pedig „megfeledezett” a polgári demokratikus pártokkal folytatott eredményes együttműködésről, és egyben leszögezte, hogy az új – szerinte szociális – forradalom megteremtette a pártegység szükségességét. A két pártra szakadt munkásság csak egységes keretben folytathat államépítő munkát – hangsúlyozta, igazodva az új helyzethez. Mindketten az egységes cselekvést sürgették, és a korábbi koalíciós gondolat, amit pár nappal korábban Kunfi képviselt (a két párt megőrzi önállóságát), már szervezetiileg is időszerűtlenné vált. A pártegység fenntartásának, megerősítésének kívánsága elhangzott, de az eltérő kardinális koncepciók fennmaradtak; és a deklarált egység formális volt és maradt.

A két párt egyesülését kényszerűségből tudomásul vevő Garbai Sándor, emlékirata szerint,¹⁸ a kormányzótanács első ülésére a legfontosabb tennivalók programjának vázlatát készítette elő. E politikai elaborátumában Károlyi Mihályra hivatkozott, aki arra szólította fel az alakuló kormányt, hogy a nemzetközi összeköttetések (ezt nem részletezi) se-

¹⁶ Bővebben: Borsányi György: *Kun Béla*, 140–144.

¹⁷ Kun Béla: Levél az elvtársakhoz. *Népszava*, 1919. március 27.; Kunfi Zsigmond: Az egyetlen út. *Vörös Ujság*, 1919. március 28. In: MMTVD 6/A. 50–51., 65–66.

¹⁸ PIL 810. f. 36. ó. e.

¹⁵ *Vörös Ujság*, 1919. március 27. Új állam; Révai József: *Ifjúkori írások*. Sajtó alá rendezte: Majláth Augusztá, Agárdi Péter. Akadémiai Kiadó, 1981. 72–73., 209.

gítségével Magyarország számára igazságos békét teremtsenek: „Nem vállalhatjuk, hogy a szovjet forradalom zászlaját mi vigyük a körülöttünk lévő államok területére, mert az újabb háborút foglal magában.” Szükséges a kormányzótanács rendelkezésére álló, katonailag szervezett hadsereg felállítása, amely ne csak a proletárság felfegyverzésének alapján álljon, mert egy polgárháborút sejtet. Garbai inkább az általános, a sorozás útján történő hadseregszervezés híve volt, amit március 30-án, Szatmáron elmondott beszédében is érzékeltetett.¹⁹

Garbai elgondolása szerint a gazdasági viszonyok megváltoztatását nem elsietve, hanem fokozatosan kell végrehajtani, folyamatként kezelni, hisz – tette hozzá Szatmáron – az új kormánynak még nincs felhatalmazása, de a nagyüzemek, bányák köztulajdonba vétele, a munkásság első számú követelése, elodázhatatlan, ami „... nem szabad az ipari munkásokat félrevezetni, nem szabad velük elhitetni, hogy minden feladát megoldására képesek”.

A földkérdés pillanatnyi kezelését a családi birtokok fenntartásában látta, mert a földműves saját birtokot és nem szövetkezetet akar, jóllehet a kedvező megoldás a szövetkezetekben rejlik. A gyakorlatban azonban a földosztásnak őszre történő elhalasztását javasolta, mert tavasszal nem lehet földet osztani. Ugyanakkor garantálni kell, hogy „a 100 holdon aluli birtokot érintetlenül hagyjuk... a jövőben sem fosztjuk meg őket földjüktől”. Szatmári beszédének ezt a részét a vidéki városi lapok vezető helyen, kiemelten közzétették. Garbai szerint hasonló módon kell védelmezni a kisiparosok és kiskereskedők érdekeit. Munkával szerzett vagyonukat, a kisüzemet vagy a családi házat nem szabad elvenni.

A sürgős tennivalókat indíttványozó vázlata mindenestre nem a világforradalom kiterjesztésének utópiájában fogant, hanem az ország megszállását megvalósító imperialista hódítások elleni, központilag megszervezett fegyveres harc elkerülhetetlenségét hangsúlyozta. Garbai a nemzeti ellenállás olyan megszervezését kívánta, ahol a felfegyverkezést nem korlátozta csak a munkásságra. Javasolta az elkerülhetetlen szocializálás lassabb tempójú, türelmesebb kezelését. A proletárdiktatúrát olyan, az antant által kikényszerített átmeneti megoldásnak tekintette, amely majd az előbb-utóbb bekövetkező konszolidáció idején

¹⁹ Népszava, 1919. március 31.; Vörös Ujság, 1919. április 1.

valamilyen formában visszatér a demokratikus köztársaságot legitimáló nemzetgyűlési választások – bár igencsak megkésett – megtartásához, amikor is, felfogása szerint, a munkáspártoknak fontos szerepük lesz.

Garbai semmiképpen sem a szovjet példa követésében bízott, de belakényszerült a szerepvállalásba, és képtelen volt szakítani.

A diktatúráról Garbai felfogásához hasonlóan vélekedett Bajáki, Bokányi, Dovcsák, 1920 júliusában, a népbiztosok főtárgyalásán, ők valamennyien átmeneti állapotnak tekintették a diktatúrát. Ágoston Pétert Kun Béla első találkozasukkor azzal nyugtatta meg, hogy Magyarországon nem lesz orosz bolsevik rendszer, a diktatúra átmeneti rendszert jelent, és a háborús körülmények miatt szükséges. Kun még arról is biztosította Ágostont, hogy mindenki megőrizheti szociáldemokrata felfogását. A szociáldemokrata népbiztosok a diktatúra fennállását a választások megtartásáig vélték elfogadhatónak. A választásokkal kapcsolatos demokratikus felfogásuk néhány eleme még tovább élt, de hamarosan, április elejére már kiderült, hogy a diktatúra viszonyai között nem lesz demokratikus választójogi törvény. Mindezt felismerve mégis maradtak, mert a lemondás megfutamodás, amit csak megkísérelni lehetett, távozni lehetetlen volt.²⁰

Garbai emlékiratában rögzítette Kun Béla álláspontját a hadseregről: „A Vörös Hadsereg szervezésével pedig nem szabad hagyni a világforradalom magyarországi tűzhelyének kihunyását, hiszen a következő hónapokban egész Közép-Európa az orosz forradalom hatása alá kerül.” A magyaroknak elsősorban Ausztriára és Csehországra kell ügyelni. Garbai emlékei szerint Kun behatóan foglalkozott a parlamentet, a nemzetgyűlést felváltó tanácsállam különböző szerveinek gyors kiépítésével. Az ekkor kialakult vitában Garbait nem a kommunista népbiztosok egyértelműen Kun felfogását még tovább radikalizáló, mérsékletet nem ismerő álláspontja lepte meg, hanem a pártvezetőségben tevékenykedő, egyes párttársainak Kunhoz és csapatához hozzásimuló véleménye. Garbai emlékezete szerint Kunfi ekkor csak mosolygott és hallgatott. Ezzel szemben Vántus Károly emlékei szerint e hosszan tartó, előzetes, napirend nélküli kormányülésen parázs vita alakult ki Kun és Kunfi között.

²⁰ BFL VII 5c. 1920-6274 160. d. 161d. 1656-1810, 1897-2006, 2128.

Kunfi kétségbe vonta a Kun által meghirdetett politikai, gazdasági célok időszerűségét, és követelte a statáriumról szóló rendelet visszavonását.²¹

A kommunistákkal történt megállapodás egyik fő támogatója, Böhm Vilmos 1919 októberében megjelent, már említett füzetében a tanács-kormány hosszabb, akár évtizedekre szóló programját a tanácsrendszer (üzemekig bezárólag) kiépítésében látta. A fő feladatot a Vörös Hadseereg megszervezésében, a nagybirtok szövetkezeti alapú kezelésében, a gazdaság szocializálásának előkészítésében (elsősorban a nagyüzemek; bankok, nagykereskedelem), az élelmiszerek, a nyersanyagok központi elosztásában, a teljesíthetetlen, demagóg követelések elutasításában, a termelés, fokozásában jelölte meg akár diktatórikus módszerek árán. Mindehhez hozzátette, hogy a program csak akkor valósítható meg, ha megérkezik az orosz segítség, és „tisztázódik” a forradalmi helyzet, főleg a szomszédos országokban.²² (Részletekbe nem bocsátkozott, noha a szociáldemokraták, a kommunistáktól eltérően, a márciusi napokban alig számoltak az európai forradalmakkal.)

Garbait már ezen az első kormányülésen csalódás érte. Előterjesztéseiben néhány időszerűtlen javaslat is elhangzott, ám összességében a mérsékletet, az óvatosságot ajánlotta, amely a realitásokra és nem az illúziókra épül. Már ekkor a lemondás gondolatával foglalkozott, de kollégái maradásra kérték, noha a Kun-féle program alapjaiban ellenkezett felfogásával. Tartani kellett valamiféle kierőszakolt polgárháborús hangulattól és az esetleges következményektől. Meggyőzték, ha nehéz szívvel is, de maradt, és döntését utólag is helyénvalónak tartotta – bár később szemére vetették, hogy nem volt képes valóságos ellensúlyt teremteni Kun-nal és társaival szemben. Garbairól Bihari Mihály, a kormányzótanács üléseinek egyik jegyzőkönyvvezetője megjegyezte, hogy fokozatosan eltávolodott a munkától, szívvel-lélekkel már nem vett részt a vitákban,

²¹ Uo. 160. d. 1543. – A perbe fogott szociáldemokrata népbiztosok valamennyien tagadták, hogy a statáriumról szóló rendeletet aláírták volna. Ágoston Péter a Teréz körúton egy nyomda környékén elhelyezett falragaszon látta azt először, nevének feltüntetésével. A két első rendeletet a fővárosi rendőr-főkapitányságon fogalmazták meg, és nyomtatták ki a kormányzótanács névsorát. A statáriumról szóló szigorú rendelet a fosztogatók elrettentését is szolgálta, míg a szesztilalom ideiglenes bevezetését, de nem állandósítását, szükségesnek tartotta a közvélemény. Nem így a falvakban.

²² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 12–13., 28–29.

és egykedvűen, fáradt arccal elnökölt, állandó lelki feszültségben élt.²³ Ezt Révész Mihály is megerősíti emlékiratában: „A kormányüléseken borús és szomorú volt... A daliából roncs, idegbeteg lett.”²⁴ Garbai szinte állandóan foglalkozott a visszavonulás gondolatával, ám ezt mint a munkásság cserbenhagyását élte meg. Az intervenció elleni harc is maradásra kényszerítette. Néhány hónap alatt éveket öregedett.

A Forradalmi Kormányzótanács első intézkedései

A *Forradalmi Kormányzótanács*²⁵ mint *legfőbb és egyetlen hatalmi centrum* megalakulásától olyan operatív testület volt, amely – a proletárdiktatúra elvei szerint – egyesítette a legfőbb törvényhozói (a júniusi tanács-kongresszusig) és végrehajtói hatalmat. (Ez már 1918-ban is érvényben volt, de a Nemzeti Tanács felruházta e jogokkal a kormányt.) E legfelsőbb hatalmi testület önmagát „Magyarország forradalmi proletársága akaratából alakított ideiglenes Forradalmi Kormányzótanácsnak tekintette”.²⁶ Államfő hiányában a kegyelmi jogokkal is rendelkezett, amivel nem szívesen élt.

A kormányzótanács megalakulását követően, a hatalomváltás első napjaiban, a városokban, nagyobb településeken a munkástanácsokból, a párt és a szakszervezetek élénk közreműködésével, alakult direktóriumok vették kezükbe az ügyek irányítását, kezdetben ideiglenes jelleggel. A megyei, városi közgyűlések megszűntek, a főispáni, kormánybiztosi, polgármesteri megbízatások érvényüket veszítették. A tanácsok, direktóriumok a centralizált állam számos rendeletének helyi végrehajtói

²³ Bihari Mihály: *Egy gyorsíró feljegyzései*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1969, 155. – Egy ülés után – írja Bihari (Uo.) – kitódultak a Sándor-palota Dunára néző nagy erkélyére, és Garbai megjegyezte: gyönyörű ez a Budapest. – Kár érte, de többet nem mondott, sarkon fordult és elment.

²⁴ PIL 867. f. 2/r.

²⁵ A kormányzótanács intézménytörténeti összefoglalását nyújtja Imre Magda és Szűcs László bevezető tanulmánya *A Forradalmi Kormányzótanács Jegyzőkönyvei 1919* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986) című forráskiadványhoz, 9–48.

²⁶ Ez a megfogalmazás szerepel Szabados Sándor népbiztosi kinevezésének okmányán. PIL 608. f. 14. ó. e.

voltak, ám – különböző okok miatt – a helyi érdekérvényesítés során, a kikényszerített centralizáció miatt, számos konfliktus keletkezett.

A választások által még jóvá nem hagyott ideiglenes hatalomgyakorlás fonákságát Kun Béla is érzékelte a Budapesti Munkástanács 80-as bizottságának május 27-i ülésén:

„Abban a kellemes helyzetben vagyunk – mondta büszkén –, hogyha nincs is országosan megválasztott szervezete a proletariátusnak (a Tanácsok Országos Gyűlése júniusban ült össze), ha a forradalmi kormányzótanács még csakugyan egy forradalmi jogon alakult szervezet és nem legalizálta még a proletariátus. Budapestre ez már nem érvényes, mert a fővárosnak teljesen legalizált választási alapon nyugvó munkástanácsa, annak intéző bizottsága, elnöksége működik.”²⁷

Kun Béla mindehhez hozzátette, hogy nem akarják az egyes kerületek önkormányzatiságát kétségbe vonni, de az irányítás az elnökség kezében van.

Az ideiglenesség, az egyes hatáskörök körüli bizonytalanság természetesen működési zavarokat teremtett, amit csak tovább bonyolított, hogy a kormányzótanács egyben az „egyesült” párt vezetősége is volt, jóllehet a pártügyek közvetlen irányítását a kibővített titkárság végezte. A pártügyek megtárgyalására meghívták Büchler József párttitkárt, Weltner Jakabot, a *Népszava* főszerkesztőjét, aki hat kormányülésen vett részt. E tárgyalásokon a párton kívüli népbiztosok is részt vettek.

Az „egységes” párt agitációs és szervezési feladatokat ellátó és irányító titkársága hosszas viták során április első felében alakult ki. A hagyományoknak megfelelően nem volt vezető titkár, hiszen a fontos kérdésekről nem e testületben döntöttek. A titkárság munkáját az egyes területek felelősei, megbízottai irányították. A politikai ügyek felelőse Vincze Sándor lett, a nemzetiségiek szerteágazó problémáival Hirossik János foglalkozott, az agitáció és oktatás Rabinovics József, Horti Emil közvetlen irányítása alá került, a fővárosi és a környéki mozgalom szervezésének felelősei Farkas István és Kecskés Pál, a vidéki mozgalom felfelfrítése Pajor Rudolf, Kertész Mihály, Neumann János feladata volt; kormány- és tanácsösszekötő Büchler József, az ifjúmunkás mozgalom ügyei Szakasits Antalhoz tartoztak, míg a nőmozgalomban Brandstein

²⁷ BFL XVI 1g. 1d.

Mónus Illésné, Spády Adél, Filippovics Katalin működtek.²⁸ A titkárság tevékenységében a több tucatra duzzasztott, kevés tapasztalattal rendelkező fiatalokból álló apparátus vett részt.

A két párt formális egyesülésével valójában az egymás közötti nyilvános harc szűnt meg. Az alapvető különbségek fennmaradtak, noha az első napokban igyekeztek tompítani az elvi ellentéteket. Az eltérések már ekkor az ütem, a tempó értelmezésében nyilvánultak meg. Az egyesülést kimondó párt valójában a szociáldemokrata pártra és a szakszervezetek tagságára épült. A KMP-nek országosan nagyon kevés szervezete volt. Több megyében, városban, akár megyeszékhelyen nem voltak ilyen szervezetek, és nem volt kivel egyesülni.

Márciusban a nemzetgyűlési választásokra készülők, egymillió főt számláló szociáldemokrata párt tagságát, különösen vidéken, váratlanul érte az egypártrendszerre épülő proletárdiktatúra bejelentése. Ilyen körülmények között a polgári demokratikus pártok (az SZDP partnerei vagy ellenfelei) kimondták feloszlásukat és testületileg csatlakoztak az új hatalmi konstrukcióhoz. A gomba módra elszaporodott „szakszervezetek”, szövetségek, a munkásság rendszeres szervezeti életet nem ismerő tagsága, magát már a szocialista párt tagjának „vallotta”. Az új párt titkársága munkáját a szervezésre, mozgósításra, agitációra irányította.

A győri kommunisták vezetője, Nagy István társainak korabeli felfogását foglalta össze: „az osztályállam megszűnte után már nem kell harcolni az állam ellen, és amit pártnak lehet nevezni, ez a kormány vagy proletárállam propaganda osztálya, vagyis a pártnak azzá kell válnia”.²⁹

A működését március 22-én megkezdő kormányzótanács összetétele már az első hetekben módosult, részben átalakult. A hatékonyabb intézkedés és döntés érdekében az első kormányülések után öttagú politikai testületet állítottak fel (Kun, Kunfi, Landler, Pogány, Vágó) a sürgős, hálásztást nem tűrő problémák kezelése, illetve a kormányülés tárgysorozatának kijelölésére. Április 3-án, parázs vita után, megszüntették a népbiztoshelyettesi elnevezést, és valamennyien népbiztosi címet kaptak. A kormányzótanács időközben is kiegészült, a népbiztosok száma 33 lett. Április 14. után felállították az új összetételű öttagú politikai bizott-

²⁸ *Vörös Ujság*, 1919. április 16.

²⁹ *Testvériség* (Győr), 1919. április 6.

ságot (Garbai, Kun, Böhm, Landler, Fiedler), illetve a gazdasági bizottságot (Garbai, Hamburger, Lengyel, Erdélyi, Bokányi, Szántó, Varga). Mindkét testületben Garbai elnökölt. A politikai bizottság, hivatalosan, mindössze kétszer ült össze, míg a gazdasági hat alkalommal. A kormányzótanács májusban hatszor ülésezett. A júniusi tanácskongresszus után a kormányzati struktúra aztán jelentősen megváltozott.

A kormányzótanács április 17-ig csaknem hatvan törvényerejű rendeletet alkotott, amelyeket általában a Forradalmi Kormányzótanács aláírással tették közzé. Az első rendeletek még névvel ellátva jelentek meg az illetékes népbiztos és az elnök, Garbai aláírásával. (1918 elejétől a Miniszterelnökségen dolgozó gyors- és gépíró, Szentpéteriné Bárány Erzsébet – akinék Révész Mihály a szerkesztett jegyzőkönyveket diktálta – a népbiztosperben tanúként említette, hogy Garbai saját kezűleg nem írt alá rendeletet). A kormányrendeleteket a lapok már másnap kötelezően, néha 3 oldalt is kitöltve, közzétették. (A népköztársaság fennállásának öt hónapja alatt 33 néptörvényt hirdettek ki.) Augusztus elsejéig a kormányzótanácsi rendeletek száma meghaladta a 130-at. Az egyes népbiztosságok rendeletei, utasításai valóságosan elárasztották a hivatalokat, végrehajtásuk szinte lehetetlen volt.

A Forradalmi Kormányzótanács április 14-ig 14 ülést tartott, amelyeken általában 15–25 napirendi pont megtárgyalása szerepelt, de előfordult, hogy 35 témában döntöttek. Az ülések késő estebe, éjszakába nyúltek. (Bihari Mihály megjegyzi: a Sándor-palotában késő este a meissenai étkészleten találtak a vékonyra szeletelt húst krumplival, káposztával, és desszertnek száraz nápolyi szeletet.) A román intervenció kezdetéig a népbiztosok megjelenése csaknem teljes volt.

A kormányzótanács első, március 22-i ülése meglehetősen kaotikus állapotokat tükrözött. A Miniszterelnökség hatalmas tárgyalóasztalánál a népbiztosok nem fértek el valamennyien, többen a falaknál elhelyezett pámlagokra kerültek. Garbai kérő, de erélyes hangjával igyekezett mederbe terelni a tárgyalásokat – nem sok sikerrel. Jövés-menés, beleszólás, távozás vagy sürgős ügyintézés, telefonhívás, eligazítás; ad hoc beterjesztés volt a jellemző. Ezt a rendszertelenséget, fegyelmezetlenséget az első ülés jegyzőkönyvvezetője, Bíró Dezső is szóvá tette, de az újdonsült vezetők számára az intézkedések világa ismeretlen volt. Bíró kérte, hogy a napirendek csak kellő előkészítéssel kerülhessenek a Népbiztosok Ta-

nácsa elé. Ezen a téren kétségtelen javulás állt be, de Bihari később is azt közölte, hogy „ez a nagyszámú testület (olykor 40 fő is részt vett) nem volt alkalmas komoly felelősségteljes munkára”, inkább vitatkozó fórum benyomását keltette. Dovcsák Antal megjegyezte, hogy nemcsak a Sándor-palotában, hanem a Szövetházban (Hungária Szálloda) is tartottak kormányülést, amelyen már többen nem vettek részt. Haubrich József szerint gyakran folytak elvont, elméleti kérdésekről hosszadalmas eszmecserek, pengéváltások a gyakorlati döntések kárára. Ágoston Péter a népbiztosperben említette, hogy a népes kormányüléseken gyakran alakult ki kisebb, 4–5 főből álló csoport Kun Béla körül; véleményét, hozzájárulását kérve előterjesztésükhöz, kérelmükhöz. Naplójában Ágoston jegyezte fel, hogy valójában nem a kormány, hanem Kun és közvetlen környezete döntött.³⁰

A kormányzótanács működésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a jegyzőkönyveket utólag nem hitelesítették; a határozatok, rendeletek megszövegezése az egyes népbiztosságokra hárult, noha a kormányzótanács neve alatt jelentek meg. Szavazás az egyes határozatokról nem volt. A jelenléti ívek olykor pontatlanok voltak. Néha a jegyzőkönyvvezetőt kiküldték az ülésről. A szerkesztett, kivonatolt, lényegesen rövidített jegyzőkönyvek gyakran csak a felszólaló nevét említik, de mondanivalóját nem. Mindez ugyan nem kérdőjelezi meg a jegyzőkönyvek hitelességét, bár a Révész Mihály által készített szó szerinti jegyzőkönyv eltűnt, valószínűleg megsemmisült.

A kormányzótanács intézkedéseinek első sorába tartoztak az *olyan általános, demokratikus rendelkezések*, mint a rangok, címek eltörlése, kínosan ügyelve a határozat betartására. Megszűnt a tekintetes, a nagyságos, a méltóságos, a kegyelmes megszólítás, általánossá vált az „elvtárs”, amelynek jelentése éppen ezért is devalválódott; akárcsak 1948 után. (Szembetűnő, hogy szívesen foglalkoztak a vidéki lapok a régi címek, megszólítások elutasításával.)

A március 25-én kelt VII. számú rendelet kimondta, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság nem ismer törvénytelen gyermekeket. „Mindazon jogok, köteleességek, amelyek a törvényes házasságból született gyermekeket megilletik, csorbítatlanul kiterjednek azokra a gyer-

³⁰ Ágoston Péter naplója. PIL 689. f.

mekekre is, akik házasságon kívül születtek.”³¹ A nemzetiségek teljes egyenjogúsításáról szóló, április 6-án kelt rendelet kötelezte a különféle hivatalokat, hogy bármely használatos nyelven írt beadványt kötelesek elfogadni. Ez az intézkedés régi nemzetiségi sérelmek, panaszok orvoslása volt, hisz ezzel a lépéssel a nemzetiségek nyelve hivatalos elismerést kapott. Így lehetővé vált, hogy minden nemzet, nemzetiség szabadon használhatja minden szinten saját nyelvét, és fejlesztheti nemzeti kultúráját. A különféle nehézségek és mesterkedések ellenére április közepéig az ún. Ruzska Krajna területén, a Tanácsköztársaság keretén belül, kialakult a nemzeti önkormányzat bizonyos formája.

Kormányrendelet született betegségi és baleset-biztosításról, a lakbérek leszállításáról, a 100 koronán aluli elzálogosított tárgyak visszaadásáról. Számos rendelet lépett hatályba márciusban, áprilisban a gyermekvédelemről, az egészségügyről, általában a szociálpolitikáról.³² Ezek a demokratizálás, a polgári jogegyenlőség kiterjesztését szolgáló intézkedések a lakosság körében megértésre, elfogadásra, támogatásra találtak, akárcsak a gyermekek, a nők jogainak védelméről, szociális helyzetük javítását szolgáló rendeletek, jogszabályok.

A sajtószabadság megszüntetése

A jogegyenlőség próbaköve a gondolat, a véleményszabadság sajtó útján való közlése. A Tanácsköztársaság sajtópolitikája alapjaiban tért el a liberális, demokratikus hagyományoktól. A kommunista felfogás a burzsoá, polgári sajtó felszámolását hirdette, de a diktatúra első napjaiban a lapok jelentős része még megjelent. Alig telt el néhány nap, és a főszerkesztők, tulajdonosok neve (Hatvany Lajos, Miklós Andor, Purjesz Lajos) az impresszumban már nem szerepelt. A március 24-i kormányülésen Kun Béla közölte, hogy a külföldnek szóló *Pester Lloyd* irányításával Bródy Ernőt bízta meg. Néhány nappal később Kun Béla a sajtóügyek kezelésére olyan politikai megbízott kinevezését indítványozta, aki nem rendelke-

³¹ MMTVD 6/A. 33.

³² A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Szerk.: Petrák Katalin–Milei György. Gondolat Kiadó, Budapest, 1959; Petrák Katalin: Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája 1919. Tánácsics Kiadó, Budapest, 1969.

zik a korábbi időkből sajtókapcsolatokkal. Ezen a március 28-i ülésen Böhm még két polgári lap meghagyása mellett érvelt. Szerinte, Kun véleményétől eltérően, a sajtó bonyolult ügyeit vagy a Belügyi vagy Szocializációs Népbiztosság felügyelje. A kormányzótanács döntött a hadsereg lapja, a *Vörös Katona* érdekében a *Déli Hírlap*, a *Nap* megszüntetéséről; kötelezték a Belügyi Népbiztosságot a lapok megszüntetésére vonatkozó tervezet sürgős elkészítésére. A sajtó irányítását is tartalmazó rendelet kiadását 24 óra alatt nem sikerült megoldani. Április 2-án Böhm, még szocializációs népbiztosként bejelentette, hogy csak 10 napra elegendő papír áll a lapok megjelentetésére, de minden körülmények között biztosítani kell a két pártlap és a propagandakiadványok megjelentetését. Kun ekkor javasolta Böhm sajtódiktátori megbízatását.³³ Javaslatát egy napot élt. A sajtóügyek kezelése e napokban részben a sajtódirektóriumhoz és a belüghöz, az anyaghivatalhoz, az oktatásügyhöz tartozott. A papírhány enyhítésére a sajtódirektórium – Göndör Ferenc, Magyar Lajos, Gábor Andor, Bródy Ernő – Bécsben tárgyalt, és csaknem másfél millió korona ellenében csak két hétre biztosíthatnák a lapok kiadását. Garbai április 8-án³⁴ tájékoztatta a népbiztosokat, hozzátéve, hogy további súlyos összegeket kellene folyósítani, de akkor sem lenne elegendő papír, ha valamennyi polgári lapot betiltanák. Garbai megértéssel fogadta a direktórium kezdeményezését, és az anyagiak előteremtését az illetékes népbiztosoktól várta. Garbai jóhiszemű ismertetésére válaszul, több népbiztos valótlán adatok, tények sajtóban megjelent közzététele miatt panaszkodott, és rémhírek terjesztése is szóba került. Lengyel Gyula a megjelölt pénz eljuttatásának nehézségeit említette, de ennek ellenére a népbiztosok a papírbeszerzés ilyen lebonyolítását tudomásul vették.

E szakvélemény elhangzása után, váratlanul, napirenden kívül, behatár eszmecsere folyt a sajtóról, jöllehet a csaknem két héttel korábban követelt rendelet még nem készült el. Ezt a vitát a sajtódirektórium tárgyalási akciója felgyorsította, bár kormányzati felhatalmazásuk ilyen tárgyalásra nem volt. Nem véletlen, hogy Landler és Vágó, a belügy vezetői felháborodottan követelték a sajtódirektórium „szétrágását”. A belügyből a sajtóért felelős Vágó Béla ajánlotta, hogy a végleges meg-

³³ FKT, 60., 108., 144.

³⁴ Uo. 221–226.

oldás hiányában, átmenetileg minden népbiztosság állítsa fel saját sajtóirodáját, és ebből alakítsanak egy központi szervezetet. Közölte még, hogy a burzsoá sajtó megfojtása érdekében centralizálták a lapok terjesztését, ezzel is kedvezve a *Népszavának* és a *Vörös Újságnak*. Nincs szükség arra, hogy régi pártújságírók csinálják a kommunista lapot, de a képzett szocialistáknak sem lehet teljes szabadságot adni – véleményezte immár az egységesnek mondott párton belül a véleménysszabadság korlátozását.

Visszafoготtan tette meg észrevételeit Kunfi Zsigmond. Új bizottságok és központok létrehozása helyett vissza kellene állítani a háború idején éjjel-nappal működő hadfelügyeleti bizottságot, a cenzúrát. Nem elég egy vasmunkást odaállítani – szölt vissza Landlernek és Kunnak –, hozzáértésre is szükség van. A lapok rendkívül unalmasak; kifejezetten rosszak, uniformizáltak. A centralizáció mellett szükséges bizonyos személyes, egyéni jelleg és hang. Mégsem lehet, hogy az emberek ne olvassanak lapot. Megnézte a kommunista propagandakiadványokat. A földművesek számára használhatatlanok, de a pártlapok sem alkalmasak. Ennyire differenciálódott olvasóknak lehetetlen egyhangú, azonos szövegű lapot adni. „Az indifferencializálásnak az volna az eredménye, hogy a tömegek, akiket meg lehetne nyerni, újság nélkül maradnának.”

Az ellenfélnek tartott Kunfinak Kun kioktató hangon válaszolt. A tiszta proletárpárt, nyilatkozta Kun Béla, nem lehet tekintettel olyan társadalmi rétegekre, amelyek nem tartoznak a proletariátushoz, a burzsoáziát nem lehet meggyőzni. A burzsoá lapok kritikájára nincs szükség, kritikát csak a pártlapokban szabad megengedni. El kell tiporni a polgári sajtót, egyszerűen nincs rájuk szükség. Kun ekkor konkrét javaslatot tett. Eszerint minden magánvállalkozásban álló lapot, amelyet nem a párt vagy az állam ad ki, kíméletlenül meg kell szüntetni, úgyszintén a sajtódirektóriumot is. Javaslatát elfogadták, kiegészítve azzal, hogy a *Pester Lloyd* mellett a könnyebb hangvételű *Az Est* is megőrzendő. Vágó közölte, hogy a sajtódirektóriumot a következő napon felszámolják, a sajtótermékek elosztását pedig a propagandabizottságra bízák.

Ez a vita a következő napok kormányülésein (április 11., 12., 17.) tovább folytatódott, jöllehet új elvekkel már nem bővült, mégis egyes szélsőséges nézeteket, a vidéken ekkor már megnyilvánuló zavargások ellenére, átmenetileg valamelyest sikerült mérsékelni. Kun Béla e megmozdulások kapcsán még erőteljesebben, 24 órán belül követelte valamennyi

folyóirat – Az *Ember*, *Pesti Futár* szépirodalmi és vicclapok – betiltását. Lükács népbiztos is elégedőnek tartott 2-3 napilapot (ennél több lett), a hetilapok, folyóiratok megszüntetésével egyetértett. Érzékelve a lapok betiltását támogató többségi álláspontot, Kunfi, miután reménytelennek tartotta felfogásának megismétlését, csak annyit jegyzett meg, hogy gondoskodni kellene a vidéki sajtó megszervezéséről. Mindenféle elhárkodott, határozottan tűnő intézkedés különösen vidéken okozhat nagy károkat (*Vörös Újság* egyes vallás- és egyházellenes cikkei). Vágó, Szabados, Weltner felszólalásaiból kiderült, hogy a jóváhagyott napilapok szerkesztőségei személyi összetételének kérdésében lényeges nézeteltérések vannak. (Kiket vesznek át a polgári lapok szerkesztőségeiből?) A két vezető napilap közötti elvi-politikai különbségek feloldására Kun, Vágó és mások, a Weltner vezette közös szerkesztőség felállítását szorgalmazták. A javaslat mögött a *Népszava* mérsékelt kritikai hangvételének megszüntetése húzódott meg. Weltner ezt az igyekezetet következetesen elutasította. Vágó, Weltnerrel, Bíró Dezsővel és másokkal, az újságírók elosztásának kérdésében nem tudott megállapodni. Szabados Sándor, aki éppen csak átvette a propaganda irányítását, a rendeletek sokaságára, a kevés képzett szakember hiányára panaszkodott, de két testületet már felállított. Weltner április 11-én is emlékeztette a résztvevőket: ő minden esetben kérte a napilapok megszüntetésének elhalasztását. Nagy baklövés lenne, ha minden polgári lapot beszüntetnének, de Vágó azonnal valamennyit megszüntetné. Vágó nem vette figyelembe, érvelt Weltner, hogy több tízezer embert a diktatúra ellen fordítanak (újságírók, nyomdászok, kihordók, rikkancsok stb.). Ha egy lap hibázik, akkor figyelmeztetni, de nem megszüntetni kell. Weltner megvédte Göndört és lapját. Ekkor is ajánlotta, hogy ne döntsenek a teljes betiltásról, Pogány és Vágó készítsenek listát a betiltandó lapokról. Nem ártana – jegyezte meg sokatmondóan –, ha az offenzívában szünetet tartanának, mert szükségtelen naponta ellenséget szerezni.

Pogány szerint is csúnya lenne Göndör lapját, *Az Embert* is betiltani, ugyan a polgári politikai lapok megszüntetendők, de nem valamennyi. A két napilap sem képes lefedni az olvasói igényeket. Célszerű lenne elfogadni Kunfi javaslatát a háború idején alkalmazott cenzúra visszaállításáról. Pogány e javaslatait elvetették. Megoldásnak Böhm azt ajánlotta, hogy a betiltott lapok kerüljenek az egyes népbiztosságokhoz. A retor-

ziókat kezdjék a *Világgal*, amelyet vegyen át a közoktatásügy, amivel Lukács, Kunfi, Szabados egyetértett. (A *Világ* utódaként a *Fáklya* április 20-tól a Közoktatásügyi Népbiztosság napilapjaként jelent meg, neves írók, publicisták gyakori írásaival.) Böhm általános javaslatát ugyan nem fogadták el, de a valóság ebbe az irányba mutatott (*Világ szabadság, Szociális Termelés*). A polgári lapok betiltásának alapelvein nem változtattak, de határozatot nem hoztak, az végül a politikai bizottságra maradt.³⁵

A sajtóvita az április 17-i kormányülésen (román támadás 3. napja!) tovább mélyült, amelyet látszólag Kéri Pál „Máca” című cikke váltott ki.³⁶ Ez érintette a kormányzótanácsot, személyesen Lukács népbiztost, akivel a népbiztosok teljes szolidaritást vállaltak. Landler ellentmondást nem tűrő módon követelte a *Népszava* és a *Vörös Újság* közös szerkesztését Weltner irányítása alatt, mert így megelőzhető lenne az elvi nézeteltérés, a vita. A közös szerkesztőbizottság egységes elv alapján működhetne. Böhm is megengedhetetlennek tartotta a két lap közötti vitát, de egyetértett Pogánnal és Landlerrel a párton belüli kritika biztosításával. (Fiedler határozatban tiltaná meg valamely kormánytag nyilvános bírálatát.) Weltner kijelentette, hogy nem vállalja a *Vörös Újság* feletti felügyeletet, és továbbra is a *Népszavát* fogja szerkeszteni. Ha a két pártlap nem egyöntetűen, hanem jobbra vagy balra fordul, abból felfordulás lesz – szolt vissza Landler. Ilyen polémiákra nincs szükség, közös szerkesztőséget kell felállítani. Weltner azonban hajthatatlan maradt, és nélküle vagy vele szemben sajtóügyekben nem dönthettek, noha Garbai és Böhm is a közös szerkesztőség, épület, helyiség mellett hadakozott. A vita személyeskedésbe torkollott, és Jancsó Károly javasolta, hogy az esetleges aggályos vitákat előzetesen tisztázzák Weltnerrel, aki ezt az ajánlatot elfogadta. Valójában minden maradt a régiben. Még Vágó és Kun tettek néhány durva megjegyzést Göndörre, kiegészítve, hogy a lapját már betiltották, és nevének feltüntetésével cikkek nem jelenhetnek meg a *Népszavában*. (Az *Ember* hat hétig nem jelent meg.) Weltner válasza: „Göndör kivégzésére nem vagyok kapható.” Kunfi is kijelentette,

³⁵ FKT 237–259.; Az *Ember* körüli vitáról: Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien, 1922. 111–122.

³⁶ Ezt a vitát számtalan irodalom, politika, esztétikai feldolgozás alaposan feldárta. Felsorolásuktól eltekintek. Fontosabb dokumentumai: Révai József: *Ifjúkori írások*, 89–90., 222–232.

hogy ilyen határozatot semmilyen körülmények között nem fogad el, de Lukácsnak elégtételt kell adni.

Április 20-án megalakult a Magyar Újságírók Szakszervezete, elnöke Göndör Ferenc, titkára Magyar Lajos lett. A szakszervezet május elején átvette az írók, hírlapírók Otthon Körének helyiségeit, megszüntette a kör kaszinó jellegét, és bevonta a látogatójegyeket. A vezetőség szigorú tagrevíziót rendelt el. Az Otthon helyiségeit csak szakszervezeti tagok látogathatták. E szakszervezet mindvégig védelmezte az önhibájukon kívül nem foglalkoztatottak (a lapbetiltások mellett nemcsak az újságírók, hanem a nyomdászok; terjesztők is munka nélkül maradhattak) anyagi és jogi érdekeit. A szakszervezet tiztagú végrehajtó bizottságában helyet kapott Weltner Jakab is, akinek tekintélye a sajtó világából elbocsátottak körében is tovább emelkedett. A kommunisták befolyása és szerepe a propagandakiadványok területén erősödött, míg a szociáldemokraták a *Népszaván* kívül, a szakszervezeti sajtóban is megőrizték pozícióikat.

Oktatás- és egyházpolitika

Az oktatás- és egyházpolitika, akárcsak a sajtó, már a tanácsrendszer első napjaiban aggodalmat keltett a kormányzótanács mérsékelt tagjai körében. A nézeteltérések heves vitákhoz vezettek, míg a vonatkozó rendeletek nyomán született egyes intézkedések a lakosság körében értetlenséget, heves indulatokat, széles körű tiltakozásokat váltottak ki.

Illés Artúr az első kormányülésen javasolta – amit egyhangúan elfogadtak –, hogy a vallási hovatartozás megjelölése ne szerepeljen hivatalos okmányokban.

A kormányzótanács első, március 22-i ülésén nézeteltérés keletkezett, amikor Szántó Béla követelte az állam és az egyház szétválasztását, illetve a hitoktatás megszüntetését az iskolákban. A kormány tagjai ugyan elvi kifogást nem emeltek, de ekkor nem hoztak döntést. A március 25-i ülésen Kunfi bejelentette a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletének elkészítését az iskolák államosításáról, míg a vallásoktatás kérdésében „felfüggesztő és halasztó politika” követését ajánlotta. A határozat sze-

rint a kormányzótanács „a vallásoktatás kérdésében egyelőre nem tesz semmit, hanem a megoldást az iskolareform kezelésében oldja meg”.³⁷

A Garbai és Kunfi névével ellátott, március 29-én kelt, XXIV. sz. kormányzótanácsi rendelet kimondta, hogy a Tanácsköztársaság az egész oktatás ügyét – az elemitől az egyetemekig – állami feladatnak tekinti. A 14 éven aluli gyermekek iskoláztatása (vagyis a 8 osztályos iskola elvégzése, ami már a demokratikus forradalom idején is megfogalmazódott) kötelezővé vált.³⁸ Ennek az intézkedésnek, az oktatás általánossá tételének elvi jelentőségét aligha lehet kétségbe vonni, ám a helyes alapelvek értelmezése, különösen erőltetett, néhol könyörtelen érvényesítése magát a demokratikus elvet diszkreditálta.

Az oktatás általánossá tétele a gyakorlatban azt jelentette, hogy valamennyi nem állami, elsősorban egyházi intézmény állami kezelésbe került. Más szóval, az egyházi oktatás megszűnt. A március végi rendelet rögzítette, hogy a Tanácsköztársaság szellemisége iránt lojalitást tanúsító tanszemélyzetet természetesen állományba veszik, ám „az egyházi személyeket (papokat, szerzeteseket, apácákat) csak akkor, ha világi személyekké válnak”.³⁹

A március 28-i rendelet az alapvető célok érvényesítése mellett egyes városoknak, községeknek lehetővé tette, hogy az adott oktatási intézményt és annak szakmai munkáját saját kezelésükbe vegyék. Ezzel a lehetőséggel a főváros oktatási ügyosztálya élt is, és április 10-i rendeletével az iskolákban megszüntette az oktatás kezdetén és végén szokásos imádkozást, majd az iskolai hitoktatást. Ilyen központi rendelkezést a

³⁷ FKT 58., 72. A kérdéshez hozzászóltak: Hamburger, Nyisztor, Ágoston, Hevesi, Láda, Lukács, Rónai népbiztosok és helyetteseik. További részleteket – sajnos – a jegyzőkönyv nem közöl. Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 399.

³⁸ Az oktatásról: Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 398–402.; Ladányi Andor: *A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéséhez*. *Századok*, 1965/1–2.

³⁹ MMTVD 6/A. 73. Ez utóbbi megjegyzés Kunfi március 28-án, a kormányülésen elhangzott javaslatára került a rendeletbe. A tanszemélyzet átvételét külön vizsgálóhoz (társadalmi ismeret) köthették. Ekkor állították fel a szocializmus propagandájának előmozdítása érdekében a Szabados Sándor által vezetett osztályt a népbiztosságon. Bokányi már egy korábbi ülésen méltatlankodva említette, hogy sok helyütt az apácákat durván távolították el (egyszerűen az utcára tették ki őket). Garbai a rendházak szervezett összevonását ajánlotta, döntés azonban nem született. Az egyházi szolgálatból való kilépés főleg az egyházi férfi oktatók körében terjedt el.

népbiztosság nem adott ki. Kunfit még minisztersége idején, 1919 februárjában fricskázta meg az *Internacionále* című folyóirat jegyzetője. A miniszter – jegyzi meg – inkább egyetemi ügyekkel, kinevezésekkel foglalkozott, és „nem a népoktatásban kezdte az iskolareformot, nem a vallásoktatást röptette ki az iskolából, pedig nagyon jól tudja, hogy az iskolai vallástanítás minden ellenforradalmi propaganda része”.⁴⁰ Az Újpest városának vezetését átvevő munkástanács 1919. március elején, egyhangúlag határozott az iskolai vallásoktatás megszüntetéséről. Eszerint a hittan oktatását templomokban vagy egyéb egyházi intézményekben folytassák. Ezt a határozatot kedvezően fogadták Csepelen, Erzsébetfalván is.⁴¹

Kunfi a szélsőséges megnyilvánulásokra utalva megjegyezte, hogy bizonyos körökben javasolták a reakciós szimbólumok, szobrok eltávolításának lehetőségét, amit Vántus indulatosan utasított el, mire a kormányzótanács válasza: „szobrok ügyében nem tesz semmit”.⁴² (Később azonban mégis több szobrot eltávolítottak.)

A szocializálás általánossá tételével is összefüggött az egyházi vagyongazdálkodásról szóló, április 21-i közoktatásügyi népbiztossági rendelet. A népbiztosság keretében állították fel, Fáber Oszkár vezetésével az Egyházi Vagyont-Likvidáló Bizottságot. A bizottság országosan összeírta, leltárba vette az egyházi tulajdonban lévő építményeket, valamennyi berendezéssel együtt. A rendelet szerint az egyes egyházi intézményeket oktatási, gyermekvédelmi létesítmények, valamint általában a rokkantak, különösen a háborúban sebesültek otthonainak, szanatóriumainak felállítása céljából vették át. Az alapítványi földbirtokokat a Földművelésügyi Népbiztosság rendelkezésére bocsátották, míg a pénz és az értékpapírok az állampénztárba, az adóhivatalba kerültek. A rendelet a műkincsek, könyvtárak stb. megőrzését a helyi munkástanácsokra bízta. Nem kell leltárba venni a szabad vallásgyakorlás bizto-

⁴⁰ *Internacionále*, I. évf. 5. (A megjelenés napja március 5.) Jegyzetek címe: Szocializálás; Mit nem csinált Kunfi? [Valószínűleg Lengyel József]; Illés Béla: A szellemi munkások és a szocializmus.

⁴¹ *Újpesti Munkás*, 1919. március 8. Az újpesti munkástanács és a vallásoktatás.

⁴² FKT 72.

⁴⁴ *Pesti Napló*, 1919. április 17. Kunfi rendelete a húsvét előtti napokban jelent meg, és felszólították az egyházközösségek lelkészeit a rendelet kifüggesztésére és ismertetésére. Ugyancsak kötelezték a helyi tanácsokat az egyházi körmenetek rendjének biztosítására; A vallás és család – Élesen megkülönbözteti a vallást és az egyházat. *Világ*, 1919. április 18.; *Vörös Újság*, 1919. április 19. Semmifélen nöködéseket – a család fenntartását biztosítani. Az

A társadalmi viszonyok demokratikus átalakítását, elmélyítését szolgáló intézkedéseket a szociáldemokrata gondolkodású népbiztosok egyöntetűen támogatták. Néhány túlzó előterjesztést sikerült visszametszeni, mérsékelni, ám az egyházpolitikában szükségtelenül elkövetett túlzások, a hitoktatás kérdésének túldimenzionálása, a súlyos túlká-pások, beleértve az egyházi javak elhamarkodott állami kisajátítását, széles körű elégedetlenséget keltettek, különösen a vallásos érzelmű tömegekben, és objektíve hozzájárultak az ellenforradalmi erők szerve-ződéséhez is.

A proletárdiktatúra intézményesített elnyomó szervei

A szociáldemokratáknak nagyobb gondot a proletárdiktatúra államrendjének felfokozott tempójú kiépítése, a kommunistáknak az orosz példát mechanikusan követő gyakorlata jelentette. A proletárdiktatúra szervezetének kiépítése nemcsak az 1918 októbere előtti állapot felszámolása volt, hanem a demokratikus köztársasági rendszer megszakítása, tagadása. A társadalom egészét magában foglaló, a népfeltség elvére épülő, a hatalmat kizárólag a népből eredeztető 1918-as demokratikus köztársasági rendszert felváltotta a proletárság akaratát deklaráló, a korábbi törvények által nem korlátozott proletárdiktatúra. Az új rendszer eredetét a proletárság, tágabb értelemben a dolgozók akaratára alapozta, a társadalmi viszonyokat egyelőre nem változtatva meg. A diktatúra célja az volt, hogy a munkások és a szegények számára lehetővé tegye a gazdasági élet átalakítását, a föld egyháznak ugyanakkor, írja a szerző, ne legyen vagyona, javait bocsásssa a szegényeknek. A vallást mindenki szabadon gyakorolja. FKT 269-270.

⁴⁵ *Világ*, 1919. április 18. Vallás és család. http://www.vilag.hu/1919/04/18/19190418_011.htm

más szóval a nem proletárokat a jog gyakorlásából kizárta: A „Mindenki-hez!” című ismert felhívás szellemisége szerint a dolgozók legalapvetőbb érdeke a kapitalizmus megszüntetése, a szocialista társadalom megteremtése, amiből egyenesen következik a dolgozók uralmának deklarálása. A hatalom gyakorlása a demokratikus parlamentarizmus helyett a dolgozók által választott tanácsokon keresztül érvényesül, a falusi tanácsoktól a Tanácsok Országos Gyűléséig. Ezekre az elvekre építve, Kun Béla a kormányzótanács második ülésén (24-én) sürgette az ideiglenes alkotmány tervezetének megvitatását, és kötelezték Rónai Zoltánt, hogy a március 28-i ülésre készítse el a tervezetet. Ennek kidolgozására szűk körű bizottságot állítottak fel, amelynek Ágoston Péter is egyik tagja lett. Az előmunkálatok során azonban Kun Béla, halaszthatatlan elfoglaltsága miatt, nem jelent meg az ülésen, és ezért a tárgyalást elhalasztották. Valószínű, hogy ekkor került sor Rónai és Ágoston vitájára az alkotmány értelmezéséről. A nézeteltérések részletei ismeretlenek, de többé nem hívták meg Ágostont a bizottságba. Az ideiglenes alkotmány tervezetének megtárgyalására március 28-án került sor, ezen 24 népbiztos és -helyettes vett részt. A vitában felszólalt Kun, Rónai, Pogány, Bokányi, Lukács, akiknek nem ismerjük észrevételeit, megjegyzéseit. Az ülésen Ágoston részt vett, de nem nyilatkozott.⁴⁶ Döntés született az ideiglenes alkotmány szövegének véglegesítéséről, és munkálataiba bevönjék Kun Béla külügyi népbiztost.

A szovjet-országi ideiglenes alkotmányra épülő magyar változat is tartalmazta, hogy „a Munkás, Földműves (nem paraszt) és Katonatanácsokban a dolgozó nép hozza a törvényeket, hajtja azokat végre és bíraskodik azok megszegői felett”. Az ideiglenes alkotmány több szakaszban, paragrafusban rögzíti a dolgozók osztályszerkezetének, a tanácsoknak mint államhatalmi szerveknek működési rendjét, részletesen leírja (11 paragrafus) a helyi tanácsok feladatait, választási rendjét. Az ideiglenes alkotmány három szakaszban szól a választói jogról, míg a választási eljárásról (alkotmány!) 10 paragrafus rendelkezik. Eszerint választó és választható nemre való tekintet nélkül minden 18. életévét betöltő, a társadalomnak hasznos munkát végző személy, mint munkás, alkalmazott. Parasztságról nincs említés. A Vörös Hadsereg katonái

⁴⁶ FKT 111–113.; BFL VII. Sc. 161. d. 2144.

választók és választhatók. A választójogból kizárandók, akik bérmunkásokat alkalmaznak, akik munka nélkül szerzett jövedelemből élnek, a kereskedők, lelkészek, szerzetesek. Nem véletlen Garbai elszólása a napirend bejelentésekor, aki nem az alkotmány, hanem a választójog megtárgyalását említette a kormányülésen. Az ideiglenes alkotmányt a kormányzótanács április 2-án fogadta el, amely rögzítette a dolgozó osztályok kizárólagos hatalmát, de nem szólt az emberi, az állampolgári jogokról, kötelességekről, az általános szabadságjogokról. Ez az okmány formálisan a proletárdiktatúra hatalmának „jogi formulákba” foglalt proklamálása volt.

Az ideiglenes alkotmány kimunkálása és elfogadása mellett sürgetőbb és gyakorlatiasabb feladat volt az államélet, a közigazgatás működtetése, a karhatalmi intézmények átszervezése, az igazságszolgáltatás rendjének gyökeres megváltoztatása. Kun Béla már a kormányzótanács első ülésén a rendőrség, a csendőrség sürgős lefegyverzését sürgette, pedig jól tudta, hogy a rendőrség semmilyen ellenállást nem tanúsított a hatalomátvétel óráiban. A kormányválság és -váltás óráiban a rendőrség vezetése nem rendelt el készültséget, az államényt – az esetleges összetűzések megelőzése érdekében – a laktanyákban tartották. A rend fenntartását március 21–22-én a katonatanács fegyveres osztagai biztosították. Szamuely, Kuntól némileg eltérően, a rendőrségnek nemcsak a sürgős, hanem az azonnali lefegyverzést követelte. Véleményük nem okozhatott meglepetést, hisz a kommunista álláspont szerint a megbízhatatlan fegyveres kötelékeket – rendőrség, csendőrség – le kell fegyverezni. Követni kell Szovjet-Oroszországot, különösen a határozott, akár a kíméletlen kormányzásban.⁴⁷

A KMP VII. kerületi szervezetének március 23-i ülésén, amikor Kun Béla a pártegység szükségességét magyarázta kételkedő hallgatóságának, akik keményen követelték a karhatalom, a rendőrség, a csendőrség azonnali lefegyverzését, a fegyveres munkásőrségek felállítását. A hatalomátvétel zűrzavaros napjaiban szinte valamennyi fővárosi kerületben – eltérő arányban és különböző elnevezés alatt – alakultak, hatáskörük meg-

⁴⁷ *Vörös Újság*, 1919. március 23. Tetteket akarunk. – A lap impresszumában még a kommunista megjelenés szerepel, csak március 27-től a Magyar Szocialista Párt központi közlönye. Megjelenik délután.

határozása nélkül, ún. fegyveres forradalmi osztagok, amelyek nemcsak a fosztogatók ellen léptek fel, hanem rekviráltak, házkutatást tartottak. A Vörös Őrség ugyan fellépett az önkényesen felállított „bizottságok” által vezérelt csoportok ellen, de még április második felében is működtek a központi hatalomtól független „bizottságok”, fegyveres kommandók. Mintha a gyakorlatba ültették volna át Rudas László egyik márciusban megjelent cikkét.⁴⁸ Az írás fő mondanivalója: a szociáldemokraták 1918 őszétől a népet lefegyverezték, és a karhatalmat a Belügyminisztérium ellenforradalmárainak adták át. Ezért a legfontosabb feladat a fegyveres hatalom megszerzése az ellenforradalmi szociáldemokraták ellen. Az első tennivaló a rendőrség halaszthatatlan lefegyverzése. (Szélsőséges véleményükben többek között nem elhanyagolható szerepet játszott a február 20-i események következményeinek emléke. A *Népszava* székháza elleni támadást követő letartóztatások.)

Landler az említett kormányülésen nem értett egyet Kunnak a fegyveres testületek leszereléséről, de inkább felszámolásáról szóló javaslatával. Szerinte az ilyen elhamarkodott intézkedés teljes zűrzavart okozna, de szükséges, a karhatalom megfelelő átszervezése. Kunfi és Böhm ennél határozottabbak voltak, ők az azonnali lefegyverzést elutasították. Más résztvevők véleményét nem ismerjük, de a vitában részt vett a rendőrségi vezetéssel kapcsolatban álló szociáldemokrata Bíró Dezső és a kommunista Seidler Ernő, a rendőrségi vezetés kiszemelt felszámolója, a Vörös Őrség első parancsnoka. (Ekkor határoztak Nánássy László detektívfelügyelő és mások őrizetbe vételéről, a kommunista vezetők februári letartóztatásában játszott szerepük miatt.) Garbai Sándor javaslatára a kormány a belügyi és a hadügyi népbiztost felszólította megfelelő előterjesztés kidolgozására.⁴⁹ A kormányhatározat szerint a rendőrség azonnal nem szerelhető le. A szociáldemokratáknak e súlyos hatalmi kérdésben átmenetileg sikerült bizonyos keretekbe terelni az átszervezést, jóllehet Bíró Dezső, aki 1918 őszén ezen a téren kiváló munkát végzett, a továbbiakban nem kívánt Seidlerrel együttműködni, bár március 22-én délelőtt együtt jelentek meg a főkapitányságon. Bíró, aki jól ismerte a rendőrség vezetőit, az összehívott értekezleten nyugtázta a rendőrség pozitív ma-

gatartását az ismert eseményekben, egyben további támogatását kérte. Bíró a tisztviselők előtt kijelentette, hogy nem lesz változás a vezetésben. Később megjelent Rónai Zoltán és László Jenő is. Bíró aligha tudta összeegyeztetni a rendőrség tisztikara előtt elmondottakat a kormányülésen elhangzott kommunista követelésekkel. Bíró ezek után többé nem foglalkozott a rendőrség ügyeivel.⁵⁰ A kommunistáknak gyorsan sikerült a szociáldemokrata Bíró elszigetelni, és szabad kezet kaptak a rendőrség vezetőinek eltávolításához.

A Belügyi Népbiztosság március 26-án Landler és Vágó által aláírt, a Vörös Őrség felállításáról szóló rendelete ugyan megszüntette a korábbi karhatalmat, de a valóságban a rendőrség személyzete rendelkezési állományba került, majd néhány nap múlva az egész állományt testileg átvették. Vagyis mégsem sikerült átültetni a szélsőséges, „vörös gárdista” orosz módszert. A rendelkezés szerint a Vörös Őrség bármikor áthelyezhető a Vörös Hadseregbe. Az átszervezéssel természetesen a rendőrség korábbi vezetését lecserélték. Seidler Ernő rövid ideig tartó rendőrség korábbi vezetését lecserélték. Seidler Ernő rövid ideig tartó főparancsnoksága idején az „éberség” és a felnagyított ellenforradalmi szervezkedés veszélye jegyében felesleges letartóztatásokat is végrehajtottak. Letartóztatták Szentkirályi Bélát, korábbi rendőrfőkapitány-helyettest, Kormás Károlyt, a nyomozó osztály vezetőjét, Lánczy Leót; az ismert bankárt. Seidler működése ellen tiltakozott Landler és még Vágó is. A letartóztatottakat április első napjaiban szabadlábra helyezték. Seidlert hamarosan Jancsik Ferenc követte a Vörös Őrség élén.

A zömmel kommunista vezetésű Belügyi Népbiztosság kezdettől gyanakodva tekintett a szociáldemokrata szemléletű Dietz Károly és Páll György rendőrségi vezetők tevékenységére. A vezetésváltással párhuzamosan indult meg az új állomány létszámának kiegészítése toborzással. (250 főre egy vörösőr.) A hatásos irányítás érdekében országosan hat kerületet állítottak fel, különös figyelmet fordítva az I., a fővárosi kerület működésére.

Vágó Béla belügyi népbiztoshelyettes március végén szólította fel a 25 éves Korvin Ottót, hogy átmenetileg vegye át a Vörös Őrség Országos Parancsnokságának keretében a politikai nyomozó osztály vezetését. (Szíve szerint inkább a szocializálás ügyeivel foglalkozott volna.) A kö-

⁴⁸ *Internacionále*, 1919. márc. 5. Rudas László: Ellenforradalom. *Belügyi Népbiztosság* 1919. márc. 5.

⁴⁹ FKT 55.

⁵⁰ *Pesti Napló*, 1919. március 24.

tetthez írt bevezető tanulmányban B. Müller Tamás megállapítja, hogy Korvin már április elején, főleg munkásokból verbuvált több mint 30 nyomozóval rendelkezett, akik ellenforradalmi szerveződések felgyömlítését kapták feladatul.⁵¹ Ezt a testületet – az elszaporodó ellenforradalmi megmozdulások miatt – hamarosan, közvetlenül a belügynek rendelték alá. Csakhogy, mint látható volt, az első hetekben az egyes kerületekben különféle, néhol fegyverrel ellátott „bizottságok” is folytattak akár politikai nyomozásokat, és foganatosítottak megalapozatlan letartóztatásokat is, növelve a félelmet, és akaratlanul is erősítve az ellenforradalmi fellépéseket. A Vörös Őrség élére állított Jancsik Ferenc határozottan számolta fel e „bizottságokat”, osztagokat. Vágó és Kun, legjobb esetben, szociáldemokrata szellemiség megnyilvánulásait „észlelték” a Vörös Őrségben alkalmazott, korábbi rendőr vezetők tevékenységében, és bizalmatlanságuk okán, a politikai ügyek felderítését közvetlenül a belüghöz kívánták csatolni, és az osztály vezetését törétlenül megbízható személyekre testálni. Landler az április 11-i kormányülésen kifogásolta, hogy a nyomozó osztály tevékenységébe még Seidler és Kun is beavatkozik. Ez tűrhetetlen – tette hozzá. Ugyanakkor Jancsik az önálló nyomozó osztály felállítását a vele szembeni bizalmatlanság megnyilvánulásaként értelmezte. Néhány hét eltelte után azonban kiderült, hogy jelentős a párhuzamosság az önállósodó osztály és a budapesti, valamint az országos parancsnokság tevékenységében. Május 13-án a politikai nyomozó osztály végleg kivált a Vörös Őrség parancsnokságából, és közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá került nagy hatáskörrel „az ellenforradalmi és politikai üzemek meggátolására”. A politikai nyomozó osztálynak három fő egysége (posta, távíró, útlevel) közül a nyomozói részleg volt a legfontosabb, amelynek alosztályai – körözés, házkutatás, megfigyelés, gazdasági ügyek – voltak. Ekkor a nyomozó osztályhoz tartozott a korábban „megszüntetett, átszervezett”, de mindig fennmaradó, a különleges őrzési feladatokat is ellátó, Cserny József vezette V. alosztály, más szóval a terrorista különítmény. A nyomozó osztály létszáma 400-500 fő között mozgott. A járásokban, városokban

⁵¹ B. Müller Tamás: *Vörös terror az Országházban 1919*. Nemzet Főtere Könyvek, Budapest, 2016.

is működtek nyomozó osztályok.⁵² Az útlevel alosztályon dolgozó Szamuely György a népbiztosperben több adatot közölt e népbiztosság tevékenységéről.⁵³ Emlékei szerint május közepétől a Belügyi Népbiztosság vezetését Landler Jenő öccsére, Ernőre bízta. Ez a döntés nem volt szerencsés, mert Landler Ernő felkészületlen volt és felelőtlen, nem rendelkezett vezetői adottságokkal. A közigazgatási ügyeket szakavatottan a polgári radikális Földes István irányította. Kun Béla és Landler Jenő – jelentette ki Szamuely György – nagyon kedvelték Korvin Ottót, akinek a június 24-i eseményekkel kapcsolatos tevékenységéről Böhm Vilmos is elismerően nyilatkozott, noha állandóan bírálta a nyomozó osztály munkáját. Ellentétben Böhmmel, Korvin kevesellte a letartóztatottak, az előállítottak számát. A tanácskongresszus után Landler Ernő távozott a népbiztosságról, vezetését Rónai Zoltán vette át, aki a belügyi biztosságra Korvin és Rabinovics mellett bevonta a szociáldemokrata Farkas Istvánt, Szakasits Árpádot, Werner Jenőt.

Az igazságügyek élére került Rónai Zoltán a fentebb már említett Ládai István volt miniszteri tanácsossal, államtitkárral, aki – Berinkei Dénes emlékei szerint – a forradalmi októberi napokban többszörösen díszítette ruházatát nemzeti színű szalaggal, kokárdával, a jogalkotást, az igazságszolgáltatást a proletárérdekek szolgálatába állította. Rónai már az alakuló ülésen a reakciónak vélelmezett minisztériumi tisztviselők felelősségre vonását ajánlotta, de Landler Jenő mérsékletre intette. Landler a tisztviselők részéről egy nyilatkozat aláírását is elegendőnek tartotta, jól tudva, hogy a régi szakemberek nélkülözhetetlenek, különösen a vidéki igazságszolgáltatásban, bármennyire is idegenkednek a kilátásba helyezett proletár jogalkotástól. (Számos tábla-, kúriai bíró működését központilag felfüggesztették, egyes megyékben is kezdeményezték bírák, ügyészek nyugdíjazását.) Rónai Zoltán a kormányzótanács első ülésén szorgalmazta a forradalmi törvényszék sürgős felállítását, melynek betervezésére és elfogadására március 24-én került sor. A Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete megszüntette a több évtizede

⁵² Rotter József: *A Belügyi Népbiztosság politikai nyomozó osztálya*. BM Tan. és Prop. Csoportfőnökség, Budapest, 1979; Bödök Gergely: Kik voltak a Lenin-fiúk? *Múltunk*, 2016/1. 122–159. A Korvin Ottó vezette politikai nyomozó osztályról B. Müller Tamás: *Vörös terror*, 21–41., 193–194.

⁵³ BFL VII. 5c 159 d. 1160–1165.

fennálló igazságszolgáltatás rendjét. A forradalmi törvényszékek működésének alapját, a korábban jogfosztottak igazság- és jogérzetére alapozták: A diktatúra idején a korábbi hivatalnoki bíróság nem működhetett, választani azonban a forradalmi törvényszék vagy a bíróságnélküliség között kellett. Ez utóbbi esetben élet- és vagyonbiztonságról aligha lehetett volna szó. A forradalmi törvényszékeknek nem volt anyagi büntetőjoguk, és így bármely cselekmény bűncselekménynek minősülhetett. Az ítékezés szabad mérlegelés alapján történt. A felállított törvényszékek nemcsak az új államrend ellen irányuló, államellenes ügyekben hoztak ítéletet, hanem leginkább a szokásos, közönséges bűncselekményekben is. Az első hetekben, április közepéig, gyakrabban minősítették bizonyos cselekményeket (izgatás) politikai jellegűnek. Így is az ítéleteknek a felét közönséges bűncselekmények miatt hozták, és 20 százalék volt „politikai” jellegű.

A törvényszékekről szóló, 10 paragrafusból álló rendelet, többféle értelmezés alapján, alapította meg az eljárásra kerülő bűncselekményt és a kiszabható büntetést. A 3. paragrafus szerint a törvényszék köteles eljárni minden olyan bűncselekményben, „amelyet a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel oda utal”. A naponta kiadott rendeletek ennek alapján állapították meg a különféle büntetések kiszabható mértékét – a szesztilalom megszegésétől a fegyveres ellenállásban való részvételig, a szocializált javak beszolgáltatásának megszegésétől a Vörös Hadsereg toborzásának akadályoztatásáig – gyakorlatilag egészen a kormányzótanács és a népbiztosságok rendeleteinek bírálatáig. Törvényszék elé állítható az a személy, aki a kormány vagy a népbiztos rendeletét megszegi, vagy ellene bármilyen módon vét. Ennek nyomán a feljelentések és a visszaélések áradata indult el. E jelenségek visszaszorítását, a szigorú mérséklését szolgálták az április 7-i (XLII.), az április 8-i (XLV.), a forradalmi törvényszék hatásköréről szóló rendeletek, amelyek rögzítették, hogy mindazok a személyek, akik önhatalmulag, erőszakosan fellépnek a kormányzótanács akaratával szemben, bíróság előtt felelnek. „Különösen súlyos büntetés alá esnek azok, akik jogosulatlanul fegyveres erőt (őrséget vagy katonaságot) vesznek igénybe.”⁵⁴ Az április 19-én kiadott LXVII. sz. rendelet szerint politikai természetű cselekmény miatt

csak az Igazságügyi Népbiztosság hozzájárulásával lehet letartóztatni bárkit. A román intervenció nyomán a Belügyi Népbiztosság elrendelte, hogy a gyakoribbá váló ellenforradalmi politikai mozgalmakban részt vevő gyanús személyekről azonnal jelentést küldjenek a Belügyi Népbiztosság Nyomozó Osztályának. A részvétellel alaposan gyanúsítható személyt szállítsák a Belügyi Népbiztosság Nyomozó Osztályához. Ítélet meghozatalára a Budapesti Forradalmi Törvényszék jogosult.

A veszélyeket jelentő túlkapások hatására módosított rendeletek az április elején lezajlott, olykor fegyveres megmozdulások következményeit összegezték. E rendelkezések nemcsak a kormányellenes mozgólódások, szervezetek, bűncselekményeket elkövető személyek, valamint rablók, fosztogatók ellen irányultak, hanem egyes túlzó bírák, bíróságok ítéletei ellen is. Határozott figyelmeztetést is tartalmazott azok ellen az önkényeskedő, a hatalommal visszaélő fegyveres „forradalmárok” ellen, akik bármilyen összejövételben, kijelentésben végveszedelmet vizionáltak. Az intervenció előtt kiadott mérséklő rendeletek meghozatalában fontos szerepet játszott a szociáldemokrata népbiztosok, vezetők állandó kritikája, a szélsőséges határozatokkal szembeni tiltakozása.

Visszatérve a törvényszék felállításáról szóló, március 24-i rendelethez, megállapítható, hogy a kormányzótanács által kinevezett háromtagú törvényszék tagjainak megbízatását nem kötötték jogi képesítéshez. A bíróságok leginkább laikusokból álltak. A fővárosban a 160 bíró között alig található jogász, elsőprő többségük munkás volt. Vidéken már gyakoribb a jogot végzetek száma, sőt a miskolci szociáldemokrata párttitkár, egyben a direktórium elnöke, határozottan ragaszkodott a törvényszék elnökének, vádbiztosának (ügyészének) jogi végzettségéhez. Több bíró, ügyvéd, főleg április végéig, vállalt ilyen megbízást. A vidéki városok, járások törvényszékeiben a munkások mellett földmunkások, gazdálkodó parasztok, kisiparosok is találhatók. A törvényszék elé került ügy – bejelentés, feljelentés, tettenérés – tárgyalásának lefolytatásához nem volt szükség előzetes, írásba foglalt vádirat benyújtására, hanem a vádbiztos bizonyítékokra épülő előadása alapján a tárgyalást sürgősen, azonnal le kellett folytatni, akár a szabad ég alatt. A rendelet szerint védő bárki lehetett, és az ő meghallgatása után született meg az ítélet, amelyet írásba kellett foglalni. Halálos ítéletet csak egyhangúan hozhattak; ellene fellebbezésnek helye nem volt, azt haladéktalanul végre kellett hajtani.

⁵⁴ MMTVD 6/A. 155.

A forradalmi törvényszék ítélkezhetett fegyveres ellenszegülés vagy fegyverrejtegetés, álhírek terjesztése, rablás, fosztogatás, a szesztilalom megszegése esetében. Eljárhatott a szocializálással kapcsolatos, márciusban–április elején megjelent rendeletek bírálói vagy megszegői ellen. A forradalmi törvényszékek felállítását eleinte a kerületi igényeknek megfelelő számban létesítették, így számuk április elején meghaladta a 130-at, és nem csak a megyei, járási székhelyen működtek. Hamarosan, egy kormányhatározat alapján számuk 60-70-re csökkent, és nem minden járásában működött törvényszék.

A forradalmi törvényszék elnöke és két tagja általában laikusokból állt, míg a vádbiztos, főleg vidéken, jogvégzett, a fővárosban kb. csak egyharmaduk. A Fővárosi Törvényszék elnöke rövid ideig Jancsik Ferenc, majd az ügyvédjelölt Rákos Ferenc. Márciusban–április elején tagjai, többek közt, Pintér János vasésztergyályos, a vasutasmozgalom ismert személyisége, Sávolt János asztalos, szakszervezeti vezető, vagy Cserny József tengerész. (A törvényszék tagjai között szerepelt Bodon János, Tanács László neve is.) A forradalmi törvényszékek politikai megbízottja a fővádbiztos, dr. László Jenő volt.⁵⁵ (Bokányi 1920. novemberi megjegyzése szerint: nem tudni ki nevezte ki.)

Az új igazságszolgáltatás, joggyakorlat és bírászkodás néhány alapelvét összegezte Rákos Ferenc egyik igencsak fenyegető hangú írásban. A korábbi jogrendet egyszerűen burzsoá bírászkodásnak minősítette, amelynek nincs helye proletárállamban. Rákos szerint a forradalmi átalakulás nem ismer jogfolytonosságot, amivel „számolni kell a fokozatos fejlődés kérődzőinek” is. (Ez a célzatos megjegyzés a demokratikusan gondolkodó személyeknek, konkrétan az evolucionista szociáldemokratáknak szól.) Rákos Ferenc leszögezte, hogy a forradalmi törvényszékekben dolgozó kétkezi munkát végzőknek nincs módjuk és idejük, hogy bonyolult, nyakatekert rendeletek paragrafusaival foglalkozzanak, de az igazságszolgáltatás biztos alapja az életből nyert jogérzetük. Leszögezte: az új bírászkodás kemény ítéleteivel sújt le az új hatalommal szembeszegülőkre, akár a vörösteror alkalmazásával. A fenyegető záró-

⁵⁵ A forradalmi törvényszékekről részletesen: Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei*. KJK, Budapest, 1961; *A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról*. Pécs, 1971.

akkord szerint a burzsoázia történelmi szerepét eljátszotta, és akár nap-számosként be kell állnia a dolgozók társadalmába. Ha nem érti, majd vörösteror kemény ökle megtanítja.⁵⁶

Bokányi és Dovcsák nemcsak nehezményezte a Ládai, Rónai irányította joggyakorlatot, hanem a súlyos következményekre is utaltak. Többen nem csupán csodálkoztak Rónai buzgó munkálkodásán, de a szociáldemokrata elvek betartására, érvényesítésére is figyelmeztették. Az észrevételeknek csak a későbbiekben lett foganatjuk. Agoston Péter nem értett egyet a forradalmi törvényszékek elsietett, szakmailag elhibázott felállításával. Ellenezte, hogy ezek a törvényszékek minden alaki és anyagi jogszabály nélkül ítélkezzenek. Nem a laikusoknak a bíróságok munkájába való bevonását kifogásolta, hanem a jogvégzett szakember kihagyását. Szerinte e különleges joggal felruházott törvényszékeknek az esküdtszék mintájára kellene ítélkezniük, és semmivel se legyen annál több joguk. Tisztázni kell a fellebbvitel kérdését is. Szót emelt a halálbüntetés kiszabása ellen, követelve annak eltörlését.⁵⁷ Észrevételeit érdemben nem méltányolták a kormányzótanácsban. (Győrben megkísérelték az esküdtszék mintájára működtetni a forradalmi törvényszéket.)

Március 31-ig, a román intervencióig – a Tanácsköztársaság fennállása békés egy hónapjának első hetében – a forradalmi törvényszékek az új államrend ellen irányuló politikai cselekmény miatt senkit nem ítélték halálra. A statárium ugyan azonnal életbe lépett, de ekkor nem volt politikai okok miatti ítélkezés. Ugyanekkor két vöröskatonát az igazoltatás félreértése következtében életét vesztette Budafokon. Egy 30 éves vöröskatonát részegség, lövöldözés, betörés miatt, a statáriális előírásokra hivatkozva, a kecskeméti törvényszék példát statuálva március 25-én halálra ítélte és kivégeztette. Március 31-ig a szolnoki törvényszék két személyt rablás miatt ítélt halálra.⁵⁸ A kisebb bűncselekmények, szabálysértések elkövetői ellen aránytalanul súlyos ítéleteket (olykor 8–10 éves börtön) hoztak. A szesztilalom megszegése miatt a fővárosban 3–5 éves

⁵⁶ Rákos Ferenc: Forradalmi igazságszolgáltatás. *Vörös Ujság*, 1919. április 16. Rákos július 11-én az MKT 500-as bizottságának ülésén is igazi proletárintézménynek nevezte a forradalmi törvényszékeket, ahol a vádbiztosok 90 százaléka proletár. BFL XVI. 1.f. 3 d.

⁵⁷ BFL VII. 5c. 1920-6274. 159d. 1206, 161d. 2144.

⁵⁸ Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. A Váci Királyi Országos Fegyvertételező Könyvnyomdája. Budapest, 1922. Váry Albert előszava.

börtönbüntetést is kiszabtak, vidéken néhány hónapot, napot (esetleg felfüggesztve), pénzbüntetést, a borkészlet elkobzását. Lisztjegggyel való üzérkedésért 10 évi fegyház, ékszerlopásért vagy rejtégetésért 3–6 év szabadságvesztés „járt”. Április 1–18. között, a román intervenció kezdetéig, közönséges bűncselekmények elkövetőire is kiróttak ugyan néhány esetben halálbüntetést, de e két hét alatt a Tanácsköztársaság politikájával szembefordulókat, akiket ellenforradalmi összeesküvéssel, lázítással is vádoltak, kivégezték. Az április első két hetében kiszabott ítéletek rendkívül szigorúak voltak.

Az intervenció kezdetéig 22 halálos ítéletet hoztak, ebből 14 rablás, fosztogatás, részegség, 8 politikai okok – összetűzés vöröskatonával, lázadás szervezése, összeesküvés gyanúja, parancsmegtagadás – miatt. Sopronban április 3-án egy tiltakozó tömeggyűlés összeütközésbe torkollott, aminek következtében négyen meghaltak. Ez volt a Tanácsköztársaság elleni első tömegtiltakozás. Ezt követte az április 7-i, sárospataki lázadás, amikor a fegyveres összetűzésben több vöröskatonát megsebesült, egyet pedig agyonlőttek. A lázadás elfojtása után két személyt, elrettentő módon, felakasztottak. Kormányellenes, lázító kijelentései miatt letartóztatták Novák János volt kisgazda képviselőt, akit a Kaposvári Forradalmi Törvényszék 15 évi fegyházra ítélt. Zalaegerszegen 25 huszártisztet vettek őrizetbe.⁵⁹

Április első hetében, egymástól függetlenül, Dömsödön, illetve a Sopron megyei Füles községben zavargások robbantak ki, amelyek fegyveres összetűzésekhez vezettek. Dömsödön a felizgatott tömeg behatolt a községházára, és megölte a direktórium elnökét. Füles községben szervezett fegyveres támadás érte a Zichy-kastélyban tartózkodó katonai osztagot. A támadók az őrt lefegyverezték, és szabályos tűzharc folyt a vörös katonák és a felfegyverzett parasztleányek között. Az ütközetnek áldozatai és sebesültjei voltak. A kihallgatottak felbujtónak a falu plébánosát jelölték meg, akit halálra ítélték, és könyörtelenül kivégezték, 15 személyt 1–6 évi börtönbüntetés letöltésére ítélték.

⁵⁹ *Pesti Napló*, 1919. április 9. – E napokból származhat az a feljegyzés, amely 15, zömmel Zala megyében 1895–1899-ben született katonatiszt nyilatkozata a pártba való belépésről. Igaz, először szociáldemokrata pártba (ezt áthúzták), majd a Magyarországi Szociális Pártba (ez is hibás) lépnek be. Nem lehetetlen, hogy ez is a toborzás része volt. PII. 608. f. 16. ó. e.

A kormányzótanács április 18-i ülésén – éppen a román intervenció kezdetén – a forradalmi törvényszékek alig egy hónapos tapasztalatai is szóba kerültek, de az alapos elemzés elmaradt, és inkább mozaikszerű megjegyzések születtek. Mégis a szűkszavú jegyzőkönyvi emlékeztetőből is megállapítható, hogy a népbiztosokat e súlyos, kegyetlen ítéletek igencsak megviselték, nyugtalanították. Garbai aggasztónak tartotta, hogy a törvényszékek gyakran hoznak halálos ítéleteket, és javasolta a kegyelmi jog alaposabb megvizsgálását. Rónai Garbainak ellentmondott, szerinte a törvényszékek működése ellen panasz alig érkezett, különösen a fővárosban. Rónai ugyanakkor hangsúlyozta a kisebb törvényszékek összevonását, illetve megszüntetését. Garbait ez a válasz érezhetően nem elégitette ki, hisz szóba hozta a letartóztatások ügyét, ami meglátása szerint kezd komikussá válni. Pogány és Landler is sürgették a letartóztatások menetének szabályozását, amiről tájékoztatni kell a Belügyi Népbiztosságot. Landler szégyenletes abszurdumnak tartotta, hogy fosztogatásért embereket felakasztanak.⁶⁰

A rend fenntartását, a fosztogatások megakadályozását szolgáló, a polgári ítélkezésektől gyökeresen eltérő, szigorú, statáriális intézkedések és ítéletek a lakosság körében már április első felében is aggodalmat, félelmet keltettek, és fokozták a felháborodást, a gyűlölködést. Kézenfekvő lett volna a közönséges bűncselekményekben a polgári ítélkezés szabályainak betartása a statáriális eljárások helyett. A kegyelmi jog gyakorlatának hiánya már az első hetekben növelte a jogbizonytalanságot és az egyének kiszolgáltatottságát.

A szocializálás illúziói és buktatói (az iparvállalatok, a bankok, a kereskedelem államosítása; a munkanélküliség, a bérek kezelése; a föld- és agrárkérdés; a lakáshelyzet és a lakások szocializációja)

A világháború végét követő években Európa-szerte felerősödtek a tőkés nagyipar állami kisajátításáról szóló követelések. Ebben nemcsak az oroszországi forradalom hatása érvényesült, hanem az egyes országok

⁶⁰ FKT 327.

ban lezajlott hatalmas társadalmi változások, amelyek gyökeresen meg-ingatták vagy megváltoztatták a szilárdnak tartott tulajdonviszonyokat. A háborús években mindenütt megnőtt az állam gazdaságot irányító szerepe, felerősödtek az államkapalista tendenciák. A háború befejezését követő években több országban államosították a nagyipar egyes ágazatait, és jelentősen megváltoztak az agrárviszonyok.

A magyarországi szociáldemokraták körében 1918 végén, 1919 elején túlsúlyba került a nagyipar szocializálásának követelése, amelyet nem elszigetelten, egyes üzemekben vagy városokban valósítanak meg, hanem egységesen és országosan, állami úton.⁶¹ A vasasszakszervezet nagyválasztmányja december végén határozatban mondta ki, hogy szükséges az egyéni kezdeményezésből kinőtt nagyüzemek, bányák, vasutak, az áru fuvarozás vállalatainak szocializálása. Általánossá vált a városi közüzemek (víz, villany, gáz, a közlekedés) „községesítésének” követelése. Ugyanakkor a munkavállalók jelentős része a szocializálást valamilyen csodaszernak, a megtermelt nyereség egyenlő elosztása eszközének tekintette, és e nézetet átszötte a naivitás, a tapasztalatlanság, a határtalan illúzió. A munka és a tőke közötti konfliktus mérséklését szolgálta az 1919. február 12-i, az üzemi választmányokról szóló, a demokratikus munkásellenőrzést megvalósítandó rendelet. Szemben a szocializálást sürgető decemberi és februári szakszervezeti határozatokkal, Garami miniszterként ezeket a törekvéseket korainak, elsietettnek tartotta, jöllehet a kor követelményeinek megfelelően ő is úgy gondolta, hogy közeledni kell a szociális termelés bevezetéséhez. A március 21-ével kezdődő időszak azonban egy csapásra keresztülhúzta a tőkés gazdálkodást lassító „amerikázását”, valamint a demokratikus, kompromisszumos együttműködés eredményesnek tűnő, de túlságosan is józan, racionális elgondolását.

A kommunista vezetők úgy gondolták, hogy a tőke kisajátításával (miután a dolgozóké a gyár) gyökeresen megváltoznak a munkaviszonyok, a munkafegyelem, és azonnal nő a termelés. Elegendő kikapcsolni a profitot, az üzemet egyszerűen a társadalmi szükségletek szolgálatába lehet állítani. Vagyis a hatalom birtokában a termelés központi irányításra kerül.

⁶¹ Péteri György: *A Magyar Tanácsköztársaság iparirányítási rendszere*. KJK, Budapest, 1979; Varga Lajos: *Garami Ernő*.

nyitása egyszerűen adminisztratív kérdés. Egy, a proletárdiktatúráról, a kommunista viszonyokról szóló (főleg Rudas László, Varjas Sándor közreműködésével készített) előadás-tervezet szerint a szocializálás sorrendje: valamennyi bank, a bányák, a gyárak, a földek. A szocializálással megszűnik a kapitalizmus idején meg nem fizetett munka fogalma. Eltűnik a profit, a földjáradék, megszűnnek az osztályok közötti különbségek, csak az élhet, aki dolgozik. A termelés és elosztás központosítása szükségtelenné teszi a bankok létezését (a tőzsdét azonnal bezárják), a pénz jelentősége csökken, majd megszűnik.⁶²

A kapitalista üzemek kisajátításának célja összekapcsolódott a munkás-önigazgatás széles körű kiterjesztésének óhajával, a valóságban azonban a gazdaságban a nagy méretű, centralizált, állami, bürokratikus irányítás gyakorlata teremtdött meg. A régi világgal való elszánt szakítás az új, irreális, utópisztikus rendszer gyorsított tempójú, differenciálatlan megteremtésével párosult. A lázas tennivalót sugalló akarat nem számolt a korábbi rendszer még élő örökségével, az evolúciós fejlődéssel, a konkrét gazdasági viszonyokkal.

A proletárdiktatúra magyarországi állama néhány nap elteltével hozzáfogott a gazdasági élet gyökeres átalakításához, és bő egy hét alatt a rendeletek sokaságának közreadásával lerakta, legalábbis papíron, a gazdasági élet „szocialistának” mondott alapjait. Mivel a banki kifizetéseket azonnal zárolták, Varga Jenő már 24-én a pénzintézetek szocializálásáról szóló rendelettervezet bevezetését sürgette, amelyet három nap múlva kihirdettek. Az iparosok, kistőkésék megnyugtatója érdekében olyan határozat kimondását javasolta, amely biztosítja, hogy a 15 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztató üzemeket nem kommunizálják.⁶³ E bejelentés után bízták meg Böhm Vilmost az üzemek, a gyárak szocializálásáról szóló rendelet kidolgozásával, melyet a szocializáló bizottság, az üzemek ideiglenes igazgatásáról szóló rendelettel együtt, megtárgyalt, és a kormányzótanács elfogadott.

Az ismert szociáldemokrata álláspont a nagyüzemek társadalmi tulajdonba vételéről szólt. Néhányan – köztük Dovcsák Antal, Bajáki Ferenc – csak a bányák, a nagy kohászati üzemek, a mamutvállalatok,

⁶² PIL 608. f. 12. ó. e.

⁶³ FKT 54.

általában a termelőeszközöket előállító gyárak államosítását szorgalmazták. A termelőeszközök szocializálásával egyetértő, a magántulajdon megszüntetését elutasító Ágoston Péter a nagyüzemekre vonatkozó általános megjelölést, konkrétan a 100 munkásnál többet foglalkoztató nagyvállalatokra értette, míg Böhm Vilmos, érzékelve a kommunisták már Varga Jenőt is magával ragadó túlzó követeléseit, az 50 főt foglalkoztató üzemet tekintette határvonalnak. A kommunisták már nem tartották elegendőnek Böhm váratlan, felesleges engedményét, aki újabb visszalépésként már csak azt kérte, hogy a „motorikus erővel hajtott üzemekben 20, azon kívül a 30 munkást foglalkoztató üzemeket” szocializálják. A vitában Garbai Böhmöt támogatta, míg – már a kommunistákhoz igazodó – Pogány, Landler, Hevesi elérték, hogy a 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemeket, minden magyarázkodást mellőzve, államosítsák. Mi történjen a 20 személynél kevesebbet foglalkoztató mozikkal? – kérdezte Lukács György az egyik kormányülésen. Vegyék köztulajdonba, volt a válasz.⁶⁴ Ágostont már az első napokban meglehetősen elkedvetlenítették ezek a szélsőséges intézkedések, míg Dovcsák, érzékeltetve a szakszervezeti vezetők álláspontját, ismételten csak a nagyüzemek állami kézbe vételét javasolta, amit elutasítottak.

Az iparban, a kereskedelemben, a szolgáltatásban gyorsított ütemben végrehajtott intézkedések természetesen túllépték a IX. sz. rendeletben megjelölt határt. Köztulajdonba vették az áru fuvarozást, a konflisokat fenntartókat, a kéményseprési üzleteket, a néhány segéddel dolgozó fodrászatot, borbélyműhelyeket, a kisebb nyomdákat. Kabók Lajos, a vasasok titkára a műszerészek szervezőbizottságának április 28-i ülésén tiltakozott a kisipar szocializálásának öletszerű kerestülvitele ellen, mert a lehetetlen helyzet elkerülése érdekében célszerű lenne a szakmai vezetőséget megkérdezni.⁶⁵

⁶⁴ FKT 74. A tőkekisajátítás mechanizmusát, következményeit részletesen elemzi Péteri György: *A Magyar Tanácsköztársaság iparirányítási rendszere*, 75–102.

⁶⁵ PIL 672. f. 348. ó. e. Ugyanekkor a vasasok lapjának egyik szerzője figyelmeztette a néhány segéddel dolgozó kisiparosokat az egymás közötti versengés megszüntetésére, a meggazdagodás reménytelenségére. Szövetkezzenek, de szakszervezetbe nem léphetnek. Ha az új rendszerhez akarnak hozzáismulni, lépjenek be a pártszervezetbe. *Vas- és Fém-munkások Lapja*, 1919. április 4.

A 20–50 fővel működő, ún. középüzemek esetében, melyeknek fontos szerepük volt nemcsak számarányuk, hanem gazdasági teljesítményük miatt is, nem tartották be az alsó határt. Noha a néhány segéddel dolgozó kisipart meghagyták, ám a központosított anyagelosztás a több mint félmillió egyént érintő (tulajdonos, egy vagy néhány segédet alkalmazó) kisipart az „önkéntes” szocializálásra, a szövetkezetek alakítására „ösztönözte”. Az elosztást elsősorban a munkásság körében végző ÁFOSZ üzléthálózata az újdonsült „forradalmárok” örökös célpontja volt. Még a szélsőségesen radikális, kisajátítási, szocializálási programot is „sikerült” rövid idő alatt túlhajszolni. Sor került bizonyos ruházati üzletek, áruházak készleteinek kiadására, megszüntetésére. Április közepén tiltakozó levelek kifogásolták a munkabérek bizonyos hányadának visszatartását. (A kormányzótanács április 10-én kiadott LV. rendelete szerint a munkabér 1/5 része visszatartható. Rónai szerint a munkás is hitelezhet a gazdasági rend átalakítása érdekében.) Nemcsak bizonyos kisebb üzemek összevonására került sor, hanem a közéleti befolyásoló üzletek, boltok bezárására, összevonására is. A kocsmákat, ital-kiméréseket azonnal bezárták (a szesztilalom nyomán). A szocializált üzemek jelentős részében vezetői állásban, nagyjából népbiztosi fizetéssel alkalmazták a volt tulajdonost, a korábban alkalmazott műszaki vezetőket.

A gazdasági tevékenység egészére kiterjedő szocializálási intézkedések a legközvetlenebbül érintették a lakosság mindennapjait, életkörlményeit. A társadalmi tulajdon megteremtését szélsőségesen értelmező, a kommunisztikus elosztást bevezetni szándékozó intézkedések (például közéleti befolyásoló, lakáselosztás) kezdettől fogva a társadalom jelentős – nem éppen burzsoá – rétegei körében értetlenséget, ellenszenvet és szélesedő elégedetlenséget váltottak ki. Általános zűrzavart keltett a március 24-én, falragaszokon megjelent, az üzletek zárvatartásáról szóló rendelet, amelyet hamarosan módosítani kellett.⁶⁶ Böhm szerint:

„A hebehurgya módon kiadott rendelkezés izgalmat, konsternációt keltett. A kiskereskedőket, üzlettulajdonosokat az első 48 óra után egyenesen belekergette az ellenforradalom karjaiba. Rákosinak a munkásmozgalmában addig is-

⁶⁶ MMTVD 6/A. 28. 1919. április 24. 1919. április 24. 1919. április 24.

meretlen és tapasztalatlan fiatalembernek ez a kapkodó rendelete súlyos csapást mért (megakasztott minden üzleti forgalmat) a diktatúra gazdasági életére.”⁶⁷

A módosított rendelet ugyan biztosította az élelmiszerüzletek, a gyógyszerárak, trafikok nyitvatartását, ám az üzletek bezárása a készletek leltározása és igazságos elosztása miatt vált szükségessé. A leltározási munkálatokat április 1-ig be kellett fejezni. Az iparcikkeket is árusító üzletek ekkor kinyitottak, ám valamely termék beszerzéséhez, megvásárlásához a házbizalmi (Rákosi szerint feltétlenül szervezett munkás) engedélyére, hozzájárulására volt szükség. A hagyományos kiskereskedelem gyakorlatilag nem működött.

A gőzerővel beindított szocializálás március 26-án és 30-án a bankok, pénzügyintézetek, biztosítótársaságok (XII., XXV. sz. rendeletek) társadalmi tulajdonba vételével folytatódott. A fővárosban a legfontosabb bankokat (például Osztrák–Magyar Bank, Hitelbank stb.), a tőzsde épületét március 22-én a hajnali órákban vagy az éjszaka folyamán, a katonanác fegyveres osztagai szállták meg, lefegyverezve a korábban, még az előző kormány által odavezényelt őrségeket. A bankok épületének bejáratát bezárták, eltorlaszolták, a legfontosabb helyiségeket lepecsételték, a szokásos banki tevékenységet felfüggesztették. A bankok első számú vezetőit leváltották, de az alkalmazottak több mint 95%-a, beleértve a főosztályvezetőket is, korábbi helyén maradt. Átvették az Osztrák–Magyar Bank állományát, amelyet kormányzóként Lengyel Gyula irányított, a bank korábbi vezetőivel, ellenőrrel és néhány új megbízottal

⁶⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 271–272. Memoárjának 1946-os kiadásában Rákosi neve már nem szerepel. Rákosi emlékirataiban megemlíti, hogy az első tíz napban a kereskedelmi ügyekben egyedül ő intézkedett, noha járatlan volt. A megjelent rendelet szerzőségét tagadja, de Böhm állítására nem reflektált. Rákosi szerint Hevesi Gyula és munkatársai adták ki. Rákosi megállapítja: „Nagy volt a felfordulás... a kiskereskedők meg voltak rettenve, a lakosság nem tudta mire vélni a dolgot.” – Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1892–1925*. I. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002, 368. Az április 8-i kormányülésen Varga Jenő megjegyezte, hogy a kereskedés ügyében ellentét van a népbiztosságban. „Rákosi meg akar mindent fogni, ellenben Erdélyi meg én azt gondoljuk, hogy nem muszáj most mindent elintézní.” Rákosi szerint a Szocializációs Népbiztosság nagyon laza összetételű. (FKT 230., 232.) Hevesi Gyula emlékirataiban elismeri tevékeny részvételét a március 24-i kiábrándító rendelet létrehozásában, de pontatlanul utal Kelen József közreműködésére, hisz ő (Kelen) csak április 3-tól dolgozott a népbiztóságon. Hevesi nem hallgatja el a kisemberek elkésérítő tiltakozását, de megjegyzi, hogy ő minden kereskedelmet utált. – Hevesi Gyula: *Egy mérnök a forradalomban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1959, 237–241.

egyetemben, hisz a bank éléről távozott Beck Lajos, az ismert közgazdász, függetlenségi párti országgyűlési képviselő. Köztulajdonba került az Országos Takarékpénztár is egész országos hálózatával együtt. Noha a pénzügyintézetek társadalmazása vidéken vonatottabban haladt, mégis a 850 pénzügyintézet 8 milliárd korona betétállománya került állami ellenőrzés alá.⁶⁸

A bankok teljes szocializálására az ipartól eltérően nem került sor, már csak a külföldi tőke jelentős hányada miatt sem. A külföldi betétek, értékpapírok, valuták hozzáférhetők voltak a tulajdonosok, a részvényesek számára. A bankokban elhelyezett tőkét, értékpapírokat, betéteket zárolták, de nem sajátították ki. A nyilatkozatok a bankok ellenőrzéséről szóltak, a valóság azonban, nem számítva a külföldi érdekeltségeket, inkább a szocializálás volt. A bankok birtokbavétele simán zajlott le, de üzleti tevékenysége teljesen nem szűnt meg, hiszen az egyetlen állami bank lett a gazdasági élet ellátó és ellenőrző hivatala.

Rendeletek szabályozták a banki tevékenységet, helyesebben a hagyományos értelemben azt megszüntették. A pánccs szekrényeket felnyitották, majd az érintettek és a kijelölt tisztviselők jelenlétében a betéteket, értékpapírokat azonnal zárolták. A lefoglalt értéktárgyakat zár alá helyezték, vagy ellenértéküket folyószámlára tették. Ugyanakkor a folyószámlákon elhelyezett betéteket zárolták, a tulajdonos csak havi 2000 koronát vehetett fel. Megszűnt az értékpapírok forgalmazása, és szüneteltették az értékpapírok után járó szelvények beváltását. A március 30-án kelt LVII. sz. rendelet a 2000 koronát meghaladó ékszerek, drágakövek kötelező beszolgáltatását írta elő. A beszolgáltatott értékekért nem járt térítés. (Ezt Erdélyi Mór is határozottan szorgalmazta.) Az életbiztosítási kötvényekre és a kárbiztosítás esetére 2000 koronát biztosítottak. Az azt meghaladó biztosítási összeget a Pénzügyintézeti Központ-hoz utalták. Korányi Frigyes pénzügyminiszter a kommün bukása után elismerte, hogy a bankszéfekeket sértetlenül adták vissza. Megőrizték azt a több mint 90 millió értékű aranykészletet is, amelyet 1918 októberében a közös bank osztrák vezérkara Bécsbe kívánt szállítani. A zárolt arany és az ékszerek megkerültek a Hitelbank széfjeiben, ládáiban.

⁶⁸ Huszti Ernő: *Bankrendszer és pénzforgalom a Magyar Tanácsköztársaságban*. In: *A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere*. KJK; Budapest, 1959, 175–206.

A március 26-i rendelet szerint a köztulajdonba vett vállalatok munkabérre, anyagbeszerzésre korlátlanul vehettek fel pénzt a termelőbiztos, illetve az ellenőrzést gyakorló munkástanács igazolása ellenében. A mintegy 1500 szocializált vállalat befizetései azonban – az okok elemzése nem e munka feladata – jelentősen, legalább 1:3 arányban, elmaradtak a költségvetésből lehívott összegekhez képest. A háború idején megindult rohamos pénzromlás tovább súlyosbodott az összeomlást követő hónapokban. Míg 1913-ban 100 korona 105 svájci frankot ért, 1918 novemberében 35,6-ot, 1919. márciusban 22,46-ot, júliusban pedig 16,08-at.

A lakosság mindennapjait tovább nehezítette az áruhiány, valamely egyszerű iparcikk beszerzéséhez szükséges szigorú igazolás, a közéletmezés sanyarú helyzete. Ez az állapot csak tovább bonyolódott azzal, hogy a kékpénzállomány forgalma érezhetően csökkent, valóságos pénzhiány lépett fel, különösen vidéken az elemi kifizetéseket sem tudták végrehajtani. A városi direktóriumok, kivételesen, „pénz”-utalványok kibocsátásához folyamodtak, a kormányzótanács pedig a postatakarékpénztár útján kénytelen volt új bankjegyeket forgalomba hozni. A bankjegyek hiányát enyhítendő, a nagyobb üzemek pénztulványokat bocsátottak ki, kizárólag dolgozóik számára. Már a Károlyi-kormányzat idején kibocsátott ún. fehérpénz is aggodalmat, elbizonytalanodást keltett a megszokott kékpénzzel szemben, míg a Tanácsköztársaság idején kibocsátott, 5,6 milliárdra becsült fehérpénz elfogadását egyszerűen visszautasították. Elsősorban az élelmiszert előállító falusi lakosság, a birtokos parasztság, kereskedők, üzérek, a vagyonosok elrejtették a kékpénzt. A jelentősen megemelt bérkifizetések április végétől az értékét veszítő fehérpénzben történtek. A vállalatok közötti elszámolásokat fehérpénzben, míg a külkereskedelemben kékpénzben bonyolították le. A fehérpénz vásárlóértéke a minimálisra zsugorodott, és az elégedetlenség egyik melegágya lett a munkásság körében is. Tervbe vették a kékpénz kivonását a forgalomból, de a pénzkibocsátással kapcsolatos kérdések a kormányzótanács ülésein nem szerepeltek.

Az egy csapásra végrehajtott szocializálás nem számolhatta fel a munkanélküliséget. Az új politikai rendszer felelős vezetőinek komoly fejtörést okozott ennek a kapitalizmushoz kapcsolódó jelenségnek az elfogadható rendezése, annál is inkább, mert a kormányzótanács március 26-án elrendelte az általános munkakényszert és a munkához való

jog biztosítását. A március 27-i kormányülésen Hevesi Gyula úgy látta, hogy az üzemek szocializálásának egyik legfontosabb feladata a munkabérek és a munkanélküliség halaszthatatlan kezelése. Böhm szerint munkanélküli-segélyt nem kell fizetni, hanem a munkanélkülieket a Vörös Hadseregbe kell irányítani, ugyanakkor az államnak gondoskodnia kell a rokkantakról, a munkaképtelenekről. A vita az április 1-i kormányülésen tovább folytatódott. Hevesi Gyula ismét figyelmeztetett, hogy munkabér kérdésében anarchisztikus állapotok uralkodnak, sok helyütt bérnivellálást, egyenlősít követelnek. Ezzel szemben Szántó Béla szerint a munkanélküli-segély felemelése veszélyezteti a hadsereget, az összeget csökkenteni kell, vagy meg kell szüntetni. Bokányi – Szántónak is ellentmondva – ekkor is több, a szociálpolitikával kapcsolatos intézkedést sürgetett. Kun Béla kioktató módon fordult szembe Bokányival: „Nekünk nem a szociálpolitikai feladat az első... a kapitalizmussal való szakítást kell elvégezni, azután jönnek a többiek.” Kun e napokban ítélte kedvezően az ausztriai forradalom kilátásait, felajánlva többek között az Ausztriához közeli négy határ menti megye élelmiszerkészletét. Ez ellen többen hevesen tiltakoztak. „Nekem – jelentette ki Kun – nem a kenyér az első, hanem a forradalom... ha Ausztriában van forradalom, Csehországban is lesz. És akkor végig visszük a forradalmat a francia határig.”⁶⁹ Nem véletlen, hogy a munkabér, a munkanélküliség kérdése csak április 8-án került a kormány elé. A megoldás alapja a vasasszakszervezet központi vezetőségének a vasművek, a gépgyárak munkálattói szervezetével 1919. március 16-án megkötött kollektív szerződés lett. Varga Jenő bejelentette, hogy a pillanatnyi bérrendezés a vasasok e kollektív szerződésén alapul. (A közvetlen előzmények még az 1919. januári-februári hosszadalmas tárgyalásokra nyúlnak vissza. E számos kollektív szerződés az egyes szakmák szerint szabályozta a bérek és a pótlékok összegét, a munkaidőt, a szociális juttatásokat.)

A bérek rendezéséről szóló kormányzótanácsai rendelet különféle osztályokba sorolta a szakmunkásokat, ezen belül azonban az illetmény megállapítása, a korábban megkötött szerződések szellemében; kizárólag az időbérén alapult. A népbiztosok az illetmény folyósításának ezt az elvét általában tudomásul vették, Hevesi, Haubrich a kategóriák szerinti bé-

⁶⁹ FKT 93., 105., 118., 119.

rezést nem vitatták, de a nivellálási törekvéseket nem támogatták, noha a segéd- és ifjúmunkások bérének, pótlékainak emelését szorgalmazták. Kelen József abban bízott, hogy a munkások maguk, kollektívájuk sorolják be az egyes, magasabb bérkategóriákba a foglalkoztatottat, a valós teljesítmény alapján. Rónai Zoltán a javaslatot sablonosnak, leegyszerűsítőnek tartotta. Szerinte a munkabérek a munkateljesítmény alapján kell megállapítani. Ezt a nézetet elvileg nem vonták kétségbe a jelen levő népbiztosok, de politikai és hangulati okokból időszerűtlennek vélelmezték. Egyben elutasították minden egyéni béremelési követelést.⁷⁰

Az említett kollektív szerződésekben nem szerepelt a teljesítménybérezés elve. A munkásság az akkordbért a tőkés kizsákmányolásnak a munkás erejét kiszípolozó eszközének tartotta. (Az általános hangulatot jól jellemezte, hogy a Ganz-gyár munkásai koporsós temetést rendeztek az akkordbérnek.) Enyhén szólva furcsa lett volna visszatérni a teljesítménybérezés korábban alkalmazott elvéhez, hisz ez munkabezüntetéshez, sztrájkokhoz vezetett volna. Az elfogadott rendelet, minden fogyatékosága ellenére, az időbérezést érvényesítette, lényegében megszüntette az akkordmunka utáni bérezést, jóllehet éppen Varga Jenő számtalan cikkben magyarázta a teljesítménybérezés gazdasági jelentőségét március 21. előtt és után is. Egyik március eleji cikkében nem kifogásolta a tőkések által alkalmazott akkord- és prémiumrendszert. Úgy vélte, ha a szocializálás nem jár együtt a munkateljesítmény növekedésével, az egyenlő a szocializálás csódjével.⁷¹ (A népbiztosok havi illetménye – egy kvalifikált szakmunkás bére – havi 2500 korona volt. Vagyont nem gyűjtöttek, és közülük többen régi, kétszobás, udvari lakásukban és nem a feleslegesen elhatározott „Szovjetházban” – a Hungáriában – laktak.)

Heves vita alakult ki a termelési biztosokról. Varga Jenő felrótta, némileg denunciálva Dovcsák Antalt, hogy ő gyakorlatilag csak mérnököket nevezett ki termelési biztosnak, kiváltva ezzel a munkások haragját. Kun Béla indulatosan reagált. A mérnök már lélektani okokból is alkalmatlan, hogy kialakuljon az önkéntes munkafegyelem, és különben is így mérnökbürokrácia alakul ki. Termelési biztos csak a proletariátus képviselője legyen – szögezte le. Megjegyzendő, hogy a munkássággal

⁷⁰ FKT 227–233.

⁷¹ *Népszava*, 1919. március 9.

kapcsolatos diskurzusban a munkásságot vagy a proletariátust közvetlen tapasztalatokból nem vagy kevésbé ismerő kommunista vezetők különleges, áldozatkész, öntudatos, vezetésre alkalmas, töretlenül megbízható tulajdonságokkal ruházták fel. A különböző területekre a népbiztosok által, akár a munkások soraiból, az illetékes szakszervezetek megkérdezése nélkül kinevezett termelési biztosok tevékenysége vegyes érzelmeket keltett, vagy heves vitákat váltott ki az üzemek munkásainak körében. Az említett vitában ugyanakkor Kun javasolta a nagyobb nyilvánosságot, valamint a munkások szervezett bevonását az üzemek irányításába. Ez utóbbi véleményét mindenki osztotta, de a mérnökökre vonatkozó sértő, leegyszerűsítő megjegyzését visszautasították. Különösen Hevesi Gyula vitázott, és vette védelembe az üzem vezetését vállaló mérnököket. A gyárakban a munkásság bizalmát, támogatását élvező mérnököket szívesen látják termelőbiztosnak – szölt az általános vélemény. (Lengyel Gyula népbiztos pedig a legnevesebb bankárok bevonását ajánlotta a külkereskedelem munkálataiba.)

A blokád, a szén- és a nyersanyaghiány miatt kénytelenek lesznek bizonyos üzemeket bezárni, ami növeli a munkanélküliséget – hívta fel a figyelmet ekkor Kelen József. Ennek mérséklése érdekében a kormányzótanács a közmunkák elrendeléséről döntött, valamint kezdeményezte az út-, vasútépítési és karbantartási munkálatok megkezdését. A napi széntermelés – minden erőfeszítés, a bányászoknak nyújtott kedvezmények ellenére – az 1918. októberi átlag felére-kétharmadára csökkent. Ilyen körülmények között, különösen a párhuzamosságok megszüntetése, a takarékoság érvényesítése érdekében üzemek, erőművek összevonására, működésük felfüggesztésére került sor, hisz például a főváros áramellátása, a közlekedés elemi biztosítása, a közművek működése első számú létfeltétel volt, nem is szólva a közéletmezés állandósuló akut helyzetéről. Kelen József a népbiztosperben bátran jelentette ki, hogy az ismert nehézségek ellenére sikerült bizonyítani a termelés gazdaságosságát a magántőke mindenhatóságának ellenére, hisz az üzem irányítása döntően műszaki kérdés.⁷²

⁷² BFL VII. 5c. 6722-1920. 161d. 2445.

A szocializálás négyheti tapasztalatait összegezte Hevesi Gyula népbiztos.⁷³ Kelen József véleményét alátámasztandó beigazoltnak látta, hogy nincs szükség tőkésekre, és a termelés folyamatossága biztosítható a tőkések nyeresége nélkül, hisz az átmenet különösebb zökkenők nélkül lezajlott. Az üzemek kisajátításával, a tulajdonviszonyok megváltoztatásával a munkásságnak tudomásul kell vennie, hogy az adott üzem nem az ő tulajdona, hanem valamennyi proletáré, vagyis az államé. A szocializált üzemekben az öntudatos munkásság nem a tőkés rendszerben rákényszerített, hanem az önként vállalt fegyelemmel emeli a termelékenységét, szolt a valóságtól elrugaskodott, igehirdetésnek tűnő felfogás. Ugyanakkor a tulajdonosi gyakorlatot képviselő Szociális Termelés Népbiztossága nevezi ki az akár teljhatalommal rendelkező termelési biztost. Az egyszemélyi biztos tevékenységét az üzemi tanács ellenőrzi. (Kevesebb hatáskörrel, mint az 1919. februári, az üzemi választmányról szóló rendelet.) Nem véletlen, hogy a népbiztos egy szóval sem említette a szakszervezetek szerepét. Hevesi Gyula a szakszervezetek üzemi feladatait egyszerűen a munkástanácsokra bízta.

Kétségtelen, hogy a gazdaság központosításának voltak biztató jelei, és a munkásság érdekében elfogadott szociális intézkedések, egyes túlzásokat nem számítva, régi követelések teljesítéséről szoltak. Ezen az április eleji kormányülésen úgy tűnt, hogy az ismert nehézségek ellenére körvonalazódtak az új gazdasági rendszer átmeneti működésének keretei, jöllehet az elképesztő méreteket öltő, rohamléptekben végrehajtott államosítások, a fokozatosság elutasítása, a távlatos pártprogramok céljainak azonnali megvalósítási késztetése csak tovább növelték a fennálló objektív nehézségeket. Böhm Vilmos 1919. április 18-i beszédében még diadallal jelentette az 1000 üzem gyors szocializálását. Emlékiratában a gyors tempóról egészen más, reális véleménye volt.

Mindenesetre a román intervenció előtti héten alábbhagyott, ha nem is múlt el, a március végi, „a mindent szocializálni és kisajátítani” tömeghisztéria, de a krónikus áruhiány a meglévő javak elosztására és nem annyira előállítására irányította a figyelmet. Az állami „mindenhatóság” és tulajdonlás kizárólagossága, az állami gondoskodás ígérete a kapitalista viszonyokban szocializálódott munkavállalók felfogásában a javak

⁷³ *Népszava*, 1919. április 23.; MMTVD 6/A. 301–303. MMTVD 6/A. 301–303.

egyenlő elosztásának azonnali érvényesítését jelentette. Több vállalatnál, iparágban ugyan sikerült megőrizni a termelés volumenét vagy növelni (például a csepeli Weiss Manfréd-üzemben, Brennbergbányán), de általában, főleg objektív okok miatt, a termelés drasztikus visszaesése volt a jellemző. Dovcsák Antal egyik bizakodó nyilatkozatában konstata, hogy a fémipari üzemekben emelkedett a mezőgazdaságban szükséges eszközök előállítás, sőt fellendült kisebb gépek gyártása is; és a MÁV Gépgyárban felgyorsult a mozdonygyártás.⁷⁴ Az áprilisi reményekkel szemben a vas- és fémfeldolgozó iparban egy júliusban végzett felmérés szerint a munkateljesítmény csökkenése 20–50%-os, elsősorban az anyag- és szénhiány miatt. A gyárakban főleg karbantartási munkálatok folytak.

A Tanácsköztársaság fennállásának első hónapjában egyszerű volt a tőkét zökkenőmentesen rendeleti úton kisajátítani, ám a gyorsított tempóban végrehajtott, túlméretezett, az egyenlősdire emlékeztető elosztás már viharokat is hozott; míg alig találtak visszhangra a termelés fönntartásának, fokozásának szükségességére, jelentőségére vonatkozó figyelmeztetések és felhívások.

Az *agrárviszonyok* gyökeres megváltoztatását is tartalmazó „Mindenkihez!” szolt felhívás a nagybirtokok kisajátítását a bányák, nagyüzemek szocializálásával állította egy vonalba, míg a földreformot nem törpebirtokokat teremtő földosztással, hanem termelészövetkezetek létesítésével kívánta megoldani. Ez a felhívás már eredendően a népköztársaság XVIII. sz. néptörvényének félreérthetetlen elutasítása volt.⁷⁵ Szembetűnő, hogy a közép- és nagybirtok szocializálásáról szoltó XXXVIII. sz. rendeletet csak április 3-án fogadták el és hirdették ki, a tulajdonviszonyok rendeleti úton történő megváltoztatásának záróakkordjaként.

1919 tavaszán az ország többségét alkotó agrárnépesség – finoman szoltva – már másodszor bizonytalanodott el a földtulajdon jövőjének kérdésében. 1919 februárjában, ha vontatottan is, megalakultak a bir-

⁷⁴ *Népszava*, 1919. április 23.

⁷⁵ A Tanácsköztársaság agrárpolitikájának bemutatása e munkának nem feladata, hisz több monográfia, tanulmány részleteiben tárgyalta azt, mégis e nagy horderejű kérdés körül kialakult korabeli vita pontosítása árnyalhatja az évtizedek során kialakult képet. Leszámítva az ideológiai és politikai beidegződéseket és egyoldalúságokat, ma is haszonnal forgatható Szemere Vera: *Az agrárkérdés 1918–1919-ben* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963) című munkája.

tokrendező bizottságok, és megkezdődtek a földosztás előkészületei. A földnélküliek, a szegényparasztok és törpebirtokosok áhítattal várták a birtokba vételt. Március végén azonban, jól értesült uraik vagy azok birtokainak intézői, községi, falusi potentátok fölényesen közölték, hogy az osztásból nem lesz semmi. Ezekben a március végi napokban panaszkok, kérdések árasztották el a Földművelésügyi Népbiztosságot. Küldöttségek ütöttek tanyát az épület árkádjai alatt. A népbiztos Nyisztor György a minisztérium 42-es szobájában fogadta a küldöttségeket, és szakadatlanul magyarázta a termelés folyamatosságának biztosítását, a földosztás elhalasztásának okait, a paraszti birtok védelmét, és egyben nyugalmat kért. A hatalomváltás óta több mint két hét telt ilyen bizonytalanságban. A kormányzótanácsnak ez a hallgatása, várakozása agrárügyekben Moszkva figyelmét is felkeltette. Több feldolgozás, forráskiadvány megemlíti az ún. Zinovjev-levelet (március 25. körül íródhatott) vagy táviratot, amely minden bizonnyal az agrárpolitikával foglalkozott. Csicserin orosz-szovjet népbiztost pedig március 28-án a parasztságnak a forradalommal szembeni magatartása foglalkoztatta: vajon hogy ők hogyan viselik el a gabonamonopóliumot?⁷⁶

Az agrárkérdés előzetes megtárgyalására a kormányzótanács 4. ülésén, március 27-én került sor. Ekkortárgyalták Hamburger Jenő előterjesztésében a földmunkások bérének ideiglenes, két hónapra szóló tervezetét anélkül, hogy e béreket más népbiztosságokkal összehangolták volna. A sürgősségre való tekintettel leszögezte – akárcsak Vántus és Nyisztor –, hogy ezen a téren a legnagyobb káosz tapasztalható, és emiatt a földmunkások nem dolgoznak. Nem volt ritka a 8 órás munkaidő bevezetésének követelése a mezőgazdaságban. Hevesi Gyula ez alkalommal is sürgette a bér- és a segélykérdés általános és gyors megoldását. A földmunkások bérezésének rendeleti úton történő szabályozása elhúzódott. Mindenesetre e bérkérdés és a földreform végrehajtásáról szóló előterjesztés (ez volt a tervezet címe) egybeesése nem volt véletlen, hiszen a nagybirtokokon dolgozókra vonatkozott. Hamburger szerint a tervezet egyben utasítás a földreformot végrehajtó szerveknek. E tervezet, amely alapja

⁷⁶ Budapest–Moszkva. Szovjet–Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében. 1919. március 22.–augusztus 1. Szerk.: Imre Magda–Szerényi Imre. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979, 33.

lett az április 4-én kihirdetett XXXVIII. sz. rendeletnek, meglehetősen hevenyészett fogalmazásban közli, hogy Magyarország földje a dolgozók társadalmáé. Aki nem dolgozik, annak semmi köze a földhöz. A közép- és nagybirtokot minden térítés nélkül a proletárállam veszi át, beleértve a megműveléshez szükséges forgótőkét is. A kisbirtokosok földjéhez a proletárállam nem nyúl, és úgy rendelkezhetnek vele, mint eddig. Ez az elnagyolt megállapítás aligha vonatkozhatott a kisbirtok eladására vagy vételére, hisz a cél a földforgalom megszüntetése volt. A közhasználatba vett birtokok fel nem oszthatók, ezeket szövetkezetben fogja megművelni a mezőgazdasági proletárság. Nem véletlen tehát, hogy a napirenden e nagy társadalmi réteg bérezésének kérdése szerepelt.

A vita során Rónai Zoltán kijelentette, hogy az előterjesztésnek még a címe sem jó. Részletes proklamációt kell közreadni anélkül, fejtegette, hogy a földkérdésben végleges állásfoglalás szülessen, vagyis kimondának homályosan a köztulajdont, de nem magyaráznák el világosan, érthetően a parasztságnak. Ez a valóságban azt jelentené, hogy fondorlatos módon kellene megkerülni a földosztás végrehajtását, de kiemelten hangsúlyozni a nagybirtok kisajátításának megváltásnélküliségét és a szövetkezeti művelés szükségességét. Hamburger népbiztostársa, Vántus Károly némi meglepetéssel, az összehangoltság hiányát prezentálva, az előterjesztés elhalasztását javasolta a tanácskongresszus összehívásáig, amikor alkotmányba foglalják az egész földkérdést. A tervezet – hangsúlyozta – csak direktíva, eligazítás a gazdatiszteknek, az agitátoroknak a mindennapi teendőkről. Szerinte a javaslat veszélyezteti a termést, jóllehet a szovjet elvtársak is sürgetik a dekrétumot. (Vántus nem tette hozzá; vajon milyen tartalommal.) Megismételte: előbb kongresszus kell és alkotmány, és utána jöhet a földtörvény. Kun Béla meglehetősen indulatosan szólt vissza Vántusnak, akihez még Moszkvában nagy reményeket fűzött, de aztán későbbi szavai szerint, benne inkább „törököt fogott”. Miért csak a földkérdés miatt kell megvárni a szovjetkongresszust – replikázott –, amikor minden mást kongresszusi határozat nélkül szocializáltak? Az agrárkérdésben, folytatta Kun, következetesen, forradalmi szellemben, gyorsan deklarálni kell a megváltásnélküliséget, és jobban kell végrehajtani, mint azt az oroszok tették. (Ezzel a megjegyzéssel; szinte szó szerint; Hamburger is dicsekedett a júniusi tanácskongresszuson). Vagyis – érvelt tovább Kun Béla – nem kell foglalkozni

az osztás, a birtok elaprózásának valamilyen formájával, mert „a földre vonatkozó tulajdonjogot megszüntetjük, a föld használati jogát későbbi intézkedésekkel szabályozzuk”. E kijelentések után a szerkesztett jegyzőkönyv zárójelben egy szót közöl: ellentmondás. (Milyen kár, hogy az eredeti, szó szerinti „nagy” jegyzőkönyv ismeretlen!) Kunfi Zsigmond – Kun kijelentését értelmezve – kétszer is szót kért. A sürgősen kiadandó rendelettel kapcsolatban két problémára hívta fel a figyelmet. Egyértelműen ki kell mondani a kárpótlás nélküli kisajátítást. A második: nagyon meg kell fontolni, hogy a földet állami vagy társadalmi tulajdonba vegyük. A nagybirtok megváltás nélküli kisajátításával, folytatta Kunfi, a parasztság óriási tömegét magunk mellé állítjuk, ha viszont minden földet köztulajdonba vesszünk, a parasztság óriási tömege ellenünk fordul.

A szociáldemokrata párti földosztó programját 1918. decemberében kidolgozó Varga Jenő 180 fokos fordulatot végrehajtva, ha teljesen nem is osztotta Kun Béla szélsőséges felfogását, a bankok kisajátításához hasonló szocializálás meghirdetését ajánlotta. Az egész termőföld köztulajdonba vételét hangsúlyozta, amiből minden család (elvileg a nem földműveléssel foglalkozó is) annyit vehet igénybe, amennyit saját munkájával megművel (vagyis bémunkást nem foglalkoztathat), míg a megélhetéséhez szükséges földet a korábbi tulajdonos műveli. Ehhez a passzushoz még hozzátette: meg kell nyugtatni a proletárokat, hogy minden föld köztulajdon, míg a parasztot azzal, hogy az a birtok, amit maga művel, korlátlanul továbbra is az ő tulajdona. Kunfi e javaslatra megjegyezte: ez a megoldás azért nem jó, mert nem adja fel a föld köztulajdonba vételének elvét. Vagyis Kunfi egyértelmű, nem fondorlatos meghatározást kívánt a nagybirtok kisajátításáról, noha ő sem nyilatkozott a földosztásról. Nyisztor és Erdélyi elfogadták Kunfi javaslatát, míg Vántus visszalépésnek tartotta, mivel e javaslat nem biztosítja az államnak a gabonamonopóliumot.

Az e kormányülésen ismételt felszólaló Kun Béla mintha megelégtelt volna az alaposnak aligha mondható előterjesztés vitáját. Határozottan felszólította Hamburgert, hogy a legrövidebb időn belül végleges dekrétumot terjesszen a népbiztosok elé. A világos kormányzati állásfoglalás további késleltetése a forradalom védelme szempontjából tovább nem tartható. Forradalmasítani és nem neutralizálni kell a parasztot! – kiáltotta. Ez a tömönatos kijelentés önmagában még helytálló

is lehetett volna, ha a parasztság forradalmasítását a nagybirtok demokratikus földosztásával oldja meg, ám a magántulajdonosok számának növeléséről Kun és társai hallani sem akartak. A közép- és nagybirtokok köztulajdonba vétele, de inkább államosítása a valóságban a hatalmas birtoktestek érintetlen megőrzése, már kezdettől aligha forradalmasíthatta a földnélküliek, a szegényparaszток millióit. Hogyan gondolhatták, hogy a nincstelenek, akik gyakorlatilag sem földet, sem birtokot nem kaptak a városok új vezetőitől, egyik napról a másikra az üdvözítő szocializálás híveivé szegődnek? Nem a valós, konkrét helyzetből következett az elméleti általánosítás, hanem megfordítva, a valóságot igazították a dogmatikus tantételhez. Ez a későbbi évtizedekben is gyakran visszaköszönt. A földkérdésnek szélsőséges, kommunisztikus kezelése egyszerűen átlépett a demokratikus megoldáson. Ezt a súlyos tévedést csak tovább fokozta Kunnak az a kijelentése, hogy a földkérdés a proletariátus szempontjából pusztán taktikai és élelmezési kérdés. (Gyakorlatilag a falu egyetlen feladata: lássa el élelemmel a várost.) A vitában Hamburger nyomban kijelentette, hogy nem lehet félmegoldást alkalmazni – osztani is, meg szocializálni is – mert ez úgymond nem elégítené ki a városi proletárt, hanem közölni kell a termelőségvetekzetek számának növekedését és a földek ingyenes átvételét. Ehhez csatlakozott Varga Jenő is, meghatározva, hogy a köztulajdonba vett földeket a földművelésügyi népbiztos vegye át (államosítás), és az így köztulajdonba vett birtoktesteket (a régi uradalmakat stb.) formálisan a szövetkezeteknek adja tovább használatba.

Feltűnő, hogy a március 27-i vitában a szociáldemokraták közül nem szólalt fel Ágoston, Böhm, Csizmadia. De az elnöklő Garbai, a földosztás korábbi híve is hallgatott, pedig a lakáskérdés tárgyalásában igen élénken hadakozott a szélsőséges nézetek képviselőivel. Bokányi inkább néhány adminisztratív megjegyzést tett. Egyedül Kunfi megjegyzése és határozott álláspontja tompíthatta volna valamelyest az egyoldalú, antidemokratikus nézeteket, de a széles tömegeket közvetlenül érintő földosztást, gazdasági érdekek miatt is, nem vetette fel. Kun és társainak felfogása felülkerekedett, és Hamburger kidolgozhatta, véglegesíthette a földekről szóló rendeletet.⁷⁷

⁷⁷ FKT 92–97.

A föld- és agrárkérdés vitája folytatódott a kormányzótanács április 1-jén és 2-án megtartott, meglehetősen viharos ülésén. A március 27-i ülés óta eltelt négy nap után is a terítéken levő kérdés körüli bizonytalanság nem szűnt meg. Ezen az ülésen a földkérdés ismét nem önálló napirendi pontként, hanem a hadikölcsönök kezelése kapcsán vetődött fel, amelynek megvitatását Kun Béla sürgette. Kunfi azonnal replikázott. Véleménye szerint a hadikölcsönnel addig ne foglalkozzanak, amíg a földről szóló dekrétumot nem adták ki. A dekrétum szó hallatán Hamburger – megfélemlítve, hogy eredetileg a hadikölcsönökről kívántak tárgyalni – közbeszólt, és leszögezte: semmilyen dekrétumra nincs szükség, de tudomásul kell venni, hogy mindenütt lesz kommunizálás. Ez a megjegyzés, helyesebben a tömondatra szűkített jegyzőkönyvi bejegyzés, a rendelet körüli súlyos nézeteltérésekre utal. Nem véletlen, hogy Garbai a vita folytatásának átmeneti elhalasztását javasolta, míg Bokányi ismételten a tanácskongresszusra bízta volna a végleges döntést.

Kun ezek után kenyértörésre szánta el magát. Ultimátumra emlékeztetően jelentette ki, hogy ő a Csizmadia-féle földosztó agrárpolitikáért egy percig sem vállal tovább felelősséget. Ismételten a proletárok magántulajdon-ellenes érzésére hivatkozott. A kiadandó rendelet az elvi alapokat tartalmazza, amelyek a kommunisták agrárköveteléseiben összegezhethetők – jelentette ki megfellebbezhetetlenül. Hamburger azonnal csatlakozott. A két alapelv: mezőgazdasági bérmunka nincs, mindenki csak annyi földet tarthat meg, amennyit maga és családja megművel. „A 40–50 holdas gazda ellenünk fog szervezkedni... Én először a nagybirtokokat akarom lekapcsolni, a kis- és középbirtokra ráérek” – szökött nem kevés gúnnnyal. Arra már nem terjedt ki a figyelme, ha nem lesz bérmunka, akkor ki fogja megművelni a módosabb gazdák földjeit? Mekkorára lehet egy család? És ha a családfenntartó és munkára fogható fia a háborúban elesett, mi lesz birtokkal? Valószínű ilyen és hasonló problémák is foglalkoztatták nemcsak a falusi lakosságot, hanem a nem dogmatikus népbiztosokat is. Garbai utalt a Szatmáron tapasztalt benyomásaira, ahol nagy az izgatottság és a bizonytalanság. Tulajdonképpen a vita további folytatását ajánlotta, egyben leszögezte: „egy bizonyos, mindenkitől nem lehet elvenni a földet és a házat”. Szerinte a bizonytalanságot gerjesztő papok ellen kell agitálni. Míg az agitáció hatékonyságára több javaslat is elhangzott, Hamburger Garbainak is válaszolva jegyezte meg, hogy a

köztulajdonba veendő birtok határát nem jelölné meg. Ágoston néhány statisztikai adatot közölt a birtokmegosztásról, külön kiemelve, hogy a 10 és 100 hold közötti birtokok száma közel 900 000, míg a föld nélküli mezőgazdasági munkások száma 1,5 millió. Ágoston az adatok közlésén túl a közvetlenül érintettek körében nagy izgatottságot konstataált. Kunfi ekkor közbeszólt: ha az ipari üzemek szocializálásánál meghatározták a határt... jegyzőkönyv szerint nem folytathatta, mert Kun Kunfit „felvilágosította” az ipari és mezőgazdasági üzemek közti különbségről. Kunfi, a kioktatás után, jobbnak látta nem folytatni. Szántó és Varga a megyék, tájegységek közti különbségekre utalt. Kun megerősítette Hamburger javaslatát. Végül az április 2-án beterjesztett rendelet nem határozta meg a köztulajdonba veendő birtok határát. (A gyakorlatban 100 magyar hold volt a felső határ, amit később rendelet is rögzített.) A rendkívül rövid vitában Rónai, észlelve a földtulajdon meghatározásában nyilvánvaló ellentmondásokat, megjegyezte, ha minden föld társadalmi tulajdon, akkor nem lehet kimondani, hogy a kisbirtokost megilleti a föld tulajdona. Ehhez a fontos megjegyzéshez Garbai hozzátette: márpedig a kisbirtokos ebben és a részletintézkedésekben ellenforradalmi dolgot találhat. Rónai és Ágoston Hamburger javaslatát nem kívánta elfogadni, de miután Kuri félreérthetetlenül az eredetileg beterjesztett javaslat mellett foglalt állást, néhány módosító javaslatot tettek. Így például ki kellene mondani, hogy a kisbirtokos földjét házával együtt nem kommunizálják, a szövetkezeti tagságnál ne szerepeljen a kötelező 120 munkanap ledolgozása. Ágoston ismételten javasolta Hamburger tervezetének elutasítását, amit minden bizonnyal a Kun és Hamburger mögé felsorakozott többség leszavazott. Vagyis a földkérdésről szóló további vitázást ajánló Garbai véleményét is figyelmen kívül hagyták. Mindebben közrejátszott a „Csizmadia-ügy”.

Számos gyenge jellembeli tulajdonsággal „megáldott” népbiztos, egy elhúzódozó telefonkapcsolás miatt, minősíthetetlenül bánt a telefonkezelővel, aminek következtében átmenetileg megszakadt az országos távbeszélő-összeköttetés. A zűrzavart előidéző népbiztos Csizmadiát a hatáskörét határtalanul túllépő fővádbiztos, László Jenő – nyilván nem saját elhatározásból – letartóztatta. Az egész ügy a kormányzótanács elé került. Az egész affér ismertetése helyett megemlítenő Garbai bejelentése: Csizmadia távozik (nyilván a kormányból), ha szabadon engedik. Erre Varga Jenő kijelentette, ha kiengedik, és vidékre megy, nem kevés

kellemetlenséget csinálhat. Böhm szerint is, „vidéken ellenünk lázíthat”. Hamburger továbbment: ha nem tartóztatják le Csizmadiát, fennállt volna a földművelésügy szétverése. Csizmadiát „feltétlenül el kell távolítani onnan is, meg innen is”. A kormányzótanács április 3-i ülésén, egységesen Csizmadia elmozdításáról és házi őrizetbe vételéről (Vántus, Bokányi, Erdélyi közbenjárására nem a letartóztatásáról) döntött. (A *Világszabadság* április 3-i száma a hírrovatban közölte, hogy Csizmadia Sándor lemondott népbiztosi tisztségéről.) A rendelet alapelveivel egyet nem értő Csizmadia teljesen elszigetelődött, és elkerülhetetlen távozása, illetve eltávolítása előre vetítette a szociáldemokráciával való végleges szakítását is. (A *Világszabadságban* Takács József szerkesztői segítségével, álnév alatt, néhány írása megjelent a Tanácsköztársaság idején.)

A rendelet első három paragrafusa a földtulajdonlás elveit deklarálja. A meghatározás szerint, aki nem dolgozik, annak nem lehet a tulajdonában föld. Elvileg, aki állandóan dolgozik, és ha nem földművelő, lehet bizonyos területű földje, akár kisbirtok nagyságú is. A rendelet félreérthetetlenül rögzíti, hogy földje csak annak lehet, aki azt maga vagy családja megműveli. A rendelet kimondatlanul szakított a demokratikus agrármozgalmak több évtizedes hagyományával, beleértve az agrárszocialista követeléseket is: a föld azé, aki megműveli. E követelésnek rendelet szerinti elhagyása nem véletlen, hisz a földnélküliek, szegény-parasztok nemcsak földet, hanem birtokot követeltek. A második paragrafus a közép- és nagybirtok új tulajdonosának minden felszerelésével, üzemével, kártalanítás nélkül a proletárállamot jelöli ki. E meghatározás ellentmond az elsőnek, hiszen a föld a dolgozók társadalmáé, ellenben a közép- és nagybirtok tulajdonosa az állam. Vagyis az államosított közép- és nagybirtokon az állam gyakorolja a tulajdonosi jogokat, konkrétan a Földművelésügyi Népbiztosság. Ez az állami hivatal adja át szövetkezeti kezelésre a köztulajdonba vett földeket. A termelőszövetkezeteknek tagja lehet minden 16. életévét betöltő férfi és nő, aki megfelelő számú (a gyakorlatban 120) munkanapot teljesített. Ehhez hozzátartozik, hogy a kisajátított földbirtokok sem egyének, sem csoportok között fel nem oszthatók. (A végrehajtás során a társadalmi elégedetlenség ellensúlyozására korlátozott mértékben lehetővé tették a földosztást.) Nem véletlen, hogy az átszervezést nem bízták valamiféle választott vagy kijelölt testületre, netán a helyi lakosokból, agrárproletárokból álló bizottságok-

ra, mintegy növelve a közvetlen érdekeltek bevonását a nagy gazdasági, társadalmi átalakulás végrehajtásába. A népbiztosság jobbnak és kézenfekvőnek találta az állami birtokbavétel lebonyolítását az osztályellenességnek deklarált nagybirtokos tulajdonosokra és azok intézőire, gazdasíztjeire bízni. A nagybirtokos a helyén, kastélyában maradt, továbbra is négyfogatú hintón közlekedett, cselédei, a régi szokásoknak megfelelően, tisztelettel megsüvegelték. A gazdatisztek, immár mint szocialista termelési biztosok, ügyeltek a termelés folyamatos biztosítására, a nagybirtok egybetartására, a szétaprózás, az osztás megakadályozására. Így a nagybirtok egyben maradt, és a több millió holdon gazdálkodó termelőszövetkezetek szervezeti működésére, irányítására részletes szabályozást is kimunkáltak.

Hamburger Jenő a vidéki munkástanácsok 500 küldöttje előtt, április közepén tartott előadásában kijelentette, hogy a földkérdésben olyan megoldást kellett találni, amely teljesen megfelel a kommunizmus irányelveinek. A megoldás nem lehetett sem a fejetlenséget, zűrzavart előidéző Buza-féle törvény (utalás a Népköztársaság XVIII. sz. néptörvényére), sem a háború szülte, minden rendszer és szerves irányelv nélkül végrehajtott orosz földreform. Így az orosz megoldást nem lehet mintának tekinteni. Minden föld ezután a közösségé, az államé, de, tette hozzá, nem akarnak az ott dolgozókból állami bér munkást csinálni, ezért az autonómiát élvező szövetkezetek kezelésébe adják a földet, melyeknek irányítását az országos szempontokat érvényesítő központ végzi el. Így lehet biztosítani a városi proletariátus ellátását.⁷⁸

Nyisztor György 1920. július 13-án, az ügyészi kihallgatáson kijelentette, ha valamit csinálni akartak a földdel, a legfontosabb az volt, hogy „a birtokok szétszedését megakadályozzuk és megvédjük az országot a pusztulástól, mert a sáskajárás nem okozott volna olyan csapást, mintha szétszedjük a birtokot és parcellázunk”.⁷⁹ Nem vitatta a Buza Barna-féle földtörvény jelentőségét, ám megjegyezte, hogy nem volt annyi föld, mint igénylő, és pusztán ez az egyetlen ok, a sok többi között, amely ösztetűzésekhez, lázongásokhoz vezetett volna. A Tanácsköztársaság idején – jegyezte meg – nem voltak a Károlyi-kormányzat heteiben lezajlott

⁷⁸ *Népszava*, 1919. április 17. Előadás a termelőszövetkezetekről.

⁷⁹ BFL VII. 5c. 1920-6274 151. d. 2013.

fosztogatásokhoz, rablásokhoz, gyűjtogatásokhoz hasonló falusi megmozdulások. Az agrárszegénység föld- és birtokéhségét kiválóan ismerő, korábban a földosztást hirdető népbiztos, bizonyára nemcsak a saját védekezése okán nyilatkozhatott a nagybirtok „sikeres” megőrzéséről, hanem az összetorlódott súlyos ellentmondások kezelése miatt is. Nyisztor éppen a birtokos parasztok érdekében határozottan szembefordult azokkal a Hamburgertől és Kuntól származó törekvésekkel, amelyek a szocializálást ki szándékozták terjeszteni az 50 hold feletti kisbirtokokra is. Nyisztor lazán kezelte a 120-130 holdas birtokokat, ugyanakkor sokat tett a cselédek, földmunkások anyagi helyzetének javítása érdekében. Mindamellet Nyisztor sem vállalta a demokratikus földosztás programját, és tudomásul vette a nagybirtok megóvásának könnyen végrehajtható gyakorlatát.

Varga Jenő 1920-ban írt munkájában⁸⁰ a diktatúra agrárpolitikáját magyarázó-mentegető, amolyan jelentésféle összeállítást készített. Szerinte már a diktatúra létesítése előtt nyilvánvalóvá vált a földosztás keresztülvitelének lehetetlensége, mert nem állt rendelkezésre elegendő kiosztható föld, és az igénylők nem rendelkeztek sem megfelelő eszközökkel, sem igavonó állatállománnyal. A cselédség pedig a föld társas művelése mellett nyilatkozott, eltúlozva az önkényes földfoglalások és a somogyi szövetkezetek jelentőségét. Ilyen körülmények között – vonja le a következtetést – „nagyon kockázatos lett volna egy általános földfelaprózás útján éppen ezt a réteget... a nyomorgó kisbirtokosok sorsára juttatni”. Ugyanakkor lehetséges, állapítja meg, hogy a földosztással nagyobb lett volna a diktatúra támogatottsága, de a földosztással együtt járó élelmiszerhiány miatt a diktatúrát „maga az ipari munkásság, a diktatúra tulajdonképpeni hordozója, buktatta volna meg”. Ezért a kormányzótanács a rendelkezésre álló nagyüzemi termelés fenntartása mellett döntött, és így biztosíthatta a városi lakosság élelmiszer-ellátását. (Valójában – helyesen – a hadsereg ellátását biztosították, de nem a városi lakosság közélélmmezését.) Végso konklúzióként leszögezi, hogy a magára maradt, izolált magyar proletárdiktatúrát fenntartani semmilyen radikális földosztással nem lehetett. Ez utóbbi, helytállóan is mondható megállapítás

nagy hibája, hogy a földkérdést pusztán a diktatúra hatalmi kérdésé-ként értelmezte. Ebben a gondolkodásban, világlátásban fel sem merült a nagybirtokrendszer demokratikus széttörése aktuális programjának folytatása, az elfogadott és kihirdetett néptörvénynek a megvalósítása. A hatalmi játszmában kizárólag a proletárdiktatúra fenntartásának és térbeli szélesítésének célja szerepelt, és az átmeneti, ideiglenes bukás után, a „kisebb hibák” kijavításával, nagyjából folytatható a megkezdett agrárpolitika. Márpedig ez az agrárpolitika, akarata ellenére, szinte töretlenül átmertette a nagybirtokot, annak minden politikai, társadalmi következményeivel együtt.

A rendelet harmadik paragrafusa kimondja, hogy a kis- és törpebirtok, a hozzá tartozó házzal, melléképületekkel továbbra is az eddigi magántulajdonban marad. E birtokok minősítését a helyi viszonyok figyelembevételével a Földművelésügyi Népbiztosság állapítja meg. A rendelet e birtokok méreteinek határait konkrétan nem szabta meg, amiből nem kevés félreértés keletkezett. Általában a 100 holdat tekintették az elválasztó vonalnak. (Egyes radikális direktóriumok az 50-60 hold feletti birtokot is szocializálták, míg másutt a 130-150 holdas birtok is magántulajdonban maradt.) A birtokkal rendelkező parasztság megnyerése, korabeli szóhasználatl, politikai semlegesítése érdekében a kormány elengedte a kisbirtokosok adóhátralékát, és felmentette őket a kötelező adófizetés súlyos terhei alól. Ez a döntés azonban éppen a visszajára fordult. A parasztság e döntést a kormány gyengeségének tartotta, és attól tartott, hogy előbb-utóbb a módos gazdák birtokára is sor kerül. Ez a félelem nem volt alaptalan, hiszen Hamburger a szocializálás kiterjesztésének fokozatosságát említve, megjegyezte, a kisbirtok kézbe vételével még ráér. Nyisztor György a cselédség és a módos gazdák közötti harc kiéleződését őszre várta. Varga Jenő már említett, 1920-ban készített munkája szerint a csekély számú 50-100 holdas gazdák birtokában igen tekintélyes mennyiségű földbirtok áll rendelkezésre, „amelynek felosztásával sok földéhes embert ki lehetne elégíteni... Ott, ahol ez szükségesnek mutatkozik, fel kell majd áldozni a földosztás céljaira – a nem intenzíven művelt – nagybirtok egy részét is”.⁸¹ A tanulságokon okulva, Varga Jenő elvileg már nem zárkózik el a földosztás gondolatá-

⁸⁰ Varga Jenő: *A földkérdés a magyar proletárforradalomban*. A Németországi Egyesült Kommunista Párt Magyar Csoportjának Kiadása, Berlin, 1921.

⁸¹ Varga Jenő: *A földkérdés a magyar proletárforradalomban*, 22.

tól. Noha tart a termelés visszaesésétől, de az osztást szinte kizárólag az 50 hold feletti paraszti birtokokra terjesztené ki, a szocializált nagybirtok többségének töretlen megőrzése mellett, és esetükben már nem számol a jól prosperáló paraszti birtokkal.

Az áprilisi napokban erről még nem volt szó, noha a szélső kommunizálók a parasztságnak tett gesztust megfutamodásnak vélték. A hivatalos álláspont a kisbirtokosságot a dolgozó osztályok szövetségésének, testvéreinek tekintette, hiszen az új rend őket is felszabadította az uzsora, a nagybirtok uralma alól. Az új rendszer a földjét megművelő kisbirtokost nem zavarja meg, és nyugodtan végezzék megszokott tevékenységüket. De ha a kisbirtokosok helyt adnak a falut elárasztó rémhíreknek, hazugságoknak (a vallás gyakorlásának megtiltása, nőközösség, a kisbirtok, a házak elkobzása), és elrejtik az élelmiszert, a szállítást megtagadják, a proletárdiktatúra államával találják szemben magukat. A földmunkások pedig „nem engedték a lelkükhöz férni a földosztás szocialistaellenes jelszavát akkor sem, amikor felülről hirdették, és még kevésbé engedik meg most”.⁸² Ezek a gyermekes, léletszerűtlen megnyilatkozások a falusi szegénység körében inkább haragot váltottak ki. Nem véletlen, hogy a falusi direktóriumok nagy részben végrehajthatatlannak tartották a szövetkezetek létrehozását. Követelték a földosztás megvalósítását elsősorban a falvak, a községek határában lévő nagybirtok tulajdonában levő birtoktestek esetében. Szenvedélyesen léptek fel a nagy földbérlet ellen. Nem véletlen, hogy a falusi szegénység távol tartotta magát az áprilisi választásoktól, míg a szocializált nagyüzemek volt uradalmi cselédei, akiknek az anyagi helyzete jelentősen javult, az ekkor éppen vörös szalagot viselő intéző úr-elvtárs vezetése alatt, voksoltak.

A szociáldemokrata Takács József, akinek a kormányzótanács áprilisi 3-i rendelete nagy csalódást okozott, 1920–1921-ben megjelent munkáiban a 200 holdnál nagyobb birtokok állami kisajátítása mellett nyilatkozott. E kisajátított birtoktesteket pedig a kisbirtokok számának szaporítása érdekében a földnélkülieknek és a törpebirtokosoknak kell juttatni.⁸³

⁸² Népszava, 1919. április 12. A falu népét...

⁸³ Varga Lajos: Takács József, a szociáldemokrata agrárpolitikus. In: Magyar agrárpolitikusok a XIX. és a XX. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 139–176.

Böhm Vilmos emlékiratában jegyzi meg, hogy a nagybirtok megőrzése az ellátás problémáit nem oldotta meg. „A mezőgazdasági proletariátus milliányi embere megcsaltnak érezte magát. A falu tömege nem kapott a forradalomtól semmit... a birtokosgazda mellé szegődött és a forradalom ellen fordult.”⁸⁴ Megjegyzendő azonban, hogy a cselédség, részben a földmunkásság jogi és anyagi helyzete javult. A birtokos parasztság, leszámítva falusi politikai vezető szerepének átmeneti elvesztését vagy megnyirbálását, gazdasági helyzete áprilisban, a háborús rekvirálásokhoz hasonlítva számottevően ugyan nem romlott, már csak az adókötelezettség eltörlése miatt sem, mégis a proletárdiktatúra rendszerét egészeiben nem fogadta el, azzal fokozatosan szembefordult.

A javak általános társadalmi tulajdonba vételének gyorsított tempójú menetébe szervesen beletartozott a lakóházak szocializálásáról szóló X. számú kormányzótanácsi rendelet. Mielőtt azonban a kormányzótanács lakáspolitikáját áttekintenénk, érdemes rápillantani a főváros népességének alakulására, illetve a lakáshelyzet állapotára a Budapest számokban 1919 című kiadványsorozat alapján.⁸⁵

A főváros tíz kerületének a lakossága a csaknem ötödfél évre elhúzódo világháború és az azt követő néhány hónap alatt mintegy 200 000 fővel gyarapodott, noha a város természetes szaporodása jelentősen csökkent. Míg a századforduló első évtizedében a természetes szaporodás 65 557, addig 1911 és 1919. május vége között 14 570-nel többen haltak meg, mint születtek. (A halálozás 1917 májusa és 1919 májusa között tetőzött, amikor az elhaltak száma 23 512 fővel haladta meg a születések számát.)

Tekintettel a lakáskérdésre és a közéleti levezetésre, egy májusi rendelet alapján a főváros népességének alakulásába beszámították a rendőri igazgatásba bevont településeken élőket is. Ez Újpest: 66 536, Rákospalota: 46 789; Kispest: 47 488; Erzsébetfalva: 43 971; Pestszentlőrinc: 9393;

⁸⁴ Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben, 351–353.

⁸⁵ Ez a június 13.–augusztus 1. között hetenként megjelent kiadvány (összesen 7 szám) hivatalosan a Budapesti Munkás- és Katonatanács közlönye volt. A megjelentetést az áprilisban megválasztott fővárosi tanács elnöksége április 20-án határozta el abból a célból, hogy a lakosság, de különösen a tanácsok tagjai valóságosan ismerjék meg a lakosság életkörülményeit. A statisztikai anyagok feldolgozását háromtagú bizottság – Ágoston Péter elnök, Sidó Zoltán, Pásztor Mihály – irányította. A tematikus számok közül néhány: Hányan laknak Budapesten?; Lakók és lakások (ezt közli az MMTVD 6/A.); A népmozgalom a háború idején; Az öngyilkosságok alakulása.

azaz összesen 214 177 lakos. A 10 kerület lakossága 1 051 374 volt. A felsorolt településekkel együtt: 1 265 551. (Az 1920-as népszámlálási adatok szerint a főváros 10 kerületének lakossága 928 996 fő volt).

A főváros lakosságának rohamos növekedése a 20. század második évtizedében kizárólag a bevándorlásból eredt. Két és fél év alatt (1917. májustól) a betelepülők száma meghaladta a 200 000 főt. A betelepülés különösen az összeomlást követő hónapokban nőtt rohamosan, és az óriásira duzzadt népesség elhelyezése és élelmezése szinte megoldhatatlan feladat elé állította a városvezetést.

Az 1910-es adatok szerint a fővárosi lakások 55,2%-a egyszobás volt, és a főváros lakóinak 36,1%-a zsúfolódott össze ezekben a lakásokban: 1910-ben csaknem 300 000 fő élt 42 287 lakás egy szobájában negyedmagával. Szobánként 6 lakóval 69 373 (8,6%) személy élt. (Ekkor kezdődött el a lakásépítkezések látványos visszaesése, ami a háború éveiben gyakorlatilag meg is szűnt.) Ezt a szomorú helyzetet valamelyest oldotta, hogy a fővárosi lakosok 30%-a legfeljebb másodmagával lakott egy- és kétszobás lakásban. A lakások csekély felszereltsége, a fürdőszobák, WC-k, gyakran az önálló konyhák hiánya csak súlyosbították az általános helyzetet. A lakások túlnyomó többsége 2-3 helyiségből állt. A háztartások számának növekedésével nem tartott lépést a lakásépítkezés. A fővárosban és környékén 1919 tavaszán a szobák száma 360 000, a konyhák száma 170 000, amely 40 000 cselédszobával egészült ki. Az 1920-as adatok szerint a tíz fővárosi kerület lakásainak száma – beleértve a szoba-konyhát, de a nyolc- vagy annál többszobás lakást is – 205 645 volt.⁸⁶

A fővárosban és környékén a három- és négyszobás lakások száma megközelítette a 20 000-rét, míg az ötszobásnál vagy annál nagyobb lakások száma alig érte el az 5000-et. A nyomasztó lakásínség a társadalmi elégedetlenség egyik melegágya volt. A különféle kormányzati vagy éppen vállalati kezdeményezések valamelyest enyhítették e súlyos problémán, de a korszerűtlen, egészségtelen bérkaszányák világát csak tovább nyomasztotta, kilátástalanná tette a háború négy éve. Így nem

⁸⁶ Budapest Statisztikai Évkönyve 1921–1924. XIII. évf. 16–17. Az egy- és kétszobás lakásokban 639 525 fő lakott.

véletlen, hogy a forradalmas hónapokban megkerülhetetlenné vált a lakáshelyzet valamilyen orvoslása.

A lakáshelyzet enyhítésére, az anomáliák orvoslására a demokratikus forradalom idején állították fel a lakáshivatalt, melynek elnöke Garbai Sándor lett, aki már a háború idején 25 000 munkáslakás építésének megkezdését javasolta. Mint kormánybiztos tárgyalta az építkezési vállalkozókkal, méltányos árak fejében adókedvezményt helyezett kilátásba. Jelentős állami kölcsön folyósítása is napirendre került: 1918 novemberében–decemberében a központi lakáshivatal bírálta el a lakásigénylő beadványokat, foglalkozott a szállodák, üzletek, nyaralók lakás célú igénybevételével, a kényszerköltöztetéssel, míg a kerületi irodák a lakbérek bonyolult kérdéseivel, a tulajdonos, a főbérlő és az albérlő vitáinak rendezésével. A lakáshivatal megtiltotta a lakbéremelést, minisztertanácsi rendelet szabályozta a hadba vonultak lakbértámogatását vagy a lakbérhátralékok folyósításának átütemezését. Decemberben a lakáshivatal működését a nagy ügyfélforgalom miatt egy hónapra bezárták. A kérelmezők áradatát növelte a megszállt területekről menekültek megállíthatatlan beözönlése, mégis kb. 20 000 beadványt kedvezően bíráltak el. A lakáshivatal arról is rendelkezett, hogy az egyes nagy lakásokban működő irodákat, hivatalokat kaszárnnyákba vagy üresen hagyott ingatlanokba helyezték át. Rendelkeztek összeköltöztetésről vagy kényszerköltöztetésről. A súlyos problémát bonyolította 1919 elején a KMP teljesíthetetlen követelése a lakbérfizetés megtagadásáról, amit 1919. március 21. után azonnal érvénytelenítettek.⁸⁷

A tanácsrendszer természetesen megörökölte a súlyos, megoldhatatlannak tűnő lakáshelyzetet, de a „Mindenkihez!” szülő, a tanács hatalmat bejelentő proklamációban a bányák és üzemek, a nagybirtok stb. szocializálásának programjában a lakóházakról nem történt említés. A kormányzótanács első, március 22-i ülésén Bokányi Dezső, némileg váratlanul, javasolta a lakáshivatal korábbi vezetőjének, Gungl (Gungel) Ferenc lakásrekviráló rendelettervezetének elfogadását.⁸⁸ Kun Béla rövid, de kategorikus válaszában elutasította Bokányi javaslatát (Gungl

⁸⁷ A szociálpolitikáról, a lakáspolitikáról bőséges anyagot közöl Petrák Katalin: *Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája, 1919* című könyve (60–80.) A szerző ugyanakkor nem tartotta feladatának a kormányzótanácsban lezajlott parázs vita nyomon követését.

⁸⁸ FKT 53.

Ferencről rossz véleménye volt), és ajánlotta, hogy ezt a fontos kérdést három nappal később vitassák meg. Az elveket – úgymond – előzetesen megtárgyalja Rónaival, aki munkatársaival megfelelő jogi formába önti az intézkedést. A figyelmes Rónai a Kunnal folytatott egyeztetés során elfogadta az orosz gyakorlatot, és március 25-én, az üzemek szocializálásáról szóló rendelettel egy időben terjesztette elő a lakóházak szocializálásáról szóló rendeletet (megjelent a Tanácsköztársaság hivatalos közlönye 1. számában, március 26-án, míg a *Népszavában* egy nappal később), melynek érvényességét, Böhm Vilmos javaslatára, a megszállt területek fontosabb városaira is kiterjesztették Brassótól Pozsonyig, Újvidéktől Kassáig. Ezt a kormányzótanácsi rendeletet a szociális termelés népbiztosának március 29-i és április 4-i utasítása a főváros környéki valamennyi településre (városra, nagyközségre), megyeszékhelyekre, valamint Ceglédre, Lőcsére, Iglóra is kiterjesztette.⁸⁹ A rendelet térbeli kiterjesztése, hatályosítása ezzel az utasítással ugyan nem ért véget, ugyanis több város direktóriumra mentesítést kért a rendelet bevezetése alól, mivel a városban, településen kevés a bérház (Csongrád, Kiskunhalas, Pápa).⁹⁰

A tíz paragrafusból álló X. sz. kormányzótanácsi rendelet értelmében minden lakóház a beltelekkel, a mellékhépekkel egyetemben az állam tulajdona, és minden lakó meghatározott lakbért köteles fizetni, beleértve az ingatlan korábbi tulajdonosát is, vagyis nemcsak a nagytőkésre, a bérháztulajdonosra, háziúrra, hanem valamennyi háztulajdonosra kiterjedt. A rendelet ugyanakkor különbséget tett a munkás, a tisztviselő által épített, szerzett ház és bérház között annyiban, hogy az ott lakó munkásnak nem kell lakbért fizetnie, csak telekadót. (Egy későbbi módosítás után a munkás, a tisztviselő házában lakó bérlő albérleti díja „a tulajdonost” illette.) A szóban forgó ház minősítését (munkás vagy tisztviselő háza) egy háromtagú bizottság állapítja meg. Amennyiben minden ház a Tanácsköztársaságé, az ilyen ház sem adható vagy idegeníthető el. A ren-

⁸⁹ *A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek*, 286.

⁹⁰ Petrák Katalin: *Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája*, 65. A szerző a rendelet végrehajtásával vagy a felmentéssel kapcsolatban részletes adatokat közöl. Ezzel kapcsolatban például a rákoscsabai *A szovjet* című időszaki lap április 6-i száma az első oldalon kiemelt címmel közölte, „Valamennyi ház a Tanácsköztársaságé”.

delet hatálya nagyjából a városi lakásokra, bérházakra vonatkozott, falusi portákról nem tett említést, azokat nem érintette, ám a rendelet elvileg bármikor egyéb településekre is kiterjeszthető volt. Nem szólt az iparosok, kereskedők, szabadfoglalkozásúak házairól, a kisebb városokban lakó gazdák épületeiről. A jogszabály tulajdonképpen egy csapással, a szocializálással kívánta megoldani vagy enyhíteni a lakásínséget. A társadalom egészét érintő problémának ez a programja, kezelése és megoldása gyökeresen különbözött a nagyüzemek államosításától, amelynek kihirdetése a munkásság körében általános támogatásra talált. A lakások tulajdonviszonyának ilyen gyökeres megváltoztatása alapján elhibázott volt, hiszen ez a rendelet az államot jelölte meg kizárólagos tulajdonosnak a palotáktól, a kastélyoktól, a fényűző villáktól, a bérpalotáktól a bérkaszányáig, a családi kertes házakig, a bolttal vagy műhellyel egybeépített szerény iparosházakig.

A gyakorlatban a rendelet alkalmazása, érvényesítése – elsősorban a fővárosban – a proletárok által igénybe vett lakásokra vonatkozott. Már az első paragrafus számtalan értelmezésre, a tanács hatalom elleni hangulatkeltésre, elégedetlenségre adott lehetőséget, amelyet az új rendszer ellenfelei ki is használtak. Ráadásul a korabeli megfigyelők szerint katonai egyenruhát viselő egyének, csoportok a magánlakásokat sorra járták, magukat hatóságnak tüntették fel, és jogosulatlanul rekviráltak lakásokat, egyéb helyiségeket.⁹¹

A rendelet foglalkozott a lakberek beszedésének rendjével, a házfelügyelők feladataival, nem tisztázta azonban a még 1918 őszi felállított lakáshivatal helyzetét, működését, jóllehet befolyása szemmel láthatóan csökkent, de nem szűnt meg. Ugyanakkor, főleg a fővárosban, a sebtében felállított kerületi vagy egyéb bizottságok megkezdtek a lakások számbavételét, a rekvirálásokat, akár kilakoltatásokat. Ezek az intézkedések, önkényeskedések elégedetlenséget keltettek, és jelezték a működési zavarokat is, amelyek felszámolását, valamint a központi irányítás megteremtését célozta a kormányzótanács XV. számú, március 28-i rendelete. Az ülésen a szocializálást irányító Böhm Vilmos ismertette részletesen az új rendeletet. Eszerint a régi lakáshivatal illetékessége megszűnt, és a korábban benyújtott igények is tárgytalanok. Hosszabb vita után fel-

⁹¹ *Népszava*, 1919. március 26.

állították a háromtagú központi lakásdirektóriumot, amelynek tagja lett Drahovszky Antal vasesztergályos, szaktanácsai tag, Braun Mór ugyan-csak vasesztergályos és Németh Vilmos.⁹² Böhm előterjesztése alapján a lakáselosztás fő rendező elve: „minden felnőttet megillessen egy szoba, és egy család három szobásnál nagyobbba nem vehet igénybe, de tekintettel kell lenni a foglalkozásához szükséges helyiségekre (műhely, műterem, rendelő). Az igénybevételnél figyelembe kell venni a gyermekek számát, korát, nemét. Böhm mások helyeslése mellett hangsúlyozta, hogy bármennyire fontosak a büntető rendelkezések, azok, akik a lakásbizottság engedélye nélkül önkényesen lakást rekvirálnak, akár 10 évig terjedhető fogházbüntetéssel vagy 50 ezer korona pénzbüntetéssel sújthatók. A visszaéléseket – vélekedett a Weltner szerkesztette *Népszava* – nem a szervezett munkások megbízottai, hanem az újonnan a mozgalomba becsempészett szélhámosok, álhírlapírók, átvédlett anarchisták, vérszomjas, nyégle katonatisztek követik el, akik tenyésztek az ellenforradalmat brutális, terrorisztikus rémületet keltő magatartásukkal, intézkedéseikkel, azért csak az írásos, hivatalos, pecsétellátott igazolvánnyal rendelkező személyek intézkedhetnek.⁹³ A kormányzótanács által felállított háromtagú lakásdirektórium mintájára alakultak meg az új összetételű városi, a fővárosban a kerületi lakásdirektóriumok, bizottságok, amelyek tagjait hivatalos okmányokkal látták el, szemben az egyéb, önkényes rekvirálókkal. Az új bizottságok pedig az utca- és házbizalmiakból álló lakásfelkutatási testületet, csoportot állítottak fel a leendő rekquirálás céljaira.⁹⁴

⁹² Garbai Sándor a lakásdirektórium összetételének vitája során a lakáshivatal korábbi vezetőjét Gungl (Gungel) Ferencet is javasolta már csak tapasztalatai okán, noha Kun Béla mindvégig tiltakozott, és Böhm sem lelkesedett érte, de engedve Garbai óhajának, a munkálatokba, ha nem is kinevezett direktóriumi tagnak, de bevonták. A munkástanácsok vagy kerületi bizottságok kommunista tagjai szívesen látták volna ott Vágó Bélát, míg a szélsőséges intézkedéseiről elhíresült Somló Dezsőnek is voltak támogatói. Böhm a kommunisták javaslatát ellensúlyozandó, megemlítette a passzív Saly Edét, akit nem fogadtak el, de Somlót sem véglegesítették még az április 6-i ülésen. A rendelet végrehajtását – főleg a kerületek ellenállása miatt – nem sikerült megvalósítani, és még a régi lakáshivatal is működött itt-ott, és mellette a kerületi bizottságok. A munkástanácsok április 10-e után vették kezükbe a lakásügyet.

⁹³ *Népszava*, 1919. április 1. A forradalom martalócai. A *Vörös Újság* április elsejei, a „Forradalom” című írása elítélte az elszaporodott önkényeskedéseket.

⁹⁴ A rendeletet ismertette a *Vörös Újság* 1919. március 29-i száma.

A jelek szerint azonban a létrehozott háromtagú központi direktórium és bizottságai nem tudták megfelelő keretekbe terelni a lakáskiutalást, és érvényt szerezni az alapelveknek. Ezek szerint, elsősorban a lakás nélküli proletár családok, a lehetetlen körülmények között élők és azok voltak jogosultak, akik háromnál többen szorongtak a szoba-konyhában. Bármennyire humánusak voltak is ezek az alapelvek, a valóságban azonban megvalósíthatatlannak bizonyultak. Átmeneti bevezetésük csak érvényes fellépés árán volt keréskülvihető. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a még 1918-ban felállított lakáshivatal tevékenysége egy csapásra nem szűnt meg, és az általa korábban kiadott lakáskiutalást, az érintett személy, érvényesnek tartotta. A „forradalmi” rekvirálóbizottságok vagy fegyveres osztagok – a szigorú központi döntések ellenére – sem szüntették meg ténykedésüket, és folytatódtak az erőszakos lakásfoglalások, az összeköltöztetések és lefoglalások. A *Népszava* április eleji számai rendszeresen ismertették a lakásigénylés, a hivatalok működésének rendjét, a házfelügyelők, a házbizalmiak aránytalanul megnövekedett feladatait. A lap beszámolt a különféle panaszokról, visszaélésekről, és megállapította, hogy egyes házbizottságok, házbizalmik túllépték hatáskörüket, „semmilyen önkényes átköltözést, lakáscserét ne rendeljenek el, mert az átköltözés lebonyolítása kizáróan a lakásbizottság hatáskörébe tartozik”.⁹⁵

A polgármesterek leváltása után a főváros kerületeiben a közigazgatás élére került direktóriumok szinte minden percben érzékelték a lakáskérdésben rejlő feszültségeket. Április elején a kerületi ideiglenes munkás- és katonatanácsok 2-2 megbízottja tárgyalt a kinevezett lakásdirektórium tagjaival, akik egyhangúan követelték a haladéktalan decentralizációt, vagyis azt, hogy a lakásügyet kizárólag a kerületi munkástanácsok kezeljék. A vita során Drahovszky Antal, a lakásdirektórium elnöke kérte, hogy a kerületek által javasolt eljárás végrehajtását függesszék fel, és a kormány intézkedéséig a központi lakásdirektórium tartsa meg hatáskörét, és csak az általa kiadott rendelkezések legyenek irányadók.⁹⁶

⁹⁵ *Népszava*, 1919. április 3. Felhívás a házbizottságokhoz és a házak bizalmi-férfiaihoz.

⁹⁶ *Vörös Újság*, 1919. április 6. Kerületenként akarják intézni a lakásügyet.

Ezt az ellentmondásos helyzetet kívánta tisztázni a kormányzótanács április 6-i ülése, amely kizárólag, egyetlen napirendi pontként a lakásügy áttekintésével foglalkozott. E tanácskozást a kormányzat zavaros, mondhatni válságos napjaiban, az április 3-i zendülés után, a választások előtt tartották. Mindenesetre a március 30-án közzétett, a lakáskérdésről szóló, XV. sz. rendelet végrehajtásáról összefoglaló jelentés aligha kerülhetett a már említett kormányülés elé. A Szocializálási Népbiztosságot elhagyó Böhm már nem, míg a három nappal korábban kinevezett Varga Jenő még nem tehetett érdemi előterjesztést. Annyi azonban mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az áldatlan lakáshelyzet politikai jelentőségűvé vált.

Az április 6-i ülést megnyitó Garbai Sándor szerint a helyzet egyszerűen tűrhetetlenné vált, noha a dolgokat már nem a lejáratott régi lakáshivatal intézi, irányítja, hanem önkényeskedő „vállalkozók”. Garbai ekkor is kérte a régi hivatalvezető, Gungl meghallgatását, aki szerinte új tervezetet dolgozott ki. A kormányzótanács tagjai ismét elutasították Garbai indítványát, de a szélsőséges intézkedéseket favorizáló Somló Dezsőt sem akarták meghallgatni, főként a szociáldemokrata népbiztosok nem, noha Fiedler Rezső szerint a tömeg [sic!] benne bízik fanatizmusa és vezetői alkalmatlansága ellenére. Varga Jenő a legnagyobb bajt nem a rendeletek sokaságában, hanem a lakáselosztás gyakorlatában látta. A megoldást nem a központi intézményben, hanem a kerületi bizottságok működésében kell megtalálni. Ugyanezt szorgalmazta Szabados Sándor és Bokányi Dezső is, de ez utóbbi határozottan kijelentette, hogy pusztán személycserével, átszervezéssel a kérdés megoldhatatlan. A problémák sokkal mélyebbek. A tömegek körében egy hisztériát keltő (jegyzőkönyv szerint fellovaló) agitáció folyik. Egyenlősítő hirdető kommunisztikus szerveződések tevékenykednek a kormányzótanács ellen, és ha „nem lépnek fel időben és határozottan ellenük, ezek három hét alatt a kormányzótanács nyakára lépnek”. Nem lehet a tömegben hagyni azt az érzést, amit korábban Szamuely hangoztatott, miszerint két hónap múlva legördül a függöny, és ti (a munkások) még mindig büdös lakásokban laktok. Bokányi hangsúlyozta a lakásépítés megkezdésének szükségességét, de egyúttal leszögezte, hogy a jogos igénylőkkel meg kell értetni a tényt: nincs elegendő elosztható lakás. Teljesíthetetlen, hogy a proletárcsaládok 2-3 szobás lakáshoz jussanak. „Le kell redukálnunk

a 3 szobás igényeket két szobásra”, ahogyan a rokkantaknak is meg kell mondani, hogy igényeiket az állam nem tudja teljesíteni. Garbai Sándorhoz hasonlóan a vitában Hevesi Gyula is lehetetlennek tartotta a gyors megoldást, de átmeneti megoldásként a kislakások gyorsabb átadását, a tömeglakások lakhatóságának javítását szorgalmazta. Böhm Vilmos szenvedélyes hangú felszólalásában kijelentette: a lakáselosztást mindaddig becsületesen megoldani nem lehet, amíg eltűrik azt az agitációt, amely a kormányzótanács ellen folyik, immár nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is. Az agitáció jelszava: „burzsoák ki a lakásból a kültelekre”, a valóságban orvosoknak rendelőit, építészek műtermeit elveszik, és proletárszámba menő embereket egyszerűen összezsúfolnak. Nyers bosszúból nem lehet a burzsoáziát a külterületekre kiűzni. Varga Jenő ehhez hozzátette: ő ugyan nem sajnálja a tétlen burzsoáziát, de az önkényes lakásfoglalók nem tesznek különbséget „a tétlen burzsoák és a burzsoa ruhában járó intellektuálisok között”. Így vadították el a mérnököket, a tanárokat, a vegyészeket a proletárdiktatúrától – jelentette ki.⁹⁷

A bonyolult lakáskérdésben keletkezett feszültségek összetettségét valóságosabban, tárgyilagosabban látókkal szemben fogalmazódott meg a gyors „forradalmi” megoldást keresők álláspontja. Rónai Zoltán szerint bizonyos dolgokat meg kell oldani, még akkor is, ha a döntések igazságtalanok. Az orosz példa szerint – állapította meg – a burzsoáziát kitelepítették vagy áttelepítették. Magyarországon, amennyire lehetséges, össze kell őket szorítani, de ez szervezeten, törvényesen (vagyis rendeletekkel alátámasztva) valósuljon meg, aminek végrehajtásához, lebonyolításához, levezényléséhez lakásdiktátorokra van szükség. Ezen a kormányülésen Kun Béla nem vett részt, de ő a megoldást teljhatalommal felruházott lakásdiktátor(ok) kinevezésében látta.

Kondor Bernát, közéleti népbiztos, az át- vagy az összetelepítésekre vonatkozó véleményt határozottan elutasította, annál is inkább, mert a fővárosi lakások 10-15%-a mondható nagylakásnak. Az áttelepítést a leghatározottabban el kell utasítani – ismételte meg.

A szélsőséges megoldásokat ajánló Szamuely és Vágó egybehangzóan a kiutasítások, a kitelepítések mellett nyilatkozott. Szamuely szerint, aki nem végez produktív munkát, a bankokból kivett pénzéből él, ki kell

⁹⁷ FKT 188.

utasítani, és meg kell akadályozni, hogy esetleg vidékről a fővárosba utazzon. „A szovjetek engedélyéhez kell kötni azt, hogy valaki (nemcsak a burzsoá) Budapestre utazhassék.” A Hevesi által javasolt takarítási munkákat – így Szamuely – pedig a burzsoákból álló dologtalanokkal kell elvégeztetni.

Vágó még Szamuelyt is túltett. Álláspontja szerint a lakásprobléma 80%-a simán megoldható a külföldiek hazaküldésével, míg a földbirtokosokat, huszártiszteket a fővárosból ki kell zsúppolni. „A galíciai zsidókat nem szabad itt tartani.”⁹⁸ Vágó szerint Somló Dezső azon kijelentésének, hogy a proletárok azonnal költözzenek be a palotákba, nagy a jelentősége. Rengeteg hivatal szabadítható fel lakás céljára. Javasolta, hogy a szakszervezetek költözzenek a Parlamentbe. Akárcsak Szamuely, Vágó is többször megismételte, hogy mennyire fontos és szükséges a burzsoák, a lipótvárosiak, a demimondók [kétes elemek] gyors kitelepítése. A végrehajtáshoz azonban a lakásbizottság helyett kinevezett diktátorra van szükség. (Érdekes egybeesés Rónai és Vágó felfogása a diktátorokról, bár Rónai az összeköltöztetést és nem a kitelepítést ajánlotta. Az összeköltöztetés a társbérletek létrehozását eredményezte, újabb „osztályellentéteket” teremtve.)

Úgy tűnik, hogy Vágó és Szamuely érveléseikben felhasználta a szélsőséges antiszemita propagandának a galíciaiak Magyarország előzőnléséről szóló koholmányait. Ezek a valótlán vélemények különösen a háborús években terjedtek el. A megtévesztő, hamis állításokat a konzervatív statisztikus, Kovács Alajos, *A zsidóság térfoglalása Magyarországon* címen 1922-ben megjelent művében elutasította. 1923-ban pedig Török Pál Venetianer Lajos *A magyar zsidóság története* című könyvéről írt kritikájában állapította meg, „hogy Galíciából hazánkba irányuló zsidó bevándorlás nincsen” (490.). Az 1910-es népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy Kárpátalján (öt megye – Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa – 1 191 354 lakosából 161 712 fő tartozott a zsidó felekezethez, azaz a lakosság 14%-a. Ezt az arányt mindenekelőtt Budapest (23%), Nagyvárad (23,6%), Szatmárnémeti (20%) haladta meg. A századforduló több mint 800 000 fős zsidóságának 1,9%-a volt galíciai születésű. Ez az arány még Máramaros megyében is csak 2,3%. Vagyis a zsidóság növekedése arányban állt általában a népesség szaporodásával a kivándorlás ellenére. A háború alatti években néhány ezerre tehető az orosz ortodox zsidók megjelenése, akik az ausztriai honosságúakkal érkeztek Magyarországra; illetve továbbutaztak, főleg Bécs környékére.

A kérdést részletesen tárgyalja Walter Pietsch: *A zsidók bevándorlása Galíciából és a magyar zsidóság. Valóság, 1988/11.*; Varga László: *A zsidó bevándorlás. Századok, 1992/3.*; Konrád Miklós: *A galíciai zsidó bevándorlás mítosza. Századok, 2018/1.*

Garbai szerint a diktátori állás létesítése nem megoldás. El kell fogadni Böhöm javaslatait és ajánlásait, mely szerint az április 7-én, másnap megválasztandó kerületi munkástanácsok mellett működő hattagú lakásbizottságok (még egy-egy főt a kormányzótanács delegál) saját hatáskörükben biztosíthatják az optimális megoldást. Átmenetileg a kormányzótanács elfogadta ezt a javaslatot.

Vágó és Szamuely mindvégig az erős centralizáció, a diktátorság bevezetése mellett hadakoztak. Ők a felülről, de inkább az általuk és szélsőséges híveik által irányított és kezdeményezett, „spontán” megmozdulásokat támogatták. Bár szavakban nem vonták kétségbe a kerületi munkástanácsok kompetenciáját, de bizalmatlanok voltak azokkal szemben, már csak szociáldemokrata többségű összetételük miatt is. A képzett, szervezett munkásság nem volt kapható felülről irányított kitelepítési akció lebonyolítására.

A lakásügyet józanabban szemlélő és értelmező népbiztosok az április 6-i kormányülésen jól tudták, hogy objektív okok miatt ez a súlyos társadalmi probléma kedvező módon nem megoldható. Úgy vélték, hogy a mesterségesen felheccelt tömeggel meg kell értetni, hogy lehetetlen a gyors megoldás. Ekkor még úgy gondolták, hogy a közeli napokban megválasztandó munkástanácsok mellett működő lakásbizottságok megfelelően kezelhetik majd a kérdést.

Az éppen elfogadott határozat érvényesítése azonban nem volt zökkenőmentes, hisz Kun Béla az április 8-i kormányülésen – váratlanul a szocializálásra szóló eszmecseré kellős közepén – ellentmondást nem tűrő hangon javasolta, hogy „Vágót és Szamuelyt diktatórikus teljhatalommal kell az élére (ti. a lakásügyek) állítani, ahol a helyzet továbbra is tarthatatlan, és a részletekről tovább nem kell beszélni”. (Ezt a népbiztosok elfogadták.)¹⁰⁰ E döntésben közrejátszhatott a tanácsválasztások utáni néhány napos átmenet bizonytalansága, hisz még nem alakult meg a kerületek munkástanácsa, direktóriuma, így a lakásbizottságok sem. Kun ezt a helyzetet használta ki a leendő diktátorok javára, amit Szamuely már 6-án javasolt.

⁹⁸ FKT április 6-i ülés, 178–190.
¹⁰⁰ Uo. 233. Az április 8-i ülés. E döntésről további részletek nem derültek ki. A *Vörös Újság* és a *Népszava* hivatalosan közölte a bejelentést.

A kormányzótanács a két lapot – a *Vörös Ujság*ot és a *Népszavát* – felszólította a változás részletes ismertetésére, amelyek közül a *Vörös Ujság* közlése átfogóbb volt.¹⁰¹

A két teljhatalommal felruházott népbiztos közleménye, helyesebben sorszámmal ellátott parancsai (egy hét alatt közel 20) szerint a lakáshivatal 300 alkalmazottját azonnal elbocsátották, mert nem a proletariátus érdekében dolgoztak, és „a diktatúra hatalmát kis, piszkos érdekeik megmentésére akarták felhasználni”. Ezt a rosszindulatú, több száz dolgozót érdemtelenül denunciózó állítást Vágó és Szamuely néhány nap után korrigálták. „... Kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az elbocsátottak legtöbbször nem vétett a proletárérdekek ellen, nem volt megbízhatatlan”, amiről igazolást is kaptak. Az átszervezéssel kapcsolatban munkájukra az új vezetés azonban már nem tartott igényt.¹⁰²

A mesterségesen kiélezett osztályharcosság szellemében helyükre csak proletárokat alkalmaznak. Közleményükben kijelentették, hogy minden korábbi felmérést, igényt, kiutalást hatályon kívül helyeznek, és új lakáskatasztert állítanak össze. A házfelügyelők, bizalmiak, halálbüntetés terhe mellett, minden lakásról három napon belül kimutatást készítenek. „Vidékről, külföldről, főleg Galíciából beköltözött, naplopó, árdrágító elemeket (a Vágó-féle, vallási megkülönböztetést felváltotta a demagógiával áthatott „osztályszemlélet”) rövidesen eltávolítjuk Budapestről. Számuk 200 000-re tehető.” Valójában a 32 538 egy- vagy kétszobás lakásban lényegesen több, mint százezer izraelita hitfelekezethez tartozó személy lakott. Számuk a fővárosban 1920-ban: 215 512 volt. A közlemény engedélyezte a burzsoá családok, rokonok összeköltözését, de 3 szobásnál nagyobb lakást nem igényelhettek. Kulturális intézmények, valamint a gyermekvédelem céljaira lefoglalták a kastélyokat, palotákat, nyaralókat. Rekvirálták a nyilvánosházakat, a titkos találkahelyeket.

A kiadott parancs értelmében néhány napig a hivatal működését szüneteltették, a korábban benyújtott kérvények, igények 2/3 részét elutasították. A lakáskiutalást, az elosztást, főleg a fővárosban, a központi

hivatalnak tartották fenn. Ezek a központi, de egyben diktatórikus intézkedések ugyan a helyi, kerületi önkényeskedéseket visszaszorították, egyben újabb visszaélésekre adtak lehetőséget, ami természetesen kiválította a helyi, kerületi bizottságok elégedetlenségét.

A fővárosi munkástanács 80-as intézőbizottságának május 22-i ülésén Hirossik János visszautalt az áprilisi lakásügyi káoszra, amelynek kezelését lakásdiktátorokra bízta, „akik három napon keresztül úgy intézkedtek, hogy azt, aki lakásért mert jönni, forradalmi törvényszék elé állították... Vajon Vágó és Szamuely még most is lakásdiktátorok? A kérdést szanálni kell, és el kell döntenie a lakásügy hová tartozik”.

Pór Ernő szerint is a lakásügyet decentralizálni szükséges, és a kerületekre kell bízni. „A lakásügyi diktátorság elhibázott dolog.”¹⁰³

A román intervenció után a két kinevezett népbiztos lakásügyekkel már nem foglalkozott, a lakásügyek irányítása a Szocializációs Népbiztosság alá tartozó országos lakásbizottsághoz került, melynek élére az önkényeskedéséről is elhíresült Somló Dezsőt nevezték ki. Június végétől a kőbányai munkástanács elnöke, Brunner József került a lakáshivatal élére. Az országos lakásbizottság összefoglaló jelentése szerint május 26-ig 21 613 lakásigénylő beadványát teljesítették, az igénylők száma azonban ennek többszöröse volt.¹⁰⁴

Pontos adatokat a kiutalt lakások számáról, főleg országosan, lehetetlen megállapítani, de június közepéig csaknem 24 000 (23 927) család kapott új lakást a fővárosban, ami csaknem 80–100 000 személy hajlékhoz jutását jelenti.¹⁰⁵ A problematikus intézkedések ellenére is ez jelentős eredmény volt, noha a demokratikus forradalom idején is 20 000 lakásigénylést bíráltak el.

A hajlékkal sem rendelkező elnyomottak érdekében képviselt jóhiszemű, jó szándékú lakáspolitikát az évtizedek során felgyülemlett lakásínség felszámolását nem oldhatta meg. Az elosztás során keletkezett visszásságok, túlzások, önkényeskedések a jogosnak, igazságosnak mondható célt is kérdésessé tették, aminek következtében jelentős társa-

¹⁰³ BFL XVI. Ig. 1.d.

¹⁰⁴ *Népszava*, 1919. június 1. Az országos lakásbizottság munkája.

¹⁰⁵ Petrák Katalin: *Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája*, 94. Az adatok részletes feltárása és elemzése még várat magára.

¹⁰¹ *Vörös Ujság*, 1919. április 10. A lakásügy radikális megoldása. Vágó és Szamuely népbiztosok.

¹⁰² *Népszava*, 1919. április 13. A lakásügyi népbiztosok közleménye.

dalmi csoportok kerültek szembe az új hatalommal, míg a munkásságnak a mesterségesen felszított várakozásai sem teljesülhettek.

A lakóházak szocializálásáról szóló rendelet alkalmazásakor, különösen a fővárosban, ellentmondásos intézkedések születtek, növelve az értetlenséget, a bizonytalanságot. A közellátás súlyosbodó helyzete, az élelmiszerek gyakori elkobzása, a lakásrekvirálások elszaporodó gyakorlata, a szesztilalom szigorú ellenőrzése, a munkásság bérezésének megoldatlansága, a munkanélküliség kérdése, a termelés drasztikus visszaesése, a mindennapi élet rendeleti szabályozása még a munkásság körében is megingatta az új rendhez fűzött felfokozott reményeket.

A rendeletek sokaságával kapcsolatban jegyezte meg Böhm Vilmos április elsején:

„Én borzasztóan meg vagyok ijedve a tempók tekintetében... A tömegek nem olyan mohók, mint mi vagyunk. Bármilyen jó szándékúak is a rendeletek, végrehajtásukhoz nagy apparátus és még több pénz kell.”¹⁰⁶

Böhm Vilmos a rendeletek tartalmát, a szocializálás eszméjét nem vonta kétségbe, ám már nem értett egyet az államosításnak az ipar, a kereskedelem szinte valamennyi ágazatára történt kiterjesztésével. Jól tudta, hogy a kis- és középipuzemek magántulajdonának megszüntetése nemcsak társadalmi, politikai konfliktusokhoz vezet, hanem érezhetően és feleslegesen növeli az objektív okok miatt amúgy is fennálló súlyos gazdasági helyzetet. Az általános kisajátítás ütemét két-három hét eltelté után ijesztőnek tartotta, bár kérkedett is vele.

Miákits Ferenc, Propper Sándor és mások a szakszervezeti vezetők június 6-i értekezletén kemény szavakkal bírálták a szocializálás túlkapasait. A nélkülözhetetlen kisipart megszüntették – fakadt ki Miákits –, de újat bevezetni nem tudtak. Az üzemekben nemcsak a termelés csökkent vagy szűnt meg, hanem a nélkülözhetetlen munkafegyelem is szétszabdálódott, nem utolsósorban a kinevezett „termelői biztosok” tapasztalatlansága, járatlansága okán.¹⁰⁷

¹⁰⁶ FKT 129.; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 274–276.

¹⁰⁷ *Népszava*, 1919. június 8.; *Szakszervezeti Értesítő*, 1919. június 14.

Lengyel Gyula 1929 elején tett megállapítása szerint a magyar proletárdiktatúra egész gazdasági rendszere hadikommunista volt.¹⁰⁸ Az ismert gazdasági szakember-népbiztos megállapította, hogy még(!) a hadiállapot bekövetkezése, a román intervenció előtt „a magyar proletárállam közvetlen átmenetre törekedett a szocializmushoz”. Lebecsülte a kisgazdaságok jelentőségét, tagadta a piac, az áruforgalom szerepét, naiv utópizmusból is fakadóan hirdette a termékcserre megvalósítását nemcsak a kényszerű szükségből, hanem ideológiai megfontoltságból. Ideológiai, politikai különállásuk ellenére mind Böhm, mind Lengyel a gazdasági irányítás fő tevékenységében a szervezési, adminisztratív, bürokratikus, ellenőrzési vonásokat említik. A szocializálási kísérlet csak akkor lehet eredményes – szolt az 1920-as húszas évek szociáldemokratáinak következtetése –, ha adottak a gazdasági, társadalmi előfeltételek, és az érdekelt tömegek szellemileg, morálisan felkészültek arra.

A főváros irányításának ellentmondásai

A diktatúra első napjaiban a sebtében felállított testületek, jelen esetben az éppen csak szerveződő direktóriumok, bizottságok hatásköre ugyan még nem tisztázódott, mégis a hatalomváltás nagyobb zökkenők nélkül bonyolódott le annak ellenére, hogy a fővárosban egyes kerületi bizottságok, munkástanácsok önmagukat hatósági, döntési jogkörrel ruházták fel, túllépve vagy éppen figyelmen kívül hagyva a központi rendelkezéseket. E különböző elnevezésű bizottságoknak; forradalminak tűnő kezdeményezései félreértésekhez, felesleges izgalmakhoz, nemritkán visszaélésekhez, önkényeskedésekhez vezettek. Egyes kerületi direktóriumok, központi határozat vagy felhatalmazás nélkül, a lakosság mindennapjait közvetlenül érintő kérdésekben döntöttek. E jelenségek, anomáliák összefüggttek a főváros vezetésének megoldatlanságával.

A kormányzótanács megalakulásával egy időben a főváros élére népbiztosok kerültek, akik március 22-én vették át hivatalukat. A demokratikus forradalom idején is hivatalában maradt Bódy Tivadar polgármester

¹⁰⁸ Lengyel Gyula: A magyar hadikommunizmus. *Új Március*, 1929. március. In: Lengyel Gyula: *Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965, 186–192.

az új vezetőket készséggel fogadta, és munkáját rendelkezésükre bocsátotta.¹⁰⁹

A kinevezett fővárosi népbiztosok március 22-én a főváros valamennyi intézménye, üzeme, hivatala, iskolája vezetőinek, alkalmazottjainak szóló felhívásukban tudatták, hogy a kormányzótanács akaratából átvették a főváros irányítását. Intézkedéseiket egyetlen elv – a dolgozók érdekeinek képviselése – irányítja, más törvény, szabály, szerzett jog azokat nem befolyásolja. Az intézkedéseket, utasításokat mindenki köteles végrehajtani. A rendbontók, zavarkeltők a törvény előtt felelnek. További intézkedésekig mindenki a helyén marad. A felhívást a munkahelyen kötelező kifüggeszteni.¹¹⁰ Az új, ideiglenes városi vezetés mandátuma a tanácsválasztások megtartásáig szóló időre vonatkozott.

A főváros hivatali vezetésének átvételekor a népbiztosok, Dienes Pál, Preusz Mór, Vincze Sándor tudatták a volt polgármesterrel, hogy a tisztviselők zavartalanul folytassák munkájukat. Az átmenetnek ez a formája a Városi Alkalmazottak Országos Szövetségébe (VAOSZ) tömörült városi tisztviselők egy részének nemtetszését, ellenállását váltotta ki. A KMP-vel már korábban szimpatizáló VAOSZ-vezetők, Czöbel Ernő, Fenyő Andor, Ladányi Ármin, Schiff Rezső irányításával, a közzétett felhívás ellen tüntetést szerveztek. Előterjesztett memorandumukban közölték, hogy a körükből öttagú direktóriumot állítanak fel, amely lényegében átveszi a város irányítását a kormányzótanács által kinevezett háromtagú fővárosi népbiztosi testület ellenére. Követelték az egyes ügyosztályok vezetőinek leváltását, Bódy polgármester eltávolítását.

A Városházán a tüntetések, zavargások március 23–26. között folytatódtak, noha időközben Schiff Rezső került az elnöki ügyosztály élére. Március 24-én Preusz és Vincze népbiztosok erélyesen felléptek a VAOSZ időszerűtlen és a városvezetés működését gátló követeléseivel szemben. Ugyanakkor közölték, hogy a korábbi néptanács, a különféle választmányok, bizottságok is megszűntek, de a tanácsválasztásokig a munka folyamatosságát biztosítani kell. Lészőgezték, hogy a közéleti és a katonai ügyeket kizárólag a kormányzótanács irányítja. Kijelen-

¹⁰⁹ Varsányi Erika: Bódy Tivadar. In: *Budapest polgármesterei 1873–1950*. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 182.

¹¹⁰ *Községi Munkás*, 1919. április 1. A Ladányi Ármin szerkesztette hetilap március 15-i, 6. száma után, egy hét kihagyással jelent meg a 7. szám.

tették, hogy tovább nem nézik el a Városházán a különféle tüntetéseket, zavargásokat. A VAOSZ tüntetőinek és vezetőinek Vincze megjegyezte, hogy nemcsak a bürzsoázia anarchiáját nem tűrik el, de a bárhonnan jövő másikat sem. Felszólította a tisztviselőket, hogy haladéktalanul térjenek vissza a munkájukhoz, és ne üljenek fel mindenféle rémhíreknek. E kijelentések és felszólítások ellenére éppen ezekben a napokban a Városháza ügyosztályainak vezetőit, főhivatalnokait leváltották. Preusz Mór az ügyosztályok vezetőivel közölte, hogy a tanácsnoki címet, rangot eltörölték, és a volt magas rangú tanácsnokok a továbbiakban mint a népbiztosok tanácsadói szerepelnek. Állásukat más beosztásban megtarthatják vagy távoznak. A leváltott főhivatalnokok kívártak, beteget jelentettek, vagy nem vállalták a tanácsadói szerepet, beosztást.

Az ellentétek e változtatások dacára természetesen nem szűntek meg, és az alkalmazottak között jelentős befolyással rendelkező fiatal „forradalmárok” nem mondtak le a követeléseikről. A szociáldemokrata Preusz, Vincze és a kommunista Dienes közötti elvi ellentét is kifejeződött a felülről (a kommunista vezetéstől) irányított tiltakozásokban. A fővárosi szociáldemokrata vezetőknek nem kedvezett a fővárosi kerületekben (I., II., VII.) létrejött szélsőséges csoportok szélesedő és durvuló fellépése, amelyek elsősorban a fővárosi szociáldemokrata népbiztosok mérsékletre intő intézkedései ellen irányultak.

A főváros mérsékelt szellemiségű, a körülményekhez képest elfogadható irányítását nemcsak a VAOSZ említett vezetői kívánták „forradalmibbá” változtatni, hanem az egyes kerületekben működő, szélsőséges nézeteket hirdető csoportok is. A pártegyesülést kétségbe vonó intranzigens kommunisták megfelelő keretekbe kívánták csatornázni a szélsőséges, nehezen meghatározható elemek, csoportok fellépéseit, túlkapásait. Ennek megvalósításához az egyes kerületi munkás- és katonatanácsok szolgálhattak. Április elsején a kerületi munkás- és katonatanácsok elhatározták, hogy a kerületi hivatalnoki vezetés mellé 2-2 fizikai munkást delegálnak, akik ellenőrzik a kerületi vezetés egész munkáját. A határozat szerint a főváros vezetéséhez pedig minden kerület munkástanácsa 1-1 területi megbízottat küld a Városházára a politikai kérdések megtár-

¹¹¹ BFL VII. 5c. 168. d.; PIL 799. f. 5. ó. e.

gyalására. Ez a döntés a bizalmatlanság egyértelmű megnyilvánulása volt, ami félreérthetetlenül a szociáldemokrata vezetők ellen irányult.¹¹²

E kikényszerített határozatok meghozatalában a Vágó Bélához, Szamuley Tiborhoz közel állók játszották a főszerepet. A Belügyi Népbiztosságban Vágó Béla felügyelte a tanácsok működését, és nem véletlenül igyekezett a túlkapaszkodásokat elhallgatni, elnézni vagy gyerekes éretlenségnek feltüntetni. Vágó és társai ugyanis rájuk számítottak a szociáldemokraták, a tapasztalt, szervezett munkások szerepének visszaszorításában, semlegesítésében. Az újonnan kinevezett kerületi megbízottak és csoportjaik tevékenyen részt vettek az április 3-i, nem csak a hadügyi népbiztos ellen irányuló szervezett megmozdulásban.

Jóllehet a Belügyi Népbiztosság rendeletekkel igyekezett visszaszorítani a főváros egyes kerületeiben alakult, különféle elnevezésű szervezetek önkényeskedéseit, félelmet keltő fellépéseik folytatódtak. Egyes kerületekben megalakultak a segéd-házfelügyelők szervezetei, amelyeket bizonyos közegek, egyes kerületi munkás- és katonatanácsok, arra köteleztek, hogy fejvesztés terhé mellett, 24 órán belül írják össze a ház valamennyi 18 éven felüli lakóját, a ház élelmiszerkészletét, állítsák össze az adófizetők, a vagyonosok, a munkáltatók listáját. Amennyiben a házfelügyelők a felhívásnak nem tesznek eleget, a segéd-házfelügyelők foglalják el lakásaikat, és vegyék át a ház felügyeletét. A megriadt és megfélemlített házfelügyelők egy része eleget tett az önkényeskedők felszólításának.¹¹³ A Belügyi Népbiztosság nyilatkozatban lépett fel a rémhírterjesztők, a lakókat terrorizáló, felelőtlen közegek ellen.

Április elsején Vince és Preusz lemondtak ideiglenes megbízatásukról (Kun Béla nagyon elégedetlen volt mérsékelt irányú tevékenységükkel), de Landler közbenjárására a választásokig a helyükön maradtak. Ezek után a kormány népbiztosi címüket „politikai megbízottakra” változtatta. (A nagyobb vidéki városokban a direktórium elnökét átmeneztileg népbiztosi címmel illették.) A hamarosan távozó, „politikai megbízottakká” degradált szociáldemokrata népbiztosok szerint a főváros közös irányítása a két párt ellentéte miatt lehetetlenné vált.

A fővárosi vezetésben kialakult és súlyosbodott elvi, politikai ellentétek a kormányzótanács ülésein is markánsan megnyilvánultak. Erdélyi Mór, akárcsak Preusz és Vince, április elsején jelentette be távozási szándékát, amelyet a kormányzótanács nem először tárgyalt. Most is Landler emelte fel a hangját, és kijelentette: a lemondás, a távozás politikai okokból lehetetlen, és azt el kell utasítani. Erdélyi további maradását Kondor Bernát népbiztoshelyettesi kinevezésétől tette függővé, amit Böhm és Garbai határozott támogatásával, a kormányzótanács teljesített. (A perbe fogott népbiztosok egybehangzóan állították, hogy – egyet nem értés esetén – a kormányzótanácsból távozni, a megbízatásról lemondani lehetetlen volt, hisz az árulásnak számított, nem kizárva az esetleges megtorlást.)

Az április 1-jei kormányülésen¹¹⁴ a közéletben elterjedt anomáliákat Weltner Jakab felháborodottan tette szóvá. Ő, Böhmmel ellentétben, már nem volt elragadtatva a kiadott rendeletek alaposságától, kidolgozottságától, mivel éppen e rendeletek okozták a visszasságokat. Ezekből egész csokrot állított össze. Szerinte a főváros közellátásában, élelmezésében nagy zavarok keletkeztek. A főváros vezetése igazolvánnyal ellátott bizományosokat alkalmazott élelmiszerek beszerzésére. A pályaudvarok körül cirkáló fegyveres osztagok a hivatalos igazolványokat a szemük láttára összetépi, a kofáktól a pénzüket is elszedik. („Nem lesznek bolondok felhozni így a fővárosba.”) „A legvadabb anarchia uralkodik lakásdolgokban.” Különféle osztagok teljesen alaptalanul, lakásokban kutatnak. Már nemcsak a burzsoá lakásokat zavarják, hanem a „proletár lakásokban is pánik van”. Egyes katonai osztagok szállodákban zsebkutatást tartottak. Weltner szerint a mindennapi életben nagy szerephez jutottak az önkényesen kinevezett házbizalmik. Egyes helyi, kerületi tanácsok – folytatta a panaszokat Weltner – az élelmiszer-szállítmányokat visszatartják, Kispesten például a kisvagyonosokat utcaseprésre kényszerítették, sőt még az öregeket, a betegeket is.

E szenvedélyes hangú megjegyzések után Bokányi Dezső sem tudta magát tovább türtőztetni. (Ezen az ülésen Kuntól volt kénytelen bizonyos kioktatásokat meghallgatni a munkások anyagi követeléseivel kapcsolatban.) „Bizonyos elvtársak – jelentette ki – minden áron vérengzést

¹¹² Népszava, 1919. április 3.; Vörös Ujság, 1919. április 3. Munkás- és katonatanácsok megbízottak a főváros kerületeinek élén.

¹¹³ Pesti Napló, 1919. április 3.; Vörös Ujság, 1919. április 4.

¹¹⁴ FKT 118–119., 129–133.

akarnak... Ez nem az, amit mi akarunk." Bokányi sürgős és határozott fellépést követelt az anarchikus jelenségekkel szemben, megjegyezve, hogy ennek megvalósítása a szervezett munkássággal és nem az ide csapódott elemekkel lehetséges.

E kormányülésen a népbiztosok az egyes intézkedések, rendeletek nyomán keletkezett aggasztó jelenségeket felismerték, érzékelték, hatásukat nem vitatták, ám az okokat szervezési elégtelenségben vagy éppen egyes szervezetek túlhatalmában jelölték meg. Az okokat inkább a hatalomhoz újonnan csapódott, fegyelmezetlen elemek önkényeskedésében látták. Pogány József is osztotta a Bokányi, Weltner észrevételeit. Szerinte ezek a tanácsoknak nevezett képződmények „a leghihetetlenebbül szólnak bele mindenbe... egyéni akcióik vannak... a kerületekben graszszálnak pedig mögöttük tömegek nincsenek”. Erre Vágó és Kun közbeszólt: „súlyos tévedés”. Vágó, Pogánnyal szemben, megvédte a kerületi munkástanácsokat, nézete szerint feladatukat mérséklettel végzik, bár egyes hibákat nem tagadott, és azt ajánlotta Pogánynak, hogy célszerű felettük átsiklani, és nem kell velük bajlódni. A vita során a felsorolt jelenségek súlyát Kun, Hamburger és Vágó igyekezett kisebbiteni, sőt jelentéktelenné tenni, és a túlkapásokat az átalakulás természetes velejárójaként beállítani. Vágó Béla a kialakult bizottságokat csupán spontán keletkezett szerveződéseknek vélelmezte, nem törődve a visszaélések, túlkapások politikai következményeivel.

A főváros ideiglenes vezetése igyekezett a hivatali munka folyamatosságát biztosítani, a központi irányításnak valamelyest érvényt szerezni, az indokolatlan, időszerűtlen követeléseket, túlkapásokat visszaszorítani, és a kerületekben elharapódzott és gerjesztett sűrűlódások, túlkapások, tapasztalatlanság, egyéb nehézségek ellenére, elősegítette a lakosság biztonságát veszélyeztető kilengések, atrocitások elkerülését.

A hadseregszervezés bizonytalankodásai – az ultraszektások zendülése április 3-án

A belgrádi fegyverszüneti konvenció szerint Magyarország 6 gyalog- és 2 lovashadosztályba sorolt haderőt tarthatott fenn. A szerződés a haderő létszámát nem határozta meg, ami akár 200 000 hadra fogható is jelenthetett. A k. ú. k. hadsereg felbomlása, valamint a tömeges leszerelések következtében, 1918 őszén megcsappant a haderő újjászervezésének a lehetősége. A kívánatosnak tartott létszám elérése 1918 végén igen csak távolinak tűnt, az öt legfiatalabb korosztály visszatartása ellenére. A Fényes László és Friedrich István által – Linder Béla tiltakozása ellenére – kioroszakolt rendelkezés alkalmatlansága és célszerűtlensége hamarosan kiderült. Két hónap elteltével három korosztályt leszereltek, de Bartha Albert miniszter közlése szerint is több hónap szükséges egy százezres hadsereg felállításához. A januárban kinevezett, immár negyedik hadügyminiszter, Böhm Vilmos elsősorban a szakszervezetek bevonásával, toborzás útján létesítendő hadsereg felállítását szorgalmazta, amelyet szakmailag a hadászatban, hadviselésben jártas, tapasztalt tisztikar irányít. Egy hónap alatt azonban mindössze 5000 fő jelentkezett. Egy korabeli híradás szerint az új hadsereg főleg az ipari munkásságból rekrutálódik, hiszen a jelentkezőket a szakszervezeti bizalmi testület ajánlja. A toborzás főleg a katonaviselt, háborút megjárt, 24–42 év közötti korosztályban folyik. A napi zsold 15 korona, teljes ellátás, felszerelés. A házas katonák családi pótléka havi 50 korona.¹¹⁵

A problémák és nehézségek ellenére a köztársaság kormánya 1919. március 20-án mintegy 60 000 személyt számláló hadsereggel rendelkezett, amelynek jelentős része a demarkációs vonalon állomásozott, míg más csapatok az ország különböző helyőrségein szétszórva tartózkodtak. E hadsereg harci értéke azonban, különböző okok miatt, igen csekély volt. A proletárdiktatúra vezetése ezt a hadsereget vette át a Hadügyminisztérium korábbi apparátusával egyetemben. Böhm hadügyministersége idején ugyan több vezérkari tisztet nyugdíjaztak, ám a demokratikusan gondolkodó Strömfeld Aurél otthagya a Hadügyi Nép-

¹¹⁵ Pesti Napló, 1919. március 14. Hadseregszervezés.

biztosságot (csak április 20-a után tért vissza), mert nem volt hajlandó együttműködni a katonatanács korábbi elnökével, az újdonsült hadügyi népbiztos Pogány Józseffel. Az ekkoriban gyakran ülésező kormányzótanács minden alkalommal tárgyalta a hadseregszervezés kérdéseit, amelynek elvei és gyakorlata rövid időn belül megváltozott. A román intervenció kezdetéig is megkülönböztethető két szakasz: március 22-től április 3-ig, majd április 17-ig, illetve április 18-tól május 2-ig. Az önvédelmi háború idején a hadseregszervezést új, elvi alapokra helyezték.

A kormányzótanács március 24-i ülésén Pogány József hadügyi népbiztos terjesztette be a Vörös Hadsereg felállításáról szóló rendelettervezetét, amely – többek közt – a toborzás halaszthatatlan megkezdését sürgette. Kun Béla csatlakozott a Pogány javasolta szervezési elvhez, a toborzáshoz, és nem tartotta megengedhetőnek a sorozást.¹¹⁶ A rövidre fogott vitában többen azonnali teendőnek jelölték meg egy-egy gyár munkásainak adott kaszárnyákba való irányítását, illetve a csepeli lőszergyár, a győri ágyúgyár megszakítás nélküli üzemeltetését. [Landler Jenő ekkor (!) – támadás vagy védekezés esetén – a csendőrséget a hadseregbe akarta beolvasztani, annál is inkább, mert vidéken teljes volt a rend, nem volt fosztogatás.]

A kormányzótanács tagjai a hadsereg jellegét a szűkebben vett társadalmi osztály definíció alapján értelmezték. Már maga a hadsereg elnevezése magán viselte a szűkítés jegyeit, nem általános, nemzeti, hanem osztályjellegű, illetve a bővítést is, hisz nemcsak magyar, hanem az internacionalizmus szellemében, más állampolgárságúak is soraiba léphettek. A március 25-én közzétett rendelet alapján:

„A Vörös Hadsereg a proletárság osztályhadserege, mely a szervezett munkásságból toborzott proletárkatonákból áll. Minden katonájának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen, harc a világproletárság felszabadításáért.”¹¹⁷

¹¹⁶ FKT 61. március 24-i ülés.

¹¹⁷ A rendelet megjelent a *Népszava* március 25-i számában. A hivatalos lap, a *Tanácsköztársaság* március 30-án közölte Garbai, Pogány, Szántó, Szamuely aláírásával. L. *A Magyar Vörös Hadsereg 1919 Dokumentumkötet*. Vál.: Hetés Tibor, bev.: Liptai Ervin. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959, 81–84. Közli még: MMTVD 6/A. 30–32.

A hadseregnek ez a meghatározása a társadalmi viszonyok leegyszerűsített, a töretlen osztályharcot hirdető vezércikkek bizonyos szóhasználatát idézte. Elsősorban a szervezett munkásságból álló hadseregértelmezés ugyan nem zárja ki más dolgozó osztályok tagjait, ám a szervezés kezdetekor nem is tárja szélesre kapuit. Sőt! A szervezést magyarázó füzet már szélsőségesen fogalmazott: „A Vörös Hadsereg nem ismer nyelvi különbséget... Világ proletárjai egyesüljetekek egyelőre harcra, kíméletlen küzdelemre mindazok ellen, akik elnyomóitok voltak, a gonosz és bűnös bürzsoázia ellen.”¹¹⁸ Más szóval a Vörös Hadsereg az osztályharc meghosszabbított karja a hazai és a nemzetközi kizsákmányolók ellen. Sem a rendeletben, sem a magyarázó füzetben nem esik szó a hatalomváltást előidéző, az egész országot, a népet (a nemzet szó nem szerepelhet a szövegben) megalázó diktátium elleni felháborodásról, ellenállásról, esetleg összefogásról, de annál több a proletárdiktatúráról, nem pedig az állam, az ország védelméről.

Ez a rendelet is – a korabeli szélsőségesen kommunisztikus felfogás és zavaros értelmezés szerint – az ipari munkásságot olyan különleges, a valóságban nem létező tulajdonságokkal ruházta fel, amelyekkel a szervezeti életben jártas, a szakszervezethez való tartozást természetes állapotnak, a szolidaritást szinte életelemnek tekintő, politikailag elkötelezett szervezett munkásság sem rendelkezett, hisz önmagukat, saját osztályukat nem aszkétikus mártíromságra kijelölt világmegváltóknak tartották. A hatalomváltáskor a hadsereg vezetését közvetlenül irányítók messianisztikus felfogása a világforradalom gyors, belátható időn belüli megvalósulását vizionálta, és figyelmen kívül hagyta, hogy a munkásság zöme, minden korábbi jogfosztottsága ellenére, magyar és hazafi volt. A rendelet kezdetben a hadsereg társadalmi bázisát szűken értelmezte, és nem tárta szélesre a többséget kitevő agrárnépességet, a földművelőket, akiket a földosztásból kizárt. Az eszmefuttatások, a magyarázatok igyekeztek elkerülni a bolsevizmus mézébe öltöztetett nacionalizmus vádját, amit különösen az új, szomszédos államokban nem sikerült eloszlatni, míg a patriotizmus lobogó lángját jobb esetben szunnyadó parázssá változtatták.

¹¹⁸ *Hogyan szervezzük a Vörös Hadsereget?* Világosság Könyvnyomda, Budapest, 1919, 4.

Münnich Ferenc 1921-ben megjelent, immár a tanulságokat összegző munkájában¹¹⁹ a Vörös Hadsereg osztályjellegének kétségbevonhatatlan hangsúlyozása mellett, a saját és az idegen burzsoázia elleni harc szükségességét említette. A vöröskatona a nemzetközi szempontok szerint gondolkodjon és cselekedjen, hogy „a dolgozók szolidaritásának megértésével bekapcsolódjék a proletariátus egész világot átfogó osztályközösségébe”.

Ezzel szemben a koncepció perbe fogott népbiztosok egyöntetűen elutasították a Vörös Hadsereg jellegéről szóló rendeletnek a valóságot és az életszerűséget nélkülöző meghatározását, és döntően az önvédelmi háború tapasztalataira és harcaira alapozva jelentették ki a hadsereg népi jellegét, és az ország egységének megőrzéséért, önállóságáért, a nemzetről folyó önfeláldozó harc szükségességét és igazságosságát. Hasonlóan vette védelmébe a Vörös Hadsereget az ellene folytatott igaztalan, megálázó perben Stromfeld Auréli.

A toborzás a rendelet kiadása után a Hadügyi Népbiztosság irányítása alatt kezdődött el. A demokratikus forradalom idején felállított toborzóirodákat nem szüntették meg, és a munkás- és egyéb tanácsokat, hatóságokat is felszólították a toborzás, az önkéntes jelentkezés elősegítésére. A rendelet egyértelműen nem mondta ki, hogy a toborzás a szakmai szervezetekben történjék, de az ipari városokban, telephelyeken működő szakszervezetek, munkásszervezetek a toborzást már ekkor segítették. A rendelet tervezői kezdetben szigorú, politikai szűrővizsgálatot kívántak rendszeresíteni, hisz e felfogás szerint fegyvert csak öntudatos proletár kaphatott. A valóságban ez megvalósíthatatlan volt, a meghirdetett szigorúság hamarosan elolvadt.

A proletár hadsereget irányító volt katonatanács szervezők nyomtatékosan hangsúlyozták a jelentkező tisztekkel szembeni éberség jelentőségét. Az ezredekben még működő bizalmiakra bízták a jelentkezés elfogadását, és döntést egyhetes (!) vizsgálódás után hoztak, ami nem jelentette a tiszt automatikus parancsnoki beosztását. Ez a bizalmatlanságot sugalló, sértő ajánlás csak a toborzás első napjaiban érvényesült, valójában papíron maradt.

A hadsereg hierarchikus felépítésének elutasítását a formális egalitarianizmus kihirdetése követte, ti. nem lehetnek osztálykülönbségek, rendfokozatok, rangjelzések, hanem csak parancsnokok és katonák. (A parancsnokok vörös szalagot viseltek.) A raj és a szakasz élén a választott bizalmi áll, aki egyben a parancsnok is. A századparancsnokokat, valamint az önálló osztagok vezetőjét, a politikai megbízottakat a Hadügyi Népbiztosság nevezi ki. A párt javaslatára kinevezett politikai megbízott feladata nem a szakmai, katonai kérdések eldöntésére vonatkozott, hanem a katonák politikai elkötelezettségének fejlesztésére. A rendelet kihirdetésekor ugyan már nem esett szó a katonatanácsokról, az első napokban nem mondták ki felszámolásukat. A Vörös Hadseregbe jelentkező katona zsold helyett havi 450 korona fizetést, teljes ellátást kapott, és a kifogástalan szolgálatért 50 korona jutalom, a kiküldetésért pótadj is járt. A családos katona minden családtag után havi 50 korona családi pótlékot és lakbér-kiegészítést is kapott. A hadseregszervezés kezdetekor Böhm a már említett, március 27-i kormányúléseken úgy vélekedett, hogy a munkanélküliség növekedésétől nem tart, „mert ezeknek azt mondjuk: be a Vörös Hadseregbe”. E kormányúléseken Pogány József javasolta a szolgálatban levő katonák zsoldjának ésapidijának felemelését, amit elfogadtak. A kormányzótanács határozott a katonai ruhák, felszerelések lefoglalásáról.

A hadseregszervezésről szóló rendelet határozott, szigorúan a gyárhoz, üzemhez kötött, egyben a hadsereghez is kapcsolódó munkás-tartalékszázalóaljak, -csapattestek felállításáról. A fegyverek őrzését a gyári munkástanácsokra bízták. Ezek a fegyveres munkásszázalóaljak nemcsak az üzemek védelmét biztosították, hanem a hadsereg megbízható tartalékát is jelentették, hisz munkaidőn túli rendszeres katonai kiképzésben részesültek. E zászlóaljak megőrizték, fenntartották bizonyos önállóságukat. Tagjaiknak fegyelme az összeszokottságra, a szakszervezetekben elsajátított tulajdonságokra, a szolidaritásra épült.

A toborzásról kiadott rendelet értelmében¹²⁰ a verbuválást a politikai megbízott és a hadosztályparancsnok irányításával a laktanyákban (a fővárosban a részletesen felsorolt új elnevezésű laktanyákban) vagy a dandárparancsnokságok területén végezték, csak a megjelölt helyen, há-

¹¹⁹ Münnich Ferenc: *A proletár osztályhadsereg*. A Németországi Egyesült Kommunista Párt Magyar Csoportjának Kiadása, Berlin, 1921, 28–29.

¹²⁰ *A Magyar Vörös Hadsereg*, i. m. 90–94.

romtagú bizottság előtt. A toborzás ún. mozgó bizottságok előtt is lebonyolítható volt. A rendelet részletesen meghatározta az adminisztratív feladatokat is.

A toborzás ekkori, március végi eredményéről részletes adatok nem állnak rendelkezésre, de egyes jelentések, híradások e napokat, a lelkesítő jelentkezést elősegítendő, fontos, jellegzetes eseményként tartották számon. A jelentkezés ugyanakkor már a rendelet kiadása előtt elkezdődött. Így például a kismartoni katonaiskola növendékei némi rosszállással tudatják a Hadügyi Népbiztossággal, hogy eddig nem szólították fel őket a haza védelmére:

„Szeretnénk egy különítményt képezni. ... Azonnal parancsot kérünk az indulásra. Március 28-án Debrecenből indult el Vörös Hadsereg első menet alakulata. ... A Vörös Hadseregbe egyébként nagy lendülettel folynak a belépések. A munkásszervezetek tagcsoportonként vesznek részt a sorozáson, melynek eredménye különösen kielégítő.”

Egy március végi összefoglaló jelentés szerint Békéscsabán hat század alakult 1000 emberrel, míg Somogy megyében 1200 fővel alakult meg az első ezred. Zalaegerszegen 280 munkás jelentkezett a Vörös Hadseregbe.¹²¹ Aradról, Szegedről menekült szervezett munkások, átlépve a demarkációs vonalat, csatlakoztak a szerveződő hadsereghez. Békés megyében április közepéig 8052 személy jelentkezett, a demarkációs vonallal határos délföldi megyékből 11 694 (a 6. vörös hadosztály).¹²²

A Hadügyi Népbiztosság felhívást bocsátott ki: „Proletárok! Be a Vörös Hadseregbe!” Ezeket röplapokon, a sajtóban terjesztették. A fegyveres szolgálatra szóló buzdítás az internacionalista hazafiság szellemiségét idézte, hisz a proletárnak már van hazája: Oroszország és Magyarország. A győztes magyar proletár pedig a még nyomorgó testvéreiért harcol. „Mi számítunk külföldi testvéreink támogatására, és ők is számítsanak ránk.” A szélsőségesen osztályharcos felhívás szerzői mintha megfeledeztek volna a magyar társadalom széles tömegeiről. A hazafiság szellemisége, a haza védelme szükségességének gondolata az agitációban, a toborzás idején nem szerepelt.

¹²¹ MMTVD 6/A. 45., 70., 81.

¹²² Szabó Ferenc: A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban. In: *A Tanácsköztársaság Békés megyében*. Békéscsaba, 1969, 209–227.

A kormányzat, a főváros vezetése március 29-én, a sikeres toborzást is elősegítendő, a főváros valamennyi színházában, a kabarékban lelkesítő beszédekkel egybekötött előadásokat hirdetett (még az Orfeumban is). A kormányzótanács valamennyi tagja buzdító beszédet, szónoklatot tartott, például Garbai a Magyar Színházban, Kun a Vígszínházban. Weltner az Operában agitált az ütőképes hadsereg gyors felállítása mellett, Beregi Oszkár hatásos szavai után. A toborzást különféle kulturális, műsoros rendezvényekkel kapcsolták össze. A *Világ* híradása szerint március 30-án, vasárnap „a főváros legkitűnőbb művészei hangversenyeket és kabarétréfákat fognak rögtönözni, énekkel, tréfával, komolysággal fogják felszólítani a munkásságot, hogy sorakozzék a kibontott vörös zászló alá. Az utcai toborzásban részt vesznek többek között: Fedák Sári, Paulay Erzsí, Bajor Gizi, Márkus Emília, Medgyasszay Vilma, Beregi Oszkár, Környey Béla, Rózsahegyi Kálmán és mások”. A művészvilág lelkes részvétele a toborzásban vegyes érzelmeket keltett.¹²³ Haubrich emlékei szerint Szamuely Tibor Fedák Sári művésznővel karonfógvá mutatkozott a toborzási forgatagban. A látványos, mozgalmas, egyesek szerint bizarr toborzási agitációnak bizonyos hatása mégis lehetett: egy híradás szerint az egyik fővárosi laktanyában 3 nap alatt 5000 fő jelentkezett, főleg szervezett munkások.¹²⁴

Ezekben a napokban alakult meg az első nemzetközi ezred, amelynek hamarosan 1500 tagja lett. Március 30-án az orosz hadifoglyok a Gólyavárban tartottak gyűlést, ahol felolvasták Csicserin külügyi népbiztos üdvözlő levelét, amelyben felszólította a szabadságukat elnyert, volt orosz hadifoglyokat, hogy lépjenek be a magyar Vörös Hadseregbe, amint azt tették a magyar hadifoglyok is Oroszországban. A gyűlésen beszédet mondott Gábor Mózes, a nemzetközi vörös ezred politikai megbízottja, aki 1918-ban Szaratovban és a Volga mentén vívott harcokban nemzetközi ezred élén állt, és hasonló helytállást kért a szerveződő ezred tagjaitól. A gyűlésen megjelent Pogány József is,¹²⁵ aki üdvözlőbeszédeiben a nemzetközi összefogás jelentőségéről szólt, megemlítve, hogy

¹²³ *Világ*, 1919. április 1.

¹²⁴ *Népszava*, 1919. március 29. Vörös toborzó.

¹²⁵ *Vörös Újság*, 1919. április 1.; *A Magyar Vörös Hadsereg* 1919. I. m. 95–96.; Gábor Mózes emlékiratai. PIL 867. f. 2/g. 66. ó. e.; Kővágó László: *Internacionalisták a Tanácsköztársaságért*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969; Hetés Tibor: *Internacionalista egységek a Vörös*

csehek, románok is hazát találnak az új Magyarországon. Az oroszul felszólaló Szamuely Tibor az orosz és magyar proletárok harcban összekovácsolt közösségét említette, és felszólította a jelenlevőket a belépésre a magyar hadseregbe, a világ burzsoá rendjének elpusztítására. Az első nemzetközi ezred eredményes szervezése után hamarosan hozzáfogtak a második nemzetközi ezred felállításához. A szervezés alatt álló 3. nemzetközi ezred lengyelekből, bolgárokból, olaszokból, szlovákokból és törökökből állt. A nemzetközi összefogást erősítette az osztrák Landwehr munkás-katona tagjaiból álló ezred, amelynek élére Rothziegel Leó került, aki több csapattársával egyetemben a Debrecen környéki harcokban vesztette életét.

A Forradalmi Kormányzótanács elnöke, Garbai Sándor március 30-án tett látogatást Szatmáron, a demarkációs vonalon. Az antant hazudott és becsapta a demokratikus Magyar Köztársaságot – hangoztatta –, és a fenyegető román bojári uralom visszaszorítása érdekében új külpolitikai irányt kellett meghirdetni. A harchoz és Erdély felszabadításához erős hadseregre van szükség. Külön szólt a székely hadosztály tagjaihoz, biztosítva őket, hogy a kisbirtokot, a kisüzemet érintetlenül hagyják.¹²⁶ Beszéde az ország védelméről és nem a forradalom nemzetközi kiterjesztéséről szólt.

Néhány nap elteltével azonban a szervezés lelassult, a szervezett munkásság jelentkezése az optimista várakozás ellenére elmaradt. Ők nem kis fenntartással kezelték a hadsereg szervezése körül forgolódo ismeretlen fiatalok, kétes alakok tüsténkedését, tartalmatlan frázisait. Az optimista remények nem voltak megalapozottak, hisz lehetetlen vállalkozás egy hét leforgása alatt teljesen új alapokra helyezett ütőképessé hadsereget felállítani. A toborzás ugyan nem volt eredménytelen, és valószínű, hogy azonnal a kötelező sorozás sem járt volna nagyobb sikerrel, de a végrehajtás során számos hibát is elkövettek. A legnagyobb hiba a hadsereg osztályjellegű szemléletéből fakadt, amiről hamarosan kiderült, hogy fenntartása, alkalmazása egyszerűen lehetetlen. A sikeres szervezést ellentmondásos rendelkezések is bonyolították. Így például

Hadseregben. In: *A Magyarországi Tanácsköztársaság 50. évfordulója*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 347–356.

¹²⁶ *Népszava*, 1919. április 1.; *Az Est*, 1919. április 1.

az egyik lehetővé tette a távozást régi hadseregből, ám a két nappal később kiadott rendelet számukra kötelezővé tette az átlépést a Vörös Hadseregbe, jóllehet nem voltak feltétlenül proletárok. Az osztályszemlélet érvényesítése már ekkor kezdett anakronisztikussá válni. A kapkodás a szervezetlenség, a szakszerűtlenség benyomását keltette, amit a tisztek iránti bizalmatlanság, akiknek tekintélye a vesztes háború után érezhetően megcsappant, csak tovább növelt. Ezzel szemben a hivatásos tisztek a politikai megbízottak szerepét vonták kétségbe. Kifogásolták a toborzás összekapcsolását valamilyen kulturális programmal. A nemzetközi ezred tagjai elégedetlenek voltak az ellátással, a hiányos felszereléssel. A kaszárnyákban tartózkodás helyett inkább a frontvonalra akartak vonulni. A hadsereg létszámáról pontos adatokat nem lehet megállapítani, de az tudható, hogy nem sikerült pótolni a hadseregből való március végi távozást április első napjaira.

A hadseregszervezés nehézségeit elvi-politikai okok és nem utolsósorban személyi ellentétek befolyásolták, illetve határozták meg. A nézeteltérések már a kormányzótanács április 1-jei ülésén a segélyezés (munkanélküliek és a földmunkások gyorssegélye) felemelése kapcsán felmerült. Szántó Béla a segélyezés ügyének mellőzését javasolta, ugyanis ha a juttatást kibővítik vagy felemelik, a munkanélküliek nem lépnek be a Vörös Hadseregbe.

Pogány népbiztos már ezen az ülésen megkezdte, majd a másnapi, április 2-i, drámai tanácskozáson folytatta a hadsereg szervezéséről és általános helyzetéről szóló beszámolóját.¹²⁷ Szerinte a toborzás, különösen vidéken, sikeresen halad. A beérkezett jelentés szerint egy hét alatt 23 ezer toborzott katona kapta meg beosztását, és ezenfelül hússzezerrel nőtt a jelentkezők száma. A fővárosi toborzással azonban elégedetlen volt. Az a helyzet – folytatta –, hogy a kitűnően szervezett munkásság a hadsereg egységeibe nem jelentkezik, inkább a gyárakban felállított ezredekbe megy, míg a fővárosi laktanyák toborzóirodáiban elsősorban a fegyelmetlen, szervezeti élethez nem szokott rétegek jelennek meg. Megoldást csak a komoly szervezett munkásrétegek jelenthetnek.

Pogány mindkét ülésen szenvedélyesen szólt a fegyelmetlenségről, egyes testületek önkényeskedéséről. Lehetséges állapot, hogy egyes

¹²⁷ FKT 131–134., 148–156. Az április 1-i és az április 2-i ülés.

kerületi munkás- vagy katonatanácsok hadügyi kérdésekbe beleszóljanak – jelentette ki határozottan, kiváltva egyes népbiztosok nemtetszését. A felállítandó hadseregben meg kell szüntetni a bizalmi rendszert, és „a fronton nem lehet csak elvtársat megtenni parancsnoknak”. A kinevezett parancsnoknak korlátlan rendelkezési jogot kell biztosítani. A bizalmi rendszert meg kell szüntetni, mivel ezek a szervezetek önkényeskednek és a katonai parancsnoki vezetés ellen keltenek hangulatot. Pogány az egy hete tartó toborzást nem tartotta rossz eredménynek, annál is inkább, mert e napokban, szerinte, a korábbi hadi helyzet változatlan, támadás nincs, legfeljebb annyi, hogy az antantcsapatok védelmi állásba helyezkedtek.

A hadügyi népbiztos június végére tervezte a kétszázezer fős hadsereg felállítását; noha meglehetősen illuzórikus képet rajzolt az ellátásról, a felszerelésről és a fegyverutánpótlásról. Pogány beszámolójával szemben Szántó Béla szerint az ellenség nagyobb haderőt vont össze, és erősítést is kapott; míg a Vörös Hadsereg helyzete a fronton romlott, és az elfáradt csapatokat nem sikerült friss egységekkel felváltani. „A fronton teljes demoralizáció van.” A hadműveleti ügyekkel foglalkozó Szántó Béla – Böhm szerint – a háttérben intrikált Pogány ellen. Szamuely kíméletlenül támadta Pogány előterjesztését. Szerinte a szervezés csődhöz áll közel, a toborzás fejtellenül folyik, a jelentkezők nem tudják, hová forduljanak. (A sajtó pontosan közölte az egyes laktanyák címét.) Szomorú következményként említette az egyes kerületek (értsd a Pogány által elmarasztalt munkás- és katonatanácsok beavatkozását) és hadosztály-parancsnokságok közötti konfliktusokat. Egyoldalú véleménye szerint a fővárosban csak a nemzetközi ezredre lehet számítani. Szerinte, a szakszervezetek javaslatára, nem a legmegbízhatóbb személyeket jelölték ki politikai megbízottaknak. A fejtelenség sokkal nagyobb, és a népbiztosság képtelen a zűrzavar felszámolására. Szamuely Pogány korábbi szociáldemokrata múltját használta fel egyes szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők denúciálására, jóllehet Pogány József ekkor már inkább a KMP irányzatához vonzódott.

Pogány összességében megállapította, hogy amit Szamuely elmondott, „az homlokegyenest ellenkezik a valósággal”, mert hamis adatokra és tévedésekre építette véleményét. Megjegyezte, hogy a politikai komisszárok listáján, amelyen kivétel nélkül csak régi kommunisták szere-

peltek, nem változtatott. Nem igaz, hogy a fővárosban nincsenek új egységek, tíz zászlóaljat állítottak fel. A szervezéshez, a hadseregépítéshez a keretek adottak a sűrlődások ellenére.

Kun Béla meglehetősen indulatos és rendszertelen felszólalásában kijelentette, hogy megfelelő propagandával többet lehet elérni, mint a szén- és munkanélküli-segély emelésével. Szerinte nincs program és nincsenek meg a szükséges keretek. Kun szerint maga a központi vezetés demoralizál, hozzátette, hogy „a meglévő haderő egységét is veszélyeztettük, amikor nagy nehezen megcsináltuk a pártegységet”. Vajon képes-e a Hadügyi Népbiztosság az ügyek vezetésére? – tette fel a kérdést.

Kunnak a pártegységre vonatkozó megjegyzésével a vita elmélyült, és felszínre kerültek az ideiglenesen félretett korábbi elvi-politikai elmentések. Böhm Vilmos a két álláspont meghallgatása után fájdalommal vette tudomásul, hogy a két népbiztos további munkája lehetetlen, bár korábban azt hitte, hogy a hadsereg fejlesztése szépen halad, de kiderült, mint mondta, hogy a magyarországi diktatúra a románok kegyelméből létezik. Ha ez így megy tovább, tanácsolja a kormányzótanács lemondását.

Bokányi, aki mind gyakrabban aggódott március 21-i döntésének helyességében, az ellentétek okait mélyebben vizsgálta, mert szerinte a személyi ellentétek másodlagosak. A szervezett munkások távol állnak a toborzástól, mert az újonnan érkezett fiatal emberek tudatosan háttérbe szorítják a régi tapasztalt embereket a pártszervezetekben, a munkástanácsokban. A szervezett munkások azt mondják: menjenek ők a harctérre. Itt gyerekek játszanak katonai és munkástanácsot. Az odacsapódott fiatalokat valahonnan felülről támogatják. Bokányi a toborzás helyett a sorozást ajánlotta, így nyilván lehetne tartani a katonaköteleseket és kiszűrni a naplopókat. Varga Jenő népbiztos, Bokányit támogatva, fejtelenséget, szervezeti zűrzavart konstatált, a koncentráció hiányát állapította meg. Radikálisan kell leszámolni az önkényeskedő tanácsokkal – követelte a rendcsinálást. Böhm, Bokányi sorozást elrendelő javaslatát korainak tartva, keserűen jegyezte meg:

„A differenciák künn vannak a tömegekben..., de nem hajlandó belemenni abba, hogy Budapesten a proletárok gépfegyverekkel egymásnak menjenek... Ha mindent feláldoztunk, hogy egységes munkásmozgalom legyen: mindent fel kell áldoznunk, hogy egységes hadsereg legyen.”

Böhm Vilmosnak a drámai szavai után Vágó, Fiedler és részben Kun is egyértelműen az áldatlan állapotokért Pogányt tették felelőssé; többek figyelmeztető tiltakozása ellenére.

Vágó Béla szerint a hadsereg ügyeit nem lehet összefüggésbe hozni a munkástanácsokkal, amint azt Bokányi gondolja. A fiatalok túlzásai gyermekbetegségek, és az idősebbek majd túlteszik magukat a sérelmeken – védelmezte híveit. Szerinte a fő ok személyes jellegű, mert képtelenek együtt dolgozni, és valamelyiknek távoznia kell a hadügyből. (Nem mondta meg, de Pogányra gondolt.) Ha nem lesz megoldás, „itt demonstráció lesz katonák és katonák között”. Fiedler leszögezte, hogy az egész munkásság felzúdult Pogány ellen. Azonnali megoldást sürgetett, és Böhmre kell bízni a hadügyek irányítását. Rákosi fontosnak tartotta kijelenteni, hogy az első vadászvezetékben is voltak kifakadások Pogány ellen. Kun Béla is konstataulta a Pogány elleni szélesedő ellenszenvet, de ő ezt személyes kérdésnek és nem a pártegység aláadására irányuló jelenségnek tartotta. (Szűkebb szakszervezeti körökben Néró és Napóleon ambícióiról élcelődtek.)

Landler Jenő gyors megoldást elősegítendő felszólalásában megvédte Pogányt, aki ellen hajsztát indítottak. Itt ki akarják tiporni Pogányt beleit, pedig nagy munkát végzett, ami elsősorban propaganda volt, márpedig a hadseregben szervezésre van szükség. Bármennyire is támadták Pogányt; neki más munkakör jobban megfelelne. Landler véleményéhez Böhm is csatlakozott.

Pogány az őt ért támadásokra válaszolva kijelentette, hogy ismeri azokat, akik az egyes kerületekben szociáldemokrata-kommunista ellentéteket szítanak. Az akciók nem a hadseregéből erednek, hisz egyes kerületek felülbírálnak népbiztossági döntéseket is. Itt hatalmi kérdésről van szó – jelentette ki határozottan. Az ellentéteknek elvi okai vannak, amelyek végigvonulnak a pártszervezetekben, ahol még a választások előtt bizonyos elvtársakat kiszorítanak, míg másokat előtérbe állítanak. Egyetértett Bokányival, aki a szervezett munkások távolmaradásának okait elemezte. Megoldást kell találni, mert a pártegység felborul. A hadügyek vezetését – jelentette ki – vegye át Böhm. Többen (Lukács, Hevesi) tiltakoztak a szociáldemokrata-kommunista ellentétekről mint fő okról, ami a hadügyben a fejtelenséget okozná. A bajokat személyi ellentétekkel magyarázták. Szamuely tagadta, hogy szociáldemokrata-kommunista

ellentétek állanak az ügy háttérében, de elismerte, hogy a hadügyek vezetésében közte és Pogány között elviek az ellentétek. A szervezést Pogány kivette a kezéből, erre ő felajánlotta távozását.

Ezek után Böhmnek nem sok választása maradt, ha nehezen is, de elvállalta a tárca vezetését, azzal a feltétellel, ha a legnagyobb fegyelemmel, a pártlapokat is beleértve (burkolt utalás a Vörös Újság szerkesztőségére) segítik a hadsereg ügyét. A munkásság körében, a szakszervezetek bevonásával kell megteremteni a harmóniát, amint azt Bokányi értelmezte. Maga mellé kérte a munkások között igen népszerű Fiedlert. Végső döntés másnap, április 3-án született.

E végső döntés meghozatalát igencsak kétségessé tették az április 3-i, délelőtti események. Mintha beigazolódott volna Vágó Béla egy nappal korábbi kijelentése katonák egymás elleni fellépéséről. A főváros néhány „forradalmi” munkástanácsának a központi hatalommal elégedetlenkedő, szélsőséges anarchiára hajló vezetőjével összefogó, karrierista tisztek (például Szmuk Antal) egyes kaszárnyák újonnan toborzott legénységét fegyveresen, zárt sorokban, katonai zenekar kíséretében a Várba, a hadügyi népbiztosság elé vezényelték – az egykori katonatanács elnökének bevált forgatókönyvét alkalmazva –, miközben Pogány népbiztos leváltását, letartóztatását hangóztatták. Az akcióban részt vett az első nemzetközi ezred teljes állománya, amelyet az előző napi kormányülésen Szamuely a legmegbízhatóbb fegyveres egységnek nevezett.

Egy kézzel írt, de nem közölt tudósítás szerint¹²⁸ a szónokok (névük nem közölték) bejelentették, hogy a hadsereg irányításában árulók vannak, amit két katona jogtalan letartóztatása is bizonyít. Teljesen bizalmatlanok Pogánnyal és környezetével. A nemzetközi ezred parancsnoka követelte, hogy a legrövidebb időn belül küldjék őket a frontvonalra. A betérjesztett határozati javaslat: „Pogány népbiztos minden eszközzel igyekszik a Vörös Hadsereg szervezését és felállítását megakadályozni és önző hatalmi törekvéseivel és cézári intézkedéseivel a proletárok diktatúrájának érvényesítését elnyomni.” Nem valószínű, hogy ezt a szöveget valamely laktanyában fogalmazták; inkább a „Visegrádi utca” környezetéből származhatott. A javaslatot az egybegyűlt viharos lelkesedéssel fogadták el, követelve Pogány azonnali letartóztatását, a té-

¹²⁸ PIL 866. f. 5. ő. e. A Vörös Újság szerkesztőségének iratai.

ren forradalmi bíróság felállítását, és a tömeg ítéletének végrehajtását. A nemzetközi ezred tíz főből álló fegyveres osztaga Pogányt kereste, akivel azonnal végezni akartak. Gábor Mózes emlékei szerint ekkor kormánykörökből telefonon tudakolták, vajon ő adott-e parancsot a nemzetközi ezrednek. Ő ilyen parancs kiadását emlékiratában tagadta, de a kelenföldi laktanyából megerősítették, hogy az ezred valóban kivonult, bár a parancskiadás elrendelőjét nem nevezték meg.

A Szent György téren a felheccelt tömeg és a kirendelt katonák előtt, nagy éljenzést kiváltva, megjelent Vágó Béla belügyi népbiztoshelyettes. Komoly okuk lehetett, hogy elégedetlenségük idáig alakult – jelentette ki, osztatlan egyetértést kiváltva. A kivezényelt, elszánt katonáktól megértést és fegyelmet kért, annál is inkább, mert minden követelésük teljesült, beleértve Pogány letartóztatását és bíróság elé állítását. (Ez valótlan bejelentés volt.) A bekiabálások újfent Pogány azonnali kiadásáról szóltak, és a megjelentek ítélkezni kívántak. Vágó, csillapítva a kedélyeket, felszólította a tömeget a megtisztult kormányzótanács támogatására.

A megtisztított (ezt a megjegyzést Vágó kifogásolta a következő kormányülésen, noha a lapok egyöntetűen ezt a szót közölték, a kézzel írt tudósításban is ez a szó szerepelt) kormányzótanács – jelentette ki – képviseli most már az igazi proletárhatalmat. (A *Vörös Ujság* bő egy héttel korábbi cikkei is erről „értekeztek”.) Legalább a választásokig fenn kell tartani a rendet és a fegyelmet. (Már csak 4-5 nap volt hátra.) A megéljenzett Szamuely Tibor is a követelések teljesítését hangsúlyozta, és kérte a visszatérést a kaszárnyákba, a munkahelyekre. A tömeg Kun Béla szavait kívánta hallani, de ő nem volt jelen.¹²⁹

A Várba gyalogosan felvergődő Böhmöt egy kisebb csoport „ez is egy áruló” felkiáltással megtámadta és inzultálta: A lincseléstől megmenekült Böhmnek és más népbiztosoknak a felheccelt és megfélemsztett fegyveresek karmaiból sikerült a bátran viselkedő Pogányt kiszabadítani.

Gábor Mózes emlékei szerint a laktanyában a katonákat fegyveres erővel kényszerítették a tüntetésre. A felbujtó személyét nem sikerült

¹²⁹ *Népszava, Vörös Ujság, Az Est* 1919. április 4. A közös párt reggeli lapja, a *Népszava* az első oldalon a hadügyek átvételéről szóló parancsot közölte, míg a délutáni *Vörös Ujság*: Pogány népbiztos lemondott. (Szamuely leváltását elhallgatta.) A budapesti katonák és munkások tüntető felvonulása.

kideríteni, és később a nyomozást sem folytatták le. Nem véletlenül. Néhány hét után – írja Böhm – a tüntetés egyik rendezőjétől (a nevét nem árulta el) hallották, hogy az egész tüntetést Szántó készítette elő, amiről feltehetően Kun is tudott.¹³⁰ A részletek kiderítése aligha lehetséges, de az indítók egyértelműen a szociáldemokraták ellen irányult, míg a Pogány elleni hajsza csak ürügy volt.

Az április 3-i, késő éjszakába nyúló kormányülés fő témája a lezajlott fenyegető erejű, akár fegyveres összetűzés veszélyét is magában hordozó tüntetés megvitatása volt. A kormányzótanács néhány tagja a nap folyamán már tárgyalta az ügyet. Már ekkor kiderült, hogy Böhm előző napi, a hadügyek irányításának átvételéről szóló ígéretét, az őt ért inzultus miatt, visszavonta, és azt sem vállalta, hogy részt vegyen egy öttagú direktóriumban. Kijelentette, hogy az egész megmozdulás, valamint az őt ért inzultus nem a véletlen műve. Egyfajta bizalmatlanság észlelhető vele szemben a katonák között. Márpedig a katonaság körében – szögezte le – nincs más, csak parancs és teljesítés, viszont a siker záloga a bizalom. Ilyen töretlen bizalommal csak Kun rendelkezik, ezért az irányítást vállalnia kell! Mindehhez hozzátette, hogy a felelősség alól nem akar kibújni, nem kívánja Kunt lehetetlen helyzetbe kergetni, és továbbra is szolgálni fogja a munkáshatalom ügyét.

Kun szinte könyörögve kérte Böhmöt a hadügyi direktóriumban való részvételre: Garantálta a szívélyes együttműködést, mert nélküle új hadsereget felállítani elképzelhetetlen. Hiszi, hogy benne mindenki töretlenül megbízik! Lehetetlen, hogy a proletárdiktatúra minden ódiumát ő vállalja, bár „én kezdtem meg ezt a mozgalmat”.

A holtpontról való kimozdulást Bokányi felszólalása indította el. Böhmnek tudnia kell, jegyezte meg, hogy nem az egész hadsereg fordult vele szembe. A hadseregben nem volt egység, és a katonatanáccsal még problémák lehetnek.

„Ha Böhm nem megy be [a hadügybe – V. L.], Kun Böhm nélkül nem tudja megcsinálni a dolgot... Akkor nem lehet mást csinálni, felosztatni a kormányzótanácsot.”

¹³⁰ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 288–293.; Gábor Mózes emlékiratai. PIL 867. f. 2/g. 66. ő. e.

Landler baráti unszolására, Kun Böhm szervezőképességét méltató megjegyzésére a jelen lévő népbiztosok tapsát és éljenzését kiváltva, Böhm elvállalta a hadügyekben való részvételt. Kunfi a súlyos válság megoldásának ünneplését egy fontos megjegyzéssel igyekezett mérsékelni, jóllehet a döntéssel teljesen egyetértett. Reális garanciákat követelt hasonló jelenségek meggátolása érdekében. A lezajlott események tükrében tisztázni kellene – fejtette – „vajon ki gyakorolja a valóságos hatalmat: a kormányzótanács, a munkásszervezetek vagy az itt-ott összeverődött, de lehet, hogy a többséget képviselő elvtársak? Egy hét múlva újabb felvonulások lesznek? – kérdezte egyes „irányítóktól”. Választ nem kapott. Tisztázni kellene – folytatta Kunfi –, kik azok, akik önhatalmúlag döntenek és intézkednek. Ha a kerületekben végzik az áknamunkát, akkor vagy felszámolják őket, vagy nekik kell átadni a hatalmat, de úgy vélte, hogy ezeknek semmi hatalmuk nincs. Ezért le kell őket törni – szolt közbe Rónai és Vántus. Kunfi hangsúlyozta a kormány abszolút egységének szükségességét, mert még egyszer nem lehet koalíciós alapon tevékenykedni. Azokat a szervezeteket, amelyek a kormánnyal nem hajlandók együttműködni, sürgősen fel kell számolni, és Böhm csak ezek tisztázása után vállalja a feladatot. Vagyis a lezajlott eseménynek mélyebb okai vannak, és nem pusztán személyi ellentétekről van szó – állapította meg. A kommunista vezetők nem véletlenül nézték el az ultrák szélsőséges ténykedéseit, vették őket védelmükbe, hisz a kormányzótanácsban a politikai lavírozáshoz szükség volt rájuk.

Kunfi természetesen a szélsőséges, ultraszektás fanatikuskok megfékezését hangsúlyozta, amivel Varga Jenő is egyetértett. Kun Béla kérte Kunfit, hogy vonja vissza a kerületi tanácsokra vonatkozó megjegyzéseit, mert ezzel hátráltatná Böhm bevonását a hadügybe. Bővebben szolt a pártegység létrejöttéről, a működési zavarokról, és egyben elismerte, hogy a volt kommunista pártban deklasszált és lumpenelemek nemcsak a burzsoázia ellen akarnak fellépni, hanem az igazi munkásság ellen is. Ezeket erőszakkal kell letörni – tett egy lépést a szociáldemokraták felé a sikertelen puccskísérlet után.

A kialakult helyzetet Rónai Zoltán drámai szavakkal írta le: ami történt, formális lázadás volt. „Majdnem forradalmi törvényszékek agyonlövették a hadügyi népbiztost... Ilyen szituációban huligánok és örültek fel tudják forgatni az egész várost... ha tudjuk, kik csinálták ezt a moz-

galmat, már most fel kell venni a harcot.” Böhm kiemelte, hogy ezt a fontos követelést a sajtó valamilyen összhangjának megteremtésével is elő kellene segíteni. „A Vörös Ujság az én nevem mellé – jegyezte meg némi malíciával – még pénzért sem teszi oda, hogy elvtárs.” Vántus erre megjegyezte, hogy ezt a szerkesztőnek (Szamuely, Jancsó Károly, Rudas László) már jelezte. Kijelentette, hogy a pártszervezeteket olyanok vezetik, „akik azelőtt soha nem vezették, és azok olyanokat mondanak, hogy meg kell fojtani a burzsoák csecsemőit”. A volt pártvezetőségi kollégái aggodalmait megértő Vántus Károly konstataulta a széles körben ismert üzemi, szakszervezeti vezetők mélységes elégedetlenségét, elkeseredését méltatlan háttérbe szorításukért. A gyári munkásság bevonása nélkül – ahol régi bizalmiakat terrorizálnak – lehetetlen fenntartani a munkáshatalmat.

Landler rövid felszólalásában igyekezett elsimítani a mély ellentéteket, amikor konstataulta a kormányzat egységét. A másik erősség, hogy ellenforradalmi mozgolódás nincs, az antant pillanatnyilag kívár. A rendcsinálásnak ilyen kedvező körülményei között a rémhírterjesztőket, a huligánokat azonnal falhoz kell állítani – szűkítette le a tüntetés veszélyét, politikai összefüggéseit. Hevesi Gyula igyekezett bagatellizálni a lezajlott eseményeket, szerinte a megmozdulás néhány (!) önkényes, széthúzást provokáló személy akciója. Ezzel a felelősségre vonás elkerülését célozta.

Vágó Béla, érzékelve az akció elítéléséről szóló többségi határozatot, egy nappal korábbi álláspontjától eltérően, egyes kerületi munkás- és katonatanácsok szétkergetését, felszámolását javasolta. Nem zavarta, hogy az akció egyik mozgatója volt. Az anarchikus hangulatkeltés, a lázongás eszméjének fő fészke és terjesztője a *Vörös Ujság* szerkesztősége. Indítványozta, hogy mindkét lap szerkesztője Weltner legyen. (Vágó egyéb képtelen javaslatokat is előterjesztett.)

Az éjszakába nyúló kormányülésen részt vevő Szántó és Szamuely nem szólalt meg, különösen, amikor Kun Béla, fenntartva Pogánnal szembeni kifogásait, a szükséges elégtétel megadásáról nyilatkozott, amelyet a sajtónak is közölnie kell. Továbbá ismertetni kell a kormányzótanácsnak az április 3-i eseményeket egységesen elítélő határozatát, és azt, hogy a hazugságokat, rágalmakat terjesztőkkel szemben úgy fognak

eljárni; mint a rémhírterjesztőkkel. Böhm megerősítés céljából – nem véletlenül – kérte a jelen levő népbiztosok aláírását.

Ezután döntöttek a Hadügyi Népbiztosság öttagú – Kun, Böhm, Fiedler, Haubrich, Szántó – kollégiumának felállításáról, a népbiztos-helyettesi cím megszüntetéséről, valamint Pogány és Szamuely kormányzótanácsi tagságáról.

A kormányzótanács helyzete erősödött, a szélsőséges kommunista akciók átmenetileg háttérbe szorultak, a határozatok a pártegység megszilárdításáról, a gyári munkássággal való szoros együttműködésről szóltak. Nemcsak a sajtó tett eleget a felszólításnak, hanem a jól látogatott nép- és üzemi gyűléseken elfogadott határozatok is. A szakszervezeti bizalmiak előtt Kun és Böhm az egység fontosságát hangsúlyozta, valamint a szakszervezetek új feladatait. Megengedhetetlen, hogy egyesek külön akciókat kezdeményezzenek – mondták. A türelmetlenek bonyolítják a kormányzás nehézségeit, ezért határozottan, akár kégyetlenül is fel kell lépni a túlzások hirdetői ellen.

A Vörös Újság szerkesztői is hangot változtattak. Közltek, hogy a jövőben a munkás- és katonatanácsok nem avatkoznak a hadsereg ügyei-be. Ismertették a kerületi tanácsok határozatát, mely szerinti az április 3-i igen sajnálatos esemény (a határozatot Vágó Béla ismertette, aki előzőleg imponáló megmozdulásként tartotta azt számon) tanulságait le kell vonni, erősítve a hadseregben a fegyelmet.¹³¹ Hasonlóan röviden foglalta össze a történetek tanulságait Hévesi Gyula a Gellért Szállóban megtartott tanácskozáson.

Nem így a bizalmiak testületének április 5-i, forró hangulatú gyűlésén, amelyet a szakszervezet lapjának szerkesztőségi cikke „Nem játszunk” cím alatt foglalt össze. A szervezett munkások joggal szeretnék tudni, kik voltak a puccs szervezői. A munkások tisztában vannak a feladataikkal, de „nincs szükségünk éretlen tacsók és értelmetlen ultraforradalmárok tanításaira és útmutatásaira... nem tűrjük a konkolyhintőket”. A gyűlés első szónoka Böhm Vilmos volt, aki erőteljesen hangsúlyozta a pártegység jelentőségét, a népbiztosok összehangolt munkáját. Úgy vélte, a pártegységet egy tapasztalatlan, féktelen, gyerekekből, nyugtalan fantasztákból, elkeseredett katonatisztek-ből álló kis

csoport akarta megzavarni. A puccsban a fantaszták lumpenelemekkel, állásukat veszített egyénekkal szövetkeztek. Pogány József felszólalásában megismételte Böhm szavait a lezajlott puccsról, hozzátéve, hogy a magukat Kun Bélánál is radikálisabbnak tartó felelőtlen suhancok állandó aknamunkát folytattak ellene a kaszárnnyakban, a gyárakban. Az összeesküvők lelepleződtek – folytatta bizakodva –, és a szervezett munkásság aléltságából felocsúdva, eltakarítja a konjunktúraszocialisták, a betolakodók, a félbolondok akcióját, megfékezi ezek terrorját. Amikor a puccsisták vészbíróság elé akarták állítani, elhangzott a fenyegető kiáltás: „jönnek a vasasok, kiszabadítják Pogányt”, akciójuk gyorsan meghíúsult. Ebben a hírben – a gyűlésen hatalmas lelkesedést kiváltva – benne van az egész helyzet: „Jöjjenek a vasasok, a szervezett munkástömegek és ők vezessék és gyakorolják a diktatúrát.” A felszólalók – Kunfi és Szántó – a választáson való részvételre, a hadsereg támogatására buzdítottak. Valamennyien kifejezték töretlen reményüket az európai forradalom közelgő kiterjedéséről.¹³²

Az új összetételű Hadügyi Népbiztosság nagyobb szervezettséggel, határozottsággal és hozzáértéssel folytatta a hadsereg szervezését, ugyan nem változtatott a toborzás elvein, de lényegesen felgyorsította az üzemekben a munkászászlóaljak felállítását Haubrich József példás fegyelmet tanúsító irányítása alatt, aki szakított a toborzást kulturális programokkal összekapcsoló módszerrel. Az április 9-én kiadott rendelet szabályozta a toborzott katonák bevonulásának ütemét. A hadseregbe való belépésre szólították fel a háború alatt műszaki – hidász, távírász, árkász – feladatot ellátó tapasztalt katonákat. Április 10-én jelent meg a hadügyi népbiztosok parancsa: minden tényleges állományú katonai havi díjas, valamint minden hivatásos altisztnek és tisztnek kötelező jelentkezni a Vörös Hadseregbe az illetékes hadosztály-parancsnokságon. E parancs kihirdetése ismert ideológiai elvek említése vagy tisztázása nélkül, kimondatlanul szakított a hadsereg jellegének szigorú társadalmiosztály-értelmezésével. Altisztek, tisztek kötelező jelentkezése, bevonulása nemcsak a várható védelmi háborúra való felkészülésről szólt, hanem a merev, értelmetlen osztályszemlélet lazításáról, hiszen

¹³¹ Vörös Újság, 1919. április 5., 6.

¹³² Világ, 1919. április 7.; Az Est, 1919. április 7.; Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. április 11.

altisztek, tisztek nem a proletariátus soraiból kerültek ki. A toborzás kiterjesztésére vonatkozó felhívás az irányítást kizárólag a területileg illetékes hadosztály- vagy dandárparancsnokságra (a parancsnokra) bízta, aki szorosan együttműködik a politikai megbízottal. A felhívás minden szinten megszűntette a katonatanácsok működését.

A hadügyi vezetés április közepén adta ki felhívását a fegyelem megszilárdításáról, a parancsnoki rendszer érvényesítéséről. A felhívás ugyan a forradalmi frázisokat nem hagyhatta el, és leszögezte, hogy a parancsnok mellett ott áll a politikai megbízott, de a parancsot teljesíteni az öntudatos katonának maradéktalan kötelessége. „A Vörös Hadsereg fegyelme nem tűr ellentmondást, sem habozást. Aki a fegyelmet sérti, az ellenforradalmár!” Meghatározta a hadsereg feladatát, célját is: „Katonák! Nem hódító vérengzésre, nem más testvéreink leigázására, nem a nagy vagyoni védelmére, hanem a proletárok uralmának védelmére kérjük ifjúságtok erejét, lelketek tiszta rajongását...”¹³³ E fegyelem megszilárdítását szolgálta a forradalmi katonai törvényszékek felállításáról szóló, április 12-én kelt kormányzótanácsi rendelet, amely szorosan kapcsolódott a március 25-i, a forradalmi törvényszékek működéséről szóló rendelethez.

Az április 12-i rendelet 2. §-a tíz pontban sorolja fel a katona vagy a parancsnok esetleges büntetést, melynek elkövetése súlyos büntetést von maga után. Ilyenek: kémkedés, összejátszás az ellenséggel, parancsmegtagadás, szolgálati kötelesség megszegése, gyávaság, szökés, rablás, fosztogatás, erőszakoskodás, árulásra, szökésre való csábítás. „Ha a büntett a Vörös Hadsereg forradalmi fegyelmét vagy a Tanácsköztársaság érdekét súlyosabban sérti vagy közvetlenül veszélyezteti, halálbüntetés szabható ki.” Ezek az intézkedések nemcsak a fegyelem megeremtését, megszilárdítását szolgálták, hanem a várható intervenciós támadás esetén fellépő fegyelmetlenségek megelőzését, mérséklését is.

Noha a hadsereg létszámának növelése, anyagi és technikai ellátásának erősítése szervezettebben haladt, a csapatok létszáma április 16-án csak 52 372 fő volt. A fegyverzettel való ellátottság összességében elmaradt a cseh, különösen a román haderő felszereltségétől, a haderő hely-

zetét, hadállását kritikussá tette a két (esetleg három) oldalról várható támadás valószínűsége.¹³⁴

Az áprilisi választások

Az országos tanácsválasztásokat 1919. április 7-én, hétfőn, központilag elrendelt munkaszüneti napon tartották. A kormányzótanács a választások gyors lebonyolításával a két hét óta tartó ideiglenesség felszámolását, az új államhatalom „választások” útján történő legalizálását a választathatlan teendők közé sorolta, okulva a Károlyi-kormányzatnak a választásokkal kapcsolatos végzetes bizonytalankodásából. A kormányzótanácsnak a választások lebonyolítását illetően nem voltak jogi vagy általános demokratikus aggályai. Az volt az uralkodó felfogás, hogy az orosz-szovjet minta szerint kell kiépíteni a tanácsrendszert a falusi tanácsoktól a legfelsőbb törvényhozói testületig, a Tanácsok Országos Gyűléséig.

Ágoston Péter az új államrend fennállásán elmélkedve, számos utópisztikus jegyet is felsorakoztatva, állapítja meg, hogy a dolgozók önrendelkezését megtestesítő államhatalom voltaképpen gazdasági szükségyszerűség, és így, a termelőeszközök állami birtokbavételével mindenki köteles kivenni a részét a termelőmunkából. Mindennek következménye – szól az utópisztikus végcél –, hogy a társadalom minden tagja dolgozó lesz, ami végső soron az osztálykülönbségek felszámolásához vezet. A jövőbe tekintő eszmefuttatást az országhatáron túlmutató összefogással egészíti ki.¹³⁵ A választások lebonyolítását közvetlenül irányítók is, Ágostonhoz hasonlóan a munka társadalmából indultak ki, de míg Ágoston a polgárok megkülönböztetéséről, különösen politikai jogaik korlátozásáról tudatosan nem nyilatkozott, az elfogadott álláspont szerint a választójog legfontosabb feltétele a hasznos, produktív munka végzése. Csak a dolgozók kaphatnak választójogot, munkások,

¹³⁴ Uo. 113–114., 109–110. Liptai Ervin: *Vöröskatonák előre! A Magyar Vörös Hadsereg harcai*. 2. bőv. kiad. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1979.

¹³⁵ *Vörös Újság*, 1919. március 30. Ágoston Péter: *Az igazi internacionálé*.

¹³³ *A Magyar Vörös Hadsereg 1919*, 111–114.

alkalmazottak és azok a háztartással foglalkozók (háztartásbeli asszonyok, feleségek), akik az előbbieket munkáját elősegítik.

Az április 2-án elfogadott, már említett ideiglenes alkotmány inkább a választójogról, a választási eljárásról, a különböző szintű tanácsok működési rendjéről szóló dokumentum volt.¹³⁶ Eszerint minden 18. életévét betöltő férfi és nő választó és választható. A korhatár leszállítása, a női szavazók egyenjogúsítása a férfi választókkal (az 1918-as néptörvény maszkulin jellegű volt) a választójog általánosítását jelentette. Megszüntette a különböző cenzusokat, a szavazati jogot nem kötötte az írni-olvasni tudáshoz, és nem írt elő egy helyen való tartós vagy ideiglenes tartózkodást sem. A választójogot kiterjesztette a fegyveres testület valamennyi tagjára, külön hangsúlyozva a Vörös Hadsereg katonáinak jogait. Nem kevés túlzással biztosította a választójogot más állam itt tartózkodó dolgozójának is. A súlyos korlátozások ellenére a felnőtt lakosság többségének volt szavazati joga.

Az ideiglenes alkotmány és a végrehajtási utasítás megfosztotta a választójogtól: a bér munkást alkalmazókat, mint például az egy segéddel dolgozó vagy egy tanoncot betanító kisiparost; azokat, akik munka nélkül szerzett jövedelemből élnek, mint a vállalkozó, bankár, földbirtokos; tőkés; a nagy- és kiskereskedőket, falusi kocsmáros; a lelkészeket, szerzeteseket, politikai bűncselekményért elítélteket, elmebetegeket. A rendelet ugyan nem tartalmazta, de az előző rendszerekben fontos politikai állást betöltő személyeket, vezető hivatalnokokat, bírákat (az ügyvédek sem tartoztak a kedvelt szellemi munkások közé) is megfosztották korábban élvezett választójoguktól. Ezúttal, formailag, az előírás szerint, nem szavazhatott az 50 holdas gazda sem, noha adót nem kellett fizetnie. E szigorú, értelmetlen korlátozás a jogosultak közel egyharmadát zárta ki a szavazati jog gyakorlásából. A korábban választójoggal rendelkező 24–30 éves férfiak jó része elvesztette jogosultságát.

A választójog korlátozása nem ismerte el a polgári egyenlőséget, amit nem magyarázható pusztán a konkrét történelmi helyzet súlyos ellentmondásaival. A korlátozásnak ideológiai, politikai okai voltak. A volt kizsákmányolóktól a beilleszkedést várták el. A társadalom struktúrájának

szélsőségesen leegyszerűsített, bipoláris (tőkések–proletárok; kizsákmányolók–kizsákmányoltak) értelmezése az osztályharc szükségtelen generálásával járt. A korlátozásban szerepet játszhatott a vagyontalanok, a korábban lenézett, elnyomott jogfosztottak millióinak ellenszenve vagy éppen nem is titkolt öröme, a bosszú. A rendelkezés nem csak a demokrácia, a jogegyenlőség elutasítása volt; hanem, akaratán kívül, az általános, egyenlő, titkos választójogért folyó harc lebecsülése, tagadása is.

A proletárdiktatúra tanácsrendszere, miközben milliókra terjesztette ki a választójog gyakorlását, jelentős társadalmi osztályokat, rétegeket másodrendű állampolgárrá degradált. Ez az utóbbi intézkedés falun, a községekben felzúdulást, elégedetlenséget keltett. Több településen súlyos összeütközések voltak éppen a választás napjaiban.

Az egyes társadalmi osztályok, csoportok, rétegek kizárásának okait magyarázó elemzések ugyan a korlátozó rendelkezést átmenetinek tekintették, de természetesnek tartották, hogy csak a munkából élőknek (némelyek kizárólag a produktív munkára értették) lehetnek politikai jogaik. A joggyakorlásból pillanatnyilag kizártak pedig előbb–utóbb kényszerülnek beilleszkedni a munka társadalmába, és akkor ők is választókká, netán választhatóvá válhatnak.¹³⁷

A különböző politikai eseményekre gyorsan reagáló és azokból általánosításokat is megállapító Pogány József az április 3-i események tanulságaira hivatkozva kijelentette, hogy csak a szervezett (hallgatólagosan a szakszervezetbe szervezett) munkásság gyakorolhatja a hatalmat. Az új hatalomnak, írja, egyaránt távol kell tartania magát a sorainkba beözönlő burzsoá elemektől (a burzsoázia csak ne nyafogjon, gondoljanak a Tisza-féle választási rendszerre) és „a minden forradalom kezdetén felszínre kerülő gyűlevész proletárságtól”. A proletárhatalom fő támaszai nem pusztán a szegénységben élők milliói, hanem elsősorban a termelőmunkában közvetlenül részt vevő szervezett munkásság. A proletárosztály nemcsak a burzsoázia különböző elemeit zárja ki magából, hanem a lumpenproletariátust is. Nem szabad megengedni, hogy a Marxra rálicítáló szájhősök, egzaltált kalandorok, éretlen zöldek, handabandázó anarchisták szerephez jussanak. A proletárhatalom – foglalja össze mondandóját Pogány – a szervezett munkástömegek vezetését

¹³⁶ MMTVD 6/A. 100–102. A választásokról részletesen: Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 105–115.; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 296–301.

¹³⁷ *Vörös Újság*, 1919. március 30. Új alkotmány, új választójog.

igényli, nem pedig az újdonsült szocialisták, frissen mázolt kommunis-
ták terrorját.¹³⁸

Az ideiglenes alkotmányba beépített, a választójogról szóló négy
paragrafus, valamint a választási eljárásról szóló passzusok töretlenül
biztosították a listákra felkerült személyek megválasztását.

A falusi, a városi, a fővárosban a kerületi tanácsokba a jelölteket köz-
vetlenül választották. A járási, megyei tanácsokba, valamint az országos
gyűlésbe a többlépcsős, közvetett választás elve és módja érvényesült.
(Községekben, falvakban minden 100 választó után egy, minden váro-
si, fővárosi kerületi 500 választó után egy küldött.) A falusi tanács 3-5
tagú volt, míg a városi 10-20 tagú intézőbizottságból, direktóriumból állt.
Meghatározó szerepe volt a főváros 500-as tanácsának (az országos gyű-
lést az intervenció miatt csak júniusban tudták összehívni) és a 80 tagú
intézőbizottságnak (IB). Böhm Vilmos emlékiratában mintegy összeg-
zésként állapítja meg, hogy a munkásságnak valójában plurális választó-
joga volt a vidéki, főleg falusi, községi lakossággal szemben. Vagyis a
Tanácsköztársaság választási rendszere elvileg széles körű volt, de nem
volt általános, és egyenlőnek sem volt mondható.

A Forradalmi Kormányzótanács április 2-i, a tanácsválasztásokról
szóló rendelete szerint a választásokat több ütemben, de április 7–12.
között kell lebonyolítani. Az első forduló előkészületeire mindössze 4
nap állt rendelkezésre, bár a felkészülést, bizonyos jelekből ítélve, előbb
megkezdtek. A fővárosi választások központi operatív irányítását az
egyesült párt titkárai – Büchler József, Farkas István, Hirossik János – vé-
gezték. A főváros tíz kerületében öttagú kerületi bizottságokat állítottak
fel. Az 50 tag között mindössze egy nő volt. A választások előkészítését,
szervezését a szociáldemokrata szervezetek korábbi hálózata biztosítot-
ta, a mozgósítást a szakszervezetekkel közösen bonyolították.

A kaposvári párttitkár (még MSZDP-s fejléces papíron és pecséttel
ellátott) április elején körlevélben szólítja fel a szervezeteket a munkás-
tanácsba való választás előkészületeire. A jelöltnek igazolnia kell há-
ború előtti tagságát, kivéve, ha ilyen szervezet nem volt. Küldött csak
vagyontalan lehet, munkaadói szervezet nem választhat. Alkalmazotti

¹³⁸ Népszava, 1919. április 6. Pogány József a szervezett munkásság diktatúrájával foglal-
kozó cikkében mintha „megfeledezett” volna az 1918-as választójogi törvényről.

szakszervezetek sem választhatnak egy munkaadót. Lehetőleg nőt is vá-
lasszanak.¹³⁹

A kormányzótanács a választások irányításával, lebonyolításával a
városi, megyei direktóriumokat bízta meg. Előírta, hogy az első forduló
lehetőleg mindenütt április 7-én tartsák meg, és a helyi választás után
azonnal válasszák meg a járási küldöttet is. A járási tanácsnak legfel-
jebb 60 tagja lehet, és 1000 lakos után egy tagot delegáljanak. A járásban
található város legfeljebb 30 tagot válasszon. Ha a város több járással
határos, több járásban is képviselőhez jut. Kíváncos, hogy a tanácsba
földmunkást is válasszanak.

A választás előtti két napon a főváros kerületi választási bizottságai
a szavazatszedő bizottság tagjainak tartottak eligazítást, míg a szakszer-
vezetekben a mozgósítás részleteit rögzítették. Az április 3-i események
tanulságait elemző és összegző, a szakszervezeti vezetőknek, főbizalmi-
aknak tartott, fentebb már említett értekezleten, a választások lebonyolí-
tása is napirenden volt. A szakszervezeti vezetők április 4-én megtartott
gyűlésén a választások tömeges, demonstratív, ünnepélyes megrende-
zése is körvonalazódott. Kun Béla ekkor a zavart keltő szélsőségesek el-
leni könnyörtelen fellépésről szónokolt. Weltner Jakab a szakszervezetek
nélkülözhetetlenségét fejtegette. Landler Jenő, érzékelve a szakszerve-
zetek jogos sérelmeit, 10 tagból álló fővárosi jelölőbizottság felállítását
javasolta, amelynek tagjai a szakszervezetek, szövetségek népes tagsága
előtt ismert személyek. Így e bizottság szinte kizárólag szakszervezeti
vezetőkől állt. Tagjai: Knittelhoffer Ferenc, Bajáki Ferenc, Preusz Mór,
Rózsa József, Jancsik Ferenc, Szakasits Árpád, Jászai Samu, Pós Jenő,
Szabó Imre, Reichel József.¹⁴⁰

Április 5-én a kerületi választási bizottságok tagjainak értekezletén
Rónai Zoltán a tanácsrendszerről tartott előadást, kiemelve, hogy ez a
választás lesz az ősválasztás, amikor országosan és egységesen alakul-
nak meg a helyi, járási, megyei tanácsok. A fővárosi, kerületi jelölőbizott-
ságok értekezletén mintegy 1800 jelöltet vettek lajstromba, amelyet a már
említett központi jelölőbizottsággal egyeztettek.

A választások lebonyolítását a Forradalmi Kormányzótanács április 7-én
meghatározta. A választások április 7-én kezdődtek, és április 12-ig tartottak.
A választások lebonyolítását a Forradalmi Kormányzótanács április 7-én
meghatározta. A választások április 7-én kezdődtek, és április 12-ig tartottak.

¹³⁹ PIL 608. f. 8. ő. e.

¹⁴⁰ Pesti Napló, 1919. április 6.

Az április 7-ére, e hétfői napra elrendelt munkaszünet, különösen a fővárosban, biztosította a magas részvételt. A választás előtti vasárnapon a szervezetekben állandósuló tanácskozás, gyűlésezés, megbeszélés folyt. Ekkor készültek el a listák, és a késő délutáni órákban megkezdtek kiszállításukat a szavazóhelyiségekbe. Az utca- és házbizalmiak ismét a részvételre szólítottak fel.

A dualizmus korában lezajlott, több hétig tartó választási gyűlések látványos megmozdulásai ezúttal elmaradtak. Az egypártrendszer megszüntette a választási kampányokat, a jelöltek versengését, a vélemények, programok ütközését. Kortesre sem volt szükség, jelölteket sem dicsérni, sem szapulni nem kellett. Választási gyűlések helyett falragaszok, röplapok, felhívások, a sajtó cikkei szólították fel a proletárokat, a dolgozókat a szavazásra. Mondanivalójuk lényege a korábbi feudális-burzoá osztályparlamentari rendszer elutasítása, a tanácsrendszer dolgozói demokratizmusának méltatása. A választások sikeres lebonyolításával a tömegek formálisan legitimálják az eddig ideiglenesen működő kormányzótanács tevékenységét. A fővárosban a kerületenként elkészített hivatalos listák (összesen 10 lista) 100-300 nevet (összesen 1800) tartalmaztak. A több száz politikus, zömmel a szociáldemokrata mozgalomból ismert személy, de nem kevés az ismeretlen, esetleg a kerület egyes utcáiban vagy üzemében népszerű bizalmi tarkította a szavazólapot. Ez volt Magyarországon az első listás szavazás.

A szavazás a fővárosban általában iskolák épületeiben zajlott. Választási névjegyzék nem volt, a szavazás a párt- vagy szakszervezeti tagsági könyvecske felmutatásával történt, amelybe bejegyezték az állampolgári kötelezettség teljesítését, elkerülendő, az ismételt szavazást. A lisztbizottság által kiadott élelmiszerjegy egyben lakcímgazolás is volt, ám a szavazók jelentős része nem a lakcímnak megfelelő szavazókörzetben voksolt; hanem a munkahelyéhez közeli, iskolában székelő szavazatszedő bizottságnál. A választás előtti vasárnapon szélesre tárták a szakszervezetbe belépés lehetőségét a szervezetekhez nem tartozó dolgozók előtt. Ugyanekkor ál-, helyesebben kamu szakszervezetek is alakultak. Nem véletlen, hogy ekkor tették ismételten közzé a Szaktanács kötelékébe tartozó 55 szakszervezet, szövetség, egyesület listáját. Azoknak a személyeknek, akik sem párt-, sem szakszervezeti igazolvánnyal nem ren-

delkeztek, szavazatuk leadásához elegendő volt a házbizalmi igazolása, hogy hasznos munkát végeznek (háztartásbeli asszonyok, mosónők).

A népbiztosságok, a fontosabb hivatalok alkalmazottait arra kötelezték, hogy részt vegyenek a választás napjára hirdetett nagygyűlésen, majd közösen vonultak szavazni. A laktanyák parancsnoki és legénységi állománya nem egyénenként, hanem szakaszokban vagy századokban vonult a laktanyához legközelebbi iskolában tartózkodó szavazatszedő bizottság elé. Az egy listára leadandó „választás” titkos volt.

A főváros utcáit kora reggeltől ünneplőbe öltözött tömegek foglalták el. A szakszervezeti tagság felvonulásra emlékeztető szervezettséggel, bizakodó hangulatban, a szervezetek zászlói, táblái alatt békésen közelfette meg a szavazóhelyiségeket, néhol zenekar kíséretében. Türelmesen várt, ha esetleg elfogytak a szavazólapok, mivel a nyomdák kevesebbet készítettek a szükségesnél. A szervezők, agitátorok megfelelő felvilágosítást nyújtottak a kevésbé tájékozottaknak. A fővárosban a nők részvétele a vártnál lényegesen magasabb volt. Időnként összebeszéltek, hogy szavazataikkal melyik jelöltet támogatják, vagy éppen kinek a nevét húzzák ki. Így több száz nőt választottak be a kerületi tanácsokba. A bérházak lakói a házbizalmiak irányításával és közreműködésével szavaztak, akárcsak a bankárok inasai, szakácsnői. A kíváncsiskodó és szavazni akaró kocsmaárusokat, kereskedőket, még iskolaigazgatókat is, az elegáns úrhölgyeket eltanácsolták a szavazástól. A szavazás rendben folyt le, összeütközésekre, verekedésre nem került sor.¹⁴¹ Ez a dolgozók, elsősorban a munkások, korábban a politikai jogokból kizárva, a kizárólisták, a másodrendű alattvalók demonstrációja, fegyelmezett tiltakozása volt a régi világ arroganciája, igazságtalansága ellen. A természetes jogérzet kinyilvánítása egyoldalúságot, sértést, újabb igazságtalanságot is magában rejtett, de a bosszú, a gyűlölet áramait ekkor még sikerült féken tartani. Nem választás volt ez, hanem egyhangú szavazás az új hatalom mellett.

Az adott körülmények között a proletárdiktatúra nem ismerte a szabad véleménynyilvánítás elvét. A más vélemény megjelenítése, hangoztatása súlyos következményekkel is járhatott. Mégis a VIII. kerület

¹⁴¹ Az Est, Pesti Napló, Népszava, Vörös Újság, 1919. április 9-i számai. Félmillió proletár szavazott.

szavazói között két listát köröztek. A hivatalos mellett volt egy „baloldálibb”, a *Népszava* tudósítója szerint egy vörösebb, igaz, ez utóbbiban sok ismeretlen név szerepelt. A kerület egyes szavazóhelyiségeiben a rend felbomlott, és különböző csoportok, néhol fegyveres katonák megfélemlítették a szavazókat.

A kormányzótanács ülése egyórás késéssel délután 5 órakor kezdődött, a szavazás ekkor még folyt a fővárosban és országszerte. A kormányülésen részt vett Miákits Ferenc a vasasszakszervezet képviselőjében, valamint Büchler József, Farkas István párttitkárok és Pór Ernő is.¹⁴²

A VIII. kerületi választásról beérkezett jelentések, beszámolók alapján Garbai felháborodottan közölte, hogy a kerületben megengedhetetlen brutalitások történtek. Az őt megjelent „katonák a szavazók kezéből kitépték a listát... a leadott szavazatokat az ablakon kidobták... az egyik elvtársat letartóztatták, mert a hivatalos listával szavazott”. Landler szerint, amit Garbai mondott, kevés, mert „voltak bizottságok, amelyeknél a hivatalos szavazólistával nem is lehetett szavazni... másutt az ellenzéki listát nem fogadták el”. Böhm konkrét esetet is megemlíttet: lehet ellenlistát összeállítani, „de hogy valaki húsz emberrel bemenjen egy nyomdába és 12 000 koronával és papírral és fegyveres erővel kényszerítsék, hogy kinyomtassák, ez lehetetlen”. Hozzátette, hogy mindez nem egyedi eset, fegyveres osztagok iskolákat foglalnak el a munkás- és katonatanácsok tudtával.

Garbai és Rónai aggodalommal jegyezték meg a Weltner és másokat érintő alaptalan vádak. Megértik Weltner, aki azt mondja, kénytelen lesz lemondani a *Népszava* szerkesztőségéről, ha a kormányzótanácsnak nincs annyi ereje, hogy meggátolja kétszáz forrófejű agitátor terrorizálását. Garbai az előállt helyzet túrhetetlenségét említette, hozzátéve, hogy „ha ez így mehet, akkor a diktatúrának nincs életképessége, ha a hivatalos lista elbukik és Weltner is kimaradna, ennek messzemenő konzekvenciái lesznek”. (Weltner a VIII. kerületben lakott, és neve ezen a listán szerepelt.)

A VIII. kerületi hivatalos listával szemben a kommunista népbiztosok kifogásolták Buchinger, Peidl szerepeltetését, jelölését. Kun Béla

ekként: „Én megmondtam, hogy nem szabad olyan listával szavazni, amelyiken Buchinger rajta van. Lehet a szocialista párt jelöltje Buchinger és Peidl?” Landler szerint a hivatalos lista itt is győzni fog, de ebben az esetben is meg kell semmisíteni az eredményt. Tiltakozott Buchinger és Peidl megválasztása ellen. Szántó: „mi közöltük párttagjainkkal, hogy Buchinger, Peidl nem tagjai a pártnak”, ennek megerősítését kérte. Pór kiegészítette Szántót, ő már nagy munkástömegek rohamáról tett említést. Vincze Sándor a kerületben agitált Buchinger, Peidl és részben Preusz érdekében, és a jelentések szerint egy ellenzéki listát el is koboztatott. Ennek hallatán a kormányzótanácsban néhány bekiabáló már a letartóztatásáról nyilatkozott, míg Pogány szorgalmazta Vincze és mások hasonló lépéseinek kivizsgálását. Böhm visszaszólt Szántónak: ő nem tud arról, hogy Buchinger és Peidl nem volnának a párt tagjai. Csak Garami lépett ki. (Az említett két fontos és nagyon ismert személy tagságát nem szüntette meg, kizárásukra sem került sor.) Böhm megjegyzése és kiigazítása mind Kun, Szántó és mások részéről válasz nélkül maradt. A választások után a könyvkötők szakszervezetének szervezőbizottsága határozott hangon emelt szót Buchinger védelmében. Megütközéssel utasították vissza a 25 éves mozgalmi múlttal rendelkező Buchingerre szórt rágalmozó vádak. Egyben közölték, hogy változatlanul tagja a szakszervezeti vezetőségnek. A tagságot az eljárás felháborította.

A VIII. kerület munkástanácsa intézőbizottságának tagjai nyilatkozatban közölték, hogy Buchinger elutasította a két párt egyesülését, és aki nem a proletárdiktatúra álláspontján áll, nem foglalhat helyet a forradalmi munkásság szervezetében.¹⁴³ Ez a nyilatkozat más kizártakról – például Lévai Oszkáról – nem tett említést. Révész Mihály nevét, Kun Béla közbenjárása ellenére, a VIII. kerület „forradalmárai” a listára fel sem vették.

Buchinger ennek ellenére időnként megjelent az Andrassy úti pártklubban, és részt vett néhány rendezvényen. Preusz Mór, Peidl Gyulával ellentétben, miután fővárosi megbízatásáról lemondott, a nyomdászszakszervezet munkájába ismét bekapcsolódott.

Garbai keményen felszólalt a szélsőségeket támogatók ellen. Vajon ki rendelkezik itt a katonasággal, mi vagy valaki mások? – kérdezte. Am

¹⁴² FKT 196., 204–206.

¹⁴³ *Népszava*, 1919. április 17., 18.

a vizsgálatot Landlerre, Szamuelyre, Szántóra bízta. Rónai egy újabb rendelet megszövegezésére tett ígéretet, és követelte a gyári munkásság sűrűsödő felfegyverzését. Vágó tulajdonképpen elismerte, hogy a kerületben, közbeavatkozásuk ellenére, az április 3-án fellépőkre emlékeztető szélsőséges elemek, kommunista jelszavak alatt léptek fel. Ezeket, szerinte, sikerült leszerelni, és megváltoztatják a korábban összeállított listájukat. A II. kerületben is, ahol a volt kommunisták kisebbségben voltak, az eljárást sikerült elsimítani, de elvárják, hogy a proletárdiktatúrát elutasító volt szociáldemokrata vezetők ne legyenek tisztségviselők. Kun és Landler ezzel egyetértve nem járult hozzá, hogy a proletárdiktatúrától távol maradók szóhoz jussanak, és mérsékeljék az elszaporodott túlzásokat. Az együttműködés erősítése érdekében az anomáliák kivizsgálására bizottságot állítottak fel. Mindenesetre Kun nem véletlenül emlékeztette az illetékes népbiztosságokat, hogy az április 3-i tüntetés, zendülés rendezői közül még senkit nem állítottak forradalmi törvényszék elé. Ez a vizsgálat valahol elakadt, és a választások során elkövetett szabálytalanságok valós feltárása is elmaradt.

Időközben a VIII. kerületi szavazás is befejeződött. Az eredmény ott sem lehetett kétséges. A hivatalos lista mindenütt szinte egyhangúan győzött. A választásokról összesített, hivatalos adatokat nem tettek közzé. A fővárosi eredményekről a lapok kerületi bontásban közölték a leadott szavazólapok számát. Érdemes megemlíteni, hogy az ominózus VIII. kerületben április 7-én 80 466 fő adta le szavazatát. A hivatalos listára, amelyen például Buchinger neve is szerepelt, 13 000-rel többen szavaztak, mint az ellenzékire. Ezt a szavazást már az eredmény kihirdetése előtt érvénytelenítették. Az április 11-én megismételt szavazáson 62 860 szavazatot adtak le.¹⁴⁴ (1920-ban a VIII. kerületben a választójogosultak száma 76 538 fő volt.)

A tanácsválasztáson a lapokban közölt adatok alapján 473 162-en szavaztak a főváros 10 kerületében. 1920-ban a választójogosultak száma, a magasabb, 24 éves korhatár miatt is, 464 718, és a terrorista atrocitások légkörében, a kötelező részvétellel megtartott nemzetgyűlési

választáson 410 049 fő szavazott. (A szociáldemokrata bojkott a 70 000 érvénytelen szavazatban is kifejeződött.) Az 1919-es és az 1920-as választás közötti eltérés minimális, sőt 1920-ban relatíve többen szavaztak, mint 1919-ben. Az 1919. áprilisi választáson a VI., VII., VIII. kerületben 277 000-en szavaztak, 1920-ban 246 ezer személynek volt választójoga.¹⁴⁵ A főváros környékének több mint kétszázezer lakosából (Újpest város 55 197, Kispest, Erzsébetfalva 61 000) a proletárszavazók 1919-ben természetesen a hivatalos lista mellett voksoltak.

Nem érdemtelen a választójogosultak adatait egybevetni a szavazásból kizárt kisiparosok számával.¹⁴⁶ Jóllehet az adatok az 1910-es helyzetet tükrözik, az arányok, a minimális számszerű változás ellenére, 1919-re is elfogadhatók. A kisipar 13 ágazatában 33 025 volt az önállók száma, míg a foglalkoztatott segédeké 62 359. A segéd nélkül dolgozó vállalkozó, potenciális szavazó 18 519, az 1–5 segédet alkalmazó kisiparos, bér munkást alkalmazó „kizsákmányoló”, szavazójogtól megfosztottak száma 13 149, a 6–20 főt „kizsákmányoló” kisiparos-kistőkés jogfosztott mindössze 3331. Vajon érdemes volt a csaknem félmillió szavazóból mintegy 30 000 főt családtagjaival együtt kizárni? Nem valószínű, hogy az alkalmazott segédek örvendeztek a velük együtt dolgozó mester, tulajdonos megalázó megkülönböztetésének.

1920-ban a fővárosban a letelepedett önálló kiskereskedők száma 21 691, de e társadalmi csoporthoz sorolható a 3398 ügynök, utazó, biztosítási megbízott. A vidéki kiskereskedők száma 46 656. A fővárosi kiskereskedők több mint 41 000 segédet alkalmaztak.¹⁴⁷ Vagyis országosan több mint 70 000 kiskereskedőt, eltartott családtagjaik nélkül, a választójogból kizártak.

A vidéki választásokról mindmáig nem állnak rendelkezésre részletes feldolgozások. A *Népszava*, a *Vörös Újság* beszámolóí szerint, melyeket Hajdu Tibor is felhasznált alapos munkájában, megállapítható, hogy a jelentősebb vidéki városokban, megyeszékhelyeken, (a települések lélekszáma az 1910-es népszámlálás alapján) – például Debrecen 92 000-es lakosságából 45%, Nagyváradon 64 169 lakosból kb. egyharmad, akár

¹⁴⁵ Budapesti Székesfőváros Statisztikai Évkönyve 1913–1920 (XII. évf.), 1921–1924 (XIII.) 189.

¹⁴⁶ Uo. 173–174.

¹⁴⁷ Bene Lajos: Budapest székesfőváros kereskedői. Budapest, 1930, 11–35.

¹⁴⁴ *Népszava*, 1919. április 9., április 12. Az 1920-as fővárosi választásokat részletesen elemzi és valamelyest eltérő adatokat közöl Ignác Károly: *Budapest választ* című könyvében (Napvilág Kiadó, Budapest, 2013, 58–64.)

csak a franciák által megszállt Szegeden a 118 000 lakosból egyharmad szavazott. (Itt az MSZDP-tagok száma 1919 elején 32 100, akárcsak Miskolcon 51 459). Hasonló vagy magasabb részvétel volt Csongrád megye nagy lélekszámú településein. Békés megyében alacsonyabb, Békéscsabán 6000 a több mint 40 000 lakosból. Szolnokon a lakosság egynegyede szavazott. Zalaegerszegen (10 841) 3811, Nagykanizsán (26 524) 10 280 fő adta le szavazatát.¹⁴⁸ Szombathelyen 7284 fő voksolt, 1910-ben 1441 személynek volt választójoga.

Győrben két nappal később, 9-én tartották meg a szavazást. A hivatalos magyarázat szerint a szavazólapok késve készültek el. A késés oka inkább Wajdits Béla, a Győrben népszerű szociáldemokrata szerkesztő, párttitkár, 1918-ban kormánybiztos lemondása volt a direktóriumi elnökségről. Wajdits egyetértett a tanácsrendszer létrejöttével, de szembe került a Nagy István köré szerveződött szélsőséges elemekkel, inkább a szocialista párt lapjánál folytatta tevékenységét. Nem szabad megbontani a nehezen megteremtett pártegységet – nyilatkozta. Beválasztották a megyei tanácsba, és részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén (május elejétől ismét a direktorium elnöke). A választáson 12 238 (a lakosság száma 1910-ben 44 300) szavazatot kapott a hivatalos lista.¹⁴⁹ Másnap a hatalmas nagygyűlés szónokát, Kunfi Zsigmondot a pártszervezet nevében Wajdits köszöntötte. Komárom-Újvárosban 2400, Tatabányán 2244, Esztergomban 3045 fő járult az urnákhoz.

A falusi lakosság részvétele alacsony volt. A 20%-os részvétel már igen elfogadhatónak számított. Különösen a tipikus paraszti falvakban volt jellemző a 10-15%-os részvétel, míg a bányavidékek településein 25-30% vagy magasabb.¹⁵⁰ A Békés megyei Mezőberény 14 000 fős lakosságából 697 fő voksolt, míg a 8518 (1910-es év) lelket számláló Vésztőn 279 személy.¹⁵¹ Vas megye több településén két lista volt. Például Vasváron igen magas részvétel mellett a hivatalos listára 820-an, míg az ellenzékire 500 fő voksolt, hasonló volt az arány Rábahídvégen. Több faluban csak

a választás napján értesültek a szavazásról, másutt már reggel kilenckor befejezték. Több faluban akadályozták a szövetkezeti tagokat a szavazás során.¹⁵² Sajátságosan alakultak a választási eredmények a Duna-Tisza közén, a Kiskunság térségében.¹⁵³ A részvétel országosan itt volt a leg-alacsonyabb. Különösen szembeűnő a városi lakosság távolmaradása. (Kiskunhalas 16,02%, Kiskunfélegyháza 11,82%, Kecskemét 4,14% – ami már valóságos bojkott.) A falusiak; a mezővárosok lakosainak részvétele elérte vagy meghaladta a 15%-ot, de az 1000–6000 fő közötti településeken (például Dunavecse, Dunapataj, Dömsöd, Újhartyán) meghaladta a 30%-ot. E településeken a hivatalos szavazólappal szemben ellenlistát készítettek, és általában a birtokos gazdák listája győzött a hivatalos, földmunkásokból álló listával szemben. Gyakran kerültek munkástanácsba; direktóriumokba 80-120 holdas gazdák, járási vezető hivatalnokok.

A megválasztott különböző szintű tanácsokban maradéktalanul érvényesült az ipari munkásság képviselőinek dominanciája; a falvakban, járásokban jelentős képviselőhöz jutottak a földmunkások; kisebb mértékben törpebirtokosok, de képviselőhöz jutottak a 10 holdon gazdálkodók mellett iparosok, és jelentős volt a tanítók száma. A javasolt szempontok alapján már a választások előtt nagyjából meghatározták az egyes társadalmi rétegek arányos képviselőtét, így az eredmény nem is lehetett kétséges. A Dunántúl egyes falvaiban a választójogosultság határát 30 holdban határozták meg. Volt, ahol külön szavaztak a „szervezetek” és a szervezetlenek (földmunkások–gazdálkodók). A jegyzők általában helyükön maradtak, vagy újjáválasztották az előjáróságot. A tanácsokba, direktóriumokba ugyanakkor bejuthattak a község, város érdekében aktív tevékenységet végző ügyvédek, akiket hivatalnokként szerepeltettek, vagy egy vállalkozót mezőgazdasági munkásként. Bekerültek a proletárdiktatúrával nem rokonszenvező egyének is, de esetleges bomlasztó működésük hamarosan kiderült. Az osztályharcot szélsőségesen értelmező Rabinovics József nagy veszélyt érzekelt, ha a

¹⁴⁸ MMTVD 6/A. 161–165.; Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 110.

¹⁴⁹ *Győri Hírlap*, 1919. április 11.; *Testvériség* (a Győr megyei szocialista párt hivatalos lapja), 1919. április 12.

¹⁵⁰ Hajdu Tibor: *Tanácsok Magyarországon. 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958, 172.

¹⁵¹ *A Tanácsköztársaság Békés megyében*, 312., 337.

¹⁵² *A Tanácsköztársaság Vas megyében*, 1979; Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 114–116.

¹⁵³ Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 81–83.

tanácsba, netán a direktóriumba ügyvéd, bérlő vagy 2-3 segéddel dolgozó iparos került.¹⁵⁴

A tanácsválasztások után megalakultak a városi, járási, megyei tanácsok. Rendszerben megválasztották az országos gyűlésbe is a küldötteket, amelynek megszervezésére az intervenció miatt csak júniusban került sor. Szerencsére a fővárosban április 11-re sikerült összehívni a megválasztott kerületi tanácsok népes, 1800 fős megbízottjait. Az ünnepi ülés este 6 órakor kezdődött a Városi Színházban. A zsúfolásig megtelt nézőtér elé lépő Böhm Vilmos óriási lelkesedést kiváltva, még a hivatalos megnyitás előtt bejelentette a szerb proletárforradalom megszületését. (Az esemény nem volt teljesen légből kapott, de a túlzás is határtalan.) Garbai, Bokányi, Kun beszédei, szónoklatai, különböző hangsúllyal, egy gondolatról – a világforradalom közeli győzelméről – szóltak. Bokányi még méltatta a tanácsválasztások nagy sikerét, jelentőségét a tömegek akaratának kinyilvánításában jelölte meg: innen már nincs visszaút, csak előre. Kun Béla ezúttal sem feledkezett meg a Noskék, Scheidemannék kárhóztatásáról. Kun ekkor félreérthetetlenül leplezte le azt „a hazugságot, hogy minket a sovinizmus vezetett, amikor az antant imperialista falánkságára a proletárdiktatúrával feleltünk. Ünnepélyesen jelentem ki, hogy cselekvésünket a nemzetközi forradalomra építettük... Nincs közöttünk és nem tekintünk sem faji, sem vallási, sem egyéb különbséget, csak egyet: az osztálykülönbséget.” De most már felülről kell vívni az osztályharcot. Most már nemcsak rombolni, hanem építeni kell, és ebben legyenek a tanácsok cselekvő szervek.¹⁵⁵

Az ünnepi ülés Garbainak a munkára, cselekvésre felszólító szavaival ért véget, és a főváros irányításának ideiglenessége befejeződött, miután megválasztották az ún. 500-as tanácsot; majd a 80 tagú intézőbizottságot.

¹⁵⁴ Vörös Újság, 1919. május 11. Rabinovits: Tiszta proletár munkástanácsokat; Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon, 177.

¹⁵⁵ Népszava, 1919. április 12. A budapesti munkástanács első ülése.

Külpolitika: kísérletek az elszigeteltség feloldására

A kormányzótanács első válságának felszámolását követő napon érkezett Budapestre a párizsi konferencia megbízásából J. Ch. Smuts brit tábornok, hogy tárgyalást folytasson a demarkációs vonal kérdéséről. A kormányzótanács április 3-i, esti ülésén – még a Pogány-ügy tárgyalása előtt – közölte Kun Béla, hogy a transvaali tábornok egész misszióval, Bolgár Elek kíséretében úton van, és éjjel vagy reggel a fővárosba érkezik. A kormányzótanács egyhangúan Kun Bélát bízta meg a tárgyalások vezetésével. A küldöttség tagja volt még Garbai Sándor, Kunfi Zsigmond és Bolgár Elek. (Kunfi részvételéről, szerepéről nincsenek ismereteink.)

Csicserin április 3-án, Franciaországból származó amerikai szikratávíratokra hivatkozva tudatta, hogy Oroszországgal kapcsolatban új terv van kialakulóban. Smutst, a „búr” generálist, a bolsevik „betegség” leküzdésének főorvosát, élelmiszerekkel és nyersanyaggal felfegyverezve Magyarországra és Oroszországba küldik. (A Lloyd George köréhez tartozó, nagy diplomáciai és politikai tapasztalatokkal rendelkező, liberális szemléletű tábornok-politikus a megbízást április 2-án kapta, és Bécsen keresztül utazott Budapestre.) A kormányt ugyan Párizsban nem ismerik el – szölt Csicserin távirata –, de kapcsolatot kívánnak létesíteni. Az amerikaiak különbséget tesznek magyar és orosz bolsevizmus között, az előbbi ártalmatlannak véelve. A franciák, így az orosz külügyi népbiztos, tovább folytatják a hazugsághadjáratot, igyekezve az angolokat, amerikaiakat katonai kalandjaikba bevonni. „Az amerikai szikratávíratok megmondják, hogy a franciák félrevezették őket és hamis híreket küldtek.” Együttműködést kért a valótlan hírek visszautasításában.¹⁵⁶ J. Ch. Smuts különvonata április 4-én a hajnali órákban gördült be a Keleti pályaudvarra Bolgár Elek bécsi magyar követtel, de a korábban jelzett népes küldöttség nélkül, csupán két megfigyelő kísérelével.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Budapest–Moszkva. Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság, 43–44.

¹⁵⁷ A témával kapcsolatos hatalmas irodalomból: L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország, Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság; Ormos Mária: Padovától Trianonig, Uő: A Tanácsköztársaság és az antant-intervenció. In: A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója, 119–129.; Romsics Ignác: Magyarország a XX. században. Osiris, Budapest, 1999; Uő: A trianoni békeszerződés; Arday Lajos: Az Egyesült Királyság és Magyarország. Munda Kiadó, Budapest, 2005.

A közvéleményben reményt keltő bejelentés előzményéhez szorosan hozzátartozik Kun Bélának a párizsi békekonferenciához szóló, 1919. március 24-én kelt jegyzéke. Miután Vix alezredes nem érezte magát és küldöttségét biztonságban – a Böhm és Szántó közötti kisebb vita után –, a kormány első, 22-i ülésén szavolta az antantmisszió sértetlenségét és maradásra kérte –, március 26-án mégis elhagyta Budapestet. Kun Béla, Ágoston Péter kíséretében, 24-én az esti órákban kereste fel a missziót, és biztonságukat szavatulva, maradásra kérte az alezredest és a misszió személyesen megjelent tagjait, akik panaszaikat, sérelmeiket felsorolva a távozás mellett nyilatkoztak. Kun hiába bizonygatta, hogy a túlkapásokat szélsőséges elemek követhették el, és a kormányzótanács messze-menő garanciát vállal tevékenységük zavartalan működéséhez. Az eleve elhatározott döntést azonban nem sikerült megváltoztatni.

A Vix-misszió biztonságát veszélyeztető hír hallatán, némileg megrémülve és már katonai támadást vizionálva, a belgrádi antantparancsnokság a Dunán két monitort küldött Budapestre. A fővárosnak szánt élelmiszer-szállítmányt Zágrábban visszatartották. Békés megyében több száz francia katonát a magyar csapatok néhány napra foglyul ejtettek – teljesen feleslegesen. Válaszul Szeged, Arad, Temesvár térségében két francia hadosztályt vontak össze, és Szegeden a franciák bevezették a katonai közigazgatást. A direktórium március 27-én Kiskunfélegyházára menekült. Szeged ezzel a fordulattal kicsúszott a kormányzótanács politikai és adminisztratív irányítása alól.

Miután a hivatalos antantküldöttség Budapestről eltávozott, az új kormány a fővárosban maradt külföldi missziók egyes személyiségeivel kereste a kapcsolatot. Az amerikai megbízott, Ph. Brown professzor március 26-án jelentette megbeszélését Kunfi Zsigmonddal, aki a kormány békés, megegyezést kereső politikáját magyarázta. E beszélgetés nyomán javasolta a békekonferenciának a katonai intervenció mellőzését, és az új kormánnyal a megértő, barátságos viszony megteremtését.¹⁵⁸ A hivatalát éppen csak elfoglaló Ágoston Péter azonnal találkozott az olasz misszió tagjával, Borghese herceggel, akit az új kormány mérsékelt politikájáról igyekezett meggyőzni, és egyben előkészítette a herceg találkozását Kun Bélával. Kun Béla úgy „jutalmazta” Ágoston serénykedését,

¹⁵⁸ L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország, 86–89.

hogy kihagyta a Smuts tábornokkal folytatandó tárgyalás delegációjából. Helyettese iránt már ekkor gyanakvó és bizalmatlan volt: Kun ezért nem engedte, hogy Ágoston találkozzon a tábornokkal.¹⁵⁹ A fent említett találkozóra március 24-én került sor. Ekkor Kun átadta a hercegnek a Forradalmi Kormányzótanácsnak a párizsi békekonferenciához intézett, általa aláírt jegyzékét. Borghese herceg a jegyzéket haladéktalanul eljuttatta V. Orlando miniszterelnöknek, aki azt március 29-én a párizsi konferencia „nagyágyúí” elé terjesztette.

A jegyzék elsősorban egy félreértést kívánt eloszlatni. Amikor az új magyar kormány, szól a jegyzék, Oroszországot szövetségre szólította fel a Magyarországi Tanácsköztársasággal, nem gondolhatta, hogy az a más országokhoz fűződő diplomáciai kapcsolat megszakítását, még kevésbé az antantnak szóló hadüzenetet jelentheti. A Vix alezredes által átadott jegyzék elutasítása önmagában nem jelenti annak megszégését, egyben elismeri az előző kormány által aláírt fegyverszüneti egyezmény (belgrádi konvenció) érvényességét. A szövetség Oroszországgal nem valamiféle agresszív egyesülés, ellenkezőleg, a békevágy kifejezése minden más nemzettel. A jegyzék leszögezi, hogy az új, egyesült pártot a kérlelhetetlen események kényszerítették a végrehajtó hatalom átvételére. Az új szociális állam nem táplál ellenséges érzelmeket más nemzetek iránt:

„A Magyarországi Tanácsköztársaság kormánya késznek nyilatkozik területi kérdések megtárgyalására a népek önrendelkezési elvének alapján, és a területi integritást kizárólag ezzel összhangban szemléli.”

Ennek megfelelően örömmel venné az antant diplomáciai missziójának érkezését.¹⁶⁰ Kun Béla a kormányzótanács március 24-i ülésén ismertette a Borghese hercegnek és F. Vixnek elküldött jegyzék tartalmát.

A jegyzék összeállítói aligha számítottak arra, hogy a bolsevizmus közép-európai terjedésétől megrémült antantpolitikuskok a tárgyilagos találkozás esélyeivel foglalkoznának. Mindenestre akár a néhány napos időnyerés is fontosnak tűnhetett nemcsak a gazdasági blokád kilátásba

¹⁵⁹ Ormos Mária: A katedrától a halálsorig, 142–143.; BFL VII. 6722/1920. 161d. 2157.

¹⁶⁰ A magyarországi forradalmak krónikája 1918–1919. Szerk.: Hetés Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969, 222. E fontos dokumentumot L. Nagy Zsuzsa közölte először magyar nyelven: uo. 103.



helyezett enyhítése miatt (amiben Magyarországot nem részesítették), hanem a békülékeny hangvétel is rokonszenvet kelthet az új rendszer iránt az európai közvélemény egy részében. A konkrét tárgyalásokat ajánló jegyzék tartalma és hangvétele a nagyhatalmak képviselőit beható diskurzusra és körültekintőbb megfontolásra készítethette.

A várható elszigeteltségből kitörést kereső kormányzótanács – a Szovjet-Oroszországgal folytatott lelkesítő-üdvözlő vagy éppen kérdőre vonó táviratváltások mellett – pillanatnyilag kézzelfoghatóbb eredménynek tekintette a Diner Dénes József, Fenyő Andor, Bolgár Elek március 25–26-i bécsi tárgyalásait (bár az osztrák szociáldemokrata vezetők eleve kizárták a Tanácsköztársaság ausztriai megvalósítását), amelyek a diplomáciai, a kereskedelmi kapcsolatok további fenntartásához vezettek.¹⁶¹ A márciusi napokban szinte állandósultak a tárgyalások, táviratváltások a súlyos élelmiszerválsággal küszködő Ausztria vezetőivel. Ezekben a napokban a kormányzótanácsnak sikerült kapcsolatba kerülnie Nyugat-Ukrajna demokratikus vezetőivel, Galagannal, Vinnyicsenkóval (Moszkva és Rakovszkij nemtetszését kiváltva), és folytatnia a még a Károlyi-kormányzat idején megkezdett kereskedelmi kapcsolatokról szóló tárgyalásokat.

A belgrádi antantparancsnoksággal támadt, a lokális fegyveres összeütközés lehetőségét is magában rejtő félreértés tisztázására, a kormányzótanács március 26-án Belgrádba küldte Roth Ottót, korábbi temesvári szociáldemokrata párttitkárt, Bánát volt közigazgatási vezetőjét, aki nem sok reményt fűzött a Tanácsköztársaság fennmaradásához. A kormányzótanács e hivatalos megbízottját a belgrádi antantparancsnokságon, de Lobit tábornokkal az élen, nagy figyelemmel és érdeklődéssel fogadták. Roth feladata a tájékozódás mellett a kormányzótanács békés politikájának rövid ismertetése volt, és cáfolta a Vörös Hadsereg támadási szándékairól szóló híreket. (A kormányzótanács március 25-i és 27-i ülésén, különböző kérdések megtárgyalása során, szóba került egy esetleges délvidéki offenzíva megindítása.) Roth javasolta a semleges zóna vonalainak pontos meghatározását és értelmezését. Közölte, hogy a kormány hajlandó bizonyos területi engedményekre, de ragasz-

kodik a vitatott területeken a népszavazás megtartásához. Lobit tábornok természetesen letagadta az intervenciók támadások előkészületeit. Roth, magánvéleményként, egy francia védnökség alatt létrehozandó Bánáti Köztársaságról szóló memorandumot is átnyújtott. Roth küldetése annyiban sikeres volt, hogy elhárult a belgrádi parancsnoksággal támadt néhány napos konfliktus miatti veszély.

A fővárosba visszaérkező Roth beszámolója után Kun táviratban közölte Belgráddal immár második tárgyalási ajánlatát. A távirat szerint, a kormányzótanács – a Borghese hercegnek átnyújtott jegyzékkel ellentétben – hajlandó a március 19-én szignált és Károlyi Mihály által viszszautasított jegyzék alapján tárgyalni, vagy bármely más alapon, amit a szövetségesek javasolnak. Örömmel nyugtázza, hogy a francia hadsereg tartózkodik minden ellenséges aktustól.¹⁶² Kun e táviratról nem tájékoztatta a kormányt.

Jóllehet ennek az akciónak nem volt közvetlen folytatása, de az újabb, immár a második Kun-ajánlat hamarosan eljutott Belgrádból Párizsba. A békekonferencia szakértőinek, majd politikusainak bizonyára feltűnt a két ajánlás közötti lényeges különbség. Vajon az első javaslat miért az 1918. novemberi fegyverszüneti konvenciót tekinti tárgyalási alapnak, míg a második már a Vix-jegyzéket sem utasítja el kategorikusan, sőt annak megvitatását, tisztázását, helyesbítését is lehetségesnek tartja?

A március 21-i magyarországi fordulat, a Tanácsköztársaság kikiáltása a párizsi konferencia politikai és katonai köreit komoly aggodalommal töltötte el, és néhány hétig az Európa közepén fekvő, területének egyharmadára csökkentett, nemzeti tudatában és érzelmében határtalanul megalázott kis ország a nemzetközi érdeklődés középpontjába került. Az európai erőviszonyok átrajzolását serénykedő állam- és kormányfők nem a nemzet sérelmére elkövetett igazságtalanságok, hanem a bolsevizmus közép-európai megjelenése miatt aggódtak. Márpedig a párizsi konferencia résztvevői – a vezérkar kardcsörtető tábornokai, az óvatos, a nemzetközi politikában tapasztalt politikusok vagy kíméletlen diplomata, a térség kusza nemzetiségi viszonyait alaposan ismerő, egyes kormányzati döntések helyességét kétségbe vonó szakértők, vagy azokat maradéktalanul végrehajtani szándékozó bürokrata tanácsosok –

¹⁶² Ormos Mária: *Padovától Trianonig*, 213–214.

¹⁶¹ MMTVD 6/A. 34–36.; Gábor Sándorné: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 47–52., 76–88.

valamennyien egyetértettek abban, hogy meg kell állítani e járvány további gyors terjedését. Az eszközök megválogatásának, alkalmazásának kérdésében már lényeges különbségek voltak. Az új európai rend meghatározó döntőnökei a bolsevizmus közép-európai megjelenésében, hát még esetleges stabilizálódásában, nemcsak Szovjet-Oroszország nagyobb befolyását vélték veszélyesnek, hanem így veszélybe kerülhetett az általuk megtervezett új európai rend kialakítása is, hisz forradalmasodhat Ausztria, Németország, és Moszkva hátterében létrejöhet a Budapest-Bécs-Berlin-tengely. (A demokrata Wilson elnök, a liberális Lloyd George is úgy vélte: bolsevizmusból az egy Oroszország is elég, mások szerint az is sok.)

A katonai vezérkar a veszély elhárítására a gyors, szinte azonnali fegyveres lerohanást, Budapest, Bécs megszállását sürgette. (Vix alezredes 15 000 fős francia haderő azonnali bevetését ajánlotta Budapest megszállására.) A katonai megoldást elvben elfogadó óvatos politikusok az akció szervezett előkészítését ajánlották, amit a térség újonnan létrejött vagy hatalmasra duzzadt államainak hadserege hajt végre. Így az Oroszországban állomásozó francia haderőt, miután a Vörös Hadsereg Odesszát körülfárta, jobbnak látták kivonni a városból. A francia csapatokat a Dnyeszter vonalára vonták vissza, míg a Gyenyikinnek szánt hatalmas angol muníciót a romániai kikötőkbe irányították, amit a román hadsereg felszerelésére fordítottak. Az április első felében végrehajtott átcsoportosítás következtében a több mint 10 hadosztállal megnövelt és megerősített román haderő jelentős része magyar területekre került, hogy létrehozza Nagy-Romániát a Tiszától a Dnyeszterig. Ez az akció tette lehetővé, hogy a megnövelt román haderő Magyarország ellen vonuljon. Más szóval: az éppen létrejött magyarországi proletárdiktatúra állama vont el jelentős antanthaderőt Szovjet-Oroszországból.

A katonai tervek gyors végrehajtásában azonban bizonyos bonyodalmak mutatkoztak a cseh hadsereg lelassult szervezése és a jugoszláv hadsereg státusának értelmezése miatt. Mindezt tetézte az olasz-jugoszláv ellentét, valamint a román-jugoszláv vita a Bánság kérdésében. A lengyel kérdés néhány tisztázatlan kérdése ugyan nem segítette a területi problémák rendezését, de Lengyelország további erősítését, területének növelését Galícia odaítélésével vélték megoldani. Az erős Lengyelország így az orosz és a magyar Vörös Hadsereg találkozását is

akadályozná. E gát erejét csak tovább növelné a cseh(szlovák)-román közös határ Kárpátalja térségében. Ez a terv egyaránt megfelelt a párizsi konferencia politikai és katonai koncepciójának.

A politikai vezetők a március végi napokban a kardcsörtető vezérkarnál óvatosabban kezelték a kivitelezést. Kun Béla március 24-i, az antanttal tárgyalást javasló jegyzéke először március 29-én került a Legfelsőbb Tanács elé, amely a Vix-jegyzék ismételt áttekintéséről is szólt. A Tanácsköztársaság kormányával szembeni követendő politika a négy állam- és kormányfő, valamint a külügyminiszterek háromnapos heves vitája során alakult ki. A franciák, a háttérben a beavatkozásra, az ugrásra kész csehekkel és románokkal a katonai bevetést sürgették, amit az angolok, amerikaiak pillanatnyilag elutasítottak. Az amerikai delegáció a Románia javára történt területnövelést is igazságtalannak tartotta. A tárgyszerű és súlyos érveket felvonultató vita során a francia delegáció vezetője, legalábbis átmenetileg, kénytelen volt visszavonulót fújni felháborodott tábornokainak. Március 31-én a katonai akciót „Clemenceau előbb leállította, mintsem a konferencia elhatározta volna Smuts Magyarországra küldését”.¹⁶³ Így az azonnali katonai beavatkozás – többek felháborodott tiltakozása ellenére – akkor lekerült a napirendről. A konferencia, főleg angol, amerikai nyomásra elfogadta Kun Béla tárgyalásra vonatkozó ajánlatát, és egyben döntött Smuts tábornok tájékoztató kiküldetéséről, leszögezve, hogy e tárgyalásoknak nincsenek diplomáciai konzekvenciái.

Jóllehet Smuts küldetése, tárgyalása szigorúan meghatározott keretek között folyhatott, a Tanácsköztársaság számára jelentős politikai sikernek számított. A Károlyi- és a Berinkey-kormánynak számtalan erőfeszítése ellenére sem sikerült tárgyalóasztalhoz ülni a párizsi konferencia hivatalos megbízottjával, míg Kun jegyzékét Párizsban a legmagasabb szinten vitatták meg. Ez már önmagában is jelentős különbség. A magyar probléma ultimátumos lezárását Párizsban átmenetileg felfüggesztették, és közvetlenül kívánták megismerni a vesztes országnak a háború győztesei számára kellemetlen, elfogadhatatlan, de pillanatnyilag jelentős társadalmi támogatottságot élvező, egyetlen kormányzati tényezője véleményét, már csak a vérontás elkerülése miatt is. Ezzel szemben a tárgyalások fel-

vétele helyett a tábornok-politikust Bécsben az ismert magyar konzervatív politikusok igyekeztek az intervencióra hangolni. Ifj. Andrássy Gyula e napokban foglalta össze memorandumát a katonai beavatkozásról. A Budapesten tartózkodó külföldi diplomaták a Tanácsköztársaság rövid ideig tartó, átmeneti jellegét hangsúlyozták, illetve a kormányösszetétel sürgős megváltoztatásának szükségességét magyarázták.

Utazása előtt Smuts alaposan tanulmányozta a román bizottság álláspontját a leendő határokról, amit Kunnak természetesen nem árult el. Minden bizonnyal ismerte a belgrádi parancsnokságnak küldött Kun-táviratot is:

A tárgyalások április 4-én a délelőtti órákban, Smuts különvonatának szalonkocsijában folytak; miután a felajánlott reprezentatív szállást nem fogadta el azonnal, így is jelezve, hogy nem a szokásos kapcsolatfelvételtől van szó. E kellemetlen intermezzo az elhúzódó, Smuts beszámolója szerint, hosszas tárgyalásokat (Andrássy gróf mindössze 20 perces tárgyalásokról „hallott”) nem befolyásolta, sőt a tábornok Kun érveit elismerően méltányolta, és beszámolójában inkább a Magyarország iránti megértés hangja szólt meg.

A tábornok közölte, hogy politikai, területi kérdések megvitatása nem tartozik a feladatai sorába, de lényeges módosításokat ajánlhat a Vix-jegyzékben foglalt demarkációs vonalakról. E szerint a nyugati demarkációs vonalat 20–25 km-rel keletebbre tolnák, így Debrecen, Berettyóújfalu, a békési települések zöme (Gyula város kivételével), valamint Hódmezővásárhely, Makó, Szeged végérvényesen kikerülne a problematikus semleges zónából; míg a Vix-jegyzékben megjelölt keleti vonal határát 70 kilométerrel tolnák keletebbre. Lényegében a román katonai csapatok már januártól e vonal mentén állomásoztak (Arad–Borosjenő–Vaskoh–Zilah–Szinyérváralja–Técső). A keleti vonal Técső térségében találkozna a semleges zóna nyugati vonalával; Arad–Nagyszalonta–Nagyvárad–Nagykaroly–Szatmárnémeti a semleges zónába kerülne. A javaslat szerint mind a magyar, mind a román csapatoknak a megjelölt nyugati, illetve a keleti vonalra kell visszavonulniuk. Ez a csapatmozgás a gyakorlatban csak a magyar csapatokra vonatkozna. Igaz, hogy 20–25 km-rel keletebbre tolhatnák csapataikat (valójában a trianoni határvonalra), ám a Partiumban állomásozó csapatok, a székely haderővel együtt nyugatabbra, a megjelölt vonalra kerülnének. A román csapatok a kijelölt keleti

vonalat nem léphetik át. A semleges zónát angol, francia, olasz, esetleg amerikai csapatok szállnák meg. A tábornok javaslata alapján a kijelölendő demarkációs vonalak nem jelentik a végleges területrendezést, és nem befolyásolják a békeszerződésben rögzítendő politikai határokat.

A tábornok előterjesztésében szerepelt a Magyarország elleni blokád mielőbbi megszüntetése, az elsőrendű cikkek (zsír, szén) azonnali behozatalának lehetővé tétele. Ajánlotta, hogy a nagyhatalmak a politikai határok végleges megállapítása előtt hívják meg a magyar kormány meghatalmazott képviselőit, akik előadhatják álláspontjukat a határokról és a gazdasági kérdésekről. Ez utóbbiról a konferencia elnöklete alatt tartsanak értekezletet Cseh-Szlovákország, Románia, Jugoszlávia és Német-Ausztria képviselőivel.

Jelentésében a politikus-tábornok Kun ellenvetéseit is összefoglalta: A csapatok visszavonásának elrendelése a kormány azonnali bukásához vezetne, mert a lakosság rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít az országhatároknak. A visszavonulást elrendelő parancsnak a csapatok, elsősorban a székelyek, nem engedelmeskednének. A visszavonulás a kormány haladéktalan lemondását vonná maga után, pillanatnyilag az országban nincs olyan párt, amely a hatalmat átvehetné. Ebben az esetben, a káosz elkerülése érdekében, az antantnak fel kell készülnie az ország, a főváros azonnali megszállására. Kun a blokád feloldását előbbrevalónak tekintette a határkérdés rendezésénél. A magyar álláspont – szölt az összefoglaló – elismeri a wilsoni elveket az önrendelkezés jogáról, és a „kormány feladta a területi integritás korábban uralkodó elvét”. A kiűrés sürgetése helyett a területi kérdéseket a közvetlenül érintett népek (magyar, német, osztrák, cseh, szerb, román) küldöttei Bécsben vagy Prágában, Smuts elnöklete alatt tartandó értekezleten tisztáznák véglegesen. Kun közölte, hogy ilyen értekezleten, a megváltozott közép-európai viszonyokhoz igazodva, a magyar kormány alkalmazkodó magatartást tanúsítana, és hajlandó területi engedményekre. Smuts jelentésében elfogadásra ajánlotta Kun Bélának a közép-európai országok vezetői tanácskozására vonatkozó javaslatát. Szorgalmazta a magyar kormány képviselőjének meghívását a párizsi konferenciára.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Smuts tábornok jelentése A. J. Balfour angol külügyminiszternek. In: *A magyarországi forradalmak krónikája*, 237–238.; MMTVD 6/A. 132–133.; Ormos Mária: *Padovától Trianonig*,

Az elhúzódozó tárgyszerű tanácskozást határozat nélkül szakították félbe. A delegáció közölte, hogy a kormány többi tagjával is meg kell tárgyalnia az antant javaslatait. A kormányzótanács jegyzőkönyvei a Smuts jegyzékére adandó hivatalos választ nem említik. E tárgiban rendkívüli kormányülést nem hívtak össze, és a kormány tagjainak a tárgyalásokról nem voltak ismeretei (ellentétben a Vix-jegyzéket elutasító március 20–21-i minisztertanácsi ülésekkel).

A kormányzótanács nevében a választ a Kun Béla vezette delegáció állította össze, a kormányzótanács csak április 6-án kapott rövid tájékoztatást a tárgyalásokról.

A kormányzótanács Smuts tábornok jóindulatát méltató, barátságos hangú válasza tartalmában elutasító volt. A feltételek olyanok, mintha parancsok lennének, és azokat az országot kormányzók – szövege a meg-bántott önérzet hangján – nem fogadhatják el. Akceptálva azonban a tábornok jóindulatát, a kormányzótanács mégis hajlandó elfogadni a semleges zóna létrehozását, amennyiben határát kiterjesztik nemcsak nyugatra, hanem keletre is, nevezetesen a megszállási vonaltól az 1918. novemberi katonai egyezményben, a Maros vonaláig megjelölt demarkációs határig, amelyet azonban Presan tábornok parancsa önkényesen megváltoztatott. A jegyzék összeállítói nem feledkeztek meg Vix 1918. december 16-i átiratáról, amelyben az alezredes közölte, hogy a románok felhatalmazást kaptak a demarkációs vonal átlépésére. Ebben az összefüggésben a magyar válasz figyelmen kívül hagyta a semleges zóna keleti vonalának kitolását 70–80 km-re, bár elismerésére történik halvány utalás. A magyar csapatok kivonása után, az antantcsapatok által ideiglenesen megszállt területeken, azaz a semleges zónában (Smuts javaslata a közigazgatást, vagyis a főhatalom kérdését nem említette) a Tanácsköztársaság alkotmánya marad érvényben, és nem lesz beavatkozás az érvénybe léptetett szociális, gazdasági viszonyokba. A közigazgatás a lakosság anyanyelvén történik. Értelemszerűen ennek érvényessége kiterjesztendő Aradra és Szegedre. A válasz elfogadja a tábornok nemzetközi konferencia összehívásáról szóló javaslatát, amelyet a legsürgősebben Prágában vagy Bécsben tartanak meg. A politikai határok megállapí-

227–230.; Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*, 128–137.; Siklós András: *Magyarország 1918–1919*. Kossuth–Helikon, Budapest, 1978.

tásával kapcsolatban kijelenti, hogy „a Magyarországi Tanácsköztársaság nem a területi integritás elvének alapján áll, de a területi kérdéseknek az imperialista hódítás alapján való megvalósítását ellenzi”.¹⁶⁵ Egyben hangsúlyozza a gazdasági kapcsolatok általános kibővítésének szükségességét, kéri a blokád feloldását, és biztosítja az idegen alattvalók vagyonának különös védelmét.

A tárgyalásokról Kun Béla nyilatkozott. Kiemelte, mennyire fontos a tárgyszerű, szívélyes légkör, emlékeztetve a korábbi, még az előző kormányok idejéből származó katonai és egyéb fenyegetésekre. Ezzel szemben a Tanácsköztársaság kormányával az antant megbízott már politikai tárgyalásokat folytat, elismerve a kormány erejét. Bizakodni lehet abban, hogy az antant nem indít katonai támadást. Kun ekkor is megismételte: a volt Monarchia népeinek konferenciáján lenne célszerű a területi kérdések rendezése.¹⁶⁶

Smuts tábornok, áttanulmányozva a Garbai és Kun által aláírt választ, értetlenségét, megütközését kifejezve, április 5-én csalódottan távozott a fővárosból, jöllehet előzetesen hosszabb budapesti tartózkodásra készült. Smuts közölte Kunnal: „közvetítésének csak akkor lehet sikere, ha a magyar kormány minden hátsó gondolat nélkül, azonnal elfogadja az ő javaslatait”.¹⁶⁷ E gyors, szinte pánikszerű távozásra a kormány vezetői aligha számítottak. Közülük többen keserűen vehették tudomásul, hogy a biztatónak tűnő tárgyalások megszakadtak, és bizonyára véget ért a válság békés, diplomáciai rendezésének lehetősége.

A Külügyi Népbiztosság két hét alatt három jegyzéket küldött, illetve nyújtott át az antant politikai és katonai hatalmasságainak, tulajdonképpen a Vix-jegyzék után támadt helyzet rendezéséről. A három jegyzék a rendezés alapját eltérő módon kezeli. Az első, a március 24-ei az 1918. novemberi konvenció érvényességét ismeri el, és nem szól katonai erők

¹⁶⁵ *Vörös Újság*, 1919. április 7. Az antant tárgyal a tanácskormánnyal. MMTVD 6/A. 132–133. A *Népszava* április 7-i száma közölte mind Smuts, mind a kormány jegyzékének teljes szövegét.

¹⁶⁶ *Népszava*, 1919. április 6. A proletárdiktatúra külpolitikája. – A szerkesztőség közölte, hogy a kormány ellenjavaslatot terjesztett elő. A területi kérdést nem az integritás alapján kívánja rendezni. A hangsúly nem az országhatárok megrajzolása, hanem hogy a proletártörömegek ne kerüljenek a régi polgári uralom alá.

¹⁶⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 285.

visszavonásáról. Ezzel szemben az április 5-i válasz irreálisan előírja a román katonai csapatok visszavonását a Maros vonalára. A belgrádi parancsnokságnak küldött, március 30-i jegyzék viszont meg sem említi a novemberi demarkációs vonalat, és tárgyalási alapnak a Vix-jegyzék újraértelmezését javasolja. A Belgrádnak átadott jegyzék a dél-alföldi megyékben már lezajlott további csapatösszevonások vagy a katonai támadás megelőzését is szolgálhatta, de a politikai tárgyalások megkezdését is kilátásba helyezte, hisz a Párizsnak márciusban eljuttatott jegyzékre nem érkezhetett válasz. Az ott lezajlott háromnapos vitát Budapesten nem ismerhették. A katonai támadás közvetlen elhárítása érdekében tett ajánlás a Párizs és Belgrád közti feltételezett különbség kipuhatolása is lehetett. Az április 5-i válaszejegyzékben az 1918. novemberi demarkációs vonalnak bizonyos mértékig ultimátumszerű szerepeltetése nemcsak irreális követelés-javaslat volt, hanem az előző dokumentumokban rögzített elvekkel szembeni következetlenség is. Vajon mi okozta a változást?

A kormányzótanács április 6-i ülésén Bokányi a tárgyalásról szóló beszámolót, a jelentést hiányolta. Ezen az ülésen Kuri és Kunfi nem vett részt, így röviden Garbai Sándor válaszolt. A Smuts-előterjesztés alapja a Vix-jegyzék volt, de „nem olyan formán és nem olyan földterülettel... új terv szerint csináljuk”, és hajlandó javasolni a blokád megszüntetését. Böhm ekkor közbeszólt: „Ez óriási eredmény. Most már a románok nem mehetnek előre.” Garbai összefoglalóját folytatva kifejtette, hogy Smuts tábornokot arról igyekeztek meggyőzni, hogy az újabb, mindenképpen kedvezőbb demarkációs vonal azonban nem lehet elegendő a székelyek miatt. Ők ilyen megoldásba nem mennének bele, és ezért javasolták a román csapatok visszavonását a november 13-i vonalra. Ezen az állásponton a tábornok nagyon csodálkozott, és az eszmecserén kiderült, hogy már nem hajlandó újabb engedményt tenni. „Jegyzékünket vissza is adta... és még aznap este elutazott.” Az elterjedt hírekkel ellentétben a tábornokkal folytatott tárgyalásokon támadásról nem volt szó – közölte a kormányzótanács elnöke. Garbai ismertetése tárgyszerű volt, értékelésekbe nem bocsátkozott, a tábornok-diplomatáról kedvező benyomása maradt.

A jelen levő népbiztosok közül egyedül Böhm vállalkozott a várható következmények felvázolására. Szerinte ez a tárgyalás és a jegyzékben foglalt engedmények az utolsó figyelmeztetés volt. Ha most nem támad-

nak, ez szerinte azt jelenti, hogy nincs elég erejük annak elindításához. Ez győzelem – tette hozzá.¹⁶⁸ Ezt a túlzott derűlátását csak a hadműveletek pillanatnyi, legfeljebb egy-két hétre szóló leállítása indokolhatta, amit Böhm is jól érzékelt.

Böhm ezen az ülésen, talán egy félórával korábban, a beérkezett jelentések alapján éppen az antant és szövetségeseik jelentősen megnövelt erejét foglalta össze. A felnagyított rémhírekkel szemben tény, hogy Békcéscsaba–Gyula–Arad térségében hozzávetőleg hússzezer francia katona állt készenlétben, és a szerbek is megszálltak bizonyos pontokat. A csapatösszevonások a Smuts-tárgyalás kudarcra után erősödtek fel. A blokád életbe lépett, és a vasúti összeköttetés a fővárossal megszakadt – konstataulta Böhm. Nem kell ugyan pánikba esni – szölte a kételkedőknek –, de készülni kell, annál is inkább, mert kevés a hadianyag, körháborút nem lehet indítani. Ilyen körülmények között különösen fontos és elodázhatatlan a fokozottabb propaganda az antant erői ellen – hangsúlyozta. Fel kell lázítani a vasutasokat, a postásokat, a munkásokat. Szervezzenek vasutassztrájkot a megszállt területeken, és megfontolandó a pénzáttulálás leállítása a megszállt területekre. Böhm a legközelebbi napokban fegyveres támadásra még nem számított. Az április 6-i kormányülésen Pogány József nemzetközi akciók megszervezését, főleg az Ausztriába irányuló propaganda elindítását sürgette. Ezek a propaganda- és agitációs felhívások nemcsak az aggodalmat, néhol a kétségbeesést fejezték ki, hanem kimondatlanul a katonai erő gyengeségéről, felkészületlenségéről is tanúskodtak.

A prágai kitérő után (ahol a Masaryk elnökkel folytatott eszmecserén érintették a Csallóköz problémáját) a Párizsba visszaérkező Smuts jelentésében megállapította, hogy Magyarországon, jóllehet nem a nemzeti ellenállást szervező, hanem tipikus bolsevik kormány gyakorolja a hatalmat, mégis a rendezést a politikai megbeszélések folytatásával és nem a fegyveres konfliktusokkal javasolja megoldani. A politikai, katonai döntéshozók Párizsban egyaránt elutasították Smuts javaslatát és a tárgyalások folytatását, és a katonai támadás ideiglenes felfüggesztése is elveszítette aktualitását. Az esetleges sikeres Smuts-misszió aggodalmaskodó román, cseh legfelsőbb körök fellélegezhettek április 7. után.

¹⁶⁸ FKT 192. Április 6-i ülés.

A tárgyaláson részt vevő Garbai emlékiratában megemlíti a székely hadosztállal, mint a Tanácsköztársaság pillanatnyilag legjelentősebb haderejével, kapcsolatos problémákat. Abban bízott, hogy a tárgyalások a válaszuk után is folytatódnak. Szomorúan vette tudomásul a tábornok váratlan távozását, és nem voltak kétségei az antant vagy szövetségesei közelgő támadásai iránt.

Weltner Jakab 1929-es közlése szerint a kormány kedvező alkalmat szalasztott el „a forradalom nyugodt és békés kialakulásának előfeltételeihez”, mert szerinte a jegyzék, ha burkolt formában is, de a tanácskormány elismerését jelentette. Valójában a tárgyalás nem jelentette a kormány diplomáciai elismerését. Ugyanakkor helytállóan állapítja meg, hogy a válaszjegyzék az antant számára teljesíthetetlen feltételeket szabott. Ezzel a döntéssel véglegesen megszakadt a kapcsolat az antanttal, és hamarosan következett a román támadás.¹⁶⁹

Böhm emlékiratában több oldalt szentel a misszióknak. Szöveghűen közli a jegyzékeket; sőt még vázlatos térképet is ad a javaslatokban szereplő demarkációs vonalak szabta területek jelentős eltéréseiről. Böhm csokorba gyűjtötte ezeket, a Magyarország számára a Vix-jegyzékkel szembeni előnyös változásokat. Először: A Vix-féle nyugati demarkációs vonal érvénytelen, hisz sok város, élén Debrecennel, község, falu és „értékes termő területek a magyar csapatok védelme alatt maradnak”. Másodszor a semleges zóna keleti vonala szerint Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti magyar közigazgatás alatt marad, és a semleges zónát nem a román, hanem az antant csapatai szállnák meg. Böhm nyomatékosan hangsúlyozta Smuts figyelmeztetését: a kormány minden halogatás és kertelés nélkül fogadja el javaslatát, mert ez az utolsó békés kísérlet.¹⁷⁰

A volt hadügyi népbiztos jóllehet eltúlozta emlékiratában a nagyhatalmak közötti nézeteltéréseket a magyar kérdés kezelésében, megállapítása helytálló: a franciák, különösen a tábornoki vezérkar háborút sürgető álláspontja felülírta az angolok tárgyalást kereső felfogását. A tárgyalás jelentőségét kiemelve, némi büszkeséggel állapította meg, hogy amit a Károlyi-kormány táviratokkal, tiltakozással nem tudott elérni, azt „az erőteljes fellépés, a bolsevizmus keretében kialakult önvédelem

megteremtette”. (Andrássy gróf indulatosan marasztalta el az antantot a kormányzótanács vezetőivel folytatott tárgyalásokért.) Böhm e tárgyalások „politikai jelentőségével” tisztában volt, amit néhány szóval (legalábbis a szükséges jegyzőkönyv szerint) az április 6-i kormányülésen ki is fejezett. Ezt az ajánlatot a kormánynak mindenképpen el kellett volna fogadnia, jóllehet aligha számíthattak a békeszerződésben érdemleges területi engedményekre. Ezt a lépést – jegyzi meg – meg kellett volna tenni két héttel a Vix-jegyzék elutasítása után. Az antant második tárgyalási ajánlatának elutasítása egyértelműen és félreérthetetlenül a katonai megoldást jelentette. Böhm, Weltner felfogásával egybehangzóan összegzi: a válaszjegyzék visszavonhatatlanul szakítást jelentett az antanttal, amely „megpecsételte tanácsmagyarország sorsát”. Az utólagos értékelést nehéz lenne kétségbe vonni, ám az elkerülhetetlen antanttámadást felismerő hadügyi népbiztos április elején – szükségszerűen – a hadsereg szervezésére és erősítésére összpontosított.

A Smuts-ajánlatot elutasító választ aligha lehet valamilyen diplomáciai csúcsteljesítménynek tartani. A Kun vezette küldöttségnek a tábornok javaslatával kapcsolatban joggal lehettek fenntartásai és kifogásai, hisz sorra megszegték a korábbi hónapokban előírt feltételeket, vagy még súlyosabbakat állítottak fel. Az előterjesztett javaslatok, ígéretek teljesítéséhez mintha hiányoztak volna a szükséges biztosítékok és garanciák. Ennek ellenére az ajánlatot alapos, körültekintő, konzultációkkal egybekötött mérlegelés után, célszerű lett volna az időhúzást, a halogatást kizáró, megfontoló elfogadást sejtető tárgyalást folytatni. Az antant feltételei között újabb területvesztés nem szerepelt, Smuts nem szabott 48 órás ultimátumot, de az időhúzást sem engedte. Kun és partnerei jól érzékelték a területi integritás megőrzésének lehetetlensége és az önrendelkezési jognak a területtráblást is magában foglaló értelmezése közötti ellentmondást, de az 1918. novemberi helyzetre való hivatkozás, bár a nemzeti sérelmeket elszenvető lakosság körében még kedvező visszhangra is talált, egészében nem jelenthette a további tárgyalás alapját. A székely csapatok azonban az önrendelkezési jog kinyilvánítását szülőföldjük Magyarországhoz tartozásának lemondásaként értelmezték. Elégedetlenségükön és engedetlenkedésükön az utólagos kormányzati magyarázkodás nem sokat változtatott. Mindennek következtében csökkent a keleti vonalon elhelyezett haderő harci készsége, és a déli vonalon az antanthatszoros

¹⁶⁹ Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*, 184.

¹⁷⁰ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 279–285.

túlerőben volt. A harcésztségre vonatkozó bizonytalanság, illetve a többszörös túlerő a kormány előtt már április elején érzékelhető volt.

A bizonytalankodók és a Smuts-ajánlatot elfogadhatónak tartók véleményével szemben Kun és közvetlen hívei ideológiai argumentumokat vonultattak fel. Álláspontjuk szerint egy ilyen, a Vix-jegyzéknél csak valamivel kedvezőbb megállapodást a lakosság nem fogadna el, és az erőre kapó ellenforradalom pillanatok alatt elsöpörné az új rendszert, és megszakadna a kapcsolat Oroszországgal. Moszkvában a Smuts tábornokkal folytatott tárgyalásokról csak április 9-én, elfogott amerikai táviratokból értesültek. Kun április 10-én közölte, hogy a tárgyalás dokumentumait elküldték. Vagyis Moszkva nem befolyásolta ezeket a tárgyalásokat, anélkül inkább sürgette az európai forradalmi mozgalmak alakulásáról szóló hírek közlését.¹⁷¹ Az újabb antantjegyzéket elfogadó bizonytalankodókkal szemben, az elutasítók véleménye szerint az elfogadás egyfajta behódolást jelentett volna az imperialista erők előtt, amely kedvezőtlenül befolyásolná Európa forradalmasodását.

Jóllehet Kun Béla a válaszigyzék átadása után is a tárgyalások folytatásában bízott, valójában kitért a megállapodás megkötése elől, márpedig szava vitathatatlan volt; különösen a külügyi kérdésekben. Megmáshíthatatlan álláspontjával a végéhez közeledett a Tanácsköztársaság létének békés három hete. Halványuló reményt Szovjet-Oroszország gyors katonai segítsége, valamint a környező országok forradalmi mozgalmainak erősödése jelenthetett.

Ez a reménykedés változó erejű volt. A katonai segítség csak Ukrajna területén keresztül volt lehetséges. Az Oroszországban tartózkodó magyar kommunisták előtt az ukrainai helyzet nagyjából ismert volt. Az 1917 novemberében proklamált Ukrán Népköztársaság egészen 1920–1921-ig az állandósuló polgárháború és intervenció borzalmait között sodródott. A demokratikus köztársaság helyzete ingatag volt, a kormányt gyakran elzavarták, és mások léptek helyükbe. Harkovban szovjet kormány alakult; 1918-ban a még Ukrajnában tartózkodó német csapatok hetmanságot alapítottak; majd távozásuk után porondra léptek Gyönyikín orosz monarchistái. 1918 novemberében megalakult a Nyugat-Ukrán (Galícia; Volhínia) Népköztársaság, amelyet a lengyelek kezdettől fogva elutasítottak.

¹⁷¹ Budapest–Moszkva. Táviratok, 56–60.

tottak. Az ukrán szociáldemokrata Petljura csapataival a vörösök ellen fordult, akiket Mahno anarchista osztagai is tizedeltek. Mégis a Vörös Hadsereg, a harkovi kormánnyal együtt, 1919 februárjában bevette Kijevet, ahol a létrejött szovjet kormány politikai és katonai szövetséget kötött a moszkvai bolsevik kormánnyal. A győzelmes Vörös Hadsereg 1919 tavaszán Galíciához közeledett, de nem sikerült áttörni a Kárpátok vonalán. Ez időben dobták át a román haderőt Besszarábiából a magyar területekre. Kun Bélának a különféle ukrán kormányokkal kötendő egyezmény létrehozását szorgalmazó kezdeményezésére Moszkva nem válaszolt. Érezhetően aggodalmat keltett a katonai segítség elmaradása, ellenben gyarapodott a nemzetközi helyzetről szóló, kitartást és lelkesedést ismétlő és hangsúlyozó táviratok száma.

Április elején kedvező és kedvezőtlen hírek érkeztek Budapestre Európa országaiból. Karl Renner, Ausztria szociáldemokrata kancellárja az államtanácsban elmondott beszédében kijelentette, hogy az osztrák munkásság sokkal bölcsőbb és komolyabb, hogy ne tudna ellenállni már az első összecsapásnál a kommunista csábításnak, és könnyelműen feláldozza a demokráciát. Renner abban bízott, hogy Ausztria elkerülheti a diktatúrát, akárhonnan is jön. Hozzátette, ha a tanácsrendszer esetleg Németországban, a Cseh-Szlovák Köztársaságban győzne, nehezebb lenne ellenállni. A magyar tanácsrendszer győzelme – folytatta a kancellár – nem okozott meglepetést, hisz az antant olyan elvakultan nyúlt Magyarországhoz, hogy kétségbeesett népe aligha felelhetett másképpen.¹⁷²

A kedvező hírek Bajorországból, Münchenből érkeztek. Április 7-én megalakult az ottani Tanácsköztársaság. A hír igazolni látszott az európai forradalmak eljövetelét. A környező országok forradalmainak elősegítésén fáradozó, a külföldi propagandáért felelős új külügyi népbiztos nyilatkozatában már meglengette a vörös lobogó közép-európai győzelmét. Pogány szerint legfeljebb két hónap múlva egész Közép-Európa a szovjetállamok hatalmas blokkját alkotja. A bajor példát követni fogja Német-Ausztria, Szászország, és Poroszország sem fog sokáig várni magára. Csehország csatlakozásával pedig „olyan terület áll elő, amely ön-

¹⁷² Világ, 1919. április 6. Renner kancellár beszéde.

magát elláthatja élelmiszerekkel és a legfontosabb szükségleti cikkekkel, és így képes lesz... észrendőig ellenállni a világ kapitalista részének”¹⁷³. Kun Béla diplomatikusabb volt. Mind Ausztriával, mind Németországgal a legjobb viszony kiépítésén dolgozunk – jelentette ki. A szűkös készletekből a kormányzat eljuttat valamennyit Ausztriába. A kereskedelmi összeköttetéseket meg kell őrizni.

„Az átalakulásnak nem szabad kihatnia a külfölddel való kereskedelem politikai viszonyunkra... Teljesíteni fogjuk kötelezettségeinket, noha bizonyos tekintetben a végrehajtásnak talán más útját fogjuk választani.”¹⁷⁴

Kun az eredménytelenül végződött tárgyalások után sem ítélte úgy, hogy a Tanácsköztársaságnak az antantországokkal ne lehetne barátságos viszonya. Tegyük szabaddá a megszállt területeket, és a Tanácsköztársaság lehetővé teszi, hogy a nemzetiségek szabadon döntsének sorukról. „Bizonyos vagyok benne, hogy ezeknek a területeknek a kívánsága az, hogy Magyarországhoz tartozzanak.”¹⁷⁵ Kun ehhez hozzátette, hogy nem a határkérdés és az integritás a legfontosabb.

Agoston Péter e békülékeny hangon is túlment. Pogány véleményétől eltérően jelentette ki, hogy a közzéteendő „egységokmány” nem tartalmazza a bolsevizmus világméretű propagandáját. „A mi helyzetünk nem engedi meg azt a kihívást ellenségeink ellen, amelyek minket minden oldalról körül vesznek. Oroszország más helyzetben van... mint kommunista állam jó viszonyban lehetünk a többi állammal, különösen gazdasági tekintetben.”¹⁷⁶

Ezek a nyilatkozatok igyekeztek valamelyest enyhíteni a nagyhatalmak felháborodását kezdeményezésük visszautasítása után, és a végleges szakítás helyett az együttműködést hangsúlyozták, halványan bízva a békés kapcsolatok kialakulásában. Nem véletlen, hogy Oroszországról kevés szó esik, és a hangsúly a sajátos, az oroszától eltérő magyar viszonyokra került. Meghallgatásra azonban aligha számíthattak.

Az intervenciós támadás kezdete a levegőben lógott. Preventív megfontolásból, bizonyos nemzetközi akciók kezdeményezése már az április

¹⁷³ *Pesti Napló*, 1919. április 10. A szovjetállamok közép-európai blokkja.

¹⁷⁴ *Pesti Napló*, 1919. április 3. Viszonyunk Németországhoz és Ausztriához.

¹⁷⁵ *Népszava*, 1919. április 10.

¹⁷⁶ Uo.

6-i kormányülésen felmerült Pogány előterjesztésében. Az európai forradalmak azonnali kirobbanására számító Pogány tulajdonképpen a forradalom exportját ajánlotta. Szerinte a magyar vezetésen múlik Bécs sorsa és a cseh forradalom. E győzelmek esetén majd lesz hadianyag. Bécsben meg kell csinálni a proletárdiktatúrát, és különböző fondorlatos módon fel kell lázítani a cseh munkásokat. Egy esetleges vagy éppen mesterségesen előidézendő cseh támadás reakciójaként nemcsak a cseh hadsereg bomlana fel, hanem a cseh munkások is fellázadnának. Szerinte a fő erő az agitációban, a propagandában van. Szántó Béla elvileg egyetértett Pogánnyal, de kapkodás helyett a lavírozás folytatását javasolta, hisz a szűkös élelmiszer-tartalék és a frontviszonyok nem teszik lehetővé valamilye komoly akció kivitelezését, és ha majd lesz ütőképes Vörös Hadsereg, akkor 25-30 000 embert ki lehet küldeni. A kormányzótanács a katonai akció szervezésének ötletét elutasította, de a több nyelven kiadandó agitációs és propagandaanyagok elkészítésére 10 millió koronát különített el.¹⁷⁷ Az e napokban megtartott népgyűlések szónokai (például Böhm Kecskeméten, Kunfi Győrben) nagyobb figyelmet fordítottak a nemzetközi forradalmak várható eseményeire. Kunfi az európai országokba irányuló lázító, forradalmi röpiratok, felhívások özönéről beszélt, és hogy a világforradalom segítése, előidézése a külpolitika egyik alapja.¹⁷⁸

Néhány nap elmúltával azonban a körülmények kedvezőtlenül alakultak. Alig kétheti fennállás után a Bajor Tanácsköztársaságot fegyveres erővel leverték, és kudarcba fulladt a kapcsolatok létrehozására irányuló kezdeményezés, noha a Magyar Tanácsköztársaság Seidler Ernőt kinevezte Münchenbe követnek. E kapcsolat felvételét Berlin igyekezett meggátolni, és az április 17-i bécsi puccskísérlet elfojtása után Németország kormánya elzárkózott a kapcsolat létrehozásától a Magyar Tanácsköztársasággal.¹⁷⁹

A Tanácsköztársaság általános helyzete április közepén nem javult, és nem bővült kezdeti jelentős társadalmi támogatottsága sem. A reménykedő várakozás alábbhagyott, és egyes falvakban, községekben

¹⁷⁷ FKT 191–192., 220.

¹⁷⁸ *Testvériség* (Győr), 1918. április 8. Kunfi Zsigmond népbiztos elvtárs beszéde a vasárnapi népgyűlésen.

¹⁷⁹ Tokody Gyula: A Tanácsköztársaság és Németország. In: *A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója*, 108–118.

tüntetések, zavargások robbantak ki, véres összetűzésekre is sor került, különösen az április 7-i választások kapcsán. A belpolitikai helyzet romlását a kormányzótanács természetesen érzékelte, és Haubrich vezetése alatt megkezdődött a munkászászlóaljak felállítása, egyelőre a gyárak és a rend védelmére.

Böhm az április 12-i kormányülésen a hadi helyzetet ismertette. Szerinte a cseh frontszakaszon a leggyengébbek a rendelkezésre álló erők, de a csehek nem akarnak támadni. Megnyugtatósnak hivatkozott a cseh munkásság háborúellenes agitációjára; Masaryk elnök támadást kizáró nyilatkozatára. A kormány ekkor kapta meg a belgrádi antantparancsnokság tárgyalásokat elutasító válaszát. A hadügyi népbiztos természetesen nem ismerhette az intervenciós előkészületeket, a román támadás időpontját, de a felderítés gyér adatait mintha figyelmen kívül hagyta volna. A nyugodt magabiztosság mintha felülmúlta volna a veszélyérzetét. Ezt igazolandó, Böhm a békéscsabai hadosztály nagy harci kedvét említette, míg a nemzetközi ezredet sikeresen a csucsai vonalra helyezték. (A székelyekkel támadt heves összeshálálásokról a jegyzőkönyv nem tesz említést.) A székely hadosztály legénységével nincs különösebb gond, fejtegette, viszont a tisztekkel annál több, de ezzel a kérdéssel óvatosan kell bánni. Böhm elmondta, hogy kapott egy levelet a székely katonák bizottságától, amelyben azt tudakolják, hogy ha a kormány nem áll a területi integritás alapján, akkor ők mit keresnek itt. „Én holnap fogok nekik levelet írni, amelyben az lesz, hogy szent kötelességünknek tartjuk, hogy visszaadjuk a székelyeknek a Székelyföldet.”¹⁸⁰ Landler ehhez hozzátette: tudatta a szatmárnémeti direktóriummal, hogy Kun nyilatkozata semmi. A kételyeket mindez nem oszlatta el. Mindkét népbiztos a fegyelem legszigorúbb érvényesítését követelte. Kun szerint a támadás előtt az antant a hazai burzsoáziát mozgósítja, és ezért ellenük kemény fellépést kell érvényesíteni, és e napokban a burzsoázia, a vagyonos osztályok elleni hang durvábbá, kíméletlenebbé vált. Ugyanakkor a területi integritás feladása és a megszállt területek visszaadása közötti lappangó vagy nyílt ellentmondást nem sikerült tisztázni, ami aligha erősítette az ország védelmére felsorakozott csapatok harci készségét.

¹⁸⁰ FKT 271.

Tavasztó: szociáldemokraták az intervenció elleni harcban

A kapituláció szorításában (1919. április 16. – 1919. május 2.)

A román támadás kezdete

1919. április 16-ára virradó éjjel, alapos diplomáciai és katonai előkészítés után, a királyi Románia csapatai átlépték az ország keleti részén, az Apáthy–Berthelot-megállapodásban még január elején megjelölt, mintegy 500 kilométeres vonalat, az északkeleti Técsőtől Szinyérváralja–Csucsavaskohon át a déli Borosjenő–Aradig. (Ez utóbbi térségben francia csapatok állomásoztak). A felvonultatott jól felszerelt román haderő – hat gyaloghadosztály, egy lovashadosztály, 48 üteg – létszámban több mint kétszeresen, tüzerőben több mint háromszorosan múlta felül a székely hadosztály, a 39. dandár, a még szervezés, feltöltés alatt álló 6. gyaloghadosztály, valamint az 1. internacionalista ezred hiányosan felszerelt és egyenlőtlenül elhelyezett erőit.

A román támadás előkészületeire vonatkozó, a Hadügyi Népbiztossághoz eljuttatott, szűkszavú, április 10–15. között kiadott jelentések a román csapatok mozgolódásairól, csapatösszevonásokról, egyes hadosztályok arcvonalba állításáról szóltak. Jelentős lovasságot, tüzérséget összpontosítottak Nagybánya–Zilah térségében. A székely különítmény parancsnokságának általános benyomása volt, hogy a románok valószínűleg támadást készítenek elő.¹ A cseh és a délszláv arcvonalról nem észlelt katonai mozgolódást a Hadügyi Népbiztosság, de a keleti arcvonalon, az április 15-i jelentés szerint már számított egy román fegyveres akció bekövetkeztével. Ennek ellenére a román támadás ténye

¹ A magyar Vörös Hadsereg, 109–202.

meglepetésszerű volt. A kormányzótanács a katonai intervenció elindítását későbbi időpontra prognosztizálta, a sikertelen Smuts-tárgyalások után, bizakodva még egy utolsó találkozóban. A Kun-jegyzékre vonatkozó válasz pedig már nem érkezett meg Budapestre, éppen a román támadás kezdete miatt.

A keleti harcfront sűrű katonai megerősítése, új csapattestek oda-vezénylése, átcsoportosítása, a hadianyag és a felszerelés pótlása, bővítése elmaradt vagy későn érkezett, így a frontvonal alakult övezetben, a királyhágó-csucsai szoros áttörése után a románok előtt megnyílt az út a magyar Alföld felé. Április 20-án harc nélkül bevonultak Nagyváradra, ahol a városi direktórium visszaadta a hatalmat a polgármesternek. A román csapatok 23-án nagy erőt összevonva, súlyos harcok árán elfoglalták Debrecent, és a hónap végére elérték a Tisza vonalát, és ezzel a Tiszántúlt elszakadták a Tanácsköztársaságtól. A Vörös Hadsereg megmaradt osztagai kénytelenek voltak visszavonulni a Tisza jobb partjára, és a megjelölt három hídfőből csak egyet sikerült megőriznie.²

Április utolsó hetében északról a cseh csapatok is megindították támadásaikat. Miután tisztázódott a román csapatok által ideiglenesen birtokba vett Ungvár, Munkács és a három északkeleti megye besorolása az újonnan létesített cseh-szlovák államhoz, már lehetővé vált Kárpátalja területén a cseh és a román haderő találkozása. Ezzel bizonytalanná vált a Galícián keresztül, az Ukrajnából induló orosz-szovjet katonai segítség. Kárpátalján megszűnt a tanács hatalom, és vele együtt a magyar fennhatóság. A térségben az olasz, francia tisztek közreműködésével támadó cseh csapatok bevonultak Kassára, május elsején Miskolcra, és céljuk volt Eger és Salgótarján birtokbavétele.

A déli demarkációs vonalon tartózkodó francia csapatok április végén megszállták Makót, Hódmezővásárhelyt. A román csapatok április 25-én elérték a Vix-jegyzékben megjelölt demarkációs vonal nyugati határát, és Párizsban azonnal bejelentették előnyomulásukat a Tisza vonaláig, amit ott tudomásul vettek. A gyors és váratlan katonai sikereken felbuzdulva,

² A hadi események részletes feldolgozásáról: Breit József: *A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*, 3. sk.; A románok előnyomulása a Tiszáig a Mellekletekkel 3–245. Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 135–175.; Liptai Ervin: *Vöröskatonák, előre!*; A munkás osztályszervezetek szerepe a Vörös Hadsereg létrehozásában. In: *A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója*, 329–336.

a román legfelsőbb hadvezetés május 5-ig több ízben javasolta az antant főparancsnokságának Budapest bevételét, a Vörös Hadsereg megsemmisítését, az ország megszállását. A románoknak Budapest elfoglalására irányuló tiszai átkelését a békekonferencia megtiltotta, és az antant-főparancsnokság azt leállította. Azonban a román haderőt a Tisza bal partjától nem vonták vissza, még a Vix-jegyzékben megjelölt vonalra sem. E két hétig tartó, egyeztetett katonai támadás után úgy tűnhetett, hogy a Tanácsköztársaságnak nemcsak a viszonylag békés egy hónapja szűnt meg visszavonhatatlanul, hanem további fennmaradása is kétséggé vált.

A Vörös Hadsereg az egyenlőtlen harcban, dandárok, ezredek, zászlóaljak önfeláldozó küzdelmében, súlyos katonai vereséget szenvedett. E fegyveres erők ekkor alkalmatlanok voltak az összehangolt külső támadás visszaverésére. A keleti vonalra vezényelt csapatok, a toborzás felgyorsulásának ellenére, komoly létszámgondokkal küszködtek, ráadásul több, alig kiképzett zászlóalj még nem esett át a tűzkeresztségen, míg más egységek elfáradtak, de visszavonásukra nem kerülhetett sor. Mindezt tetézte az utánpótlás egyenetlensége, a hiányos felszerelés. (A frontvonalon állomásozó 6. hadosztály gyenge, szakadt ruházatú háromezer harcosának nem volt elegendő puskája.) A bajokat csak tovább növelte a harci készség hiánya, a fegyelem fellazulása. A nagy román túlerő láttán, már az első támadáskor egyes csapatok megfutamodtak, állásaikat elhagyták. Egyes politikai megbízottak, feladataikat félreértve, parancsnokaik döntéseit felülbírálvá, szakaszok vagy századok legénységét megszavaztatták a támadás, az ellenállás vagy a visszavonulás kérdésében. Egyes csapatok fegyvereiket elhagyták, és a fegyelmet betartani szándékozó parancsnokot a dezertálók főbelövésével fenyegették. A 6. hadosztály-parancsnokság politikai megbízottja, Münnich Ferenc április 22-i jelentésében megállapította, hogy a fegyelmetlenség fő oka a parancsadás hiánya. A vezetés teljesen megszűnt, ez már nem katonai alakulat, hanem magától mozgó tömeg, ahol mindenki parancsol, és a frontot önhatalmúlag elhagyják. A képtelen helyzeten sürgősen változtatni kell.³ Ennek ellenére a csucsai magaslaton harcoló 39-es dandár

³ *A magyar Vörös Hadsereg*, 177.; A hadügyi népbiztosság április 17-i, 18-i összefoglaló jelentése. Közli Breit József: i. m. 180–182., 194–197.; A román vezérkar április 30-i összegző jelentése: uo. 229–233.

rövid ideig ellenállt, végül az egyenlőtlen harcban kénytelen volt visszavonulni. Elkeseredett, súlyos veszteségekkel járó, több napig tartó harc folyt Nyíregyháza térségében Debrecen visszavívása érdekében. Sikertelenül. A nemzetközi brigádok – köztük az itt önfeláldozóan harcoló osztrák munkások osztaga – felmorzsolódtak; megsemmisültek, míg más csapatok maradványai szétszéledtek. Az elkeserítő visszavonulás ellenére a Viharsarokból jelentős számban csatlakoztak a Vörös Hadsereghez földművesek, agrárproletárok. Jóllehet a Vörös Hadsereg április 27. után, a kiűritési parancs elrendelését követően, katonai ellenállást már nem folytatott, mégis az új vezérkarnak köszönhetően, a katasztrofális vereség ellenére, a visszavonulást sikerült valamelyest szervezetté tenni, és a megfogyatkozott csapatok maradványai Rakamaz térségében átkeltek a Tiszán, és elfoglalhatták kijelölt hadállásaikat. A frontvonal egységes katonai parancsnokságának hiánya, a budai várban székelő Hadügyi Népbiztosság gyakran ellentmondásos parancsai is súlyosbították az elszenvedett katonai vereséget.

A Vörös Hadsereg vereségét meggyorsította a *székely hadosztály magatartása*.⁴ A háború viszontagságait túlélő székely katonák a Monarchia összeomlását, és benne a történelmi Magyarország széthullását, közvetlenül a saját bőrükön is megtapasztalták. Székelyföldet már az 1918. novemberi belgrádi konvenció is román felügyelet alá helyezte. E területről a magyar vagy – mondhatni – a Monarchia és szövetségesei csapatait, a katonai vezetés egyetértésével az összeütközés elkerülése érdekében kivonták, és több lépcsőben nyugatabbra helyezték, egyre távolodva a székelyek ősi földjétől. A székely csapatok Kolozsvár karácsonyi román bekebelezése után a Szatmár–Szilágyság térségbe vonultak vissza. A Debrecenben székelő erdélyi hadsereg-parancsnokságot időközben hadtápparancsnoksággá alakították át, a 39-es honvéddandár önálló hadtestté vált, míg a székely hadosztály parancsnokságát Kratochvill Károly, ekkor még ezredes, vezetése alatt Szatmárnémetibe helyezték.

⁴ A fentebb említett összefoglaló művek is röviden áttekintik a különítmény tevékenységét. Kratochvill Károly: *A Székely Hadosztály 1918–1919. évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai*; Breit József: i. m. 3. 183–192., 199–205., 208., 222.; Koréh Endre: *A székely hadosztály és dandár története*; Laczkó Mihály: *A székely hadosztály „árulásáról”*; Nagybacsoni Molnár Ferenc: *A székely hadosztály kálváriája*. *Erdély Ma*, 2011/december.

A hadosztály Stromfeld Aurél államtitkár jelenlétében felesküdt a népköztársaságra.

A körülményekhez képest a fegyverzettel kielégítően, ruházattal hiányosan, élelmezéssel gyengén ellátott, ám a katonai fegyelmet érvényesítő, betartó tízezres hadosztály a Vörös Hadseregnek reményekre okot adó katonai ereje volt a román támadás kezdetén. A területi integritásról, az önrendelkezési jogról, Székelyföld hovatartozásáról szóló különféle hírek, nyilatkozatok elbizonytalanították a legénység harci szellemét, míg a fenyegető román uralommal szembeni ellenszenv fokozhatta a ragaszkodást Magyarországhoz. A székelyek körében a szocialista gondolkodás, mozgalom gyenge gyökérzetű volt, így nem véletlen, hogy a nemzeti érzést kifejező háromszínű magyar zászló elhagyása megütközést, míg az egyszínű vörös zászló erőltetett kitűzése értetlenséget keltett. A tanácshatalommal nem rokonszenvező tisztikar zöme visszautasította a rendfokozatok (korabeli kifejezéssel a disztinkciók) viselésének eltiltását. A rendelkezésben a szolgálat lebecsülését látta. A tisztikar nem rokonszenvezett a proletárdiktatúra újdonsült politikai megbízottjaival sem.

Az április eleji napokban Kratochvill hadosztályparancsnok meghatalmazottjain keresztül felvette a kapcsolatot az Aradon tartózkodó francia parancsnoksággal, valamint a nagyszebeni kormányzótanács (amely március elején, még a Berinkey-kormány idején, megszüntette a kapcsolatot Magyarországgal) elnökével, I. Maniuval, biztosítva őket, hogy hadosztályát a budapesti tanácskormány ellen fordítja, ha elmarad a román támadás. Felajánlkozása ellenére a román válasz a támadás volt, ami igencsak meglepte a háborút viselt ezredest. A hadosztály a 150 km-es frontvonalon ugyan felvette a harcot, de inkább a nagyobb összeütközéseket kerülve, a csapattesteket megőrizve, a tervszerű visszavonulást választotta. A parancsnok ezekben a napokban is a támadó románoktól valamiféle fegyverszünetet akart kieszközölni. Dumitrescu román tábornok kategorikusan közölte, hogy csak a teljes fegyverletételről, a hadosztály átmeneti internálásáról lehet szó. A hadosztály vezetése a megalázó feltételeket elfogadta, hisz nem fegyverszünetet kötött, hanem egyszerűen megadta magát, és letette a fegyvert, amit április 26-án írásban is rögzítettek. Ezt a megalázó kapitulációt a hadosztály egyharmada már az állandósuló visszavonulás miatt sem fogadta el, a megadást el-

rendelő parancs végrehajtását megtagadva, visszavívás reményében a Vörös Hadsereg megmaradt egységeihez csatlakozott és átkelt a Tiszán, majd önálló dandárként részt vett a tavaszi hadjáratban.

Ez a dezertálás nemcsak a Tiszántúl román megszállását könnyítette meg, hanem Székelyföldet, Erdélyt harc nélkül, komoly ellenállást meg sem kísérelve, passzív magatartással odakínálta a román impériumnak. A hadosztály vezérkara, a bolsevizmus elleni küzdelem leplébe burkolózva, a megmaradt ország jogos védelmének az esélyét is elutasította. A hazafias érzelmű tisztikar egy része – ugyan a tanácsrendszerrel egyet nem értve – a dezertálókat megvétevve, vállalta a fegyveres harcot, jóllehet bizonyos ellenforradalmi szerveződések, csoportosulások sanda reményekkel tekintettek a román bevonulókra. Ugyanakkor a keleti fronton a többszörös román túlerőtől elszenvedett vereséget a harcot felvállaló székely hadosztállyal sem lehetett volna elkerülni, de katonai helyzetállásuk mindenképpen hátráltatta volna a román csapatok gyors térhódítását.

Az április 7-i választások után, a kormányzótanács 12-i ülésén hallgatta meg Böhm hadügyi népbiztos – fentebb már ismertetett – összefoglalóját a frontvonalakon kialakult helyzetről, amelynek alaphangja túlságosan is optimista volt: összehangolt, antanttámadástól nem kell tartani. Ezt a véleményt a következő, 14-i ülésen Kun Béla megismételte, de nem értett egyet Landler megjegyzésével, aki, mint korábban is, egy déli offenzíva elindítását javasolta. Kun ezt mind katonai, mind diplomáciai szempontból veszélyesnek és időszerűtlennek tartotta. Ezen az április 14-i kormányülésen csak pártügyekről tárgyaltak, sőt a kormány kizárólag pártvezetőségként tanácskozott. A jegyzőkönyv tanúsága szerint fel sem merült a közeli intervenció támadás lehetőségének kérdése. Behatóan foglalkoztak pártgazdasági ügyekkel, a pártsajtó megerősítésével és főleg a párt- és tanácskongresszus előkészítésével. Ennek időpontját Kun Béla május elejére tervezte, amikor is – vélekedett – a szegedi és aradi választások eredményeit is ismerik. (Annál is inkább, mert Szegeden új munkástanács választásokat kell tartani, Wallischt, Cibulát támogatva a doktorok, Somogyi Szilveszter és társai ellen.) Kun szerint ekkor (április 14.): „Várad és Bihar megye úgy áll a szovjeturalom mellett, hogy Oroszországban sincs különben. (Felkiáltások: vidéken min-

denütt).”⁵ Ilyen túlzó békés, illuzórikusan bizakodó hangulatban nem véletlen, hogy hosszan tartó vita folyt még április 17-én is Göndör Ferenc lapjáról, Az Emberről, Kassákról, Mácza Jánosról, a proletárok számára érthetetlen, megemészthetetlen aktivisták műveiről és a Lukács népbiztos iránti töretlen bizalom kinyilvánításáról. Ez a magabiztosnak tűnő bizakodás már a felelőtlenség határát súrolta.

Az április 13-án és 15-én beérkezett jelentések ugyanakkor a közeli napokban várható román támadásról szóltak. A székely hadosztály parancsnoksága április 16-án reggel 9-kor telefonon jelentette a támadást, míg a 6. hadosztály parancsnoksága ugyanezt délelőtt 10 órakor. Ennek ellenére április 17-én sem a reggeli *Népszava*, sem a délutáni *Vörös Ujság* semmit nem közölt a román támadásról, a kibontakozó hadműveletekről. A reggel megjelenő *Népszava* április 18-i száma – az MTI jelentése alapján – rövid hírben közölte: a románok a fegyverszüneti megállapodás ismételt megsértésével megtámadták az erdélyi határon állomásozó csapatainkat. A támadást április 16-án kezdték, és a mai napon (április 18.) folytatják. E jelentést a délutáni *Vörös Ujság* megismételte. (Ezután naponta beszámoltak a kedvezőtlen hadi helyzetről.)

A munkásság mozgósítása

A kormányzótanács, kétnapos késlekedés után, csak április 18-án tárgyalta először a román támadás nyomán kialakult súlyos helyzetet. A jegyzőkönyv csupán egy mondatot fordított Böhm felszólalására, aki referált a hadügyi helyzetről és a bécsi tapasztalatairól. Ezek közé tartozott a Tanácsköztársaság fennmaradásának katonai biztosítása, különösen a román támadás kezdetén. A bécsi április 16–17-i súlyos zavargásokról a jegyzőkönyv – nem véletlenül – nem közölt részleteket, ám a néhány aggódó népbiztos felszólalásából fontos következtetések is elhangzottak. A népbiztosok a bécsi felkelőcsoportok nagyobb katonai, fegyveres támogatását ajánlották, mert Ausztriában a dolgot (értsd: a kormányzást) agitációval nem lehet dűlőre vinni. Pogány szerint, ha Béccsel nem megy, Wiener Neustadtban (utalás a fegyverarzenálra) kell rendet csinálni (nem riadva vissza valamiféle erőszakos kísérletről), mert

⁵ FKT 289., 312–317.

gépfeverünk nincs. (Ismert, hogy a fegyvereknek különböző módon történő beszerzése egy ideig az osztrák szociáldemokrata kormány tudtával történt.) Haubrich is a minél több muníció beszerzését szorgalmazta. Landler ezúttal is a déli offenzíva sürgős megkezdését ajánlotta. A külpolitikában pedig az a legfontosabb – jegyezte meg –, hogy Bécsset magunk mellé kényszerítsük. Kun Béla ismételt elutasította Landler offenzíváról szóló javaslatát. Amíg nincs szükség kétségbeesett lépésekre, szükségtelen provokálni az antantot – mérlegelte reálisan az erőviszonyokat –, eredményes támadásra nincs lehetőség, és katonai fellépéssel Ausztriára nem lehet hatni. Mégis, a magyar támogatással ki-robbant bécsi zendülés elfojtása csak tovább bonyolította és nehezítette a tanácskormány külpolitikai helyzetét.⁶

Kun kijózanító megjegyzése után a román támadással előállt helyzet elemzésére került sor. Hangsúlyozta, hogy minden katonai erőt a román offenzíva megállítására kell összpontosítani. Hasonlóan vélekedett Kunfi is, aki nemcsak a meglévő, szolgálatban levő teljes haderő bevetését ajánlotta, hanem az önkéntesek bevonását is. Szántó Béla a székelyek támogatására hívott fel, hisz az antant korridort kíván nyitni a román és a cseh csapatok között.

A román intervenció elleni fegyveres ellenállás kibontakoztatása érdekében a súlyos helyzet nyílt, szinte feltárását határozták el, és a kiáltvány megszövegezésével Kunfi Zsigmondot bízták meg. A felhívás „Veszélyben a forradalom” címmel jelent meg a szocialista párt, a kormány, a Budapesti Munkástanács nevében.⁷ A terjedelmes szöveg célirányosan a munkássághoz szólt, de harcra szólította fel a parasztok, katonák millióit is, noha Kun instrukciói szerint a kiáltvány kifejezetten a felfegyverzett munkássághoz, a diktatúra egyetlen bázisához szóljon. A front megerősítése érdekében – folytatta Kun – erőiesen kell fellépni a szerveződő ellenforradalommal szemben. Hevesi Gyula határozott,

kemény belpolitikai rendszabályok azonnali bevezetését szorgalmazta, elsősorban a külföldre menekültekkel kapcsolatot tartókkal szemben. A letartóztatások ezreivel kell felelni – vélekedett. Pogány József kedvező időpontot látott a rokkantkérdés rendezésére. Jó alkalom arra, hogy a hadirokkantaktól a fegyvereket, a hadi felszereléseket ezúttal elvegyék. Megjegyzendő, hogy Bokányi mint szociális népbiztos, e minőségben ekkor utoljára, elkeseredetten jegyezte meg a rokkantak teljesíthetetlen követeléseit, bizonyos ellenforradalmi agitációt sem kizárva. Maga helyett ajánlotta, hogy Szamuelyt diktatori teljhatalommal felruházva (a közoktatásügyi népbiztosi kinevezés, a lakásdiktatúrával mellett) bízzák meg az egész rokkantkérdés megoldásával. Szamuely több népbiztos kapacitálása után elvállalta a megbízatást. Böhm, Kondor, Szabados felszólalásukban korábban megígért szociális juttatások teljesítésére emlékeztettek. Összegzésül Garbai megjegyezte, hogy a rokkantnak is juttatni kell valamit, és nem igaz, hogy a kérdés csak brutalitással oldható meg.⁸ A rokkantak kockázatos léfegyverzését – nyilván biztonsági megfontolásból – valamennyien elkerülhetetlennek tartották.

Kunfi az önvédelmi háború társadalmi támogatottsága érdekében megjegyezte, gondolkodni kellene azon, mit lehetne adni a parasztoknak, annál is inkább, mert a falu ettől a diktatúrától nem sokat kapott. Nem lehetne bizonyos közszükségleti cikkeket odaküldeni? Szamuely csak annyit jegyzett meg: a katonának dohány kell! Rónai, jobb híján, a falvakban május elsejei megemlékezések, gyűlések megtartását ajánlotta. Észrevétel e megjegyzésére nem volt, ám Garbainak a szigorú szesztilalom enyhébb kezelésére vonatkozó javaslatát – határozott felkiáltásokkal fűszerezve – elutasították.

A front megerősítése érdekében a kormányzótanács, elfogadva Pogány javaslatát, döntött a népbiztosok frontra küldéséről, amelyet a Hadügyi Népbiztosság koordinál. A kormányzótanács megtiltotta, hogy a

⁶ FKT uo.; Gábor Sándor: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság*, 108–121. A *Népszava* április 19-i száma rövid beszámolót közölt a bécsi parlament épülete előtti, zavargásba torkolló megmozdulásról, amelynek öt halálos áldozata volt. A tüntetés előkészítésében több mind 40 magyar kommunista vett részt. A jelszavak, a módszerek hasonlóítottak az 1919. február 20-i budapesti eseményekhez. Kun Béla április 14-én Bécsbe akart utazni.

⁷ *Népszava*, 1919. április 20.; MMTVD 6/A. 272–275.

⁸ Szamuely – a lakásdiktatúra gyakorlatának megfelelően – április 19-én két parancsot adott ki: a 100%-os rokkantak járadékának évi 4800 korona emeléséről és a hadiözegek és árva segélyének emeléséről. E parancsokban a ruházat, a fegyverek beszállításáról nem volt szó. *Népszava*, 1919. április 19.; MMTVD 6/A. 265–266. Szántó Béla április 22-i megjegyzése szerint Szamuely a rokkantkérdést megnyugtatóan megoldotta. Az anyagiak biztosításáról Szántó nem szólt, Lengyel népbiztos véleményét nem ismerjük, de a rokkantkérdés továbbra is napirenden maradt.

toborzást különféle színházi előadásokkal, rendezvényekkel kössék össze. A toborzás elsősorban a munkásszervezetek keretében folyhat. Szigorúan megtiltották, hogy a munkástanácsok direktóriumai hadműveleti intézkedésekbe beleszóljanak. Határoztak a kerületi munkástanácsok azonnali összehívásáról.

A Népszava április 19-i, „A román bojárok ortámadása” című írása már beszámolt a Zilah–Csucsá vonalon történt támadásról; nem hallgatva el a magyar csapatok visszavonulását, de az elszőnvedett veszteségeket nem részletezte. E támadással „ki akarják erőszakolni ennek a jegyzéknek [utalás a Vix-jegyzékre] a végrehajtását annak felháborító jogtalanságával, ami a március 21-i eseményekhez vezetett”.

A Budapesti Munkás- és Katonatanács április 19-ére összehívott ülését a Városi Színházban tartották meg. A tanácskozást az újonnan megválasztott fővárosi vezetés nevében Ágoston Péter, a 80-as intézőbizottság elnöke nyitotta meg, aki a súlyos történelmi helyzetben a határozott, egységes cselekvés jelentőségét hangsúlyozta. Kunfi nagy hatású beszédét a munkássághoz szóló szózáttal kezdte. „A veszélyben a forradalom” című kiáltvány szerzője a munkásság felfegyverzésére szólított fel. A forradalom ellen irányuló, várható fegyveres támadást a nemzetközi imperializmus szervezte meg, melyet a román bojárok, tőkésék hadserege hajt végre. Hadseregük ellen hadsereget kell szervezni. Az országot, a forradalmat védő Vörös Hadsereg a nemzetközi összetartozás, a proletártestvériség gondolatát is képviseli. Kunfi ekkor még abban bízott, hogy a románok az elfoglalt területeken ott találják „a szabadságért, a szocializmusért, a nemzetközi összetartásért föllázadó és insurrectióba kezdő Erdélynek és egyéb megszállott területeknek a népességét”. Kunfinak ez a megjegyzése halvány utalás volt a megszállt területek visszaszerzésére, ám ő is válasz nélkül hagyta, vajon e fegyveres ellenállásba, netán felkelésbe mely társadalmi (nem véletlenül csak lakosságot említ) osztályok, csoportok vonhatók be.

A szónok a korábbinál határozottabb fellépést sürgetett a szervezkedő és rejtőzködő fehér ellenforradalommal szemben. E harc eredményes megvívásához nélkülözhetetlen az egész munkásosztály gondolati, lelki, szervezeti, cselekvési egysége, valamint megingathatatlan hite és

⁹ Kunfi Zsigmond: *Válogatott írásai*, 228–236.

tőretlen meggyőződése igazságos küzdelmében. Lehetséges – szőlt figyelmeztetése –, hogy lesznek kemény, kíméletlen, kegyetlen intézkedések, de helytelen lenne megfeledezni a kapitalizmus borzalmairól, a háborút követő nyomorról. Az elkerölhetetlen háborús küzdelem nélkülözést, szenvedést hoz, és egyben áldozatot követel a munkásság fegyveres harcában a forradalomért, az ország megvédéséért. A fegyveres harcot csak a munkásság mozgósítására szűkítette le.

Kunfi lelkesítő, frázisokat is felvonultató beszéde után Kun Béla minden szépítés nélküli – ahogy ő említette –, komoly felszólalása következett.¹⁰ Félreérthetetlenül jelentette ki, hogy kezdettől fogva a Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomra építették a két világáramlat: az imperialista kapitalizmus és a bolsevista szocializmus közötti harcban. Szerinte a román támadás a nemzetközi osztályharc része, és erre a támadásra előbb vagy utóbb számítani lehetett. Ugyanakkor arra reálisan nem lehetett még gondolni sem, hogy hat divízióval (az engedélyezett magyar haderő) az antant csapatai megállíthatók: „Nem állunk a területi integritás alapján, de élni akarunk, azért nem voltunk hajlandók visszavonni a demarkációs vonalat” – vette védelmébe ismételten a Smuts-ajánlat elutasítását. Hőzátette azt a meglehetősen megtévesztő és egyoldalú megjegyzést, hogy a tábornok-diplomata javaslatának elfogadásával „a fizikai megélhetés lehetőségeit vonjuk el a magyarországi proletariátus elől”. (Néhány nap elteltével ez az érvelés érvényét veszttette, még csak említésre sem került.) Beszéde további részében nem hallgatta el a néhol megszegyenítő vereséget, amikor egyes csapatok egyszerűen megfutamodtak, míg mások önfeláldozóan harcoltak, de a vereség fő oka az elképesztő túlerő, illetve a több okra visszavezethető felkészületlenség. De – folytatta – nem engedhető meg, hogy az antant a Tanácsköztársaságot a párizsi kommün sorsára juttassa, noha senki ne számítson a cseh vagy a délvidéki támadás elmaradására.

A nemzetközi proletárforradalom együttérzésére és erkölcsi támogatására számítva „a magunk erejére kell támaszkodni... minden nélkülözhető proletár ki a frontra”. Minden kicsinyes szempontot félre kell tenni, vasegységre van szükség, és ki kell várni a nemzetközi forradalmat. A forrongó (valójában már levert) Bécset megemlítette, és utalt az

¹⁰ MMTVD 6/A. 258–260.

oros csapatok Galícia irányába tett előnyomulására, bár megjegyezte: a konkrét segítség még távoli, de megadásról szó sem lehet.

Kun Béla az antant által sugalmazott román intervenciót egyoldalúan kizárólagosan a proletárhatalom és nem az ország elleni agresszióknak tekintette. A román támadással a proletárok megélhetési forrását akarják elrabolni, míg más társadalmi osztályokról, rétegekről megfélemlített. Az ellenállásnak ez a leszűkített értelmezése is gátolta a szélesebb társadalmi összefogást. A jelenlevők lelkes egyetértő kiáltásai, tapsa a nehéz küzdelem felvállalásáról szóltak. A főváros mind a tíz kerületének megválasztott munkástanácsi elnöke vagy megbízottja rövid felszólalásában egyértelműen a fegyveres önvédelmi harc támogatásáról nyilatkozott.

Böhm rövid beszédében az egység, az összefogás, a felfegyverkezés kizárólagos érvényesítését hangsúlyozta. Pogány harcias felszólalásában a demarkációs vonalon túl élő munkásságot sztrájkok, szabotázsakciók szervezésére hívta fel. A hazai burzsoáziának nem sok öröme lenne, ha az országot románok szállnák meg – tette hozzá. A mai naptól, jelentette ki nagy ovációt kiváltva, a magyar burzsoáziát túsznak tekintjük. Szamuely kiegészítése: a vörös zászlót az országban körbe kell hordozni, és ráírni: Veszélyben a proletár haza! Halál a proletariátus minden ellenségére! Halál a burzsoáziára! Ezek a gyűlöletet is hordozó kijelentések, jelszavak nemcsak megfélemlítették a nem proletár társadalmi csoportokat, hanem egyenesen kizárták a fegyveres önvédelmi harcból. E fanatikus felelős vezetők a román intervenciót szinte kizárólag a nemzetközi osztályharc részének tekintették.

Lukács György április 20-án, az első kerületi munkástanács ülésén kijelentette, hogy az igazi, valóságos egység az élet-halál harcban teremthető meg, mert a március 21. éjjelén létrejött egység túlságosan is egyszerű, könnyű, áldozatok nélküli és vértelen volt, amiből adódott, hogy a fordulatnak többen nem értették meg a mély komolyságát, de az intervencióval bekövetkezett élet-halál harc, amely megteremti az igazi egységet. Tettekre van szükség, mindenkinek a frontra kell menni.¹¹ Ezen az ülésen szélsőséges nézetek is elhangzottak. Az Oroszországból

¹¹ Lukács György: *Forradalomban*, 114–115. E beszéd gondolatisága visszaköszön „Az igazi egység” című cikkében, amely a *Népszava* 1919. április 22-i számában jelent meg. Mesianisztikus felfogásának megfelelően üdvözlö az ellenforradalmat, az intervenciót, mert az ellenük folytatott áldozatkész harcban születik meg az igazi egység.

hazatérő Körösi József véleménye szerint a kormányzótanácsban proletár junkerek, arisztokraták vannak munkások helyett, a népbiztosok diktatúrája érvényesül, és nem a proletároké, noha már a harmadik forradalom is lezajlott, utalva az április 3-i szélsőségekre. Több felszólaló a burzsoáziának a teljes kisajátításáról nyilatkozott, és amíg a kerületek nem kapnak széles jogokat, bizalmatlanok maradnak a központi vezetéssel szemben.¹²

Az április 19-i fővárosi munkástanácsi határozat értelmében a Forradalmi Kormányzótanács és valamennyi megválasztott munkástanács tagjainak, valamint a szakszervezeti tagok fele – elsősorban a termelésben nélkülözhető munkások köréből – a frontra megy. A határozat végrehajtásáról a központi végrehajtó hatalom gondoskodik.¹³

Április 20-án, húsvét vasárnapján a kormányzótanács, a pártvezetés tagjai számos vidéki városban nagygyűléseken szólították fegyverbe a megjelenteket, és fogadtatták el a fenti határozatot. A Nagykanizsától Békéscsabáig és Gyuláig megtartott gyűlések közül érdemes megemlíteni Garbai miskolci, illetve Szamuely győri beszédeit.¹⁴ Garbai felidézte a háború súlyos veszteségeit; a várható hadisarcot, a kétszázezer rokkant, hadiözvegy, árvák segélyezésének terheit, miközben elveszik Magyarország ipari megélhetésének forrásait, a „tót” vidéket és a Bánátot. Vagyis mindenkinek, a csecsemőtől az aggastyánig ezeket kellene fizetnie. De ki viselje e terheket? A háborúban igencsak meggazdagodott burzsoázia vagyonát, a nagyüzemeket ki kell sajátítani, egyben megismételte korábbi nézeteit, a kisüzemet, kisipart, paraszti birtokot meg kell hagyni magántulajdonban. Garbai figyelmeztette a burzsoá osztályokat, hogy ne kíséreljék meg a létrejött osztályuralom megdöntését, mert nem riadnak vissza az erőszak alkalmazásától. Ám a tanács hatalom lovagiasabb lesz velük szemben, mert jogot ad számukra, ha hasznos, tisztességes munkára térnek. Sőt! Üzenetként szólt felszólítása: „Álljanak önök a társadalom mellé, és ha a vörös hadsereg azt kéri, hogy tettekkel támogassák, akkor legyenek ott, ahol ezt meg kell védelmezni.” A nagyszámú

¹² BFL XVI. 1g.; MMTVD 6/A. 294–297. A kötet szerkesztői az első kerületi tanácsot a legforradalmibbak között tartották nyilván.

¹³ *Népszava*, 1919. április 20. A szerkesztőség joggal nevezte az ülést történelminek.

¹⁴ A *Népszava* április 22-i száma alapján MMTVD 6/A. 281–282. Bővebben: *Az Est*, 1919. április 22.

tömeget a fegyveres harc vállalására szólította fel, de hangja, érvelése alapjaiban tért el más népbiztosok és hangadók leszámolást sürgető megnyilatkozásaitól.

Április 20-án a kora reggeli órákban Budapestről Győrbe érkező Szamuely a délelőtti folyamán több küldöttséget fogadott, és egy menetszázadot búcsúztatott, majd délután a város főterén mondta el harcias, de inkább félelmet keltő beszédét. Nemcsak a vörös lobogót lengette meg, hanem a súlyos szavakat a román intervenció sikerében reménykedő hazai burzsoáziára, annak megsemmisítésére irányította. Nem szabad megengedni – jelentette ki –, hogy visszatérjen a magántulajdon rendszere, és ezért a forradalmat ki kell terjeszteni más országokra. Ha öklöt emelnek a proletárhatalomra és vívmányaira, a burzsoáziát meg fogják semmisíteni. Az antantnak csak a románokat sikerült a fegyveres harcba belezavarni, a csehek támadásáról nem lehet szó, hintette el ismételt az illúzió magvait, hisz ott a kommunista mozgalmak ezt meggátolják. Lukács véleményéhez hasonlóan ő sem féltette a munkásságot az ellenforradalom veszélyétől, minthogy ebben a háborúban teremődik meg az igazi proletár hadsereg. Ugyanakkor nem hallgatta el egyes csapatok megfutamodását, a székely tisztek árulását. Nem szólt az egység megőrzéséről, más társadalmi csoportok harcba szólításáról, az országot ért igazságtalanságról. Nem úgy, mint a Békéscsabán szónokló Ágoston Péter, aki határozottan utasította vissza a tanácsrendszerre szórt különféle alaptalan rágalmakat, majd a hazafias, nemzeti érzésre is buzdítva, kijelentette, hogy az antant olyan kicsinyre akarja Magyarországot megnyomorítani, hogy nyolc-kilencmillió lakosa maradjon, nem is szólva a határtalan hadisarcról. Ágoston a hadsereget nem osztály, azaz proletár hadsereggé értelmiezte. Ugyan valamennyi szónok egyetértett abban, hogy hadsereg ellen hadsereggel kell küzdeni, de többségük, a nyilvánvaló román intervenció ellenére, ellenezte a kötelező katonai szolgálat bevezetését.¹⁵

Április 20-án három népbiztos – Böhm Vilmos, Pogány József, Vágó Béla – immár a fenyegetett „frontvárossá” vált Debrecenbe érkezett. A Piac téren tartott szemlén Böhm és Vágó igyekezett lelket önteni a csa-

¹⁵ Népbiztosok agitációja vidéki városokban. *Testvériség* (Győr), 1919. április 23. Halál a burzsoáziára. Szamuely népbiztos beszéde.

patokba, a saját civil ruhájában megjelent, hiányosan felszerelt munkásosztagok harcot vállaló tagjaiba. Böhm németül szólt az osztrák önkéntesekhez. Az elkeseredést mérséklendő, Böhm a munkástanács tagjainak a székely katonák helytállásáról, harckészségükről beszélt, nem hallgatva el egyes tisztek nosztalgiáját a régi rend iránt. (A hadügyi népbiztos – néhány nappal korábbi tapasztalatai alapján – még 20-án is bizalommal volt Kratochvill iránt.) Az éppen Nagyváradról érkező és a visszavonuláskor elkésztő fejetlenséget tapasztaló Landler is védelmébe vette a székely katonákat, míg a Győrben tartózkodó Szamuely a székely tisztek árulását, a Szatmárnémetiben élő, volt belügyminiszter, Nagy Vince „oláh” vezetővé vált bectelen lépését említette. Vágó Béla pedig egyes direktóriumok megfutamodását bírálta, valamint a főszolgabíróknak, jegyzőknek, polgármestereknek az újabb szerepvállalásért, rémhírek terjesztéséért a forradalmi törvényszék elé állítást helyezte kilátásba.¹⁶

A hadba vonulásért folytatott toborzás, agitáció nagy lendületet kapott a fővárosban. Itt nagy népgyűléseket nem tartottak, hanem az egyes szakszervezetekben, a Népligetben felállított sátrakban folyt a toborzás. Ezúttal a közvetlenül termelőmunkát nem végző szervezetek tagjai jelentkeztek a hadseregbe: így például a kereskedelmi, a pénzügyi, a volt magán-, a városi alkalmazottak, a kerületek hivatalnokai, a biztosítási intézmények tisztviselői, a kereskedelmi utazók, a pincérek és zenészek. Az Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetségébe (AMOSZ) tömörült mérnökök az április 22-i gyűlésen egységesen szavazták meg a mérnökök csatlakozását a Vörös Hadsereghez. Szervezetten jelentkeztek a szocialista diákok szervezetének tagjai, számosan a Galilei Körből. (Egy ki-mutatás szerint a „Régi Galileisták Szabad Szervezetének” 57 tagja, köztük 21 orvos, 21 jogász, ügyvéd, hét mérnök, öt tanár, könyvtáros, három

¹⁶ *Népszava*, 1919. április 22.; *Az Est*, 1919. április 22.; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 305–306.; Nagy Vince: *Októbertől októberig*, 1962, 109–113. A függetlenségi politikus az ezredesnek a Tanácsköztársaság elleni fegyveres fellépés előkészületeit körvonalazta. A hadosztályparancsnok az októbrista politikussal folytatott április esti teázásáról nem tesz említést, de egy április 20-i bizalmas jelentés egyes székely különítmény parancsnokainak és szatmári politikusok ellenforradalmi szervezkedéséről tájékoztat. MMTVD 6/AL m. 275–277.; Kacsóf János politikai megbízott április 22-i jelentése (Karikás-csoport), Pap Béla politikai megbízott telefonjelentése. In: Breit József: *A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*, 199–202., 204–205.

újságíró ajánlotta fel szolgálatait a tanács hatalomnak.)¹⁷ A toborzással egy időben valamennyi egészségesen alkalmas munkanélkülit kötelezték a belépésre a hadseregbe, míg az alkalmatlanokat valamilyen munkavégzésre. A Vörös Őrség állományának egy részét ekkor a hadseregbe irányították. Egyben felhívást tettek közzé a Vörös Hadseregbe való belépésről, mely szerint a 18. életévét betöltő férfi saját ruhájában katonai kiképzést kap, és minden óráért 3 koronát. A jelentkezőket lajstromba veszik, de csak a kiképzés befejezése után hívhatók szolgálatba, akár a gyári vagy a szakmák szerint szervezett századba. Az intézkedések egyértelműen jelezték, hogy a katonai szervezés az egyes kommunista szakszervezetek keretében folyt. Április végére a hadsereg létszáma megközelítette a hetvenezretet, az utánpótlást zömmel a munkásság biztosította. Az intervenció utáni napokban a toborzás, a jelentkezés érezhetően felgyorsult, és bizakodó haladásról szólt, míg látványos eredményt a gyári munkásezredek felállítása jelentett.

A kormányzótanács márciusi felhívásában *munkás tartalékszázlójak felállításáról* rendelkezett. A zászlóalj tagja zömmel katonaviselt szervezett munkás, akiket a munkástanács megbízhatónak tartott. A kiképzést hivatásos tisztek végzik, hetenként két alkalommal, munkaidő után. A fegyvereket az üzem, a gyár munkástanácsa őrzi. Munkanélküli-segélyből élő, választójoggal nem rendelkező egyén nem vehető fel.

Az április 3-án megbízott öt hadügyi népbiztos a munkászászlóaljok szervezését, irányítását a munkásság körében népszerű, háborút megjárta Haubrich József-re bízta. A szabályzat alapján a felállított ezredek a Hadügyi Népbiztosság alá tartoznak, amelyekkel az ezredek főparancsnoka – népbiztosi státusa megőrzése mellett – rendelkezik. Az ő írásbeli engedélye nélkül, más népbiztos nem adhat ki a munkászászlóaljakra vonatkozó parancsot. Ez a rendelkezés Haubrich fegyveres hatalmát jelentősen megnövelte, ami a májusi válság napjaiban tovább szélesedett, annál is inkább, mert a fegyveres zászlóaljok nem tartoztak a Vörös Hadsereg parancsnoksága alá.

¹⁷ PIL 608. f. 14. ő. e. Az előterjesztés Vágó Bélával történt megbeszélés alapján készült. A Galilei Kör vezetősége felkérte azokat az állás nélküli főiskolai és felsőbb osztályú középiskolás tagjait, akik hajlandók a különböző népbiztosságoknál állást vállalni, jelentkezzenek a titkári hivatalban. *Vörös Ujság*, 1919. április 1.

A munkászászlóaljok működésének szerves része volt, hogy a parancsnok mellett – népbiztos által kinevezett ezredparancsnok (alezredes, őrnagy), zászlóaljparancsnok (százados, főhadnagy) – egy-egy politikai megbízott tevékenykedett, illetve ellenőrzött. A raj- és a szakaszparancsnokokat választották, míg a zászlóaljok politikai megbízottjait a munkástanács nevezte ki, de az ezred politikai megbízottjának kinevezését a főparancsnok-népbiztos fenntartotta saját hatáskörében.

Április második felére 12 munkásezred alakult; elsősorban a vasipar nagyüzemeiben (például Csepel Acél- és Fémárugyár, Lipták, Hoffher-Schranitz Gyár, Schlick-Nicholson Gyár stb.). A nyolc vasipari ezred mellett önálló ezred volt a Wolfner Bőrgyárban. Szakmailag vegyes ezredek is felállítottak, az üzemek területi közelségét érvényesítve. (Mátyásföldi Repülőgépgyár, Keleti pályaudvar Fűtőház vagy a Káposztásmegyeri Vízmű, Egyesült Izzó, Mauthner Bőrgyár.) A hozzávetőleg 15 000 főt számláló szervezett szakmunkás katonai kiképzését 40-45 korábbi hivatásos tiszt a Vörös Hadsereg parancsnokaiként végezte, az egyes ezredekben ketten, hárman.

A zászlóaljok szemléjét április 23-án tartották meg. Nyolc, munkászubonyba öltözött ezred vonult végig az Andrássy úton parancsnokuk vezetésével. Az impozáns felvonulás előtt az egyes gyülekezőhelyeken minden ezred előtt három-három köszöntőbeszéd is elhangzott, főleg a népbiztosok részéről, de buzdítottak az elismert szakszervezeti vezetők, Miákits Ferenc, Esztergályos János, Vanczák János, Bíró Dezső is, a főváros nevében pedig Biermann István. A felsorakozott ezredekhez, az e napokban megnyílt pártklub előtt (Andrássy út 4., a palotabérházat Harkányi Frigyes építtette az 1880-as években) Garbai, Kun és Kunfi szólt. Míg Kun a kapitalizmus visszaállításának lehetetlenségéről, a III. Internacionálé győzelmes erejéről szónokolt, az óvatos és mérlegelő Garbai a hazai burzsoáziát ez alkalommal is az új hatalomhoz való elkerülhetetlen alkalmazkodásra szólította fel. Ekkor még abban reménykedett, hogy a németek nem fogadják el a rabló párizsi diktátumokat, és nem írják alá, aminek nyomán kirobban a német forradalom. Az orosz támogatásról nem tett említést. Az érzékeny, impulzív Kunfira óriási hatást gyakorolt a felfegyverzett munkásezredek látványa. Szerinte a felvonulás a magyar kapitalizmus temetése volt, és a nemzetközi proletariátusnak nem lehet más kötelessége, mint a megtámadott Magyaror-

szág és a forradalom támogatása. A felvonulásról szóló tudósítással egy napon jelent meg érzelm- és gondolatgazdag, megrendítő erejű írása a *Népszava* első oldalán.¹⁸ „...a gyárak, műhelyek színe-java vonult fel a szocializmus mellett, a kapitalizmus ellen. Hangtalan menetük döbbenetes fenyegetés volt mindenki ellen, aki a proletárforradalmat bántani merészné.”

Mintha a forradalmakról készült rajzok a valóságban jelentek volna meg, hisz a fegyver a korábban elnyomottak, a kitaszítottak, a megalázottak – a munkások – kezében a régi kiváltságok összetörésének a megjelenítése volt. Az új hatalom erejét kifejező szemléltető oktatás azonban – folytatja Kunfi – tragikus pillanatban született, mert a magyarországi forradalmat, nemzetközi szolidaritás híján veszedelem fenyegeti, mégpedig a nemzetközi burzsoázia parancsára más országok proletárjai verhetik le – vallja be. Ekkor értette meg az orosz kommunistáknak az európai szociáldemokraták iránti haragját, azonban az érzelmi, gondolati, cselekvési egységet minden eszközzel védelmezni kell. Az egyik fő tanulság az, hogy a fegyveres munkásezredek tagjai a szakszervezetek, a szociáldemokrata párt neveltjei. Az ő évtizedes szakadatlan munkájuk nélkül a munkásság a gyülevész, tudatlan proletárságba sülyedt volna. De a második tanulság, mintegy gesztust téve a kommunistáknak, hogy az imperializmus korában a régi, a békés viszonyok között bevált gyakorlat nem elegendő, és a proletárforradalmak megvalósításának taktikájára kellett helyezkedni minden türelmetlenségével, tévedésével, túlzásával, netán kíméletlenségével együtt. A vajúdó Internacionálé igazi szocialistáinak Schiller szavaival üzent: őrizzék ifjúságuk álmát, és amikor a férfikorba lépnek, a szocialista jövődőt (az ifjúság álmát) a forradalommal, a proletárdiktatúrával kössék össze. Elemzése nemcsak a fegyveres harc szükséges vállalását hangsúlyozta, hanem a törekény egység fenntartását, megőrzését is ekkor kifejezte.

A gyári munkásezredek demonstratív szemléje a legöntudatosabb, elszántabb, szervezett munkások erejének kifejezése lesz – szolt a felvonulást beharangozó cikk. Ők fogják megvédeni Budapestet a különféle támadásoktól. Eltiporják az ellenforradalmárokat minden próbálkozását,

¹⁸ *Népszava*, 1919. április 24. Kunfi Zsigmond: *Válogatott írásai*, 237–241. A forradalom lelke.

és elfojtanak minden, a rend ellen irányuló magánakciót. A felfegyverzett munkások nem tűrik el zavaros fejű, vérszomjas apacsok egyéni akcióit, hogy egyesek oktalanul, mártalóc banditákra emlékeztetve, terrorisztikus, kegyetlenkedő fellépéseket hajtsanak végre.¹⁹

Rendkívüli belpolitikai intézkedések

A főváros rendjének megőrzésére vonatkozó megnyilvánulások mellett a húsvéti napokban léptek életbe a különféle tiltó rendelkezések. A Belügyi Népbiztosság elrendelte a kávéházak zárvatartását, megtiltotta az utcai csoportosulást, este 11 óra után az utcai tartózkodást, magánházakban az esti, éjszakai összejöveleteket, a magán-telefonbeszélgetéseket. Ekkor körvonalazódott az április 21-i, a tiszántúli hadsereg-parancsnokság létrehozásáról, Böhm Vilmos főparancsnoki kinevezéséről szóló rendelet, Stromfeld Aurél pedig elvállalta a vezérkari főnöki kinevezést. Április 23-án elrendelték a volt tisztek, altisztek kötelező bevonulását. E helyes, szükséges, de megkésett döntések mellett, a kormányzótanács – túlbecsülve a rendszer elleni fellépések erejét és veszélyét, a terrorista eszközök alkalmazásának lehetőségét is magában rejtve – rendeletben bízta meg és egyben felhatalmazta Szamuely Tibort, hogy a front mögötti területen a rend és a fegyelem megőrzése érdekében, ha szükséges, bárminemű eszközt, akár a forradalmi törvényszék mellőzésével is, igénybe vehessen. Ez a kitétel félelmet, rémületet keltett a vérszomjas székék felállításával. Szamuely tevékenységének szabályozása, korlátozása, beszámoltatása elmaradt.

A szigorú, terrorista eszközök alkalmazásától sem elzárkózó népbiztos korábbi ténykedése során is kitűnt kíméletlenségre hajló intézkedéseivel, és első teljhatalmú parancsa a legszigorúbb ítélkezéssel szolt. A keleti hadsereg rögtönítélő törvényszékének elnökeként megjelent parancsa (néhány nappal korábbi lakásdiktátori közleménye is parancsként szolt a nyilvánossághoz) budapesti és szolnoki keltezéssel volt olvasható április 23-án.²⁰ Ebben közölte megbízatását, valamint a rendelkezésére álló eszközöket. Mint írta, ezekkel élni fog, bár nem gondolja, hogy azokat a

¹⁹ *Népszava*, 1919. április 22.

²⁰ *Népszava*, 1919. április 23.; MMTVD 6/A. 299–300.

Vörös Hadsereg katonáival szemben alkalmaznia kellene (ezzel felesleges volt kérkednie, hisz a hadsereg ügyeiben a katonai törvényszék volt illetékes), de a proletariátus osztályellenségeihez, a burzsoáziához nem fordul semmiféle kérelemmel. Nem árt, ha jól megjegyzi a címzetek:

„Aki a proletariátus hatalma ellen emeli föl a kezét, aki nyílt vagy rejtett úton ellenforradalmat szít vagy elősegít, aki a forradalmi kormányzótanács, a hadsereg-főparancsnokság minden rendelkezését végre nem hajtja, az a saját halálát ítéletét írja alá. Az ítélet végrehajtása a mi feladatunk. És a rend fenntartására, minden ellenforradalmi megmukkanás csírájában való elfojtására nem fogunk visszarettenni semmiféle eszköztől.”

Ezt a parancsot hivatalosan nem vonták vissza, és alkalmazása június végéig fennmaradt.

A Belügyi Népbiztosság határozata alapján húsvéthétfőre virradóan, április 21-én a fővárosban, a vidéki nagyobb városokban, megyeszékhelyeken megkezdődött a *túszok szedése*, letartóztatása. A dualizmus kor néhány politikusának internálására már a Károlyi- és a Berinkey-kormány idején is sor került, és a Belügyi Népbiztosság április első napjaiban letartóztatta Hazai Samu, Balogh Jenő volt minisztereket; több magas rangú katona-, csendőr-, rendőrtisztet, püspököt, bankárt, de az egész országra kiterjesztett, nagyarányú, mondhatni tömeges letartóztatásra ekkor került sor. Az éjszakai, hajnali órákban autókban, teherkocsikban detektívek, fegyveres osztagok érkeztek a Belügyi Népbiztossághoz; a forradalmi törvényszék vádbiztosai, a Vörös Őrség politikai megbízottjai által összeállított listákra megjelölt személyek lakásához. Az alvásból, pihenésből felzavart, éppen csak magukhoz térő személyekkel közölték új, „megkülönböztetett” státusukat, és felszólították a legszükségesebb holmijuk gyors összeszedésére. A hatóságok a letartóztatásokat az ellenforradalmi szerveződésekkel, akciókkal szembeni preventív, biztonsági intézkedésnek tekintették, és a túszszedés évszázados alkalmazására hivatkoztak. Néhány napos fogva tartást, vizsgálatot ígértek. A valóságban azonban először a Markó utcai fogház szűk celláiban zsúfolódtak össze, majd a Gyűjtőfogház „kellemesebb” környezetébe kerültek több hétre, a szerencsésebbek néhány napra. A túszok, a politikai foglyok, az átmenetileg internált fogvatartottak számát pontosan, különböző okok miatt, nem ismerjük. Egy, a túszokról, politikai foglyokról készített összesítés 322 személy nevét ismerteti, míg a Gyűjtőfogház jegyzékében ezer sze-

mélynél²¹ is több szerepel. Hajdu Tibor adatai szerint Cserny különítménye 489 embert szállított a Gyűjtőfogházba.²² Szántó Rezső szerint a népbiztosper idején elmondottak alapján 485 személy letartóztatásáról döntöttek. Egy újabb tanulmány szerzője 570 budapesti személy őrizetbe vételét említi.²³ (Külön probléma a fluktuáció nyomán követése, az egyes személyek esetében a letartóztatás időtartamának megállapítása. Május végére a túszszedést megszüntették. A letartóztatottakat általában szabadlábba helyezték.)

A vidéki túszok számáról összesített adatok ugyan nem állnak rendelkezésre, de Bödök Gergely említett tanulmányában 28 várost, nagyközséget felsorolva 875 túszot számolt össze. A statisztikai összesítő azonban meglehetősen hiányos. Az említett városok közül például hét április 20–29. között idegen katonai megszállás alá került, és a diktatúra foglyai néhány nap után szabadultak. Ez hozzávetőleg 400 vidéki túszot érintett. A kecskeméti több mint 60 fogvatartottat, a szentkirályi zendülések gyanúsítottjait, a „diktátor” Sinkó Ervin a súlyos fegyházbüntetések kitöltése alól május 18-án felmentette. Az adatok pontos meghatározása mellett megemlíteném, hogy a bánásmód is enyhült. Így például a győri 50 személy fogva tartását házi őrizetre, hatósági jelentkezésre változtatták. (A túszokat őrizetbe vételük alkalmából a papnevelde épületében helyezték el, ellátásukról családjuk gondoskodott.)

Székesfehérváron április 25. után megközelítőleg 150 főt köteleztek napi kétszeri jelentkezésre. Közülük 10 személyt vettek őrizetbe. Fejér megye községeiből 10–10 túsz került a megyei fogházba, földbirtokosok, tőkés vállalkozók, kisgazdák, de tanítók is.²⁴

Rákosi Jenő leírása szerint a Gyűjtőben a legvegyesebb társaság gyűlt össze: „Püspökök, királyi hercegek, mágnások, kereskedők, bankárok, volt és leendő miniszterek, földbirtokosok, bérlők, iparosok, újságírók,

²¹ *Mártírjaink*, I. 456–459.

²² Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 153.

²³ Bödök Gergely: *Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban*. *Múltunk*, 2014/4. 151–181. A lista természetesen bővíthető, például a Kalocsán május 19. után lezajlott tüntetés utóreggéseként 12 katolikus lelkész és egy ügyvédet túszként Budapestre szállítottak, akiket egy hét után büntetlenül hazaengedtek. In: *Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza köze történetéhez*, 497–498.

²⁴ *A Tanácsköztársaság Fejér megyében*. 1969.

(tudósok), szóval minden foglalkozás, minden társadalmi állás, minden felekezett." Nemcsak József főherceg fiát tartották fogva több mint két hétig, de Esterházy Móricnak, volt választójogi miniszterelnöknek, ha néhány napra is, biztosították a rabkosztot, nem is szólva a dualizmus kor különböző kormányainak tagjairól. Őrizetbe vették Méhely Kálmánt, Garami államtitkárát és a demokratikus forradalom minisztereit: Bartha Albertet, Lovász Márton, Vass Jánost, de nem kímélték az ismert publicista-politikust, Fényes Lászlót sem.

Az első napok szigorú bánásmódja (magánzárka, fenyegető, durva beszéd, rabkoszt, börtöncella takarítása, fegyencekkel időnkénti összezárás) a Gyűjtőfogházban (akárcsak a kommunistáknak 1919 márciusában) enyhült. Rákosi Jenő emlékei szerint a májusi napfényben a „börtön udvarára özlönlöttünk, ott párosan sétálgattunk, némelyek az udvar közepén elkerített gyepre plédet teregették... majd jöttek az ebédhordók és nem Éliás hollói, hanem a mi galambjaink, és akinek jó falatot hoztak az bekopogtatott a szomszéd cellákba és megkínálta a rabtársakat". Tanulmányos megfigyelései az emberi magatartásról, a szabadságról, a rabságról.²⁵

De az enyhülő bánásmód egy pillanatra sem feledtette a túlzó, ostoba intézkedés nyomán keletkezett lelki megpróbáltatásokat, fizikai, szellemi vegzatúrákat, szenvedéseket, az időnkénti fenyegetéseket a kivégzésekkel annak ellenére, hogy a fogvatartottakkal szemben vádat nem emeltek, ítéletet nem hoztak. A túszszedés általános felháborodást keltett, és a külföldi sajtó igencsak felhasználta a Tanácsköztársaság elleni hangulatkeltésre, támadásra.

Kunfi Zsigmond a túsok május végi szabadon bocsátásáról írt cikkében²⁶ a túszszedést az önvédelmi harc részének, a lappangó ellenforradalmi megnyilvánulások ellenszerének, szükséges rossznak tekintette. Ez az akció az idegen uralom alá került vezetők megvédelmezését is szolgálhatta a fehérterror elkövetőivel szemben. A kormányzótanács a túsokat a volt uralkodó osztály olyan részének tekintette, akiknek élete, személyisége visszatarthatja a belső ellenség akcióit, színrelépését.

²⁵ Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc írásai a Gyűjtőfogházbéli emlékekből. *Mártírjaink*, II. 234–236., 260–263.

²⁶ *Vörös Újság*, 1919. május 27.

A túsok egyénileg ártatlanok voltak, átmeneti fogva tartásukat osztályhelyzetük, politikai, közéleti szerepük határozta meg. Ezért politikai foglyokként kezelték őket. A Vörös Hadsereg májusi sikerei, a pillanatnyi belpolitikai nyugalom feleslegessé tette további fogva tartásukat. A túszszedéskor elkövetett atrocitásokról e cikkben, természetesen, nem esett szó.

A román támadás utáni napokban a Belügyi Népbiztosság elnyomó szervei mind sűrűbben alkalmazták az erőszakos, önkényes letartóztatásokat, a kínzásokkal egybekötött tartós vagy ideiglenes őrizetbe vételt, a helyszíni kivégzéseket. E napokban gyakoribbá váltak a *diktatúra terrorista módszerei* elleni tiltakozások, és zendülésekre, összetűzésekre is sor került.

Április 20-án a Duna-parton sétáló fiatal zászlós, miután okmányait elhagyta, hamarosan a Batthyány-palotába, a Cserny-különmény parancsnokságára került, amelynek pincéjében megkínózták, majd kivégezték, tetemét a Dunába dobták. 23-ára virradó éjjel a terrorcsapat túsok előállítására kapott megbízást. A listán szereplők közül többeket, akik feltehetően már elrejtőztek, nem sikerült elérniük, de idősebb (már nyugdíjas) és ifj. Hollán Sándor kereskedelmi minisztériumi államtitkárokat, különösebb indoklás nélkül, a teherautóról a Lánchídnál le szállították, és a Duna-parton mindkettejüket agyonlőtték. A bestiális gyilkosságról a vértócsák tanúskodtak. A nyomozást a bűnügyi osztály vezetője, a diktatúrával szembeforduló Nánási György irányította. Az aktákat Sallai Imre, Korvin Ottó ismerték, majd Jancsik Ferenc utasítására a további nyomozást leállították, aminek következtében a felelősségre vonás elmaradt. E nap éjjelén végezték ki Stenczel János ügyvédet, Nikolényi Dezső rendőrfogalmazót ellenforradalmi szervezkedés előkészítése és Várkonyi Bálint dömsödi malomtulajdonost zendülésre való bujtogatás miatt.²⁷ Ezután a fővárosban június közepéig a forradal-

²⁷ Áprilisban rendőr-, katonatisztek, egyetemi hallgatók körében folyt szervezkedés, kezdetleges összeesküvés az új hatalom erőszakos megdöntése érdekében, amelyet báró Perényi Zsigmond, az ellenforradalmi szerveződések egyik prominens alakja eleve kiltástannak tartott. Az összejövetelek, előkészületek feljelentést, nyomozást követően hamarosan lelepleződtek. Brown prof. április 29-i jelentése szerint a komoly ellenforradalmi szervezkedés sokakat érintett, de ügyetlenül irányították. A forradalmi törvényszék elnöke Cserny József volt, és a tárgyalás 12 percig tartott, a védelemnek egy perce maradt. Gál

mi törvényszék halálos ítéletet politikai okok miatt nem hozott. Rablás, fosztogatás és más egyéni bűncselekmények elkövetése miatt szabtak ki szigorú ítéleteket.

A román támadás előli gyáva megfutamodást piszkos dolgokkal, kegyetlenkedéssel akarták ellensúlyozni – jegyezte fel Ágoston Péter május 15-én.

[A fővárosban] „a terroristák vagy a Lenin-fiúk garázdálkodnak, a hadügyi népbiztosok gyengék velük szemben. Mindenféle ellenforradalmat szímatol a gyávaság... Elítélem, hogy Kun és a Kormányzótanács legtöbb tagja a Hungáriában együtt lakik, és ott gépfegyverrel őriztetik magukat.”²⁸

Más volt a helyzet vidéken. A román támadás elől visszavonuló Vörös Hadsereg távozása megkönnyítette az ellenforradalmi fegyveres egységek fellépését. Egy 30 tagból álló csendőrszakasz Bérettyóújfalu-ban lefegyverezte a vörösöroket, és vonattal április 20-án Püspökladányba érkezett, nyilván a hatalom átvétele érdekében. Meglepetésükre a pályaudvaron a visszavonuló „vörös” zászlóaljak mellett terrorista különítményesek is tartózkodtak. A csendőroket szállító szerelvényt körülvették, őket a vagonból kiparancsolták, és tűzharc keletkezett. A csendőrszakaszt letartóztatták, három csendőr őrmestert, és egy századost halálra ítélték, akiket nyomban a temetőben agyonlőttek.²⁹

Debrecen feladása után, az onnan rendezetlenül visszafelé menetelő csapatok láttán, a hajdúszoboszlói tanácsrendszer helyzete is megingott, és a direktórium helyett visszaállt a közigazgatás régi rendje. A feles-

Jenő, védőügyvéd szerint a tárgyalás az igazságszolgáltatás paródiája volt. A nyolc vádlottat – felsőbb, a belügyből érkező utasításra – halálra ítélték. A kormányzótanács április 22-i ülésén, Rónai előterjesztése alapján, több népbiztos felszólalása után, a nyolc közül hat vádlottnak megkegyelmezett. A *Vörös Újság* április 25-i száma név szerint közölte a hat vádlott életfogytiglani fegyházbüntetését. Váry Albert: I. m. 12–13.; *Mártírjaink*, I. 111–112.; FKT 342–343. A vádlottakat április 10-e után tartóztatták le. A dömsödi összetűzésnek 4 vádlottja volt, a malomtulajdonost végezték ki.

²⁸ PIL 689. f. 5. ő. e. – 1919. május 14. Jászi Oszkár naplójában a szükségtelen és brutális letartóztatásokat említi. A Hungária egy megerősített erődre, várta emlékeztet. Jászi április 30-án távozott az országból. *Jászi Oszkár naplója*, 30–31.

²⁹ Váry Albert: I. m. 106–107. A kivégzési parancsot nem Szamuely adta ki, hisz egész nap Győrben volt. A kivégzést Gábor Mózes, a megmaradt internacionalista ezred parancsnoka rendelte el, amit az ítélet egyik végrehajtója, Kohn Kerekes Árpád decemberi kivégzése előtt írásban is megerősített.

leges vérontás elkerülése érdekében, a régi szokásoknak megfelelően, április 24-én a városházára kitétték a megadást jelképező fehér zászlót. A románok bevonulását azonban megelőzte a Püspökladányból, Kabáról a városba érkező Szamuely páncélvonata. A teljhatalmú megbízott a piactérre hozatta a város korábban őrizetbe vett polgármesterét, a takarékpénztár igazgatóját és egy rendőrfogalmazót, akiket rövid úton halálra ítélt. Az elítélteket a délutáni órákban a piactér akácfáira akasztották fel. A harcok azonban nem múltak el, mert a visszavonuló 4. hadosztály egyes egységei, Békési hadosztályparancsnok irányításával, a románokat Hajdúszoboszlóról kiszorították, és a várost átmenetileg visszafoglalták. E hadműveletben részt vevő hadsereg-főparancsnok nem értette, hogy a magyar felszabadítókat nem fogadta üdvözléssel, és az emberek a lakásaikban elrejtőztek. A piactéri látvány megdöbbenetett.

„A barbár és törvénytelen kivégzéseknek megvolt a szomorú következménye. A románok ismét támadtak... a lakosság helyenként ellenségesen viselkedett. A mód fölött felháborodott parasztok a házakból lövöldöztek a visszavonuló csapatokra... a Tiszántúl lakosságának hangulata végig ellenséges maradt a visszavonuló vörös hadsereggel szemben.”³⁰

Böhm a kormányzótanács április 26-i ülésén figyelmeztetett a parasztság ellenséges magatartására, amelyet a visszavonuláskor tapasztalt, ám a piactéri megdöbbenő látványról a jegyzőkönyv nem tett említést.

Április 18–21. között a szentkirályi tanyavilágban bujkáló ellenforradalmi tisztek tevékeny irányítása alatt sikerült 3–4 ezer főt összetoborozni a tanácsrendszer megbuktatása céljából. Kecskeméten és környékén 23-án ezer főt is meghaladó fegyveres zendülés robbant ki, amelyet a városból kivezényelt, gépfegyverrel felszerelt vöröskatonákból és vörösörokből álló osztag tűzharcban számolt fel. A lázadók vezetői – Francia Kiss Mihály, a Héjjas fivérek és mások – elmenekültek, a fehérgárdisták megfutamodtak, szétszéledtek, de ketten tűzharcban elesetek,

³⁰ A szoboszlói eseményekkel kapcsolatban több feldolgozás Böhm Vilmos közreműködését említi, egy 1919. szeptember 1-jén készült alispáni jelentés alapján. In: *A Tanácsköztársaság Hajdú-Bihar megyében*, 504–508. Váry Albert összefoglalójában Böhm neve nem szerepel. Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 311–312. A *Népszava* április 27-i száma megtevesztő adatokat közölt („7 gonosztevőt agyonlőttek, jelentik Püspökladányból”).

míg 50-60 résztvevőt elfogtak (más adatok szerint 80 gyanúsítottat), és Kecskemétre szállítottak.³¹

Makón április 23-án heves hangulatú, tiltakozó gyűlés volt a városháza előtt. Az állandósuló rekvirálások mind szigorúbbá, fenyegetőbbé váltak, és a botokkal, fegyverrel felszerelt tömeg rátámadt a város politikai megbízottjára, Vásárhelyi Kálmánra, akit kegyetlenül halálra lincseltek. A Belügyi Népbiztosság hamarosan értesült a makói eseményekről, és ellenforradalmi zendülést sejtve 30 bőrkabátos terrorista Lenin-fiút és 150 vörösőrt vezényelt a rend helyreállítására. Az alaposan felfegyverzett különítmény vonaton április 26-án Hódmezővásárhelyre érkezett, amikor a katonai parancsnokság futárja egy körtáviratban közölte az osztag megbízottjával a környékbeli városok katonai kiűritésének végrehajtását. Az osztag teljhatalmú megbízottja ezzel szemben, Csérny József parancsát teljesítve, inkább a városban maradt, és kevesellve az őrizetbe vett tűszok számát, vagyonos polgárokat a városházára hurcoltatott. Élelmiszert rekviráltak, bankokból készpénzt, ékszereket vittek el. A lakosság ezt közönséges rablásnak tekintette. A hat letartóztatott vásárhelyi polgárból hárommal (apa és legény fia) április 27-én, a vonaton végeztek. Időközben a Makóra érkezett kisebb létszámú terrorista csapat a Vásárhelyi Kálmán meggyilkolásával megvádolt öt letartóztatottat a vásárhelyi vasúti töltés mellett kivégezte. Ez a terrorista csoport lőtte agyon a Földeákról elhurcolt Návay Lajost, az Országgyűlés egykori elnökét, unokaöccsét, a politikával nem foglalkozó földbirtokos Návay Ivánt, valamint Szentés város főjegyzőjét, dr. Kiss Bélát április 29-én Kiskunfélegyházán.³² Ez a brutális rémtett a lakosság körében álta-

³¹ MMTVD 6/A. 304.; Romsics Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*; Sinkó Ervin: *Szemben a bíróval*; Sinkó Ervin: *Az út*, 1990, 106–111.; *Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza köze történetéhez*; *Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza köze történetéhez*, 445–446.

³² Váry Albert: I. m.; *Mártírjaink*, I.; Makó Imre: „Letörtük a burzsoáziát”. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve*, 2005, 61–80. Az alapos tanulmány szerzője megemlíti, hogy a városba visszatért románok július 25-én a kutasi tanyavilágban – nyilván feljelentések alapján – 56 vagyontalan embert lőttek főbe. – Az önállósodó különítmények embertelen ténykedésére vonatkozóan megjegyezném, hogy történeti-irodalmi előképeiket nem Robin Hoodokban, Rózsa Sándorokban keresném, amint ezt Konok Péter teszi. Parancsra vagy önkényesen közönséges gyilkosságokat is elkövettek, látszólag a forradalom, a munkáshatalom érdekében. Parancsnokaik nem voltak naiv anarchisták, sem felhevült

lános megütközést keltett, melyről Iványi Sándor, a félegyházi munkástanács, a direktórium elnöke, korábbi kormánybiztos, április 30-i, Böhm parancsára készített, részletes jelentésben számolt be, kérve a terrorcsapat eltávolítását és az ügy részletes kivizsgálását. „Az itteni szervezett munkásság, a szakcsoportok óriási izgalomban tárgyalták az esetet, és ha el nem indulnak, azonnal lefegyverezték volna őket... A kivégzés a legbarbárabb módon történt.”³³

A román intervenciót követő két hétben, bizonyára nem teljes körű számításaim alapján, 47 személyt végeztek ki. Közülük a forradalmi törvényszék ellenforradalmi összeesküvés szervezése, nyílt lázításra való agitálás miatt (statárium volt!) 4 főt ítélt halálra. A terrorista különítmények önkényesen, minden tárgyalást mellőzve, gyanúsítás, megfélemlítés vagy bemondás alapján 19 embert végeztek ki, több esetben bestiális módon. A románokkal való kollaborálás címén 9 személyt küldtek halálba, a teljhatalommal felruházott, de azzal számtalanszor visszaélő Szamuely Tibor döntései alapján. Ezek a végrehajtott, súlyos, a cselekményekkel összefüggésben nem álló ítéletek, a politikai helyzet súlyosságát eltúlozva, gyakran percekben belül, különösebb mérlegelés nélkül születtek. A hadseregben gyávaság, parancsmegtagadás, engedetlenség, megfutamodás címén jelentős számban történtek kivégzések, amelyek számát csak tovább növelte az egyes vöröskatonák által elkövetett rablás, fosztogatás és más erőszakos bűncselekmény.

Az áprilisi halálos ítéletek száma szoros összefüggésben volt a román intervencióval. A kirótt és végrehajtott ítéletek 80%-a az Alföldön, közelebbről a Tiszántúlon történt.³⁴ A jogos önvédelmi harccal szemben tanúsított parancsmegtagadás, az esetleges együttműködés ellenséggel, valamilyen kollaborálás, dezertálás, összeesküvésben való részvétel felgöngyölítése indokolt volt. Ám a vétlennel szembeni brutális, kegyet-

jakobinusok, akik időben nem fogták volna fel terrorizmusukat. Vö: Konok Péter: *Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror–fehérterror*. *Múltunk*, 2010/3. 72–91.

³³ *Mártírjaink*, I. 108–109. A jelentés a Kecskeméten kiadott, fentebb, idézett *Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza köze történetéhez* című kötetben is pontosabban, szöveghűen megtalálható: 450–451. A jelentés az áldozatok nevét pontatlanul említi, de megjegyzi, hogy a teljhatalmú politikai megbízott Anocskait (Tóth Bélát), kihallgatni nem tudták. Lakásokban raboltak, fosztogattak.

³⁴ Kerepeszki Róbert: *Vörös terror a Tiszántúlon*. *Rubicon*, 2011/2.

len ítélkezés leállítása, az elkövetők és parancsnokaik határozott felelősségre vonása elmaradt; amit nem lehet a terrorista csapatok különleges fegyelmével magyarázni. A felelősségre vonás elmaradása az elszaporodó különítmények magabiztosságát erősítette, önkényeskedését csak tovább fokozta. A megfélemlítés nem érte el célját, és mind többen nem hitték el, hogy az emberiség, az általános szeretet a terror útján valósul meg. A román és más megszállók, a Tiszántúlon újjáéledt hatóságok, szinte azonnal, bosszútól lihegve nem fukarkodtak a halálbüntetésekkel, a megtorlással, a különböző büntetések kiszabásával, elzárással, valamint a munkástanácsok, a direktóriumok tagjainak internálásával.

Válságelemzés április végén

A Budapesti Munkás- és Katonatanács teljes ülést tartott április 25-én az esti órákban. Biermann István elnöklése alatt választották meg a megyei és az egyes járásokba kiküldendő fővárosi tagokat, majd a város mindennapjaival szoros kapcsolatban álló problémák kerültek tárgyalásba. A frontról az ülésterembe belépő Szamuelyt meglepte a kicsinyes dolgok tárgyalása. (Göndör Ferenc visszautasította a munkástanács tevékenységét lebecsülő megjegyzését.) Szamuely felszólalásában a vereség okait nem annyira a román túlerőben, a megtervezett támadás végrehajtásában, hanem a direktóriumok, a munkástanácsok megfutamodásában, a hadsereg fegyelmezetlenségében jelölte meg. Szerinte akcióképes, erős, határozott megbízottakat kell a frontra és a még meg nem szállt településekre küldeni, akik megszüntetik az önhatalmaskodást, és biztosítják a központi rendelkezések végrehajtását. Parancsnokok kellene, és a régi tiszteket kényszeríteni kell a szolgálatra.³⁵

A hadsereg állapotát Böhm Vilmos is hasonlóképpen értékelte ezen a napon.³⁶ A fegyelmezett hadsereg megteremtéséhez minden jogosítvánnyal ellátott parancsnoki karra van szükség, ezért a politikai megbízott hadművelleti kérdésekbe nem avatkozhat be – fogalmazta Kun Bélának szóló jelentésfele levelében. A rengeteg lódörgő tiszteket be kell vonultatni,

³⁵ MMTVD 6/A 312–313.

³⁶ Böhm Vilmos Kun Bélához. Szolnok, 1919. április 25. In: Böhm Vilmos: *Válogatott politikai levelei*. S. a. r. és jegyz. Szabó Éva és Szűcs László. Budapest, 1997, 68–70.

a vezérkari tiszteket is beleértve. Kérte Kun, hogy elsősorban jól felszerelt tüzérseget küldjenek sürgősen. Az elszenvedett veszteségek ellenére bízott a románok visszaszorításának lehetőségében.

Kun Béla e munkástanács-i beszédében egy, a vereség okait kutató közbeszólásra – ki a hibás, ki a felelős – reflektálva kijelentette, hogy most nem lehet ismét azt mondani, hogy a vezetők. A vereség bekövetkezésében, mondta, az egész proletariátus hibás, mert eltűrte [képtelen állítás!] a négy évig tartó háborút és „... nem akarta a diktatúrát akkor, amikor annak el kellett volna következnie”. Röviden említette a dezorganizált hadsereg újjászervezésének nehézségeit, de a már érezhető javulást is konstata, nem utolsósorban Böhm erélyes fellépésének köszönhetően, mintegy megnyugtatta és csillapította a hadsereg-főparancsnok híveit és kritikusait. Kun szerint a román támadás nem koncentrált, és így nagyobb lehetőség adódik a szétszilált sorok rendezésére. Elfogadta, hogy nem a munkástanács okolható a vereségért, de a népbiztosokat is megvédte az egyes kritikusokkal szemben. Áldozatra és az egység erősítésére szólított fel, a reményt újól a nemzetközi forradalomban jelölte meg.³⁷ Ilyen előzmények, viták után ült össze a kormány másnap este, amelyen Szamuely nem volt jelen.

A kormányzótanács április 26-i drámai, gyanúsításokat is tartalmazó, heves szócsatákkal tarkított, késő este félbeszakított ülésén³⁸ a politikai és a katonai helyzetet vitatták meg, amelyen hét népbiztos nem vett részt. Az ülés összehívását Böhm hadsereg-főparancsnok sürgette, aki rendkívül sötét képet festett a hadi helyzetről: kiadták a parancsot a tervszerű visszavonulásra a Tisza mögé. Elkerülhetetlen a főváros munkásságának frontra irányítása. Böhm élesen bírálta a politikai megbízottaknak a katonai fegyelmet, a parancsok végrehajtását gyakran akadályozó, olykor önállószkodó ténykedését. Szántó Béla is elfogadta, hogy a politikai

³⁷ *Népszava*, 1919. április 26.; *Az Est*, 1919. április 26.; A hadi helyzet és a fegyelem. A *Népszava* következő, április 27-i száma az ülés jelentőségét elemző cikke a munkásságot a fegyveres önvédelmi harcra szólította fel. A lajstromba vettek haladéktalanul tegyenek eleget a behívási parancsnak. Végre a hadsereg szervezése a munkásság körében erőteljesen halad, de a toborzás is folyik. Az orosz Vörös Hadsereg segítségének szerepeltetése elmaradt, a világforradalomban való reménykedés inkább frázisokra emlékeztetett. A tudósító Kun és Szántó, a valóságot feltáró beszédét foglalta össze, de Szamuely megnyilatkozása kimaradt a cikkből.

³⁸ FKT 356–362.

megbízottak egy részét szervezett munkásokkal kell lecserélni. E véleménnyel Dovcsák is egyetértett, és javasolta, hogy csapattisztai kiképzéssel rendelkezők kizárólag csapatokhoz kerüljenek, és ne belőlük és ne gyerekekből rekrutálják a politikai megbízottakat. A felszólalók meggyeztek abban, hogy ismét össze kell hívni a szakszervezetek vezetőit, és dönteni kell a front megerősítéséről. Böhm javaslatára és Varga Jenő határozott követelésére a kormányülés végére összeállított lista alapján még további tíz népbiztost irányítottak a frontra a már ott szolgálatot teljesítő hat mellé.

A belpolitikai helyzetről éles vita bontakozott ki. Kun Béla némi provokatív éllel jelentette ki, hogy a pártklubban, ahová Buchinger is eljár, és körülötte egyesek defetista hangulatot keltenek, ami felettébb bűnös dolog a diktatúrával szemben, pedig – tette hozzá – a gyári munkások között sem ért mindenki egyet a szakszervezetek vezetőivel. Ezt Varga Jenő még tovább bonyolította: azt hallani, hogy mi repülünk, de sok szakszervezeti ember maradni fog. Aki nem ért egyet a diktatúrával, mondja meg őszintén – hangozott el a felszólítás.

Dovcsák Antal nemcsak magára, hanem szakszervezeti kollégáira is vonatkozó sértő megjegyzéseket nem hagyta szó nélkül. Szerinte az általános helyzet sokkal komolyabb, mint gondolják... „Az egész kül- és belpolitikánkat sejtésekre alapítottuk.” A háború folytatásának nincs széles támogatottsága, különösen a sorozatos vereségek láttán. A munkásság jelentős része kételkedik és elfáradt – hangoztatta. A jövőben a cselekvést nem impressziókra, hanem a realitásokra kell építeni. Tudni kellene az antant szándékát! „Ha nem tudunk megfelelő hadsereget teremteni, más modus vivendit kell találni.” Kun ekkor közbeszólt: „Mondjunk le a hatalomról!” Dovcsák: „Amit Ön mondott, az már lemondás a hatalomról.”

Dovcsák elrettentő példákat sorolt fel a letartóztatások, a túszszedések, a rekvirálások körüli anomáliákról, amelyekről az antant emberei rémuralom bevezetésére következtetnek. Az ilyen intézkedésekkel szítják a munkásság körében az ellenforradalmat. A bajokat még csak fokozza, hogy „a politikai letartóztatásoknak nem találjuk a gazdáját”. A felszólalással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Dovcsák az előző, az április 22-i ülésen nem vett részt, amikor László Jenő fővádbiztos aziránt érdeklődött, hogy az éppen elfogott [sic!] túsztok a fogságban kaphatnak-e szivart? Vajon milyen „ártatlan” képpel tehette ezt? A jegy-

zőkönyvben nyoma sincs, hogy megkezdték a túsztok szedését, amit ugyan Pogány és Szamuely négy nappal korábban kilátásba helyezett. Az ülésen a népbiztosok közül csak Kunfi szólt és kérdezett: hány túszt akarnak még elfogni? László Jenő a testületet megnyugtatta: a következő ülésre minden népbiztos megkapja az elfogott túsztok névsorát. Elvi döntés született arról, hogy a túsztok dolgában a kormányzótanács politikai bizottsága illetékes. Ez a bizottság azonban áprilisban már nem ülésezett. A túsztokkal való bánásmód tekintetében elfogadták Kunfi javaslatát: 60 évnél idősebb személyeket, ha szükséges, házi őrizetben tartsák, kivéve a különlegesen kiemelteket, és a túsztokat politikai foglyokként kezeljék.

Az április 26-i kormányülésen a Dovcsák által elmondott súlyos megállapításokhoz Böhm is csatlakozott. A Dovcsák által felvetett elszenvedett jelenségeket valóságosnak tekintette. Szerinte a munkások vállalják a feladatokat, de sokukat nem vonják be a munkába, az irányításba. Létezik egy bizonyos tendencia, amely elrontja a hangulatot. A hiperleninek lenézik a szervezett munkást, a szakszervezeti vezetőket, és magatartásukkal falat emelnek a szakszervezetek és a népbiztosok közé. Mindennek ellenére úgy látja, hogy pillanatnyilag a szocializmust csak a diktatúra útján lehetséges megvalósítani. De: „aki az én lakásomba éjjel jön házkutatást rendezni, azt én lelövöm, mint egy kutyát”. Egyes munkástanácsok visszaélnek hatalmukkal. Szükséges a fegyverrekvirálás, de a letartóztatások e nagy tömegével nem ért egyet, egyszerűen örületnek tartja. Ekkor Rónai közbeszólt: a fővádbiztos László Jenő csinálja. Varga Jenő javasolta, mások helyeslése mellett, László Jenő leváltását, és más munkakörbe helyezését. Az elképesztő visszasságok orvoslására Böhm azonnali megoldást ajánlott. Ugyanakkor kijelentette, hogy a tanács hatalmat idegenek támadták meg, és nem fordítva volt. Az antant diktálni akar és megfojtani. Nem lehetetlen, ha bejön, lever bennünket. Félreérthetetlenül a fegyveres harc folytatása mellett nyilatkozott. Noha a diktatúra egyes kinövéseivel nem érthet egyet, de az élet-halál harcban egységesek, és bármi történjék „mi a magyar és a nemzetközi forradalomnak óriási szolgálatot tettünk”.

Az általános helyzetet, a terítéken levő vitát értékelve, Landler a hibát, a fő problémák okait nem a tömegekben, hanem a vezetőkben fedezte fel. Az itt lévő vezetők mintha saját halotti torukon ülnének. Ilyen lehet a vénasszonyok ülésén a hangulat. Ő vállalja a harcot, és nem hajlandó

lemondani. Fiedler népbiztos is, Landlerhez hasonlóan, értékelte az eluralkodott hangulatot. A kormányzótanács egy része mintha ingadozna. Nevek említése nélkül jegyezte meg, hogy bizonyos szakszervezetekben vannak olyan vezetők, akik a munkásság egyes tömegeit akarják felhasználni a kormányzótanács ellen. Aki nem vállalja az élet-halál harcot, jobb lenne, ha távozna.

A kibontakozást elősegítő Kunfi elsősorban a hadsereg megbomlott moráljának helyreállítását tartotta szükségesnek. Ennek feltétele, hogy a munkásság vállalja hatalmának megvédését, amely pillanatnyilag véres polgárháború a kapitalizmus ellen. Amennyiben a munkásság vállalja a harcot a kapitalista restaurációval szemben, a megingott egységet kell helyreállítani és erősíteni. Kunfi a munkásság osztályharcos, antikapitalista meggyőződésére, öntudatára helyezte a hangsúlyt, megjegyezve: „nem lehet választani, hogy visszatérünk-e a reformista-szocialista álláspontra”. Hozzátette, hogy a diktatúra értelmezése a konkrét helyzetben, néhány kivételtől eltekintve, egységesnek mondható. Más szóval: a kormány nem foglalkozhat a visszavonulás gondolatával, és a visszaélések okozta kétségeket is kifejező hangulat nem hatalmasodhat el sem a vezetők, sem a tömegek körében. Nem lehet elcsüggedni, egységesen kell vállalni a harcot. Ugyanakkor határozottan kijelentette, hogy igenis lehet beleszólásuk az egyes személyeknek és szervezeteknek a túszzokkal kapcsolatos kérdésekbe, és döntő intézkedéseket kell hozni, és onnan el kell távolítani a hisztérikus embereket.

Fiedler – Kunfinak ellentmondva – kevésebben tartotta a letartóztatottak számát, a visszaéléseket lényegtelennek tartotta, mivel, úgy mond, a munkások élesebb diktatúrát kívánnak. Fiedler leegyszerűsítő kijelentésének Bajáki azonnal ellentmondott: „A terrorcsapatok csinálják azokat az eseteket, amelyek bennünket is elszomorítanak.” A politikai kérdésekben ritkán felszólaló, a közélettel foglalkozó Erdélyi Mór szóvá tette, hogy gyakran beszélnek a különféle atrocitásokról, és hogy a diktatúrát nemcsak lefelé, hanem felfelé is meg kell teremteni. „Tessék lefogni azt, aki visszaél a Tanácsköztársasággal. Azt kell lefogni!” Ez a megjegyzés egyértelmű utalás volt a teljhatalommal felruházottak visszaéléseire, míg mások (Landler Jenő, Varga Jenő, Lengyel Gyula) szükségesnek tartották a megbízhatatlan burzsoák letartóztatását, még ha kiváló szakemberek is. Lukács nem nyilvánított véleményt, és a frontra menő népbiztosok

listájának összeállítását javasolta. Landler undorítónak tartotta, hogy egyes munkástanácsok a túszzok mentési akcióiban tevékeny szerepet vállalnak. (Több népbiztos is megtette ezt. Kunfi például az akkor 56 éves Herczeg Ferencet mentette ki a Gyűjtőfogházból, aki bevallása szerint minden személyes holmiját hiánytalanul visszakapta. Böhm emlékiratában fontos adatokat közöl a túszzszedésről, a bánásmódról, a mentésükről.) Erdélyi felelősségre vonás elrendelésére vonatkozó javaslatának különösebb következménye nem lett, legfeljebb a Cserny-különítmény későbbi látszólagos átszervezése.

Dovcsák Antal visszautasította a vele kapcsolatban elhangzott kételkedő állításokat. Nem kívánt visszavonulni, és az adott pillanatban a diktatúrát – más szóval a kormányzótanács összetételét – elfogadja, bár egyes népbiztosokkal szemben komoly kifogásai voltak. Leszögezte: „Nemesebb formában akarom a proletárdiktatúrát... az atrocitások ellen a legszélesebb alapon felveszem a harcot... ezzel a jogommal mindig élni fogok, és ezt senki ne fogja fel úgy, hogy a kétkedők közé tartozom.” (Dovcsák mint politikai megbízott a Kecskemét környéki és a kiskunsági területre került, és ottani működését, akárcsak Sinkó Ervinét, a nyomozó osztály figyelemmel kísérte.)

Garbai vitázárójában jogosnak és kötelezőnek tartotta a kritikát, de kérte Dovcsákot, tartózkodjon a sértő megjegyzésektől. A visszasságokat meg kell szüntetni, semmi nem indokolja, hogy a diktatúra brutálissá fajuljon. A túszzokat politikai fogolyként kell kezelni. A kormányzótanács elnöke ezúttal is ajánlotta a szesztilalom újratárgyalását és enyhítését, jól ismerve a kétkezi dolgozók szerény igényeit, és a rendelettel szembeni fokozódó elégedetlenségét. (Három deci bort csak a gyógyszerárak adhattak orvosi receptre.) Javaslátát ekkor is leszavazták, akárcsak az előző napon a gazdasági bizottságban, főként Landler ellenvetései miatt.

Kun fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a proletárdiktatúrával kapcsolatos helytelen nézetek visszautasításában mindenkinek (még Dovcsáknak is) részt kell vennie. A diktatúra eszközeit mindig a körülmények határozzák meg. „Amíg nem volt ellenforradalom, nem fogtunk túszzokat. Ha kell, vérbe is fojtjuk az ellenforradalmat.” E kijelentésre azonnal reflektált Erdélyi: „Ne akarjon senki magának szabadalmat vindikálni, hogy ő egyedüli protektora a Tanácsköztársaságnak”. Aki mérsékeltebb, még nem ellenforradalmár – jelentette ki. Ez a kemény, ha-

tározott, figyelmeztetésként is értelmezhető kijelentés magában foglalta elhatárolódást is a terrorista módszerektől, de a Kun vezetési stílusára vonatkozó megjegyzés visszhang nélkül maradt.

Tárgyalások, jegyzékek az intervenció feloldásáról

A kormányülés másik témája a külpolitikai helyzet áttekintése volt. Vix diplomatáinak és katonai szakértőinek távozása után a kapcsolattartás az antantmisszió Budapesten maradt néhány tagjával, az olasz Borghe-se herceggel, az angol Freeman korvettkapitánnyal, illetve a bécsi székhelyű Coolidge-misszió magyar fővárosban tartózkodó tagjával, Philip Brown professzorral maradt fenn különösebb rendszeresség nélkül. A Tanácsköztársaság bécsi követségének az elszenvedett katonai vere-ségek, az április 17-i puccskísérlet ellenére – mintegy az elszigeteltsé- get enyhítendő – sikerült kedvező kapcsolatot teremteni olasz politikai, gazdasági körökkel. Az olaszok elhárították a részvételt a Magyarország elleni katonai intervencióban. Az amerikaiak, élén Wilson elnökkel, megelégtették az elhúzódo párizsi tárgyalásokat, sürgették annak befeje-zését. Javasolták az osztrák és a magyar kormány meghívását Párizsba, valamint a német békeszerződés véglegesítését. Brown professzor már április 15-én – a román intervenció előtti napon – találkozott Kun Bélával, akiről kedvező benyomásait megosztotta felettesével.³⁹ Őszinte, szilárd szocialista meggyőződésű, de nem fanatikus álmodozó, hanem realista, a szélsőségeket mérséklő stratégia. Célszerű lenne körütekintően, óvato-san szemlélni, kezelni, mert alkalmas lehet, ami nemcsak Magyarországra, hanem az antantnak is érdeke, hogy a szélsőségeket visszatartsa. Ellenkező, nyers, goromba magatartás esetében, könnyen veszedelmes ellenséggé válhat. Különböző kedvezmények megadását ajánlotta (a blokád enyhítése, élelmiszer-szállítás), amit bécsi felettese nem fogadott osztatlan lelkesedéssel.

Az április 25-i, Budapesten a magyar politikai helyzetről készített ösz-szefoglaló képezte alapját a Párizsba küldött, ún. Coolidge-jelentésnek, amely alapos betekintést nyújt az antanthatalmak számára is sikeres,

³⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919 (PPC). The Paris Peace Conference XII. 437–438.

román támadás után kialakult magyarországi politikai helyzetről.⁴⁰ Az összefoglaló megállapítja, hogy a román benyomás aktivizálta a buda-pesti rendszerrel szemben álló, elsősorban a megszállt területek politikai csoportjait, személyeit (például Nagy Vince, ifj. Ugron Gábor), valamint a katonai, fegyveres szerveződéseket, amelyek hozzájárulhatnak egy majdani kormány megalakulásához.

A feljegyzés szerint, mintha megváltozott volna a fővárosi munkás-ság tanács hatalmat támogató hangulata. Informátorai szerint nem ide-génkednek a főváros katonai megszállásának gondolatától, ha azt nem a környező országok (főleg a románok) hadserege hajtaná végre. Ez biz-tosíthatná egy új összetételű kormány stabilitását. Ugyanakkor Brown leszögezi, hogy Kun ura a helyzetnek, akit nem lehet félreállítani, bármi-lyen kormányváltozás is történne. A szélsőséges elemeket – ismétli meg korábbi benyomásait – egyedül ő képes megfékezni. Hajlandó mérsé-kelt szocialistákat bevonni, és szerinte nem zárkózik el a Garamival való megállapodástól. Felmerült Büchinger neve is, és fontos lenne támasz-kodni az éles eszű, felelősségtudatú Ágostonra. Ugyanakkor „teljesen ki van zárva annak még a gondolata is, hogy az új átmeneti kormányba valamely burzsoa tagot vegyenek be. A népi érzés olyan, hogy ilyen jel-legű kísérlet a bizalom hiányát idézné elő az új kormánnyal szemben”. Célszerű lenne – szól a fejtegetés – már csak a szélsőséges elemek le-szerelése és a felesleges vérontás elkerülése végett is, Kunt a mérsékelt kormányban megtartani. Az átmenet zavartalansága érdekében javasol-ta, egy Kun Bélának szóló svájci meghívást valamely antantmegbízottal való tárgyalásra. Amennyiben a változást végrehajtják, le kell állítani a román előrenyomulást, és egy széles jogkörű, angol vagy amerikai veze-tés alatt működő szövetségi bizottságot kell Budapestre küldeni. A Kun vezette kormány elvárja, hogy a román támadást leállítsák, és az antant által meghatalmazott személlyel azt írásba is foglalják. Kun egyben tájé-koztatta Brownt a túsokkal kapcsolatos új intézkedésekről, a bánásmód megváltoztatásáról, a külföldre irányuló propaganda leállításáról.

⁴⁰ PPC 445–447.; MMTVD 6/A. 318–319. Brown hívének, Osborn hadnagy jelentésével szemben, a Coolidge-jelentés teljes. Uo. 319–320.; PPC. I. m. 442–444.; Ormos Mária: *Pado-vától Trianonig*, 248–253.

Coolidge professzor megjegyzést fűzött a Brown-féle beszámolóhoz. Ő már nagyon szeretné, ha a közvélemény a politikai jobb felé mozdulna. Ám valószínűbb, hogy Ottó Bauernak van igaza, tette hozzá, mert Magyarországon nincs olyan belső erő, amely egy fordulatot végre tudna hajtani. Bauer ugyan biztos abban, hogy a kommunista kormány hat hónapon belül megbukik, már csak lehetetlen gazdasági intézkedései miatt is. Coolidge, nem vonva kétségbe Brown jóhiszeműségét, elutasította a fanatikus kommunisták ígéretéseit, főleg a külföldre irányuló propaganda leállítását illetően, de nem zárta ki a tanácskormány összetételének megváltoztatását. De ha a kommunizmus terjedését feltartóztatni csak egyetlen módon lehet, „úgy a világnak ezen a részén, Magyarországon is össze kell törni, és e célból azonnali cselekedetekre van szükség... A román előnyomulás után, azt hiszem, hogy a gyors, határozott akció lenne a legjobb irány”. Ezt a megoldást Párizs nem osztotta, elegendőnek véelve a román támadást.

A fent említett április 26-i kormányülés hasonló kérdésekkel foglalkozott. Kun Béla a politikai bizottság négy tagjával, még az április 23-i ülésen közölte tárgyalásait Brownnal. Felhatalmazást kért a megkezdett tárgyalások folytatására. Ekkor tartalmi részleteket, de még szavakat sem hagyott a jegyzőkönyvet vezető Révész Mihály az utókorra. Csúpan Fiedler figyelmeztetett bármilyen engedmények visszautasítására; mert – szerinte – a munkásság ellenkező esetben a kormányzótanáccsal kerülne szembe. Kun tömören, visszafogottan foglalta össze a tárgyalásokat a kormányülésen.⁴¹ Ő azt kérte, hogy a románok vonuljanak vissza a Vix-vonalra, és Debrecenből is távozzanak, aminek fejében leállítanák a nemzetközi propagandát. Bolgár Elek kiegészítésként közölte, hogy a külföldre irányuló propaganda leállítása már a Bécsben elkezdődött megbeszéléseken első feltételként elhangzott, majd kiegészült a túszszedés leállításának követelésével, és a már őrizetbe vettek politikai fogolyként kezelésével. Kun ezt a követelést elfogadhatónak tartotta, hisz ez alapjában formai változás, ami nem gátolja a nemzetközi forradalom további előkészítését. Garbai a kompromisszum, a lélegzetvételnyi szünet, a breszti béke megteremtésének fontosságát említette. Megfelelkezve egy döntő mozzanatról: Oroszországban volt hová visszavonulni! Kun

⁴¹ FKT 354–361.

bejelentette, hogy a professzor a kormányzótanács személyi összetételének a megváltoztatását is javasolta. Szeretnék, ha Szamuely, Pogány távozna, de Vágót sem kéne marasztalni. A két előbbi sem vehetné rossz néven, ha kizárólag a fronton tartózkodnának. Helyettük a nem jobboldali Bolgárt, Weltner, Cservenkát javasolta a Népbiztosok Tanácsába. Ez a változás nem jelentene jobbratolódást, ez maga a lélegzetvétel. Ezzel a lépéssel nem kellene feladni a szocializmus programját, továbbra is a balszárnyon maradnánk – nyugtatta meg a harcra elszántabbakat. Sokak szemében az elfogadhatatlan szélsőségesek távozása, a mérsékeltek bevonása, folytatta Kun, a proletárhatalom erősítése lenne. Brown Garami bevonását is javasolta, erre Kun csak annyit jegyzett meg, hogy ő elősegítette a távozását, de majd kiderül a vállatásnál, miként teljesítette vállalatát.⁴² Kun azonnal felismerte, hogy Garami esetleges bevonása egyértelműen a koalíciós irányba terelte volna az átalakítást. Mindehhez hozzátartozik, hogy Garami kétheti bécsi tartózkodás után, április közepétől, családjával már Svájcban volt, és minden ilyen irányú megkeresést (például a Gratz Gusztáv-féle kormányalakítási ajánlatot) elutasított. Garami eleve kizárt minden együttműködést Kunnal és társaival.

Április 29-én Kun és Böhm táviratot váltott a javasolt személyi változásokról. Kun közölte, hogy a személyi változást kedvezően fogadnák Párizsban. Mindkét érintett, ellenvetés nélkül megértette és elfogadta a javaslatot, sőt Pogány a visszavonulást is kilátásba helyezte. Böhm különösen Weltner népbiztosi megbízását fogadta örömmel, amivel teljesen egyetértett Kunfi is.⁴³ Ezt az esetet Weltner Jakab is megemlíti emlékiratában,⁴⁴ aki nem tudta mire vélni, hogy Kun néha barátságosan, néha mármár fenyegetően iparkodott bevonni őt a népbiztosok közé. Eredménytelenül. A *Népszava* szerkesztését, irányítását nem kívánta otthagyni.

A kormányülésen a Kunnak és másoknak szóló svájci meghívásról nem tárgyaltak, de Bolgár Eleket megbízták, hogy tartsa fenn a kapcsolatot a csekély számú antantmegbízottal. A jól értesült Brown a népbiztosok frontra küldését a szélsőségeseknek a politikai irányításból való hall-

⁴² Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 133.; Varga Lajos: *Garami Ernő*, 222–224.

⁴³ MMTVD 6/A. 352.; Kun táviratát közölte Böhm már többször idézett emlékiratában: 315–316.

⁴⁴ Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*, 198–199.

gatólagos kivonásaként állította be április 29-i jelentésében.⁴⁵ Azonban nem csak „szélsőségesek” mentek ekkor a frontra. Nagyobb nyomaték-
kal ismételte meg a korábban is javasolt, Kunnak szóló svájci meghívást,
amikor a Smuts-ajánlások alapján lehetne folytatni a tárgyalásokat. Kun
Bélát azonban az átmeneti kormány megalakításához mindenképpen
meg kell tartani, mert ő a fő biztosíték a vérontás elkerülésére az ultra-
szélsőségesek ellen. Az amerikai–angol közeli-távlatos cél: „Ha mi egy
mérsékelt szocialista kormányt akarunk, amely egy még mérsékelttebbel
lesz helyettesítve, Kun Béla segítsége feltétlenül szükséges az első átme-
neti kormányban.” Az ajánlott meghívásnak, a kormány összetételének
megváltoztatásához hozzájárulhatna a román támadás leállítás, és az
invázió beszüntetése siettetné a kívánatos változást.

A Bécsben tartózkodó Coolidge, értékelve Brown serény munkássá-
gát, Párizsban szóló, május elsején készült jelentésében kétségbe vonta,
hogy Kun és társai megérdemelnék a bizalmat. Számára nem úgy tű-
nik, hogy a ködös „átmeneti kormány” jobbra tolódna. Egy ilyen kétes
magyarországi „félbolsevik” kormánynak nyújtandó támogatás egyben
bátorítás, amely csak gyengítené az osztrák kormány erejét saját radiká-
lisaival szemben, és veszedelmet jelentene Bajor-, Német-, Lengyelország
biztonságára is. Ellenben Kun kormányának összeomlása, bukása, bár-
milyen mérsékelt kormány követné is azt, világszerte gyengítené a forrá-
dalmárokat. Vagyis célszerűbb kívánni, nem tanácsos azonnal dönteni.⁴⁶

A jóhiszemű, de a tanácsrendszer felszámolásán munkálkodó Brown
professzor nem tudhatta, hogy a románok e napokban döntöttek három
hadosztálynak a Dnyeszterre való átirányításáról, kiváltva ezzel a csehek
rosszallását. Csicserin április 28-án jelezte, hogy a szovjet köztársaságok-
kal hadban álló Romániának tudomásul kell vennie, hogy Bukovinában
és Besszarábiában igen hamar nagy események történnek. Míg Ukrajná-
ban nagyjából a kommunista párt dominanciája érvényesül, Galíciában
pillanatnyilag a helyzet nem látszik ennyire érettnek. Május elsején a
moszkvai kormány, Ukrajna nevében Rakovszkij, felszólította Romániát
Besszarábia kiürítésére. Csicserin e napon kérte Budapestet az ultimá-
tum eljuttatására Bukarestbe. A három román hadosztály kivonására a

⁴⁵ PPC XII. 449–452.

⁴⁶ PPC XII. 447–449.

Vörös Hadseregnek a Dnyeszter térségében indított, eleinté sikeresnek
tűnő támadása miatt került sor, valamelyest enyhítve a Magyar Tanács-
köztársaságra nehezedő, immár elviselhetetlen nyomást. Ez a támadás
azonban – az oroszországi polgárháború elmélyülése miatt – elakadt,
és hamarosan kifulladt.⁴⁷ Csicserin a sorok között értésre adta, hogy a
Tanácsköztársaság nem számíthat Galícia felől, az ottani bonyolult bel-
politikai viszonyok miatt sem, katonai segítségre belátható időn belül.
A Dnyeszter partjától – tegyük hozzá – Romániát végigharcolva, aligha
juthat el sikeresen orosz–ukrán haderő a magyar Alföldre.

A súlyos, tragikus tiszántúli katonai összeomlás ellenére az április
végi napokban újabb támadástól, összehangolt inváziótól a területileg
egyre zsugorodó tanácskormányzatnak mégsem kellett tartania, noha
nem tudhattak a román támadás leállításáról. Ugyanakkor a cseh csa-
patok éppen ezekben a napokban kaptak parancsot az intervenció elin-
dítására. Ez a levegőhöz jutás, a lélegztetvélet – a cseh támadás ellenére
– kedvezett a Vörös Hadsereg sorainak rendezéséhez, amelynek csapatai
a kiürítés, a visszavonulás elrendelése után rendezetlenül, önkényesen
hagyták el állásaikat, fegyverüket is elhagyva keltek át a Tiszán (feladva
a megerősített szolnoki hídfőt), és özönlöttek a Duna–Tisza közén a fővá-
ros felé. A keleti parancsnokság távozott Szolnokról, és székhelyét május
1-jétől Gödöllőre helyezte át. Május 1-jén a reggeli, délelőtti órákban a
csapatok Szolnoknál a Tisza nyugati (jobb) partjára vonultak vissza, és
felrobbantották Szolnoknál a vasúti hidat. „A csapatok nagy része szét-
züllött. Az ellenségről semmi hír nincs.”⁴⁸

Április 28-án, 29-én, illetve 30-án két, Budapestről feladott, nem kis
feltűnést keltő szikratávíratot fogtak Európa állomásai. A 28-án vagy 29-
én Garbai és Kun által jegyzett távíratot a Párizsban tartózkodó Wilson
amerikai elnökhöz intézték.⁴⁹ A drámai szövegű, sötét képeket rajzoló

⁴⁷ Budapest–Moszkva, 81.; MMTVD 6/a. 370–372.

⁴⁸ MMTVD 6/A. I. m. 369–370. A Hadsereg-parancsnokság naplójából, 1919. május 1.

⁴⁹ PPC XII. 453–454.; MMTVD 6/A. 346–347. A távírat továbbításához a jól értesült
Brown megjegyzi, hogy az amerikai elnöknek szóló kétségbeeső kérést valójában a világ
számára tették nyilvánossá. E felhívást – teszi hozzá – nyilván a román és a csehszlovák
csapatok katonai előnyomulása váltotta ki. A már Bécsbe érkezett Jászi Kun távíratát meg-
hátrálásnak tartotta. „De már ez sem használ többé. Az entente talán már Pesten van” – írja
kétségbeesve, kishitűen. Jászi Oszkár naplója, 31.

távirat-levél szokatlanul eltért a szikár, szigorúan tényeket tartalmazó diplomáciai jegyzékek, iratok száraz hangvételétől. A távirat szövege Wilson altruizmusára, pacifizmusára hivatkozva jegyzi meg, hogy az elnök katonai szövetségeseinek cselekedeteit nem a civilizáció, a békeszeretet, az önrendelkezés magasztos elvei vezérlik:

„Vér, füst, falvak romjai, a halottak csendje, a megcsonkítottak sóhaja az Ön szövetségeseinek magyarországi útjelzője. ... A hatalmat békésen átvévő Forradalmi Kormányzótanács kéri Önt, akadályozza meg az újabb vérontást, mielőtt még minden ellenünk irányuló háborús akció azonnali feltartóztatására. ... A kormányzótanács kijelenti, hogy nem kíván bármely más ország belügyeibe beavatkozni. ... Készek vagyunk minden lehetőséggel szembenézni. ... azzal a veszéllyel is, hogy kiirtanak bennünket az utolsó emberig.”

A kormányzótanács két vezetője által aláírt dokumentum mondani valója, hangvétele irodalomban, publicisztikában járatos intellektus közreműködésére vall. A megfélemlítettek, az igazságtalanul megaláztatottak keserűsége szólal meg, amikor az emberiség, a béke magasztos eszméjével a kegyetlen valóságot állítja szembe. A levéltávirat tiltakozó kiáltás a hódítás támogatása ellen, a kérés egyben felszólítás is, a békevág, de nem a behódolás vagy a megadás kifejezése.

A kérés-kiáltvány aláírói természetesen nem számítottak arra, hogy táviratuk osztatlan megértésre talál a négyek asztalánál, de számítottak a közvélemény megértésére. A más országok ügyeibe való be nem avatkozás kimondása lemondást jelentett a külföldre irányuló propagandáról. Egyéb politikai változásról nem történt említés. Ennek ellenére a távirat szövege inkább a morális felelősség felkeltésére irányult, és nem annyira valamiféle taktikai manőverezés bevetésére emlékeztetett.

Április 30-án a kormányzótanács nevében Kun Béla külügyi képviselő (Garbai neve nem szerepelt) újabb táviratot intézett Wilson elnökhöz,⁵⁰ amelyet megküldtek a világ valamennyi munkáspártjának, a csehszlovák, a román kormánynak, valamint a Belgrádban és Nagyszombatban székelő kormányzati tényezőknél. Ez bejelenti, hogy a kormányzótanács fenntartás nélkül elismeri a történelmi Magyarországon

⁵⁰ MMTVD 6/A. 355. A felhívást közli: Francia iratok, 282–289. Kun Béla táviratát de Lobit juttatta el Franchet d' Esperey főparancsnoknak: A táviratot Böhm még Szolnokon megkapta.

élő nemzetiségek korábban bejelentett, valamennyi területi-nemzeti követelését. A szöveg két mondata elfogadja a nemzeti mozgalmak harcának jogosságát, amelyet a magyar uralkodó osztályok évezredes vagy több évszázados (a francia változat) uralma ellen folytattak. A korábbi (kimondatlanul a Károlyi-) kormány nem fogadta el javaslataikat (április 6-án Kun sem), és ragaszkodott az úgynevezett történelmi joghoz. [Ez így valótlan állítás.] A jegyzék emlékeztet arra, hogy az új hatalom kezdettől fogva szakított ezzel a felfogással. „Ünnepélyesen kijelentjük, hogy nem állunk a területi integritás alapján. ... és fenntartás nélkül elismerjük az Önök összes területi-nemzeti követeléseit.” Ennek fejében a kormányzótanács követeli valamennyi ellenségeskedés azonnali megszüntetését, a belügyekben való be nem avatkozást, a belső intézmények, rendelkezések tudomásulvételét, a gazdasági szerződések megkötését, „az Önök területén maradó kisebbségek védelmét”. Mindezek után azonnal visszaállíthatók a békés állapotok – szolt az érvelés –, és e pillanattól kezdve semmiféle nemzeti érdek nem indokolja a háborús állapot fenntartását. Ha mégis tovább folytatják a háborút, az csak idegen imperialista, valamint a magyar uralkodó osztályok érdekeiért történhet.

A kormányzótanács békeajánlatára sem Párizsból, sem a szomszédos országok kormányaitól nem érkezett hivatalos válasz. (A hádsereg-főparancsnok a fegyverszünet megkötése érdekében parlamentereket küldött a román parancsnoksághoz. Mardaescu tábornok-főparancsnok válasza az ország gazdasági kifosztásával volt egyenlő, amit felháborodottan utasítottak vissza.)

A Kun Béla által jegyzett április 30-i ajánlat – véleményem szerint – több sebből vérzett. A nyilvánosságra hozott békeajánlat fő célja az antanthatalmakkal, a megszálló országok kormányaival a kapcsolatok megteremtése, a hivatalos tárgyalás felvétele, kimondatlanul az új politikai rendszer hivatalos elismertetése. E törekvést a diplomáciában természetesen tartották, de konkrétan a Tanácsköztársaság esetében a címzetek éppen ezt a diplomáciai elismerést, a békétárgyaláson való megjelenést tekintették meghiúsítandónak. A Wilson elnök által javasolt meghívást Párizsban vagy Bécsben szisztematikusan elfektették, a rendszer közeli összeomlására számítva a Budapestről érkezett jegyzékeket, jelentéseket elhallgatták.

Az e napokban eljuttatott két dokumentum megingathatatlanul ki-kiáltott elveknek, megváltoztathatatlan döntéseknek a feladásáról szól. Az első levél, látszólag taktikai megfontolásból, lemond a külföldre irányuló forradalmi propagandáról, a forradalmi mozgalmak támogatásáról, jóllehet a diktatúrát a világforradalom szerves részének, tovaterjedésének tekintették. A másik, a súlyosabb, a fájdalmasabb csapás, tulajdonképpen a Vix-jegyzék elfogadása volt, ami a keserű valóságban, kényszerhelyzetben felülbírálta a Károlyi- és a Berinkey-kormányok az antant diktátumát, ultimátumát visszautasító döntését. A diktatúra valójában ennek köszönhetett létrejöttét, és egy bő hónap elteltével, nem kis áldozatok árán, visszakanyarodott a kiindulópontához. Az ajánlat helytállóan hivatkozhatott a területi integritás feladásának korábban is kinyilvánított álláspontjára, de felesleges volt ünnepélyesen deklarálni a kiválni-elszakadni szándékozók nemzeti, területi és egyéb követeléseinek jogalapját. Ez a súlyos, a nemzeti érzést bántó és sértő kijelentés nemcsak igaztalan volt, hanem politikailag beláthatatlan károkat okozott, amennyiben elhallgatta a történelmi Magyarország romjain feléledő, önállóságra törekvő nemzetiségek magyarellenességét, új, nagy vagy kis imperializmusát, amelyeknek egyes irányzatai törekvéseikben nem idegenkedtek a magyar állami létezés megszüntetésétől sem. A dokumentum egy halvány utalást megkockáztathatott volna a jelenségek visszaszorítására, miután követelte a területen (vagyis az elcsatolt) maradt kisebbségek védelmét. A jegyzék nem szólt a berni szocialista konferenciának arról az ajánlásáról, hogy a vitatott területek állami hovatartozását népszavazás döntse el.

A békeajánlat hallgatott a magyarság sérelmére elkövetett igazságtalanságokról, és ez esetben is el akarta kerülni a sokat hangoztatott nacionálszocializmus vádját. Az antant két fő követelését a nyilatkozatok teljesítették, a harmadikat azonban burkoltan elutasították. Kun Béla és közvetlen munkatársai úgy vélték, hogy a külföldre irányuló propaganda leállításával, a katonai ellenállás megállításával, a demarkációs vonal elismerésével átmenetileg tudomásul veszik az országban létesített belső intézményeket, noha nem voltak illúzióik a háborús állapotok megszüntetéséről. Ezekben a napokban számukra is nyilvánvalóvá vált az európai forradalmi mozgalmak további gyengülése, az újonnan alakult államok kormányainak erősödése. A remélt orosz katonai segítség végleg tovatűnt. A Tanácsköztársaság nemzetközileg elszigetelődött, ellenséges

államok vették körül, bár az európai szocialista mozgalmak politikailag, erkölcsileg töretlenül támogatták, de országuk katonai intervencióját vagy agresszív külpolitikáját meggátolni nem tudták. A Dovcsák-féle április 26-i értékelés valóságos elemekre épült, aki akkor sem javasolta a kormányzótanács lemondását, hanem a hatalom gyakorlásának átrendezését. A Kun által közzé tett békeajánlat enyhe célzást sem tett a kormányzat átalakításáról. A szokásoktól eltérően ezt megtehetette volna, hisz Párizsban, Bécsben éppen erre számítottak. Lemondásra vonatkozó felszólítások több oldalról elhangzottak, Károlyi Mihály részéről is, hisz a kül- és belpolitikai helyzet kritikussá vált. Ilyen körülmények között a polgári rendszerekben a kormányok távoznak a hatalom éléről. Április végén, május elején a diktatúra az átmeneti, az ideiglenes fennmaradás vagy a lemondás, a távozás választója elé került.

Májusi döntés: meghátrálás helyett fegyveres ellenállás:

Ilyen aggasztó, derűre nem sok alapot adó körülmények között készült a megmaradt ország, és főleg a főváros munkássága május 1. szabad, kardlapozó lovas rendőrök nélküli, önfeledt megünneplésére. A vörösbe öltözött város utcáit, körútjait, sugárútjait, tereit ellepte a felvonulók végeláthatatlan tömege, a város mintha egy napra elfelejtette volna a négyéves háború rémségeit, az országot megalázó intervenció kérleltetlenségét, a kormányok jogtiprásait. Reménykedni, bízni akart a csatlóka kép ellenére. A gyűlések szónokai bátorságra, összefogásra, egységre, a harc vállalására hívtak fel a nyilvánvaló vereségek, veszteségek ellenére is. A huszonnyolc év májusi küzdelme nem volt hiábavaló, és Budapest munkássága példát mutathat Európa proletárjainak – lelkesítette az Ipárcsarnokot megtöltő tömeget Landler Jenő. A Városliget több vendéglőjében, sportpályákon megtartott gyűléseken elsősorban a párt vezetői – például Rabinovics József, Hirossik János, Szakasits Árpád, Brandstein (Mónus) Illés, Pósz Jenő, Bogár Ignác, Bíró Dezső és mások – mondtak beszédet.

Ágoston Péter e nap drámaiságát jegyezte fel naplójában:

„Vörös volt a város – ünnepeltünk, pedig tudtuk, hogy rosszul állunk. Megadásra nem gondoltunk, fegyverbe szólítottuk a munkásságot. Választani... Meg-

halni fejünket lehajtva a bárd alá vagy meghalni fegyverrel a kezünkben. Mi ez utóbbit választottuk.”

Véleménye szerint nem elégséges csak a proletárság bevonulása. Nem hallgatja el a románok atrocitásait, a nagyváradi polgárság kollaborálását.⁵¹

A kormányzótanácsnak a késő esti-éjszakai órákban a hatalom további sorsáról kellett döntenie, vagy az ilyen döntést előkészítenie. Hiteles források hiányában a kormányzótanács május 1-jei és 2-i tanácskozását pontosan nyomon követni, az álláspontokat rekonstruálni nem tartozik a könnyű feladatok közé.⁵²

A történeti szakirodalom, a különféle és a különböző években, évtizedekben megjelent összefoglaló munkák, a lakonikus rövidségű kormányzótanács-i jegyzőkönyvre mintha nem fordítottak volna megfelelő figyelmet. Ez a jegyzőkönyv a szokásosnál is rövidebb, szűkszavúbb, több esetben pontatlan, elnagyolt. A jegyzőkönyvet ezúttal nem Révész Mihály, hanem a párttitkárság vezetője, Vincze Sándor készítette. Ő a megjelenőket nem sorolta fel név szerint, de nagyvonalúan megjegyzi, hogy a kormányzótanács tagjai csaknem teljes számban megjelentek. Valójában mindössze 15 népbiztos vett részt, míg 17 népbiztos zömmel a fronton tartózkodott. (Kondor Bernát, Ládai István népbiztosok május 2-tól már nem jelentek meg kormányülésen.) A feljegyzésből nem derül ki, mely országos (számuk meghaladta a 30-at) szakszervezet vezetőit hívták meg, de közli Miákits és Peyer megjelenését. A párttitkárságot Vincze Sándor képviselte. A kormányülésen, tekintettel az ügy rendkívüli fontosságára, megjelent az állandó meghívott Weltner Jakab, a *Népszava* főszerkesztője. Erről a fontos ülésről távol maradt Böhm Vilmos, aki emlékiratában megemlíti, hogy április 30-án Vágó Bélával igyekeztek szervezetté tenni a viszsza vonulást. Kun Béla két nappal korábban a hadseregarancsnokot kérdezte, inkább tesztelte a már említett népbiztosok leváltásáról. Pogány, Szamuely, Vágó azonban mindvégig részt vettek ezen az ülésen, nyilván az esetleges felmentésről már nem esett szó. Kun Béla teljes bizalommal volt irántuk. Böhm május 1-jén a reggeli órákban érkezett a főhadiszállás

⁵¹ PIL 689. f. 13. ó. e. 1919. május 4-i bejegyzés.

⁵² FKT 377–382.; Landler Jenő 1926-os visszaemlékezése (A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása. *Új Március*, 1926/3–4.) túlságosan is magán viseli a KMP szociáldemokrata-ellenességét.

új helyére, Gödöllőre. Távolmaradását halaszthatatlan katonai ügyekkel indokolta, ám május 2-án délután már a fővárosban, a vásások gyűlésén szónokolt. Böhm inkább nem kívánt részt venni ezen az ülésen, hisz Kunfi Zsigmondot kérte fel, és bízta meg álláspontjának előterjesztésére. A várható éles vitától elzárkózott, és inkább kívárt.

Kunnak a kormányülésen elmondott szavaiból, Landler visszaemlékezéséből kiderül, hogy május 1-jén, valószínűleg a tűzijáték után, a szakszervezetek vezetőiből álló küldöttség felkereste a kormányzótanácsot a Szovjetházban (Hungária Szálló). A delegáció, a szakszervezetek nevében lemondásra szólította fel a kormányzótanácsot. Erről az éjszaka nyúló tanácskozásról Kun Béla tájékoztatott május 2-án délelőtt egy csónka kormányülésen. Közölte: még az éjszaka folyamán, feltehetően a szakszervezeti küldöttség távozása után, egy rögtönzött „kormányülést” tartottak (több népbiztos nem lakott a Hungáriában), amiről természetesen nem maradt fenn jegyzőkönyv. Az ülésen részt vevők megtárgyalták – noha a szakszervezetek követelését a jegyzőkönyv nem említi – a lemondás kérdését és a hatalom átadásának lehetőségét egy 12 tagú direktóriumnak. Az elhangzott vélemények alapján – folytatta Kun –, a kialakult végzetes helyzet miatt, össze kell hívni a munkásezredeket a harc felvételére, ellenkező esetben Budapest elesik. Landler erre 1926-ban már úgy emlékezett: a kommunisták, a szociáldemokraták akarata ellenére határozták el, hogy még az éjszaka folyamán valamennyi üzem munkásságát – és nem a munkászászlóaljakat – felszólítják a diktatúra védelmére.

Kun Béla a május 2-i délelőtti kormányülésen röviden összefoglalta a katasztrofális hadi helyzetet. Téves hadijelentés alapján jelentette be Szolnok elestét. A románok valójában a szolnoki hídfőt foglalták el, de a városba nem vonultak be, amit a szolnoki ellenforradalmi szerveződések és a felfegyverzett fehér gárda vezetői nem értettek, mivel, ha rövid időre is, a város irányítása a kezükbe került. Ebben a vonatkozásban a város elesett, noha a románok a Tiszát itt sem lépték át. Kun az ülésen bejelentette, hogy Böhm fegyverszüneti ajánlatot tett a román és a cseh főparancsnokságoknak, és felfüggesztette a hadműveleteket. Válaszul erre Landler, Szántó és ő a harcok folytatását rendelték el.⁵³ Kun elfelejtette

⁵³ Szűcs László Böhm politikai pályájáról írt kiváló tanulmányában (Böhm Vilmos Válogatott politikai levelei, 26.) visszautasítja a Böhm ellen elhangzott megalapozatlan vádas-

megemlíteni, hogy a parlamentereket a kormányzótanács engedélyével küldték ki. Böhm április 26-án közölte a csapatok visszavonását a Tisza jobb partjára, mert a maradék csapatok elveszítették harci értéküket.

A románok állítólagos szolnoki bevonulását már ezen a kormányülésen cáfolta Illés Artúr egy, a délelőtti órákban beérkezett, szavahihető telefonjelentésre hivatkozva. A románok – szölt a rövid jelentés – nem vonultak be a városba, de a katonák gyáván megfutamodtak. Ez utóbbi állítást Szamuely is megerősítette, közölve, hogy Szolnok és Abony között nincsenek szervezett csapatok. Szántó Béla rémhírnek is beillő közlése csak tovább bonyolította a helyzetet; amikor azt tudatta, hogy Szolnokról (!) szpáhik indultak Abony felé, vagyis szerinte a várost a románok megszállták. (Szántó feleslegesnek tartotta, hogy érdemben foglalkozzanak Illés közlésével. A május 3-i hivatalos hadijelentés közölte, hogy a románok Szolnok városát nem szállták meg.) Szántó ki zárólag a visszavonulás megszervezésével foglalkozott: intézkedtek, hogy a visszavonuló fegyvertelen csapatok gyorsan hagyják el a fővárost. Ez utóbbi határozat azonnali életbe léptetése Böhm javaslatában is szerepelt. A kormányülésen a Böhm által előterjesztett halaszthatatlan katonai intézkedéseket Kunfi ismertette. E szerint a munkásezredek ne menjenek ki az utcára, más szóval maradjanak a fővárosban; Budapestet nyilvánítsák hadműveleti területté; Haubrich Józsefet nevezzék ki a főváros katonai erőinek főparancsnokává. Pogány József sürgősségi indítványára a kormányzótanács azonnal kinevezte Haubrichot valamennyi budapesti fegyveres (nem csak katonai) erő főparancsnokává.

Ezek a nélkülözhetetlen, preventív katonai intézkedések a román támadás folytatásával, a Tiszán való átkeléssel, a Duna–Tisza közti terület frontvonallá alakításával, végső soron Budapest román elfoglalásával, megszállásával számoltak. A különféle katonai döntések meghozatalában a bizonytalan, ellentmondásos jelentések, pontatlan hírek, félreérthető parancsok és nem utolsósorban a rendezetlenül hazaözönlő csapatok elkeseredése, megfutamodásnak vélt visszavonulása kiszámíthatat-

lan veszélyt is jelenthetett. A káosz elkerülése céljából határoztak a főváros rendjének biztosításáról, drasztikus intézkedéseket is érvényesítve.

A május 2-i kormányülés másik, életbevágóan fontosabb, elvi-politikai jelentőségű tárgya a kialakult politikai válság, a tanács hatalom, a proletárdiktatúra sorsának, további fennmaradásának megtárgyalása volt. Kun tömören, hitelesen foglalta össze az éjszakai ülésen – a szakszervezeti küldöttség távozása után – kialakult két álláspontot. Az egyik szerint a kormány hatalmat vegye át egy, a munkásokból létrehozandó direktórium, amely megőrzi és fenntartja a proletárdiktatúra idején a szocializmushoz vezető, elsősorban gazdasági intézkedéseket, de már nem áll a proletárdiktatúra politikai szolgálatában.

A másik markáns álláspont szerint a kormányzótanács változatlanul ragaszkodik a proletárdiktatúra fennálló intézkedéseihez, és semmit nem hajlandó feladni. Kun közölte, hogy elsősorban a jelenlevők ismer- tessék véleményüket, és ő a vita végén foglalná össze, és közölné – való- jában senki előtt sem ismeretlen – felfogását. Bejelentette, hogy délután- ra összehívták a munkásezredek bizalmijait, estére pedig az áprilisban megválasztott fővárosi munkástanácsot.

Bokányi Dezső és Weltner Jakab érvelése több esetben azonos volt, bár lényeges eltérések is kitapinthatók: Felfogásuk több eleme emlékez- tetett a Dovcsák Antal által néhány nappal korábban elmondottakra. A magyar munkásmozgalom két ismert személyisége egybehangzóan a kormányzótanács lemondása mellett nyilatkozott. A világforradalom, az orosz katonai segítség elmaradt (Bokányinak ez utóbbival kapcsolat- ban még voltak illúziói), márpedig a diktatúra létrehozását e két nélkül- özhetetlen feltételhez kötötték. Míg Dovcsák a diktatúra brutális esz- közeinek egyértelmű elutasítása mellett érvelt, egyben e kormányzati rendszer megőrzését, fenntartását hangsúlyozta; május 2-án a megrázó katonai vereség láttán Bokányi és Weltner a hatalmat egy vegyes össze- tételű (kommunisták és szociáldemokraták) direktóriumnak adnák át. Így – vélték – megelőzhető a testvérháború, és megőrizhető a munkás- ság politikai egysége. A direktórium a rend kormánya legyen, és kezét semmilyen irányban nem szabad megkötni. De kompromisszumról, demokratikus párttal való koalíciós együttműködésről nem lesz szó – érvelt Weltner –, máskülönben visszaállítják a burzsoázia uralmát és a kapitalista rendszert. Akármilyen is lesz az új politikai tényező, folytatta

eszmefuttatását, szolidaritást kell vállalnia a diktatúra intézkedéseivel, mintegy demonstrálva, hogy a munkásság nem kíván a kapitalizmus restaurálásának eszközévé válni. A diktatúra számos intézkedésével nem értett egyet, de szerinte fontos lépéseket tett a szocializmus megvalósítása felé.

A kialakult helyzetet körültekintően elemző Kunfi egyértelműen nem jelentette ki a kormányzótanács lemondását. Véleménye szerint a hatalmat vissza kell származtatni a diktatúrát proklamáló munkásságnak. Mivel elmaradt az európai proletárforradalom, valamint a más országból származó katonai segítség, tisztázni kell: vajon képes-e, hajlandó-e a forradalmi Budapest és környékének munkássága harcolni a hatalomért, a szocializmusért a kapitalizmus erőivel szemben. Kunfi szerint a munkásság csak magára számíthat, de délelőtti véleménye szerint a munkásságból ez az erő hiányzik. Mivel az antant a kormányzótanács-csal nem tárgyal, a hatalmat vegye át olyan, a fegyveres (!) munkásságból álló testület, amely szolidáris a diktatúra intézkedéseivel; a túszoikat szabadon engedi; eltörli a cenzúrát; átmeneti programot hirdet; felveszi a kapcsolatot az Osztrák Köztársasággal az antanttal való tárgyalás érdekében.

E valós elemekre épülő, számos megoldást tartalmazó javaslatokat Kun legközelebbi hívei – Szamuely Tibor, Szántó Béla, Landler Jenő – rövid felszólalásaikban, érdemi vitába nem bocsátkozva, határozottan, néhol ellentmondást nem tűrő keménységgel utasították vissza. Véleményük szerint a kormányzótanácsnak minden körülmények között a helyén kell maradnia, ha szükséges, helyezze át székhelyét a Dunántúlra. Landler a diktatúra megvédését nemcsak a magyar, hanem a világ proletársága érdekében is elengedhetetlennek tekintette. Szamuely ugyanakkor ellenezte az osztrákokkal való kapcsolat felvételét; mert ezzel megbomlana a párt egysége. Kimondatlanul Szóvjét-Oroszországra, a Kominternre gondolt. A felszólaló szociáldemokrata Erdélyi Mór – váratlanul – ellenezte a túszoikat szabadon bocsátását, a cenzúra eltörlését, és csatlakozott Szamuely álláspontjához. A jegyzőkönyv megemlíti, hogy Kun és Weltner ismételt felszólaltak, valamint kifejtette véleményét Pogány, Vágó és Rónai. Több ebből az öt felszólalásból nem tudható meg. A jelen levő népbiztosok közül nem szólalt fel Bajáki Ferenc, Garbai Sándor, Haubrich József, Lengyel Gyula. A vita után a két szakszerve-

zeti vezető – Miákits Ferenc, Peyer Károly – informálták a kormányzótanácsot a munkásság hangulatáról, aminek tényszerű összefoglalása a jegyzőkönyvben ugyan nem szerepel, de a fegyveres ellenállás vállalása elengedhetetlen – jelentették ki. A két szakszervezeti vezető fontos és döntő közlése után került sor a határozat elfogadására, amely kimondta, hogy a kormányzótanács a helyén marad. A határozat a város védelmének, belső rendjének megszervezéséről, a fosztogatások megakadályozásáról szólt. Egy nem teljesen világos megfogalmazás arra utal, hogy a kormányzótanács kellő időben gondoskodik a város átadásáról. A homályos utalás inkább a hatalomgyakorlás átadásának esetleges végső lépését jelölte ki a kormányzótanács számára. A határozat a román csapatoknak a Tiszán való átkelésével, Szolnok megszállásával, a román támadás folytatásával számolt. Úgy vélték, hogy a főváros ki van téve a legközvetlenebb katonai támadásnak. E közvetlen veszély elhárítását kapcsolták össze a munkásság általános mozgósításával, a Vörös Hadseregbe való belépéssel, amellyel a kormányzótanács valamennyi tagja egyetértett. A kormányülést délután 4-kor felfüggesztették, és a népbiztosok ismertették az egyes üzemek bizalmi testületeivel, a munkásszázlójak politikai megbízottjaival a kormányzótanács határozatát. Estére összehívták a főváros munkás- és katonatanácsát.⁵⁴

A vas- és fémmunkások mintegy ezer főt számláló bizalmi testületének gyűlésére a kormányzótanács Bajáki Ferencet és Landler Jenőt jelölte ki szónoknak. Ezen a gyűlésen már megjelent Böhm is, aki nem véletlenül maradt távol a délelőtti kormányüléstől. (Így a gyűlésen részt vevő Bajáki nem szólalt fel.) A hadsereg-főparancsnok a szakszervezetben fegyelemhez szokott, szervezett munkásságot a hadseregbe való belépésre szólította fel, akik ne a városban keressék az ellenséget, hanem a fronton védjék meg a forradalmat. Landler hasonló szellemű beszéde után a bizalmiak minden vita nélkül a frontszolgálat mellett határoztak. Landler összefoglalója szerint a vasasok egyhangú lelkesedéssel védik Budapestet. A munkásezredek bizalmijai előtt Haubrich, Pogány, Szántó buzdítottak a fegyveres ellenállás, a harc vállalására. E testületben, Böhm szerint, a vélemények megoszlottak a védelem és a visszavonulás kérdésében, míg Pogány összegzésében „a jelentékenyebb gyárak munkás-

⁵⁴ FKT 377–382.

sága hajlandó a védelemre” megfogalmazás szerepel. Ezt a véleményt alátámasztja egy 1919 novemberében, a keresztényszocialista Turi Béla lapjában közölt, Haubrich, Pogány, Szántó szignálta jegyzőkönyv. A felsorolt 28 üzem munkásainak fele csaknem teljes létszámban hajlandó a fegyveres védelemre, de hét üzem megbízottja szerint a munkáság nem akar harcolni, nem akarja életét kockáztatni. (Érvelésük: Budapesten nem lehet megnyerni a világháborút vagy a világforradalmat; a munkások most nem támogatják a diktatúrát, inkább fel kell adni a várost; a faluról érkezettek inkább hazamennek.) A fennmaradt hét üzem megbízottja a 20-30%-os részvételt látta biztosítottak, hisz a kiképzés épp csak elkezdődött.⁵⁵

A Budapesti Munkás- és Katonatanács esti ülését a zsúfolásig megtelt Újváros háza nagytermében Ágoston Péter elnöklése alatt tartották meg (aki a délelőtti kormányülésen, akárcsak Böhm, nem jelent meg).⁵⁶ Ez a rendkívüli, két és fél órás, szenvedélyes hangú, elszántságot meglevenítő felszólalásokkal, parázs megjegyzésekkel, közbeszólásokkal tarkított tanácskozás, amint az várható volt, jóváhagyta a kormányzótanács délutáni határozatát. A súlyos helyzetet feltáró Kun Béla beszéde⁵⁷ tapsok, frázisok, szavalatok, nagy szavak helyett a tettek, a védelem azonnali megszervezésére, az utolsó csepp vérig való harc felvállalására buzdított. Ő is megpendítette a korábban elhangzott szélsőséges véleményeket a hatalom könnyű, fizikai áldozatok nélküli megszerzésének következményeiről. Ha több vérbe, áldozatba került volna, akkor most nem lennének „egész gyárak, amelyekben úgy nézik ma ezt a diktatúrát, mint hogyha ehhez nekik semmi sem volna”. Kun Budapest védelmét ezúttal is a határon túli, ekkor Wiener Neustadtig (már nem Berlinig, Bécsig, hanem a fegyverek beszerzésére alkalmas városig) terjedő forradalommal kapcsolta össze. Nem utalt az oroszországi viszonyokra, hallgatott a katonai segítség elmaradásáról, de annál határozottabban szólt a hatalom

⁵⁵ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 320–321.; FKT 381.; *Nemzeti Újság*, 1919. november 12.; Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 181–182.

⁵⁶ A tanácskozás teljes jegyzőkönyvét közli MMTVD 6/A: 390–405.

⁵⁷ Borsányi György Kun Bélának ezt a szereplését a nagy szimfonikus zenekart mestersen vezénylő, a közönség sóháját, moccanását is érzékelő karmester produkciójához hasonlítja. Borsányi György: *Kun Béla*, 159–162.

megőrzéséről, Budapest védelmének megszervezéséről. A résztvevőket a sürgős, halasztást nem tűrő döntés meghozatalára hívta fel.

Böhm katonás, két-három perces, hatásadását mellőző megnyilatkozásában meglehetősen közölte, hogy a románok már Abony felé menetelnek. Ezek megállítása érdekében bocsásson Budapest munkássága fegyveres védelemre, parancsot szó nélkül teljesítő zászlóaljait a hadsereg rendelkezésére. Ha ez elmarad, gyalázatra fordul az egész proletárdiktatúra. Kellner Sándor a szakszervezeteket és azok vezetőit az azonnali cselekvés elmulasztásáért, a tétovázásért marasztalta el. Néhány beszélőnek ez már sok volt: „De hol van a világ proletársága?” – kérdezte valaki. „Biztosan nem itt a munkástanácsban” – szolt a válasz.

A magántisztviselők szakszervezetének nevében felszólaló Schwartz Richárd a felesleges vérontás, a hősködés elkerülése érdekében az ellenség erejéről kért felvilágosítást. Van célja életünk feláldozásának? – tette fel a kérdést, vagy tudomásul kell venni a pillanatnyi bukást, és átmenteni, amit lehet, a jövő munkásmozgalmára számára. E felfogáshoz kapcsolódott az a vélemény, amely az ügyek további intézését a szakszervezetekre bízta, hisz az antant katonailag felülkerekedne. Köves János úgy érezte, hogy a jelenlévők többsége a város feladása felé hajlik, de fontosnak tartotta, hogy még erre az esetre is fegyverezzen fel a munkászászlóaljakat, hogy hatásosabban lehessen tárgyalni a bejövő ellenséggel. Bocsássonak elegendő fegyvert a kerületi munkástanácsok rendelkezésére. Ez a javaslat zajos ellentmondást váltott ki.

Ezt követően a több mint tíz felszólaló, számos üzem bizalmija a fegyveres harc mellett nyilatkozott. A kétkedőket, az ingadozókat, a KMP megalapításában élenjáró szerepet játszó Sziijártó Lajos, Lécai János, Hirossik János a párizsi kommünárok hősiességének felelevenítésével, a munkáság többségének érdekében az életüket is feláldozók, megalkuvást nem ismerők elszántságával igyekeztek csatasorba állítani. E nagy szavak, frázisok hallatán már sürgőssé vált a beterjesztett határozat elfogadása, választás a védelem, a harc vagy a lemondás, a város feladása között. A javaslatok között szerepelt, hogy a kétkedők hagyják el a termet, míg mások a szociáldemokraták és a kommunisták közös fellépésére figyelmeztettek. Weltner Jakab szerint a város védelme nem a kíváncsi határozat elfogadásán, hanem a munkáság valószínű jelentkezésén múlik. A kérdés lényege: vajon megkapja-e Böhm a fegyveres

zászlóaljakat vagy sem. Mindez szerinte a következő nap reggelén dől el. Az V. kerületi munkástanács elnöke, Schröder Ferenc véleménye szerint, ugyan sokan jelentkeznek, de kevesen mennek a frontra, és azok sem szívesen. Meg kellene mondani, mennyi a tartaléka a fővárosnak. Jobb lenne, vélekedett a munkásság hangulatát jól ismerő felszólaló, ha a kormányzótanács bevezetné a sorozást, és az alkalmasokat kötelezné a bevonulásra.

Néhány felszólalás után Haubrich József pár szavas pattogó mondatban közölte, egy, a frontot elhagyó, Budapest felé tartó zászlóaljat lefegyvereztetett, mivel azok csak Budapesten védenék a proletárdiktatúrát. Ő már mozgósított 14 munkászászlóaljat: Fegyverkezni és nem fecsegni – jelölte meg a feladatot. Javaslatát el is fogadták. A kormányzótanács, a központi munkástanács tagjai május 3-án menjenek az üzemekbe, a kaszárnyákba, és szólítsanak fel minden harcolni képes embert Budapest, az ország védelmére.

A munkástanács ülésén elhangzott egy rendkívül disszonáns, elkésé-
rítő, komoly veszélyeket hordozó felszólalás. Surek János szerelő, aktív KMP-tag, szavaival „a vigyorgó” fővárosi burzsoázia ellen Szent Bertalan-éjszakára hajazó vérengzés végrehajtását ajánlotta. Mielőtt a gyárak munkásságát fegyverbe szólítanánk a következő nap reggelén, a szó valóságos értelmében az éjszaka folyamán, a hajnali órákban ki kell irtani a burzsoáziát, „... mire ide ér az antant, itt ne találjon mást, csak burzsoá hullahegyeket és egy elszánt munkásosztályt. Annyi burzsoát sem szabad életben hagyni, hogy kormányt lehessen belőlük alakítani”. Előbb végezni kell velük, mégpedig szervezetten, azután jöhet a front. Az antantnak ultimátumot kell küldeni, és valamennyi túszt ki kell végezni.

E felszólalás alatt az elnöklő Ágoston Péter gyakran használta a cse-
ngőt, a rendre utasítást, és nyugalomra intette a felháborodott felszólalókat. A küldöttek méltóságát, fegyelmezettségét is jelezte, hogy Sureket nem pofozták ki a teremből. A *Népszava* május 4-én, belső vezércikkben ítélte el a fölösleges erőszakoskodást, a huligánerkölcsöt szajkózó felszólalást.

Nem véletlen, hogy Kun Béla május 2-i zárszavában csak erre az egy felszólalásra reflektált, külön méltatva és elfogadásra ajánlva Haubrich fentebb említett javaslatát. Sureknek annyit mondott, hogy gyáva ember az, aki 1919 májusában is a saját országában keresi az ellenséget. Ter-

mészetesen a diktatúrának vannak belső ellenségei, de most (!) a külső veszedelmesebb, hisz fegyverei vannak. Elutasította a túsokra vonatkozó kegyetlen kijelentést, aki tömeggyilkolást akar, az lemond a hatalomról. Budapestet – mondta – a Tiszánál kell megvédeni, noha vannak olyanok, akik csak Budapesten akarják, és csakis saját burzsoáziájával szemben. Ez defetista vélemény, a fővárosban nem folyhat egy csepp vér sem. A kormányzótanács nem vonhatja ki magát a kényszer hatása alól, amikor nem éppen ideális, az elvekkel ellenkező, bel- vagy külpolitikai döntéseket kénytelen elfogadni. Harcot és egységet hirdetett.

A kormányzótanács este tíz órakor folytatta tanácskozását, ahol Haubrich megismételte a munkástanácsban elmondottakat, kiegészítve azzal, hogy a népbiztosok személyesen menjenek az üzemekbe, kaszárnyákba. Mindezt elfogadták, és Kun javaslatára döntöttek teljhatalommal felruházott politikai biztosok kiküldéséről a dunántúli megyékbe. A kormányülés éjjel három órakor fejeződött be.

Május 3-án a reggeli órákban a népbiztosok a gyárakba, kaszárnyákba vonultak, és rögtönzött beszédeikben – Bokányi, Garbai, Guth, Kun, Künfi, Landler, Rónai, Vágó – egységesen, a határozatokat teljesítve, a munkásságot a hadseregbe való belépésre, a katonai fegyelemnek eleget téve Budapest védelmére mozgósították.

A *Vörös Ujság* szerkesztőségi cikke⁵⁸ a Vörös Hadsereg szégyenteljes katonai vereségének okát a magyar proletariátus áldozatkészségének, politikai öntudatának hiányában jelölte meg, amelynek gyökere az évtizedek óta folytatott, csupán filléres „eredményeket” felmutató szakszervezetek tevékenységében rejlik. Kérdezhetnénk, milyen egység lehetséges ott, mintegy Kun előző napi felszólítását is megkerülve, ahol ilyen válságos körülmények között a valóságos ellenállás egyetlen bázisát – a szakszervezeteket – ócsárolja a frázisokat pufogtató kommunista lap. Mindezt csak tetézte, hogy az antant országaiban nincs realitása a forradalomnak, és a magyarországi proletariátus egy ideig nem számíthat az orosz testvérek támogatására sem, csak saját erejére, elszántságára. A magyar proletariátus bűnös könnyelműséget követ el – szól a figyelmeztetés –, ha elfelejti, hogy a hatalom ára a vér és az önfeláldozó küzdelem. A cikk valójában nyíltan beismerte az európai forradalmak

⁵⁸ *Vörös Ujság*, 1919. május 2. Szocializmus vagy kapitalizmus?

elmaradását, és újabb vért, áldozatot követelt az egyébként elmarasztalt munkásságtól a hatalom és nem annyira az ország védelme érdekében.

Ezzel szemben frázisokat mellőző cikkben méltatta a szervezett munkásság áldozatvállalását a vasasok lapjában⁵⁹ a szerző. Reménykedik, hogy a nekibuzdulásnak, a lelkes áldozatvállalásnak meglesz az eredménye.

„De bármilyen történjék is, annyi bizonyos, hogy senki a világon nem fogja elmondhatni, a magyarországi szervezett munkásságról, a szakszervezetek neveltjei, hogy nem volt öntudatos, hogy nem volt igazi, forradalmi érzületű... [A harcoló szaktársak pedig gondoljanak arra – folytatja –, hogy az idegen] betolakodó ezer és ezer régi kipróbált harcostársunktól... fosztott meg bennünket. Ózd, Miskolc, Nádassd, Diósgyőr, Szatmár, Arad, Nagyvárad stb. a megszállás igája alá kerültek, és lelkükben kénytelenek elrejtetni ama óhaját, hogy minél előbb egyesülhessenek megint velünk. Érettük is nekünk kell küzdenünk... Ha túlerő vagy egyéb kényszerítő körülmények lehetetlenné teszik győzelmünket is csak az ősi vár – a szervezet – lehet az, amely erőink együtt tartásának biztosítéka, amely védelmet nyújthat mindennel és mindenkiel szemben.”

Ez a szerkesztőségi cikk a fegyveres ellenállás félreérthetetlen vállalását és minden gondját összefoglalta.

A kormányzótanács április végére kialakult, kilátástalannak ítélt válságos helyzetéről különféle hírek, értesülések, vélemények foglalkoztatták a közvéleményt. A kormányzótanács távozásáról szóló híradások nemcsak tájékoztatásról, tudatos rémhírterjesztésről, a hatalommal szemben álló politikai körök várva várt óhajának kifejezéséről szóltak, hanem a politikai megoldás, a kiút keresését is jelezték. A kormányzótanács összetételének megváltoztatása, a kormányzati hatalomváltás módozatának, formájának mérlegelése, latolgatása nem a kétségbeesés megnyilvánulása volt, és főleg nem gyávaságból, utólag kitalált árulásból fakadt, hanem a súlyos, kritikus helyzet elemzéséből következett. A döntéshozók jól tudták, hogy a kormányzótanács további fennmaradása a román haderő későbbi magatartásától függ. A kormányzótanács tagjai, a kiutat kereső szakszervezeti vezetők és más felelős személyiségek április 30-án, május 1-jén nem ismerhették a román támadás további folytatásának leállításáról szóló párizsi döntést, és valamennyien az intervenció

⁵⁹ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. május 9. Feszülő izmokkal...

intenzív folytatására számítottak. A fejvesztettséget a Vörös Hadsereg egyes felbomlott osztagainak Abonyig, Ceglédig tartó megfutamodása is jelezte, ám május 2-ra kiderült, hogy nem került sor a román csapatok tiszai átkelésére. A főváros ellen irányuló katonai támadás, ostrom, a megszállás veszélye pillanatnyilag elhárult, és a kormányzótanács az eredeti, változatlan összetételben fennmaradt, és erőteljesen megindult a szétzilálódott, meggyengült hadsereg talpra állítása, az önvédelmi harc folytatása, annak minden oldalú előkészítése.

Ugyanakkor a kormányzótanácsnak az április második felében még fennálló diplomáciai kapcsolattartása vékonyka szálai május elejére gyakorlatilag elszakadtak, és teljessé vált nemzetközi elszigetelődése. A kormányzótanács átalakítása, a szélsőséges népbiztosok eltávolítása nemcsak külpolitikai megfontolásból lett volna fontos, hanem és mindenekelőtt a belpolitikában teremthetett volna kedvezőbb feltételeket a mérsékelt kormányzásnak. A kormányzótanács mérsékelt tagjai ezekben a válságos napokban úgy értelmezték, hogy a március 21-i megoldás főleg a kedvezőtlenre fordult nemzetközi körülmények és a katonai túlerő miatt nem vezetett sikerre, és az egy hónappal korábbi nemzet-társadalmi reménykedés elhalványult, bizonytalanná vált, és nőtt a hatalommal szemben állók táborra. A mérsékelték az önkéntes távozás, a hatalomátadás nehéz pillanatainak felvállalását ajánlották. Ezzel szemben a kormányzótanács zömmel kommunista vezetői továbbra is ragaszkodtak a diktatúra változatlan fenntartásához, és nem ismerték fel az elszigetelődésből származó elkerülhetetlen következményeket, elszalasztva egy kedvezőbb, a teljes összeomlás nélküli átmenet megteremtésének pillanatát.

A kormányzótanács válságos helyzetét tovább mélyítették az e napokban lezajlott rendkívül kedvezőtlen események, amelyek nehezítették az önvédelmi harc előkészületeit. Közülük elsőnek említendő a közvélemény elől elhallgatott komáromi „kaland”.⁶⁰ Győrben meglehetősen éles ideológiai és politikai nézeteltérés volt szociáldemokraták és kommunisták között. Áprilisban a direktórium összetétele is megválto-

⁶⁰ Kovács György: A Komárom megyei dolgozók harca a proletárhatalomért. 1918–1919. Tatabánya, 1968; Dezsényi Miklós: Komárom, Esztergom a Magyar Tanácsköztársaság honvédó háborújában. In: A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban, 74–100.

zott. A munkásság körében népszerű városi szociáldemokrata párttitkár, Wajdits Béla, Pogány Imre ügyvéd és tanár felesége, valamint Szabó József szociáldemokrata pártvezetőségi tag – akik az első hetekben a várost irányították – lemondtak megbízatásukról, és kevésbé ismert kommunisták kerültek előtérbe, akik szívesen hivatkoztak Szamuely április 20-i népgyűlési beszédére.⁶¹ A megváltozott összetételű direktórium elhatározta, hogy május elsején fegyveres harccal a cseh megszállóktól visszafoglalja Komárom városát, és a városban kikiáltják a proletárdiktatúrát. A munkástanács intézőbizottságát e döntésről nem tájékoztatták.

Az akció lebonyolítására forradalmi bizottságot állítottak fel, a heves természetű, kalandra is hajlamos szocialista meggyőződésű Mayer Lajos gépészmérnök vezetése alatt. Ezt a döntést a környező városok és községek munkástanácsai, direktóriumai elfogadták, és megkezdték az előkészületeket. Különösen a Győri Vagon- és Ágyúgyár munkásainak egy része vállalta a részvételt, de az ácsi, tatai, tatabányai, szőnyi, újkomáromi munkások is csatlakoztak. Kapcsolatba léptek a komáromi munkásság megbízottjaival, akik a cseh legionáriusok semleges magatartására kaptak ígéretet. A Hadügyi Népbiztosság külpolitikai okokból ellenezte a szervezett katonai akció elindítását, de ami a demarkációs vonalon túl történik, az a proletariátus forradalmi cselekedetének minősül. Ezt az állásfoglalást Szántó népbiztos nem ellenezte, jöllehet a katonai fellépést elutasította. (A kommunista, vagongyári fényezőmunkás, Nagy István a városi direktórium nevében tájékoztatta az akcióról Szántó Bélát és Pogány Józsefet, akik nem adtak egyértelmű választ, és a döntést a győri munkásságra bízták, más szóval a helyi vezetőkre.) A győri hadtestparancsnokság a tervet katonailag megvalósíthatatlannak tartotta, és végrehajtását határozottan elutasította. Ennek ellenére a vagongyári munkásokat felfegyverezték, noha szenvedélyes vita folyt a gyárban, a laktanyában az akció elindításáról, és többen a leállítását követelték. Ám a támadás végrehajtását irányító forradalmi tanács elren-

⁶¹ *Testvériség*, 1919. április 23. Az egyesült párt győri szervezete lapjának részletes beszámolója a burzsoázia elleni kíméletlen harc szükségességét említette. Szamuely az idegenek, különösen a románok elleni fegyveres ellenállásra buzdított. Az ideológiai, politikai ellentétekre utal, hogy a vasasszakszervezet győri szervezetének vezetősége kezdeményezi „Nagy István kizárását a csoport egységét megbontó bolsevista agitáció miatt”. PIL 672. f. 68. ő. e. 1919. április 8–11. A szakszervezeti központ konkrétumot kért.

delte annak elindítását május 1-jén este 10 órára. Kun Béla meglehetősen későn, telefonon parancsolta meg a visszafoglalási akció teljes leállítását, ám e felszólításnak, fenyegetésnek a helyi vezetők már nem tudtak eleget tenni. Komárom visszafoglalásának műveletében több száz, akár az ezres létszámot is meghaladó győri, újkomáromi és környékbeli munkás, katoná és katonailag kiképzetlen fiatal tanonc vett részt. A kezdeti sikerek után a létszámban, tűzerőben megerősített cseh helyőrség az éjszaka folyamán visszaverte a támadó magyar csapatokat és munkásokat. Az elesettek számát nehéz megállapítani, egy korabeli tudósítás szerint 117 holttestet azonosítottak, köztük katonákat, munkásokat. 15 vagongyári munkás is az áldozatok között volt.⁶² (Az akció értelmi szerzője, Mayer Lajos többedmagával életét vesztette.) Az elszánt helytállást felmutató, de átgondolatlan kísérlet, kalandorság nemcsak fájdalmat, gyászt, elkeseredést okozott, hanem jogos felháborodást keltett elsősorban a helyi direktóriumok vezetői ellen. A győri munkástanács május 3-i szenvedélyes vitája után a direktóriumot leváltották. A város irányítását átmenetileg a Wajdits vezette 3 tagú bizottság vette át. Ez a testület is csak egy hétig működött, miután az akció felelőseinek kiderítése falakba ütközött. A munkástanács említett ülésén egy felszólaló szerint a szálak Győrön túlra vezetnek. A munkáshatalom győri és környéki bázisa megingott.

Míg a *Népszava* feltűnően hallgatott a komáromi elkapkodott kísérletről, ezzel ellentétben részletes tudósításokat jelentetett meg a *bécsi magyar követség elleni, május 2-i támadásról* és kirablásáról.⁶³ Nem véletlen, hogy a Bécsben tanyát ütő különböző ellenforradalmi csoportok, szerveződések a Tiszántúl elvesztése utáni válságos napokban aktivizálódtak. A Bethlen István vezette Antibolsevista Komité (ABC) április 12-én ala-

⁶² *Testvériség*, 1919. május 10.; *Győri Hírlap*, 1919. május 4., 6., 11. Egyes feldolgozások szerint az elesettek száma 290 volt, köztük 28 cseh egyenruhát viselt.

⁶³ *Népszava*, 1919. május 4., 6., 8., 9.; *Vörös Ujság*, 1919. május 9. A bécsi bankgassei Magyar Ház kirablását, a 133 nap történetével foglalkozó különböző értéket képviselő feldolgozás, köztük nem kevés bulvárszintű, érinti vagy éppen önálló kiadványban tárgyalja. Nagy tudományos igénnyel, hatalmas levéltári anyagra támaszkodva tárgyalja a botrányos ügyet Gábor Sándorné: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság* című monográfiájában, 259–272.; Steiner, Herbert: *Ausztria és a Magyar Tanácsköztársaság*. In: *A Tanácsköztársaság 50. évfordulója*, 273–275. Számos adatot közöl az akciót közelről ismerő, hivatásos tiszti füzete: Kerecseny János: *A vörös 140 millió....* Stádium, Budapest, 1941.

kult meg Bécsben. A magyar követségen már korábban is alkalmazott, a Tanácsköztársaság által átvett hivatalnokok jelentős része az 1918 előtti politikai berendezkedés meggyőződéses híve volt. A diplomáciában tapasztalt, állásában továbbra is megmaradt követségi titkár, Hajós Jenő Bécsben kapcsolatba lépett a Batthyány Tivadar, Pallavicini György és mások körül szerveződő, a Tanácsköztársaság felszámolását előkészítő társasággal. A követség tisztviselőinek szűk körében kiderült, hogy április közepén két bőröndben jelentős mennyiségű pénz érkezett a Magyar Házba. A kormányzótanács a két ország közötti kereskedelmi szerződésekben foglalt áruk finanszírozása mellett a 150 millió koronát és kisebb mennyiségű más valutát gépek, berendezések, nyersanyag, élelmiszer, gyógyszerek és be nem vallottan fegyverek beszerzésére kívánta fordítani, közvetlen készpénzfizetéssel. (Banki átutalással az osztrák bankok bármilyen Magyarországról érkező összeget lefoglaltak volna. Hivatalosan az osztrák kormány fegyvert nem adhatott el a Tanácsköztársaságnak. Böhm ez irányú áprilisi tárgyalásai nem hoztak eredményt, noha az antant felszólítására a csehek vásárolhattak fegyvert Ausztriától a magyarok elleni háborújukhoz.) Hajós Jenő, és az akcióba bevont néhány társa a követ lakosztályába való betörés részletes kidolgozása után, kapcsolatba lépett az ausztriai koalíciós kormány pénzügyminiszterével, J. A. Schumpeterrel és a jelentős hatalommal rendelkező bécsi rendőrfőkapitánnyal, J. Schöberrel, akik jelentős segítséget nyújtottak az akció lebonyolításához. A rablótámadók kihasználták, hogy Bölgár Elek követ és Fenyő Andor, a gazdasági ügyek felelőse éppen Budapesten tartózkodott, és május 2-án a déli órákban érkeztek volna vissza Bécsbe. A diplomaták holmiját azonban a királyhidai határon, az osztrák pénzügyminiszter utasítására átvizsgálták, így akadályozva útjuk folytatását. Eközben a követség épületét az ott lézengő magyar tisztekből verbuvált 10-15 tagú csoport, a posztoló osztrák rendőrség szeme láttára, megszállta, majd elfoglalta, és az egyik hivatalnokot letartóztatta. Az esti órákban érkező magyar diplomatákat szintén letartóztatták, és háromjukat egy kolostorba szállították. Hajós Jenő a hatalmas mennyiségű pénzt tartalmazó két bőrönddel Déry Frigyes kereskedelmi tanácsos műgyűjtő lakására távozott. Onnan néhány óra elteltével az immár csak 135 millió korona és más valuta a magát Hajós előtt, „az antant által elismert kor-

mánynak nevezett”, grófokból álló, különböző csoportra tagolt társaság kezébe került. Az urak méltán pezsgőzhettek a bécsi Sacherben.

A botrányos ügy néhány napra az osztrák, majd az európai sajtó címlapjára került. A külügyi népbiztos Kun Béla dörgedelmes jegyzékben tiltakozott Ottó Bauer szociáldemokrata osztrák külügyminiszternél, és azonnali vizsgálatot követelt. Az akcióban részt vevők közül többeket az osztrák rendőrség letartóztatott, ám néhány napos fogva tartás után őket futni hagyta. A magyar diplomatákat hamarosan „megtalálták”, és folytatták diplomáciai tevékenységüket, ám az elrabolt pénz nagy része nem került vissza. Az itthoni szerveződő ellenforradalmi csoportok prominensei is elégedetten dörzsölhették tenyerüket, és jót mulattak a tanácskormány újabb kudarcán. A bőröndök őrzése sem volt biztonságos, és a pénz felhasználása is különböző nehézségekbe ütközött. Az ellenforradalmi erők az égből pottyant adományt nemcsak szervezkedésük finanszírozására használták fel, hanem bizonyíthatták, hogy a tanácskormány magyar pénzzel támogatja más országok forradalmi mozgalmait.

A május 1-jei elszánt, a felháborító igazságtalansággal határozottan szembeforduló, keserűséget kifejező, de végkimenetelében átgondolatlan komáromi akció fiaskója, a bécsi követség május 2-i kirablásának blamáza csak tovább nehezítette a népbiztosok aggasztó helyzetét.

Fegyveres összeecsapások

Megtorlások; összeesküvések felgöngyölítése

Május elején néhány vidéki városban, több településen – a Vörös Hadsereg veresége, visszavonulása nyomán – fegyveres lázadások robbantak ki. A leverésüket követő megtorlások, kegyetlenkedések a diktatúra egész kormányzati rendszerének kritikus helyzetét tovább bonyolították.

A visszavonuló Vörös Hadsereg egyes megtépázott csapatait a szolnoki hídfőnél, a közúti hídon, a fegyvert ragadó magyar csendőrök tüze „fogadta”, és csak tovább tizedelte. Egy tisztekből, csendőrökből, katonákból álló csapat, különösebb ellenállás nélkül, bevonult a direktórium által elhagyott városba. E fegyveres szerveződés, amely élvezte a város vagyonosabb polgárságának, a volt hivatalnoki karnak, egyes szabad-

foglalkozású egyéneknek a támogatását, átvette a város irányítását.⁶⁴ Az újdonsült vezetők nemcsak a diktatúra által fogva tartottakat, túszoikat szabadították ki, hanem őrizetbe vették a helyőrségben tartózkodó, a fehér csapatokhoz nem csatlakozó vöröskatonákat, és több munkást, polgári foglalkozású személyt is. A megyeházán megkezdtek egy Fehér Gárda szervezését, és a jelentkező vagy belépésre kényszerített 750 főt felfegyverezték, akiknek az Abony felé visszavonuló vörös csapatokat kellett volna elfogniuk május 2-án. E számításba azonban hiba csúszott, mert Vörös Hadsereg parancsnoksága a visszavonulást leállította, és megindult a vörös csapatok ellentámadása. A Fehér Gárda ellen fegyveresen léptek fel a MÁV-műhely, -fűtőház szervezett munkásai. Május 3-án egész napos tűzharc folyt a gépfegyverrel, sőt még ágyúval is felfegyverzett Fehér Gárda és a vöröskatonák között. A belvárosban házról házra folyt fegyveres harc, számos áldozatot követelve mindkét oldalról. A tudósítások, a jelentések a fegyvert, muníciót rejtegető Österreicher- és Scheftsik-ház körüli súlyos harcokról szóltak. Az előbbi, a fűszer-nagykereskedőt helyben kivégezték. Több, a Tiszántúlra igyekvő fehér ellenforradalmárt útközben lőttek agyon. Estére a harcok elcsendesedtek, és elkövetkezett a felelősségre vonás, a megtorlás.

Váry Albert adatai alapján a szolnoki áldozatok száma 34 fő. Böhm Vilmos könyvében – Váry névsora alapján – 32 halotról tesz említést, akik a csatatereken veszítették életüket, de ő is összemossa a tűzharcban elesettek számát a kivégzettekével, jöllehet Szamuely ténykedését brutálisnak tartotta. Az áldozatok valamennyien golyó által veszítették életüket. Számításom szerint a szolnoki városi tűzharcban, menekülés közben, a csendőrlaktanyában, utcán vagy lakásban 13 személyt lőttek agyon. Május 4-én Szamuely vésztörvényszékének ítélete alapján 21 embert a katolikus temetőben végeztek ki, köztük egy 16 éves tanulót. Az áldozatok foglalkozását pontosan megállapítani nem lehet, de több mint egyharmaduk katonatiszt volt, és esetükben statáriális körülmények között a lázadást halállal büntetik, de ugyanezt alkalmazták egyes fegyvert ragadó polgár esetében is. A vézbíróság nem kegyelmezett a törvényszéki bírának, a közigazgatási hivatalnokoknak, ügyvédeknek,

⁶⁴ Dr. Kele József: *Vörösök Szolnokon és a Jászságban*. Szolnok, 1927; Cseh Géza: *Vörös- és fehérterror Szolnokon*. *Rubicon*, 2011/2; Váry Albert: I. m. 130–134.; MMTVD 6/A. 415–418.

banki tisztviselőnek. Négy iparos, kereskedő életét is erőszakkal oltották ki. Személyes bosszúból is történt kivégzés. Ugyanakkor a helyi szociáldemokrata vezető Darvasi Ferencnek több személyt sikerült kimerítenie a terroristák karmaiból. A fegyveres összetűzésekben, harcokban elesett vöröskatonák számáról megbízható adatok nincsenek, de a Szamuely által irányított vézbíróság Szolnokon és környékén – dezertálás, önkényeskedés miatt – legalább 15 vöröskatonát végeztetett ki. E napokban a románok elől visszavonuló egyik gyalogoszázad parancsnoka Poroszlón, gyávasággal vádolta a katonáit. Az ott tartózkodó Lukács György és Sárói Szabó Tibor dandárparancsnok tizedelést rendelt el. Hét (valójában hat) katonát, a századparancsnok kijelölése alapján, a temetőben agyonlőttek.⁶⁵

A szolnoki eseményekhez kapcsolódóan május elején Abonyban, Cegléden 4–7 kivégzés volt; míg a Jászság több településén májusban, önkényeskedés (egy tengerészközlegény Jászkarajenőn két katolikus lelkészt gyűlöletből lőtt agyon), bosszú, rendszerellenes kijelentés okán történtek kivégzések. Hatvanban május 4-én a Cserny vezette különítmény keveredett tűzharcba a városba érkezett iglói géppuskásokkal, akik hamarosan megadták magukat. Az önkényeskedések következtében a géppuskásokhoz nem tartozó öt személy vesztette életét. Gyöngyösön két egyént ellenforradalmi tevékenység miatt elrettentő módon végeztek ki, noha a rögtönítélő bíróság hat személyt ítélt halálra. A Tápió patak vidékén, május elején tűzharc folyt csendőrök és vöröskatonák között. Többeket megöltek. A megerősített vörös csapatok a lázadókat ártalmatlanná tették, két csendőrt és két földművest kivégeztek. A fegyveres összetűzések áterjedtek a Dunántúlra. Devecserben szervezett, fegyveres zendülés robbant ki. Leverésére Veszprémből, Pápáról jelentős haderőt rendeltek ki. Megtorlásul a Szamuely László vezette vézbíróság több személyt kivégeztetett. Fegyveres tűzharc volt Körmenten, Nagykanizsán, Muraszombaton, Tamásiban, Zala megye több községében.

⁶⁵ Lukács György népbiztosnak a poroszlói tizedelésben játszott szerepéről lásd: Mesterházi Miklós: Szörnyalaktani vizsgálódások (Lukács György, 1919. május 1.). *Élet és Irodalom*, 2016. április 15. Lukács e népbiztosi ténykedéséről rendkívül alapos tanulmányt jelentetett meg Lengyel András: A „tizedeltető”. Lukács György. *Forrás*, 2017/1. 75–92.

ben, Nován ellenforradalmi csoportot lepleztek le, és 20-25 személyt a fővárosi Vörös Őrség parancsnokságára szállítottak.⁶⁶ Tűzharcban, a brutálisan végrehajtott kivégzések következtében a településeken több mint 20 személy vesztette életét. Májusban a még megmaradt országban a tűzharcban elesettek, a bosszúból, verekedésből elkövetett emberölések, a véstörvényszékek halálos ítéletei nyomán végrehajtott kivégzések száma, összességében 110-120-ra tehető. A fővárosban néhány szokásos, nem politikai bűncselekmény elkövetése miatt ítéleztek. (Az erőszakos halálesetek száma minden bizonnyal magasabb volt.)

A terrorista különítmények további működésének meggátolása érdekében a kormányzótanács május 6-i, LXXXIV. sz. rendelete a terrorcsapatokat feloszlatta, részben a hadsereg-főparancsnokság, a Vörös Őrség, a Belügyi Népbiztosság Nyomozó Osztálya alá rendelte. A kormányzótanács május 10-i ülésén⁶⁷ Böhm hosszasan elemezte a terrorcsapatok garázdálkodásait, és követelte a tettesek megbüntetését. Weltner, cáfolva Kun azon állítását, hogy a terrorcsapatok már a frontra mentek, megjegyezte, hogy a terrorcsapat még mindig a Teréz körüti épületben tanyázik. (Csernyék főhadiszállása a Batthyány-palotában volt.) Hozzátette, hogy egész ténykedésük és a kormányzattal szembeni kihívó viselkedésük csak az ellenforradalmat erősíti. Szántó és Vágó egyetértettek a felelősségre vonással is, de megjegyezték, hogy a csapatok immár Böhm alá vannak rendelve, vagyis viselje ő a felelősséget. Vágó egyben kijelentette, hogy a feloszlátott különítményből 40-50 megbízható vas- és famunkást a politikai nyomozó osztályban tartanak vissza. Szamuely vészbíróságáról nem esett szó.⁶⁸ A megígért felelősségre vonásról sem volt tájékoztatás, hisz a vizsgálatokat felfüggesztették. A terrorcsapatok jelentősebb

része más formában és felügyelet alatt újjáalakult, illetve megcsappant létszámban őrszolgálatot teljesített.

A Tanácsköztársaság ellen fellépő szervezkedések, megmozdulások terjedése és gyakorisága kapcsolódott a politikai ellenforradalmi centrumok kialakulásához. A fentebb már említett bécsi központ mellett megalkult május 5-én, Aradon a gr. Károlyi Gyula vezette ellenforradalmi kormány, amely bohózatra emlékeztető módon hamarosan Szegedre „költözött”. Átalakulása után szorosabb kapcsolat alakult ki a bécsiek és a szegediek között. A francia parancsnokság alatt működő város az ellenforradalmi szerveződések politikai és katonai centrumává vált. Ez az összeműködés különösen a dunántúli megmozdulások előkészítésében, irányításában játszott fontos szerepet.

Áprilisban, májusban csendőr- és katonatisztek, magasabb beosztású állami hivatalnokok, rendőrségi vezetők titkos összejöveteleiken a tanácskormányzat felváltásának, megdöntésének lehetőségeiről folytattak eszmecserét. A szálak a Hadügyi Népbiztosságon magas pozícióban levő, az antant megbízottjaival, az összekötő iroda vezetőjeként hivatalos kapcsolatot tartó vezérkari tiszthez, Dormándy Géza alezredeshez vezettek, aki a megbízatást még a Károlyi-kormányzat idején kapta. A háború utolsó éveiben a Hadügyminisztérium elnöki osztályán dolgozott.⁶⁹

E népesebb, kiterjedtebb társaság annyiban hasonlított az áprilisban felszámolt Stenczel-Nikolényi-csoportéhoz, hogy a szerveződésben is elsősorban katonatisztek, majd rendőrtisztek, nyomozók, magasabb beosztású posta- és vasúti alkalmazottak, földbirtokosok, magas hivatalokra vágyakozó tisztviselők szövögették terveiket a román bevonulásra időzítve. Dormándy több tiszte a volt Hadügyből is beszervezett. Az összeesküvők néhány munkásszervezettel is igyekeztek kapcsolatot teremteni, egyeseket megvesztegetni. Ez hiábavaló kísérlet volt. Az április 25-ére tervezett puccs végrehajtását sikerült elhárítani, Dormándyt ekkor őrizetbe vették, és a szervezkedés további irányítása Horváth Győző századosra hárult. A nyomozás május elejére befejeződött, az összees-

⁶⁹ Az ekkoriban a Franyó Zoltán által szerkesztett *Pesti Futár* 1919. május 16-i, 561. száma Dormándyt mint a császári militarizmus kegyetlen vezérkari tisztjét mutatja be, aki a háború első időszakában a péterváradai erőd réme volt. A *Pester Lloyd*-nak írta a harctéri helyzetről szóló kommentárjait.

küvést nyilvánosságra hozták.⁷⁰ (Dormándy érdekében Freeman korvettkapitány járt el a legmagasabb helyen, akit a Park Szanatóriumban kezeltek és őriztek.)

A nyomozók munkáját megkönnyítette, hogy május 2-án egy nagyobb társaság az előkelő Ritz Szálló éttermében önfeláldozó mulatozott, ünnepelve a kormány bukását és a várható román megszállást. A nőtázók, dárídózók; tiszti uniformisban parádézók előre ittak a medve bőrére. A magabiztos összeesküvők gyermekesen hibákat követtek el, és egyikük lakásán 5 főt tartóztattak le. Vallomásaik alapján az őrizetbe vettek száma gyorsan növekedett. Kiderült, hogy május 1-jén, illetve május 3-án, amikor a román csapatok várhatóan a városba érkeznek, bizonyos csapatokkal megszállják a város fontosabb stratégiai pontjait, a kormányt letartóztatják, és Dormándy parancsnoksága alatt katonai diktatúra létesül. Tervezték Lovász Márton miniszterelnökségét is. Dormándy papírjai között részletes kimutatást találtak a főváros lakatnyáiban állomásozó haderőről. Az összeesküvés egyértelműen a kormányzat erőszakos megdöntéséről szólt. A nyomozó hatóságok ezekben a napokban több volt hivatásos tisztet vettek őrizetbe.

A hadseregszervezés felgyorsulása

Az önvédelmi háború és a romló gazdaság kezelése

A kormányzótanács nem éppen irigylésre méltó körülmények között folytatta vagy kezdte meg átfogó munkáját az intervenciók erői visszaverése, az önvédelmi háború kiterjesztése, a hadsereg megerősítése érdekében. A májusi hónap heteiben mind gyakrabban foglalkozott a tanácsrendszer működésének problémáival, a romló közélettel, általában a gazdaság helyzetével. A május 2-i munkástanácsi határozat értelmében, a munkások mozgósítása a kormányzótanács, az egységessé vált hadsereg-főparancsnokság, a teljhatalommal felruházott budapesti katonai parancsnok-népbiztos Haubrich rendeletei, parancsai alapján a hadműveleti területtel nyilvánított fővárosban kezdődött meg. Elsősorban

⁷⁰ *Népszava*, 1919. május 10. Leleplezett ellenforradalmi összeesküvés Budapesten. *Vörös Ujság*, 1919. május 10. Két megghiúsult ellenforradalmi puccs Budapesten; MMTVD 6/A. 457–460.

a katonaviselt, kiképzett 18–45 éves munkások vonultak be, míg a kiképzetleneket nyilvántartásba vették, és hamarosan rendszeres kiképzésben részesültek. Felszólították a munkástanácsok azon tagjait, akik frontszolgálatra jelentkeztek, vállalásuk teljesítésére. A hadkötelesek nyilvántartásba vétele szinte valamennyi szakmában, az üzemekben, a munkahelyen, a hivatalokban a szakszervezetek fegyelmet tartó irányításával, közreműködésével történt. Az általános sorozást ugyan nem mondták ki; de a jelentkezés elől nem volt ajánlatos kitérni; míg a proletárok számára a védkötelezettséget június elsejétől – CIX. sz. rendelet – általánossá tették. A hadiszolgálatra alkalmas munkanélküliek vagy elbocsátottak bevonultak; mert elesetek volna a munkanélküli-segélytől. A Hadügyi Népbiztoság május elején szigorú parancsban kötelezte, alhadnagytól alezredesig, a hivatásos tiszteket és altiszteket, hogy ruházattal és teljes felszereléssel azonnali hadiszolgálatra jelentkezzenek beosztásuk megállapítása végett.

A kormányrendelet szerint minden bevonuló munkás nemcsak a szolgálat után járó zsoldot, hanem a teljes munkabérét is megkapja (heti 250–400 korona). Ezt az összeget a bevonuló házastársa vagy családja a munkahelyén, szakszervezeti igazolás felmutatása mellett, vehette fel rendszeresen. A hadba vonult munkás családja egyéb kedvezményekben is részesült. E rendelkezést haladéktalanul kiterjesztették a bevonult tisztekre és altisztekre is. Haubrich parancsban tiltotta meg általában a lakásrekvirálást.

A határozott és egyértelmű rendeletek és intézkedések gyors és látványos eredményt hoztak. Rövid időn belül megszerveződtek a munkászászlóaljok, és folyamatosan haladt a Vörös Hadsereg veszteségeinek pótlása a bevonulók számának növelésével. A kormányzótanács május 8-i ülésén Szántó Béla jelentette, hogy 19. zászlóalj már a frontra ment, míg 26 zászlóalj felkészítése napokon belül befejeződik. 40. tüzérségi üteg felállításáról is gondoskodtak. Tíz nappal később Szántó Béla büszkén jelenthette, hogy a hadsereg létszáma megkétszereződött, harci értéke, fegyelme megszilárdult, felszerelése, fegyverzete sokat javult, noha a hadsereg anyagellátása, élelmezése óriási erőfeszítést igényelt.

A kormányzótanács, a szocialista párt vezetősége közös kiáltványt intézett Magyarország dolgozó népéhez,⁷¹ amelyben fegyveres harcba

⁷¹ *Népszava*, 1919. május 20.

hívta a megmaradt országrész munkásságát, földműves szegénységét a proletárhatalom megvédésére; az elcsátolt területek visszaszerzésére. Felszólította a megszállt területek munkásságát különféle akciók szervezésére, a földalatti szervezkedés, az ellenállás minden eszközének alkalmazására. A kiáltvány a Tanácsköztársaság önvédelmi háborúját a nemzetközi osztályharc fegyveres küzdelmének tekintette. A dokumentumot ugyan a dolgozó népek címezték, ám a munkásság minden egyes tagját szintén kötelezte a fegyveres harcban való részvételre. A falusi agrárnépesség részvétele leszűkült a földnélküliekre, a földmunkásságra; a 100 holdon aluli birtokosokra nem számítottak a harcban. Ugyanakkor a régi rend hivatalnokai, tisztviselői vörös századokba tömörülhettek mint szellemi munkások. Az igencsak nem proletár származású tisztek, altisztek fejvesztés terhe mellett kötelesek voltak haladéktalanul hadba állni. A kiáltvány még csak utalást sem tett a hazaszeretetre, az egész lakossággal, netán a némmel való összefogásra. A kiáltvány ideológiai kérdésekben járatos, egyben sematikus felfogású szerzői, szerkesztői; még egy, a néphez szóló, mozgósítást elősegítő felhívásban sem kísérelték meg az osztályszemlélet, a nemzetköziség eszméjét összekapcsolni a demokratikus patriotizmussal. Ezzel a felfogással szinte elzárták a hazafias gondolkodású társadalmi csoportok önkéntes részvételét az önvédelmi háborúban!

A Dunántúl munkásságához szóló, tartalmában hasonló felhívást fogadott el a fővárosi munkástanács 80-as intézőbizottsága, kérve a főváros élélmezésének segítségét:

A kiáltványban a hazához, a szülőföldhöz való ragaszkodás elhallgatása; a patriotizmus figyelmen kívül hagyása aligha növelte az önként jelentkezéseket. A hadba vonultak számának gyors növekedése a fegyelmet ismerő szakmai szervezetekben valósult meg. A jelentős politikai szervezőmunka mellett és főleg a kormányzat erélyes és határozott intézkedéseinek nyomán a Vörös Hadsereg létszáma május végén meghaladta 150 000 főt, és fegyelmének helyreállítása, harckészségének fokozása tette lehetővé nagy eredményeket hozó, sikeres hadműveleteit az északi fronton. (A Vörös Hadsereg harcainak, emlékezetes északi hadműveleteinek áttekintése e vizsgálódásnak nem lehet feladata.)

A kormányzótanács gazdasági bizottsága és javaslataik alapján a kormányzótanács májusi ülésein hosszasan tárgyalta a hadseregszerve-

zésről szóló rendeletek gazdasági vonatkozásait. Varga Jenő javaslatára rögzítették a zsold- és a munkabér kifizetésének rendjét, érintve a kisiparban foglalkoztatottak, a menekültek, a munkanélküliek segélyének folyósítását. Így például a bevonuló munkanélküli a korábbi segélyt is megkapta. Ha nem vonult be, és katonai szolgálatra alkalmas volt, elesett a segélytől is. A kifizetendő munkabér alapja a bérkategóriák szerinti utolsó heti illetmény. Ezek a szükséges rendelkezések jelentősen megterhelték a költségvetés kiadásait. Ezért nem volt véletlen, hogy tárgyaltak a volt minisztériumi tisztviselők létszámának csökkentéséről. Varga Jenő már több mint 50 személyt rendelkezési állományba helyezett. Székely Béla közölte, hogy több száz tisztviselővel képtelen együtt dolgozni, de 25 éves embert nem lehet nyugdíjazni, mert azonnal ellenforradalmár lesz. Rónai is közölte, hogy az igazságügyből bírák, ügyészek igen jelentékeny részét kénytelenek lesznek elbocsátani. A gazdasági bizottság nem tudott előterjesztést elkészíteni a köztisztviselők, a tanítók, tanárok bérrendezéséről.

A gazdasági bizottság május eleji ülésein nem csak a hadsereg finanszírozási kérdései szerepeltek. Előtérbe került a takarékoság, a gazdaságosság kérdése, a romló pénzügyi helyzet elemzése. Székely népbiztos kijelentette, hogy a szocializálás vonatkozásában rengeteg rossz döntést hoztak, például manikűrüzletet is államosítottak. „Nem lehet minden szocializált üzemre ráfizetni.” (Ezért nem kell minden kisüzemet, kisipart szocializálni! – kiálthatta Weltner a május 17-i kormányülésen.) Székely népbiztos jelentős áremelések bevezetését ajánlotta. Véleményéhez azonnal csatlakozott Varga Jenő, javasolva a villamos- és színházjegyek, a tüzelő, a papír, az újságok árának feltűnés nélküli felemelését. Hamarosan intézkedések történtek – Bokányi egyértelmű támogatásával – a lakbéremelésről. Ez utóbbi intézkedés a fővárosi munkástanácsban váltott ki heves ellenállást.

A kormányzótanács május 10-i tanácskozásán élénk, néhol szenvedélyes vita, eszmecsere folyt a gazdaságosság, a pénzügyi helyzet, az egyre kevesebb termék elosztásáról, a termelés, a munkafegyelem kérdéseiről. Lengyel Gyula drámai képet rajzolt a pénzügyi helyzetről. A rendkívül magasra emelt bérek miatt naponta óriási pénzmennyiség áramlik ki a bankból, de vissza nem kerül, ennek következtében hatalmasra duzzad a bankjegyforgalom. Elkerülhetetlen az árak szervezett emelése, a ter-

Kun Béla ezekkel az árutermelésre emlékeztető érvelésekkel határozottan szembefordult. Szerinte „a pénzrendszert ad abszurdum kell vinni, és át kell térni a közvetlen cserére”: Legyen közvetlen árucsera a városok és a falvak, a szocialista ipari termelés és a szocializált mező gazdaság között, akármilyen primitív formában is. Szerinte a kiskereskedelemtől a forgalmat el kell venni, és nem véletlen, hogy határozottan ellenezte a kiskereskedelem újbóli megindítását. Weltner és Erdélyi Kunnak a termékcsere-re vonatkozó javaslatát lehetetlenségnek tartotta, míg Varga Jenő – Kun megnyugtatóására – monopolisztikus joggal felruházandó, valamennyi termékre kiterjesztendő árügyűjtő telepre bízna a termékcsere lebonyolítását, helyesebben a termékek (élelmiszerek) begyűjtését, mivel a helyi direktóriumok erre alkalmatlanok. Kun Varga Jenő javaslatának bevezetését a legsürgősebb feladatok közé sorolta. Ezzel is összefüggött, hogy a megyék, a nagyobb városok élére kormányzótanácsai biztost (gyakorlatilag teljhatalommal felruházva) nevezték ki, miközben a Dunántúlt hadműveleti területté nyilvánították. A főváros munkástanácsa, intézőbizottsága május közepén, valamint a hónap utolsó napjaiban több alkalommal tárgyalta a főváros élelmezésének egyre súlyosbodó helyzetét.⁷²

General: a small, slender, slightly curved, slender, smooth, blackish-brown, with a slightly lighter, brownish-yellow, dorsal line, and a slightly lighter, brownish-yellow, ventral line.

Kun Béla mind a munkástanács, mind a 80-as bizottság ülésén felszólalt, és kizárólag a politikai összefüggéseket boncolgatta. Kemény hangú első beszédében az élelmiszerek beszerzését proletár módon, diktatórikus eszközökkel (rekvirálások, falvakra kivetett alig teljesíthető sarcolások, majd az állatállomány bizonyos százalékának beszolgáltatása) vélte megoldhatónak. Elutasította, hogy a beszerzést a munkásszövetkezetek útján valósítsák meg. Szerinté a munkásszövetkezetek (korábban az Erdélyi irányította ÁFOSZ) betöltötték szerepüket, hisz a kapitalizmus idején, inkább a munkásarisztokráciának kedveztek – irányította támadásait a szociáldemokraták ellen a pártkongresszus előtti napokban. A diktatúra viszonyai között a létező munkásszövetkezeteket, akárcsak a Hangyát, érvelt tovább, államosítani kell, a kényszerszövetkezés árán is. Ezáltal létrejönne a termékelosztási hálózat.

Erdélyi védelmébe vette a szervezetek tevékenységét, leszögezve, hogy a szervezetek hálózata biztosította a kereskedelem valamilyen működését. Felvilágosította a résztvevőket arról, hogy az árak növekedése és a javak elosztása között szerves az összefüggés. Ennek megbontásával még ezt a rendkívül gyenge közelítést is veszélyeztetnék. Önmagában a főváros alkalmatlan az élelmiszerek beszerzésére. Sürgette a vöröskatonák ellátási igazolványaival kapcsolatos tömeges visszaélés kivizsgálását. A hadsereg ellátásának biztosítását változatlanul elsődlegesnek tartotta.

A tanácskozáson elfogadott határozat javasolta Budapest tehermentesítését, a lakosság számának 50 000 fővel való csökkentését. Elfogadták a kényszerszövetkezt, az elosztás körzetesítését, a közös étkezdék felállítását. Budapest és környéke közigazgatási egységének megteremtését időszerűnek tartották.

Kun Béla a hosszas vitát lezáró, összefoglaló beszédében már a fogyasztási szövetkezetek érdemeit méltatta, és a kényszerszövetkeztetését adott viszonyok között szükséges rossznak tekintette. Azonban kijelentette: tűrhetetlen, hogy egyesek az éhségből fegyvert kovácsolnak a diktatúra ellen, és hátba támadják a munkásság egységét. Ez a megjegyzése félreérthetetlenül egyes szakszervezeti vezetők kritikájára és tanácskozásaikra vonatkozott.

Kun támadásaira Weltner Jakab reflektált. Egyetértett Kunnal, hogy el kell ítélni azokat, akik az egység megbontását akarják. „Ez szól azoriban úgy jobbra, mint balra” – jelentette ki ellenmondást nem tűrve. A diktatúra nem jelent terrort a munkások ellen, és lehetnek olyan meggyőződéses szocialisták, akik szerint a lassúbb haladás a szocializmus szempontjából „többet ér annál a tempónál, amelyet sokan kiabálással és terrorral akarnak kieszközölni”. Bizonyos dolgokban a Tanácsköztársaság radikálisabb, mint az orosz. A hatalom – szolt összefoglaló értékelése – jogosan fosztotta meg az uralkodó osztályokat földtől, gyártól, banktól, háztól. Ez nem valamiféle szentimentális rimánkodás, de „szentimentalizmus és vérengzés között óriási űr tátong”. A szocialistáknak kötelességük fellépni az ok nélküli durvaságok ellen. Fontos és elengedhetetlen a vívmányok védelme bárkivel szemben, de gazságokat nem kell megismételni, utánozni. Munkafegyelmet az üzemekben, kevesebb kiabálást, több munkát, mert a fronton aratott győzelem nem sokat ér, ha nem sikerül a gazdasági életet megszervezni. Nem frázisok kellenek; nem kiabálás, terror, hanem dolgozni, dolgozni. Weltner, mintha Garami miniszteri kiáltó szavait idézte volna, kiváltva a jelenlévők egyetértő tapsát és éljenzését.

E nagy hatású, jogos, időszerű elemzés és javaslat találkozott a kormányzótanács gazdasági kérdésekkel foglalkozó tagjainak a gazdaság irányítását felülvizsgálni szándékozó kezdeményezésével. A szakszervezetek vezetőinek a termelés előmozdítására vonatkozó indítványai mintha meghallgatásra találtak volna az antanttámadás átmeneti leállí-

tásának májusi napjaiban. Kun Béla az egyik kormányülésen központi gazdasági tanács felállítását javasolta, amelyben a gazdasági népbiztosok mellett részt vennének a munkástanácsok, a szakszervezetek, a fogyasztási szövetkezetek megbízottai.⁷³ A kormányzótanács május 17-én részleteiben is megtárgyalta a népgazdasági tanács felállításáról szóló rendeletet, amelynek ötven tagú választmányában a Szaktanács, a szakszervezetek képviselőit a gazdasággal, az elosztással kapcsolatos kérdésekben véleményezési, javaslattevő jog illeti meg.

A rendelet bármennyire is szerény jogokat biztosított a szakszervezeteknek, beleszólást jelenthetett a tanácsok kizárólagos, állami mindenhatóságával szemben. A kormányzótanács és a rendelet megalkotói felismerték és közvetlenül érzékelték a munkásságnak a diktatúra intézkedéseivel szembeni növekvő elégedetlenségét, egy részének a hatalom iránti elbizonytalanodását, amelynek okai nemcsak az egyre romló közellátásra vonatkoztak (Erdélyi Mór május közepén közölte, hogy már a munkásoknak sem tudnak elegendő húst, zsírt biztosítani), hanem a szakszervezetek szerepének, jelentőségének kommunista lebecsülése, autonóm jogainak, önállóságának háttérbe szorítása. A szakszervezetekről szóló, hetek óta folytatott vita május közepén politikai jelentőségűvé vált.

A szociáldemokraták a szakszervezetek védelmében

A Forradalmi Kormányzótanács fennállása során kihirdetett 130 törvényjellegű rendeletből csupán egy, a május 20-án közzétett XCVII. számú említi első ízben a Szaktanácsot és a szakszervezeteket. A kormányzótanács e rendeletével, a munkástanácsok mellett választott munkásterületet emelt be az állami életbe. Március 21. óta két hónap telt el, míg a kormányzótanács erre a lépésre elszánta magát, jöllehet a Szaktanács, a szakszervezetek az első perctől a munkáshatalom mögé sorakoztak fel.⁷⁴ A *Szakszervezeti Értesítő* áprilisi száma (a kiadvány ekkor a hónap

⁷³ FKT 387–396., 423.

⁷⁴ A szakszervezetek Tanácsköztársaság alatti tevékenységét Kende János több értékes tanulmányban elemezte: *Szakszervezeti vita a Tanácsköztársaságban*. In: *A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban*. Táncsics Kiadó, Budapest, 1970, 28–40.; *A szakszerve-*

első szombatján jelent meg) lelkesen üdvözölte a békés átmenetet, a szocializálásról elfogadott rendeleteket. A gyökeresen megváltozott viszonyokban a legfontosabb feladat a termelés folyamatának biztosítása – alapította meg –, hisz mindenből kifogytak; közszükségleti cikkek helyett ágyúkat, löszért gyártottak, házak, utak helyett lövészárkokat építettek. A munkásságnak kell az országot talpra állítani. A szakszervezetek a termelés megszervezésében, a munkafegyelem biztosításában döntő szerepet játszanak a szocializált üzemekben – összegezte az „egyesült” párt reggeli lapja, megjegyezve, hogy a szakszervezeteknek nemcsak meg kell maradniuk, hanem jobban és szélesebb arányban kell kiépülniük. Az új rendszer legfőbb bázisa és az ellenforradalommal folytatott harc nélkülözhetetlen támasza: a szakszervezet.⁷⁵

A hetenként, kéthetenként megjelenő szakszervezeti lapok március 21-ét követően (a Vanczák János által szerkesztett *Vas- és Fémmunkások Lapja*, a Horovitz Gábor jegyezte *Famunkások Szaklapja*, a *Typographia*, az *Építőmunkás*, a *Könyvkötők Lapja* stb.) a szakszervezetek feladatát a szervezetlen tömegek felvilágosításában, nevelésében, az új állam tevékenységének segítésében, különösen a termelés fokozásának előmozdításában, a munkafegyelem betartásában, a fogyasztási javak igazságosabb elosztásában jelölték meg.⁷⁶

Jászai Samu, a Szaktanács tapasztalt, nagy tekintélyű vezető titkárának⁷⁷ március végén megjelent cikkében, a sokakat aggasztó szélsőséges nézeteket taglalta. Főleg a heves, tapasztalatlan fiatalok tagadják a szakszervezetek szükségességét – írta némi jóindulatú leegyszerűsítéssel. Különösen nekik szólóan, türelmesen magyarázta a szakszervezetek évtizedes harcának fontosabb eredményeit. A szakszervezetek, állította határozottan, „a legideálisabb társadalmi rend mellett sem nélkülözhetők, bár taktikájukat meg kell változtatniok”. Leszögezte, hogy a szervezetek szerepe a Tanácsköztársaság államában. *Párttörténeti Közlemények*, 1974/4.; A vasas szakszervezet a Tanácsköztársaság idején. In: *A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Vezetőségének története*. Budapest, 1990, 265–289.; Kun Béla és a szakszervezetek. Népszava Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1986, 151–217.

⁷⁵ Szakszervezeti Értesítő, 1919. április; Népszava, 1919. március 27.

⁷⁶ Kende János: Szakszervezeti vita a Tanácsköztársaságban, 29–30.; *Typographia*, 1919. április 4.

⁷⁷ Népszava, 1919. március 28. Jászai Samu: A szakszervezetek hivatása a kommunizált társadalomban.

zetek továbbra is megmaradnak a munkások autonóm érdekképviselői testületeinek, amelyek segítik a Tanácsköztársaságot abban, hogy „a szocializált üzemek fölött az ellenőrzést gyakorolják”. Javaslatokat tesznek a termelés irányítására, a folyamatos munkavégzésre. A munkások védelmét nem az osztályharc bevált és sok eredményt hozó eszközeivel folytatják; hanem végső soron a kormányzótanáccsal folytatott tárgyalásokkal és egyeztetésekkel.

Ezt a kívánatos egyeztetést azonban megnehezítheti – így a folytatás –, hogy egyesek; és különösen a mozgalomba újonnan érkező, a szakszervezeti fegyelmet és annak működési elveit nem ismerő vagy éppen azt elutasító hangoskodók kaotikus állapotokat teremtenek. Néhányan összeállnak, bizottságot alapítanak, és kikiáltják magukat vezetésnek. A proletárdiktatúra nem jelentheti a demokrácia eltörlését – állapítja meg ismételtén. A nagy szakszervezeteket csak a képviselői rendszer alapján lehet működtetni. Jászai szerint a szakszervezetek működéséhez meg kell őrizni a bevált szervezeti kereteket és teljes függetlenségüket. „A munkások szervezetei az új társadalomban is elsőrendű érdekképviselők, és szükségük van arra, hogy a társadalommal szemben önrendelkező joggal bírjanak.” Jászai már a diktatúra első napjaiban felismerte a szakszervezetek háttérbe szorításáról vagy éppen szükségtelenségéről szóló és felerősödő, felelőtlen hangulatok veszélyességét. A szakszervezetekből, a fővárosi munkástanácsból 1919. januárjában kizárt, majd visszavett kommunisták sem felejtették el a decemberi, januári eseményeket, és a formális pártegyesülés ellenére igyekeztek fellépni elsősorban a kerületi munkástanácsokban a szakszervezetek, főleg egyes vezetők ellen. Nem véletlen, hogy a *Vörös Újság* cikkei és híradásai alig tettek említést a szakszervezetekről, de annál többet a tanácsokról, a különféle bizottságokról, amelyek az új állami és társadalmi rend működőképes szervei. Új struktúrát a régi, elavultak helyébe! – vélekedtek. Ilyen körülmények között – Jászai elvi jelentőségű eszmefuttatása alapján – ülésezett a szakszervezeti választmány, a szövetségek elnökei, titkárai az Újvárosháza tanácstermében április elsején, és határozott a szakszervezetek új feladatairól.

A tanácskozáson Jászai előadása és több felszólaló véleménye alapján minden kétséget kizáróan a szakszervezetek további nélkülözhetetlen fennmaradásáról döntöttek, és minden, ezzel ellentétes véleményt hatá-

rozottan elutasítottak. Az elfogadott határozat, melyet kisebb késésekkel valamennyi szakmai lap közölt, kimondta:⁷⁸

– Amíg a Forradalmi Kormányzótanács nem állapítja meg a béreket, a kollektív szerződések érvényben maradnak. (Erre április második felében került sor.)

– A szakszervezetek lehetőségükhöz mérten vegyenek részt a szocializálásban, és ügyeljenek a folyamatos termelés biztosítására, a sokoldalú képzés, nevelés megőrzésére.

– A szakszervezetek az új politikai, gazdasági helyzetben lemondanak sztrájkok, bojkottok szervezéséről.

– A szövetségek, önálló helyi szervezetek eddigi önrendelkezésüket a továbbiakban, a közgyűléseket is beleértve, megőrzik. A választott vezetőségek az új választásokig a helyükön maradnak. (Ez utóbbi kimondat a *Vörös Ujság* közleményéből kimaradt.)

– A szakszervezeti fegyelem következetesen fenntartandó. A szervezettel szembeforduló, fegyelmet nem ismerő tagok eltávolítandók.

A vasasszakszervezet központi vezetősége körlevélben szólította fel a helyi csoportokat, hogy „a beállott politikai változás után is tartsák távol a politikát a csoportoktól, kerüljenek mindenféle pártviszályt, és mindennemű egyéni és önkényes akciótól a csoport tagjai tartózkodjanak”. A vezetőség egyetért a párttitkársággal, hogy az egyes csoportok által kezdeményezett helyiségrekvirálásokat akadályozzák meg.⁷⁹

A szaktanácsban tevékenykedő Király Albert az április 3-i események előtt állapította meg, hogy a proletárdiktatúra ugyan csökkentette a szakszervezetek politikai jelentőségét, de a gazdaságban döntő szerepük legyen. Király külön említette, hogy a szakszervezetek pillanatnyilag az új politikai hatalom katonai erejét is megtestesítik, annál is inkább, mivel a hadseregszervezés elképzelhetetlen a szakszervezeti keretek nélkül. (Ezt az összefüggést több szakszervezeti lap is hangsúlyozta.) A szerző e napokban a szakszervezetet az állam egyik végrehajtó szervének is

tekintette, így mellőzéséről, felosztatásáról, megszüntetéséről nem lehet szó.⁸⁰

Az április 3-i zendülés előtt megírt és a *Vörös Ujság* másnapi számában megjelent Révai-cikk⁸¹ burkolt szakszervezet-ellenessége, kíméletlen hangvétele és türelmetlensége nemcsak a szociáldemokrata, szakszervezeti vezetők háttérbe szorítását, netán eltávolítását célozta, hanem az egyes nem proletár osztályokkal, társadalmi csoportokkal való leszámolást is megpendítette. Az egyoldalú elemzésre nagy számban érkeztek egyetértő válaszok a szerkesztőséghez.

Az elméleti kérdéseket ultraszektás szellemben feszegető cikk íróját különösen nyomasztotta, hogy különböző polgári foglalkozású egyének, csoportok (papok, tőzsdeügynökök, trafikosok, kiskereskedők) – egyszóval a „kispolgári csőcselék” – ajánlják fel közreműködésüket a proletárállamnak. Révai válasza: „A forradalmi proletariátus lemond erről a részvételről.” Ezzel ellentétben Garbai Sándor valamennyi beszédében a polgárság tevékeny részvételére hívott fel. Révai ellentmondást nem tűrő hangon jelentette ki, hogy a polgári „mitläuferek” nem mocskolhatják be a pártot, hisz éppen ők voltak azok, akik korábban apró-cseprő reformista céljaikkal térítették el a proletártömegek egy részét történelmi feladatának teljesítésétől. Szerinte a forradalmat (utalás március 21-ére) csak a forradalmi proletariátus (értsd: a kommunista párt) csinálta. Ez a forradalom nem nézheti egyes emberek érdekeit. Ha jelenleg (1919. április) a termelésen kívül maradt egyének és osztályok érdekeit is figyelembe vennék, feláldoznák a proletariátus érdekeinek egy részét. Nem lehetnek filantróp szempontok, a forradalom érdekében céltudatosnak, kegyetlennek kell lenni. (A hozzászólók a cikkel egyetértettek vagy inkább még szélsőségesebb nézeteket vallottak. Például a burzsoá gyárigazgatók, üzemi vezetők legfeljebb segédmunkások lehetnek; másutt javasolták, hogy a polgári osztályok tagjai ne utazhassanak villamoson; Győrben döntöttek: éttermekbe, kávéházakba polgári osztályokhoz tartozók nem léphetnek be.)

⁷⁸ *Népszava*, 1919. április 3. A szakszervezetekre szükség van; *Vörös Ujság*, 1919. április 4. A szerkesztőség a lap utolsó oldalán közölte a határozatot szakszervezeti ügyek rovatban.

⁷⁹ PIL 672. f. 68. ó. e. A Központi Szövetség vezetősége április 8–11. között tartott ülésének jkv.-e.

⁸⁰ *Népszava*, 1919. április 2. Király Albert: A szakszervezetek a kommunista társadalomban

⁸¹ *Vörös Ujság*, 1919. április 4. Révai József: Tiszta proletárpolitikát. In: *Révai József: Ifjúkori írások*. 84–86. A cikk reflexióira: uo. 216–221.

Révai cikke nem foglalkozott a mozgalomba éppen csak bekapcsolódott különféle társadalmi csoportok szerepvállalásával. Ez nem volt véletlen, hisz éppen a hangoskodó elemek a kerületi és egyéb önhatalmú „bizottságokban” hirdettek újabb, harmadik „forradalmat”, bocsátkoztak kalandor vállalkozásokba.

Az április 3-i események bebizonyították, hogy a kormányzótanács nem számíthat kétes értékű bizottságokra, mesterségesen felállított önzagató „tanácsokra” vagy éppen az újonnan létesített „szakszervezetekre”. Az új rendszer fő bázisa az évtizedes harcokban kialakult szakszervezetek lehetnek. Ennek tudatában léptek fel a szakszervezetek a szélsőséges megnyilvánulásokkal szemben.

A Szaktanács is észlelte a gomba módra elszaporodott szervezetek felbukkanását; hisz már az ószeresek, a lánckereskedők, ügyvédek is szakszervezetet alapítottak, és a valóságtól teljesen elrugaszkodott, képtelen követelésekkel bombázták a szakszervezeti központokat. A Szaktanács nem kifogásolja a szervezkedést – szól az enyhe figyelmeztetés –, de valamilyen rendet kell vágni a tévelygők és konjunktúralovagok között.⁸² A szervezeteket alapítók vagy a régi szervezetekbe betódulók követeléseikkel, utópisztikus ígéreteikkel, hangzatos kritikájukkal főleg a 3-4 hete belépett fiatalok, szakképzetlen munkavállalók körében értek el sikereket. Ezeknek az egy-két hónapos „új elvtársaknak” nem volt valóságos ismeretük a szervezett munkásságról, hisz gyárat, kohókat, üzemet legfeljebb kívülről láttak. Túlzó, egyoldalú, radikális kiszólásaik, a világforradalomról, a kommunisztikus társadalmi viszonyok gyors megteremtéséről szóló frázisaik nélkülözték a megfontoltságot, a józan ész elemeit. Ezért – szól a feladatokat is meghatározó felszólítás – a szakszervezeti vezetőknek, a régi, viharezzett tagoknak fel kell lépniük a konjunktúrát képviselő szervezetek és az állást, pénzt szerző személyek ellen, akik tevékenységükkel csak kompromittálják a szervezett munkásságot és az elért eredményeket.

E kedvezőtlen jelenségek meggátolása, visszaverése érdekében a Szaktanács a szervezett munkásság nevében követelte, hogy mind a párt-, mind a szakszervezeti mozgalomban „csak régi, kipróbált elvtársak tölthessék be a tiszteletbeli állásokat”. Az új tagok a konkrét apró

munkában szerezzenek gyakorlatot. Nem kívánatos – jegyzi meg az állásfoglalás –, hogy az újonnan alakuló, főleg polgári szerveződések is igényt tartanak segélyekre, melyeknek alapjait a régi szakszervezetek rakták le. A Szaktanács ezért kimondja, hogy új szervezetek csak hat hónapi kifogástalan működés után ismerhetők el. Vagyis csak ez után tartozhatnak a Szaktanács kötelékébe a jogokkal és a kötelességekkel egyetemben.

Ez az áprilisi állásfoglalás visszautasította a szakszervezeti vezetőket, a tagságot érintő, a mozgalomba újonnan érkezők egyoldalú bírálatait, sértő megjegyzéseit, és egyben kemény feltételeket állított vezető tisztségek betöltésére. Az állásfoglalás halvány utalást tett a szakszervezetek és a párt viszonyára is. A párt- és szakszervezetek sajátos összefonódásának főbb okai a dualizmus kor egyesülési törvényeire nyúlnak vissza. Hivatalosan csak parlamenti pártok alapíthattak szervezeteket, egyesületeket, míg szakmai szervezetek a Belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályok szerint működhettek. A szakszervezeti tagság egyben párttagság is volt, jöllehet nem minden párttag volt szakszervezeti tag. Mindebből következett, hogy több szakszervezeti vezető a pártvezetőségnek is tagja volt. A két szervezet elkerülhetetlen és eredményes összefonódása ugyanakkor több ellentmondáshoz vezetett, és mind aktuálisabbá vált szétválasztásuk. E különféle okokból fakadó törekvések többek közt a háború miatt nem valósulhattak meg. A kommunista párt 1918. novemberi megalakulásától kezdve, a bolsevik párt gyakorlatára építve, zárt, vezető („élcsapat”) szervezet keretében gondolkodott, jöllehet eleinte elutasította a szakszervezetek egységének megbontására irányuló ultraszélsőséges törekvéseket. Nem véletlen, hogy 1919. március 21. után a kommunista párt különböző politikai tapasztalatot szerzett, korszerűnek vélt észmékben, gondolkodásban jártas politikusai, ideológusai, publicistái egyöntetűen a szakszervezetek – ennek a munkástársadalom szövetébe mély gyökeret eresztett struktúra – szerepének, befolyásának visszaszorítását tartották szükségesnek. Ők a szakszervezetekben kimondatlanul a tanácsok riválisát látták, amelyeknek kisstíliú, korlátolt gondolkodású vezetői csak a céhek világára emlékeztető mozgalom irányítására képesek. Ez a vita elfajult, elmérgesedett, és aktuális veszélyeket hordozva, felszínre hozta a korábbi ellentéteket. A kormányzótanács a vita további elmélyülését kívánta visszafogni.

⁸² Szakszervezeti Értesítő, 1919. április. Szervezkedési ház.

Nem véletlen, hogy e kérdésekről alapos vita bontakozott ki a kormányzótanács április 12-i, 14-i tanácskozásán.⁸³ Ez a kérdés nem önálló napirendi pontként került terítékre, hanem az április 3-i események és a 7-i választások utórezgéseként, valamint a főváros új vezetésének küszöbönálló megalakulásának előkészületeként. Kun Béla ekkor javasolta, hogy a főváros háromtagú direktóriumába Ágoston, Dienes és egy vasas kerüljön. Ekkor, hirtelen Böhm közbeszólt: nem a javaslatot vitatta, hanem a munkásság, a szakszervezeti tagság erősödő elégedetlenségéről tájékoztatott. Egyes kerületekben a legértékesebb szakszervezeti emberek ellen fiatal, újonnan érkező erők valóságos lejárató hadjáratot folytatnak – szólt felháborodva –, amikor kevés felkészült, tapasztalt emberrel rendelkezik a diktatúra. Szükséges az ilyen renitens elemek elleni azonnal erélyes fellépés, amit a vasasok követelnek – emlékeztetett Böhm. A szakszervezeteknek és vezetőiknek védelmét ő kabinetkérdésként kezeli. Böhm szenvedélyes kifakadására Kun Béla azonnal visszaszólt. Álláspontja szerint a szakszervezeti hivatalnokokat fel kell használni, de csak azokat, akik a diktatúra álláspontján állnak. Ellentétben Böhmmel, a problémát nem tekinti kabinetkérdésnek, noha nem áll a diktatúra elvéresítése alapján, de elviesíteni sem kívánja. A megválasztott munkástanácsokkal új lehetőség nyílik a diktatúra erősítésére. „Nem vagyok hajlandó szakszervezeti emberek diktatúráját sem tűrni, nem engedem elviesíteni a diktatúrát sem.” Ekkor Rónai Zoltán közbeszólt, és konkrét, ténybeli adatokat kért. Kun erre megjegyezte, hogy az agrár- és a lakáskérdésben engedményeket tettek, és a lapok ügyében is erre készülnek. Elkeserítő, hogy szakszervezeti emberek egyes burzsoá személyeket védelmeznek, pedig a „lehető legerősebben [kell] elbánni a burzsoáziával”.

Landler, Kunnal ellentétben, az ultraszektások kilengéseit említette, akik kétségbe vonták, hogy a vasutasok egyáltalán szervezett munkások. Nem hagyta ki a VIII. kerületben, a szavazáskor történt visszasságok fellevenítését. „Az lesz a legrettenetesebb, ha a szervezett munkásság fogja bojkottálni vagy sabotálni a diktatúrát.” Böhm nem kívánta tovább mélyíteni a vitát, biztosította Kunt, hogy az egyesülési megállapodást

⁸³ FKT 272–298. A vitát ismerteti Kende János a *Kun Béla és a szakszervezetek* című kötetben, 182–187.

nem rúgják fel, de számos taktikainak vélt kérdésben szembekerülhetnek egymással. A munkássággal nem lehet taktikázni – szögezte le.

Bokányi elmarasztalta a szakszervezeti vezetőket, amiért távol tartják magukat a pártmozgalomtól, és felszólította őket a nagyobb részvételre. Alaptalanul jegyezte meg, hogy e vezetők nincsenek tisztában a szakszervezetek megváltozott feladataival. Ezt az észrevételét többen visszautasították, hisz a Szaktanács éppen e napokban foglalt állást a szakszervezetek új területeiről. Szántó Béla a tiltakozók ellenére, Bokányinál keményebben bírálta a szakszervezeti vezetőket az egységes pártszervezetek negligálása miatt. Ők – jegyezte meg – még kitartanak a régi kerületi pártkeretek mellett. Defenzív magatartásuk megszüntetése érdekében gyakoribb tanácskozást, eszmecsere-t javasolt. Lukács szerint a kerületekben tapasztalható forradalmi hangulatot még a szakszervezeti vezetők miatt sem szabad leszerelni, ellenkezőleg, készülni kell a várható vagy éppen a már megjelent ellenforradalom visszaverésére.

Kun összegző felszólalásában a pillanatot kedvezőnek tartotta a párt és a szakszervezetek szétválasztására, de nem értett egyet azzal, hogy ezek az emberek (a szakszervezetek választott vezetői) a politikai mozgalom élén maradjanak. Szerinte éppen ők, a szakszervezeti bürokrácia – jelentette ki teljesen megalapozatlanul – tették lehetetlenné a pártszervezeti működést. Ugyanakkor fontosnak és időszerűnek tartotta, hogy a szakmai munkába bevonják őket. Az április 12-i kormányülés kezdeményezte a szakszervezeti vezetők tanácskozásának sürgős összehívását.

Az április 14-i kormányülésen folytatódott a megkezdett vita. Ekkor kizárólag pártügyeket tárgyaltak, amelyen részt vettek a pártvezetőség tagjai. A tanácskozást Weltner Jakab kezdeményezte, akinek javaslatára a párt gazdálkodási, lapkiadási kérdéseinek részletes megtárgyalását is napirendre vették, míg Kun a párttal kapcsolatos politikai, szervezeti kérdésekre helyezte a hangsúlyt. Ürügyet erre Hirossik János megjegyzése szolgált, aki a leendő pártkongresszus küldöttei megválasztásának rendjét vetette fel. Kun élt a felkínált lehetőséggel, és körvonalazta az „egységes” párt elvi és szervezeti alapjait. Proletár pártpolitika – jelentette ki – kizárólag a proletárok által irányított párttal lehetséges, amelynek alakításában a marxista intellektuelek tanúságot tettek. (Ez utalás a *Vörös Újság* munkatársaira.) Az nem jelent veszélyt, ha a kispolgári hivatalnokok a tanácsokban dolgoznak, de a pártban nem lehet helyük. A pártba

beáramlottak tömegét kell a pártból eltávolítani. Nem lehet a párt nyitott, zárt pártra van szükség – szögezte le. Csak az üzemben dolgozó munkás ajánlására vehető fel értelmiségi vagy más foglalkozásbéli. Fel kell állítani a párttal együttérzők szervezetét – tagjelöltség! –, akik néhány vagy több hónapi tevékenység után vehetők fel „a kommunista pártba”. (Kun ekkor már kommunista párról beszélt.) Bokányi elszörnyülködött néhány új tag megjelenésén. Sürgős rostálást indítványozott.

Böhm a rostálást nem kifogásolta, de igazodott a szakszervezetek álláspontjához, amely a vezetőségi tisztség betöltését meghatározott tagsági időhöz kötötte, különösen vonatkozna ez az értelmiségiekre. Szántó a rostálást a szakszervezetekre bízta, mert ők tarták szélesre a beáramlás kapuját. Lehetnek olyan szakszervezetek, amelyek ellenforradalmivá válhatnak. Bokányi és Erdélyi elutasították Hirossiknak a párt és a szakszervezeti tagság szétválasztására, külön kezelésére vonatkozó javaslatát. Furcsa lenne, ha szakszervezeteket nem találnák politikailag megbízhatónak. Erdélyi elfogadta Böhmnek a szakszervezeti tagságra vonatkozó rostálási javaslatát, bár a szakszervezeti tagot továbbra is automatikusan pártagnak tekintette. Kunfi bizalmi állás betöltését szigorúan a mozgalomban eltöltött évekhez, kifejezésével a cenzushoz, köthette. (Ez konkrétan a fiatal érettségizettek, hivatalnokokra is vonatkozott.) Hozzátette, ha nem tapasztalna a párt és a szakszervezetek közötti feszült viszonyt, a szakszervezeti tagságot mindenkinek megadná, míg a párttagságot, ami egyben a hatalomban való részvételt is jelenti, kemény feltételekhez kötné. De az adott pillanat erre alkalmatlan – vélekedett Kunfi.

Szántó és Lukács a szakszervezetek megrostálását kívánták egyre határozottabban. (Nem volt nehéz felfedezni, hogy ez a vezetők ellen irányult.) A szakszervezeti mozgalmi gyakorlattal rendelkező Bajáki ezt a véleményt visszautasította. Arra utalt, hogy a megbízhatatlant, a munkanélkülit, még az ellenforradalmi beállítottságú munkást is fel kell venni átmenetileg a szakszervezetbe. Megjegyezte, hogy a vasasoknál bizalmi állás betöltése, megválasztása meghatározott fél- vagy többéves tagsági viszonyhoz van kötve. Rónai szerint a választójogtól megfosztottak nem lehetnek a párt tagjai. A párt az ipari munkásságra épüljön, és csak utánuk jöhetnek az értelmiségiek, a hivatalnokok, róluk a szervezet tagsága szavazzon. Kunfi véleményétől eltérően, nem értett egyet azzal,

hogy a vezetői tisztséget valamilyen cenzushoz kössék. A felszólalásokat összegző Landler egyértelműen leszögezte a párt kétkezi munkás jellegét; párttag csak szakszervezeti tag lehet, és elfogadta Böhm és Rónai javaslatait. Hirossiknak a párt és a szakszervezetek szétválasztására vonatkozó megismételt ajánlására, fejtegetésére egyszerűen nem reflektált, teljesen időszerűtlennek tartva azokat. A szakszervezetek ellen irányuló közvetlen támadást ekkor átmenetileg sikerült elhárítani.⁸⁴

A szakszervezeti vezetők korábbra – április 12-re (ez a kormányülés döntésének az időpontja!) – jelzett tanácskozására csak április 18-án, meglehetősen kedvezőtlen körülmények között került sor. A román támadás kezdetekor aligha lehetett számítani beható eszmecsere, vitára. Az értekezletnek inkább az egységet demonstráló üzenete volt. Jászai megnyitóbeszédében hivatkozott a Szaktanács április 2-i határozatának érvényességére, kiemelve és a kételkedőknek címézve, hogy a szakszervezetek a múltban politikával is foglalkozó harcos szervezetek voltak, és vezetőik tapasztalatait az új kormányzat sem nélkülözheti. Ugyanakkor a hatalmassá vált szakszervezeteknek alkalmazkodniuk kell a megváltozott viszonyokhoz.

Böhm az új helyzetre utalva megjegyezte, hogy a munkavállalás, a foglalkoztatás a szakszervezeti tagsághoz kötött, ezért nem véletlen, hogy munkáltatói, kisiparosi szakszervezetek is alakulnak. A békés átmenet mégis a szakszervezeteknek köszönhető, hisz az üzem irányítása, a termelés fenntartása nagyobb megrázkódtatások nélkül bonyolódott le. A megváltozott helyzetben a szakszervezeteknek egy területre, a gazdaság szervezésére és irányítására kell koncentrálniuk. Nagy hiba lenne, ha a szakszervezeti vezetők e munkában nem vennének részt. Böhm e beszédében nemcsak a beleszólásról, hanem az irányításról is szólt, ami természetesen nem a műszaki vezetésre, hanem a munkafegyelem biztosítására vonatkozott. Böhm világosan kifejezte, hogy a szakszervezetek állami, politikai vezetéssel ne foglalkozzanak, hanem az autonómia megőrzése, az érdekvédelem képviselése mellett a munkahelyen és or-

⁸⁴ FKT 291–296. Hirossik a *Vörös Ujság* április 26-i számában, MMTVD 6/A: 332–333. Révai fentebb említett írásának címét kölcsönvéve, „Tiszta proletárpolitikát” című cikkében megismételte a két szervezet szétválasztására vonatkozó javaslatát. A párt legyen az igazi forradalmi szervezet, és nem kell ragaszkodni a hagyományokhoz. Véleményét a szakszervezetek keményen elutasították.

szágosan a termelés, a munkafegyelem erősítése legyen a fő tevékenységük.

Böhm nem tett említést a szakszervezetek múltját lebecsülő kritikusokról. Helyette ecsetelte, hogy mennyire fontos a megsértett szakszervezeti vezetők munkája. Szántó Béla azonban ezúttal sem feledkezett meg elmaradhatatlan oldalvágásáról, szerinte: „október 31-e után a szakszervezeteknek nem lett volna szabad továbbra is politikai és gazdasági, hanem csak gazdasági szervezeteknek lenniük, és erejüket a kapitalizmus dezorganizációjára kellett volna fordítaniok... ez okozta a magyarországi munkásmozgalom kettéválását.” Böhmnek is ellentmondva kijelentette, hogy a szakszervezetek szerepe offenzív helyett defenzív volt. Ezért ő megérti egyes vezetők lehangoltságát, a korábbi ellentétekből fakadó elégedetlenséget és bizalmatlanságot, de meg kell érteni a szakszervezetek funkcióváltásából származó új helyzetet. A nézeteltérések tisztázására szólította fel a vitától elzárkózó, hallgatag szakszervezeti vezetőket. Nehezen érthető, hogy a két hadügyi népbiztos, immár a frontvonalról érkező jelentések birtokában, egy szóval sem említette a román támadást és a szakszervezetek feladatait.

Az állami centralizáció gyakorlatával egyre jobban megbarátkozó Király Albert ajánlotta, hogy a szakszervezetek működési elvei a tanácsrendszer szervezeti rendjéhez idomuljanak. A rokon szakmákat nagy központi egységekbe (szindikátusokba) kell összevonni, és érvényesíteni a kényszertársulást, egységesíteni a kötelező járulékfizetést. A segélyezés – említette ezúttal is – állami feladat. Király időszerűnek tartotta a szakszervezetek reorganizációját, más szóval új vezetők választását. Miután más felszólaló nem jelentkezett, Jászai az ülés berekesztését javasolta.⁸⁵ Ez a szakmai összefövetelre emlékeztető rendezvény az egységet kívánta demonstrálni. A formálisan tanácskozásnak minősített eligazítás nem hozott áttörést a Szaktanács, a szakszervezetek vezetőségei és a kormányzótanács feszült viszonyában.

A román intervenció heteiben a kormányzótanács nem kezdeményezte e vita folytatását, jól tudván, hogy a hadseregszervezés csak a szakszervezetek keretében valósítható meg. Egyes szakmai összefövetel-

⁸⁵ *Népszava*, 1919. április 19. Alcímbe: Munkafegyelmet csak a szakszervezetek teremthetnek; *Vörös Ujság*, 1919. április 20. A szakszervezetek új feladatai.

leken, gyűléseken a szakszervezeteket ért sértő, elmarasztaló megjegyzéseket, cikkeket határozottan visszautasították, különösen a hadseregtoborzás alkalmából. „Lehet-e, szabad-e ezekben a válságos időkben... ledegradálni a szakszervezeteket bérkifizető, lajstromozó, segélyutaló szervekké? Lehet-e szakszervezeteinket politikai tényezők gyanánt többé el nem ismerni?” – kérdezte Szakasits Árpád.⁸⁶ Oktalaniság tagadni a szakszervezetek politikai jelentőségét – állapítja meg –, annál is inkább, mert a szervezetek valamennyien és vezetőik harcos emberek voltak, és jelenleg is azok. Súlyos hiba volt a szocializálás pillanataiban nem gondolni a szakszervezetekre, a Vörös Hadsereg föllállítása is könnyebben ment volna. A munkáskérdéssel, a gazdaság irányításával a szakszervezeteknek kell foglalkozni a jövőben – ismétli meg a szakszervezeti vezetők véleményét. Elismeri, hogy a szervezetek belső életében szükség van reformokra, de azt ne az elmélet homályos szemüvegén vizsgálódó avatatlanok diktálják.

Preusz Mórnak, a nyomdászszakszervezet egyik vezetőjének hasonló véleménye volt. Csak a tudatlanok, a nyelvöltögetők, a hamis próféták becsülik le a szakszervezetek „apró” munkáját. Peidl Gyulával egyetértve, nélkülözhetetlennek tartotta a szakszervezeteknek az új állami életbe való bekapcsolódását. A munkássággal meg kell értetni, hogy csak a termelés növelése biztosíthatja a megélhetést. Célszerű lenne a termelés ellenőrzését a tapasztalt szakszervezetekre és nem az erőszakosan felállított tanácsokra bízni.⁸⁷

A szakszervezeti választmány május 2-i határozata, kiegészítve az egy hónappal korábbi állásfoglalását, leszögezte, hogy amíg nem rendeződnek egységesen a munkabérek, érvényben maradnak a kollektív szerződések, ugyanakkor nem alkalmazzák a régi harci eszközöket. A szervezetek megőrzik eddigi önrendelkezési jogukat. A szervezetekben a legszigorúbb fegyelem fenntartandó, és aki a Tanácsköztársaság ellen vét, az onnan eltávolítandó. A szakszervezetek feladata a termelés növekedésének előmozdítása és ellenőrzése.⁸⁸

⁸⁶ *Építőmunkás*, 1919. április 29. Szakasits Árpád: A szakszervezetek. A cikket a *Vörös Ujság* nem közölte.

⁸⁷ *Typographia*, 1919. május 1. A nyomdászok lapja ekkor ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját.

⁸⁸ *Szakszervezeti Értesítő*, 1919. május

A Szaktanácsnak ez az elvi határozata nemcsak az új feladatokat jelölte meg, hanem az elmélyülő vitát is mérsékelni szándékozott, félreértetlenné téve a szakszervezet politikai, hatalmi szerepének megőrzését.

A kommunista napilap szerkesztősége május elején felújította a szakszervezetek elleni támadást.⁸⁹ A közzétett írás fő mondanivalója, hogy az új rendben le kell számolni a szakszervezeti tradíciók iránti szentimentalizmussal, a kispolgári ideológia maradványaival. Tisztázni kell a szakszervezetek hatáskörét a tanácsrendszerben. Szervezeti működésük alapelveit a tanácsrendszerre kell építeni. Segélyezéssel a szakszervezet ne foglalkozzon, hisz ez az állam feladata. A kötelező járulék befizetését egységesíteni kell. A szakszervezetek segítsék elő a teljesítménybérezés bevezetését.

E véleményhez is kapcsolódva egyes hozzászólók a Szakszervezeti Tanács azonnali újjászervezését javasolták. Az új központi irányító testület kizárólag szakszervezeti ügyekkel foglalkozzon, és lépjen fel a szakmai sovínizmus ellen. A szociáldemokrata tradíciókat őrző és ápoló napilap is helyt adott a véleményeknek.⁹⁰ A mozgalomban hosszabb időt eltöltő szervezett munkás úgy vélte, hogy a munkásságnak még hosszú küzdelmet kell folytatnia a burzsoá társadalommal és a szakszervezetek szükségességét kétségbe vonó fiatalokkal. Meg kell értetni velük, hogy a jövő számára a megbízható elem a szervezett munkásság. A nagyobb eredmény reményében a munkásságot szakmai ágazatok szerint kell szervezni.

Május közepén a hadihelyzet viszonylagos csendjében, a Vörös Hadsereg sikeres harcainak heteiben a meghirdetett országos tanácskozások bevezetőjeként *kiújtuk a korábbi viták*. A párt- és tanácskongresszusra készülve a kormányzótanács időszerűnek vélte a szakszervezetek működésével kapcsolatos kérdések tisztázását. Ez időben a szakszervezetek vezetői a proletárdiktatúra torzulásainak megváltoztatásán fáradoztak, vagy éppen a zsákutcának tűnő helyzetből való kijutás esélyét latolgatták. Mindezt a szilárd társadalmi támogatottságra, egyfajta hatalmi helyzetre alapozva megtehették.

⁸⁹ Vörös Ujság, 1919. május 3. A szakszervezeti munka reorganizálása.

⁹⁰ Népszava, 1919. május 7. Dániel Mihály villamos-szerelő: A közel és távoli jövő tendói.

A párt- és tanácskongresszusra készülve Kun Béla öt előadást tartott. A május 11-én és 13-án elhangzott beszédei a pártról és a szakszervezetekről szóltak. Megállapította, hogy a két párt egyesülése óta gyakorlatilag egy párt sincs, noha a párttitkárság megkezdte működését, amely szervezési, agitációs, propagandatevékenységben merül ki. Egyértelművé tette, hogy nem európai szociáldemokrata, lényegében parlamenti típusú párt-ra, hanem a munkásszervezeteket és a proletárállamot irányító, bolsevik (több ízben az orosz gyakorlattal példalózott) típusú, élcsapat jellegű pártra van szükség. A szakszervezetek háború előtti munkájáról – több tiszteletkört téve, de az értékelést magának fenntartó magaslátról – nagy elismeréssel szólt. Egyben megállapította, hogy a múltban a szakszervezetek nem voltak közömbösek az osztályharcban, de a tőkével folytatott küzdelmet mérsékeltek, aminek következtében vérszegény volt a párttevékenység. A proletárdiktatúrában a szakszervezeteknek már nem kell politikai tevékenységet folytatni, ám a termelés irányításában, ellenőrzésében a szakszervezetek kimagasló szerepet töltenek be.

A szakszervezetek gazdasági szerepéről a negyedik, május 19-i előadásában szólt. Megismételte a Szaktanács elvi álláspontját, de gondosan elhallgatta az autonómiát, az érdekvédelmet, az új politikai szerepvállalást. A munkástanácsi rendszerben a gazdaság töretlen, centralizációs irányításában a szakszervezet mint a termelés egyik organizátora főleg a munkaerő elosztásával, a munkafegyelem szigorú érvényesítésével foglalkozik. Nem feledkezett meg a burzsoá szakemberek ellenőrzéséről, bár a magyar helyzet nem olyan súlyos, mint az orosz – ismételte meg ez alkalommal is. Nagy diadallal jelentette ki, hogy Magyarországnak megvan az a jó szerencséje, hogy sikerült elkerülni a földosztást, és a nagyüzemi termeléssel lehet biztosítani a városi proletariátus élelmi-szer-ellátását, és így nem kell „külön-külön egyénenként összegyűjteni a parasztoktól”. Ajánlotta a termelőszövetkezetek központi irányításának megszervezését. A kisparaszti gazdaságokat – tette hozzá – a fennálló osztályviszonyok mellett erőszakosan megszüntetni ugyan nem lehet, de közvetett úton, például az elosztás közbeiktatásával (ipari termékeket a szövetkezetiek kapnak) lehetséges. Elvárható, hogy a munkásság anyagi ellátásában a szakszervezetek is részt vállaljanak. (A viták során a szakszervezetek mérvadó körei erre a megjegyzésre nem reflektáltak.)

Szükséges és elkerülhetetlen a párt és a szakszervezetek szétválasztása, a korábbi összefonódás megszüntetése, ismételte meg Hirossik korábbi javaslatát. Míg a pártnak tiszta szocialista, kommunista pártnak kell lennie, a szakszervezetekbe óriási a betódulás, és a belépők között nem válogathatnak, pillanatnyilag azok a megélhetést szolgáló szervezetek. A két szervezet szétválását nagyobb megrázkódtatások nélkül kell megoldani, de szakítani kell meggyökeresedett ideológiákkal. Ebből a megállapításból már következett a támadás a vezetők ellen. Nem szabad összetéveszteni a szakszervezeti bürokráciát a szakszervezetekkel. Egyértelműen kijelentette, hogy a régi szakszervezeti vezetők és az új ideológiával felvértezett, pártszervezetben dolgozó fiatalok között ellentét és bizonyos rivalizálás van. Kun védelmébe vette fiatal fiait, amiért a szakszervezeti emberek feleslegesen bántják őket. Ez a civakodás rátelepszik a munkástanácsokra is. Zárszóként megismételte a két szervezet elodázhatatlan szétválasztását, annál is inkább, mert a szakszervezetek, szerinte, egyre inkább állami intézménnyé fognak válni, míg a pártszervezetek „csupán [kizárólag? – V. L.] a proletariátus avantgarde-jának, elitjének szervezetei lehetnek”.

A záró, ötödik előadásában a pártegység kérdésével foglalkozott. Ennek egyik elvi alapja a II. Internacionálé szociáldemokráciájától való visszavonhatatlan elhatárolódás, beleértve az Otto Bauer-féle irányzatot is. Bár a proletárdiktatúra a kistulajdonosokat nem kívánja a finánciók sorsára juttatni, de a pártban nincs helyük a magántulajdon, az osztály-együttműködés híveinek. A pártban lehetnek véleménykülönbségek, taktikai eltérések – jegyezte meg –, de mindez nem vezethet pártszakadáshoz. A legfontosabb elvi alap a kérlelhetetlen szembenállás a burzsoá társadalommal és restaurációs kísérleteivel. Akik erről az elvi alapról letérnek, kizárásukat megelőzendő jobb, ha önként távoznak. Egy új, szocialista jellegű pártalakulással eleve elutasította a koalíciós együttműködést. Kun a kapitalizmus viszonyai között természetesnek tartotta, hogy a munkáspártban többféle irányzat, áramlat működik, ám a proletárdiktatúra rendszerében, a véleményszabadság betartása mellett, csak az osztályharcot töretlenül érvényesítő, a fegyelmet betartó, egységes és egyedüli pártról lehet szó.⁹¹

⁹¹ MMTVD 6/A. 460–462., 475–480.; Kende János: *Kun Béla és a szakszervezetek*, 9–24., 49–56., 63–69.

Az előadás-sorozat megtartása viszonylag – a korábbi hetekhez mérten különösen – kedvező időpontban történt. A szakszervezetek a hadseregbe való mozgósítást teljesítették, a Vörös Hadsereg létszámgondjai lényegesen enyhültek. Haubrich erélyes intézkedései nyomán a főváros rendje, nyugalma biztosítva volt. Az áprilisi román intervencióhoz hasonló külső támadás nem fenyegette a megmaradt országrészt, és az ütőképessé vált Vörös Hadsereg sikeresen verte vissza a cseh csapatok korábbi térhódításait, és kezdte meg előkészületeit az átfogó felszabadító hadművelethez.

A pártról, a szakszervezetekről szóló előadások a szociáldemokrácia elleni burkolt, a szakszervezeti vezetők elleni félreérthetetlen támadás előkészítése volt. Az előadó, amikor méltányolta a szakszervezeteknek a munkásság érdekében folytatott küzdelmeit, nem mulasztotta el megemlíteni a munkáltatókkal, az állammal való megegyezési készséget, hajlandóságot. A szakszervezeti vezetők, főbizalmiak gondterhelten hallgathatták a növekvő állami szerepvállalásról szóló megjegyzéseket; hisz a diktatúra fennállásának másfél hónapja alatt inkább kritikát hallottak, mellőzöttséget, félreállítást, gyanakvást és bizalmatlanságot tapasztalhattak. A szakszervezeteknek az állami szerepvállalásról szóló fejtegetés inkább az államosítást jelenthette, mivel nem esett szó az önállóság, a függetlenség, az érdekvédelem megőrzéséről. A szakszervezeti bürokráciát érintő eszmefuttatás a választott tisztségviselők (az ún. szakszervezeti boncok) vezetésből való vissza-, de inkább kiszorítására vonatkozott. Kun gyakran visszafogta szélsőséges ifjú ideológusainak megnyilvánulásait, de irántuk töretlen bizalommal volt, a vitában, támadásban mögéjük állt. A szakszervezeti hallgatóság számára nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunisták vezetője, a kongresszusra készülve, az élcsapat jellegű, zárt párt irányításában elsősorban rájuk és nem a szakszervezeti emberekre számít. A pártkongresszusi küldöttek választási rendje lényegében nem változott. A két szervezet szétválasztását szorgalmazók a vezetési, hatalmi erőviszonyok megváltoztatására összpontosítottak. Jól tudta ezt a szakszervezeti és szociáldemokrata vezérkar, és erőteljesen lépett fel a szakszervezetek védelmében.

Néhány nappal Kun Béla előadásai után, minden bizonnyal Weltner közreműködésével, egész oldalas szerkesztőségi vezércikk jelent meg a

szakszervezetek fejlődéséről.⁹² A szakszervezetek és vezetőik évtizedes sikeres és eredményes harcát dicsérő és méltató írás egyben válasz is volt Kunnak a szakszervezeti bürokráciát (kimondatlanul a magyarországi vezetést) elmarasztaló megállapítására. Magyarországon, az angol vagy amerikai munkásmozgalomtól eltérően, a politikai és a gazdasági szervezetek összefonódtak, és nem alakult ki elkülönült szakszervezeti bürokrácia, amely kizárólag a nyilvántartással, a járulékokkal, a segélyezéssel foglalkozott volna. (A cikkíró megjegyezte, hogy az imperalizmus korában ezekben az országokban is módosult ez a gyakorlat.)

A dualizmus idején magyarországi politikai viszonyai miatt alakult úgy, hogy a munkásság gazdasági szervezete egyben a politikai mozgalom kerete is volt. Ennek következtében „a szakszervezetek vezetői csak vendégei voltak a szakszervezeti bürokráciának, noha ott is mindig elvégezték munkájukat, mégis a politikai harc területe volt az, ahol a legtöbb energiát áldozták”. Magyarországon nem volt szakszervezeti bürokrácia, állítja határozottan a szerző, hisz éppen a szakszervezetek régi tagsága volt a párt legjobbjának tartaléka. Az új helyzetben azonban, szükségszerű a párt és a szakszervezet szétválásának és egyben szoros együttműködésének is.

Az együttműködést szorgalmazó vezércikkre azonnal megérkezett az elutasító válasz. A korábbi aradi szociáldemokrata párttitkár, ekkoriban hadügyi népbiztos, Fiedler Rezső vasesztergályosként jegyzett cikke⁹³ elismeri, hogy Magyarországon a szakszervezetek nem zárkóztak el a politikai tevékenységtől, és nem a semlegességet, hanem a benne való részvételt vallották. De a szakszervezeti vezetők körében – vonja kétségbe az előző cikk állítását – csak az elérhetőre összpontosítottak, és a munkásság kevésbé jelentős érdekeiért feláldozták a „távolabb fekvő és nagyobb érdekeket”. Szerinte különösen így volt ez a háború idején. Fiedler úgy látta, hogy a vezetők politikája a múltban „igenis a megalkuvás politikája volt, és a pillanatnyilag elérhető eredmények háttérbe szorították a munkásság nagy érdekeit... de nincs többé visszatérés a múlthoz” – jelenti ki kategorikusan. Azonban a továbbiakban is lehetnek a kicsinyes-ségekhez ragaszkodók, akik a régi ideológiához tapadnak, és nem vagy

csak látszólag vállalják a forradalmi átalakulást. Ezek megbéníthatják az új erők energiáit. A kommunista állásponthoz igazodva Fiedler szinte felszólította a szakszervezeti vezetőket beismerő vallomásra: igenis volt kicsinyes szakszervezeti bürokrácia, amelynek tevékenységét el kell utasítani. A továbblépés feltétele a múlttal való szakítás.

Erre a cikkre azonnal válaszolt a *Népszava* főszerkesztője, Weltner Jakab mint asztalos.⁹⁴ A kommunista vádaskodással és alaptalan gyanúsításokkal határozottan és nyíltan szembeforduló főszerkesztő keményen visszautasította a szakszervezeti vezetőket vezeklésre felszólító nyilatkozatát, és talán majd egy másik fél mond ítéletet a proletárdiktatúra előtti mozgalomról? – kérdezte a volt városi párttitkár. Fiedler szerint itt mindenki hibás és bűnös, „csak a kicsiny töredék marad a vádaktól mentes, amely a munkásmozgalomban sohasem vett részt, amely csak néhány hónap előtt csatlakozott a mozgalomhoz”. A szakszervezetek mozgalmát maguk a munkások irányították, és a felelősséget a jóért, a rosszért mindenkinek, még Fiedlernek is, vállalnia kell. Kár, hogy Fiedler békülékenynek szánt cikkében valóságos korbáccsal ver végig a szakszervezeti vezetőkön. Weltner megütközéssel olvasta Fiedlernek a mozgalomban nem ismeretlen, hamis, tényeket nem tisztelő visszapillantását. Weltner jogosan állapította meg, hogy a diktatúra előtti korszak harci eszközei jelentősen különböztek a forradalmi idők módszereitől. Kár lebecsülni és gúnyolódni az apró munkán, a munkaidő rövidítésén, a kollektív szerződéseken. A szakszervezetek nevelőmunkája nélkül – nyugtatja meg Fiedlert és társait – a proletárdiktatúrát sohasem lehetett volna alkalmazni.

A népszerű és nagy tekintélyű, tapasztalt főszerkesztő megállapította, hogy egyetlen szakszervezet sem kívánja megakadályozni a gazdasági és politikai mozgalom szétválását. Nyilván Fiedler és mások nem a járulékfizetést, a nyilvántartást kifogásolják, de ha egyáltalán komolyan gondolják és elismerik a szakszervezetek szükségességét és jogosultságát, akkor „félre a gyanúsításokkal és engedjék a szervezeteket dolgozni” – zárta üzenetnek is tekinthető cikkét. A szociáldemokrata, a szakszervezeti vezetőket és a jól tájékozott szervezett munkások nagy részét

⁹² *Népszava*, 1919. május 16.

⁹³ *Népszava*, 1919. május 17. A szakszervezeti bürokrácia.

⁹⁴ *Népszava*, 1919. május 18. A szakszervezeti bürokrácia. Weltner e cikkét hiánytalanul közli emlékiratai második kötetében. *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*, i. m. 202–205.

felháborította a mozgalomba a „minap toppantak” magatartása, akik „egy-egy laza, lekicsinylő kézmozdulattal intézik el a szakszervezetek dolgát”, de szívesen letelepednek a proletárhatalom terített asztalához azzal a megjegyzéssel, hogy előbb kellett volna megcsinálni. „Mennyire tévednek” – jegyzi meg a cikk szerzője, és okulásnak is szánva, összefoglalta a szervezetek 1919 előtti eredményeit.⁹⁵

Kun előadásának több megállapításával is egyetértett Jászai Samu egyik reflexiójában.⁹⁶ A Szaktanács elnöke, csatlakozva Kun felfogásához, emlékeztette olvasóit és vitapartnereit, hogy a párt és a szakszervezetek szétválasztásának igényét és szükségességét már az 1910-es évek pártgyűlésein is behatóan vitatták. A pártszervezetek kiépítése azonban számos akadályba ütközött, noha gerincét mindig a szakszervezetek alkották. Jászai ugyanakkor kétségbe vonta Kunnak a párttagság kritériumaira vonatkozó egyes megállapításait. Nemcsak a szakszervezetekbe áramlott be rengeteg új ember – állapítja meg Jászai –, hanem a pártszervezetekbe is tömegesen léptek be egész testületek, nekik fogalmuk sincs az elvekről. Ez érvényes nem kevés munkás- és katonatanács tagjára is. Tulajdonképpen kik és milyen összetételű tanácsok gyakorolják a hatalmat? – tette fel a kérdést. Hogy kik a jó és képzett szocialisták, azt majd az idő eldönti – bölcseledett a szakszervezetek vezetője. A régi, az osztályharcokban edzett, meggyőződésükért börtönbe került emberek joggal mondhatják, hogy ők az igazi szocialisták. Az új tagok egyre hangoztabban vallják magukat igazi szocialistának. A konstruktív megoldást ajánló Jászai szerint a megoldás valahol középen van. Az új párt nem állhat csak a régi tagokból, így sokan kimaradnának. Tisztázni kellene a pártszervezetek feladatait, noha a politikai jogokért már nem kell harcolni, nem szólva arról, hogy ezt a tevékenységüket a munkástanácsok korlátozták. Jászai szerint a pártszervezetek legfontosabb feladata pillanatnyilag az agitáció, a propaganda, a tömegek felvilágosítása és nevelése.

Jászai cikkétől eltérő hangvételű, Kun előadásával erőteljesen polemizáló, aláírás nélküli cikket jelentetett meg a vasasok lapjának felelős szerkesztője, Vanczák János.⁹⁷ Ha a szakszervezetek az állami gépezet

⁹⁵ *Népszava*, 1919. május 24. Egy millió szervezett munkás.

⁹⁶ *Szakszervezeti Értesítő*, 1919. május 24.; J. S. Párt és szakszervezetek.

⁹⁷ *Vas- és Fémmunkások Lapja*, 1919. május 23. Szakszervezetek és pártszervezetek.

részeivé válnak, amint azt Kun állítja, akkor egyesek szerint vajon miért rosszak a kipróbált szakmai szervezetek, és miért kell őket félreállítani, és a súlypontot a szerény pártszervezetekre helyezni? – kérdi. Másokhoz hasonlóan ő is elmarasztalja egyesek megalapozatlan kritikáját, de inkább rágalmait. Kijelenti: „Nem szabad megengedni, hogy tegnap jött emberek a szakszervezetek harcedzett tagjait lepocskondiázzák, úton-útfélen gyalázzák, mert a lelkeket mérgezik.” Egyesek a szakszervezeteket sarokba kívánják állítani. Megállapítja, hogy a szakszervezetek nem valamiféle gyorstalpaló intézmények, sőt ellenkezőleg, lépéseiket körültekintően megfontolták, és igyekeztek elkerülni a kapkodást, a meggondolatlanságot. Forradalmi időben persze sokan válnak egyik napról a másikra szocialistává.

Kun Bélának a párt proletár jellegére vonatkozó megállapításával egyetértve jegyezte meg, hogy ő és társai úgy tudják, hogy a magyarországi proletárságnak egyetlen ilyen rétege van, amely már a forradalom előtt is a szakszervezetben volt. Elutasítja Kunnak a mozgalom kispolgárosodására vonatkozó kijelentését. Az orosz forradalom után – érvel tovább – 80 000-en léptek be a vasasszervezetbe, bizonyos idő eltelte után az új tagok igazodtak a régiekhez. Közülük nem kevesen a munkásászóalójban fegyverrel harcolnak a hatalom védelmében. „Nem a szájukban van a szocializmus, hanem a szívükben, az agyukban és acélos izmaikban.” Aligha mondható ez el a múlt nélküli szervezetekről. A két szervezet szétválasztását nem ellenzik, tudomásul veszik, de nem is lelkesednek érte. Nem valószínű, hogy a szétválással a mozgalom szocialistább lesz. Miután a politikai hatalomért már nem kell harcolni – érvelt –, a társadalmi rend alapját már nem a politika, „hanem a gazdasági életnek szocialista termelési rendszerre való fölépítése fogja képezni”. A politikai neveléshez nem feltétlenül kellene pártszervezetek, különösen abban az esetben, amikor csak egy párt van. Megoldható ez a szakszervezeti hálózaton keresztül is. A pártszervezetekben pedig, feltehetően, nagy lesz a polgári elemek tülekedése a pozícióért, amit a szakszervezeti emberek különösen nem kedvelnek. Az újonnan érkezők majd a pártszervezetekben fogják megtalálni az érvényesülés lehetőségeit. A szétválás után nagy szükség lesz a nagy múlttal rendelkező szakszervezetekre, annál is inkább, mert csak egy munkaadó – az állam – lesz.

Már e rövid néhány hét alatt is komoly tárgyalásokat kellett folytatni az egyes népbiztosságokkal a szakszervezeti tagok érdekében.

A szakszervezetből a pártéletbe távozókról szólva – mintha Szabó Ervin előrelátó gondolatait⁹⁸ idézné – úgy fogalmazott, hogy ezek a politikával hivatásszerűen foglalkozó kevesek „kezébe lesz letéve a dolgozók nagy többségének a sorsa. Közülünk valók lesznek ugyan – de politikusok és talán diktátorok”. A szakszervezetek az új hatalomban is ellensúlyozhatják az állami mindenhatóságot. A szakszervezetek vállalhatják a Kun által is megjelölt termelésirányítási szerepet és közreműködést, de e feladat mellett meg kell maradniuk a tömegek érdekképviseleti szervezetének, „és nem lehetnek az állami életnek olyan részesei, amelyek a tagok ellen is teljesítik állami feladataikat”. Némi malíciával megjegyezte, hogy oktalanság beszélni „tisztá” proletárszervezetekről, tisztogatásról locsogni, és ezzel kapcsolatban a szakszervezetekre utalni. A szakszervezeteknek volt félténivalójuk a kapitalizmus idején, a fennálló körülmények között nincs mitől félniük. Szerinte fontosabb dolgok is vannak, mint vitázni a szervezetek szétválasztásáról.

Javaslatának, inkább öhajának elfogadására a szerző sem számított komolyan. A kommunista lap szerkesztősége egymást követő két napon, amolyan elvi álláspontot közlő két cikket⁹⁹ tett közzé, immár nem először, a szélsőséges, forradalminak tűnő, valójában szektás nézeteket hirdető Révai József tollából.

A két részben megjelent írás valójában egy közlemény, amelynek fő mondanivalója a proletárállam működésének biztosítása. A hetek óta tartó vita már nem a szakszervezetek március végi, április eleji fennállását kétségbe vonó, szükségességét tagadó felfogásokról szól – állapította meg –, hanem szerinte az öntudatról. Ebben a május végi, kinyilatkoztatásnak, ítéletnek, jövődölelésnek is mondható közleményben, a szerző mintha megfeledezett volna az 1919. év kora tavaszán írott cikkeiről. Míg a lázas márciusi napokban a cselekvést, a tetteket hirdető-köve-

⁹⁸ Szabó Ervin: *Válogatott írásai*, Kossuth Könyvkiadó, 1958, 306–319. Bevezetés a gothai program kritikájához.

⁹⁹ *Vörös Újság*, 1919. május 24. A párt a proletárdiktatúrában (anonim), a szerző Révai József; *Vörös Újság*, 1919. május 25.; Révai József: A szakszervezet a proletárdiktatúrában. A két cikk olvasható Révai József: *Ifjúkori írások*, 108–112. A körültekintő kutatásra épülő jegyzetek és kiegészítések uo. 243–249.

lő, a forradalmi kisebbség nevében irányt szabó teoretikus „ideológus” még különleges, szinte emberfeletti tulajdonságokkal ruházta fel a munkásságot, május végi írományában a munkásságot pusztán közgazdasági kategóriának jelölte meg. Finoman szólva meglepő, hogy a társadalomtudományok korabeli áramlatait, irányzatait ismerő Révai történetfilozófiának beállított eszmeifuttatásában a munkásságot, a fejlett kapitalizmus korában, egy képlékeny, öntudatlan masszának ábrázolta. Ez a munkásság a tőkével folytatott küzdelemben kényszerből, szükségből és nem meghatározott célból, akaratból vett részt. „Az lehetne mondani, hogy ezt a küzdelmet inkább elviselték, mint harcolták. Gazdasági helyzetük kényszerítette őket arra, hogy részt vegyenek e harcban és nem a saját elhatározásuk.” Mindehhez hozzátette, hogy a szakszervezetek képtelenek voltak a munkásban mint egyénben tudatosítani a rá váró történelmi feladatot.

Állításainak jelentős része egyszerűen valótlan. Például: a munkások a gazdasági harcban nem voltak szolidárisak. Nem véletlenül feledkezik meg arról, hogy a szervezett munkásság a szervezetlenekért is sztrájkolt, és azok is részesültek a béremelésben. Révai valótlan, hamis állítása, mely szerint a munkásság a politikai mozgalomban kényszerből, a szocialista tudat teljes hiányában vett részt. Természetesen a demokratikus jogokért folytatott évtizedes harcáról a cikk említést sem tesz. A szociáldemokrácia szó szótárában nem is szerepel.

Március 21-én – szól a lelkes, jobb esetben utópisztikus fejtegetés – (az öntudatát elnyert), a hatalomra került öntudatos munkásság egy csapásra új helyzetet teremtett, amelyben mindkét szervezet eredeti feladatát teljesítette, illetve elveszítette. Révai szerint a szakszervezetnek többé nem kell bérharcot folytatnia, hisz nincsenek tőkések. Más szóval érdekvédelemmel sem kell törődni. A szakszervezetnek – jelentette ki magabiztosan – a termelést és elosztást irányító intézménnyé kell válnia. A szakszervezetek „az embereket nyilvántartó és a szükségleteket számon tartó hivatalokká válnak”. A bürokrácia és a nyilvántartás elburjánzásával kapcsolatban jegyezte meg Weltner, hogy egy inggomb beszerzéséhez is igazolásra van szükség. Mindenkinék – folytatta Révai –, aki enni akar, be kell lépnie a szakszervezetbe, miután ott fogják nyilvántartani. A szakszervezet hivatása az új helyzetben a gyomrok kielégítése, a párté pedig a munkásság (más társadalmi csoportokról nincs szó, hisz

azok megszűnnek) öntudatosítása. „Nem a pártnak kell alkalmazkodnia a lehetőségekhez, hanem a lehetőségeknek kell alkalmazkodnia a párthoz.” Különben is a még létező osztályharc a tanácsokban, a törvényszékeken, a Vörös Hadseregben folyik. Révai gondolatvilágában nem jelent meg a választás lehetősége, többeképpen annál inkább, a falanszter vagy a kaszárnya rémképe.

Weltner Jakab nem késlekedett válaszában közreadásával,¹⁰⁰ amely minden bizonnyal Révai írásának első olvasására megszülethetett. A *Népszava* főszerkesztője meglepődött, de inkább felháborodott, hogy a közeli pártgyűlés előtt ilyen kinyilatkoztatás jellegű, tudományoskodó, lapos és valótlan állításokat, következtetéseket tesznek közzé. Szarkasztikusan és humorral jegyzi meg: „a mozgalomban részt vett szervezett munkás csak csendes derűtséggel olvashatja, hogy a múltban milyen szerepet játszott a mozgalomban”. Weltner el- és visszautasítja Révai-
nak a munkásság osztálytudatára vonatkozó lebecsülő megjegyzéseit. Szerinte ilyesmit csak az állíthat, akinek egyszerűen hiányoznak az ismeretei. Révai állításaival ellentétben, a szakszervezetek a mindennapos harcot összekapcsolták a távlatos célokkal. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkozna, megállapította: hogy Révai marxista, történetfilozófiai elemzése meglehetősen ingatag talapzatra épül.

Elutasítva az ultraszektariánus álláspontot, leszögezi, hogy Kun és mások a szakszervezeteknek a jövőben sokkal komolyabb szerepét szánnak, mint a Révai-féle „gyomorfelelősség” teljesítése, és pártra sem csak a burzsoázia féken tartása miatt lesz szükség. Weltner szerint Révai téved a tanácsokra vonatkozó megállapításban. Mivel a tanácsokban a munkásság valamennyi rétege képviselőhöz jutott, így a nem szocialista nézeteket vallók is. Kíváncsú, hogy a tanácsokban a szocialista szemléltű tagok kerüljenek többségbe. Vitacikkének befejező részében, a kongresszusi küldöttek választásának előestéjén, Weltner célzatosan hangsúlyozta a szakszervezetekben folyó nevelőmunka folytatását, erősítését, hogy biztosítsák a szocialista meggyőződésű tagok többségét.

¹⁰⁰ *Népszava*, 1919. május 25. Weltner Jakab: A szakszervezet a proletárdiktatúrában. Olvasható már idézett memoárjában, 206–209., valamint a Révai József: *Ifjúkori írások* kötetben, a reflexiók uo. 245–249.

Megszólint a földmunkások egyik vezetője is.¹⁰¹ Sérelemzte, hogy egyes, a mozgalomban ismeretlen magántudósok akkor vitáznak a szakszervezetekről, amikor a tagság nagy része a fronton fegyverrel a kezében védi a hatalmat, és eléggé furcsa módon éppen ők értekeznek a szakszervezetek feleslegességéről. „Sem az ipari munkások, sem mi a szíves felszólításnak nem teszünk eleget.” A „magántudósok” a tömegekkel szemben csak az egyének forradalmiságát hangsúlyozzák. Csak az élő szervezet biztosíthatja, hogy a proletárdiktatúra ne váljék egyéni diktatúrává – mondja ki az ítéletet. „Nem vagyunk bizalmatlanok a tanácskormányral szemben, de a szervezet megbontása, nyugalomba küldése ellenforradalmi próbálkozás.” A munkát a földmunkások folytatják a megszokott mederben.

A vitába bekapcsolódó Szentgyörgyi Pál¹⁰² már nemcsak a nevelőmunka jelentőségéről, hanem a szakszervezetek politikai vezető szerepéről értekezett. Sajnálatosnak tartotta, hogy elburjánzott, a valóságtól elszakadt, doktriner, kizárólag az íróasztal mellől tárgyaló irányzat. A tudományosság látszatát keltő dogmatizmus képtelen javaslatokat tesz a gyakorlat számára. „Hamletok töprengenek és önmagukkal vitatkoznak... Hol vagyunk? A tridenti zsinaton vagy a XX. század második szocialista köztársaságában?” Álláspontja szerint a proletárállam, a szakszervezetek országos hálózatán és a szakmai tagoltságán szilárdan nyugodva valósíthatja meg államépítő feladatát és célját. A szakszervezet az állam talapzata. A tanácsok nagyon új szerveződések, még nem tudtak gyökeret eresztetni a munkásság tudatában. Ellenben a szakszervezet „az a szilárd váz, amely nem fog összeroppanni, ha a fölépítmény netalán összedülne is”. A politika irányítását – folytatta gondolatmenetét – a szakszervezetekre kell bízni, hisz bármilyen kérdés megvitatása a demokráciát is megtestesítő szakszervezetben lehetséges. A pártszervezetek erre alkalmatlanok, hisz a párt a különböző szemléletű emberek gyűjtőmedencéjévé vált. A párt elveszítette korábbi valóságos szellemi

¹⁰¹ *Világ szabadság*, 1919. május 27.

¹⁰² *Szakszervezeti Értesítő*, 1919. május 31. Szentgyörgyi Pál: Szakszervezet és pártszervezet. A szerző jogász, az esztergomi szociáldemokrata szervezet vezetője volt, április végéig a városi direktórium elnöke, az *Esztergomi Népszava* szerkesztője. Májusban távoznia kellett a Szamuely által támogatott, egyes szélsőséges kommunistákkal támadt konfliktusa miatt.

kapcsolatát, és kimondja, hogy a párt betöltötte a történelmi szerepét, hisz más pártok sem léteznek. A jövő társadalmát a javak előállításáról, a termelésről szól. Kézenfekvő, hogy ezzel és a munkaügyekkel a szakszervezeteknek kell foglalkozniuk. Vagyis, szól a másik egyoldalú végkövetkeztetés: „gyakorolják a szakszervezetek a politika irányítását”.

Hasonlóan vélekedett Kalmár Simon, aki az állami szuverenitást, a politikai hatalmat egyenesen a szakszervezetekre ruházná.

Ezekkel a túlzó, sarkos véleményekkel a szakszervezeti vezetés nem értett egyet; de azt a főleg a kommunista vezetők körében elterjedt felfogást sem osztották, amely a szakszervezetek jövőbeli szerepét kizárólag a termelési folyamatokra, az üzemek falain belüli világra korlátozná. A szakszervezeti sajtó egyöntetűen hangsúlyozta, hogy a szakszervezetek a múltban sem egy tőkés vagy részvénytársasággal, akár az állammal, hanem általában a tőkés rendszerrel folytatták küzdelmüket. A szakszervezeteket már múltjuk is kötelezi, hogy ne csak a termeléssel, az igazgatással foglalkozzanak. Vállalva a gazdaság fellendítésében életbevágóan fontos feladatot, a szakszervezeteknek meghatározó befolyást kell gyakorolniuk a kormányra, az igazgatásra, az eluralkodó bürokrácia visszaszorítására. Nem lehetséges hatalmi, erőszakos szóval, határozattal megtiltani a szakszervezetek politikai érvényesülését – szölt a figyelemztetés és egyben a felhívás a pártkongresszus előtti napokban.¹⁰³

A pártprogramról folytatott vitában, megértve a szakszervezeti tagság felháborodását egyes „teoretikus, történetfilozófus” társainak kiszólásain, Rudas László egyenesen a szakszervezeteknek ajánlotta fel a gazdasági élet teljes irányítását. Szakítva a szakszervezetek harcát lebecsülő nézetekkel, kijelentette, hogy a szervezett munkásságban halmozódik az a hatalmas tudás és tapasztalat, amely nélkülözhetetlen a gazdaság fellendítéséhez, irányításához. Egyben azt is közölte, hogy a párt (ez alatt nem a hagyományos szociáldemokráciát, hanem a III. Internacionáléhoz igazodó, bolsevik típusú kommunista pártot értette) a forradalmi szervezet, míg a szakszervezet kevésbé. Mentésíteni kell a szakszervezeteket a politikai tevékenységtől – folytatta fejtegetéseit –, és azt egyértelműen a pártra kell ruházni. Meg kell szüntetni a két szervezet összeolvadását,

¹⁰³ *Typographia*, 1919. június 6. 13. A szakszervezetekről.

a szakszervezeteket el kell választani a párttevékenységtől.¹⁰⁴ Ez utóbbi állásfoglalása, különösen a pártkongresszus előestéjén, aligha számíthatott a szakszervezeti vezetés megértésére.

Varga Jenő határozott felfogása szerint a szocializált gazdaság országos irányítása nem a szakszervezetek feladata.¹⁰⁵ Az állam által kinevezett, az üzem élén álló termelői biztos a műszaki, technikai megbízottal egyetértésben a fő irányító és felelős. Oroszországtól eltérően, a magyar technikusok, mérnökök felelősen látják el munkájukat, beleértve az irányítást és a szervezést. A szigorú készletgazdálkodás mellett az üzemek irányításában problémát jelenthet a termelői biztos hiányos gazdasági felkészültsége, ami különféle konfliktushoz vezethet az üzemben belül és a központi hivatalokkal. Ezeknek a tőkés rendszertől eltérő, új jellegű konfliktusoknak a kezelésében az államilag kinevezett üzemi vezetés számít az igazgatásban részt vevő szakszervezetek együttműködésére.

A népbiztos véleménye szerint a szakszervezetek főleg a bérezésben, azok közelítésében, egységesítésében, a munkaközvetítésben, a teljesítmény növelésében, a munkafegyelem helyreállításában tehetnek nagy szolgálatot a gazdaságnak. A szakszervezetek a választott munkástanácsal együtt ellenőrzik a vállalat döntéseit, a gazdálkodást, a könyvelést. Közgazdász szakértő nélkül ez azonban aligha lehetséges – jegyezte meg. Óvakodni kellene az új bürokrácia kialakulásától. A népbiztos nagyobb empátiát és bizalmat kér a tisztviselők iránt.

Varga Jenő félreérthetetlenül leszögezte: a szocializált üzemek az összesség, az állam, az egész proletárság közös tulajdona, aminek következtében a hozadék is az államé (nem tette hozzá: a veszteség is), és nem az ott dolgozó alkalmazottaké. Eloszlatta azokat az illúziókat, amelyek a munkások körében a vállalati tulajdonrészeire vonatkoztak. Az adott viszonyok, feltételek között a javak (vagyis a bérek) elosztásában inkább az egységesítés és nem a differenciálás elve érvényesüljön. Varga Jenő ebben a közvetlen feladatokat is összefoglaló munkájában azokat a kérdéseket érintette, amelyek a Népgazdasági Tanács választmányának június 2-i délutáni ülésén – az ő elnöklése alatt – felmerültek. Ez a testület első

¹⁰⁴ *Népszava*, 1919. május 28. A pártprogram módosítása.

¹⁰⁵ Varga Jenő: *A munkásigazgatásról, a munkástanács, a szakszervezetek feladatairól*. Központi Oktatásiügyi Népbiztosság, Budapest, 1919.

ülése volt. Jogos és helyénvaló volt a kormányzótanács elmarasztalása a hosszas késedelemért.¹⁰⁶ A nagyobb szakszervezetek képviselőiből álló testület hetenként rendszeresen megtárgyalta a Népgazdasági Tanács elnöksége, egyes főosztályai (népbiztosságok korábban) által beterjesztett javaslatokat. Már az első ülésen kiderült, hogy a választmány a gazdasági élet újjászervezésének fontos testülete lesz. A továbbiakban a népbiztosok egyedül fontos gazdasági kérdésekben nem dönthettek, és ezzel az abszolutisztikus helyzet érvényét veszítette. Gazdasági rendszabályok a szakszervezetek nélkül nem hozhatók. Már ezen az első ülésen részletes vita folyt és állásfoglalás született a munkabékekről, a munkanélküli-segélyekről, a munkateljesítményekről.

Nem véletlen, hogy e testület összehívására a szakszervezeti vita napjaiban, heteiben került sor. A programvitában felszólaló Ágoston Péter emlékeztette a szakszervezetek vezetőit a szakmai befelé fordulás, a zártság vagy a szakmán belüli kategorizálás káros következményeire, a szakmai sovínizmusra. A háború alatti magatartás sem volt hibátlan. A párt az egyetemességet képviseli, és a szakszervezetnek egy lépéssel hátrébb kell lépnie a hatalom gyakorlásának idején. Ágoston életképesnek, működőképesnek tartotta a tanácsrendszert. Javasolta, hogy a tanácsok munkájába vonják be a fogyasztók képviselőit, így bővíteni lehetne a tanácsok társadalmi bázisát.¹⁰⁷

A pártprogramvita június elején tovább folytatódott. Weltner június 3-i felszólalásában a szakszervezeti vezetők megbízásából, korábbi megnyilatkozásainak megfelelően, védelmébe vette a szakszervezeteket, vezetőinek tevékenységét, és élesen utasította el a szobatudósok, konjunktúralovagok alaptalan vádjait. Egyben figyelmeztetett: ne gondolják, hogy a hatalom minden, és az új társadalom felépítése egyszerű és könnyű lesz. „A diktatúra nem lehet cél, és nem lehet örökös fenntartás, hanem csak eszköz a cél elérésére.” Védelmébe vette a szakszervezeteket a kommunista propagandából ekkoriban éppen kiábránduló Migray József is. Szerinte a szakszervezetek testesítik meg a termelés új rendjét, irányítását és ellenőrzését. Pártszervezetek pedig nem azért kellenek – jegyezte

meg –, hogy kialakítsák a hivatásos politikusok osztályát, hanem a nagy kulturális feladatokra koncentráljanak. Mónus (Brandstein) Illés is megvédte a szakszervezeteket a vádaskodásoktól, hozzátéve, hogy a magyar munkásság, nem úgy, mint Németországban, nem fogott fegyvert egymás ellen. A gazdaság irányításában a szakszervezeteknek meghatározó szerepet kell biztosítani. Szerinte a pártnak függetlenítenie kell magát a diktatúra végrehajtó hatalmi szerveitől. Egyéni jelentkezésein, felvételein alapuló tömegpártra és nem szektára, netán zárt, szabadkőműves páholyra emlékeztető szervezetre van szükség. Ugyanakkor – jelentette ki – a centralizált hatalmi viszonyokban a tanácsok aligha fejthetnek ki autonóm tevékenységet.¹⁰⁸

Jászai Samu ezekben a hetekben foglalta össze a szakszervezetek megváltozott feladatait.¹⁰⁹ Áttekintésében röviden visszapillant a zajos, forradalmas hónapokra, amikor a szervezetekbe tördülő tömegek azonnal segélyeket követeltek, de járulékot nem voltak hajlandók fizetni. Felhevült fiatal világmegváltók kétségbe vonták a régi szervezetek működését; mások egyéni vagy kisebb csoportok diktatúráját kívánták meghonosítani. Március 21-e után újabb veszély – az általános előzőnlés – fenyegette a szakszervezeteket, hisz a felosztott ipartestületek csoportosan alakítottak szakszervezeteket, vagy éppen a nagykereskedők is ebben formában szerveződtek. Jászai mégis úgy vélte, hogy a zűrzavarok, a heves viták ellenére kiderült, hogy az egyetlen társadalmi erőt a szakszervezeti munkásság képviseli. A Szaktanács április eleji határozata elősegítette a termelés valamilyen fenntartását, a munkabérek átmene-ti rendezését. A szakszervezetek nemcsak az állami vezetésben játszanak fontos szerepet, hanem az üzemi tanácsokban is, amely számos helyen a bizalmiak testületeként is értelmezhető. Elismeri, hogy e szervezetek fontos feladata a termelés növekedésének elősegítése, a munkafegyelem erősítése, a lógások megszüntetése, de a szakszervezeti tisztségviselők nem lehetnek az államosított üzemekben munkavezetők vagy hajcsárok. A Szaktanács vezető titkára szerint az új rendszerben a szakszervezetek hatékonyabb kulturális tevékenységet végezhetnek. A szakszervezet-

¹⁰⁸ *Népszava*, 1919. június 4., 7. A program-vita folytatása.

¹⁰⁹ Jászai Samu: A szakszervezetek feladatai a kommunista társadalomban. 1919. július. Az ismeretterjesztő füzet folytatásban jelent meg a *Szakszervezeti Értesítő* júniusi számaiban.

¹⁰⁶ *Népszava*, 1919. június 3. A szakszervezeti vezetők a Népgazdasági Tanácsban; *Szakszervezeti Értesítő*, 1919. június 7. A Népgazdasági Tanács.

¹⁰⁷ *Népszava*, 1919. május 31.

nek; folytatva a korábbi évek hagyományát, bővíteni és szélesíteni kell nemzetközi kapcsolataikat, legyen szó akár az angol trade-unionokról vagy a francia szindikalistákról. Nélkülözhetetlen a nemzetköziség szellemének ápolása. A szakszervezetekről szóló vitához kapcsolódva, egyben a pártkongresszusra készülve, a legnagyobb, a vasasszakszervezet valamennyi testülete (a központi vezetőség, a budapesti nagyválasztmány, a budapesti helyi csoportok megbízottai, a szervezőbizottságok, a főbizalmiak testülete) május 29-én együttes ülést tartott, és egyhangú határozatot fogadott el.¹¹⁰ A tanácskozás kiemelt jelentőségét mutatta, hogy megjelent rajta Kunfi Zsigmond, Fiedler Rezső, Haubrich József népbiztos is, valamint a Vörös Őrség vezetői. Az ülésen Vanczák János beszámolt arról a Szaktanács, valamennyi szakszervezet által jóváhagyott kezdeményezésről (Abonyi utcai tárgyalások), a politikai helyzet áttekintéséről. A szűkre szabott beszámoló szerint Kunfi kimerítő, egyben tárgyilagos előadást tartott, amelyet a nagy számban megjelent szakszervezeti vezetők nagy megnyugvással vettek tudomásul. Ezután Miákits Ferenc tartott vitaindító előadást a szakszervezetek jövőbeli feladatairól, és egyben ismertette a szövetség álláspontját. A vita folytatását néhány nappal későbbre, június 2-ára halasztották, de a betérjesztett, a szélsőséges nézeteket elutasító határozati javaslatot elfogadták. A tanácskozás résztvevői határozottan tiltakoznak minden olyan törekvés ellen, amellyel a szakszervezetek egységét és fegyelmességét hozzá nem értő egyének megbontani igyekeznek. A határozat rögzítette, hogy minden vas- és fémmunkás – gépészek, fűtők – a szövetség tagjai. Elutasított minden olyan törekvést, amely egységes üzemi szervezet létesítésére irányul a bevált szakmai szervezetek helyett. Kizárólag az adott szervezet jogosult munkakörének kialakítására. Visszautasít minden olyan törekvést, amely a szakszervezeti vezetőnek az üzemi hajcsár szerepét szánna. A kisiparban alkalmazottak a megfelelő szakmai-ágazati szervezetekhez tartoznak.

¹¹⁰ Szakszervezeti Értesítő, 1919. június 7.; Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. június 6.

A június 2-ára meghirdetett vasasközgyűlés meglehetősen viharos körülmények között folytatódott.¹¹¹ A Dovcsák Antal elnökletével tartott tanácskozáson, akárcsak néhány nappal korábban, Kunfi Zsigmond mondott beszédet a politikai helyzetről. Megismételte, hogy a fennálló proletárdiktatúra hívének tartja magát, de „nem híve a testvérharcnak, még ha Lenin elvtárs cégére alatt folyik, de továbbra is szükséges, hogy a beözönlött, fegyelmetlen, terrorisztikus elemeket távolítsák el a munkásmozgalomból... A régi kipróbált, szervezett munkásokra van szükség, akik a diktatúrában is komolyan megértéssel dolgoznak”. Ez válasz volt Leninnek a sokat idézett megjegyzésére, mármint hogy az ingadozók és a gyávák osztályrésze az agyonlövés. Kunfi beszéde kiindulatlanul válasz volt a Moszkvából Lenin üzenetével, éppen hazatért Szamuely Tibornak a fővárosi munkástanács május 31-én elmondott felszólalására. Ennek lényege, hogy a forradalmi harcot minden ingadozás nélkül az utolsó csepp vérig végig kell küzdeni.¹¹²

A tudósítás szerint a vasasok június 2-i közgyűlésén többen Kunfi mellett, de számosan ellene szólaltak fel. Többek közt a közüzemi szakmák nevében a KMP-alapító tag, Horti Emil, aki elutasította Kunfi véleményét. Felfogása szerint, aki vét a proletárállam ellen, legyen bárki, szükséges a terrort alkalmazni. Sürgősen nagy tisztogató munkát kell a szövetségben végrehajtani, amíg teljesen bolsevik álláspontra nem helyezkedik. Ezután terjesztette elő Kulcsár bizalmi határozati javaslatát, amely felszólítja a kormányzótanácsot, hogy vizsgálja felül tagjainak politikai megbízhatóságát, múltjukat. A kormányba politikailag megbízható proletárokat vonjanak be. Ezt a javaslatot elfogadták.

A heves vita lezárását és a felszínre került ellentétek csillapítását szolgáló határozati javaslat elfogadását ajánlotta a népbiztos Bajáki Ferenc. A szakszervezet autonómiáját, önállóságát védelmező május 29-i határozat kiegészült a vasas bizalmi testület június 2-i álláspontjával. A félreértések és a belemagyarázások elkerülése érdekében ez utóbbi biztosította

¹¹¹ Népszava, 1919. június 4. A feltűnően lakonikus rövidségű beszámoló igyekezett elkerülni a felszólalások összefoglalását; Vörös Ujság, 1919. június 4.; MMTVD 6/a. 637–638.

¹¹² Az ominózus Lenin-levelet a Népszava június 1-jei száma közölte. Kun Béla még Szamuely kiutazása előtt megkérte Lenint, hogy egy esetleges cikkben üdvözlésben tegyen említést a diktatúra intézkedéseivel szembeni ingadozókról. Nem lenne érdektelen e levél körülményeinek részletes feltárása.

a kormányzótanácsot rendíthetetlen támogatásáról, egyben ismételten megbélyegezte az egység megbontására irányuló törekvéseket. Hangsúlyozta a burzsoá restaurációs kísérletek elleni fellépés szükségességét.

Ez a vita részben folytatódott a szakszervezeti elnökök, titkárok június 6-i értekezletén, jóllehet a fő téma a Szaktanács átszervezése, a szakszervezeti mozgalom irányításának megújítása volt.¹¹³ A változtatás, az irányítás reformjának fő irányát Jászai ismertette. A vita alaphangját a nyomdászszakszervezet nevében Preusz Mór adta meg. Ő az egész szervezett munkásság nevében fejezte ki tiltakozását a szakszervezetek ellen irányuló tudatos és valótlan támadások ellen. Ezek a támadások különösen azért megalapozatlanok és károsak, mert olyanok generálják, akik soha korábban nem vettek részt osztályharcos szervezetben. Lehetetlennek tartotta a szakszervezetek politikamentességét. A közügyek – szögezte le – politikai természetűek. Király Albert rosszállóan jegyezte meg, hogy a szakszervezetek folytonos sűrűlődségben vannak a népbiztosságokkal, és nem segítik elő a termelés növelését. Ugyanakkor célszerű lenne, ha a szakszervezetek vennék át a gazdaság irányítását. A szélsőséges nézeteket továbbra is hangoztató Fonyó Sári tagadta a szakszervezeti mozgalom fejlesztését, sőt annak létezését. A szociális érdek védelme állami feladat. Propper Sándor, az ismert szakszervezeti vezető visszautasította Fonyó véleményét, és megjegyezte: a támadások és a szélsőséges vélemények különösebben nem érdeklik, hisz a valóság majd megcáfolja ezeket. Nagy kár volt – jegyezte meg Miákits Ferenc – hozzá nem értő elemeket a gazdaság irányításába bevonni (ismeretleneket termelőbiztosnak kinevezni, és a bérek nivellálása sem bizonyult szerencsésnek). Szerinte a szakmai hozzáértés fontosabb a politikai megbízhatóságnál. Ha a kezdetektől a szakszervezetekre bízta volna a termelés folyamatosságának biztosítását, akkor a munkafegyelem sem omlott volna össze, és kevesebb ellensége lenne a Tanácsköztársaságnak. Ez a kritikai megjegyzés nemcsak az újonnan érkezetteknek szólt, hanem a szociáldemokrata párttársaknak is. Ugyanakkor senki nem vitatta a szakszervezetek megváltozott feladatainak vállalását.

A szakszervezeti vezetők – már jelzett – Abonyi utcai bizalmas tanácskozásai a május 2-át követő napoktól nagyjából május végéig, a pártkongresszus

¹¹³ *Népszava*, 1919. június 8.

közvetlen előkészítésének idejéig tartottak.¹¹⁴ A résztvevők 1919 őszén, telén keletkezett publikációinak forrásértéke természetesen egyenetlen, de tárgyszerűek, bár bizonyos elfogultságtól nem mentesek. Személyek nevét alig említik, az elszabaduló fehérterror idején ez kockázatos volt. A résztvevők számáról, az ülések időpontjáról nincsenek pontos adatok. A tanácskozásokat a református egyház Abonyi utca 21. sz. alatti konviktusában tartották. A tanácskozások a diktatúra májusi válságos napjaiban kezdődtek, amikor Vanczák János a vasasszakszervezet nevében bizalmas eszmecserére invitálta kollégáit. A megjelentek lehettek vagy tizenöt-en, akik a diktatúra fennállását kétségbe vonó, megbízható szakszervezeti vezetők voltak. A népbiztosok a válságos politikai helyzetet a Forradalmi Kormányzótanács ülésein már korábban is elemezték, és aligha alaptalan az a feltételezés, hogy a nagy szakszervezetek vezetői is informálódtak az ott lezajlott vitákról. Kaphattak instrukciókat a kibontakozás, az újabb alternatíva lehetőségeinek felvázolására. A vitaindító bevezető előadást Vanczák János tartotta az általános politikai helyzetről. Már ezen az első összefüggésben felvetődött a szakszervezeti tagok kötelező sorozása és katonai szolgálata, valamint a szakszervezeti vezetők ezzel kapcsolatos felelőssége. Az előadó kétségbe vonta a szervezés alatt álló katonai ellentámadás sikeres kimenetelét, elfogadhatatlannak, felháborítóan és érthetetlennek tartotta a szakszervezetek tevékenységét lebecsülő megnyilvánulásokat, a terrorisztikus intézkedéseket. Nem hallgatta el az egyre romló közélettel, a pénz elértéktelenedéséből fakadó súlyos helyzetet. Vanczák összegzése szerint mind a bel- és külpolitikai, mind a gazdasági helyzet egyre kilátástalanabbá, tarthatatlannabbá válik. A megjelentek Vanczák helyzetelemzésével egyetértettek, és elhatározták, az eszmecserét rövid időn belül a meghívandók szélesebb körében folytatják. Miután a szakszervezetek képviselőiből álló

¹¹⁴ E megbeszélésekről jegyzőkönyvet nem vezettek, és írásos feljegyzések, emlékeztetők sem maradtak. Rövid utalások összefoglaló jelentésekben, emlékiratokban előfordulnak. A legfontosabb források az 1919. év őszén–telén megjelent visszaemlékezés-jellegű publikációk: Wiesenberger Vilmos: Az Abonyi-utcai értekezletek. *Typographia*, 1919. október 17. 24. A szakszervezet a diktatúra alatt. *Népszava* 1919. október 24. A szakszervezet a bolsevizmus ellen. *Könyvtőlők Lapja*, 1919. november 8. Egy forradalmi esztendő mérlege. *Vas- és Fémmunkások Lapja*, 1919. november 7. Szabó Imre: A Famunkások Szövetsége és a proletárdiktatúra. *Famunkások Szaklapja*, 1919. december 11–12.

kör lényegesen kibővült, elhatározták, hogy haladéktalanul felkeresik a kormányzótanácsot, és egyben felszólítják a szakszervezeti vezetőket a tanácskozáson való megjelenésre. Javaslatuk szerint a kormány ismeresse álláspontját a Tanácsköztársaság általános helyzetéről, amelyet a szakszervezeti vezetők rendkívül súlyosnak tartanak.

A megbízott küldöttség felkereste Garbai Sándort, és ismertette fenti javaslatát. A kormányzótanács elnöke e kezdeményezést szívesen fogadta, és azt a kormány elé terjesztette.

A következő tanácskozáson megjelent a kormányzótanács több tagja, köztük Kun Béla is. A szakszervezeti vezetők egyöntetű álláspontját ismét Vanczák János ismertette. Válaszában Kun Béla – minden bizonnyal, a kormányülésen képviselt álláspontjának megfelelően – elutasította a kibontakozás, a váltás Vanczák által felvázolt megoldását. Kun szerint ez járhatatlan út, mert már nem lehet visszatérni a demokráciához, csak két diktatúra között lehetséges a választás. Akik a burzsoáziával egyezkednek, azok a proletárdiktatúra ellenségei. Nem lehet ugyan pontos határidőt szabni a világforradalom eljövételének, de bekövetkezése kétségtelen. (A tapasztalt szakszervezeti emberek ezt a frázist már nem hitték el, inkább keserűen megmosolyogták.) Kun a válaszokat meg sem várva egy másik ülésre távozott. Ez a tárgyalás május közepén lehetett. A vitát tovább folytatták. Peyer Károly Kun felfogását kétségbe vonta, mivel lehetetlen az általa képviselt álláspontból kibontakozás. Kun beszédében semmilyen új elemet nem fedezett fel, és az önkritikus hang is teljesen hiányzott belőle. Több népbiztos is felszólalt, a visszaemlékezők csak Kunfiét említik. Kunfi – Kunnal szemben – egyértelműen elfogadta és helyeselte a szakszervezeti vezetők változtatást kereső javaslatait. Az összegyűlteket előtt kijelentette, hogy elutasítja a diktatúra erőszakos, feleslegesen alkalmazott módszereit, és nem tud megbarátkozni a burzsoázia okatlan vegzálásával, a sajtó gúzsba kötésével. Nagyobb, nyílt kritikát követelt a tudománynak, a művészetnek, az irodalomnak. Nagy és maradandó benyomást tett az a kijelentése, hogy ha a munkásság a diktatúrától elfordul – ami a szakszervezeti vezetők által kifejtett okokból bekövetkezhethet –, nem fog a proletárság ellen fellépni, ellenkezőleg, a munkásság mellé áll.

A következő tanácskozáson Peyer bejelentette, hogy az antantössze-
kötő, F. Freeman kapitány szívesen találkozna a kibontakozást kereső

szakszervezeti megbízottakkal. A jelentőségüket túlbecsülők öttagú delegációt – Jászai, Miákits, Peyer, Preusz, Szabó Imre – küldtek a jelentéktelen antantfutárhoz. Mégis a körvettkapitány megkérdezte a megjelenteket, vajon hajlandók-e kormányt alakítani, és kiírni a választásokat? Ez csak akkor lehetséges, válaszolták naivan, ha az antant feloldja a blokádot, és az országot ellátja a termeléshez szükséges nyersanyaggal, szénnel, valamint közszükségleti cikkekkel, élelmiszerekkel. Bizonyos információhoz jutva, a kapitány néhány nap múlva tájékoztatta bécsi főnökeit, akik az ügynek semmiféle jelentőséget nem tulajdonítottak. A sikertelen, informatív jellegű tárgyalásról tájékoztatták a kormányzótanácsot, és Kun é szerencsétlen esetet felhasználta a szakszervezeti vezetők ellen, akik, úgy mond, hátba támadták a proletariátust, és elárulták az antantnak. Kun Béla a kormányzótanács május 30-i ülésén bejelentette, hogy Peyer és Miákits (a többi három nevét nem említette) minden előzetes felszólítás ellenére, információszerzés céljából, tárgyalást folytattak az antantmisszió egyik tagjával. A bejelentésről hosszas vita alakult ki, amelyen a népbiztosok többsége részt vett, de a kormányzótanács napirendre tért a kérdés felett, határozat nélkül.¹¹⁵ A szociáldemokrata népbiztosok megakadályozták, hogy a szakszervezeti vezetők ellen retorziókat alkalmazzanak.

E tárgyalások folytatását Böhm Vilmos hadsereg-főparancsnok is elutasította. A szakszervezetekről folytatott vitában egyértelműen osztotta a szakszervezeti vezetők, a *Népszava* szerkesztőségének véleményét, mégis javasolta, hogy a további vitát és az egyéb kezdeményezéseket fejezzék be, mert károsan befolyásolja a Vörös Hadsereg fényes és eredményes, sikeres harcait. Jóllehet a szakszervezeti vezetők méltányolták Böhm felszólítását, és a szervezetekben folyó vita mérséklésére szólították fel tagjaikat, figyelembe véve a párt- és tanácskongresszusi előkészületeket, egyben ügyeltek a megbízható küldöttek megválasztására. Így nem véletlen, hogy a kongresszusok előtt lezajlott fővárosi szakszervezeti gyűlések határozatai a kormányzótanács hatalmának további erősítéséről és a szakszervezetek szerepének növeléséről szóltak. A szakszervezeti vezetők pillanatnyilag nem a rendszer felváltásáról,

¹¹⁵ FKT 440. Szántó Béla szerint ő és mások javasolták a Kun által megnevezettek letartóztatását. Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 219.

a kormány távozásáról tanácskoztak, hanem a súlyosbodó helyzetből fakadó kiút elemzésére, az ellenforradalmi hatalomátvétel megelőzése lehetőségeinek számbavételére vállalkoztak. Nem bíztak a Tanácsköztársaság tartós fennmaradásában, a Vörös Hadsereg sikeres harcainak ellenére, a munkásság kimerültségét, fásultságát, általános elégedetlenségét konstatálták.

Ezt a helyzetet elemezte egyik cikkében Vanczák János.¹¹⁶ Eszmefuttatásában szomorúan írja, hogy a sikerre áhító, azt imádó fanatikusok szárnyaló szavakban szokták megválaszolni a súlyos társadalmi, gazdasági problémákat. A hosszú háború új világáramlatot termelt, de úgy tűnik – állapítja meg –, hogy megszabadulva ettől a világáramlattól, ugyan nagy és keserű áldozatok, kiábrándultság árán, vissza kell térni a rideg realitáshoz. A háborúban győztes hatalmak vezetői mámorukban már elvetették a leendő háború magvait, a dolgozók felszabadítása és uralomra jutása érdekében a győzni akarók minden tiszteletet érdemlő küzdelmükben még nem adták fel a harcot. A baj az, hogy fogytán az erő, és az elszánt harcosoknak ezt tudomásul kellene venniük. Vanczák szerint a világforradalomnak már ki kellett volna törnie, de úgy tűnik, hogy sem a világ, de még Európa népei sem vállalják ezt pillanatnyilag. A nagy szocialista gondolkodók és politikusok népe, a németek, kénytelenek elfogadni a megalázó békeszerződést, és hasonló helyzet előtt áll a szomszédos Ausztria is. A győztes antantországok munkássága aligha szánja el magát a forradalmi cselekvésre (Szovjet-Oroszországról nem tesz említést). A magyarországi szakszervezetek az elmaradott országban nem annyira látványos, de állandósuló harcaiban jelentős eredményeket értek el, amelyeket különösen az 1918-as forradalom idején érzékelhettek. A magyarországi szakszervezetekben megvolt a forradalmi szellem, bár nem voltak kaphatók irreális célok kergetésére. Lehet, hogy a sikerimádók – szól a figyelmeztetés – még fenn hirdetik elméletük megdönthetlenségét, és hevítik a forradalom lángját, de ha a zászló lehanyatlik, a szakszervezetekből áradó tűz melegsége oldja majd a tehetetlen dermedtséget.

Ez a cikk lezárta a szakszervezetek májusi akcióját, melynek célja nem a látványos kormányváltás kierőszakolása volt, hanem a kormányzati

intézkedéseknek reális útra terelése. Ennek előfeltétele a kommunista túlzók visszaszorítása, a hatalmi egyensúly helyreállítása, és a szakszervezetek gazdasági és politikai szerepének növelése. A kudarcos félnek vigaszt a Vörös Hadsereg nagyszerű győztes és eredményes csatái jelentettek, de halványuló reményt a küszöbönálló párt- és tanácskongresszus.

¹¹⁶ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. május 30. Elmélet és gyakorlat.

Június: a reménykedés és kifulladás sodrásában

A Vörös Hadsereg június elején a cseh csapatok elleni támadást indította el. A cseh csapatok a magyar határhoz közel voltak, és a magyar csapatok a cseh csapatok elleni támadást indították. A cseh csapatok a magyar határhoz közel voltak, és a magyar csapatok a cseh csapatok elleni támadást indították. A cseh csapatok a magyar határhoz közel voltak, és a magyar csapatok a cseh csapatok elleni támadást indították.

A Vörös Hadsereg felszabadító hadműveletei

A Tanácsköztársaság Vörös Hadserege kétszeri halasztás után, május 30-án az északi fronton általános támadást indított el. Még a Népköztársaság idején a Felső-Magyarországra vonatkozó, 1918. decemberi, önkényesen megállapított demarkációs vonalat – az 1919. áprilisi román támadás kibontakozásakor – a cseh csapatok az április 27-i parancs értelmében átlépték; megszállták a Sátoraljaújhely–Ungvár vasútvonalat, Munkácsot; majd május 1-jén elfoglalták Miskolcot, és elfogták a direktórium három tagját. Közülük a már ekkor ismert szociáldemokrata Szeder Ferencet elhurcolták, majd internálták. Céljuk a Mátra-vidék és Tokaj környékének megszerzése, Eger, Salgótarján elfoglalása volt. Májusban, még az általános támadást megelőző hetekben, állandósuló harcok folytak a cseh intervenciós megszállók ellen, aminek köszönhetően május 20-án sikerült Miskolcot felszabadítani, a salgótarjáni térséget megvédeni. Elhúzódo, de eredményes harc bontakozott ki a füleki dombvidéken.

Az olasz, majd döntően francia tábornokok, főtisztek által irányított, nagy létszámú, jól felfegyverzett, az északi fronton állomásozó cseh csapatokat váratlanul érte a 73 zászlóaljjal, 46 tüzérségi üteggel felszerelt, az önvédelmi küzdelemben elszánt harckészséggel fellépő Vörös Hadsereg támadásának ereje.

Miután május második felében, megbízható információk alapján, kiderült, hogy a területileg jelentősen leszűkített Tanácsköztársaságot pillanatszerűen és közvetlenül délről, keletről katonai támadás nem fenyegeti, a Gödöllőn székelő hadsereg-parancsnokság és a Hadügyi Népbiztosság az északi fronton megindítandó támadás tervét dolgozta ki és fogadta el.

A felszabadító északi hadjáratnak eredetileg két terve volt. Az egyik az északi front nyugati szárnyáról dunántúli támogatással, a Kisalföldről és Salgótarján térségéből Ruttká, Zsolna felé; illetve, időben párhuzamosan, az Ipolyt átlépve Pozsony irányába folytatná a hadműveleteket. E tervnek számos előnye mellett több hátránya volt, és a hadvezetés végül a második, nevezetesen az északi front keleti szárnyán elindítandó támadás tervét fogadta el. Ennek fő iránya, Miskolc és a borsodi térségből kiindulva, Kassa–Eperjes visszahódítása, végrehajtását a III. hadtestre testálták. Jóllehet a hadtestből két hadosztályt kivontak, és az ő feladatuk volt az Ipoly, a Garam völgyének, valamint Losonc és a bányavárosok felszabadítása, és a hadművelet folytatása Zólyom felé. Az északkeleti fő irány mellett a hadtest csapatai a Sajó–Hernád térségének megtisztítása után – beleértve a Rima–Gömöri települések és Rozsnyó visszafoglalását is – Tokajnál átkelnek a Tiszán, elvágva ezzel a román–csehszlovák csapatok találkozásának lehetőségét, és egyben utat nyitva az ukrán–orosz vörös csapatok esetleges érkezésének. A sikeres tokaji átkelés után a csapatok Nyíregyháza térségében felveszik a harcot a Tizsántúlt megszálló román erők ellen.

E terv jelentős része megvalósult. A Vörös Hadsereg bő egy hét alatt visszahódította az Ipoly–Garam térségében megjelölt városokat, június 7-én még Zólyomot is, és Körmöcbánya alá érkezett. (Losoncot már a támadás első napján felszabadította a nemzetközi ezredekkel kiegészített 39-es dandár.) Az Esztergomból induló 1. dandár alig néhány nap alatt elérte Érsekújvárt; a szükséges utánpótlás azonban elmaradt, és a francia vezetésű cseh csapatok védelmi vonalat kiépítve meggátolták a bevonulást a Csallóközbe.

Az északkeleti irányba vonuló III. hadtest hadosztályai, a budapesti munkásezredek, a megszállt Tizsántúlról átkerülő, átszökött földmunkások és más földnélküliek több napig elhúzódó, elkeseredett harcot folytattak a Sajó–Hernád völgyében a románokkal, így az eredeti terv végrehajtása néhány napot késett. A Vörös Hadsereg hadműveleteiben jelentős számú szlovák nemzetiségű katona vett részt. Június 5-én felszabadították a Bodrog-völgyi városokat, Sárospatakot, Sátoraljaújhelyet, északkeleti irányban elérték Töketerebest, és megközelítették Homonnát.

A Tisza-felsővidéken április vége óta állomásozó román csapatok a Kassa környéki harcokban már nem vettek részt, és jobbnak látták visz-

szavonulni a folyó bal partjára, állásaikat megerősítendő. Csapataik visszavonása után Tokajnál sikerült a Tisza-hidat felrobbantaniuk, elvágva ezzel a Vörös Hadsereg átkelését Nyíregyháza térségébe. A meggyengült és széttzilálódott cseh csapatok hamarosan kiűritették Kassát, és a Vörös Hadsereg nagy erőt, élszántságot tanúsítva június 6-án bevonult Felső-Magyarország fővárosába, Kassára. Néhány nap elteltével birtokba vették a Sáros megyei Eperjest, Bártfát, és néhány felderítőcsapat eljutott a Duklai-hágóhoz.

Bő egy hét alatt fő vonalaiban teljesült az északi hadjárat tervének első szakasza. Nem sikerült azonban átkelni Tokajnál a Tiszán, és a terv szerint megkezdeni a román csapatok kiszorítását az Alföldről. A hadvezetésben, halvány, reménykedő lehetőségként, felmerült a felszabadító hadjárat további folytatása északi, északkeleti irányba, és az átkelés megkísérlése Csap térségében. Egyes katonai, politikai vezetők, a már említett Csicsérin-táviratok ellenére, még reménykedtek az orosz katonai segítségben. A május végén moszkvai repülőútjáról hazaérkező Szamuely közölte Kunnal, hogy belátható időn belül ilyen támogatásra a Tanácsköztársaság nem számíthat. Májusban elkeseredett harcok folytak Ukrajnában Grigorjev atamán csapataival, míg a déli fronton a monarchista Gyenyikin tábornok hadserege lendült általános offenzívába. Úgy tűnhetett, hogy a román hadvezetést különösebben nem nyugtalanították a magyar és az orosz Vörös Hadsereg közelgő találkozásának eshetőségéről szóló találgatások, híradások.¹

Mindennek ellenére a Tanácsköztársaság hadserege óriási küzdelemben fényes katonai sikereket ért el. Önfeláldozásból, az ország megmentéséből, hazafiságból példamutatóan vizsgázott a lenézett, hazafiatlannak elmarasztalt munkásság, amely nagyra becsülte a tisztikar szakértelmét, fegyelmezettségét, hazaszeretetét. (Így a főváros munkástanácsa ünnepi ülést tartott Kassa felszabadítása alkalmából.) A bevonulást, a felszabadulást a lakosság általában örömmel, lelkesedéssel, bizakodással fogadta, és nem maradt el a virágözön, a szónoklatok ünnepélyessége. Kassa lakosságának csaknem 2/3 része az iparban, a kereskedelemben, a közlekedésnél dolgozott. Több ezren a közszolgálatban végezték

¹ Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 206–236.; Liptai Ervin: *Vöröskatonák*, 144–204.

munkájukat. Amikor a cseh csapatok a várost kiürítették, magyar zászlókkal lobogózták fel a várost, tisztelegve a Vörös Hadsereg katonáinak és parancsnokainak. Bizonyára a himnuszt is elénekelték. A cseh megszállástól megtisztított városban, a Tanácsköztársaság intézményeinek megfelelően, megkezdte működését a munkástanács, a városi direktórium. Hozzáfogtak a toborzáshoz, részben a sorozáshoz. A meghatározóvá vált helyi szocialista sajtó a nemzetiségek – elsősorban a szlovákokkal – összefogásáról számos cikket közölt. Június 11-én a kormányzótanács vezetői, Garbai, Kun, Szántó, Nyisztor, lelkesítő beszédekben méltatták a győzelem jelentőségét. Az ünneplők, a lelkesedők között megjelentek a kíváncsiskodó kételkedők, és nőtt a polgári értékek megőrzéséért aggódók, az elbizonytalanodók száma, amit csak növelt, hogy a trikolórt nem tűzték ki a vörös zászló mellé, de a hangulatot pillanatnyilag a győzelem ténye határozta meg az érezhető bonyodalmak, nehézségek ellenére. Az imponáló győzelem nem vált önfeledt ünnepléssé, hisz a kormányzótanács éppen június első napjaiban ugyan a súlyos belpolitikai problémák kezelésén túl volt, ám a válságos külpolitikai kérdésekkel szembe kellett néznie.

Belpolitikai bonyodalmak a hónap elején

A vasutassztrájk és következményei

A dunántúli vasutassztrájk június 1–2-án Szombathelyen kezdődött.² Csupán idő kérdése volt, hogy a súlyosbodó gazdasági, közéleti helyzetből fakadó társadalmi konfliktus mikor tör felszínre. A fehér-kékpénz körüli mindennapos mizéria, az aprópénz hiánya, az égbetörő árak, a mindennapi élethez szükséges elemi cikkek beszerzésének lehetetlensége a tartalékokkal nem rendelkezők tömegét érintette a legközvetlenebbül. A közlekedést, a szállítást, a hadsereg ellátását kézen tartó vasút stratégiai jelentőségét aligha kell bizonyítani. A vasutasság sérelmezte a Vörös Hadseregbe való bevonulási parancs végrehajtását, annál is inkább, mert a háború idején, főleg a forgalmat irányítók, fel-

mentést kaptak. Így az elégedetlenség kifejezése, az ellenállás, a sztrájk meghirdetése – a mind gyakrabban tetten érhető elégedetlenség ellenére – nem valamelyik textil- vagy gépipari üzemben történt, hanem a kulcsfontosságú vasútnál. E mozgalom elindításában fontos szerepet játszottak a politikai rendszerrel szemben álló erők, korábban is magas beosztású vezetők, egyes állomásfőnökök. Ebben a szerepvállalásban hathatós támogatást, biztatást kaptak a Bécsben székelő ellenforradalmi csoportoktól és vezetőiktől.

A vasúti direktóriumhoz, még május végén eljuttatott követelések, nemcsak a kékpénzben való fizetésekről, a vasutasságnak korábban szerzett jogainak érvényesítéséről szóltak, hanem a bevonulás megtagadásáról is. A beadvány a követelések elutasításának esetére kilátásba helyezte a közlekedés általános leállítását. Június 1-jén a forgalomirányítók, a tisztviselők már nem jelentek meg a sorozáson, és a bevonulásoknak sem tettek eleget. A parancsmegtagadás miatti retorziók esetére a forgalom általános leállítását hirdették meg. Az ügy konfliktusmentes megoldását a vasúti direktóriumnak, a népbiztosságoknak nem sikerült rendezni, mert június 2-án a délutáni órákban Szombathelyen beszüntették a munkát. A sztrájk a Dunántúl északnyugati vasútvonalait, a székesfehérvári csomópontot is beleértve, érintette. Ugyanakkor több jelentős pályaudvaron (például Győr, Nagykanizsa, Kaposvár) nem csatlakoztak a sztrájkhoz, és a főváros pályaudvaraira, vonalaira sem sikerült azt kiterjeszteni. Június 6-án a vasutassztrájk véget ért, a vasúti forgalom helyreállt.

A kormányzótanács június 4-i ülésén tárgyalta meg Kun Bélának a vasutassztrájkokról szóló jelentését. A népbiztos az okok mélyebb elemzése helyett azt javasolta, hogy az egész Dunántúlt nyilvánítsák hadműveleti területté. (Öt nappal korábban, május 30-án, már négy dunántúli megyében ezt elrendelték. Hamburger földművelésügyi népbiztos javaslatára ekkor teljhatalmú élélmzési diktátorokat is kineveztek.) Kun előterjesztése szerint a kormányzótanács dunántúli megbízottjait ruházzák fel a karhatalom feletti rendelkezési hatáskörrel is, az ellenforradalmi mozgalmak elfojtása érdekében. A jegyzőkönyv ugyan nem utal a vasutasság körében alkalmazandó intézkedésekről, de Hevesi Gyula kezdeményezte, hogy továbbra is hagyják jóvá a vasutasoknak a korábbi kormányok által is fogadatosított kedvezményeit. Szamuely Tibor, Szán-

² Gadanez Béla: *A vasutas munkásmozgalom története: a kezdetektől 1945-ig*. Budapest, 1985, 239–245.

tó Béla, Rákosi Mátyás népbiztosok határozottan tiltakoztak e kiváltságok, kedvezmények további elismerése ellen. (Böhm, Landler, Dovcsák, Pogány az ülésen nem vettek részt.) Ezek után Kun Béla javasolta, hogy a vasútnál, a postánál vezessék be az ostrom- (rendkívüli) állapotot, és a munkát megtagadókat kivétel nélkül állítsák forradalmi törvényszék elé, a vasutak és berendezéseinek megrongálót, felbujtót halállal büntessék. A kormányzótanács háromtagú teljhatalmú dunántúli biztost – Szamuely, Vántus, Jancsik – javasolt. Ez utóbbi kinevezésére nem került sor.³

A fronton tartózkodó, Kassa közeli felszabadításán fáradozó III. hadtestparancsnok, belügyi, vasúti népbiztos Landler Jenő a sztrájk kezelésének más, nem valamiféle vörösgárdista megoldásán gondolkodott. Minden elhamarkodott lépés helyett a körülmények alapos kivizsgálását, a békés tárgyalásos megoldást és a felelősség megállapítását helyezte előtérbe. Hosszú éveken át volt a vasutasmozgalom egyik fő irányítója, a vasutasok szövetségének 1918-tól elnöke. Felszólította megbízható embereit, hogy haladéktalanul lépjenek kapcsolatba a MÁV igazgatóságával és a kormány vezetőivel. Egy később készült beszámoló szerint⁴ a sztrájk kihirdetését követő éjszakán a szövetség két titkára hosszas tárgyalást folytatott Kun Bélával, aki közölte, hogy a rendcsinálást Szamuely kíméletlen eszközökkel fogja végrehajtani. A titkárok kijelentették, hogy ebben az esetben a szövetség is csatlakozik a sztrájkolókhoz. Kun e félreérthetetlen megjegyzésre már elfogadta, hogy Szamuely a vasutasokkal szemben csak a szövetség egyik titkárának hozzájárulása után intézkedhet. Landler június 3-án, a hajnali órákban Vázsonyi Jenőnek, a MÁV elnökének beszámolóját hallgatta meg, majd Kunnal tárgyalt. Ennek során körvonalázódott a súlyos helyzet békés eszközökkel történő rendezése, és a direktórium vezetőinek ígéretet tett a sérelmek megoldására. Ezek után visszautazott a frontra.

A kibontakozást megnehezítette a június 3-i dombóvári eset. A vasúti csomópont népes vasutassága, a délutáni órákban a fővárosból visszaérkező megbízottjaira várakozva, a munkabeszüntetésről folytatott vitát.

³ FKT 446. Június 4-i ülés.

⁴ Magyar Vasutas, 1920. február 1. A vasutas szövetség működése a proletárdiktatúra alatt.

Az összesereglett tömeg féken tartására Kaposvárról katonai szerelvény érkezett, akik körülvették az állomás környékét. Időközben odaérkezett a tolnatamási lázadás leverésében részt vevő, foglyokat kísérő egyik osztag is (a korábban huszár-csapattiszt Zay Dezső irányította 52 tagú, főleg vasutasokból álló „fegyelmi” szakasz). Néhányan közülük fegyveresen az izgatott vasutasok közé mentek, és éles szóváltásba keveredtek, ami dulakodásba torkollott. Egyikük a tömeg közé gránátot hajított, és lövések is eldördültek. Két halott volt és több mint húsz sebesült. Óriási pánik tört ki. Ez az összetűzés a vasutasok körében éles tiltakozást, felháborodást váltott ki. A parázs indulatoktól fűtött helyzetben ez a meggondolatlan lépés a sztrájkolókat igazolta. Az önkényes fegyverhasználat után számos utasítással szigorúan tiltották a fegyveres beavatkozást.

Landler ugyan nem kifogásolta a Dunántúltra vonatkozó június 4-i kormányzótanácsi határozatokat, de nyugtalanította Szamuely teljhatalmú kinevezése. Landler táviratban kérte, hogy a hadsereg-főparancsnokság rendelje el, hogy Weisshauss, a vasutasszövetségi titkár egyetértése nélkül, a vasutasok ügyében Szamuely nem rendelkezhessen, és az elítéltek kegyelemben részesítendők.⁵

A vasutasszövetség június 4-i ülésén elfogadott határozat kezdeményezte, már túllépve az előzetes, szóbeli megállapodáson, hogy a vasutasság ügyének vizsgálatát vonják ki a Szamuely vezette rögtönítélő bíróság hatásköréből, és a felelősség kivizsgálását a szakszervezet által kijelölt bizottság végezze. E nagy jelentőségű probléma megoldásával a vasutasszövetség ismert titkárát, Weissshaus Aladárt bízták meg. Ő Szombathely érintésével azonnal felkereste a már Sopronban tartózkodó Szamuelyt, aki már értesült, hogy Weissshaus nélkül a vasutasok ügyében nem járhat el. A szövetség döntését a kormányzótanács elfogadta és támogatta. A szövetség vezetése a vasutasság meggyőzése, felvilágosítása mellett, saját embereivel, részben megerősítette a MÁV igazgatóságát. Az intézkedések ellenére bizonyos zaklatások nem szűntek meg, de a sztrájkban való részvétel miatt egyetlen vasutast sem végeztek ki. Ugyanakkor egyes szélsőséges elemek minden felhatalmazás nélkül, önkényesen szidalmaztak, bántalmaztak mozdonyvezetőket, fűtőket, vasutasellenes hangulatot kelte. A főváros 16 nagyüzemében június

⁵ Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben, 392.

6-án munkásgyűléseken ítélték el az önkényeskedőket, a különakciókat hirdetőket, a sztrájkra bujtogatókat. Felszólították a szervezett vasutas-ságot, hogy ők maguk fojtsák el az ellenforradalmi mozgalmat.⁶ A vasutasszövetség elérte, hogy az őrizetbe vett személyeket hamarosan amnesztiában részesítsék. A szövetség június 15-i közgyűlése⁷ megállapította, hogy a sztrájkba a megtévesztett vasutasok kis töredé-ke kapcsolódott be, akik hittek a régi világ kiszolgálóinak. Ugyanakkor a közgyűlés határozata nem vonta kétségbe a követelések jogosságát, és a vasutasok katonai behívását felfüggesztették. A közgyűlés szigorúan elítélte a sztrájkot és annak kirobbantóit, hisz tettükkel a hadsereg sikereinek folytatását akadályozták, vagy nehezítették meg. Kezdeményezték több üzemvezetőségi alkalmazott, számos vasúti állomásfőnök leváltását. A határozat egyben kijelentette, hogy a vasutasok nem állnak az ellenforradalmárok szolgálatában, ők nem ellenforradalmárok.

A vasutassztrájk nyomán a Dunántúl északnyugati városaiban, köz-ségeiben, falvaiban tiltakozások, tüntetések, erőszakos, akár fegyveres megmozdulások robbantak ki. Ez utóbbiakban vezető szerepet játszo-ttak a hivatásos tisztek, akik több száz fős fegyveres osztagokat állítottak hadrendbe, és Sopron elfoglalását is tervezték. A községekben, városok-ban röpiratokon terjesztett felhívásaik a helyi vörösörség lefegyverzé-séről, a direktóriumok tagjainak letartóztatásáról szóltak. A Szombat-helyről kiadott körtávíratok parancsára a vasúti forgalmat leállították, megbénítva az utas-, és főleg a teherszállítást. Több helyütt felszedték a síneket, elvágták a telefon-összeköttetést. Az egyes települések környé-kén összesereglett lázadók és a Vörös Hadsereg csapatai között tűzharc folyt; áldozatokat követelve mindkét oldalon. (Például a Sopron kör-nyéki Nagycenk, Kópháza, Lövé, Pereszteg.) A lázongás, a különböző heveségű összetűzések leverése után a helybéli „tisztozatást” Szamuely terrorcsapata június 5–8-a között Kőszegen, Csornán, Kapuváron és má-sutt végezte. A véstörvényszék 17 embert küldött halálba különösebb tárgyalás nélkül, Csornán például 5 gazdálkodót akasztottak fel a kisvá-ros főterén. A nagycenki fegyveres zendülés két tisztjét, irányítóit Sop-

⁶ Népszava, 1919. június 5., 6. Az egyéni akciók ellen.

⁷ Magyar Vasutas, 1919. június 19.

ronban Szamuely László parancsára végezték ki július elején.⁸ Szamuely László ítélete ellen tiltakozott a soproni forradalmi törvényszék. A kor-mányzótanács július 10-i ülésén, Rónai Zoltán javaslatára, elrendelték az ügy kivizsgálását.

A kivégzettek között malom- és kávéház-tulajdonosok, postameste-rek, gondnokok voltak. A nagy számban letartóztatottak elhúzódo vizs-gálati fogságba kerültek. A településekre, a falvakat is beleértve, súlyos adókat, valóságos hadisarcot vetettek ki; amit csak tovább fokozott az élelmiszer-rekvirálás. A megfélemlített lakosság, szitkait, gyűlöletét ma-gába fojtva, fogcsikorgatva teljesítette azokat. A földmunkások és a termelőszövetkezetek dolgozóinak tanácskozása

A közéletmezés naponta súlyosbodó helyzete, elsősorban a főváros la-kosságának körében, a hadsereg ellátásának biztosítása a politikai, gaz-dasági vezetés állandó témája volt. A vasutassztrájk nyomán, különösen a dunántúli falvakban szaporodtak el a tiltakozások, és gyakran lépték túl az elégedetlenség egyszerű megnyilvánulásait, ellenszegülésbe, majd szerveződő ellenállásba torkolltak. Az agrárpolitika akaratlanul a parasztságot is és nemcsak a jómódú gazdákat állította a tanács hatalom mielőbbi felszámolásán buzgólkodó politikai erők mellé. Nem okozott különösebb nehézséget kimutatni a parasztságot sújtó intézkedések következményeit. Májusban a termékcseré megszervezése, a begyűjtő telephelyek létesítése nem járt különösebb sikerrel. Kun Béla a kormány-zótanácsban a kevés és felkészületlen agitátor tevékenységével magya-rázta a parasztság tartózkodását, míg mások a vidékről elszármazott munkások falura küldését javasolták. Többen a népbiztosok közül a vi-dékre való utazás (a batyuzás) megszigorítását, esetleg megtiltását aján-lották. Ekkor 25 kg élelmet a fővárosba bárki felhozhatott, a csillagos égig verve az élelmiszerek árait, nem is szólva a spekuláció méreteiről.

A Dunántúl katonai felügyeletét ellátó II. hadtest parancsnokává ki-nevezett Pogány József szerint (kinevezése ellen Haubrich határozottan

⁸ Váry Albert: I. m. 118.; FKT 475.

tiltakozott) a rekvirálást csak katonai eszközökkel lehet eredményesen végrehajtani (e véleményét júliusban is fenntartotta), Hamburger pedig bejelentette, hogy a mezőgazdaság problémáinak, gondjainak megtárgyalására, beleértve a főváros ellátását, élelmezését, június 1-jén, 2-án megtartják a termelőszövetkezetek tanácskozását.

A Városi Színház (Erkel Színház) zsúfolásig megtöltötték a küldöttek, megbízottak.⁹ Az értekezlet elnökségének elfogadása után Takács József, a Földmunkások és Kisgazdák Szövetségének titkára, a félreértések megelőzése érdekében, kijelentette, hogy a tanácskozást a Földművelésügyi Népbiztosság és nem a szövetség hívta össze. A szövetség az előterjesztést korábban nem ismerte. Közölte, hogy a tanácskozáson a megyei direktóriumok tagjai, a termelőszövetkezetek fő megbízottai, gazdatiszt vezetői, valamint a gazdaságok egy-egy bizalmi embere vesz részt. Rövid üdvözlőbeszédében a földmunkásság és az ipari munkásság legszorosabb összetartozásának megkülönböztetett szükségességét, a proletárérdekek megvédését említette. Frázisnak tűnő üdvözlöte azonban nem volt véletlen. A földmunkások lapjának felelős szerkesztője is Takács József volt, aki éppen a kongresszus előtt helyt adott a házi őrizetben levő Csizmadia Sándor cikkének.¹⁰ A cikk fő mondanivalója volt, hogy a lakosság döntő többségét képező földmunkásság és a kisgazdák még a proletárdiktatúrának nevezett rendszerben sem kapták meg a megérdemelt kormányzati képviselést és szerepet. A fennálló politikai rendszerben a földmunkásságot, a kisgazdákat nem ismerők rendelkeznek róluk, pedig a földmunkások maguk választották meg vezetőiket, akiket vagy jogtalanul megfosztottak megbízatásuktól, vagy korlátozzák tevékenységüket. Ez a helyzet tűrhetetlen, mert a földművelő (a szövegben és a korabeli szóhasználatban) proletároknak kívülről nem diktálhat senki.

⁹ A tanácskozás legfontosabb forrásai a *Világsszabadság* 1919. június 2-6. számai. A tanácskozás jegyzőkönyvének holléte ismeretlen. Szemére Vera fentebb idézett munkájában (151–160.) tekinti át a tanácskozást, és összefoglalja a szövetkezetek működéséről készített egyes tervezeteket. Noha a tanácskozáson elsősorban a termelőszövetkezetek (a volt nagybirtokok) megbízottai jelentek meg, mégis földműveskongresszusként említették. Naplójában Ágoston Péter is feljegyezte, hogy a megjelentek között alig volt igazi paraszt. PII. 689. f. 5. ő. e. 1919. június 1-jei bejegyzés.

¹⁰ Szőke András (Csizmadia Sándor): A földmunkásság. *Világsszabadság*, 1919. május 28.

„Mi évtizedeken keresztül, a Szociáldemokrata Párt segítségével, keserves harcokat küzdöttünk az elnyomatás ellen. De mi nem csak a burzsujok elnyomása ellen küzdöttünk, hanem harcoltunk minden elnyomás ellen. Utáltuk és gyűlöltük a burzsuj elnyomókat, de éppen úgy ellenségei vagyunk az egyes proletárok önkényeskedésének.”

Vajon – teszi fel a provokatív kérdést – „a nagy hatalmú” vezetők hozzá mernek nyúlni a földmunkások szövetségéhez vagy a lapjukhoz?

Nyisztor György válasza azonnal megérkezett.¹¹ A zavarkeltésnek tűnő, valójában Hamburger és társainak ténykedését elutasító cikket a korábban Csizmadiával együtt harcoló Nyisztor egyszerűen ostobának, tudatlannak, demagógnak tartotta. Nyisztor szerint nemcsak az ominózus cikk szerzője, de akaratlanul (?) a lap szerkesztősége is; éket akar verni az ipari és a földmunkások közé, amint azt tették Várkonyi, Mezőfi, Áchim. (Ez a lapos történelmi példázódás átlátszó konjunkturális elemeket tartalmazott.) Nem lenne helyes, ha a földmunkásság a számarányának megfelelően nagyobb képviselést kapna az állami vezetésben, mert e szövetség nem rendelkezik képzett szakemberekkel. Még megfelelő agitátorok sincsenek – állította. A munkásság egységét megbontani szándékozó cikk követőit pedig a szövetség irányításából el kell távolítani – jelölte ki a közvetlen feladatot.

Az éles ellentéteket kiegyenlíteni szándékozó cikk álneves szerzőjének¹² bevezető megjegyzése szerint mindkét cikkíró mintha szakmák közötti áthidalhatatlan ellentétekről szólna, amiből hamis értékelések és következtetések születnek. Nagy baj a bizalmatlanság, a megértés hiánya. Az egymásra utaltság elkerülhetetlen... „de amilyen helytelen különböző szakmák egymásföldről túlhajtott atyáskodása, épp oly helytelen, sőt egyenesen végtelenül egyes szakmák diktatúrája és egyoldalú kormányzása”. Nagyot tévedne az, aki – így a szerző – lebecsülné és nem értékelné a földmunkások, kisgazdák hatalmas tömegének az ország életében betöltött szerepét, jelentőségét. De a nagy tömegeket felsorakoztató szakmák közötti különbségekből nem következhet, hogy bármelyik is magának követelhetné a diktatúrát; másokat akár meg sem hallgatva, legyen szó akár jó szándékról vagy cselekvési kényszersről. Ha

¹¹ Nyisztor György: Válasz egy rossz kritikára. *Világsszabadság*, 1919. május 30.

¹² Bimhai: Egyesült erővel. *Világsszabadság*, 1919. május 31.

a földmunkásokat, kisgazdákat érintő, érdeklő kérdésekbe egyszerűen berontanak, ezzel csak ártanak, bármilyen nagy szervezetről van szó. A szerző nagyra értékelte az ipari munkásság sokoldalú segítségét, de higgyék el (szólt a jóindulatú felszólítása a vezetőknek), „a mi álláspontunk az, hogy komoly, meggondolt régi szocialisták lehetnek méltók arra, akiktől jó eredményeket várhatunk, és ezt magunk akarjuk megválasztani. Nem akarunk senkinek diktálni, senkinek nem akarunk jog és hatáskörébe beavatkozni, de bárgyúság volna részünkről, ha mások részéről ilyesmit kellene eltűrnünk”: Ez békülékeny, egyben határozott tiltakozás volt a diktatórikus vezetési módszer ellen, és egyben elutasította a felkészületlen, járatlan, vidéken ismeretlen megbízottak tömeges kiküldését. A küldöttek jelentős része így közvetlenül megismerhette a lezajlott vitát, és nem véletlen, hogy az egyik küldött Csizmadia Sándor távolmaradásának oka iránt érdeklődött. A kérdésre Vántus Károly népbiztos válaszolt, de tartalmát még ez a lap sem közölhette.

Az összehívott földműveskongresszus napjaiban a földmunkásságot bizonyos körökben nyíltan, lapokban, gyűléseken ellenforradalmárok-ként aposztrofálták, mivel egyes megyék községeiben fegyveres ösztöztűzések voltak katonák, karhatalmisták és a helyi lakosság között. Egy minden bizonnyal Takács József tollából megjelent cikk¹³ ezeket a vádakokat visszautasította. Az általa is vezetett szövetség, lap feladata a földmunkásság érdekeinek megvédése, a felvilágosítás, a tények feltárása. Káros és haragos indulatokat kelt a központ által kiküldött, hozzá nem értő teljhatalmú, ismeretlen megbízottak szerepeltetése, akik néhol fegyveres osztagokkal érvényesítik akaratukat. Hangsúlyozzuk, hogy „a puska és a gépfegyver sohasem volt, és nem lehet ma sem fölvilágosító eszköz... nem áll jól nekünk, ha tömegeket fegyverrel akarunk bizonyos elvek helyességéről meggyőzni”. A szövetség elítéli a földművesek fegyveres megtámadását. A földműveseket még egyes, kirívó esetekben sem szabad ellenforradalmárnak megbélyegezni. „Mert ha rájuk fogjuk, hogy azok, akkor csakugyan azokká lesznek.” A vezetést, az irányítást, a szervezést a kormányzat bízza a földmunkásság elismert vezetőire, figyelmeztetett.

¹³ Világ szabadság, 1919. június 1. A földmunkások nem ellenforradalmárok.

A földműveskongresszusra a népbiztosság által beterjesztett, de uradalmi intézők, gazdatisztek által kidolgozott tervezetet tömören foglalta össze a földmunkások lapja. Eszerint Magyarország valamennyi nagybirtokát, beleértve a kincstári, egyházi, alapítványi birtokokat, a Földművelésügyi Népbiztosság vezeti és ellenőrzi. Közbülső szervek a kerületi központok, a körzeti felügyelőségek, a birtokok helyi vezetői. A birtok helyi vezetője a népbiztosság által kinevezett oklevel gazdatiszt. A szövetkezetek állandó munkásainak bizalmi testülete csak személyi és fegyelmi ügyekben működik közre, nincs hatásköre a gazdasági vezetés és a gazdasággal összefüggő kérdések eldöntésében. Az állandóan alkalmazott munkások (nem elírás, azaz már nem tagok) járandóságát a kerületi felügyelőség állapítja meg. Ezzel a tervezettel büszkélkedett Hamburger Jenő népbiztos a küldöttek előtt. Az előterjesztés kormányzótanácsai megtárgyalásáról nincsenek adatok, csak a tanácskozás bejelentéséről.

Hamburger népbiztos előadói beszédében felidézte a földesúr és a napszámos, a cseléd örökös kibékíthetetlen harcának letűnt világát, majd büszkén jelentette, hogy március 21. új világot teremtett. Rövid két hónap alatt a meg nem szállt területeken már 7 millió holdnál is nagyobb terület van a mezőgazdasági proletárság kezén. (Elfelejtette közölni, hogy az egyetlen tulajdonos az állam.) A gazdaságok legfontosabb feladata a termelés fokozása, a rentábilis működés elérése. Szükséges érvényesíteni mindenkivel szemben a munkakényszert, és el kell utasítani egyes földmunkások demagóg követelését a 8 órás munkanapról a mezőgazdaságban. A népes hallgatóság ezt a megjegyzést élénk helyesléssel fogadta, viszont amikor a gazdatiszteket, intézőket védte a földesúri kizsákmányolókkal szemben, a Csongrád megyeieket képviselő Jócsák Kálmán értetlenkedő mozgolódást, fejcsoválást észlelt körükben. A népbiztos egyenesen felszólította a résztvevőket a volt gazdatisztek intézkedéseinek maradéktalan támogatására. Közölte, hogy 4000 munkást foglalkoztató szövetkezeteket (inkább gazdaságokat) fognak létesíteni.

A tanácskozókat természetesen köszöntették a párt és a kormányzat vezetői. Kun Béla felszólalásában kijelentette, hogy a paraszt (nem a földmunkásság!) forradalmi, és annyi oka, jussa van a márciusi forradalomra, mint a városi proletárnak. Kun beszédében a munkások, parasztok bizonyos sorsközösségét fejegette, amikor a városban a tőkés, faluban a

földesúr volt az elnyomó, és ezek találkoztak a bankok, a takarékok igazgatóságában. Munkások, parasztok nélkülözhetetlen összefogása lehet az alapja az új rendszernek. Kérte a jelenlévőket, hogy élelmiszer-feleslegeiket bocsássák az éhező fővárosiak rendelkezésére. Az alkalomnak szülő kijelentések után Kun megkérdezte Jócsákot: vajon lesz-e az Alföldön Vendée? Kérdése már realitásabbnak tűnt, mint a nyilvánosságnak címzett frázisokra emlékeztető kijelentések. A parasztságot, földmunkásságot alaposan ismerő Jócsák csak annyit mondott: „ha olyan megfontolatlanul bocsátanak ki rendeleteket, hogy azokat másnap vissza kell vonni, ilyesmi könnyen megtörténhet”. Emlékei szerint Kun ezután sietve elköszönt.¹⁴

A beterjesztett tervezet feletti vita június 2-án folytatódott. (Az első napon vitára nem került sor.) A szövetség elnöke, Reichel János bejelentette, hogy ötvenen jelentkeztek felszólalásra, és kérte a tömör beszédek. A 2-i, hétfői napra halasztott vitában 14 felszólalásra került sor (köztük három népbiztos és Kun másodszor is szót kapott). A felszólalók a tervezetet nagy általánosságban elutasították, míg néhányan az egyes szakaszokat boncolgatták. A felszólalók egybehangzóan állapították meg a gazdatisztek szakértelmének fontosságát, tapasztalataik megkehlhetetlenségét, sőt egyes felszólalók önzetlen munkájukat, politikai gondolkodásuk, érzelmviláguk megváltozását is megemlítették. Mások a gazdatiszteknek, intézőknek volt uraikhoz, nagybirtokosaikhoz való eltérhetetlen kapcsolódására, vonzódására emlékeztek, aminek nyomán a cselédek egy része a régi viszonyokat sírta vissza. A küldöttek egyértelműen elutasították a gazdatisztek, intézők vezetéséről szóló népbiztossági javaslatot. A gazdaságok vezetésébe, irányításába, szakértőkkel egyetemben, közvetlenül be kell vonni a dolgozók (tagok, munkások, alkalmazottak) képviselőit, és jogaikat nem lehet személyi, fegyelmi ügyekre korlátozni. A sárvári Urbán Sándor kijelentette: „hogy ha ez a javaslat keresztülmegy, nem merek a meggyémbe a tanyákra kimenni, mert azt fogják mondani, hogy akkor miért hirdettük, hogy tiétek a föld ... ti vagytok az urak ... amikor a kasznárvilágot hoztuk vissza”.

¹⁴ Jócsák Kálmán: *Egy élet a harcok tűzében*. Kézirat. PII. 686. f. 395–396.; *Világ szabadság*, 1919. június 2–6.

A szövetség egyik vezetője, Tamássy Károly sajnálkozott, hogy nem ismerhették meg a tervezetet, és áttekintésére néhány óra állt rendelkezésre. Úgy tűnik, hogy ezt a tervezetet nem szocialisták csinálták (így is volt), mert az egészből hiányzik a szocialista szellem. A tervezet tulajdonképpen visszahozza a régi közigazgatási rendszert (miniszter, főispán, szolgabíró, jegyző). Ez a vezetési rendszer a Tanácsköztársaság idején elfogadhatatlan. Nem szabad a régi világ embereinek – bármennyire is kiváló szakemberek – ellenőrzés nélkül, minden hatalmat biztosítani. A munkások megbízottjainak nem büntetési, hanem beleszólási jog kell! A mezőgazdaságban lehetetlen az egységes bérezés, és hozzátette, hogy még a görői világban is, ha térden állva is, lehetett a bérekről egyezkedni. A tervezetnek miféle rendelkezése az, hogy a bizalmi, a megbízott jelen lehet a kifizetéseknel? A bizalmi testületnek legyen határozott beleszólási joga a bér vagy a járandóság megállapításánál. E nélkül mintha az intézők szabnák meg a bért. Jócsák Kálmán felszólalásában Kun egyik megjegyzését említette, mely szerint a burzsoáziával szemben a diktatúra eszközeit kell alkalmazni; befelé pedig a demokráciáét. Úgy vélte: a tervezet befelé is diktatúrát alkalmaz. Szerinte a rendelet legfőbb hiányossága: nem tisztázza a 100 holdon felüli birtoktestek tulajdonviszonyait. Vajon ezek a birtokok államiak vagy szövetkezeti? „A rendelet a kisajátított területekből állami földbirtokokat akar csinálni, nem pedig közösségen alapuló termelési rendszert.” Az állami birtoknak megfelelően építi fel a vezetés egész hierarchikus rendjét, amely teljes hatalmat gyakorol a kisajátított hétmillió vagy több holdon gazdálkodó, különböző kiterjedésű gazdaságok felett. Vagyis a korábbi több ezer tulajdonos helyett egy lesz, az állam. És mi lesz a földjáradékkal? A 100 holdon aluli gazdák azt is tovább élvezik? – tette fel a főleg a nincstelen földmunkásságot érintő kérdést. Jócsák a szövetkezeti tulajdonú és nem az állami mindenhatóságra épülő gazdaságok létesítésének volt a híve.

Jócsák a '30-as években írt memoárjában jól emlékezett felszólalására. A tervezet alapján, a magyar mezőgazdasági rendszerben az állam a kizárólagos tulajdonos, ahol a gazdatisztek, a szolgabírák, a dolgozó földművesek és napszámosok a tulajdonos állam béresei, cselédei. A Hamburger által beterjesztett tervezetben minden téren a gazdatisztek akarata, befolyása érvényesül. Latinka Sándor is a munkástanács korlátlan ellenőrzési jogának biztosítását kérte számon. Ajánlotta, hogy a ter-

vezetést a Földmunkásszövetség megbízottjaival dolgozzák át. Közölte, hogy a 600 ezer holdon gazdálkodó termelőszövetkezetekben érvényesülnek a dolgozók jogai, és jelentős mennyiségű élelmiszert szállítottak a fővárosba. Latinka csatlakozott Tamássynak a tervezet visszavonására vonatkozó javaslatához. Ezek után Rákosi népbiztos sem tehetett mást, mint elfogadta a javaslatot. Kun Béla a kínos helyzetet már úgy próbálta beállítani, hogy a proletárdiktátúra kormánya nem akarja rákényszeríteni elképzelését; mint a régi időkben az OMGE-n keresztül az akkori kormányzatok, hanem megtanácskozza az agrárnépesség problémáját jól ismerő képviselőivel. Elismerte, hogy a falu még nem kapta meg azt, amivel az állam fenntartásához hozzájárult, és a falunak vissza kell kapnia, amit a városnak juttatott, hangzott elnagyolt kijelentése.

A Zárszavában Hamburger Jenő igyekezett mentegétni a menthetétlent, kibővítve a tervezet hibáit, elhallgatva a Földmunkásszövetség mellőzését. A visszavonás – részben az indulatok lecsendesítése érdekében – ugyan megtörtént; ám a hangoztatott együttműködés a tanácskozás után sem erősödött, és a falu sorsán javítani szándékozók, az ígéretekben alaposan kételkedve, vegyes érzelmekkel hagyták el a fővárost.

A tanácskozás földmunkás résztvevőinek minden okuk megvolt az aggályokra. A tervezetek átdolgozására a későbbiekben sem került sor. Ellenkezőleg. A termelőszövetkezeteket betagolták általában a Szocializált Gazdaságok Központjába. A nagyobb szakszervezetek ezt az intézkedést nem ellenézték. A tanácskongresszus után a gazdaság irányításában nagyobb szerepet vállaló szakszervezet lapja¹⁵ közölte, hogy „a Tanácsköztársaság 100 holdon felüli birtokai, akár termelőszövetkezetek, akár a volt tulajdonos ideiglenes kezelésében maradtak, kivétel nélkül a Népgazdasági Tanács irányítása és ellenőrzése alá kerülnek... A birtok helyi vezetője – ismétlődik Hamburger elutasított tervezetének szövege – a népbiztosság által kinevezett oklevelés gazdász.” A centralizációt támogató szerző az állam irányító szerepében látta a többlettermelés biztosítékát. Sőt, szólt határtalan lelkesedéssel, a nagybirtok államosítása teszi teljessé a forradalom munkáját, és így talál egymásra a gyári munkásság és a földműves szegénység. Ezzel beigazolódtott a felszólaló szociáldemokraták kritikája.

¹⁵ Vas- és Fém munkások Lapja, 1919. június 27. Szemle.

A gazdaságot irányítók gondolkodásában – beleértve a mezőgazdaságot is – a fő helyen az egységesítés, a centralizáció érvényesítése állt. E felfogás az irányítást, a végrehajtást minden téren bürokratikusán, rendeleti úton tartotta megvalósíthatónak, figyelmen kívül hagyva a helyi körülményeket. (Hogy „örülhettek” az állami mindenhatóságnak a 100 holdon fölülű parasztgazdaságok tulajdonosai.) Pikáns helyzet, hogy az elszánt, fanatikus szocializálók a nagybirtok kegyeltjeire támaszkodtak, bennük látva a mezőgazdasági termelés biztosítását.

A központi irányítás helyzetét megkönnyítette, hogy a centralizáció szociáldemokrata kritikussai és ellenzői elítélően vélekedtek és nyilatkoztak a demokratikus forradalom XVIII., földosztást meghirdető néptörvényéről. E megjegyzésükkel, észrevételükkel akaratlanul is az általuk megvetett intézőknek, gazdatiszteknek kedveztek, tudva, hogy ők hajdani uraik nagybirtokának átmentésére is elszegődtek a vörös zászló lengetésekor. E szociáldemokrata agrárpolitikusok politikailag nem mérlegelték az ország különböző községeinek, településeinek direktóriumának a szövetkezetek megvalósíthatatlanságáról szóló határozatait, jelentéseit. A falusi agrárszegénység 1919 tavaszán, nyárelőjén változatlanul a földosztásra várt. E várakozással szemben a szociáldemokrata bírálók a termelőszövetkezetek vezetésére koncentráltak. A Földmunkásszövetség intézőbizottságában tevékenykedők közreműködésével rögzítették a gazdaságok állandó munkásainak bérét.¹⁶ Ebben a bérmegállapításban a grófi vagy bérlo nagybirtokon foglalkoztatottak korabeli megjelölése – béres, kocsis, tehenész, kanász, gulyás; kovács, bogárn, gőzekész, gépész; béresgazda, tehenészgazda, cséplőgépfűtő – szerepel. A bérmegállapítás egységesen rögzíti a minimális (évi 1000 korona) készpénzt, a földhasználatot (elhangozott az 5 holdon aluli parcellázás, kert, takarmányföld, a háztáji „őse”), az igen jelentős, bőkezűen megállapított, naturáliákban lerovó járandóságokat. Szabályozta a munkaidőt.

A bérmegállapítás az esetleges bérmozgalmak elébe ment. A volt uradalmi cselédek, napszámosok és idénymunkások a feltételeket kedvezőnek tartották, és aligha kellett tartani a tőlük kiinduló földosztó mozgalmak megjelenésétől.

¹⁶ Világszabadság, 1919. május 14. A pest megyei gazdaságok állandó munkásainak bére.

Ezen az agrártermelés fellendítését is tárgyaló értekezleten nem említették a paraszti gazdaságokban folyó termelést. Az értekezlet utáni megnyilvánulások a birtokos parasztságot az áldozatvállalásra, feleslegeinek forgalomba hozására és nem elrejtésére, a hadsereg szükségleteinek biztosítására szólították fel, emlékeztetve, hogy a diktatúra egyik fő nyertese a kisbirtokos parasztság. A parasztságot sújtó zaklatásokról, rékvirálásokról, az elemi iparcikkek hiányáról, az előnytelen és aránytalan cserefeltételekről már nem esett szó. A parasztság megbízhatatlanságként, megbélyegzésként élte meg politikai háttérbe szorítását, lekezelését. Ágoston június 14-én feljegyezte, hogy a dunántúli (a Duna–Tisza közi is) falvak a diktatúra ellen lépnek fel, és nem fogadják el a szocializmus elveit, és ellenállnak. „Teszi ezt inkább azért, mivel eddig beleszólt a falu ügyeibe, most nem, eddig választhatott, most nem... az urak iránt rokonszenve nagyobb, mint a proletariátus felé, és az urak mostani helyzete miatt szorosabban ragaszkodik azokhoz, akikhez a múltban semmi nem kötötte.”¹⁷ A parasztság körében mindinkább nőtt az elégedetlenség, és ez júniusban nyílt ellenállásba torkollott.

Katonai sikerek – diplomáciai manőverek

Nemzetek, dolgozók önrendelkezése?

A súlyos és elmélyülő problémák ellenére megállapítható, hogy a Vörös Hadsereg küzdelmei átmenetileg megerősítették a Tanácsköztársaság általános helyzetét. A magyar vöröskatonák váratlan nagy sikere nemcsak a cseh hadvezetés francia főtisztjeinek körében keltett kisebb-nagyobb pánikot, hanem a párizsi konferencia politikusait is nyugtalanította. Budapestre, Bécsen keresztül, június 8-án érkezett meg G. Clemenceau jegyzéke, amely felszólította a budapesti kormányt, hogy haladéktalanul vessen véget a csehszlovákok elleni támadásoknak, aminek fejében a kormány képviselőit a békekonferenciára invitálják, ahol megismérhetik a Magyarország határaitra vonatkozó szempontokat. Tárgyalásról a jegyzékben természetesen nincs szó, a határokat május elején megállapították. A jegyzék emlékeztetett arra, hogy a román támadást már két-

szer leállították. (Gondosan elhallgatva, hogy a román csapatok nem a demarkációs vonalon, hanem a Tisza mentén tartózkodnak.) Elutasítás esetén a szövetséges kormányok a legszélsőbb rendszabályokhoz folyamodnak – szölt a félreérthetetlen fenyegetés.

Kun Béla udvarias, békés hangú válaszában örömmel nyugtázta a konferenciára szóló esetleges meghívást, és arra emlékeztetett, hogy a kormánynak egyetlen állammal szemben sincsenek ellenséges szándékai, és nem áll a területi integritás alapján. A kormány mindeddig ragaszkodott a november 13-i katonai konvenció határozatához. Az ország azonban természetes védelme érdekében kénytelen volt fegyverhez nyúlni, mert a környező államok nem tartották be a szövetséges hatalmak parancsait, és offenzívájuk a magyar ellentámadás következtében szűnt meg, jöllehet még „a demarkációs vonalon innen állnak”. A Tanácsköztársaság kormánya a vérontás elkerülése céljából kész haladéktalanul beszüntetni az ellenségeskedéseket a már említett november 13-i konvenció alapján. A válaszjegyzék, a korábbi javaslatoknak megfelelően, megismételte a gazdasági és egyéb kérdések megtárgyalására vonatkozó, Bécsbe összehívandó értekezlet megtartását.

Budapesten aligha számíthattak a válasz kedvező fogadtatására, hiszen a november 13-i konvenciót már régen sutba dobták. A környező új vagy éppen Magyarország kárára megnagyobbított országok határainak véglegesítése Párizsban ekkor már nagyjából lezárult. (Ausztria keleti határa volt még nyitott.) Ezt a katonai sikerek reményében fogant külügyi népbiztosi választ a korábbi ultimátumok enyhítésének szánták, hisz a szlovák nemzetiségűek nem csekély hányada a cseh hivatalnokokban, tisztekben újabb elnyomókat látott, sőt a szlovák egységek sikeresen harcoltak a Vörös Hadseregben. A csehektől megtisztított területeken a szlovák lakosság körében a Tanácsköztársaság vegyes érzelmeket keltett, és inkább a kivárá, és nem egyértelműen a szembefordulás volt a jellemző. E változásokat Párizsban és Prágában is észlelték, és határozottabb katonai intézkedésekről döntöttek. Párizs Magyarország esetében gyors katonai megoldást helyezett kilátásba, egyben az elhúzódo békekonferenciát is szerették volna mielőbb befejezni, aminek előfeltétele volt a német békeszerződés aláírása és Ausztria helyzetének véglegesítése. A cseh hadsereg jelentős muníciót kapott éppen Ausztriától a párizsi hatalmak félreérthetetlen felszólítására. A szétszóródott, de fel-

¹⁷ PIL 689. f. 5. ő. e. 1919. június 14-i bejegyzés.

nem mörzsolt cseh csapattesteket a francia tábornokok sürgősen összevonták, átcsoportosították a június 8-át követő napokban a különböző térségekből elindítandó ellentámadások megkezdéséhez.

Ezzel szemben a győzelmes Vörös Hadsereg csapatai Kassa visszahódítása után, Felső-Magyarország északkeleti térségében, zömmel szlovákok lakta területekre, elsősorban Sáros megyébe léptek. (A Vörös Hadsereg e vidéken, a Sáros megyétől nyugatra, délnyugatra elterülő, iparilag fejlettebb Szépasságba, Gömör–Kishont megyébe nem jutott el.)

Sáros megye lakóinak száma 1910-ben 175 000 volt, amely tíz év alatt alig változott: 120 000 főnek, keresőknek és eltartottaknak a megélhetését a mezőgazdaság, az őstermelés biztosította. A falusi lakosság többsége 100 holdon alul gazdálkodó, szlovák anyanyelvű földműves volt. A parasztság differenciálódásáról: 10–100 hold között tulajdonos, bérlő 7666; 10 hold alatti törpebirtokos vagy bérlő 12 406; a mezőgazdaság foglalkoztatott 12 000 cselédet eltartottjaival és 10 000 földmunkáscsaládot. Az iparban, bányászatban a keresők száma (eltartottak nélkül) 21 000, míg a 20 főnél többet foglalkoztató vállalatoknál mindössze 1000 munkás dolgozott, akiknek több mint a fele szlovák anyanyelvű volt. A 180 magyar, 110 lengyel, kevés rutén (ukrán), román tarkította a „nagy” iparban foglalkoztatottak számát. A napszámosok több szálón az iparhoz, a kereskedelemhez kötődtek.¹⁸

A Vörös Hadsereg által meghódított három járásban (eperjesi, kisszebeni, bártfai) mintegy 170 falu volt, lakóinak száma 100–800 között mozgott. (Kivétel Zboró, 2200 lakossal.) A megye három rtv. jogú városának (Eperjes, Kisszeben, Bártfa) lakossága kevéssel haladta meg a 25 ezer főt, ám a megyeszékhelynek, Eperjesnek 1910-ben 16 328 lakosa volt, és ez több volt a korabeli Veszpréménél. A városiasodás jele volt, hogy az iparban, a kereskedelemben 2000 családfenntartó tevékenykedett, és a keresők 10%-a közszolgálati alkalmazásban állt, illetve szabadfoglalkozású volt. Ehhez a társadalmi változáshoz szorosan kapcsolódott a házi cselédek magas száma (1020). A véderőnél több mint másfél ezren szolgáltak.

¹⁸ Az 1910. évi népszámlálás – a népesség foglalkozása. A Sáros megyei adatok. Új sorozat, 48. k. Budapest, 1913, 468–490., 1032–1033.

Így a június 16-án, Eperjesen – az egyes tudósítások szerint lelkes hangulatú nagygyűlésen – a szlovák föld proletariátusa nevében kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. A kormányzást az egész szlovák föld területére értették, különösen arra, amelyet „jelenleg (1919) még a kapitalista Cseh Köztársaság szoldateszkája” erőszakosan megszállva tart”.¹⁹ Ezen államalakulatról szóló bejelentés előfeltétele a Vörös Hadsereg katonai sikere volt, amelyet a proklamáció, kimondatlanul, szövetséges, felszabadító hadseregeknek tekintett. Pillanatnyilag a Kassától északra eső terület (főleg Sáros megye, ahol ugyan rendkívül alacsony volt proletariátus száma) katonailag stabilabbnak tűnt, de államalakulattá nyilvánítása inkább deklaratív jelentőségű volt, különösen június 16-án. A proklamációt – helyesen – Eperjesen jelentették be, noha a Forradalmi Kormányzótanács 20-án Kassán alakult meg. Ennek ugyan technikai, katonai okai voltak, de Kassá hovatarozásáról nem nyilatkoztak. Mindenestre szerencsésen választották Eperjest, mert egy esetleges kassai deklarálás igencsak felszította volna a magyar indulatokat, különösen a június 11-i kormánylatogatás után, amikor valamennyi szónok a nemzetközi összefogást szorgalmazta.

Ugyanakkor a kommunista politikusok lebecsülték az államhatárok jelentőségét, vagy kellemetlennek, illetve politikailag veszélyesnek tartották, hogy erről nyilatkozzanak. Egyszerűbbnek tűnt a nagy vagy kis területek hovatarozásának kérdéseit a világforradalom általános menetébe ágyazni, vagy az egyazon nyelvet beszélők földjét említeni. Mégis a Szlovák Tanácsköztársaság proklamálása alkalmából, az A. Janousek által szignált dokumentum²⁰ Szlovákiát az 1918. november 13-i katonai konvencióhoz kötötte. A helyzet azonban az, hogy e konvencióban nem volt szó Magyarország északi hatáiról. A demarkációs vonalat (és a szlovák földet) önkényesen, többszöri módosítással, december végén közzétették a Károlyi-kormánnyal. Ez a lapszus nem lehetett véletlen, hisz a korábbi leigázóból szövetségessé vált magyar Vörös Hadsereg ezért az

¹⁹ MMTVD 6/B. 290.

²⁰ Vietör, Martin: A Szlovák Tanácsköztársaság jelentősége ... In: A Tanácsköztársaság és szomszédaink. Tanulmányok. Vál., szerk., előszó: Kővágó László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 195–245.; Kővágó László: A Magyarországi Tanácsköztársaság és a nemzeti kérdés. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979; Uő: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.

igazságtalan vonal megváltoztatásáért harcolt. Ezt a nehezen feloldható ellentmondást (nem kívánták kizárólag a magyar bolsevikiek fegyverhordozói lenni) a szlovák kommunisták, szocialisták Prága munkásságával való szoros együttműködéssel kívánták enyhíteni.

A nemzeti kérdés politikai, ideológiai előzményeihez csak annyit jegyeznek meg, hogy a magyarországi szociáldemokraták felfogása ezekben az 1919-es késő tavaszi hónapokban is nagyjából az 1919. februári berni konferencián képviselt álláspontot tükrözte. Ennek lényege: az önálló államalapítást is magában foglaló önrendelkezési jog elismerése; a kisebbségi jogok maradéktalan érvényesítése; a vitás területek állami hovatartozásának nemzetközileg ellenőrzött népszavazás útján való eldöntése. Arra azonban nem számítottak, hogy az elszakadni kívánó nemzetek jogai érvényesítésének helyébe az önrendelkezés jogának kigúnyolása, megcsúfolása, a népek, területek önkényes elrablása lép. A szociáldemokraták szerint 1919 tavaszán nem az ún. proletár önrendelkezés dönti el az állami hovatartozást, hanem – az önrendelkezés elveinek érvényesítése alapján, a realitásokból kiindulva – a kapitalista államokkal történő megállapodás.

„Nem állunk a területi integritás álláspontján, és hajlandók vagyunk Felvidékre, Erdélyre, Délvidékre vonatkozólag elfogadni az ottani lakosság döntését. De tűrhetetlen és elfogadhatatlan, hogy az érintett területek lakosságának megkérdezése nélkül, népek más uralom alá kerüljenek. A népek döntsenek és ne néhány diplomata vagy kis országok rabló nacionalizmusa.”²¹

Közvetlenül a Tanácsköztársaság kikiáltása után a magyar kommunisták a nemzetiségi probléma megoldását kizárólag a proletárforradalom keretében tartották lehetségesnek, mert bármilyen humánus az önrendelkezési jog az osztályelnyomás új formáját jelenti. „Nemzetek nincsenek, csak osztályok és különböző nyelvű proletárosztályok helyzetére nézve, teljesen közömbös az, hogy mely nyelvű burzsoázia ül a nyakán.”²² Ez a szélsőséges, márciusban keletkezett ultraszektás álláspont két hónap elteltével valamelyest módosult. A szemleírója az önrendelkezés jogát ugyan továbbra is a burzsoá osztályuralommal kapcsolta össze, és végső, egyetlen helyes megoldást az egyes népek önkéntes fő-

²¹ *Népszava*, 1919. május 13.

²² *Vörös Ujság*, 1919. március 28.

derációjában látta, amelynek sikere vagy kudarca – szólt az aktualizálás – az egyes országok belső erőviszonyaitól függ. A magyar proletárhatalom fegyveres erővel nem kényszerítheti más országok proletárságát hatalmának megszerzésére, legfeljebb agitációs, propaganda tevékenységgel segítheti. A külügyi népbiztos, Ágoston Péter is a kapitalista államokkal való, elsősorban gazdasági együttműködés szükségességét fejtegette. Külföldön erőszakosan lehetetlen érvényesíteni a kommunista elveket, különösen nem fegyveresen. Ámde fegyverrel kívülről leverhetik a Tanácsköztársaságot. Minden békés szándék ellenére a Tanácsköztársaság kénytelen megvédeni állami, gazdasági berendezkedését, és kénytelen olyan eszközöket igénybe venni, mint amilyenekkel ezt a rendszert megtámadták. A fegyverrel megerősített önvédelem elkerülhetetlen, és ez nem hódítás – szögezte le. Naplójában feljegyezte, hogy a harcot a nyelvi határokig kell folytatni, de ezt pontosan nem jelölte meg.²³

Május végén, június elején a sikeres önvédelmi háború további, a nyelvhatáron túli folytatása a kormányzótanácsot, a hadvezetést halaszthatatlan válasz elé állította. Éppen kapóra jött Csicserin május 30-i távirata,²⁴ amelyben közölte, hogy Moszkva elismerte a balti népek önrendelkezését, önálló államiségét, és majd részletezi az ezen országokban folyó polgárháborút és a külföldi intervenciót. Egyben közli Moszkva elvi álláspontját, amely elismeri „a területek szovjetköztársaságainak teljes önállóságát (ami az esetleges jövőt érinthette) és az állandó kölcsönös segítségnyújtás céljából a szoros védelmi szövetséget”. Ez a nagy föderációra, a szövetségen belüli önállóságra, védelmi szövetségre vonatkozott.

A kormányzótanács június 4-i ülésén Kun Béla javasolta, hogy a politikai megbízottak gondoskodjanak Kassa felszabadítása után a Szlovák Szovjetköztársaság kikiáltásáról, amely integráns része lenne a Magyarországi Szocialista Köztársaságnak.²⁵ A szovjet, illetve a szocialista jelző használata nem volt véletlen. Kun Béla természetesen nem tagadta a szlovákok önállóságát, de egy, a szlovák proletariátus nevében prok-

²³ *Vörös Ujság*, 1919. május 17.; *Vörös Ujság*, 1919. május 16.; Külpolitikánk. Ágoston Péter naplója, PIL: 689. f.

²⁴ Budapest–Moszkva, 123–124.

²⁵ FKT 445. Amikor Kun a szlovák kérdésre koncentrált, Haubrich a város fellebörgését rendelte el Kassa felszabadulása alkalmából.

lamált Tanácsköztársaság, ha létezik egy hasonló másik, erősebb, akkor elsősorban katonai, védelmi szempontból ehhez kapcsolódjon. Ennyiben lehet integrált, hisz bármennyire is felállítandó az önálló szlovák hadsereg, ők is a közös felségjelet, a vörös zászlót használják, és az Internacionálét éneklik. Kun intenciói erre az elsőrendű, a hadviseléssel összefüggő kérdésre vonatkoztak. Ez az integritás természetesen nem irányult a szlovákok önállósága ellen (véd- és dacsövetség), hisz a cseh csapatoktól megtisztított területeken létrehozták a tanácsokat, a direktóriumokat, ami egyben a régi magyar, illetve az ideiglenes cseh közigazgatás megszüntetését jelentette, amit a szlovák lakosság különösebben nem sajnált.

Ennek az önállóságnak a kihirdetését Moszkvából is sürgették, és Kun megnyugtatóul közölte, hogy a Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája az önrendelkezést elismerő lenini, ami nem jelentette azt, hogy ne segítené az önállóság megszerzése mellett a tanácsi államrendszer létesítését. Az új államalakulat elnevezésében a „szlovákok” és a korábban nem is létező Szlovákia megjelölést használta, amit nagyvonalúan a csehek által megszállt területnek jelölt. De hát ott nagy tömbben magyarok is éltek, és mellettük, a városokban, nem kevés német, a hegyvidéken ukránok. Igaztalan és méltatlan lenne valamiféle határrendezést felróni, de bizonyos érzelmek, gondolatok a magyar munkásezredek tagjaiban is felmerültek az állami szuverenitásról.

A megalakult kormányzótanács összetétele kifejezte a tarka nemzetiségi összetételt, élén a cseh nemzetiségű A. Janousekkel. A szlovák, német anyanyelvű népbiztosok mellett helyet foglalt Hirossik János, Pór Ernő, a kassai szociáldemokrata Csapó Sámuel, Fehér Ferenc, Ungár Miklós. (A hadsereg szervezésével Kun Münnich Ferencet bízta meg.) A Szlovák Tanácsköztársaság a cseh munkássággal való legszorosabb együttműködés, a közös tanácsi állami berendezkedés megteremtését kívánta.

A szlovák kormányzótanácsnak a testvéri cseh munkássághoz intézett felhívásai számottevő mozgalom elindításához nem teremtettek megfelelő alapot, és a cseh csapatok által birtokba vett területeken a szlovák munkásság is a passzív kivárás útját választotta. Nem szívlelte a csehek gőgjét, magabiztosságukat, de a Vörös Hadsereg szuronyain érkező, szabadságot, internacionalizmust hirdető magyarokban sem

bízott osztatlanul. A föderációs berendezkedés hirdetése ebben a régióban nagyobb visszhangra nem talált. A cseh munkásság számára az állami önállóság, a függetlenség, a demokratikus rendszer megteremtése és működtetése pillanatnyilag nagyobb vonzerőt jelentett, mint a tulajdonviszonyok azonnali és gyökeres megváltoztatására irányuló célok felkarolása. A szocialista fordulat támogatására Ausztriából sem érkeztek biztatások, és a közeli bajorországi szomorú és elkésérítő események is óvatosságra intettek. Így az új nemzeti államoknak is kedvező nagyhatalmi akarat érvényesült. A magyar csapatok visszavonása megpecsételte a rövid életű Szlovák Tanácsköztársaság sorsát. Június 20-án szlovák földön bevezették a katonai diktatúrát. Június 22-én Kassa város egész lakossága tiltakozott az antantjegyzék, valamint a gyűlölt cseh kapitalizmus visszaállítására. Még a polgárok is inkább az új hatalmat támogatták, semmint a csehek uralmát. Ezután a Szlovák Tanácsköztársaság átvette a hatalmat a demarkációs vonalig.²⁶ A hónap utolsó napján a magyar Vörös Hadsereg elhagyta Kassát, a csehek egy hét múlva bevonultak.

Sűrűsödő válságjelek

Az április közepétől családjával Svájcban tartózkodó Garami Ernő május végétől – módosítva a különféle politikai köröktől való tudatos távolgattartását – fokozódó érdeklődéssel fogadta elsősorban párttársai tájékoztatóit a hazai viszonyokról. Emlékiratában közölt és nem publikált levelek szerzőinek pontos és megbízható információi alapján megállapíthatta a márciusi fordulat idején tett pesszimista jóslatainak szomorú, aggasztó beigazolódását. Ez a helyzet is arra készítethette, hogy meghallgatást remélve memorandummal forduljon a párizsi konferencia elnökéhez, G. Clemenceau-hoz 1919. június 8-án.²⁷

Megállapította, hogy a magyarországi bolsevizmusnak egyik forrása a nemzettel szembeni bánásmód, amelyet a szövetséges hatalmak védelme alatt szomszédai folytattak, a demarkációs vonalak sorozatos meg-

²⁶ Vörös Ujság, 1919. június 24. Tiltakozó gyűlés Kassán.

²⁷ Garami Ernő: Forrongó Magyarország, 146–147.

sértése során. A másik a szociális ok: a gazdasági blokádnak következtében a termelés általános zűrzávarához, az ellátás ellehetetlenüléséhez vezetett. A társadalom kétségbeesése általánossá vált. A bolsevista rendszer hosszabb távon ugyan nem tartható, és külső erő széttaposhatja – jelenti ki –, de miután a magyar munkásosztálynak sikerült komoly hadsereget teremtenie, ez csak súlyos harcok árán vezetne eredményre, és aligha születne ebből társadalmi nyugalom. Pillanatnyilag a rendszer belső összeomlása sem lenne kívánatos a fenyegető anarchia bekövetkezése miatt. Garami javasolta a súlyos következményekkel járó blokádnak teljes feloldását; a nyersanyagok, az élelmiszerek szállításának megindítását. Olyan határok megállapítását, amelyek nem szakítják szét a magyar népet. A szövetséges hatalmaknak érvényesíteni kellene befolyásukat a szomszédos államoknál, hogy azok gazdasági és barátságos viszonyokat létesítsenek Magyarországgal. Az életteltételek valamilyen javításával a magyar nép megtalálná azokat az erőket és politikusokat, akik szakítva a bolsevista módszerekkel, az „országot a valóságos demokrácia és a szociális haladás korszaka felé vezetnék”. Magyarország elszigeteltsége nem erősítené Európa békéjét, és ebből az izolált helyzetből „nem maradna más útja, mint a Németországhoz való közeledés”, amelyre nem szívesen lépne.

Az 1918 októberéhez következően ragaszkodó Garami elemzése és javaslatai túlságosan is demokratikusak és racionálisak voltak az új Európa döntéshozói számára. Mindenesetre az elzárkózásból, a passzivitásból kilépő tapasztalt politikus kész volt, párttársai hívó szavait követve, szinte kötelezőnek tartva, részt vállalni a majdani kibontakozásban.

Az északi hadjárat első szakaszának eredményes teljesítése után a Vörös Hadsereg parancsnoksága, a III. hadtest (Landler, Julier) javaslatainak figyelembevételével, június 9-én új haditervet dolgozott ki. Miután a románoknak északon sikerült a tiszai átkelést meggátolniuk, és az Alföldről való kiűzésükre június első felében a Vörös Hadsereg elegendő csapatokkal nem rendelkezett. Az újabb döntés arról szólt, hogy az Alföld megtisztítása előtt a cseh csapatok további visszaszorítását kell végrehajtani. A hadsereg-főparancsnokság elhatározta: közvetlenül a Duna bal partjától északra, a Párkány–Érsekújvár vasútvonal nyomvonalát követően, a Kisalföldről is megtámogatva, nagyobb erőcsoportot (több hadosztályt) von össze, ezzel nyugati irányban támadólag lép fel, hogy

a vereséget szenvedett cseh csapatokat a Vágon túlra szorítsa vissza. A Tátrában folytatandó támadás terve, amelyet a III. hadtest parancsnoksága ajánlott, Stromfeld javaslatára, a főparancsnokság intézkedési tervében nem szerepelt.²⁸

A nyugati irányába történő támadás előkészületei azonban több napot vettek igénybe, miközben a cseh csapatok ellentámadásba lendültek a bányavárosok és Léva környékén. Hasonló erőteljes akcióba fogtak Eperjes–Kassa vidékén is. Az előbbiben nagyobb sikert könyvelhettek el, ugyanis a bányavárosok vidékét, Zólyomot, Rozsnyót és néhány települést a Rima völgyében visszafoglaltak, mégis a cseh csapatok a június 10–17. közötti napokban, a heves támadások és többszöri próbálkozások ellenére nem tudták visszafoglalni Lévát, Kassát, Eperjest. Más szóval, a Vörös Hadsereg sikeresen verte vissza a nagy erejű cseh támadásokat, és a felszabadított területek nagy részét megtartotta. A súlyosbódó belpolitikai helyzet ellenére, június 19-én az V. hadtest parancsnoksága elrendelte az ellenség üldözését a Garam völgyében, és Érsekújvár térségében erőteljesen haladt a csapatok összevonása az északnyugat – Pozsony helyett Vágsellye, Nyitra – felé irányuló támadás megkezdésére.

Az elhúzódozó hadműveletek alaposan megviselték a Vörös Hadsereget. A harcban elesettek számáról összesített adatok nem állnak rendelkezésre, a csatákban életüket vesztek száma magas volt, és emléküik utóbb elveszett vagy elhomályosult. A hadsereg létszámának aggasztó megfogyatkozását nem sikerült elfogadhatóan pótolni sorkötelesekkel, önkéntesekkel. Egy összesített jelentés a májusban, júniusban sebesültek, betegek számát 10 668 főben jelölte meg. Nőtt a távolmaradók, a frontot önkényesen elhagyók, a dezertálók, az elrejtőzők száma. A dolgozók kötelező hadkötelezettségéről szóló június eleji rendelet a veszteségeket nem pótolhatta, nemcsak az elhibázott végrehajtás utasítása miatt, hanem a hadra fogható munkások csökkenő száma miatt sem. A hadvezetés szemében megbízhatónak tekintett dolgozók száma eleve korlátozott volt, és a kötelező sorozás elrendelése mind nagyobb ellenállásba ütközött. (Most visszaütt a hadsereg osztályértelmezése, az általános hadkötelezettség elutasítása.)

²⁸ A Magyar Vörös Hadsereg 1919, 363–365., 379–384.

A heves ütközetekben a csapatok elfáradtak, kimerültek, visszavonásukra, pihentetésükre megfelelő tartalék hiányában korlátozottan volt lehetőség. Akadozott a fegyverellátás is. Ezek a körülmények és egyéb visszasságok nem növelték az ellenséggel szinte naponta megütköző hazafias, osztálytudatos proletárkatonák harckészségét. Az általános mozgósítástól eltelt másfél hónap vereségeinek tanulságai, diadalai, a májusi–júniusi katonai sikerek ellenére sem kecsegtettek a belátható győzelem reményével, amit csak tovább bonyolított az otthonról érkező hírek kúsasága, a panaszok áradata. Mindezt csak tetézte a beígért orosz fegyveres segítség végérvényes elmaradása, a világ- vagy európai forradalmak lehanyaglása. A győzelmes, de a megfogyatkozó hadseregben nőtt az elbizonytalanodás, a harc további folytatását kezdte kilátástalannak látni. A harci áldozatra készeket nem kevés megrázkódtatás érte; míg a parancsnokok a harckészség, az erő csökkenését konstataáltak.

A pártkongresszus előtti napokban a Vörös Hadsereg sikerétől a kommunista lap szerkesztősege, a valóságtól elrugaszkodva, a belső front megszilárdulását, a csüggedők minden akciójának elfojtását hirdette. „A kétkedők egységet megbontó működésére lesújt a proletáron tudat. A magyar munkásság követni fogja Lenin szavait.”²⁹ Keresd az ellenséget saját soraidban – így is írhatták volna.

A pártkongresszus

A pártügyek vezetésével megbízott direktórium közleményt adott ki a pártgyűlés összehívásáról. Időpontja: június 12–13., helye: a képviselőházi ülésterem, amelynek padsoraiban szocialisták addig nem foglalhattak helyet. A közlemény felsorolta a hat napirendi pontot, ám az ország gazdasági, politikai helyzetéről szóló ötödik megtagyargyalására nem került sor.³⁰ A korabeli tudósítások pártgyűlésről és nem kongresszusról

²⁹ *Vörös Újság*, 1919. június 8. A diadal útján.

³⁰ *Népszava*, 1919. június 12. Munkások! Elvtársak!; MMTVD 6/B. 7., 10–48. E kötet a tanácskozásokat kivonatolva, néhol megcsonkítva közli, vagy egyes felszólalásokat egyszerűen elhagy, noha a felszólalások jelentős részét közlése teszi. A tanácskozás fő forrása a *Népszava* jegyzőkönyvszerű, folytatólagos közlése, ugyanis a gyorsírás alapján készített gépírási változat rendkívül hiányos. Vö. PIL 608. f.

számoltak be, mintegy követve a szociáldemokrata hagyományokat és elnevezéseket, de a számozástól eltekintettek, akárcsak 1917–1918-ban. Az MSZDP 1915. szeptembere–1919 februárja között hét „bizalmas”, rendkívüli tanácskozást, kongresszust tartott, amelyeket utólag sem jölölték sorszámmal, jöllehet a delegálás megfelelt a szabályzatnak. Mivel a két párt vezetői március 21-én megegyeztek az egyesült párt nevérol, a júniusi tanácskozást sem lehetett alakuló kongresszusnak elnevezni.

A szocialista párt kongresszusát eredetileg május elején kívánták megtartani. Kun Béla a kormányzótanács április 14-i ülésén egy napos párt-, majd néhány napos tanácskongresszus összehívását ajánlotta. Kun szerint a párt nevének kommunistává változtatása, a pártprogram, a szervezeti szabályzat, a központi vezetőség megválasztása elegendő feladat. A pártügyekkel foglalkozó Büchler József ekkor közbeszólt: És az egyesülés? – kérdezte. Bokányi azonnal válaszolt: „a program és a pártnev együtt. Az már el van intézve.”³¹ Bokányi megjegyzése vonatkozhatott a két téma együttes megtagyargyalására, de jelenthette, hogy ez a kérdés már eldöntetett. (Bokányi a kongresszuson ez utóbbi szellemében beszélt.)

Büchler észrevétele megnyitotta a delegálás feletti vitát. Kunfi megjegyezte: miután nem két párt küldöttei szerepelnek, lesznek-e a kongresszuson egyáltalán viták? Az egyhangúság miatt nem lesz-e az egész szegényes és érdektelen? És ki fog delegálni? – kérdezte nem leplezett kíváncsisággal. Kun szerint a pártkongresszusnak ünnepélyes jelleget kell adni, és egy nap alatt le kell bonyolítani. A delegálás pedig diktatórikus legyen, szűk keretek között mozogjon. Kunfi, Rónaival ellentétben, aki elfogadta Kun javaslatát, a delegálás körülményeinek elvi tisztázását ajánlotta. Kun erre kijelentette, hogy minden 5000 tag után egy küldöttnek legyen szavazati joga. Az 5000 fő alatti szervezeteknek közös küldöttjük legyen. Kun elhamarkodott kijelentésére az óvatos Landler, nem véletlenül, úgy vélte, hogy a szakszervezeti alapot valamiképpen meg kell tartani, de 300-nál lényegesen több küldöttet ne válasszanak. Nagyjából így is történt.

Az igazolóbizottság nevében Csapó Sámuel, a vasasszakszervezet egyik vezetője jelentette, hogy a kongresszust előkészítő direktóriumának (ekkor gyakori szóhasználat) intenciója szerint, egy küldött ezer tagot képvisel. De ugyanabból a szövetségből csak minden további 2500 tag után lehet még egy. (Ez a magas taglétszámú szövetségek majoritását korlátozta.) A küldöttválasztás alapja az 1919. március 15-ig befizetett pártadó. A párttitkárság kivételes esetekben egyes szövetségeknek biztosíthatott delegálási jogot. Ennek megfelelően Budapest 71 szervezetét 143 fő képviseli. A vidéki Magyarország 82 szervezetének 175 küldöttje lett volna, de a megszállás miatt 128-an jelentek meg. A különféle bizottságok (nő, ifjómunkás, nemzetiségi) képviselőiben 12-en kaptak mandátumot. Képviselőt kapott az MSZDP vezetőségének és ellenőrző bizottságának 13 tagja, valamint a kommunista párt központi bizottságának 25 tagja. Az igazolt küldöttek száma 324 volt.³² Hiteles névsor nem áll rendelkezésre. Ez a jelentés nem tisztázhatta a tagság pontos adatait, hisz a delegálás döntően az országosan elismert szakmai szövetségekre (1919 júniusában 62) épült, és főleg a fővárosban alakult kerületi pártszervezetekre. Mindenesetre Kun Béla javaslatának – 5000 fő egy küldött – megvalósulása esetében a kongresszusi küldöttek száma nem érte volna el a száz főt, és valóban egy szűk kör, a hivatásos politikus vezetők tanácskozására hasonlított volna. Ugyanakkor nem követték a delegálás régi gyakorlatát (a 100–500 fő egy küldött), hisz a kongresszusi küldöttek száma akár a 3000-ret is elérte volna. A gomba módra alakult szervezetek delegálási jogát nem ismerték el, a párt- és szakszervezetek szétválasztásáról csak a vita folyt, így a delegálás a szakszervezetekre hárult, és a küldöttek döntő többsége a szakszervezetekből került ki. Ennek biztosítására a vasasok egyik vezetője félreérthetetlenül felhívta a figyelmet:³³ az érvényben levő szabályoknak megfelelően a pártgyűlésen még érvényesülni fog a szakszervezeti delegáltak dominanciája, de meglehet, hogy ez lesz az utolsó, amikor a munkásság a gazdasági szervezeteken keresztül befolyásolhatja a politikai irányt. E megfontolásokból „...fontos, hogy szakmáink a legkipróbáltabb, legismertebb harcostársakat delegálják...”, akik tisztában vannak a rájuk háruló felelősségük-

³² MMTVD 6/B. 21.

³³ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. június 6. A pártgyűlés.

kel. Felhívja a figyelmet, hogy a darabokra szétszabdalt országban élő munkástársak „tőlünk várják felszabadításukat, és azt, hogy velünk újra egyesülhessenek a közös munkára”. A küldötteknek őket is képviselniük kell. A demokratikus forradalomban óriásira duzzadt párt a márciusi fordulat következtében kizárólagos hatalomra került, amelynek nem lehet más célja – folytatja eszme-futtatását a szakszervezet tapasztalt vezetője –, mint a régi osztályuralom visszatérésének meggátolása, a kizsákmányolás felszámolása. E cél megvalósításának az országban sok ellensége van, de „sorainkban” sincs egység a jövő munkájáról – állapítja meg. Hatalmi szóval, fenyegetéssel az elvi különbségeket nem lehet megoldani, figyelmeztette a „tettek” híveit. A hatalom, a munkássággal szemben diktatúrát nem érvényesíthet, noha átmenetileg lehetnek kemény intézkedések. A szerző mérsékletet, mérlegelést kért a felelőtlen, megfontolatlan hangoskodók frázisai ellen.

A kongresszus megnyitásának napján jelent meg Weltner Jakabnak a korábbi hetek vitáinak tanulságait is összegző, a szélsőséges nézeteket határozottan visszautasító cikke.³⁴ Megállapította, hogy az egyesülés nem teremtett egységes vezetést, szervezetet. Ez az egyesülés – vallja be – nem volt bensőséges, őszinte, mélységében átgondolt. Gyakorlatilag a pártot is a kormányzótanács irányította, de ennek intézményes ellenőrzése – az ideiglenesség miatt is – elmaradt. Nem véletlen, hogy a meg-megújuló viták állandó kísérői a mindennapi politikai életnek. Szerinte a vita lényege a proletárdiktatúra alkalmazásának kérdése és nem annak szükségessége. A szociáldemokraták ekkor, korábbi álláspontjukat feladva, elfogadták az egypártrendszert. A valóságban ez a két párt koalíciója volt, és elvileg zárták ki a kormányzati együttműködést, szövetkezést bármilyen más demokratikus párttal. Weltner a hatalom gyakorlásának módját, az eszközöket, az örökös gyanúsításokat, a bizalmatlanságot kifogásolta. A Népszava főszerkesztője a kritika szabadságának helyreállítását, biztosítását kérte számon az illetékesektől. Sokan félnek élni a kritika szabadságával, mert a bírálókat, a kritikusokat mint ingadozókat, kételkedőket,

³⁴ Népszava, 1919. június 12. A szocialista pártgyűlés. A cikk megtalálható Weltner Jakab már idézett memoárában is. 223–228. A cikkről: Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság, 253–254.

sőt ellenforradalmárokat kezelik, Lenin naponta idézett levele mögé bújva fenyegetőznek. Weltner főleg az ifjú tudós titánoknak „köszönte meg”, hogy emlékeztették a párizsi kommün leverését követő véres megtorlásokra, és a bukás esetében Budapesten sem lehet jobbra számítani – tette hozzá. Ám mégis úgy gondolja, „hogyan óvakodni kell az oktalan vérontástól, le kell törni az egyéni akciókat, meg kell gátolni a fosztogatást...”, és el kell szigetelni azokat a „beteges hajlamúakat, akik vérben akartak gázolni”. Elítélte a protekció, a bürokrácia, a lakáskiutalások körüli visszaéléseket, a felesleges aktagyártás elburjánzását, a tehetségtelenek hivatalba állítását, a göromba bánásmódot. Cikkével a kritika erősítését kívánta elősegíteni, és nem övön aluli ütésnek szánta. Félreérthetetlen üzenete a szélsőséges, ultraszektás nézetek és képviselőik visszaszorítására irányult, ami egyben a vele egyívásúak bátorítását is célozta.

A kongresszus első napjának délutánján jelent meg Rudas László cikke,³⁵ amely kizárólag a párt új elnevezéséről szólt. Miután a pártok március 21-én a kommunista alapelvekről megállapodtak – érvelt –, formailag is le kell zárni a múltat, és deklarálni kell a kommunista elnevezést, annál is inkább, mert a III. Internacionálé csak egy, a világforradalomért harcoló pártot ismer el. Jóllehet a Keletről elindult világforradalom nemzeti keretekben valósul meg, de ezeket a kapitalista világból örökölt államokat a határok felszámolásával megteremti a proletár szövetséges Tanácsköztársaságot, és megszűnnek a nemzeti ellentétek. Ez a valóságtól elrugaskodott, messianisztikus felfogás valójában a párt monolitikus egységéről szólt: Vajon kétségbe vonható a világforradalom? – kérdezi. Aki ezt tagadja, egyben az egységességet, az elveket is megkérdőjelezi. Rudas félreérthetetlenül támadta a kétkedőket, és már az elmarasztalást, a megbélyegzést is „megelőlegezi”, mert aki akadékoskodik a párt nevé-nél, annál felmerült, hogy az alapelveket is csak fenntartással, a kényszerítő helyzet miatt fogadta el. Szerinte a szocialista jelző inkább az áruló II. Internacionáléra emlékeztet. (Mindezt még a Komintern második, 1920. júliusi kongresszusa és a Kominternbe való belépés szerencsétlen 21 feltételének megszabása előtt fogalmazta meg!) Ha a lényegét vállalták, vállalják a formát is – szólította fel a kétkedő szociáldemokrata vezetőket.

A kongresszusi megnyitóbeszédében Garbai Sándor emlékeztette lelkes hallgatóságát, hogy a teremben hosszú éveken át üléselő törvényhozó testület csökönységen és osztályhatalmán buktak el azok a figyelmeztetések, tanácsok, amelyeket a szociáldemokraták és velük együtt a szakszervezetek harcaik során az ország, a haladás, a reformok érdekében kifejtettek. A szakszervezetek nagy érdeme, hogy reményt keltettek ahhoz a felfogáshoz, meggyőződéshez, hithez, hogy a jövő társadalmának, a szocializmusnak a megteremtéséhez a demokrácia társadalmi-politikai rendszerén át vezet az út. A kormányzótanács elnöke az egység megőrzése érdekében kijelentette, hogy a szociáldemokraták március 21-én kényszer nélkül választották a diktatúrát mint eszközt a szocializmus megvalósításához. Az egyesülést elkerülhetetlennek tartotta. Éles szavakkal ítélte el a cseh imperialistákkal, a román bojárokkal kollaboráló magyar tőkések, nagybirtokosok és azok kiszolgálói. Szerinte a forradalom első hulláma csillapodóban van, és megkezdődhet a tervező, építő munka. Pillanatnyilag azonban a legfontosabb a felfegyverzett Vörös Hadsereg erősítése.

A megnyitóbeszéd után zömmel a szomszédos területeken szerveződő államokban alakuló kommunista pártok megbízottai szólaltak fel. A hét párt küldöttei lelkesen üdvözölték a magyar proletariátus sikerét. A cseh Antonín Janousek szerint Csehországban héték kérdése a szocialista forradalom győzelme, és az eszközök a magyarországihoz lesznek hasonlatosak. A „tót” S. Mokny a szlovák munkásság ellentmondásos politikai helyzetére utalt: fellépni a cseh burzsoázia ellen, együttérezni a magyar munkássággal, de nem feledve a magyar elnyomó rendszert, ugyanakkor támogatni a Vörös Hadsereget. Úgy vélekedett, hogy ez a sikeres, áldozatkész harc, együtt a szerveződő, önálló szlovák Vörös Hadsereggel, gyorsíthatja a morva, a cseh forradalom sikerét. (Vagyis a konkrét történelmi helyzetben a katonailag szervezett fegyveres harc elkerülhetetlen.) A Balkán országainak (román, jugoszláv, bolgár) menekült vagy elüldözött, illegálisan érkező küldöttei a távoli jövőbe helyezték a szocialista forradalom bekövetkezését. Az olasz Oddino Morgari élénk szavakkal ízesítette felszólalását – itt még a srápnelek is az Internacionálét éneklük –, és egyben türelemre intett. Olaszországban, Franciaországban, nem utolsósorban a kelet-európai változások hatására, erősödik a munkásmozgalom, de a győztes országokban a folyamat

³⁵ Vörös Ujság, 1919. június 13. Rudas László: Pártkongresszus. MMTVD 6/B. I. m. 8–10.

hosszadalmasabb, és ezért nagyobb megértésre és nem elsietett fellépések erőltetésére van szükség. A pártkongresszuson az osztrák és bajor kommunisták küldöttei nem vettek részt, ám a tanácskongresszuson már megjelentek, és kormányzati szereplésük miatt éles támadást indítottak, a legsötétebb árulóknak nevezve a szociáldemokraták vezetőit. Németországból hivatalos küldött a kongresszusokon nem vett részt.

Sajátságosan alakult Szovjet-Oroszország képviselője. Kun Béla május 27-én feltétlenül, szinte kizárólagosan, Buharin delegálását kérte. Kun óhaját a bolsevik párt vezetőségében megtárgyalták, a döntés testületi volt. Lenin, meglehetősen megkésve, június 18-án közölte, hogy az illető elvtársat (N. Buharin) nem tudják nélkülözni, de egy másik úton van, és hamarosan megérkezik. (Ismeret, hogy D. Manuilszkij nem érkezett meg.) Így a pártkongresszust az orosz bolsevikiek magyarországi csoportja nevében az orosz Vörös keresztet is képviselő A. Targonszkij köszöntötte, és örömmel konstata, hogy a magyar proletariátus végleg eldobta magát a II. Internacionálét, és a harmadikhoz csatlakozott.³⁶ A tanácskozás idején több üdvözlő távirat érkezett kisebb, szerveződő külföldi csoportoktól.

Hivatalosan a kongresszus fő témája a pártprogram megtárgyalása volt, ám ennek megkésétt közzététele sem tanulmányozását, sem alapos vitáját nem tette lehetővé. Több felszólaló ezt nehezményezte, egyesek a visszavonását ajánlották, míg Ágoston Péter, aki meghívott és nem küldött volt, a programot egészében rossznak, hevenyészettnek, kidolgozatlanak tartotta.³⁷ Észrevételét közölte Kunnal. A programról szóló májusi Kun-előadások nyomán elhangzott hozzászólások már előrevetítették, hogy a hatalomgyakorlásról, a diktatúra alkalmazásáról, a párt elnevezéséről parázs vita bontakozik ki a kongresszuson.

Kun Béla beszédének bevezetőjében nem jelölte meg a javasolt program legfontosabb forrását, amely az Oroszországi Kommunista Párt VIII. (1919. március 18–23.) kongresszusán elfogadott volt.³⁸ (Itt, többek közt, a hadikommunizmus kiterjesztéséről döntöttek.) Miután Kun a II.

Internacionálét, és kimondatlanul az MSZDP-t is, élésen szembeállította az ősforrással, Marxszal, áttért a proletárdiktatúra általános értelmezésére, beleszőve a kommunisták magyarországi tapasztalatát. Konstata, hogy az elszánt, öntudatos csapat (az élenjáró párt) vezeti és irányítja a dolgozók passzív tömegét. Ez a kisebbségi csapat a hatalom birtokában is megőrzi vezető szerepét. A hatalomgyakorláshoz, annak sikeres működéséhez elengedhetetlen a tekintélyelvnek minden ingadozás nélküli érvényesítése, mert ha csökken a tekintélyelv, érvelt Kun Béla, nő az ellenforradalmi veszély. Ezért a diktatúrát minél szilárdabban, erősebben kell alkalmazni, és ezáltal kerülhető el az ellenforradalmi burzsoáziával való, véraldozatot is követelő összecsapás. Az erőszakszervezetekkel biztosított proletárállam egyéb intézményeivel lehetségessé válik, hogy két-három év alatt (!) elérhető az, amit a kapitalista fejlődés negyedszázad alatt produkált. A fő feladat az átmeneti időszak lerövidítése. Ebben a lerövidített, átmeneti szakaszban, már csak a gazdasági fejlesztés miatt is, nélkülözhetetlen a szakértők felkészültsége, tudása, ám nem engedhető meg, hogy ebből valamiféle külön társadalmi réteg emelkedjen a proletariátus fölé (közelebbről a munkásság nevében az irányítást, a vezetést kezében tartó pártelit fölé), és attól függetlenül hatalmat gyakoroljon. Az örökletes bürokrata, hivatalnok réteget meg kell szüntetni, mindenekelőtt a kiváltságokat kell felszámolni.

E fejtegetéssel összecsengett a kommunisták lapjának egyik elemzése.³⁹

„Ma a legélesebb osztályharcok idején csak osztály igazság érvényesülhet, vagyis igazságtalanság... mégis a proletárdiktatúrának, miközben szétrombolja a burzsoázia gazdasági és politikai berendezkedését”.

Kompromisszumra kényszerül a társadalom félproletár elemeivel, de csak azokkal, amelyek a diktatúra mellé állíthatók. Kompromisszum „a földművessel igen – így a cikk szerzője –, mert különben éhen halna a proletariátus; a kisiparossal, kiskereskedővel nem, mert nincs szükség rá... a burzsoá specialistákkal esetleg igen, mert szükségünk van a...”

Könyvkiadó, Budapest, 1967, 327–369.; A magyar pártprogram szövegét a *Népszava* 1919. június 19-én közölte.

³⁹ *Vörös Ujság*, 1919. június 6. Párttűtő angyalok.

³⁶ *Népszava*, 1919. június 13. A pártgyűlés első napja; *Budapest–Moszkva*, 117., 155.

³⁷ Ágoston Péter naplója, 1919. június 11. PIL 689. f.

³⁸ A pártprogram és alkotmány összehasonlításáról I. Gábor Sándorné tanulmányát. In: *Ötven év. A nagy október és a magyarországi forradalmak*. Akadémiai Kiadó–Kossuth

szaktudásukra, az újságírókkal nem, mert nem csak szükség nincs rájuk, hanem megmérgezhethetnék a proletárdiktatúra egész öntudatosságát is".

A hadseregről képviselt korábbi értelmezés mintha változott volna. A hadsereg osztályjellegének megőrzése mellett, helytelen lenne összetételét csak a munkásságra korlátozni – jelentette ki Kun. (Ezt márciusban nem így látták.) Kénytelen volt beismerni az eredeti felfogás tarthatatlanságát. Kímélni kell a munkásságot, és vissza kell irányítani a termelő munkába. Kun ugyanakkor nem említette, hogy a hadra foghatók száma ijesztően csökkent, nem is szólva az utánpótlás elmaradásáról, a fronton harcolók kimerültségéről, megfáradásáról. Nem szólt a szakszervezetek javaslatairól, tiltakozásáról, a behívások leállításáról. Szerinte az önálló munkás gyári ezredek ideje lejárt. Ez a megjegyzés, minden bizonnyal a Haubrich vezette önálló, a hadsereg-parancsnokságtól függetlenül fennálló fegyveres testület ellen irányult. Ez az önállóság a politikai vezetés számára veszélyeket jelent.

Az előadó röviden szólt az agrárkérdésről, és egyben vitát is provokált. Elismerte, hogy ebben a kérdésben még vita folyik, de kijelentette, hogy „nekünk az agrárkérdés megoldása tekintetében okunk van... olyan óriási büszkeségre, aminőre sehol a világon nem volt még ok és alkalom”. A társas művelés már nem utópia, jóllehet Kun Béla elutasította a termelőszövetkezetek azonnali államosításáról szóló nézeteket. Szerinte addig erre nem kerülhet sor, míg a kisgazdákkal nem kedveltetik meg a társas művelést, és majd egy következő fázisban bevezethető lesz a mezőgazdaságban is a szovjet gazdálkodás, pontosabban az államosítás. Az agrárkérdésről vallott hivatkozott megjegyzést a (100 holdon felüli) nagy- és középbirtok felosztásának elutasítására értette. A nagybirtok felosztásáról (é napokban a földosztás megemlézése súlyos politikai hibának minősült), a paraszti gazdaságok támogatásáról (az adók elengedésének megemlézése állandósult, de júliusban már visszaállításának részleteiről folyt eszmecsere) nem esett szó. Annál inkább a *Világszabadságnak* a földmunkásság szervezésével kapcsolatos, fentebb már ismertett cikkéről. Kun szerint a földmunkások vezetői bizonyos Monroe-elvet alkalmaznának a földmunkások szervezésében, mert elzárnák őket az ipari munkásoktól. Ez a megjegyzése, kimondatlanul, összefüggött a hadsereg utánpótlásának megszervezésével, hisz a sorozás fő forrása a

falusi lakosság és a földmunkásság volt. Kun kongresszusi előadásában osztotta Nyisztor Györgynek a munkásság egységének megbontására irányuló korábbi véleményét.

A Földmunkásszövetség elnöke, Reichel János a pártkongresszuson visszautasította Kun vádjait.⁴⁰ Tiltakozott az oly gyakori leegyszerűsítések ellen, amelyek egy napon említették a földmunkások és a nagygazdák ellenforradalmiságát: A falu világát jól ismerő szociáldemokrata meggyőződésű szakszervezeti vezető kritikusan jegyezte meg, a parasztságnak hiába engedték el az adót, mert a gazdák azt mondják, „nem fizetek adót, mert úgy sem az enyém a föld”. Hozzátette: ha a többszörösét fizetnék, elhinnék, hogy övék marad a föld. Így lehet ellenforradalmárokat tenyészteni, új kasztot teremteni. A *Világszabadság* című lap azért emelt szót – szólt vissza Kun Bélának –, mert féltő volt, hogy a falura tömegével küldött hozzá nem értő fiatalok magatartásukkal kétségessé teszik a munkáshatalom fennmaradását. A velük szembeni ellenszenvet a földmunkások körében is csak tetézték elképesztő „javaslataik” (áprilisban búzát kell vetni), sületlenségeik, nem is szólva az élelmiszerek összeharásolásáról. Az agitátorok az egyben tartott nagybirtok gazdasztjtjeit keresik fel, akik a földnélküliek, a földmunkások ellen hangolják a tapasztalatlan, fiatal világmegváltókat, a nagybirtok megőrzésére, átmentésére sándítva. A földmunkások, az agrárproletárok problémáit a több százezer földmunkást képviselő szövetséggel oldják meg, akik nem ellenforradalmárok. Azokat a nagygazdák körében keressék!

Az agrárügyek népbiztosa, Vántus Károly dunántúli tapasztalatait felidézve⁴¹ a földnélküliek, a béresek proletárhatalomhoz való ragaszkodását említette. Nem különösebben fontos – így Vántus –, hogy a diktatúrától a legtöbb koncessziót élvező középbirtokosság milyen álláspontot képvisel. A fennálló diktatúrának, ahogy a városban nem kell különösebben foglalkoznia a letört kis-, közép- és nagyburzsoázia érzékenységgel, a falusi közép- és nagybirtokosokkal sem, mert ez a diktatúra nem a kisbirtokosság hatalma. Ugyan nevének említése nélkül, de Kunfi Zsigmondnak címezve, figyelmeztetett a letűnt osztályok (a birtokos parasztságot is idesorolva) iránti érzékenység veszélyeire. Vántus

⁴⁰ *Népszava*, 1919. június 15.

⁴¹ *Népszava*, 1919. június 18. Vántus felszólalása a pártkongresszus második napján.

véleménye szerint ez az engedékenységek különösen azért veszélyes, mert a Földmunkásszövetség vezetése nem fedi a termelőszövetkezetekben szerveződő földmunkásság érdekeit. A szövetség irányításában „olyan emberek tartják kezükben a vezetést, akik mindig lavíroztak a burzsoázia és a proletariátus között... akik sohasem tudtak ráhelyezkedni a proletárérdekek védelmének álláspontjára”. Szerint a szövetség vezetői aláássák a népbiztosság által kiadott aratási szerződéseket, ami ellenforradalmi cselekedet. Javasolta a vezetés leváltását.

Nagy Ferenc kongresszusi küldött visszautasította Vántus sértő vádjait, és felszólította a leendő pártvezetőséget a földmunkásság körében végzendő felvilágosító munka új módszereinek meghonosítására. A pártkongresszuson felszólaló Nyisztor György⁴² fentebb ismertetett cikkétől eltérő hangot ütött meg. Vántussal szemben, a kisgazdákat nem sorolta a valós vagy potenciális ellenforradalmárok közé. A kisgazdával lehet beszélni, sőt meggyőzhető, „de számolni kell azzal, hogy nem kívánhatunk tőle mindent, mikor ő alig kap valamit. Amikor a parasztság lázongani kezdett... kaputos csirkefogók bújtak közéjük, akik a parasztságot a leghihetlenebb módon lázították a diktatúra ellen”. A parasztság meggyőzéséhez elengedhetetlen a nyelv, a szólás, a beszéd, a hang megtalálása. Nem elég a hangzatos dikciót elmondani, hanem meg kell hallgatni a panaszait, és beszélgetni kell velük, hisz a kisbirtokosság is tudja, hogy sokat köszönhet a munkáshatalomnak. Elutasította a járatlan agitátorok falura küldését, és érthetetlennek, elítélendőnek tartotta az egyes antiszemita („pajeszes bóherek falun”) megjegyzések elhangzását.

A vitához csatlakozott a főszerkesztő Takács József is.⁴³ Udvarias hangú bevezetőjében Kun Béla kifogásait a rossz és hiányos tájékoztatással indokolta, de nem lehetetlen, hogy félrevezették. Leszögezte, hogy a március 21-i zavartalan átalakulásban a Földmunkásszövetségnek is megvolt a jelentős szerepe, és talán nem szerénytelenség, de ki kell mondan, eddig a földmunkások nagy tömege még nem dőlt be „az ellenforradalmi elemek ugratásainak”, ami kizárólag annak tulajdonítható, hogy a földmunkásságnak még van némi bizodalma a szövetségben. A Földmunkásszövetségnek azonosak a törekvései az ipari munkások

szakszervezetével – szögezte le –, de a belügyekbe „ne avatkozzanak bele olyan egyének és csoportok, akiknek se a földmunkás, se az ipari szakszervezetekben semmi gyökerük nincs... akikkel szemben bizalmatlanok vagyunk”. Megemlítette, hogy a hangzatos, itt-ott felszedett jelszavakkal, hiányos szocialista tudással a földmunkások körében megjelent agitátorok „valósággal fellázították az egész falut”. Csak nehezen sikerült helyrehozni azt, amit ők elrontottak. Bízák az agitátorok kiválasztását a szövetségre, hisz ők ismerik a falu világát. A parasztság konzervatívizmusát meg kell érteni. „És, aki ezt megérti, az még nem ellenforradalmár, hanem talán hasznosabb munkása a proletárállamnak, mint sok zöld ifjú.” A jogos és valós figyelmeztetést a döntéshozók inkább panaszként könyvelték el.

Kun Béla referátumában sürgős feladatnak jelölte meg a munkafegyelem helyreállítását, de a szakszervezetek idevonatkozó állásfoglalását nem említette. A *párt jellegéről* kategorikus véleménye: proletárpart legyen, amelyet a proletariátus elitje vezet, ami nem hasonlítható a régi munkásarisztokráciához. (Célzás a szakszervezeti vezetők távoltartására.) A párt elnevezését a Kommunista Internacionálé megjelölte, büszkén hivatkozva, hogy ők már Oroszországban is tisztázták elvi hovatartozásukat, mert a forradalmi párt elnevezése egyben elhatárolódás a nem forradalmi munkáspártoktól. Felsorolta ugyan az elnevezésre vonatkozó három javaslatot, de kizárólag a kommunista elnevezést ajánlotta. Nem lenne jó várni az elnevezéssel, érvelt nem kevés csúsztatással, mert valamilyen anarchista csoport még megelőzhet bennünket. Megjegyezte, hogy ő (ezt már a KMP márciusi feloszlatakor is elsütötte) baloldaliságban mindenkinek előnyt adna. A küldöttek lelkesen megtapsolták Kun referátumát.

Az általános vita következő felszólalója Kunfi Zsigmond volt.⁴⁴ Beszéde egy másik, új alternatívát felvázoló politikai jelentőségű referátumnak tekinthető, mindenekelőtt mondandójának fajsúlya miatt. Aktualitását, jelentőségét csak fokozta, hogy a küldöttek által jóváhagyott tízperces időkeret, egyetértő felszólításukra, jelentősen túlléphetne. Beszéde a

⁴² *Népszava*, 1919. június 17.

⁴³ *Világ szabadság*, 1919. június 13. Takács József: Mi a hiba?

⁴⁴ MMTVD 6/B. 22–27.; PII. 608. f.; *Népszava*, 1919. június 13. A Kunfi műveinek 1974–2001 között megjelent válogatásai nem közölték e fontos beszédét. A Lukács György: *Forradalomban* című kötet (Magvető Kiadó, 1987, 493–494.) csupán a *Vörös Újság* rövid összefoglalóját közli.

felelősséget mélyen átérző politikus vallomása, az évtizedek küzdelmeiben részt vevők morális védelmezése, a célok és eszközök sallangmentes értelmezése.

Kun Béla előadásától eltérően a párt elnevezésével kezdte. Akárcsak Kun, ő is szimbolikusként tekintette az elnevezést, és különösebb okot nem látott a szocialista párt nevének megváltoztatására (a Zinovjev–Bablanova-táviratot felszólalása után ismertették). Ha az Internacionálé más határozatot hoz, akkor azt el kell fogadni – tette hozzá. Oroszországban a bolsevik párt éles határvonalat húzott a szocialista pártokkal szemben, sőt azokat „fegyveres küzdelemmel, a politikai agitáció eszközeivel leverte”. Magyarországon ilyen helyzet a március 21-i egyesülés után sem áll fenn. Elszánt meggyőződéssel jelentette ki, hogy a szocialista szót nem tartja megbélyegzésnek, azt a továbbiakban is becsülettel és önérettel kell viselni. A párt elnevezése nem teljesen formai kérdés, mivel neki már március 21-én is komoly aggályai voltak: vajon nem fogják-e az orosz párt programjának tévedéseit az összes sajtóhibáival együtt megismételni? Kunfi a Szocialisták Magyarországi Pártja elnevezést megőrzendőnek tartotta.

Kijelenti, hogy a párt nevének megőrzésével nem kívánja gyengíteni a proletárdiktatúrát, és a párt programjának elvi része a régi szociáldemokrácia és pártjának a temetése. A szociáldemokrácia felfogása a proletárdiktatúrával összeegyeztethetetlen, különösen ami a polgári demokráciára vonatkozik. Megvallja, hogy a szociáldemokraták számára ez a felismerés és döntés vívódásokkal terhelt aggályos és megrázó volt. Ezt a sajátságos helyzetet a Lenin-nyilatkozatok mögé bújó, a valóságos kétkedéseket meg nem értő „kritikusok” okozzák, akik egész magatartásukkal, véleményükkel nem a szociáldemokrata vezetőket ócsárolják, bélyegzik meg, hanem az e pártban, szakszervezetben dolgozó és harcoló szervezett munkásságot. Morális felelőssége és kötelessége, hogy a megbélyegzetteket védelmébe vegye – hangsúlyozta. Március 21-én a szociáldemokraták nem vállalhatták a munkástömegekkel szembeni fegyveres leszámolást, a Scheidemann–Noske-politikát, a testvérháborút, a vérontást. Számukra világossá vált az imperializmus, a háborús vereség okozta összeomlás idején, hogy időszerűtlen a korábbi évek siker és eredményes politikájának töretlen folytatása. A szocialista átalakulás a hagyományos demokratikus eszközökkel megvalósíthatatlan.

Az átalakulás minden túlzása, visszassága, sőt szemetje ellenére világ-históriai tény, hogy a proletariátus alig három hónap alatt megszüntette a termelőeszközök magántulajdonát, és fegyveres harcot folytat a világimperializmus ellen.

Ezek után Kunfi a Tanácsköztársaság fennmaradásának problémáit, dilemmáit szedte csokorba. Abból a triviális megállapításból indult ki, amely a magyarországi proletárdiktatúrát a nemzetközi forradalom részének tekintette. Ez az új hatalom terjesztője, előmozdítója, támasza lehet az európai forradalmi mozgalmak erősödésének, de a folyamat elapadt, legalábbis lelassult. Vajon lehetséges-e egy elszigetelt kis szocialista sziget fennmaradása a kapitalista világ tengerében? – tette fel a sokakat kínzó kérdést. Sokáig ez aligha lehetséges – adta meg a választ. Amíg azonban a nemzetközi forradalom bekövetkezik – fűzte hozzá –, szükséges lenne kimunkálni a diktatúrának egy átmeneti programját, amely „az eddigi rendszabályoknak minden lényeges részben való fenn-tartása mellett egy mértékletesebb, a viszonyokkal jobban számoló, az ellenforradalom kifejlődését okos rendszabályokkal és nem terrorisztikus eszközökkel való megakadályozó politikával dolgozik”.⁴⁵ Majd folytatta: tisztázni kellene, hogy mennyiben elkerülhetetlen az erőszak alkalmazása, és mi az a többlet, amelyik a helytelen módszerekből és az adott viszonyokkal nem számoló intézkedésekből következik. A hatalom gyakorlásában igenis elkerülhetetlen változtatásokra van szükség, mert ha az eddigi módszerek alkalmazása tovább folytatódik, a diktatúra elbukik, és egyben a proletariátust is el fogja veszíteni. Mindennek elkerülése érdekében változtatni kell a hatalom alkalmazásának módszerein. Evidenciának tartotta, hogy a politikai, gazdasági szervezet rendszerének megteremtésében elkerülhetetlen az állami irányítás, akár az erőszak alkalmazásával. A szellemi élet területén azonban, Kun felfogásától eltérően, erre semmi szükség. A kultúra, a tudomány, az irodalom, a művészet terén a hatalomnak a légtapintatosabban, a leggondosabban kell eljárnia, és csak mulhatatlan esetben kell mértékkel beavatkoznia. A szellemi életben a legnagyobb alkotói szabadság biztosítása nélkül aligha születnek jelentős alkotások. A félelemkeltés, a fenyegetés a szel-

⁴⁵ MMTVD 6/B. 25.

lemi élet pangásához, bénaságához vezethet. Ezért az alkotók nagyobb bátorítására van szükség.

Az aktív kisebbségre vonatkozó, szenvedélyesen előadott megjegyzéseit a küldöttek egy része élénk érdeklődéssel hallgatta, másokat ellenvetésre sarkallt. Kunfi nem vitatta, hogy egy politikai átmenet korszakában fontos szerepe lehet az aktív kisebbségnek éppen a többség érdekében, a megelőző politikai rendszer elitjének visszaszorításában. Azonban szembe kell szállni „azzal a tendenciával, amely az aktív és forradalmi kisebbségek jelszavának hangoztatása mellett egy oligarchiát akar teremteni”. (Megemlítette, hogy a fővárosi munkástanács valamely ülésére 20-25 fős, revolverrel felszerelt osztag kívánta volna terrorizálni a többséget). Egy másik kisebbség a munkásság nevében, de Lenin mögé bújva, az elburjánzó túlkapásokat bírálókat, ingadozóknak aposztrofálva, igyekszik elszigetelni, ellehetetleníteni. Ezzel a törekvéssel a munkásság nagy többsége sem ért egyet. Ugyanakkor megjegyezte, hogy nem kell a munkásságot sem túlidealizálni – bár vele születik a harcos antikapitalizmus –, hisz nem tökéletes lény, és a bírálat rá is vonatkozik. Ezért fontos a vélemény és kritika szabadsága, és nem szükséges, „hogy akár kívülről hozott üzenetekkel, akár terrorisztikus föllépéssel, akár a gyanúsítás fegyvereivel kelljen találkozunk”. A célba találó, személyeknek szóló minősítést a küldöttek hosszan tartó helyesléssel, tapsal jutalmazták.

Beszéde végén szólt a humanizmusról. Kijelentette, hogy a hatalom megőrzése a forradalmi harc, a szigor bizonyos alkalmazása nélkül nem lehetséges. A küzdelemben alulmaradottakkal, a vesztesekkel szemben azonban semmi szükség szadisztikus kegyetlenkedésre, a tyúkszemre taposás politikájára, különféle vegzatúrákra. Megállapítása szerint észlelhető bizonyos tendencia a rendőrruralomra, az üldözésre, mindenféle politikai megnyilvánulás, még a mozgalmon belüli elnyomására is. Céltalan mesterségesen növelni az ellenfelek számát, és az eredmények megvédése mellett szükséges mérsékletet kell tanúsítani, hisz a veszteseket is be kell építeni a társadalomba.

A kérdés – fejezte be a diktatúra mérsékelt alkalmazására vonatkozó programját –: vajon az elmondottak megfelelnek-e a kongresszus többsége felfogásának? Kunfi beszédében a nem éppen kecsegtető jövőről lényegesen többet sejtetett, mint amennyit kimondhatott.

Kunfit a küldöttek hosszasan ünnepelték, éljenezték, míg a karzatra kivezényeltek óriási zajt keltve, „le vele” kiáltásokkal botrányt keltettek. Az ülést 10 percre felfüggesztették.

A Kun Béla által beterjesztett *programtervezetről* és a Farkas István által ismertetett *szervezeti szabályzatról* ötvennél is több küldött mondta el a véleményét. Hivatalosan ugyan e két kérdésről folyt a vita, a vélemények azonban a hatalom értelmezésének és a párt elnevezésének kérdésében csaptak össze. Valójában a program egyes „fejezeteiről”, témaköréről alig esett szó, míg a hatalom erőszakos vagy mérsékelt alkalmazásának időszzerűségéről annál inkább.

A tanácskozás ügyrendjének megfelelően Kun előadásáról és Kunfi referátumjellegű felszólalásáról harmincan fejtették ki véleményüket. Több mint 15 felszólaló kommunista álláspontot képviselt. Az Oroszországból hazatértek, Kun Bélán kívül, Rabinovics József, Szamuely Tibor, Horti Emil, Rákosi Mátyás, agrárparasztkérdésben Vántus Károly, gyakran hivatkoztak a bolsevik elvekre és gyakorlatra. A KMP megalakításában részt vevő Rudas László, majd Alpári Gyula, március 21. után már volt szociáldemokrata Pogány József, Hamburger Jenő szélsőséges megnyilatkozásaikban alig maradtak el az orosz polgárháború kezdeteit személyesen megismerő elvbárátaiktól.⁴⁶

A Kunfival folytatott éles vitát Rudas László kezdte. Amíg a proletárdiktatúra elszigetelten, csak egy vagy néhány országban létezik, a diktatúra eszközeit a legkíméletlenebbül, erélyesen, ha szükséges, kegyetlenül kell megvalósítani minden területen. Amikor a proletárdiktatúra világméretben valósul meg, „világosította” fel a kétkedő Kunfit, könnyű lesz elbánni a burzsoáziával, köszönhetően a proletariátus nagy nemzetközi összefogásának és fegyveres túlsúlyának.

A dunántúli tapasztalatait összegző Szamuely Tibor szerint a mérsékelt, humanista eszközöket javaslókon jól derülnek az idejüket mulatozással töltő úri dorbézolók. Fő jelszavuk: üsd a kommunistát, éljenek a szocdemek. (Oroszországban is a mensevikeket, eszereket állították

⁴⁶ MMTVD 6/B. 27–48. Számos felszólalás a kötetből kimaradt. A beszédeket az eredeti forrás alapján, a *Népszava* június 13-i számától forrásértéktű közleményei alapján ismertettük.

szembe a bolsevikokkal – hangzott el félreérthetetlen utalása.) A nyílt vagy a burkolt ellenforradalmárok ajánlják, követelik a hatalom gyákorlásának enyhébb változatát – szólt fenyegetésnek is szánt célzása. Szamuely szerint az enyhítés visszatérés lenne a korábbi rendszerhez. Ezért az enyhébb diktatúrára még gondolni sem szabad. Ellenkezőleg, az eddiginél még erősebben, kegyetlenebbül kell eljárni a diktatúra minden ellenségével.

Szamuely véleményéhez hasonlóan nyilatkozott Pogány József is. Szerinte a kedvezőtlen jelenségek fő forrása a kormányzótanács enyhe, éreltlen politikája. Lehetnek szépséghibák, hibáskák, melléfogások, de az eddiginél is több diktatúra kell. Háborús állapotban nem lehet a szabadságra hivatkozni, ezért szó sem lehet az ún. polgári szabadságjogok, a sajtót is beleértve, kiterjesztéséről. Fegyverrel a kézben, a politika fő iránya, csak a balra tarts elve az egyetlen esély. Rákosi Mátyás ehhez hozzátette: az osztályharc rajvonalai között nincs sémleges zóna, és ami az ellenség leverése érdekében történt, szükségszerű volt. Kérte a küldötteket, ne fogadják el – Kunfit név szerint említve – az általa javasolt irányt. Az ellenség az engedményeket a gyengeség jelének értelmezné, ami a diktatúra elbizonytalanodásához vezetne. (Érvei között említette, hogy a túsok szabadon bocsátását a vasutassztrájk követte.) Alpári Gyula meglepődött, hogy néhányan nem értik a burzsoázia ellenforradalmiságát, hisz a diktatúra megfosztotta őket vagyonuktól, életmódjuktól. A nekik nyújtandó nagyobb engedmény, a humanizmus hangoztatása azonban – fordította meg Kunfi érveit – csak növelné fellépésük terjedését, sokrétűségét, amelyet a diktatúra kénytelen lenne erőszakkal leverni. Nincs szükség vérontásra, a tyúkszemre taposás politikájára, mert ez a munkásságnak is hátrányos, de az erély, a határozottság nélkülözhetetlen az ellenforradalmi megnyilvánulásokkal szemben. Kunfi javaslata azonban a jobboldali diktatúra létesítéséről szól – vélekedett Alpári.

A diktatúra energikusabb alkalmazásának szükségességét követelte Rákos Ferenc, de megjegyezte, hogy a falura küldött agitátorok 90%-a csődöt mondott. A békülékenyebb hangot megütő, a fővárosi munkástanács direktóriumának tagja, Biermann István nem tartotta túlságosan kétségbeejtőnek a burzsoázia ellen foganatosított intézkedéseket (a túsokról nem szólt), korlátozásokat, hisz szabadon terjesztheti a Tanács-

köztársaság ellen irányuló rémhíreket, és a „Lipótvárosban, a Belvárosban frivol módon viccelődnek a diktatúráról”. Ahhoz, hogy a diktatúra vértelen legyen, amint Kunfi, ő is kívánja, nagyobb erővel és határozottsággal, ha szükséges, a legélesebb eszközökkel, szigorral kell fellépni a régi rendszert visszakívánók ellen. Ellenkező esetben „bele pusztulunk menthetetlenül, és együtt fognak lógni azok, akik arról beszélnek, hogy szigorúbbak legyünk; azokkal, akik enyhíteni akartak a szigorúságon”.

Lukács György, Kunfival polemizálva, a forradalmi kisebbségről és a kritika szabadságáról fejtette ki véleményét.⁴⁷ Szerinte a kritika szabadsága csak a munkásság irányítását, vezetését megvalósító elit párton belüli tevékenységére vonatkozhat. Kérdezhetnénk: vajon ebbe az elitbe a régi szociáldemokrata vezetők beletartoznak, vagy csak a „megtisztult”, elszánt, világmegváltó optimisták? Ezért tiltakozni kell minden olyan megnyilvánulás ellen, amely ilyen jelszó alatt alkalmas lehet a kevésbé öntudatos lelkekben ellenforradalmi érzéseket felkelteni. A burzsoázia öntudatos lelkekben ellenforradalmi érzéseket felkelteni. A burzsoázia nem tarthatja meg az oktatást, a sajtót. A forradalom tempója nem engedi meg, hogy a proletariátus által megszerzett intézmények más társadalmi rétegek kezébe kerüljenek. A diktatúra bármilyen enyhítése – hirdette – a nem öntudatosná vált rétegek ellenforradalmivá válását, erősítését szolgálná.

Kemény szavakkal és ultraszektás nézetekkel utasította el Horti Emil Kunfi felfogását a humanista eszközökről.⁴⁸ A kormányzótanács létezésének első napjától kompromisszumok egész sorát alkalmazta rendleteinek sorában, hisz meghagyta a magántulajdont. Az intézkedésnek nem az volt az oka, hogy „nem voltunk a magántulajdon eltörlése mellett vagy nem akartuk volna kisajátítani a magántulajdont”, hanem a diktatúra még nem volt elég erős. A kisbirtok meg azért maradt fenn – így az elképesztő leegyszerűsítés –, mert a szövetkezeti termelés esetében nincs rá szükség. Minden olyan helyen, ahol a diktatúra erős, és ahol a vörös osztályhad sereg szilárdan áll, mindent, ami hasznos, szocializálni kell, különösen az ipari városokban. A tempót pedig gyorsítani kell, a diktatúrát energikusan, következetesen, ingadozás nélkül kell megvalósítani

⁴⁷ Lukács György: *Forradalomban 1918–1919*, 142–144. 1960-ban Lukács e felszólalását nem vették be az MMTVD 6/B. kötetbe.

⁴⁸ *Népszava*, 1919. június 14. E felszólalásokat az MMTVD 6/B. kötet nem tartalmazza.

kifelé és befelé egyaránt. Ágoston Péter naplójában ezeket a burzsoázia elleni kegyetlenül gyilkos beszédek említette.

Még a vita elején, a hatodiknak felszólaló Pattermann Dezső szótartotta, hogy miközben vidéken igyekeznek a hatalom tekintélyét növelni, a budapesti központok olyan személyeket küldenek vidékre, akik csak március 21-én lettek szocialisták, azelőtt kerültek a szakszervezetek. Most a direktóriumok tagjait akarják letartóztatni. E felszólalásra és Kunfi referátumára is válaszolva, lendült meglehetősen durva támadásba Hamburger Jenő. Szerinte nem a proletárdiktatúra módszeréről kell vitát nyitni, hanem arról, hogy vannak a szocialista pártban szervezetek és emberek, akik nyíltan a proletárdiktatúra ellen foglalnak állást. Hamburger megjegyezte, hogy Komlón a szászvári bányászoknak Bertrand Antal (a *Bányamunkás* szerkesztője) a szövetség nevében a diktatúra bukásáról beszélt. Peyer Károly ezt a megjegyzést, mint valótlan állítást, az általános vita utolsó felszólalójaként visszautasította. A földművelésügyi népbiztos távozásra szólította fel a proletárdiktatúrával mint rendszerrel egyet nem értőket, a kútmérgezőket. Ezt a problémát tisztázzák, és ne a módszerről vitatkozzanak. Szavai tiltakozást, illetve egyetértést váltottak ki, de felszólítására senki nem távozott.

Rónai Zoltán csodálkozott Hamburger kijelentésén. A hatalomgyakorlás módszereiről igenis lehetnek eltérő vélemények, amit talán Hamburger is elismer, és ebből még nem következik a pártból való kitessekelés, a kívül tágasabb gyakorlat. Rónai véleménye szerint a diktatúra bevezetésével együtt nem alakult ki a proletárdemokrácia. Ez a hatalom nem egyes hatalmi tébolyban szenvedő személyek diktatúrája, amely despotizmushoz vezethet. A kialakult súlyos helyzetet személyes kérdések mérgezték el – említette nem kevés leegyszerősítéssel. Az első nagy felfordulásban oda nem való személyek kerültek fontos tisztségekbe, nagy károkat okozva a hatalomnak. A tömegek nem a nagy elvi tartalomra, hanem a gyakorlati megnyilvánulásokra figyelnek – intette meg a doktriner ideológusokat. Javasolta a program kibővítését. Felesleges a kisüzemek szocializálása; a kisbirtokosokat szövetkezetek alapján kell egyesíteni.

Rónai megjegyzéseihez többen hozzászóltak. Nem elvont elméleti kérdéseket feszegettek, hanem a hatalomgyakorlás különféle jelenségeit, ellentmondásait tárták fel. A MÉMOSZ küldöttje, a kőműves Stroh-

mayer István szerint nem az a lényeg, hogy enyhén vagy erőiesen kezelték a diktatúra elemeit, hanem hogy a megfelelő céltudatossággal, vagy sem. Mindkettőre számos példa van. Egy biztos – állapította meg – a diktatúra módszerei sem jobbra, sem balra nem voltak a legszerencsésebbek, de a diktatúra módszereinek vannak határai. Az csak üres frázis, hangzatos kijelentés, hogy „a diktatúra a baloldalon végtelen”. Ügyelni kell a provokátorokra, mert ők radikalizmusukkal tönkreteszhetik a forradalmat. Spicli- és besúgórendszer kiépítésére irányuló törekvések tapasztalhatók.

Horváth János, a Fejér megyei direktórium elnöke, Kulcsár István, a vasasszakszervezet bizalmija és Malasits Géza,⁴⁹ a miskolci, diósgyőri munkásokat képviselő, egyben a nagyüzem vezetője, élesen bírálta a népbiztosságok személyi összetételét, a felkészületlen politikai megbízottak kiválasztásának visszasságait, a különböző protekciós kapcsolatok elburjánzását. A szervezett üzemi munkások nem a munkáshatalmat kifogásolják, hanem a hozzátapadt szemetet, szennyet, kullancsot. A megválasztott munkástanácsok nem kevés tagja nem tett eleget a frontszolgálatnak. Az egyik bizalmiülésen a politikai megbízott azt fejtette, hogy a szellemi munkások nem lehetnek a munkástanács tagjai, mert politikai nézeteikkel helytelen irányba befolyásolják a fizikai munkásokat. Ugyanakkor, említette Malasits, a cseh megszállás heteiben a bér munkások egy csoportja összeajtszott a tulajdonosokkal. Más szóval, a munkásokkal szemben is el kell járni. Ezzel Hajdu Gyula, a pécsi és Baranya megyei mozgalom ismert vezetője is egyetértett. A gyárakban – sorolta Malasits – a visszasságokat, a gyenge teljesítményt több tagból álló „bizottságok” ellenőrzik, az időt semmittevéssel töltve. (A kisipar szocializálásának fonákságait egy konyhai vízcsap megjavításával illusztrálta. Költsége korábban 1,5; a diktatúra idején 16-18 korona.) A munkásokkal meg kell értetni vagy kényszeríteni kell őket a 8 órás munkaidő magas teljesítménnyel mérhető kitöltésére. (Kun Béla közbeszólt: 8 óránál is alacsonyabb munkaidő lesz.) Malasits ekkor megjegyezte: „hogy gondolják az elvtársak mindazt, ha a munkásságnak most már azt a munkabért fizetjük meg, amelyet a termelés csak három év múlva fog produkálni”, vajon ennek milyen gazdasági következményei

⁴⁹ Felszólalásai: *Népszava*, 1919. június 14.

lehetnek? Nem azt kell nézni, milyen elnevezése lesz a pártnak, és ki ismeri jobban Marx „apánk” műveit, hanem a termelés fellendítésével kell foglalkozni. Ne szocializálják a kisipart, töröljék el a halálbüntetést, és kényszerítsék munkára a naplopókat, legyen az bárki – összegezte felszólalását Malásits Géza. Hajdu Gyula szerint a kevés új elemet tartalmazó program átmeneti jellegű, és ezért szükséges azt a felszólalók javaslataival, valamint a Kunfi által felvázolt gondolatokkal kitölteni.

A párt elnevezéséről beterjesztett három indítvány közül a kommunista frakcióhoz tartozók egyöntetűen Kun javaslatát támogatták. Közülük többen ezt felszólalásukban, nyilatkozatban vagy publikációban közölték, egyesek döntésüket érvekkel alátámasztva indokolták. Rudas László, Szamuely Tibor mint Moszkvában járt megbízottak, a Kominternnek a pártok elnevezésére vonatkozó javaslatát már döntésnek értelmezték; és ezért a vitát felesleges jogászkodásnak (Szamuely) vélelmezték. Érveikkel azonosult Rabinovics József is. Rákosi szerint az elnevezés nem falrengetően fontos, de mit szólnak az oroszok, ha nem az ő tanácsukat fogadják el.

Az új elnevezést a történelmi körülményekkel is magyarázták. Rudas szerint a III. Internacionálé nem idejétmúlt, papirosalapön működő nemzetközi tömörülés, hanem a proletárok fegyveres szövetségére támaszkodik. A pártnak nem lehet kétféle, a megosztást is magában hordozó elnevezése. Rudas gyanúsak tartotta azokat, akik ezt javasolták és támogatják. Alpári megértőbb volt. Nem tartotta megkérdőjelezőnek a szocialista elnevezést, de március 21-én ezt az elvet feladták. Szerinte a kétféle elnevezés nem használ a nemzetközi forradalomnak, és így félreérthető (nem csak kommunista) a magyar változás iránya. Lukács György is úgy vélte: miután március 21-én a két párt között az elvi különbségek megszűntek, miért ne lehetne egyértelmű és egységes az elnevezés, jóllehet a szocialista szóban semmi olyan nincs, ami ellen kifogást lehetne emelni. A kétféle elnevezéstől a burzsoá körök még biztatást remélnének. Határozottan leszögezte: A kommunista elnevezés azt jelenti, hogy „vége van minden kompromisszumnak a burzsoáziával”.⁵⁰ Felszólalásában Bokányi Dezső nemcsak a párt elnevezésével, hanem a hatalomgyakorlás egyes kérdéseivel is foglalkozott. A diktatúra kellemtelen kinövésai, hibái nem annyira személyi, mint inkább szerkezeti

okokra vezethetők vissza. Ezeket a káros tüneteket, állította, részben a szakszervezetek okozták. (A márciusi, áprilisi kormányüléseken még egészen más véleményen volt.) A szakszervezetek a kormányzati rendszerrel szemben defenzív álláspontra helyezkedtek. E megjegyzése élénk tiltakozást váltott ki. A szakszervezetek delegáltjai nem kevés értetlenséggel fogadták régi harcostársuk szakszervezet-ellenes megnyilvánulását. Bokányi szerint a program elfogadásával eldőlt a párt elnevezése is. A Nyugat az országot, a mozgalmat cserbenhagyta, Kelet felé kell fordulni. A Nyugat szocialistái nem üdvözlék a Tanácsköztársaságot, miért kellene hozzájuk ragaszkodni, de ösztönözni, buzdítani kell Európa munkásságát a forradalom követésére. Kun javaslatát támogatta, akárcsak Bolgár Elek. Nem lévén küldött, fontosnak tartotta a véleményét írásban közölni.⁵⁰ Megértette sokak ragaszkodását, saját magát is beleértve, a szociáldemokrácia múltjához. Bármennyire is becsületes és tisztességes volt ez a forradalmi küzdelem, meg kell érteni e korszak lezáródását. Nem lehet akadálya a kommunista elnevezésnek, mert az utóbbi időben a szocialista szót nem utópisták, jótékonykodó intellektuelek rendítették meg, érvelt, hanem a polgársággal együttműködő, megalkuvó kormányssocialisták. Nincs helye a szentimentalizmusnak, a moralizálásnak, a kialakult helyzetet az elnevezéssel is egyértelművé kell tenni.

A vita 15. felszólalója Weltner Jakab volt, akit hosszasan ünnepeltek.⁵¹ Az előtte felszólalóktól eltérően a hatalomgyakorlás, a diktatúra módszereivel nem foglalkozott. Kizárólag a párt elnevezésére vonatkozó javaslatát indokolta, megjegyezve, hogy békés, normális időben ezzel a problémával nem kellene különösebben törődni, de az adott konkrét helyzet nem ilyen. Az elnevezésre vonatkozó két javaslat között (Kunfi-féle érvényben levő szocialista; Kun-féle kommunista) kompromisszumos javaslatot terjesztett elő. Weltner nem értett egyet a Moszkvából érkezett, az egyesült kommunisták pártja elnevezést indítványozó javaslattal. Ez lenne a leglehetőlenebb elnevezés. A magyarországi viszonyokat ott aligha ismerik, ám ez a Komintern javaslata és nem döntése. Vagyis határozat nincs, ami minden bizonnyal későbbre halasztódik.

⁵⁰ Vörös Ujság, 1919. június 14. Bolgár Elek: Felszólalás helyett.

⁵¹ Népszava, 1919. június 19. E felszólalást az MMTVD 6/B. kötet nem közölte.

Ezzel „tisztázta” Rudas és Szamuely állításait. (Ekkor bekiabáltak: még Bokányinak sem lehet félremagyarázni – azaz az ominózus táviratot.) Nem lehet valami azért jobb, mert szélsőbb, sőt szocialista elnevezés alatt is lehet a legszélsőbb proletárdiktatúrát alkalmazni – folytatta érvelését. Egységre van szükség, és nem kell ujjal mutogatni, ki melyik párthoz tartozott, és kinek van többsége. Az egységes pártban nélkülözhetetlen a kritika, de felesleges mindent a véletekig kihegyezni – intette meg a türelmetlen szélsőségeseket. A nevek, az elnevezés sokat jelent – folytatta érveit. A tömeg nem értené, ha csak egy elnevezés lenne, a kommunisták azt mondanák: nem fejezi ki a változásokat; ha csak a kommunista lenne, a szocialisták azt hirdetnék: sutba vágják a szocializmust. A helyzet és a szükségszerűség parancsolta ezt a kompromisszumos megoldást. Kérte, hogy mérlegeljék és fogadják el a párt elnevezésére vonatkozó – Szocialisták-Kommunisták Magyarországi Pártja – javaslatát.

A kongresszusi tanácskozás második napján délelőtt mondta el *vi-tázáró beszédét* Kun Béla. Az előzetes megállapodás szerint Kunfi és Weltner zárszót nem tartottak. (Hivatalosan nem voltak előadók.) Szereplésük jellege mégis eltért a hozzászólókéétól, hisz javaslatot tettek a párt elnevezésére. Kun Béla bejelentette, hogy Kunfi Zsigmond eredeti javaslatát visszavonta, és döntöttek a párt új nevééről. Alapja Weltner javaslata, amely kiegészült a „Munkások” szó bevitelével. Így lett hivatalosan a párt neve Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja. Eredetileg a három elnevezési javaslat egyikében sem szerepelt a munkás szó, hanem csak a politikai irányzathoz, eszmei áramlathoz való tartozás, függetlenül a társadalmi hovatartozástól. A párttagságra vonatkozó bizonyos korlátozás, célirányosan a politikai hatalom jellegére utalt, megjelölve a felduzzadt párttagság megrostálásának fő irányát. A döntéssel egyidejűleg elvérzett a Komintern meglehetősen szűkmarkú, egyoldalú javaslata.

Kun Béla záróbeszédének lényege⁵² Kunfi javaslatainak elutasítása volt. Érdemben egyetlen valós észrevételével sem foglalkozott, helyette kioktató stílusban, frázisokkal teletűzdelve a forradalmi, cselekvési

egységre hivatkozott, amely nem néz hátra, visszafelé, hanem csak előre, a kommunizmus megvalósítása felé. Szükséges az eltérő módszerek alkalmazása a diktatúrában, de az enyhítő módszerek magát a diktatúra fennmaradását, létét veszélyeztetik. Elismerte, hogy történt sok tyúkszemre lépés, de „nem a tyúkszemre, hanem a nyakára kell lépni” – mármint a burzsoáziának. Kunfi közbeszólt: „a szükségtelen, a fölösleges, szükségtelen elnyomásról szóltam”. Kun erre közölte, hogy nem ismer osztályközi erkölcsöket, humanizmust, amivel szembe kell helyezni a proletárerkölcsöket. Meglehet, hogy ezt egyesek machiavellizmusnak nevezik.

Elismerte, hogy a diktatúra nem kedvez az egyéniség szabad kibontakozásának, és nagy alkotások nem születtek, de bízott a jövőben, amikor majd – fontosnak tartotta ezt még a kongresszuson is megjegyezni – nem a burzsoá dekadenciához tartozó *Ma*-irodalmárok fognak megnyilvánulni. Visszautasította azokat a vádak, amelyek az orosz forradalom sablonos átvételéről hangzottak el. Szerinte éppen ellenkezőleg: Magyarországon szervezettebb és gyorsabb az átalakulás. Elfogadta Rónai Zoltán javaslatait, de a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó előterjesztéseket elutasította. Válaszának lényege a diktatúra politikáját érintő lényeges kritika visszautasítása, az útkeresések, a kényes kérdések előli elzárkózás, a diktatúra megőrzése, változatlan, töretlen folytatása volt. Az alig tanulmányozott programot a kongresszus három szavazat ellenében elfogadta.

A szervezeti szabályzat tervezetét ismertető Farkas István⁵³ – eltekintve ennek részletes tárgyalásától – időszerűtlennek tartotta a párt és a szakszervezetek szétválasztását, és a párt gerincét továbbra is a szakszervezetekbe tömörült munkásságra építette, elutasítva egyben az ún. politikai osztály létrehozásának gondolatát. Egyetértve a párttagság rostálásával, elutasította, hogy a párttagság elnyerését az Oroszországban alkalmazott és onnan hozott, egyéves próbaidőhöz (a korabeli szóhasználat szerint: előszobázáshoz) kössék. A tisztogatást a hivatalokban kellene kezdeni, de a tisztviselők is bérből élők, és helytelen lenne valamiféle erőltetett

⁵² MMTVD 6/B. 42–44. A *Vörös Újság*ból (június 14.); *Népszava* 1919. június 14. A két közlés nem teljesen azonos.

megkülönböztetés. A proletárpárt alapja a szakszervezetekben is politizáló szervezett munkásság – hangsúlyozta ismételtelen. A velé egyet nem értők sém vonták kétségbe az 1918 októbere előtti szakszervezeti tagok szocialista elkötelezettségét, de a párt és a szakszervezetek szétválasztását főleg a fővárosban és környékén időszerűnek, míg mások, vidéken elsietettnek, megvalósíthatatlannak tartották.

Ezen általánosnak mondható véleményről eltérően, Horti Emil állítása szerint a párt összetétele nem garantálja a programban megjelölt célok teljesítését. Az oroszországi forradalmi eseményeket közvetlenül megfigyelő harcostárs akaratlanul is rácsfolt Kun Bélának a pártegység megőrzéséről szóló fejtegetéseire.

„A pártnak olyan tagjai vannak, akiket mi még a régi szociáldemokratáktól örököltünk... Vannak a volt szociáldemokrata pártból olyan tagok, akik nem érdemlik meg, hogy a pártnak tagjai legyenek. Ezek azok, akiket a konjunktúra hajtott be a pártba.”

Felszólalását heves bekiabálások, tiltakozások tarkították. Az elnök Török Gábor, a debreceni direktórium volt tagja higgadt, megfontolt hangon kérte a felszólalókat, hogy a párt egységét erősítsék, és vegyék figyelembe, hogy a pártgyűlésen két eltérő érzelmű párt tagjai vannak jelen. Szomorúan állapította meg, hogy a „volt kommunista párt részéről föllálló elvtársak folytonosan olyan kérdéseket fejtegetnek, amelyek a pártegységet nem szolgálják”. Schiff Rezső egykori kecskeméti párttitkár, majd a fővárosi munkástanács aktív tagja azt ajánlotta Hortinak, hogy a saját barátai között keresse a pártba nem való jöttmenteket. A hivatalokba újonnan beültetettek egész tevékenységét alaposan felül kell vizsgálni. A pártfunkciók, tisztségek betöltését meghatározott idejű, 3-5 évi tagsághoz kell kötni. Brunnér Sándor, a kőbányai munkástanács elnöke, később a Lakáshivatal vezetője úgy vette észre, mintha a mozgalomban derekasan dolgozók egy része március 21. után elfáradt és félreállt volna, és nem volt elég akaraterejük, hogy „odaálljanak és azokat az embereket, akik utcai töltelékeknek, de még annak sem voltak kíváncsok, akiktől legjobban szerettünk volna megszabadulni, és nem tudták, hogy kerültek hozzájuk, a kommunista pártból egyszerűen félretették volna”. Itt az ideje, hogy kidobják a pártból a befurakodókat. Kellner Sándor Sopron megyei kormánybiztos megjegyezte, hogy 1918 őszen vidéken olyan közalkalmazotti, tisztviselői szakszervezetek alakultak,

amelyek a legutóbbi dunántúli eseményekben nemcsak a proletárdiktatúrát, hanem a szocializmust is veszélyeztették. A pártba jelentkezőket két tag ajánlja. A tisztségek betöltéséhez a fővárosban, a vidéki városokban maradjon meg az ötéves tagság, ám vidéken ez lehetetlen, hisz akkor egy járás 30 községében nem lenne egyetlen pártszervezet sem – utalt Kellner a szocialista jelenlét gyengeségére, a szocialisták gyenge jelenlétére.

A betervezett szervezeti szabályzat, amely alig különbözött az MSZDP régi szabályzatától, már nem felelhetett meg az újabb követelményeknek. E vitában még számos bíráló felszólalás hangzott el. Nem tisztázódott a pártválasztmány hatásköre sem, és nyitva maradt a párt és a szakszervezetek sokat vitatott problémája. A nemzetiségi szervezetek, a nők, az ifjúsunkások küldöttei nagyobb képviselést követeltek a pártot irányító, vezető testületekben.

Mindazonáltal e vitában eredményesen visszaverték a szociáldemokratákra irányított támadásokat, de világossá vált és karakteresebben kirajzolódott, hogy a kikiáltott pártegység inkább egyfajta szervezeti keretet jelentett, amelyben két eszmeileg is eltérő párt működött.

Meglehetősen feszült légkörben került sor a pártvezetőség megválasztására. A jelölőbizottság elnöke Vanczák János lett. (Tagjai: Dincsér István, Knittelhoffer Ferenc, Werner Jenő szociáldemokraták; Pór Ernő, Jancsik Ferenc, a győri Bécsi István kommunisták.) Farkas Istvánnak a szervezeti szabályzatról szóló előadása után közvetlenül kért szót Vanczák János, mint a jelölőbizottság elnöke. Közölte, hogy a nemzetiségi bizottsággal és a nők szervezetével történt megbeszélések alapján, jogos kérésüknek is eleget téve, az eredeti javaslatától eltérően, a pártvezetőségi tagok száma ne 11, hanem 13 legyen. A jelölőbizottság ennek megfelelően terjesztette elő javaslatát, a szervezeti szabályzat vitáját megszakítva, az ebédszünet után, délután 4-5 óra között, Kellner, Brunner felszólalása után. Vanczák ekkor tájékoztatót a jelölésről, a szavazás módjáról. Korábbi tájékoztatásának megfelelően megismételte a 13 pártvezetőségi tag megválasztásának okait. A jelölőbizottság nyomtatott, kis alakú listáján (ebből fennmaradt eredeti példány) szerepelt a pártvezetőségbe ajánlott 13, és az ötagú ellenőrző bizottságba javasoltak neve. Javaslat a pártvezetőségbe: Bokányi Dezső, Bajáki Ferenc, Böhm Vilmos, Garbai Sándor,

Kunfi Zsigmond, Kun Béla, Landler Jenő, Nyisztor György, Pór Ernő, Rudas László, Vágó Béla, Vántus Károly, Weltner Jakab. Az ellenőrző bizottságba: Haubrich József, Horovitz Gábor, Pogány József, Vanczák János, Werner Ernő. Vanczák közölte, hogy a jelölőbizottsághoz beérkezett egy másik szavazólap a jelöltek felsorolva (ez állítólag nagyobb alakú volt), amely az érvényben levő szabályzat szerint, kiosztásra kerül. Így tehát mindenki két szavazólapot kap. Vanczák ezek után kérte a szavazás elrendelését, és a jelölőbizottság javaslatának támogatását.⁵⁴ (A másik lista névsora ismeretlen, egyetlen példány sem maradt fenn.) Az elnök a szavazás idejére tízperces szünetet rendelt el.

Problematisztikus az eredetileg 11 személyből álló pártvezetőség létszámának két fővel való megemelése. A szociáldemokraták a 11 tagú vezetőségbe is ugyanazokat a személyeket javasolták volna, Bokányival együtt, mint akik a 13 tagot számlálóba is bekerültek. Kérdéses a kommunisták javaslata, Szamuely, Pogány, Szántó Béla neve nem merült fel, de biztos volt Kun, Landler, Rudas, Nyisztor jelölése. Az ötödik neve: Vágó vagy Vántus. Ebben az esetben az arány 6:5 a szociáldemokraták javára, vagy 5:5, és Bokányi a mérleg nyelve. Kérdés, vajon a paritás biztosítása miatt vált szükségessé a pártvezetőség kibővítése, ami a pártvezetőségben a kommunisták túlsúlyához, 7:6, vezetett. Így javasolhatták egyaránt az ismert Vágót és Vántust és váratlanul Pór Ernőt, akinek – Kun május 23-i javaslata szerint – a nemzetközi propagandát nem a Külügyi Népbizottságon, hanem a párttitkárságon kellene irányítania. Nem ismeretes, hogy Vanczák János jelölőbizottsági elnökként milyen instrukciót kaphatott. A pártvezetőség kibővítésére vonatkozó javaslat indoklása inkább formális volt, hisz nem világos, vajon melyik kommunista jelölt képviselte volna a nemzetiségi tagokat vagy éppen a nőbizottságot. Vanczák eleget tett a kommunista követeléseknek, de nem így a szakszervezeti küldöttek: Az általa vezetett bizottság javaslata a pártvezetőségben az erőviszonyok átrendeződéséről tanúskodott, ami nem tükrözte a kongresszus összetételét. A sokkal kisebb jelentőségű ellenőrző bizottságban a szociáldemokraták túlzott fölénye érvényesült.

A szavazást követően, estébe nyúlóan, folytatódott a vita a szervezeti szabályzatról. Még tizenhatan szólaltak fel. Farkas István vitázóját kö-

vetően ismét szünet következett, majd az elnöklő Török Gábor ajánlotta, éppen a beérkezett javaslatok miatt, a betervezett szervezetszabályzat-tervezet visszavonását, amit a küldöttek, Farkas Istvánt is beleértve, elfogadtak. Bármennyire is időszerű volt a vita, a küldötteket inkább a szavazás végeredménye érdekelte. Az elnök azonban nem szakította meg a tanácskozást a szavazatszedő bizottság jelentésének meghallgatása érdekében, miközben a voksolásról, a vezetők tanácskozásáról különféle hírek érkeztek a plenáris ülésre.

A szavazás végeredményéről, a korábbi szokásoktól eltérően, a héttagú szavazatszedő bizottság (ismertebb tagjai: Hamburger Sándor, Brandstein [Mónus] Illés, Sütő József) a kongresszusnak jelentést nem tett. Így pontosan nem ismert az egyes javasolt személyekre leadott szavazatok száma. Az sem világos, hogy melyik szavazólapról húztak ki neveket, és melyikbe írtak be, és főleg kit érintett. A szavazásról hiteles feljegyzések nincsenek, és feltűnő, hogy a jelentős értéket képviselő, eddig nem publikált emlékiratok erről a fontos eseményről semmit nem közölnek. Kivétel talán Ágoston Péter június 14-i naplóbejegyzése: A hivatalos lista megbukott. Kibuktak Kun emberei és Bokányi. Kunnal együtt csak három kommunista lett volna a vezetőségben. Szakszervezeti emberek kerültek be, ami Ágoston szerint a kongresszus legnagyobb eseménye. Pogány és Landler tiltakoztak a szakszervezetek követelései miatt. (Szerinte akciójuknak volt némi antiszemita íze.)⁵⁵ Hans Cnobloch későbbi osztrák nagykövet⁵⁶ (akkor még nem nagykövet, csak államtitkár, majd követ) június 14-i tájékoztatása szerint, egy kongresszusi küldött információja alapján Rudast és Vántust kihúzták, míg Farkas Istvánt és Miákits Ferencet megválasztották. Kevés a valószínűsége Vántus kibuktatásának, valószínűbb Rudas, Vágó, Pór Ernő kiszavazása. Eleve hiba volt, hogy a jelölőbizottság listáján Farkas István neve nem szerepelt, hisz a párttitkárság egyik, ismert vezetője volt.

A jelölőbizottság listájának leszavazása a jelentést megismerő szociáldemokraták körében is váratlan meglepetést okozott, míg a kommunistákat sokkolta. Mégis meglehetősen egyoldalú vélemény, még a pártvezetőségi választás pontos, végleges eredményének hiányában is,

⁵⁵ PIL 689. f. 5. ő. e. 1919. június 14.

⁵⁶ Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 257., 433.

részletekben is kimunkált választási puccsról beszélni. A jelölőlista eleve nem tükrözte a valós erőviszonyokat. A küldöttek többségét a szakszervezetek delegálták, és ők leginkább Bajáki Ferencben fedezték fel a vasszakszervezet képviselőjét. Vágónak, Rudasnak, Pórnak számottevő kapcsolatuk nem volt a szakszervezettel, nem úgy, mint Landlernek, akinek töretlenül megmaradt a tekintélye, népszerűsége. Az ő helyzete ebből a szempontból is eltért Bokányiétól, akinek sértő, elmarasztaló kijelentéseit a szakszervezeti küldöttek visszautasították. Nem véletlen, hogy helyükben a szakszervezetben ismert személyt, például Miákits Ferencet vagy mások nevét szerepeltették. A küldöttek gondolatvilágában a munkáshatalom nem az ún. forradalmi kisebbség hajthatatlanságát jelentette, hanem a szervezett munkásság megbízható vezetőinek nagyobb részvételét a politikai vezetésben.

Jóllehet a szavazás végeredménye ismeretlen, de láthatóan nem minden kommunistát szavaztak ki a listáról. Egyöntetű az állítás, hogy Kun Béla nevét senki nem húzta át, és még kettő vagy három személyt megszavaztak közülük. Bokányi ejtése növelhette az elbizonytalanodást, de ő hamarosan ismét a kommunisták egyik fő bírálójának szerepében jelentkezett. Ilyen körülmények között nem lehetett szó a kommunisták többségéről, de tulajdonképpen a valóságos arányok álltak helyre, a kétharmad: egyharmad, és a demokratikus szabályokhoz szokott küldöttek úgy vélték, hogy a bizalmukat elnyerő, megválasztott pártvezetőség immár az ideiglenesség megszűnésével kezdi meg tevékenységét. Nem így történt.

Miután a kommunisták „győzelme” elmaradt, a választási eredményt felrúgva, a kommunisták Garbait levélben tájékoztatták, hogy a választás eredményét nem fogadják el, és fenntartják akciószabadságukat.⁵⁷ Ez a fenyegető hangú, zsaroló, hisztérikus álláspont egyszerűen félredobta a maradék demokratikus szabályokat, és a diktatúrát immár a munkásság akarata ellen irányította. Ez jelenthette a kormányzástól való távolmaradást, bár valamiféle ellenzéki szerepvállalásra a kommunisták aligha gondoltak. Más szóval, az új pártvezetőséggel való együttműködést is kizárták. Inkább a fenyegető, végleges leszámolás rémképei vibrálhattak a kommunista vezetők gondolataiban, elegyítve nem kevés

szélsőséges fenyegetéssel, zsarolással. Az akciószabadság megőrzésének bejelentésével nem jelentették be a nyílt szakítást, a pártszakadást, és a kommunisták által előidézett válságért a szociáldemokratákra hárították a felelősséget. Böhm emlékei szerint Kunfi, Weltnerrel együtt elhatározták, hogy nem szándékoznak megváltoztatni Kunék döntését. A parlament épületének valamelyik, párnázott ajtókkal elszigetelt tárgyalójában lezajlott viharos, elszánt ijesztgetéssel megtűzdelt megbeszélésen, a szociáldemokrata vezetők letartóztatását is kilátásba helyezték. A kommunisták erőszakos, akár fegyveres fenyegetése nem volt légből kapott, hisz a megbízható osztagok rendelkezésükre álltak. Böhm és Weltner elmondása szerint a Belügyi Népbiztosság Nyomozó Osztálya alá tartozó osztagok, csapatok akciójának megelőzése érdekében – az ellenforradalom mozgolódását is féken tartva – Haubrichot, a fővárosi karhatalom parancsnokát, Kunfit is bevónva tanácskozásra hívták. A nagy fegyveres erővel rendelkező parancsnokot csatlakozásra szólították fel, és kérték, hogy a testvérháborút elkerülendő a felfegyverzett munkássággal akadályozza meg a kommunista vezetésű osztagok fellépését. Meglepetésükre Haubrich a felkérést azzal hárította el, hogy ő már megegyezett a kommunistákkal, és ezt Garbaival írásban közölte. Ezzel megkeresésük dugába dőlt. A visszaemlékező Böhm 1923-ban, Weltner 1929-ben mintha a népbiztosperben halálra ítélt, és 1921-ben már a Szovjetunióban, de még élő Haubrichra hárítanak a felelősséget a fordulat, a szakítás elodázásáért. Ezek a tárgyalások június 13-án a késő délutáni órákban voltak, miközben az ülésteremben a küldöttek a szervezeti szabályzatot vitatták meg. Vajon a vezetők körében kiobbant válságról ki és mikor tájékoztatta Haubrichot, és miért kellett írásos nyilatkozatát Garbaihoz eljuttatni? És ezt Garbai miért nem hozta Böhm tudomására? Mégis, hogy gondolták, hogy Haubrich azonnal kivezényel néhány zászlóalj a parlament épületének körülzárására, a kommunista vezetők és még ki tudja kiknek a letartóztatására? Ilyen tisztázatlan helyzetben a kommunistaellenes Haubrich nem vállalhatta a neki szánt nagy rendcsináló szerepét.

Az idő sürgetett, a kongresszusi felszólalások is fogyóban voltak. Landler közbenjárására tanácskozás kezdődött a két fél között. A kommunistákat Kun Béla, Rudas László, Vágó Béla, Szántó Béla; a szociáldemokratákat Böhm, Kunfi, Weltner, Bajáki, Kulcsár István és „néhány

⁵⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalmi tüzében*, 435–437.

szakszervezeti vezető” képviselté, és jelen volt a közvetítő Landler Jenő.⁵⁸ A szenvedélyes, heves indulatokkal átszőtt értekezleten Kun Béla sírva beszélt arról, hogy a szavazás eredménye szinte elkerülhetetlenné teszi a véres összeütközést. Kunfit nevezte meg az események fő felelősenek, aki ellenforradalmár, és le fogja őt gyilkoltatni. Kijelentése az értekezletet fölborította, már-már tettelegességre került sor, és odakiáltották Kunnak: próbát tehetünk, és majd elvállik, melyik oldalon lesz több halott. Böhm ekkor kirohant az értekezletről, „azzal a szándékkal, hogy a kongresszus elé terjeszti az értekezleten elhangzottakat, és megkérdezi a küldötteket, mi a véleményük Kunfi legyilkolásáról”. Ekkor többen, köztük Bajáki, Landler utána rohantak, és erőszakkal visszatérték a terembe. Kun ezután fenyegetésből, zokogásból szordínóra váltott. Elcsukló hangon kérte a jelenlevőket a választási eredmény érvénytelenítésének és a hivatalos jelölőlista elfogadásának kimondására. Ebben az esetben elkerülhető a szakítás. Mások a front helyzetét említették, a hadsereg erejének megőrzésére apelláltak. E rendkívül hálátlan szerep elvállalására a hadsereg főparancsnokát, Böhm Vilmost kérték fel. Elkeseredetten, szomorúan, a visszavonulás, az elvtelen engedékenységek újabb megalázó érzésével tett eleget e nehezen elviselhető megbízatásnak. Jól tudta, hogy a küldöttek ismerték a megállapodás, a határozat, a kompromisszum igazi okait. Beszédében⁵⁹ félreérthetetlenül a munkáshatalom, korabeli kifejezéssel, a proletárdiktatúra védelmének szükségességét ismételte meg. Ennek feltétele azonban a pártegység megőrzése. Amikor két párt egyesül, elkerülhetetlen, hogy áldozatot hozzon, személyekben, vezetési stílusban. Nem kutatja, ki hogyan, kire szavazott, mert nem a személyi kérdés a lényeges, hanem hogyan lehet az ügynek használni. Sem a szociáldemokraták, sem a kommunisták nem mondták ki, amennyiben a kongresszus által megválasztott pártvezetőség maradna, azzal megbonmlana a párt egysége. Azonban ha ilyen radikális változás történik a pártvezetésben, és ez csak egy gyárban válik ismertté, ez a kisebbik baj, de ha a hadseregben, a fronton, akkor más tartalmat kap az egység hiánya, a szétválás. Ebben az esetben a hadsereg leáll. Ezt kell mérlegelni.

⁵⁸ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 436.; Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus*, 234–235.

⁵⁹ PII. 608. f. Beszédét a sajtó nem közölte.

Tudomásul kell venni a kompromisszumot, és mondják ki a hivatalos lista érvényességét közfelkiáltással, minden további vita nélkül.

Ezek után az elnöklő Garbai Sándor feltette a kérdést: kijelenti-e a kongresszus, hogy a Böhm által elmondott alaki hibák és egyéb okok miatt a választást megsemmisíti; hozzájárul-e, hogy a kompromisszum alapján létrejött hivatalos listát megválasztottnak tekintik? Kérdés, ellen-szavazat nem volt. A néhány szavas elnöki zárzó ugyan a pártegység megőrzéséről szólt, de a többség megőrizte eredeti eszméi, politikai hovatartozását. Az elnök a küszöbönálló tanácskongresszus fontosságára hívta fel a figyelmet.

A viharos körülmények között felállított pártvezetőség jelentősége a nyilvános szakadás elkerülésében, a formális egység fenntartásában összegezhető. Ez a pártvezetőség nem végezhetett érdemi munkát.

A kongresszus tárgyalásaiból is kiderült, hogy az elnevezés hűen tükrözte a valóságot: a küldöttek körében nagyjából dominálnak a szociáldemokrata elveket valló szocialisták, míg a vezetésben érdemtelenül felülkerekedik a túlzó, türelmetlen, szélsőséges, ultraszektás nézeteket hirdető kommunisták meglehetősen zárt tömbje. A szervezet működtetésében a demokratikus játékszabályok betartásához ragaszkodó szocialistákat felháborította a hatalomvágnak zsarnoki érvényesítése, mégis – gyengeségük újabb jeleként – az elkerülhetetlenné kirajzolódó szakítás elodázását választották. Az antikapitalista meggyőződésű szociáldemokrata, szocialista vezetők történelmi vívmányának tartották a tőkés nagyipar kisajátítását, a szociális intézkedések sokaságát, a korábbi évtizedekben a jogokból kizártak hatalmát – minden szélsőség és egyoldalúság ellenére. Egyöntetűen és határozottan szembefordultak minden olyan törekvéssel, amely az 1918 októbere előtti viszonyokat kívánta volna visszaállítani. Büszkén vállalták az országot ért igazságtalanság elleni kemény fegyveres harcot, az önvédelmi háborút. A számtalan megaláztatás ellenére ezekben a júniusi napokban mégsem szánták el magukat a nyílt szervezeti szakításra. Az exponált szocialista vezetők fokozatosan a visszavonulást, a passzivitást választották, és a véráldozat nélküli átmenet lehetőségeit latolgatták, mivel az egység csak deklarált és csak a szavakban létezett.

Az egyesült párt két központi lapja szerkesztőségi cikkben a pártkongresszussal nem foglalkozott, csupán a jóváhagyott vezetőség név-

sorát publikálta.⁶⁰ A szakszervezeti lapok némelyike tárgyyszerűen beszámolt az új pártprogramról, az elnevezésről, méltatva a tanácskozás jelentőségét. A vasasok kiadványa megnyugvással közölte a szakszervezetek megnövekedett szerepét a gazdaság irányításában. A nyomdászok orgánuma⁶¹ ugyan konstatálta az egység megőrzésének aktuális jelentőségét, de sokatmondóan összegezte a kemény kritikai véleményeket. A szemleíró szerint a párt elnevezése aligha mondható tetszetősnek, de hű kifejezője a proletártömegek tagadhatatlan árnyalatainak. A proletárdiktatúra elkerülhetetlenségét nem vitatták, de az nem lehet „egyes személyek, gyakran hatalmi tébolyban szenvedők diktatúrája”. És aki a proletariátus osztályán belül elveti a demokrácia elvét, az az egyéni despotizmus híve. Nincs szükség proletár arisztokráciára, de a munkások ügyeit azok intézzék, akik nem március 21. után léptek be mozgalomba. Az ismertetés nem hallgatta el, hogy a rendszerben felütötte fejt a besúgórendszer, bizonyos tendencia a rendőrzálog bevezetésére. Az üzemekben pedig a hét-nyolc főből álló ún. ellenőrző rendszer fő eredménye a bevált bizalmi rendszer tönkretétele. A súlyos hibák leküzdése nem kevés feladatot ró a kormányzótanácsra – zárult az ismertetés. A hírzárlathoz igazodva, ez a kiadvány sem foglalkozott a választás körülményeivel.

A famunkások Horovitz Gábor szerkesztette lapja⁶² a pártkongresszus után reménykeltőnek tartotta a párt és a szakszervezetek együttműködését. A kongresszuson már nyoma sem volt annak a „neveletlen, ostoba, tudatlan hangnemnek, amely a kongresszust a sajtóban megelőzte”. Már a hivatalos referátum is más hangnemben szólt a szakszervezetekről, semmint kimerítő előadásában, amikor a referens (utalás Kun Béla előadás-sorozatára) felvetette a sürgős szétválasztás gondolatát. A kongresszuson ő is az együttműködés, az egység megőrzése mellett nyilatkozott. Azonban végleges döntés nem született, és valószínű, hogy az átmeneti kompromisszumos megoldás nem lesz hosszú életű, és a rosszhiszeműek (utalás az ultraszektásokra) majd megindítják nemtelen támadásaikat. Bárhogyan is igyekeznek az elmélet tudorai a szakszervezeteket gyengí-

⁶⁰ A Vörös Újság 1919. június 15-i száma az utolsó oldalon minden megjegyzés nélkül közölte a már ismertetett névsort. – Pártügyek. Az új pártvezetőség.

⁶¹ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1919. június 20. Varga Jenő: Gazdaságos termelés; Typographia, 1919. június 20. A pártgyűlés.

⁶² Famunkások Szaklapja, 1919. július 1. A párt és a szakszervezetek viszonya.

teni, hatáskörét a szükségletek szabályozzák, valamint tagságuk érdekének védelme. A szakszervezetek nem törekednek politikai érvényesülésre, de elemi érdekük az egység megőrzése és védelme – összegezte a pártkongresszus néhány tanulságát a befolyásos szakszervezeti vezető.

A Tanácsok Országos Gyűlése

Bonyodalmak a tanácskozás kezdetén

A Tanácsok Országos Gyűlésének ünnepélyes megnyitoulását közvetlenül a pártkongresszust követő szombati napon, június 14-én, a nézőteret zsúfolásig megtöltő Városi Színházban tartották. A fővárosi tanács nevében Ágoston Péter köszöntötte a küldötteket és a meghívottakat, kiemelve, hogy a lakosság döntő többségét képviselők az ország történetében először, igaz, rendkívül nehéz időben, tanácskoznak az országról, a forradalmi változásokról. Garbai Sándor a régi osztályuralom megszüntetése érdekében tett fontos intézkedések jelentőségét méltatta. Nem mulasztotta el megemlíteni, hogy az ipari és a földmunkások összefogására épülő diktatúra átmeneti jellegű. Közölte, hogy a kormányzótanács tagjai megbízatásukat visszaadják a dolgozók testületének. Ez utóbbi megjegyzéssel Garbai formálisan bejelentette az ideiglenesen működő kormányzótanács lemondását. Szembetűnő, hogy Garbai mint a kormányzótanács elnöke nem tartott átfogó beszámoló jelentést a három hónapos tevékenységről. (Ilyen összefoglaló jelentés közreadása sem az előkészületek során, sem a kongresszus napirendjén nem szerepelt.) Egy ilyen előterjesztés nem kerülhetett meg a kormányban levő elvi-politikai ellentétek elemzését, és ezért célszerűbbnek tűnhetett az egyes részkérdések áttekintése, megvitatása. Garbai fontosabbnak tartotta az általános politikai vita elkerülését.

A pártkongresszushoz hasonlóan, a külföldi delegátusok üdvözölték a tanácskozást. Megemlítendő közülük az osztrák L. Forst felszólalása.⁶³ Ultrabalos megjegyzésekkel fűszerezett kijelentéseit az áruló Osztrák

⁶³ MMTVD 6/B. 86–87.; Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója, 6. Az Athenaeum R. T. Könyvnyomdája, Budapest, 1919. (A továbbiakban: TOGYN.)

Szociáldemokrata Párt vezetői ellen irányította. Egész ténykedésüket, beleértve kormányzati szerepvállalásukat, ellenforradalminak minősítette. Ausztria proletariátusa – bizakodott – hamarosan Magyarország példáját fogja követni: Nyugat-Magyarország dolgozói, túlozta el a németajkúak várakozásait, már döntöttek állami hovatartozásukról, és elutasítják e térség burzsoáziájának beleszólási jogát az önrendelkezésbe. (E megjegyzése élénk egyetértésre talált, nem véletlenül.) Az üdvözlét tolmácsoló kommunista küldött nemcsak az ismert osztrák szociáldemokrata vezetőket marasztalta el, hanem a Friedrich Adler vezette szocialistákat is. Megjegyzendő, hogy Kun Béla éppen ezen a napon szólította fel a már korábban is Bécsben tartózkodó Bettelheim (Bólyai) Ernőt, egykori sátoraljaújhelyi adóbehajtó ügyvédet, KMP-tagot, a felkelés-lázadás másnapi lebonyolítására.

Az MSZDP-ben évtizedes múltra visszatekintő szociáldemokrata vezetők, Böhm Vilmos a hadsereg, Jászai Samu a szakszervezetek, Erdélyi Mór a fogyasztási szövetkezetek, Weltner Jakab az új elnevezésű párt nevében méltatták a kongresszus jelentőségét. Az üdvözléket tolmácsolók egy szóval sem utaltak az előző nap drámai eseményeire. A kompromisszumok keresztülvitelében jeleskedő-bábáskodó Weltner a pártegység megőrzésének sikeréről értekezett, bár nem hallgatta el a jelentős véleménykülönbségeket sem. Megismételte: abban egyetértettek, hogy a munkásság tőke alóli felszabadulásának fő eszköze pillanatnyilag a proletárdiktatúra, és a hatalmat a tanácsok útján kell gyakorolni. Kifelé fegyverrel kell védelmezni a hatalmat, míg befelé munkafegyvel. Visszatekintve a diktatúra fennállásának első heteire, konstataulta a kezdeti zavarokat, a gyengeséget, de „amikor olvasták azokat a román fegyverszüneti feltételeket, mindenkinek önkéntelenül ökölbe szorult a keze... Akkor léptek sorompóba a munkások, a szakszervezetek, amelyek tüneményes gyorsasággal elővarázsolták azokat a hadseregeket, amelyek fölött egyesek gúnyolódtak, de lassanként megtanulták tisztelni és megtanultak félni tőlük”. Zárómondataiban a munkásság hatalmának a tanácsok keretében történő megőrzésére, erősítésére buzdított.⁶⁴

A szónoki pulpitusra lépő Kun Bélát tomboló lelkesedés, tapsvihar fogadta. Szónoklatának hitelességét közbeszólások, megjegyzések nem

zavarták meg. Fennkölt szavakkal hirdette a nemzetközi proletárforradalom eljövételét. Minden ingadozás, habozás nélkül kell folytatni a harcot a cseh, a román intervenciók ellen. A Vörös Hadsereg szuronyaival kell letiporni a nemzetközi ellenforradalmat, elsősorban a francia imperialistákat. Elfogadásra ajánlott egy, a francia munkásságnak címzett szózatot, amely többek közt megemlítené, hogy a védtelen Tanácsköztársaság nem volt felkészülve az imperialisták rajtaütésszerű támadására, ám a nemzetközi reakció is megdöbben a Vörös Hadsereg sikerein. A Tanácsköztársaság a végsőig kitart a harc folytatása mellett, de fájlalja, hogy fel akarják használni ellene a francia munkásságot is. Mindennek ellenére „a kömmün forradalmi szellemén is nevelkedett magyar munkásság számít arra, hogy a kömmün utódai nem fogják magukat eszközül odaadni, hogy a kömmün követőit vérükben megfojtsák”.⁶⁵ A küldöttek egyhangúan elfogadták e felhívást, és az elnök ünnepélyes szavak kíséretében az alakuló ülést bezárta.

Az érdemi tanácskozás június 15-én, vasárnap 10 óra 10 perckor kezdődött el az Országgyűlés üléstermében. A megjelenteket Bogár Ignác a fővárosi munkástanács elnöksége nevében üdvözölte, és javaslatára Lenint a kongresszus tiszteletbeli elnökévé választották. Indítványára a tanácskozás zavartalan lebonyolítása érdekében hat elnököt és hat jegyzőt választottak. A megválasztottak közül elsőnek Bokányi Dezső foglalta el az elnöki széket, aki ismertette a napirendet. Az eredeti terv szerint az első két helyen a külügyi és a hadihelyzet megtárgyalása szerepelt. A beterjesztett nyolc téma egyike a forradalom és ellenforradalom kérdésének megvitatása volt. Ezek után került sor az öt bizottság tagjainak megválasztására. Az öttagú igazolóbizottság vezetője a nagyváradi mozgalomból ismert ügyvéd, Katz Lipót lett. Az eredetileg 120 tagú országos (még nem szövetségi) központi intézőbizottság tagjait jelölő bizottság hét személyből állt (Hirossik János, Csorba Mária, Weltner Jakab, Kun Béla, Nagy István Győrből, Latinka Sándor, Király Albert). Mielőtt azonban a többi bizottság megválasztását folytatták volna, Somogyi Béla az országos tanácskongresszus ügyrendi szabályzatának megvitatását ajánlotta, amit elfogadtak. A jegyző, Brunner József felolvasta a 15 szakaszból álló ügyrendi szabályzatot. Ezek után hirtelen szót kért Kun

⁶⁴ TOGYN 13.

⁶⁵ TOGYN 15.

Béla, és javasolta, hogy a Tanácsköztársaság föderatív (eddig országos) szerkezetének megfelelően bárki felszólalhat a Tanácsköztársaság területén beszélt nyelven, javasolta még a beszámolók, előterjesztések, a felszólalások időtartamának korlátozását. Felfogásának megfelelően, a megválasztott kongresszusi küldöttek felszólalását tíz percben kívánta korlátozni, míg az előadóknek 40-60 percet szánt.

A kongresszus ügyrendi szabályzatáról élénk, szenvedélyes vita volt. Ebben a látszólag formális kérdésben 21 küldött kért szót, akik igen kemény szavakkal illették a vélemény szabadságnak a tervezett szabályzatban álló, valamint Kun által is javasolt, korlátozását. A nagykanizsai Sneff József szerint ez az első és egyetlen lehetőség, amikor valami nyíltan elmondható, és ezért biztosítani kell a felszólalás korlátlan lehetőségét. Hasonlóan vélekedett a Vas megyei Kovács József. A proletárdiktatúra rendszerével egyet nem értő Somogyi Béla az ügyrendi szabályzatban diktatórikus tendenciákat látott, majd hozzátette: „a Tanácsköztársaság minden szervének gyűlésein egy bizonyos számú előimádkozó lefoglalja a gyűléseket, és a tagok ki vannak zárva a részvételből”. Megfigyelhető a proletárság ellen irányuló, az egyéni diktatúra meghonosítására irányuló törekvés. „Mi a proletárságon belüli demokráciát akarjuk.” A tagoktól nem szavazást kell elvárni, hanem szakmailag hozzáértő észrevételt, véleményyt.⁶⁶ Somogyi a megválasztott küldött felszólalási jogának egy-egy előterjesztéssel kapcsolatban, valamint az interpellációs jog korlátait is kifogásolta. Beszédét Horti Emil, Pór Ernő, Horstein Nándor, Zakariás László megjegyzéseikkel igyekezett megzavarni: például ez nem alkotmányozó gyűlés, nem kell a parlamenti tanácskozás gyakorlatát követni, le az obstrukcióval. Szóváltás alakult ki a küldöttek jogállásáról Rónai Zoltán és Somogyi Béla között. Végül elfogadták, hogy az ügyrend a küldött felszólalási jogát nem korlátozhatja.

A küldöttek egybehangzóan elutasították a különféle bizottságok tagjainak a „megválasztási” módját. Nemcsak azt tették szóvá, hogy számos kiválasztott szinte valamennyi bizottságban részt vesz, hanem

⁶⁶ TOGYN 2. 4-13. A napló nem szerkesztett változata. A füzetekben kiadott változatot néhány nap után – az országgyűlési naplók hagyományát részben követve – jelentették meg. A szerkesztett változat számozása 3-280. oldal. Ebből több felszólalást már 1919-ben kihagytak. Somogyi Béla felszólalása sincs e hivatalos kötetben. A *Népszava* tudósítása a felszólalók között Somogyit még megemlíttette.

az irányító vezetők egyszerű jóváhagyó testületnek tekintik a küldötteket. Ez nem választás, hanem kijelölés – summázta Jócsák Kálmán. Az elnöklő Bokányi azzal védekezett, hogy e bizottságoknak nincs jogkörük, hatalmuk, és különben is csak előkészítő tevékenységet folytatnak. A javasolt névsorokat az utolsó percben kapta meg.

Az ügyrendi vita után folytatták a többi bizottság tagjainak megválasztását. A 15 fős külügyi bizottságban csupán 5 személy nem volt népbiztos vagy pártvezetőségi tag. Az alkotmányügyi bizottság több mint 20 tagja közül mindössze 6-an nem tartoztak az ismert vezetői grémiumhoz. A 24 tagú igazságügyi bizottságban már domináltak a szakszervezetek vezetői és a vidéki küldöttek. (A bizottságokban lezajlott vitáról nincsenek források.)

A kongresszus első tárgyalási napja mindössze bő két órát tartott. Az ülést levezető elnököt, Bokányi Dezsőt az első meglepetés akkor érte, amikor a tárgyalások idején kezébe nyomták a különféle bizottságokba javasoltak névsorát. A korábbi évtizedekben vehette tudomásul. Nagyobb, teljesen váratlan meglepetés akkor érte, amikor a külügyi és alkotmányügyi bizottság megválasztása után bejelentette az első napirendi pont, a külügyi helyzet megtárgyalását. Az előadásra kijelölt Kun Béla ekkor közölte: Előbb a bizottság tárgyalja le. Bokányi az ülést öt percre felfüggesztette.

Június 15-én megérkezett a két nappal korábban keltezett Clemenceau-jegyzék, amit a válasszal együtt a *Népszava* 19-i száma közölt. (A *Népszava* június 15-i száma bécsi forrásokra hivatkozva közölte, hogy Párizsban megállapították a határokat a csehekkel és a románokkal, amelyek alig különböznek a demarkációs vonaltól.) A jegyzék szűk körű megtárgyalása elodázhatatlan volt, és Kun immár formálisan is hivatkozhatott a sebtében felállított bizottság előzetes vitájára. E bejelentés váratlanságát alátámasztja, hogy azonnal nem hozták előre a gazdasági helyzetről szóló egyik előadás beterjesztését. (Ezzel egy fél napot elveszítettek.) Bokányi nem tehetett mást: a tárgyalási napot berekesztette. A küldöttek számára a nap hivatalos része befejeződött, de a Tanácsköztársaság vezetőinek e napon kardinális kérdésekre kellett válaszolniuk.

A június 15-i legbizalmasabb tárgyalásoknak nincs írásos jegyzőkönyve. Böhm emlékiratából ismert, hogy Kun Béla minden bizonnyal

a kora reggeli órákban Gödöllőre, a főhadiszállásra ment, ahol ismer-tette a legújabb jegyzéket. A megbeszélésen részt vett Stromfeld Aurél is.⁶⁷ Böhm néhány szóban foglalja össze Kun álláspontját: a nyomásnak engedve, a győzelmes csapatokat vissza kell vonni a megjelölt helyre. Kun véleményét a hadsereg-főparancsnok, Böhm is osztotta. A vezérkari főnök Stromfeld Aurél, tápasztalva a hadsereg bomlási jelenségeit, és figyelembe véve a belpolitikai viszonyokat, kényszeredetten az első pillanatban elfogadta a visszavonulást. E rövid megbeszélés után Böhm és Kun visszatértek a tanácskongresszus első, délelőtti ülésének kezdetére.

Kun Béla javaslatára a délutáni órákban összehívták az újonnan megválasztott pártvezetőséget, amelyre meghívták Stromfeldet is. Mivel e tanácskozásról sem rendelkezünk semmiféle feljegyzéssel, emlékeztetővel, elfogadhatónak a néhány szavas Böhm-emlékirat tűnik: Eszerint problematikus, hogy csak a pártvezetőség és nem a kormány tárgyalta az előterjesztést. (Formálisan a kormány lemondott.) A tárgyalás újdonsága Stromfeld bejelentése volt, aki kora reggeli véleményét megváltoztatva, a jegyzék elfogadhatatlansága mellett érvelve, az elutasítását javasolta. A vita részletei nem ismertek, és a résztvevők száma sem, de Rudas László pártvezetőségi tag, Stromfeldhez hasonlóan, az elutasítás mellett szavazott. Lehetséges, hogy a megválasztott ellenőrző bizottsági tagok is jelen voltak, hisz Böhm szerint Vanczák János is az elutasításról szavazott. Böhm véleményével ellentétben, az ellenőrző bizottsági tagoknak csak tanácskozási és nem szavazati joguk volt. Böhm állítja, hogy a pártvezetőség túlnyomó többsége – anélkül, hogy részletezné – elvileg a visszavonulás mellett döntött, ugyanakkor a hadvezetésre bízta a visszavonulás elrendelésének időpontját. Vajon e többségi véleményt ekkor osztotta a sikeres III. hadtest parancsnoka, Landler Jenő? Mindenesetre szimptomatikus, hogy Szántó Béla emlékei szerint⁶⁸ már 15-én Szamuely vezetésével a lakásán – a pártvezetőségi határozattal szembehelyezkedve – összeült a kommunisták „balszárnyának” értekezlete.

Június 15-én a Tanácsköztársaságot újabb kellemetlenség, Kun Bét lát személyesen kínos fiaskó érte. A sikertelen április 15-i puccskísérlet

⁶⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 420–421.

⁶⁸ PIL 731. f. Szántó Béla (Magyar munkásmozgalom története, kézirat); Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 274.

ellenére a magyar kommunista vezetők továbbra is az ausztriai proletárforradalom győzelmében reménykedtek. A néhány hónapja alakult Osztrák Kommunista Pártnak ugyan jelentős befolyása volt a bécsi munkástanácsban, a Bécs környéki ipari övezetben, a Népfőrségben (*Volkswehr*), ám ez egy pillanatra sem veszélyeztette a szociáldemokraták elsőpró túlsúlyát. Az antant képviselői azonban erélyesen kifogásolták a felfegyverzett Népfőrség óriásira duzzadt létszámát, és június 15-re jelentős csökkentés végrehajtását igényelték. Májusban, júniusban tiltakozó tömeggyűléseken követelték az intézkedések visszavonását. A fegyveres megmozdulások előkészítésén buzgólkodó „teoretikusok”, a közvetlen akciók elindítását szervező tettere kész cselekvők, többek között ezeket a megmozdulásokat kívánták felhasználni a demokratikus köztársasági kormányzati rendszer elleni fegyveres felkelés kirobantására. Az események felgyorsítása érdekében Kun Béla májusban Bettelheim Ernőt⁶⁹ mint a Komintern megbízottját Bécsbe küldte, anélkül, hogy ezt Zinovjevvel vagy más kommunista vezetőkkel egyeztetette volna. Ő 1919. augusztus 13-án, a bécsi rendőr-főkapitányságon tett kihallgatása során valótlannul állította, hogy a Kommunista Internacionálé megbízásából érkezett Magyarországról Bécsbe, és a tulajdonát képező pénzt pártcélokra fordította. Tartózkodása alatt kommunista szellemű politikai tevékenységet folytatott.⁷⁰ Első ténykedése a mérsékelt politikát képviselő pártvezetőség leváltása és négytagú direktórium kinevezése volt. Ez a testület a tömegtüntetést a Volkswehr létszámának csökkentése határidejéhez, június 15-éhez igazította. Egyben elhatározták a fegyveres felkelés kirobantását, a parlament épületének elfoglalását, a diktatúra kikiáltását. Az elképesztő terv kivitelezéséhez hozzájárult a Vörös Hadsereg katonai sikere, a Magyarországról is származó propagandaanyagok, megbízható agitátorok kiküldetése, a pénzügyi támogatás és az ígéretek sokasága.

Az újjáalakított bécsi kerületi munkástanács, F. Adler határozati javaslatára alapján, június 13-án elutasította a kommunisták által kezdeményezett tömegtüntetésre szóló felhívásokat, kijelentve, hogy akciók kezdeményezésére kizárólag a munkástanács illetékes. A lázadás, a felkelés

⁶⁹ Gábor Sándorné: *Ausztria és a magyarországi Tanácsköztársaság*, 146–175.; Hans Hartmann: *Die verlorene Räterepublik*. Wien, Europa Verlag, 168–177.; Borsányi György: *Kun Béla*, 175–179.

⁷⁰ PIL 508. f. 2. cs. 33. ó. e. (Másolat.)

előkészítői a munkástanács döntését figyelmen kívül hagyták. A megbízható detektívjelentések alapján a bécsi rendőr-főkapitányság június 14-én a késő esti-éjszakai órákban megszállta a *Soziale Revolution* című lap szerkesztőségét, ahol őrizetbe vettek és a rendőrségi fogdába szállították a 122 személyt. A jelentés egyben tudatta: a direktórium nyilvánvaló vezetője, Bettelheim nem volt az előállítottak között.⁷¹

Június 15-én a kora délelőtti órákban a rendőrségi fogda épülete környékén több ezer ember követelte a fogvatartottak szabadon bocsátását, miközben fegyveres összetűzésekre került sor. Húszan életüket veszítették, a sebesültek száma megközelítette a százat. A felelőtlen, kieroszakolt lázadást a felfegyverzett rendőrség és a Volkswehr erői gyorsan elfojtották. Délután a fogházból szabadon bocsátott Karl Tomann, a kommunista párt egyik vezetője a megfogyatkozott számú tüntetőt békés távozásra szólította fel. A puccs teljes kudarccal végződött, ami egyben a Kun és társai által kieroszakolt taktika veresége is volt. E belügyekbe való nyilvánvaló beavatkozás után a Tanácsköztársaságnak Ausztriával való kapcsolata érezhetően megromlott, de nem szűnt meg. Otto Bauer Budapestre küldte Robert Danneberget és Benedikt Kautskyt, akik találkoztak Kun Bélával, és átadták az osztrák külügyminiszter június 16-án dátumozott, terjedelmes levelét, amely szinte pontokba foglalva sorolja, hogy miért nem lehetséges Ausztriában proletárdiktatúra.⁷² Bauer ugyan írásban nem tett szemrehányást az előző napi eseményekért, de az elvi kérdések megvitatását lezártan tekintette. Egyéb, az osztrák belügyekbe való beavatkozásra vonatkozó elmarasztaló véleményét bizonyára megbízottai közltek. Mindenesetre az osztrák kormány számára Czöbel Ernő követ nemkívánatos személlyé változott, és hamarosan távoznia kellett Bécsből.

A gazdasági helyzetről szóló három referátum és a hosszúra nyúlt vita áttekintése előtt, célszerű röviden összefoglalni a kongresszus igazolóbizottságának a jelentését. A mandátumok érvényessége körül bizonyos

⁷¹ PIL 508. f. 2. cs. 32. 6. e. Egy 10 évvel később készült összefoglaló 115 személyt említ. Több egyénél revolvért találtak. Uo.

⁷² Gábor Sándorné: *Ausztria és a magyarországi Tanácsköztársaság*, 168. E fontos levél másolata: PIL 508. f. 2. cs. 48. 6. e. Ezt a levelet alapos bevezetővel együtt közli Szinai Miklós, *Századok*, 1969/2–3. 449–470.

bonyodalmak, zavarok keletkeztek.⁷³ Az igazolóbizottság elnökének, a nagyváradi jogász Katz Lipótnak ismertetése szerint a bizottság a 413 mandátumból 348-at ismert el érvényesnek. Ez a bizottság kifogásolta a népgazdasági tanács 50 kinevezett tagjának, köztük a Szaktanács által javasolt 25 küldöttnek a részvételi mandátumát a tanácskongresszuson. Tette ezt annak ellenére, hogy a kormányzótanács rendelete e tagokat teljes joggal ruházta fel. A bizottság elnöke azzal érvelt, jogosan, hogy az érintettek nem választottak, hanem kinevezettek, és így sérül az 50 000 választó után egy küldött elv. A bizottság ugyanakkor nem vizsgálta, hogy milyen jogcímen lett bárki a népgazdasági tanács választmányának tagja. Ez az álláspont kimondatlanul a szakszervezetek ellen irányult. Mielőtt a tanácskongresszus részvevőinek névsorát ismertették volna, szót kért a nagyon ritkán felszólaló Jászai Samu, a Szaktanács nagy népszerűségnek örvendő elnöke. Kijelentette, hogy a kormány rendelete biztosította a szakszervezetek képviselőtét, miután nem a szakszervezetek rendezték a választást. Jászai kérte, hogy a szakszervezeteknek is biztosítsák a teljes jogú részvételt. Ellenkező esetben a küldöttek „számoljanak azzal, hogy a népgazdasági tanács tagjait kizáró határozattal, kizárják egyúttal a szakszervezeteket is”. A miskolci Kun Andor szerint az áprilisi választások után kevés szakszervezeti ember került a tanácsokba, míg más szakszervezetek nem vettek részt azokban. Ennek káros hatását a pártkongresszus is megállapította. A nyomdász Werner Jenő lehetetlen álláspontnak tartotta, akármilyen paragrafusokra is hivatkoznak, hogy az évtizedes múltra visszatekintő szakszervezeti vezetőket kihagyják a tanácsokból. Határozottan kijelentette, az igazolóbizottság javaslata politikai megfontolásból született. Áthidaló megoldást javasolt a tanácskozásokon többször szereplő Reichel János. A népgazdasági tanács minden választmányi tagja (50 vagy 61) ne kapjon mandátumot, de e tanácsnak „a szakszervezetek által delegált 25 tagja” teljes joggal vegyen részt. Az ellenvetések nem csitultak, és úgy tűnhetett, nem igazolják a szakszervezeti vezetőket, vagyis nem főgják őket beválasztani a központi intézőbizottságba. Ekkor megszólalt a búskomor, megfáradt

⁷³ Ezt a vitát a nem szerkesztett jegyzőkönyv örökölte meg. Június 18-i, 5. ülés 1–6. Emlékiratában Rácz László (Katz Lipót) megemlíti, hogy a termelőbiztosok teljes jogú mandátumának elismerését különösen Varga Jenő támogatta. Ezek (25) mandátumát nem ismerték el, de Katz nem említi a 25 szakszervezeti megbízott körüli vitát. PIL C-1423/1.

Garbai Sándor, aki már megszokhatta az alakoskodást. Nincs szükség arra, hogy a munkások közé mesterségesen éket verjenek. Felesleges ilyen formai ügyekkel foglalkozni. „Én nem akarom a súlypontot arra helyezni, hogy minden érdem a szakszervezeteké, de annyit megérdemelnek, hogy ebből a tanácskozásból időközben ne pofozzák ki őket.” A kizárás mérhetetlen károkat okozna, és ne hazardírozzanak. Az igazolóbizottság jelentése – válaszolt Katz Lipót – nem irányult a szakszervezetek ellen. Mintegy élezve a helyzetet hozzáfűzte: de döntsék el, vajon 50 tag képviselhet-e 6 millió proletárt? A szavazást többszöri közbeszólásokkal szinte lehetetlen volt lebonyolítani, mire Kunfi megkérdezte, tulajdonképpen hány tagja van a szovjetnek, mert 188 szavazatot adtak le, amit ismét meg kellett számolni. Ezután az ülést néhány percre felfüggesztették. A vihar elültetése után Ágoston Péter voltaképpen Reichel János véleményére támaszkodva ajánlotta, hogy csak a szakszervezetek által javasolt népgazdasági tanácsstagok tekinthetők a kongresszus teljes jogú tagjainak, nehogy más személyek is részt vegyenek. Ágoston javaslatát a többség elfogadta. Bármilyen hiba vagy mulasztás történt a 25 szakszervezeti tag delegálásánál, az igazolóbizottság elnöke igyekezett a szakszervezeti vezetőket a kongresszusról távol tartani.

A gazdasági helyzet vitája

A Tanácsok Országos Gyűlésének munkája a gazdasági helyzetről szóló referátumok előterjesztésével folytatódott. Varga Jenő és Lengyel Gyula referátuma a gazdaság általános, illetve pénzügyi helyzetéről szólt. A tárgyilagosságra törekvő beszámolókat az önkritikus hangvétel is átszötte. Varga Jenő kijelentette, hogy a gazdaságban a rombolás korszaka befejeződött, és várhatóan a fenntartás és az építés korszaka következhet, jóllehet a háborús rombolás, a háromnegyed éve tartó gazdasági blokádnak, az ország mérhetetlen összezsugorítása, megszállása, a rákényszerített önvédelmi háború szinte kimerőszakolta a drasztikus gazdasági intézkedéseket. Meg kellett akadályozni a tőke, a készletek kiáramoltatását. Mindkét népbiztos elismerte, hogy a szocializálás tulajdonképpen keretet jelent, és nem kevés a formálisan működő vállalat. A szocializálás üteme elcsúszott volt. Nem sikerült megoldani az üzemek közvetlen irányítását, mert a szakszervezeteket – ugyan Varga Jenő nem mondta ki,

hogy politikai megfontolásból, de elismerte – igyekeztek távol tartani. Remélte, hogy a felállítandó népgazdasági tanácsban megfelelő szerephez jutnak. Belátta, hogy a kisipar különböző eszközökkel történt szocializálásával nagy kárt okoztak, jóllehet alulról jövő nyomás is nehezedett rájuk. Nem ismerte el, azonban a 20 fős határvonal eléve elhibázott volt. A termelési eredmények kiábrándítóan rosszak, a bányászatban a visszaesés 50%, a gépiparban 30%. A rossz eredményeket nem lehet csak a hiányos anyagellátással magyarázni. Szerinte vissza kell térni a teljesítménybérezéshez. Lengyel Gyula mindezeket kiegészítette a magas munkabér és az áruhiány problémáival. Leszögezte, hogy a foglalkoztatottak többet kapnak, mint amennyit megtermelnek. Ezért új árpolitikára van szükség, amely kifejezi a valós költségeket. Az áremelések elkerülhetetlenek, de a kormány szerint is osztályszempontú árpolitikát kell bevezetni, amely a vagyonosokat tartalékaik felélésére vagy értékeik áruba bocsátására kényszeríti. Az üzemek külön gazdálkodási törekvését meg kell akadályozni, majd részletezte a pénzforgalom kérdéseit.

A földművelésügyi népbiztos Hamburger Jenő beszámolója⁷⁴ inkább az agrárpolitika igazolásáról, semmint korrigálásáról szólt. Ekkor is magabiztosan közölte, hogy a Tanácsköztársaság az agrárreformot (megfosztva a reform fogalmát eredeti jelentésétől) az oroszországinál sokkal előrelátóbban, céltudatosabban oldotta meg, noha magántulajdonban csak annyi földet szabad meghagyni, amennyit a tulajdonos a családjával együtt képes megművelni. A 100 holdas birtokhatárt a konkrét helyzet miatt állapították meg, nem mintha nem tudnák, hogy ott bér munkást alkalmaznak. A kommunisztikus elvekkel összeegyeztethetetlen bér munkák kiküszöbölése érdekében a magántulajdonosi határt a 20 holdban kellene limitálni. Az ellentmondás a földértékkadó bevezetésével megoldódik, mert a 20 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező gazda, bér munkás hiányában és a bevezetendő magas adó miatt, kénytelen lesz gazdaságát elhanyagolni. Így elsorvadásra ítélt földje, gazdasága, hasonlóan a 100 holdon felüli birtokokhoz, az állam tulajdonába kerül, ahogyan „a 100 holdon felüli birtokok szocializáltak és centrális irányítás mellett a Tanácsköztársaság tulajdonát képezik”. A népbiztos a sikerek listáján

⁷⁴ MMTVD 6/B. 120–132.

előkelő helyre tette a földreformról szóló néptörvény megakadályozását, mivel – érvelt továbbra is – az előálló anarchiát éhínség követte volna.

Hamburger a birtokos gazdák jövőjét ugyan a munkatársulás alapján közös, szövetkezeti gazdálkodásban jelölte meg, de ennek politikai szervezését, erőltetését nem tartotta időszerűnek. Megengedhetetlen azonban – mondta –, hogy az ott megtermelt javakkal a gazdák szabadon rendelkezzenek. Ezért sürgősen fel kell állítani a Népgazdasági Tanács keretében a hivatali szerveket, amelyek biztosítják, hogy a kisbirtokokon megtermelt javakkal a Tanácsköztársaság rendelkezze. (Ez a rekvirálás állandósítását jelentette.) A mezőgazdasági munkásság helyzetének kedvező javulását összehasonlító adatokkal illusztrálta. Az indokolt, időszerű javítás szükségességét nem vitatta, de az aratási szerződések teljesítése esetében – bármennyire is kedvezőek a terméskilátások – „meglehetősen szomorú perspektíva elé néz a jövő esztendei közellátás”. Békeidőben, fejtegette, Magyarországon 150 kg volt az egy főre jutó gabonafogyasztás, a jelen időben, ha minden felesleget begyűjtenek, ez a fejadag évi 72 kg. De minden felesleget nem lehet elérni, ezért nem évi 72 kilóval, hanem ötvennel reális számolni. Nem lehetséges a továbbiakban, hogy a mezőgazdasági munkásság teljesítményét kizárólag vagy nagy részben nyersterményekben adják ki. E fejtegetését gyakori közbeszólások, nemtetszések, elégedetlenkedő megjegyzések kísérték. Ezt Hamburger is érezte, megjegyezve, hogy az aratást kisebb forrongás, komolyabb zavarok kísérhetik. Ezért megelőzésre lehet szükség. A behordás, a cséplés munkálatainak zavartalan lebonyolítását, ha szükséges, karhatalmi erővel is biztosítani kell. Kilátásba helyezte aratószázadok felállítását, mivel a mezőgazdasági munkások egy része a módosabb gazdák földjein vállal szezonmunkát. A kényszerintézkedések elősegíthetik az éhínség elkerülését a fővárosban.

Hamburger meggyőződéses híve volt a szesztilalom állandósításának, és kijelentette, hogy a kormányzótanács semmilyen körülmények között nem hajlandó engedni álláspontjából. (Garbai és mások többször javasolták annak enyhítését, feloldását.) Ezt a meglehetősen korlátolt fel fogást a kapitalista harácsolás, a népbetűtás elutasításával indokolta. Eltekintve egyoldalú érvelésétől, gondolatmenetében nem villant be, hogy a Tanácsköztársaságból exportált magyar borok éppen az osztrák, cseh proletárok osztálytudatának elhomályosítását „segítik”. A hatalmas

mennyiségű bor eladásával sietni kell, bizonygatta, mert ha Ausztriában, Csehszágban munkáshatalom lesz, akkor megszűnik a borexport, hisz ott is szesztilalom lesz. (Lehet, hogy a kladnoi, az ottakringeri, Bécs XVI. kerületének munkásai a sört előbbre valónak tartották, mint a proletárdiktatúrát?) Az elszánt népbiztos olyannyira meg akarta szüntetni a sörgyártást, hogy a söröshordókat, a hordóhiány enyhítése céljából, a szőlősgazdáknak akarták eljuttatni. A gazdák vonatkozó megjegyzését könnyű kiszámítani. Mindenesetre a sörgyártást gyakorlatilag megszüntették. Közölte: a tíz holdon alul termelő szőlősgazdák termését az állam átveszi, feldolgozását pedig az állam fogja megoldani. E kijelentését nagy zaj fogadta. Az ipari és a mezőgazdasági munkások részére palackozott üvegekben – a kocsmá kiiktatásával – borral vegyített üdítőitalt (enyhe fröccsöt) fognak utalványozni. (Később ezt utalvány leadása ellenében fél liter bor kiadására változtatták.) A szesztilalom erőltetett fenntartása csak növelte a hatalommal szembeni elégedetlenséget, a spekulációt és a visszaéléseket. A kistermelők nagy kárt szenvedtek, de jól szórakoztak a pincéjüket is meglátogató politikai megbízottak „absztinens” orvosi igazolásokat lobogtató magatartásán.

Hamburger önkritikát nélkülöző beszámolója ugyanakkor nem kerdőzte el a mezőgazdaság, az élelmezés súlyos helyzetét. Az áruterelés tagadását, elutasítását a termékcserére való áttérés előnyeivel igyekezett indokolni, amire a küldöttek nem reflektáltak. Hamburger elhallgatta a parasztsággal kapcsolatos súlyosbodó problémákat.

A gazdasági helyzetről szóló népbiztosi beszámolók feletti vita, kisebb megszakításokkal, három tárgyalási napon folyt. Felszólalásra több mint kilencven küldött jelentkezett, közülük hozzávetőleg harmincnál is többen fejtették ki véleményüket, ide számítva a közéleti beszólásokról folytatott vita lezárása nem aratott osztatlan sikert. Természetesen sok panasz is elhangzott, de a felszólalók a valós visszaességeket elemzték az ideologikus, néhol utópisztikus, irreális eszmefuttatások helyett. A küldöttek egyszerű, dolgos emberek voltak, és felszólalásaikat nem a választékos nyelvezet, hanem a valóságismeret, az éleltapasztalat jellemezte.

A küldöttek felszólalásainak témája rendkívül sokrétű volt. Szenvedélyesen bírálták az erőltetett centralizációt, az újonnan kinevezett meg-

bízottak gyakorlatlanságát, kétségbe vonták a vezetők alkalmasságát, kifogásolták a rendeletek sokaságát és végrehajthatatlanságát, feszegették a hatalom, a diktatúra eszközei alkalmazásának határait. A vidéki küldöttek a települések ellátatlanságát, a termékcsere súlyos ellentmondásait, a földmunkások tarthatatlan bérvizonyait ismertették; valamint különféle vélemények hangzottak el a kisáru-termelők, a parasztság és a hatalom viszonyáról; több felszólaló a gazdaságpolitikát bírálta általánosságban.⁷⁵

Elsősorban a vidéki küldöttek már a vita kezdetétől hevesen bírálták a túlméretezett *centralizációs jelenségeket*, a politikai megbízottak túlhatalmát, önkényeskedését, hozzá nem értésüket boncolgatva. Így például a szókimondó szatmári földmunkás, Topa János élcelődve jegyezte meg, hogy mindenki Kun-kormányról beszél, pedig Garbai az elnök, akit régóta jól ismer. Vidéken megjelentek az új urak; az új bürokraták – folytatta –, akiknek egyetlen érdekünk, hogy Oroszországból hazatért hadifoglyok, akiket Kun maga köré gyűjtött, pedig nagyobb részüket célszerűbb lenne elzavarni. A falura csapatosan küldött ismeretlen, suhanc kinézetű ifjancok felforgatják a falu megszokott életét, rendjét. A Veszprém megyei Janukovics Lajos szerint az agitátorok, mint a falura rontott sáskahad, már kezdettől fogva mindent elrontottak. Azt is hirdették, hogy még a kértéket is köztulajdonba kell venni, és a Répcelakon megjelent megbízott szerint elegendő lesz a mezőn 4-6 órát dolgozni. Az egyik termelési biztos azt ajánlotta – említette az enyingi Tóth István küldött –, hogy áprilisban búzát vessenek kukorica helyett. Az állítólagos politikai megbízhatóság mellett nem ártana elemi szak- és helyismeret – tette hozzá. A termelőszövetkezetek Somogy megyei szervezésében fontos szerepet játszó Tóth Lajos kemény szavakkal ecsetelte, hogy a központok, a népbiztosságok „a vidéki munkásságot, a vidéki direktóriumot abszolút semmibe veszik, de ha leküldenek Budapestről akárkit, egy gyereket vagy bárkit is, az nekik tökéletesen megbízható”. A vidéki direktóriumok vannak olyan becsületesek, önzetlenek, és vannak olyan régi szocialisták, hogy tudják, mi a kötelességük a fővárossal

⁷⁵ A közéletmezéssel együtt a gazdasági vita négy tárgyalási napon, június 17., 18., 20., 21-én folyt. A felszólalások TOGYN 57-73., 77-107., 139-171., 185-193. – Az egyes felszólalások fellelhetőségének oldalszámát külön nem jelölöm.

szemben – szólt magabiztosan az önértékében és világnézetében is megsértett szocialista. A Fejér megyei direktórium elnöke, Horváth Miklós is sérelmezte, hogy alkalmatlan fővárosi embereket küldtek vidékre, akiknek fogalmuk sincs a falusi félproletár lakosokról, akik ezeket az egyéneket naplopó szélhámosoknak tekintik. Küldjenek helyettük a népből származó agitátorokat. Több küldött javasolta Hamburgernek, hogy sürgősen tisztítsa meg népbiztosságát az oda nem való, szakszerűtlen egyénektől. Ők, a vidéki küldöttek összesítő véleménye szerint, a falusi politika fő kártevői voltak.

A már említett Horváth Miklós szerint a proletárdiktatúra kikiáltásakor azonnal biztosítani kellett volna, hogy 100 holdig a birtok magánkézben maradjon. A kisbirtokos bizonyára, tette hozzá, a Vörös Hadseregben lenne, és a „Tiszánál nem volna a mi földünk megszállva”. Horváth azonban nem említette a nagybirtokon továbbra is ott maradó birtokosokat, akikre mint visszatérő tulajdonosokra tekintenek a helybeliek.

Farkas István, a szociáldemokrata párt országos titkára a gazdaságpolitika egészéről fejtette ki véleményét. Szerinte a három népbiztos az egyes részterületekről szólt, de elmaradt az általános egybefüggő gazdaságpolitika tisztázása. Ki kellene mondani, hogy március 22. óta nem alakult ki a kommunista közgazdasági politika. Kapkodás, rendszertelenség, ellentmondó rendelkezések, súlyos hibák vannak a részintézkedésekben. Az iparban nem történt meg reorganizáció, pedig az objektív okok mellett a nagyipar több ágazatát be lehetett volna indítani. A kereskedelemben érdemleges dolgok nem történtek, az elosztás pedig egyértelműen igazságtalan. Azt kellene tisztázni, mit képes nyújtani a munkáshatalom és mit nem, és milyen eszközökkel rendelkezik. Teljesen felesleges volt a kisipar szocializálása, sőt a kisipar sokáig megőrzi majd jelentőségét, állapította meg. E véleményével többen egyetértettek, noha ennek társadalmi-politikai következményeire nem tértek ki. Csupán a nyomdász Domschitz Ferenc szerint a túlzott szocializálás kiváló szakmunkások elbocsátásával járt együtt.

A szocializálás általános kérdéseit feszegető Vojticzky Gyula, a gödöllői járás küldötte szerint a termelőeszközök társadalmassítása nem történt meg, vagy legalábbis nem következetesen. A kereskedelemben lánc- és csempészkereskedelem folyik. Helytelen volt az iparban a szocializálást a 20 fős létszámhoz kötni, és nem vették figyelembe az adott



üzem berendezését, műszaki színvonalát. Szükségesnek tartotta a nem szocializált kisipar támogatását, anyagellátását, munkaalkalmak teremtését. A kisiparos nyomorog, nincs bevétele, de köteles adót fizetni, míg a gazdák nem. A szocializált nagybirtokon dolgozó volt cselédek azt gondolják, hogy a föld jövedelméből részesülni fognak. Vojticzky szerint a hét és fél millió hold földet valójában nem szocializálták, mert egyértelműen ki kellett volna mondani, hogy a föld az állam tulajdonát képezi. (Vojticzky természetesen nem ismerhette a földmunkáskongresszus vitáját, ahol éppen az államosítás ellen tiltakoztak.)

Hevesi Gyula népbiztos elkerülhetetlennek tekintette, hogy a márciusi fordulat után a politikailag megbízható személyeket állították az egyes üzemek élére, megállítandó az esetleges szabotázscsakiókat. Az átmeneti időszak befejeződött, és a kinevezett biztosok intézményére már nincs szükség, helyette a szakszervezetek képviselőivel és a műszaki szakemberek együttműködésével oldható meg az üzemek irányítása. A már említett Domschitz azonnal emlékeztette Hevesit egyes népbiztosságok és lapok szakszervezet-ellenes megnyilvánulásaira, hozzátéve, hogy kevesebb ígéretet kellene tenni bizonyos vezetőknek, főleg a fegyveres erővel rendelkezőknek.

Az országos gyűlésen komoly összeszólalkozásig terjedő vita folyt a parasztságnak, a középrétegeknek a diktatúrában betöltött szerepéről; a földmunkásság és a kiscgazdák viszonyáról; az ipari és a földmunkások közötti különbségekről. A földmunkások évtizedek alatt a nagygazdák ellen felgyülemlett elégedetlenségét, haragját szóltatta meg a sárbogárdi járás küldötte, Vogel Ferenc, vagy a kiskunhalasi direktórium vezetője, Kovács Sándor. A korábbi évek osztályküzdelseiben megedződött földmunkások keményen bírálták a 100 holdas gazdáknak nyújtott kedvezményeket. Nem elég, hogy birtokaikat meghagyták, még adót sem kell fizetniük, miközben a földmunkás egész napi munkájából alig tud egy kiló húst vásárolni. A kiscgazdáknak biztosított kedvezménnyel nem fogják lekenyerezni őket, hisz ők jól érzékelik, hogy baj van. Csak annyi földje maradjon a gazdáknak, amennyit meg tudnak művelni – követelték. A Somogy megyei Gyura János ezt megtoldotta: a bér munkást alkalmazó gazda elveszti a birtokhoz való jogát. Ők a falu úzsorásai, a falunak, községnek nincsenek bevételei, már a kisbíró sem tudja fizetni, a földmunkást ugyanúgy kizsákmányolják, mint régen – fejtette Vogel Ferenc.

Hevesebben és szenvedélyesebben nyilatkozott Kovács Sándor, aki azt mondta: a gazdáknak nagyot fognak csalódni a kormányzótanács vezetői és a vidékre küldött termelési biztosok. Elkerülhetetlennek vélte a gazdák elleni erőszakos módszerek alkalmazását. Kovács feleslegesnek tartotta, hogy az ipari munkások beleszóljanak a mezőgazdasági termelés, a falusi életviszonyok kezelésébe. A földmunkások vezette direktóriumoknak nincs szükségük az ipari munkások felügyeletére.

Még a háború előtti években az ifjúmunkás-mozgalomban feltűnt a már említett Vojticzky Gyula, aki 1919 elején a rákoscsabai *Szovjet* című helyi kommunista kiadványt szerkesztette, majd a gödöllői járás direktóriumának egyik vezetője volt. Ő az általános szocializálás kiterjesztésének szellemében óriási hibának tartotta, hogy a 100 hold alatti birtokok magántulajdonban maradtak. A gazdák kezén legfeljebb 20-30 holdat kellett volna meghagyni, és a többit szocializálni.

Parasztellenes felszólalásával tűnt ki a terézvárosi Neumann József. Vidéken a diktatúra gyenge, és a gazdálkodó kisbirtokosok szabotálnak. Nem az agrárszegények, a földnélküliek, hanem a mindig elégedetlenkedő, de az urakat kiszolgáló gazdák valóságos terror alatt tartják a földművesszegénységet. Felesleges lenne elvenni tőlük a földet, de a termékfelesleget annál inkább. Határozott erőt kell velük szemben felvonultatni, mert csak ebből értenek, de a háború idején szervezetten nem tiltakoztak a rekvirálások ellen. Tudniuk kellene, hogy háború van – érvelt szélsőségesen. Neumann szerint erélyesen kell fellépni a Csizmadia-hívek ellen, hiszen földosztó programjukkal gátolták a szövetkezetek létesítését Somogyban.

A kiscgazdaellenes nézeteket több felszólaló nem fogadta el, és visszatartotta, köztük Tóth István Veszprém, Malomhegyi Dezső Nógrád, Horvát Miklós Fejér megyei küldött, a kiskunfélegyházi Iványi Sándor, a népbiztos Nyisztor György és mások. Nem igaz, hogy a kiscgazdák csak harácsolnak, rejtegetik a felesleget, Tóth István az ellenkezőjét is tapasztalta. Odaadja a feleslegét, jegyezte meg, ha tapasztalja, hogy az éhezők, a rászorulók kapják, de számos esetben az összegyűjtött termés vagy tönkremegy, vagy nem jut el a fővárosba. Malomhegyi kijelentette, hogy az igásállatok nagy részét a csehek elhajtották, de a gazdák a falvakban szakajtóban hordták össze a burgonyát, hogy a fővárosba szállítsák. A parasztság megfélemlítése nem vezet eredményre, ezzel csak az el-

lenszenvet növelik – vélekedett a Fejér megyei direktórium vezetője, Horváth Miklós. A gazda úgy gondolkodik: „Én vetettem, de nem te fogod learatni.” A paraszti bosszút fog állni, figyelmeztetett, és képes lesz felgyújtani a beérett gabonát.⁷⁶

Nyisztor György tudomásul vette a volt gazdatisztek elleni tiltakozó megjegyzéseket, de azt állította, hogy lehetetlen a több tízezer holdas gazdaságokban szakemberek nélkül gazdálkodni. Elismerte, hogy a termelés fellendítése érdekében – ami felülírhatja az ideológiai elveket – még a nagybirtokos tulajdonosokra is szükség lehet. Honnan vehettek volna nem hajcsár gazdatiszteket, akiknek egész beállítottságuk, lelkiviláguk a régi világra emlékeztet? Megértést kért, de a páncsoló, hajcsár intézőket el kell küldeni, vagy más, meglehetősen lomhán végrehajtott, szocializált gazdaságba célszerű átirányítani. A kisgazdák osztálya erős társadalmi erő Magyarországon. Elutasította a halasi Kovács Sándor és mások véleményét a paraszti birtok jelentős részének kisajátításáról. A kisbirtokosok osztálya még sokáig fennmarad, és lassúbb fejlődésre, haladásra van szükség, míg a Dániához hasonló szövetkezetekbe gyorsan belép. A főlegyházi direktórium elnöke, Iványi Sándor nem csak a helyi direktóriumoknak kért, követelt nagyobb hatáskört, hanem javasolta, hogy a gazda a beszolgáltatott gabonamennyiség ellenében, a kiadott utalvány alapján, akár szakszervezeti tagság nélkül is, kapja meg a szükséges iparcikket. Miután a szabadkereskedelem a gyakorlatban megszűnt, a gazda a feleslegét kénytelen elrejtteni, hisz nem lehet tagja a szakszervezetnek, és így elemi dolgokhoz nem jut hozzá. Megemlítette, hogy a meggondolatlan, idéttlen egyház- és vallásellenes megnyilvánulások éppen a gazdálkodó parasztságban növelték a hatalommal szembeni ellenállást, jóllehet az új „igehirdetőket” igyekeztek távol tartani vagy éppen a településről kiutasítani.⁷⁷

⁷⁶ TOGYN 68.

⁷⁷ Iványi és mások realisabb és mérsékeltabb felszólalásait szélsőséges megjegyzések, bekiabálások zavarták. Korábban a kaposvári SZDP-szervezet elnöke, Tóth Lajos a notórius közbeszóló Radó Ernőnek megjegyezte: „Ismerem az elvtársat... önnek csak az tetszik, ha valaki véresen ideáll és veri a mellét, hogy harcolni kell és a munkások tízezreit vágóhídra kell vinni.” TOGYN 186.

Ágoston Péter egy június közepi bejegyzése szerint⁷⁸ nem kell csodálkozni, hogy a dunántúli paraszt ellenük van. A térség gazdáinak korábban jobb dolga volt, és a szocializmus elveit nem fogadja el, az útnak ellenáll.

„Teszi ezt annál inkább, és mivel eddig beleszólt a falu ügyeibe, ezt most nem teheti. Eddig választhatott, most nem... rokonszenve az urak iránt nagyobb volt, mint a városi proletárok felé... az urak mostani helyzete miatt szorosabban ragaszkodik hozzájuk, akikhez a múltban semmi nem kötötte.”

Június 21-én Vágó Béla belügyi népbiztos durva, néhol kíméletlen szavak kíséretében támadta meg a birtokos parasztságot.⁷⁹ Szerinte vidéken nincs diktatúra, és a hatalom a gazdákkal szemben túlságosan elnéző volt. Az ellenforradalmat az antiszemitizmust hirdetőkkal, régi bürokratákkal karöltve a gazdag parasztság szervezi, terjeszti. „Nem kell elvenni a paraszt földjét, hanem gúzsba kell kötni kezét-lábát, a diktatúra erejével kényszeríteni arra, hogy szolgálja a Tanácsköztársaságot.” Fel kell világosítani a szegényparasztságot, hogy érdeke ellentétes a gazdag parasztéval. Falun is ki kell törnie az osztályharcnak szegény és gazdag között. Le kell törni a birtokos, a vagyonos paraszt és a zsidó tőke szövetségét az ipari és a földmunkások összefogásával, és nem a százholdasok, az uzsorások, az élelmiszer-rejtegetők iránti elnéző magatartással. A parasztkérdést csakis a falun kialakuló osztályharc alapján lehet megoldani, és ezzel Budapest élelmezése is megoldódik – előlegezte meg a drasztikus megoldásokat. El kell érni, hogy „a birtokos parasztnak a dolgokba beleszólása ne legyen”.

A gazdatársadalommal kapcsolatos nézetek, felfogások az alkotmányról június 22-én folytatott vita során is felmerültek.⁸⁰ A Rónai Zoltán által beterjesztett tervezet 2. §-a a Tanácsköztársaságot mint „a munkások, a katonák, a földművelésszegények tanácsainak köztársasága” definiálta. (Az oroszban a szegényparaszt kifejezés szerepel.) A földművelésszegény meghatározás ellen – az oroszországi forradalmas eseményekben részt vevő Kellner Sándor kivételével – a felszólalók túcaja

⁷⁸ PIL 689. f. Ágoston Péter naplója, 1919. június 14.

⁷⁹ TOGYN 211–212.

⁸⁰ TOGYN 231–245. Az alkotmányról folytatott vita általános áttekintése nem része a munkának.

tiltakozott: (A szegény megjelölés ellen a földmunkások tiltakoznának a leghatározottabban, a fogalmat sértőnek, megalázónak tartva.) Többen (Domonkos Rudolf, Ferenczi János, Gróf János) a földmunkások megjelölést szorgalmazták. Az e vitában elhangzott „földműves” meghatározást túlságosan általánosnak tartották, az 50 holdas gazdát is, jogosan, beleértették. Nem véletlen, hogy a hatalom gyakorlóinak körét a proletárdiktatúra viszonyai között általában szűkíteni törekedtek. Nyisztor a „dolgozó földművest” javasolta, amit Schneff József azzal utasított el, hogy a gazdák is dolgoznak. Válaszul Nyisztor, a „földműves proletárt” jelölte meg, de ezt Erdélyi Mór utasította el. Erdélyivel szemben a teoretikus Rudas László Nyisztor támogatja, mert a proletár megjelölés eleve kizárja a 20 holdas gazdát. Nyisztor többek észrevételét mérlegelve a „proletár” megjelölést mégis visszavonta, de a „földműves” megjelöléshez ragaszkodott. Megelégedve az elhúzódó vitát, Jócsák Kálmán elfogadta Rónainak a vita elején tett módosító javaslatát, amely minden jelző nélkül a „földműves” megjelölést használta. E kérdés eldöntése érdekében felállítottak egy kilenctagú bizottságot (Rudas is közöttük volt), amely egyhangúan a „földműves” tanács kifejezést használta. Nem érdektelen az indoklás: „A kisgazdák megnyugtató céljából, akikre feltétlenül szüksége van a proletariátus diktatúrájának és akik, voltaképp proletárok, más kifejezés, mint a 'földműves' kifejezés nem alkalmas.” A munkást alkalmazó 100 holdas gazdát a választói jogától már áprilisban megfosztották.

A parasztsággal szembeni szélsőséges nézetek ugyan szűk csoportokban meghallgatásra találtak, de a módos gazdák politikai kiszorítását, gazdasági megszorítását már nagyobb társadalmi csoport támogatta. Ugyanakkor a földmunkások, az agrárszegények távol tartották magukat a falusi osztályharcnak a mesterségesen felfokozott megnyilvánulásaitól.

A vidéki küldöttek egyöntetűen elutasították Hamburgernek az aratási munkáscsapatok felállítására vonatkozó javaslatát. Neumann ugyan bizonygatta, hogy az intézkedés nem erőszakos, fegyveres osztagok felállítását jelenti, ám a földmunkások a kevés, helyi munkaalkalom elvezetésétől tartottak, viszont a cséplés szigorú ellenőrzésével egyetértettek. Egyöntetű volt a vélemény a gazdáknak nyújtott adókedvezmény megszüntetéséről és a földadó bevezetéséről. Felháborodottan utasítottak

ták vissza az évi 50 kg-os gabonafejkvótára tett javaslatot. A felszólalók tényekre, adatokra támaszkodva szorgalmazták a direktóriumok, intézőbizottságok hatáskörének kibővítését, a különféle feladattal felhatalmazott biztosok rendszerének megszüntetését.

A szesztilalom sürgős feloldását követelő megnyilatkozások általánosnak mondhatók. Az érvelések között nemcsak a hatalmas anyagi veszteség szerepelt, hanem a szőlőtermés feldolgozását érintő képtelen, kivihetetlen javaslatok elutasítása is. Többen jelezték a szőlőtermesztéssel foglalkozó kistermelők erősödő elégedetlenkedését, kinyilvánított ellenszenvét. Nemcsak az aratóknak követelték legalább a napi fél liter bor fogyasztásának engedélyezését, hanem az Esztergom környéki bányászok nevében is. Az alkoholellenesség értelmetlen, a valóságtól elrugaszkodott, szinte fundamentalista értelmezése a kormányzótanács július 10-i ülésén már oldódott.⁸¹ Rónai Zoltán a vidéki intézőbizottságok sürgetésére javasolta a szesztilalom valamilyen enyhítését. Hamburger szerint a mezőgazdaságban dolgozók részére jegy ellenében, naponta fél liter bort biztosítanak, de a kocsmák zárva maradnak. Lengyel Gyula az egész jegyrendszert feleslegesnek, a bor palackozását lehetetlennek tartotta. Varga Jenő azt tudakolta, hogy a bor forgalmazása szabad lesz-e, vagy állami monopólium alá kerül. A válasz nem lehetett kétséges: Kun Béla feltétlenül a monopólium mellett voksolt. Nem így Lukács György és Guth Antal, akik elutasították a javaslatot és a határozatot, és a szesztilalom további változatlan fenntartása mellett érveltek. Végül a Szövetséges Intéző Bizottság július 15–16-i ülésén döntöttek a szesztilalom részleges feloldásáról. A Népgazdasági Tanács július 23-án (az összeomlás előtt egy héttel!) kelt 94. sz. rendelete szerint, minden 18. életévét betöltött dolgozó naponta fél liter bor fogyasztására jogosult, amelyet a termelőtől vagy a kijelölt elosztóhelyen hitelesített vásárlási jegy ellenében szerezhet be.⁸² Nem siettek el. Már a rendelet sem említett monopóliumot.

A gazdaság tárgyalásának velejárója volt a központi, a felső vezetés intézkedéseinek, rendeleteinek, egyes népbizottságok személyi összetételének vitatása. A bírálók nem vonták kétségbe a régi szakemberek alkal-

⁸¹ FKT 412. 1919. július 10.

⁸² Tanácsköztársaság, 1919. július 23.

mazásának szükségességét, de az új bürokrácia kialakulásának ismerősi, baráti, rokon kapcsolatra épülő káros gyakorlatát sem hallgatták el. Aggályosnak, veszélyesnek tartották a tapasztalatlan fiatalok, a munkásmozgalomban ismeretlen egyének vezetői megbízatását. Aránytalanul magas volt a néhány hónapja működő kommunista párthoz csapódott, „forradalmi” frázisokkal felvértezettek, néhol már csoportot alkotók száma, különösen a belügyben. A kritikai hang nem nélkülözte a személyi pengeváltásokat. Így a VI. kerületi munkástanács elnöke, Nagy Béla Szamuely Tibor mulasztását tette szóvá a hadiözvegyeknek folyósítandó összeg késedelmes folyósítása miatt.⁸³ (A Szamuely által aláírt rendelet 4800 koronáról szólt.) Nagy megjegyezte, hogy az özvegyek már három hónapja hiába várják a megígért pénzt, és ezért az érintettek a kerületi tanácsot bombázzák. Szamuely közbekiáltott: „ez nem igaz”, mire Nagy: „akkor ön hazudik”. E megjegyzésre Nagyt az ülésen elnöklő Bokányi rendreutasította. Nagy megjegyezte, hogy a kerületi tanácsokat, mint a labdát, felülről és alulról is rugdossák. E megjegyzést Szamuely nem hagyta ki. Állította, hogy a megjelölt összeget a hadiözvegyek visszamenőleg megkapták. Megjegyezte, hogy az olyan tanácsi vezetőt, aki nem érti és nem olvassa el a kormányzótanács rendeleteit, azt „nem felülről vagy alulról kell rúgni, hanem ki kell rúgni”. A következő tanácskozáson Nagy bizonyította állításának valóságát, és sajnálattal jegyezte meg, hogy az elnöklő Bokányi nem utasította rendre Szamuelyt.

A kiskunhalasi munkástanács intézőbizottságának agrárproletár vezetője, Kovács Sándor elítélte a Vörös Hadsereg egyes katonáinak minősíthetetlen magatartását, önkényes rekvirálását, fogatos kocsik lefoglalását, az érésben levő gabona letiprását, katonaruhába öltözött egyének együttműködését a csempészbándákkal. Panaszukkal a parancsnokság érdemben nem foglalkozott. A VII. kerületi munkástanács tagja, Havas Sándor e felszólalást visszautasította, kijelentve, hogy ő a Vörös Hadsereg minden tagjával azonosítja magát. Követelte, hogy Kovács Sándor kérjen bocsánatot. Közbeszólásával Szamuely még megtoldotta: „Aki a vörös hadsereget gyalazza az ellenforradalmár”. (Óriási zaj. Nem rágalmazta!) E súlyos szavak hallatán, a megsértett és megalázott Kovács

Sándor csak annyit mondott, nem érti, hogyan értették félre, hisz ő egyes szélsőséges esetekről és nem általában a Vörös Hadseregről beszélt. Am a gazembereket nevükön kell nevezni, „de ha a tanácskongresszus előtt nem szabad egyes egyénekről olyan dolgokat felemlíteni, amelyek a közéletet nagyon sértik, akkor igazán nincs meg a szólásszabadság”.⁸⁴ Egyébként a Vörös Hadsereget megkövette.

A központi rendelkezések bírálata kiegészült a kormányzótanács, az egyes népbiztosságok személyi összetételének megváltoztatására irányuló törekvésekkel. Salzinger Ferenc, az Esztergom környéki bányászok nevében, június 20-i felszólalásában⁸⁵ tolmácsolta a bányászok kérését, illetve követelését. A bányászságot hosszú éveken át szervező, felvilágosító, de most mellőzött, elnyomott személyek kapjanak helyet a kormányzótanácsban, „mert csakis így látjuk biztosítva, hogy a bányászok érdekeit teljes lelkiismeretességgel képviselik... a tisztító munkát elvégezzük, ha nem megy szépszerével, akkor majd meg fogjuk csinálni erőszakkal”. (Nagy helyeslés, taps, közbeszólások: a földmunkásoknál is.) Peyernek igenis be kell jönnie – jelentette ki. A bányászok nem túrik a diktatúrát felülről sem, de Peyertől sem, neki azt kell csinálnia, amit a munkásság diktál. E kijelentésére Neumann József bekiabált: „Payer [sic!] elárulta a diktatúrát!” E szópárbajt megelőzően Salzinger röviden összefoglalta az esztergomi városparancsnok, Szabó István kinevezésének (fentebb már említett) történetét. Szabóról tudták, hogy meggyilkolta unokaöccsét, de részt vett az orosz forradalmi eseményekben (hadifogoly volt). A városparancsnoki posztra a bányászok tiltakozása ellenére – Szamuely Tibor parancsára, aki Szabót mint a legradikálisabb kommunistát jellemezte – nevezték ki. Ez a személy május 1-jén a cseh csapatokat be akarta vezetni Esztergomba, aki, pénzzel felszerelve, meglógott. Máskor, odafent, jobban gondolják meg, kit állítanak ilyen helyre – tette hozzá. A megjegyzések, bekiabálások folytatódtak, mintegy a parázs hangulatot és az ellentéteket is kifejezve. Elhangzott: „Ha Payer [sic!] bejön, akkor önnek (Szamuelynek) távoznia kell.” Egy hang Salzingernek címezve: „Tiltakozott az előbb, hogy rablógyilkost nevez-

⁸³ A TOGYN nem szerkesztett jegyzőkönyve. 5. ülés: 1919. június 18. 29–33.; 6. ülés: június 19.

⁸⁴ TOGYN nem szerkesztett jegyzőkönyv, uo. 38–39.

⁸⁵ TOGYN nem szerkesztett jegyzőkönyv, uo. 7. ülés a 10–12.

tek ki Esztergomba, és most egy hóhért akar idehozni, aki sortüzet rendelt el." A nagy zaj miatt az elnök az ülést 5 percre felfüggesztette.

A tanácskozás Iványi Sándor sürgősségi indítványának ismertetésével folytatódott. A javaslat lényege, hogy a vidéki küldöttek bizalmatlannak a népbiztosságok, a népgazdasági, a lakásbiztosságok újonnan ki-nevezett alkalmazottainak tevékenysége iránt, ezért alakuljon 6 vidéki, 6 fővárosi tagból álló bizottság, amely kivizsgálja a súlyos helyzetet, és jelentést tesz az országos tanácsnak. A javaslatot indokló Zakariás László a nepotizmus elburjánzását, a visszaélések gyakoriságát, az ismeretlen személyek alkalmazásának elterjedését, a munkássággal szembeni durva bánásmódot említette. A bizottság személyi összetételére is javaslatot tett.

A javaslatban rejlő bonyodalmakat felismerő Weltner Jakab rögvést áthidaló megoldást ajánlott. A problémák, a bajok sokkal súlyosabbak az említettekénél. A rokonszenves javaslatnál azonban – csavart egyet az indítványon – az elfogadásra váró alkotmány sokkal nagyobb lehetőséget biztosít az ellenőrzésre. A majdani központi végrehajtó bizottság sokkal alaposabban tudja kivizsgálni az új rendszer bajait, mint a hirtelen összeállított, radikálisnak tűnő javaslat. Gyökeres alkotmányos biztosítékokra van szükség – fűzte hozzá. A kompromisszumok keresztülvitelében nagy tapasztalatokat szerzett politikus az indulatokat lecsillapította. Weltner felszólalását követően Iványi Sándor visszavonta javaslatát.

A gazdasági vita folytatásáról a vélemények érezhetően megoszlottak. Egyesek a további vita lezárását, mások a folytatását kívánták. Weltner szerint a tanácskozáson rengeteg kritika, javaslat hangzott el, azonban ez a tanácskozás a konkrét tennivalókat nem jelölheti ki, ezt a megválasztandó alkotmányos intézőbizottság oldhatja meg. Ugyanakkor több fontos kérdés, a külügy, a hadügy, az alkotmány megtárgyalása halaszthatatlan, és a vidéki küldöttek tudják a legjobban, az aratás közvetlenül áll. E körülményt is figyelembe véve, de a valóságos okokat elhallgatva, Weltner ajánlotta a vita lezárására vonatkozó ügyrendi javaslat elfogadását, amit a többség megszavazott, kiváltva a vidékiek elégedetlenségét.

Rövidre fogott válaszaikban a népbiztosok nem vitatták a kritikai észrevételek jogosságát, de egyes, elsősorban helyi vonatkozású visszajelenségek, események részletezését túlzottnak, kicsinyesnek tartották,

főként Hamburger. Szerintük kevés konstruktív javaslat született. Varga Jenő örömét fejezte ki, hogy a tanácskongresszus végre összeült, és ezzel megszűnt a kormányzótanács abszolutisztikus hatalma. A felelősséget ezek után a megválasztott központi intézőbizottságnak felelős testületek viselik. Varga Jenő szomorúan úgy érzekelte, hogy a város és a falu, az ipari és a mezőgazdasági munkásság között felszínre kerültek az ellentétek. Valójában a szegénység veszekszik. A falu iparcikkkel való ellátatlanságát szinte minden oldalról, valóságosan feltárták, de a népbiztos ajánlotta a vidéki küldötteknek, hogy látogassanak el a külső kerületek, proletárok lakta bérházakba, és kérdezzék meg, mit evett a család ebédre vagy vacsorára. Varga Jenő konkrét gazdasági intézkedésekről nem szólt, csupán a „burzoáziát” érintő munkakényszer érvényesítését említette. Az országra több évig tartó – elsősorban az elhúzódó háború miatt – nyomorúság vár, ami az ipari és a mezőgazdasági munkások összefogásával valamelyest enyhíthető.

Hamburger valójában a gazdákkal kapcsolatos problémákat elhallgatta, pusztán azt említette, hogy az őszi hónapokban a kisbirtokosok érdekében tagosítást terveznek. Nem gondolják, hogy a nagy mezőgazdasági munkálatok befejezése előtt bármilyen változásra lenne szükség a szocializált birtokok vezetésében. Felszólította a vidéki küldötteket a szigorú fejkvóta betartásának szükségességére. Egyetértett és elismerte a Földmunkásszövetséggel való állandó kapcsolat fontosságát.

Az általános gazdasági helyzetről Lengyel Gyula kijelentette, az államnak nincsenek bevételei, mivel az állandósuló „forradalmas” időben lehetetlen állami költségvetést készíteni. Kézenfekvő volt a nagyarányú pénzkibocsátás. Az áruhiány és a munkabéremelés következtében az árak elszabadultak. A javak elosztásának, a különféle juttatásoknak a kérdésében lépten-nyomon megnyilvánulnak bizonyos utópisztikus, megalapozatlan igények, jóllehet a termékeknek, a szolgáltatásoknak ki kell fejezniük a valós, termelési és egyéb költségeket. Lengyel Gyula a 20%-os lakbérscsökkentést felelőtlen, demonstratív, politikai döntésnek tekintette. Lakásügyben a legnagyobb fejetlenség tapasztalható – állította Garbaihoz, Ágostonhoz hasonlóan. A pénz elértéktelenedése következtében az ipari munkás csak uzsoraárakon juthat élelmiszerhez, ezáltal munkateljesítményének korábbi jelentősége is megszűnt. Ezért, átmenetileg, az ipari munkásságnak javakat, nagyobb előnyöket, ked-

vezményeket kell biztosítani elsősorban az élelmiszerek elosztásában – szögezte le. Az ipari munkás az ipari termékhez önköltségi áron jusson, és így kedvezőbben kaphat a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen élelmiszert, ha a csere intézményesen megvalósul. (Ezt néhányan osztályárnak nevezték.) Tulajdonképpen a tervbe vett csereakciók bevezetése esetén a korlátozott mértékben rendelkezésre álló iparcikkek ellenében, arányaiban, értékében több élelmiszer adandó. Ennek feltétele, hogy a helyi direktóriumok ne írják felül a központilag megadott árakat. Az ipari termékek előnyére történő cserearányok meghatározását politikai okokkal is indokolta. Lengyel Gyula nem vitatta a kritikai észrevételek jogosságát, és nem hárította el a pénzügyi politikában elkövetett hibákért a felelősséget, jelezve az előrelátás hiányát.⁸⁶

A kormányzótanácsból távozóban levő közéleti elemzési népbiztos, Erdélyi Mór utolsó hivatali szereplésében összefoglalta a szocialista értékesítő és fogyasztási szövetkezet (ÁFOSZ) jelentőségét és korábbi szerepét. A diktatúra viszonyai között azonban a direktóriumokhoz küldött biztósok, majd az ún. beszerzési csoportok nem biztosíthatták a felvásárlást. Véleménye szerint felesleges volt új szerveket felállítani, hanem többet meg kellett volna őrizni. (Például a Haditermény működő apparátusát, megfelelő politikai ellenőrzés mellett.) Mindezt tetézte, hogy nem kevés direktórium nem tartotta be a központi rendeleteket. Ezen intézkedésekért nem vállalta a felelősséget. Miután a szabadkereskedelem, a kereslet-kínálat törvénye megszűnt, egyetlen megoldás a centralizáció, hisz 2,5 millió ember élelmezéséről kell gondoskodni. Erdélyi a különböző nehézségek ellenére a főváros élelmezését, sok adattal alátámasztva, nem tartotta katasztrofálisnak, a zsír kivételével. Erdélyi különösen fontosnak tartotta az elosztás megszervezését, a különböző élelmiszerjegyek bevezetését, mert a legfontosabb feladatnak az ipari munkásság és a Vörös Hadsereg ellátásának biztosítását tekintette, amihez nélkülözhetetlen a direktóriumok támogatása.

Amikor Erdélyi az árakról kívánt beszélni, az éber Pór Ernő közbeszólt: „osztályárak”. Erdélyi visszaszólt: ő nem ismer semmiféle osztályarat, már csak azért sem, mert ahhoz osztályok is kellenek, már pedig a kommunizmus célja az emberiség felszabadítása. Szamuely indulatosan, kioktató módon replikázott: „A burzsoáziát nem szabadítjuk fel. Súlyos tévedés.” (Ezzel a szópárbajnak még nem volt vége.) Nem kell felsza-

badítani – szólt vissza Erdélyi –, hisz nem volt rabságban. Majd lesz, vágott vissza a teljhatalmú népbiztos. Erdélyi sem hagyta magát: „Mi önmagunkat szabadítjuk fel, de én a magam részéről sohasem írtam alá azt, hogy a burzsoáziát le kell gyilkolni” – szólt félreérthetetlen célzással. Egyben határozottan leszögezte, hogy a burzsoáziát munkára kell kényszeríteni, és meg kell győzni a szocializmus eszméinek igazáról. Szamuely nem hagyta ennyiben: „A kérelhetetlen elnyomatás eszközével és nem az álhumanizmussal.” Ez a megjegyzés már Kunfinak és társainak is szólt.⁸⁶ Erdélyi még néhány szóban visszatért az osztályár-politika kérdésére. Figyelmeztetett, hogy óvatos határvonalat kell húzni a tőkés, nagykereskedők és más, nem a munkássághoz tartozó rétegek között. Végül megjegyezte, hogy az antant által megszabott Magyarország nem lesz elegendő a megélhetéshez. A legfontosabb teendő azonban mégis a termelés fellendítése.

A külpolitika és a hadügyi helyzet vitája

Erdélyinek ez utóbbi, túlságosan is általános megjegyzésével, határozatok elfogadása nélkül, lezárult a gazdasági kérdések vitája, amelyben nemcsak a rendeletek, az intézkedések kritikája szerepelt, hanem a megmaradt ország politikai, társadalmi berendezkedésének jövője. Ezekre a kérdésekre részletesebben a külügyi és a hadügyi kérdések vitájában került sor.

A külügyi kérdés vitájára, az eredeti napirendtől eltérően, csak a tanácskozás hatodik ülésén, a gazdasági vitát megszakítva, június 19-én került sor. A vita mindössze bő négy óra alatt lebonyolódott, és a tanácskozást az elnöklő Bokányi, az egyórás Kun-referátum és a tíz felszólaló meghallgatása után, délután két óra után be is rekesztette.⁸⁷

Az idő sürgetett, az antant ismételt jegyzékére már választ kellett adni, és dönteni kellett a hadműveletek leállításáról vagy folytatásáról, és nem utolsósorban a Tanácsköztársaság jövőjéről. Nem véletlen, hogy Kun Béla terjedelmes és alaposan felépített előadásában nagy teret szentelt az ún. demokratikus országok megtévesztő külpolitikájának kriti-

⁸⁶ TOGYN, 182.

⁸⁷ TOGYN, 108–138.; MMTVD 6/B. 146–175. E kötet négy hozzászóló beszédét közli.

kájára, amely – állapította meg – semmiben sem különbözött a központi hatalmak imperializmusától. A pacifista békepolitika hangoztatása, az önrendelkezési jog érvényesítésének ígérete a valóságban a félrevezetés, a csalás művelete volt. Kun Béla ugyanakkor egy szóval sem utalt a tömegméretűvé vált háborúellenességre, amely meghatározó szerepet játszott a forradalmak kirobbanásában. Egy oldalvágással, nem szemrehányásnak szánva, utalt a Károlyi-kormányra az antant pacifizmusa iránti túlságosan tartós, hiszékeny, önámító magatartására, „amely nekünk nagyon terhes és átkos örökséget hagyott hátra”. Ennek alátámasztására megállapította, hogy a volt Monarchia területén, az antant segítségével, az államok harmadik csoportja jött létre: „Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Románia, különösen annak erdélyi része”, idesorolva még az „ütköző (puffer)” Lengyelországot. Az önrendelkezési jog pedig nem más, mint a vitás területek hatalmi szóval való felosztása – folytatta –, amire a legjobb példa Magyarország erőszakos, fegyveres erővel történő felosztása, hiszen olyan területeket is megszállt, amelyek még az ő szempontjukból sem vitathatók. Ezzel a felháborító, rabló magatartásával az antant, akaratlanul is, meggyorsította a magyarországi munkásmozgalom többségi és kisebbségi frakciójának egyesülését. A Vix-jegyzék – jelentette ki – nagyban hozzájárult a hatalom békés, vér nélküli történő megteremtéséhez. Ezért még talán hálásnak is kell lenni az antantnak – jegyezte meg gúnyosan.

Referátumában mintha nagy teret szentelt volna az imperialista hatalmak ellentmondásainak, amelyek csak egy kérdésben, a Tanácsköztársaságnak, ennek az egyetlen országcsoporthoz sem sorolható, bolsevista járvány veszélyének az elfojtásában értenek egyet. Ennek kézzelfogható megnyilvánulása a társult hatalmak jegyzékében megjelölt határok elfogadása vagy elutasítása. Ilyen határok keretében a proletariátus megélhetése nem biztosítható – állapította meg. A legkönnyebb választás – folytatta fejtegetéseit – a brüszk, a félreérthetetlen elutasítás, a forradalmi háború folytatása lenne, de mégsem javasolja ezt a megoldást, bár a körülmények a Tanácsköztársaság számára kedvezőbbek. A tisztességes béke reményében, a vérontás elkerülése érdekében a bresztihez hasonló, ideiglenes békét kell kötni, amelyet majd az európai forradalom elsöpör. E reális célt megjelölő fejtegetésében azonban – egyértelműen – irreálisan mérte fel a forradalmi viszonyok erejét, nem kevés illúziót keltve.

Még mindig abban bízott, hogy Németországban, Német-Ausztriában a megalázó békefeltételek elfogadásával megszűnik a kapitalista termelés. Nagy tetszést kiváltva folytatta e gondolatsort: a két országban a forradalom kikerülhetetlen, és a proletariátus megteremti a saját hatalmát, egyben megszabadul az osztálybékét hirdető scheidemannizmustól, amint az Ausztriában már elkezdődött. Tette ezt az egyoldalú kijelentést június 19-én, négy nappal a bécsi véres események után. (Június 25-én a weimari parlament megadta a felhatalmazást a békefeltételek elfogadására, amit 28-án aláírtak, de az évekig elhúzódó, véres összecsapásokba torkolló, hatalmas osztályküzdelmek ellenére elmaradt a proletárdiktatúra proklamálása.) A győztes antantországokban is a forradalmi mozgalmak erősödését konstataálta. Kijelentéseivel a kétkedő csüggedőket kívánhatta apátiájukból kimozdítani.

Röviden megkísérelte mentetni a Smuts-tárgyalásokon képviselt sikertelen taktikát, elismerve a Clemenceau-jegyzéknél kedvezőbb ajánlatokat. Megismételte a tárgyalási hajlandóságot. Kun gyakran békéről és nem fegyverszünetről szólt. Félreérthetetlenül javasolta a környező országokkal szükséges tárgyalások megkezdését, megemlítve az egymásrautaltságot. Az antant – figyelmeztetett – a béke megkötése esetén sem fogja békén hagyni a Tanácsköztársaságot, még ha vissza is parancsolja a kis államok katonáit. Támogatni fog minden ellenforradalmi mozgalmat és kormányt. Ennek ellenére keresni kell a megegyezést valamivel rendesebb, tisztességesebb határok megállapításával. Az elkövetkező nehéz időkben a diktatúra szigorú, erélyes alkalmazására lesz szükség. Elkerülhetetlen az önálló, szervezett gazdasági élet megteremtése, amihez nélkülözhetetlen a munkásság további áldozatkészsége – fejezte be vitaindító beszédét.

A két népbiztos – Pogány József, Szamuely Tibor – egyetértett abban, hogy a győzelmes hadsereg visszarendelése a Tanácsköztársaság további fennmaradását teszi kétségessé. Érvelésükben azonban lényeges eltérések voltak. Pogány kijelentette, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság sikeres külpolitikájának alapját a fegyveres ellenállás teremtette meg. Nem vonta kétségbe a tárgyalás szükségességét, de a csapatok visszavonására vonatkozó, a jegyzékben foglalt feltételek elfogadhatatlannak. Ilyen egyoldalú engedmények teljesítése szerencsétlen politika követését jelentené. Katonailag, lélektanilag csak romboló hatása lenne egy diadal-

masan előrenyomuló hadsereget visszarendelni a felszabadított magyar területekről. Ez mérhetetlen csapás a Tanácsköztársaság egész haderejére. A megjelölt határok Magyarországnak a megélhetőségét, bármilyen kormányzati rendszer is legyen, egyszerűen ellehetetlenítik. A megjelölt határvonallal tiszta magyarok lakta területeket, városokat csatolnak el. E határok megállapítását sem nemzeti, sem földrajzi szempontok nem befolyásolták, hanem egyedül és kizárólag katonai, stratégiai megfontolások vezérelték. Magyarország külső támadással szemben védhetlenné vált, hisz fontos vasúti csomópontok kerülnek a nem éppen baráti impériumok fennhatósága alá. A jegyzék, folytatta érveit, nem említi a déli határokat, vagyis bármikor támadhatnak a jugoszláv vagy éppen a francia csapatok. Nincs garancia a román, a jugoszláv csapatok visszavonásáról sem. A visszavonulás teljesítése esetén sem említi a jegyzék a blokád feloldását. Pogány hadtestparancsnok szerint, az antant pusztán időt, legalább 3-4 hetet akar nyerni a megtépázott cseh hadsereg újjászervezéséhez. Ilyen körülmények között az egyetlen feladat a támadás folytatása a kedvezőbb tárgyalási pozíciók elérése érdekében.

A magyar érdekeket felsorakoztató érvei mellett megjegyezte, hogy más, szavaival büszke összetételű kormány sem kapott volna kedvezőbb feltételeket, hisz valójában az antant demarsa a Vix-jegyzékben is megtalálható. A jegyzék elfogadásával a kormányzótanács nem segíti az antant országaiban a forradalmi mozgalmakat; és kiszolgáltatja régi vagy új urainak az elcsatolt területek magyar és nem magyar dolgozóit. Szükséges a béke megteremtése, de kedvező feltételei a harc fel nem adásával teremthetők meg.

Hogyan fogják megmagyarázni a Kassa környéki harcokban részt vevő több ezer vöröskatonának, hogy menjenek a csehek vagy románok uralma alá? – kérdezte az egyik küldött.

Szamuely Tibor az egész problémát a világforradalom szempontjából vizsgálta. A fegyveres harc beszüntetése, feladása egyenlő a nemzetközi forradalom erőinek elárulásával. Március 21-én számítani lehetett a kérlelhetetlen küzdelemre, és meghátrálni, megfutamodni ezek után nem lehet. Képtelenség, jelentette ki, békét kötni idegen, külföldi kapitalistákkal, „amikor harcolni akarunk saját kapitalistáink ellen... feladtunk a kapitalizmus megsemmisítése, a burzsoázia legkönyörtelenebb, legkérlelhetlenebb elnyomása”. Ebben az esetben nem lehet koncesz-

ziókat tenni a külföldi kapitalistáknak. (Kunfi kétszer is bekiabált: Breszt-Litovszk.) Szamuely szerint, a jegyzékben foglaltak tartalmilag nem különböznek a románok májusi rabló követeléseitől, csak csiszoltabb, diplomáciai nyelven közlik ugyanazt. A harcot töretlenül folytatni kell az antant demoralizált hadserege ellen. Nem szabad az antant ígéreteinek hitelt adni, és meg kell őrizni a hadsereget. A magyarországi proletárhatalom nem hagyhatja cserben fő szövetségesét, az oroszországi szovjethatalmat a belső és külső ellenséggel folytatott harcában. A kérlelhetetlen osztályharc bajnoka ekkor sem szólt az ország egészét érintő megalázó feltételekről, annál többet a világforradalomról.

Szamuelynek a közelgő nemzetközi forradalomra vonatkozó felfogásával egyetértő Kellner Sándor elfogadhatatlannak tartotta a csapatok visszavonását, mert ha „ma visszaparancsoljuk, az soha többé előre menni nem fog... Ne hívjuk őket vissza, nem kell adni választ az entente jegyzékére, bízzunk a nemzetközi proletariátusban”. Mit szólnának a visszavonuláshoz a szlovákok? – kérdezte. A blokád az ígéretek ellenére fennmarad – folytatta reálisabbnak tűnő érveit –, ezért a hadsereg által felszabadított területek learatandó gabonája elsőrendű fontosságú, mert kizárólag a Dunántúlról lehetetlen élelmezni a hadsereget és a fővárost. Ám ezekre a területekre, hasonló megfontolásból, tette hozzá, a cseheknek is szükségük van.

Három vidéki felszólaló – Tóth István, Opre János, Csákányovszky Károly – különböző érvekkel a harc folytatása mellett nyilatkozott. Békejobbot kell ugyan nyújtani a szomszédoknak, de az nem lehet számunkra halálos ítélet. A válaszjegyzékbe bele kellene foglalni – vélték naívan –, hogy a megszálló csapatok vonuljanak vissza Magyarország régi hatáira, és ezek után meg lehet kezdeni a tárgyalásokat. Az Erdélyből érkező Csákányovszky kijelentette, hogy a Kun által ismertetett határozati javaslatot nem tudja elfogadni, legfeljebb a Pogány által tett kiegészítésekkel.

Hasonló véleményen volt Peyer Károly, aki idevonatkozó véleményét a hadügyi vitában június 21-én ismertette.⁸⁸ Ezeket a határokat nem szabad elfogadni, mert egyszerűen lehetetlenné teszi a proletariátus létezését. Elveszik az érc- és szénbányákat, az ipartelepek működését

⁸⁸ TOGYN, 208–209.

lehetetlenné teszik. „Nem vették figyelembe, hogy a tőlünk elszakított területeknek nagy részén magyarok laknak... és e területekre az ország népének feltétlenül szüksége van.” Ha az a cél, hogy a népet megfojtsák, az országot tönkretégyék, sokkal jobb és fontosabb védekezni, mint gyáván meghalni.

A pécsi szociáldemokraták volt vezetője, a jogász Hajdu Gyula eleve elutasítva nacionalistának is tűnő megjegyzéseit, kijelentette, hogy a Tanácsköztársaság nem állhat a területi integritás alapján, mert bármilyen nemzetiséget erőszakkal itt tartani nem lehet. Ez az elvi álláspont azonban nem jelentheti azt, hogy a területi egységből, az imperialisták önkényes akaratának megfelelően, elszakítsanak meghatározott területeket. Az ott élő embertömegek akarata határozza meg, mely államok keretében kívánnak élni. Teljes erővel ragaszkodni kell, hogy a vitás területi kérdésekben a dolgozók véleménye – ez nem más, mint a népszavazás – érvényesüljön. A megszállt, elszakított területekről könyörögve kérlik, követelik – a Délvidéken nemcsak a magyarok, hanem a szerbek és mások is – a Vörös Hadsereg megjelenését. (Opre János azt közölte, hogy Temesváron felkészülten várják a fegyveres beavatkozást.) Hajdu Gyula szerint is szükséges lenne a tisztességes béke, de vajon lehetséges az imperialista ellenséggel tárgyalni? Ami most folyik, az nem békealkudozás, hanem háború. Clemenceau ajánlata nem békeszerződés – állapítja meg –, hanem parancs, hisz egyes területeken országhatárokat állapít meg minden kötelezettség nélkül. Elfogadás, teljesítés esetén majd jönnek újabb és újabb követelések. „Utolsó kívánságuk feltétlenül az lesz, hogy a tanácskormány pedig távozzék helyéről, mert nyilvánvaló, hogy ők a maguk erejében bízva, a maguk hatalmának tudatában nem fogják tűrni azt, hogy békekötési alapon szóba álljanak egy tanácskormánnyal.”⁸⁹

Hajdu Gyula e megjegyzéseit Kunfi Zsigmond felszólalásában nem hagyta szó nélkül. Ebben a véleményben Kunfi bizonyos nacionalista megnyilvánulásokat látott, amelyek a megszállt területekre ki akarná terjeszteni a háborút. A Délvidéket alaposan ismerő, Baranya megyei kormányzótanácsi biztos felszólalásából valami hasonlót ugyan ki lehetett olvasni (áprilisban Landler is a délvidéki támadás megindítását latolgatta), de Kunfi meglepően egyoldalúan interpretálta azt. Ebből a

⁸⁹ TOGYN, 122.

felfogásból következhet – folytatta érveit –, hogy ugyan pillanatnyilag a Tanácsköztársaságot semmi közelebbi nem fűzi össze a megszállt területekkel dolgozóival, mint akár Ausztria vagy Németország proletriátusával, de ez az álláspont a területi összetartozás alapján a háború folytatását kívánja az elcsatolt területek visszaszerzéséig vagy esetleg tovább. (Hajdu Gyula ez utóbbira nem gondolt, hisz az önrendelkezési jog érvényesítését vallotta.) Kunfi még megjegyezte, hogy a Tanácsköztársaság ilyen háborút nem provokálhat, hisz erejét messze meghaladja. Kellner Sándor ekkor igen indulatosan visszaszólt Kunfinak. Igazat adott Kunfinak, hogy az ország régi területeinek való visszahódítása nacionalizmus. De van ebben egy kis internacionalizmus is, tette hozzá, „mert ma, amikor mi a régi országhatárokat vissza akarjuk állítani, sőt túl akarunk rajtuk menni, ez nem nacionalizmust, hanem nemzetköziiséget jelent... az országhatárokon túl is igyekszünk a ma még kapitalista elnyomatás alatt élő proletárokat felszabadítani”.⁹⁰

A megállapodást lehetségesnek tartó Hajdu Gyula beszédében bizonyos feltételeket is érintett: az antant oldja fel a blokádot, így megindulhat a gazdasági vérkeringés, és a területek, a jelentős ipari, kereskedelmi városok elcsatolása veszíthet jelentőségéből, de nem gondolja, hogy Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár, Pécs elveszti magyar jellegét. A blokádfeloldásával a gazdaság helyreállításának gerjesztő hatása lehet a környező országok forradalmi mozgalmaira – igyekezett némi bizakodást kelteni némi romantikával.

Valóságosabban látta, hogy a megmaradt országban, a megszállt területeken él és virul az ellenforradalom, amely minden bajt, szenvedést, országcsönkítést a Tanácsköztársaság nyakába varr majd. De számolni kell azzal is, hogy a proletártömeg a szovjet átalakulásból nem érez mást, mint nyomort, éhezést. Mindennek következtében a munkásság forradalmi készségének, elszántságának a rovására engedni fogja azt (tudatosan a bonyolultabb megfogalmazást alkalmazva) ti. az ellenforradalom térhódítását, amennyiben ez a terület gazdasági eszközök híján összeomlik. (Garami Ernő ezt nagyjából így látta már március 20-án.) A forradalom fennmaradása érdekében követelni kell a blokádfeloldását – ismételte meg. Amennyiben ezt nem teljesítik – fejezte be

⁹⁰ TOGYN, 129.

eszmefuttatását –, akkor Pogány álláspontját kell elfogadni. „Mielőtt megölnek, lemészárolnak, tönkre tegyenek, sorompóba kell állítani minden erőt, hogy ezzel talán megmenthetjük a nemzetközi proletártömegek forradalmát.”⁹¹ Hajdu Gyula nyilván nem akart a dicső, hősiek haláláról szónokolni, de mintha a nemzetköziség fényét is halványulónak láttatta volna.

A felszólalók véleményétől eltérően Kunfi Zsigmond egyértelműen elfogadta és támogatta Kun Béla felfogását, bármennyire is kellemetlen a külügyi népbiztosnak – jegyezte meg. Kunfi felszólalását, szinte valamennyi megállapítását zaj, állandósuló bekiabálás, egyes személyek dehonesztáló, fenyegető kijelentése kísérte. Zaklatott idegállapotban elmondott beszéde, mint általában, vélhetően polemikusan volt. Pogánnyal és Szamuelyvel szemben kijelentette, hogy a magyar proletariátus óriási tömege, akár a Vörös Hadseregben, akár otthonában, békét akar. Míg ők, Kellner észrevételére is utalva, a szocialista messianizmus szellemében, fegyveres eszközökkel folytatni akarják a háborút a világ valamennyi elnyomottjának a felszabadításáig. Ők a magyar proletariátusnak ezt a világmegváltó szerepet szánják, és ha szükséges, akár vérezzzen is el. Pogány e megjegyzése ellen, jogosan, tiltakozott. Kunfi, meglepő egyoldalúsággal, összemosta Pogány és Szamuely nézeteit. Kunfi szerint a fő feladat, hogy a hatalmat a fennmaradt országban megőrizzék, hisz a példán és tanulságon kívül Oroszországtól a magyar munkásság mást nem kapott. Nem véletlenül emlékeztetett arra, hogy a nemzetközi forradalom igen bonyolult, visszaütésekkel terhelt, hosszan tartó folyamat. A magyar munkásság sem tartozik többel a világ proletariátusának, mint „megtartani a szociális forradalom tűzhelyét itt, és példánk erejével várni, hogy a többi proletárok bennünket kövessenek”.⁹² Ez a forradalom fegyveres exportjának nyílt elutasítása volt.

A tanács hatalom legfontosabb feladata, fejtegette Kunfi, hogy a rendelkezésre álló területen miképpen biztosítható a továbbiakban a kivívott hatalom. Előrebocsátotta, hogy brutális lesz, amit mondani fog: „Ha választanom kell, hogy a szovjeturalom megmaradhasson Budapesten, egy szűkebb területen, és ha ennek az az ára, hogy a most felszabadított

területeknek egy részét visszaadjuk, nem habozom, hogy az utóbbit válasszam”. (Kellner ezt képtelenségnek tartotta.) Elkerülhetetlen a breszti békéhez hasonló megállapodás – ismételte többször. Ne legyen senkinek illúziója: az antant katonai erővel bármikor leteperheti ezt a rendszert, de amíg nem következik be a végső ellenállás szükségessége, minden lehetőséget ki kell használni. (Bekiabálás: Scheidemann szemüvegén nézve a dolgokat. A valóság nem ezt mondja. Böszörményi István: „Kérdezze meg Szamuely elvtárs a vörös katonákat meg a földműves szegényeket vidéken, kívánják-e a harcot, majd megmondják.”⁹³)

Kunfi egyetértett azokkal, akik a jegyzéket ultimátumnak tartják, hisz az antant nem tárgyalni akar, hanem táviratokat küld. Ne legyenek illúziók, az antant ezzel a tanácskormányval tárgyalni nem fog, hisz burzsoá, koalíciós kormányokkal sem tárgyal, mert ami Versailles-ban történik, tárgyalásnak nem nevezhető. Békét a győztesek nem fognak teremteni, de bizonyos lélegzétvételnél szünetre szükségük lesz. A válaszjegyzék helyesen fejezte ki, hogy a háborút önmagáért folytatni nem kell, de az antant a Tanácsköztársaság belső politikai ügyeibe ne szóljon bele, és Hajdu Gyula felfogása szerint, a blokád feloldását óhajtotta. A döntő kérdésekben a Kunnal egyetértő Kunfi csak a pacifizmus megítélésében polemizált. Ő is úgy gondolta, hogy forradalmas időben a pacifizmus hirdetése reakciós eszköz lenne, ám a háború végső fázisában ennek a burzsoá pacifizmusnak is forradalmasító hatása volt. A pacifizmus funkcióváltásakor azonban helytelen lenne – üzent a forradalmat csinálóknak –, „ha a proletariátus diktatúrájáért és a szocializmusért való harc viszont egy neo-militarizmusnak a megteremtője volna”. Ezzel a lépéssel – érvelt Kunfi –, a szocializmus világfelfogásából kiveszne a testvériség gondolata, amely „a legmélyebb etikai erők egyike, amely a szocializmust és a munkásmozgalmat előre vitte”. (Rudas László szerint ez „hallatlan”. Mások: Öleljük kéblünkre az imperialistákat!) Rendkívül veszedelmes lenne, fejezte be egyetértést és elutasítást kiváltó beszédét, sírba tenni a nemzetközi szolidaritás, az emberiség összetartozásának gondolatát.

Brandstein (Mónus) Illés csodálkozott, hogy egyes felszólalók pusztán érzelmi szempontok alapján értekeznek a megállapodás lehetőségéről. Nem az a döntő – folytatta Kun és Kunfi álláspontját követve –, hogy

⁹³ TOGYN, 128.

⁹¹ TOGYN, 123.

⁹² TOGYN, 125.

egy visszafoglalt, felszabadított város vagy terület mely államhoz tartozik, hanem az, hogy a Tanácsköztársaságot mely területen lehet megtartani. Másoktól eltérően úgy vélte: minden egyéb szempontot ennek kell alárendelni, annál is inkább, mert a Tanácsköztársaság képes lesz megállni a saját lábán. A Monarchia romjain létrejött önálló nemzetállamokkal – túlozta el ennek lehetőségeit – testvéri szövetséget kell létesíteni, feláldozva minden sovén szempontot. Kizárólag ebben az összefüggésben a proletárság számára nincs nemzeti kérdés. A Tanácsköztársaság támasza lehet a környező országok munkásságának – vélekedett. Ebből a szempontból is fontos lenne, hogy a magyar munkáshatalom képviselői tárgyalóasztalhoz üljenek. Mónus reménykedett abban, hogy az antant az ilyen megoldásra kényszerül; hisz bebizonyosodott, hogy ennek a hatalomnak jelentős a katonai ereje. A nemzetközi forradalmat nem lehet valamilyen dátumhoz kötni vagy erőszakkal siettetni. Esetleg számolni kell a kapitalizmus konszolidációjával is. Az osztályküzdelem azonban ismét felszínre kerülnek; és a tanács hatalom is megerősödhet – gyarapította érveit. Ha ezt a szigorúan osztálypolitikát folytató Tanácsköztársaságot katonai és más erőszakszervezetekkel leverik, a küzdelem más viszonyok között tovább folytatódik. Mónus volt annyira óvatos és körültekintő, hogy a világ- vagy európai forradalmak kívülről történő előidézésének kérdéseivel nem foglalkozott. A fegyveres harc további folytatását időszertülnének tartotta, de látott még esélyt a munkáshatalom megőrzésére.

Rövidre fogott; kategorikusnak tűnő vitázáró összefoglalójában Kun Béla – minden egyéb elhangzott vélemény ellenére – kijelentette, hogy ő megmarad korábbi álláspontján: a külpolitika alapja a nemzetközi forradalom érdekeinek szolgálata, közvetlen segítése. Ellenben a fennálló, konkrét nemzetközi viszonyok mellett más irányú, a válaszjegyzéktől eltérő külpolitika lehetetlen. Bármilyen kicsi is a terület, minden körülmények között meg kell tartani, hisz ez egyben a kapitalizmus kézzel tapintható tagadása. Megőrzéséhez – némi meglepetést keltve – szükség van bizonyos proletársovinizmusra, amely valamilyen kiindulópontot jelenthet a proletárforradalom számára. A bővebb magyarázat elmaradt, de az ország, közelebbről a nép; netán a nemzet védelme kifejezés szinte szentségtörésnek tűnhetett a szemében. Sajátságos, hogy a sejtelmes proletársovinizmus kifejezéshez azonnal hozzákapcsolta a proletárfor-

radalom erősítését, nehogy valamilyen hazafisággal vádolják szigorú, vaskalapos elvbarátai. Mindenesetre szimptomatikus és nemcsak véletlen elszólás volt, de három hónapot késett.

E rövid záróbeszédben túlságosan is nagy teret szentelt a Kunfi elleni támadásnak. Visszatért a pacifizmus kérdésére, elutasítva Kunfi korrekcióját. Szerinte a párizsi, a bérni burzsoá pacifizmus az osztály-együttműködéssel a legnagyobb szolgálatot tette a tőkés világnak, akárcsak a magyar; amely Magyarország proletariátusát kiszolgáltatta az antant gyarmatosítóinak. Ezzel szemben a proletárpacifizmus nem fegyvertelen, mert a forradalom fegyver nélkül, erőszak nélkül végre nem hajtható. (Rejtély, hogy miért is használta ebben az összefüggésben a pacifizmus fogalmát.) Mindenesetre sietve hozzátette (beszédét belföldi és külföldi ellenségei éberén figyelték), hogy a környező országok ne várjanak a Tanácsköztársaságtól fegyveres támogatást, legfeljebb propagandát és a példa követését: A forradalom jövője azonban Németországban vagy a példa követését: A forradalom jövője azonban Németországban vagy még nyugatabbra dől el – ismételte nem múló rögeszméjét –, amiben a szociális, kollektív messianizmusban minden elszánt proletárnak hinnie kell: Kun, miután teljesen félreértette (a vitában félremagyarázták) Kunfinak az új militarizmusra vonatkozó észrevételét; az internacionalista magatartás különféle példákra hivatkozott. Kijelentette, hogy a Tanácsköztársaság alkalmas időpontban segíteni fogja más országok mozgalmait. Szamuely ekkor közbeszólt: „vielleicht” [talán]. Kun visszaszólt: „Nem vielleicht! nem vagyok hajlandó a baloldali defetizmusnak sem áldozatot hozni... ugyanúgy a jobboldalinak sem.” Ő, Kunfival szemben, hisz a proletariátus messiási, történelmi hivatásában. A Tanácsköztársaság rendelkezik az államhatalom minden eszközével, példájával; tetteivel tudja segíteni más országok és a megszállt területek dolgozóinak harcát. De a forradalmat nekik kell kiküzdeni, és ne várják, hogy kívülről, fegyverrel robbantják ki a forradalmat. Bármennyire is késik a forradalom – zárta szavait –, a Clemenceau vezetése alatt ránk kényszerített igát „a francia és a nemzetközi proletariátus testvéri szolidaritása (Szovjet-Oroszországról nem esett szó) fogja rólunk lészedni”. A beterveztett határozati javaslat elfogadásával a külügyi vita is befejeződött, de valójában a június 21-i, *hadügyi vitában* folytatódott.

A gazdasági, közelebbről a közéleti megbeszérést megszakítva, a már három nappal korábban, a külpolitikáról elfogadott hatá-

rozat után tárgyalták meg a Vörös Hadsereg helyzetét, ami a katonai sikerek ellenére aligha volt kedvezőnek mondható.

A hadsereg-főparancsnok, Böhm Vilmos terjedelmes, a konkrét, súlyos helyzetet kendőzetlen nyíltsággal feltáró, lényegre törő, de feszült előadását panasszal kezdte. Egyesek azt terjesztik, hogy Stromfeld és ő az ellenséggel paktálnak, valójában árulók. Folyik ellenünk a kutakodás, valamint a hadsereg bomlasztása. Nem a külföldi lapokról van szó, hanem az itthoni rémhírterjesztőkről. Különösebben nem foglalkoztatja a kutakodók „jóindulata”, ő minden tetteért, különösen a proletárok életének megóvásáért vállalja a felélősséget. A folyamatban levő győzelmek ellenére azonban a hadsereg helyzete nem mondható rózsásnak. Mindenekelőtt rossz a hangulat. A sikeresen és önfeláldozóan harcoló munkásezredekben nagy az elkeseredés – nem annyira a hiányos ellátás, a szükséges pihenés elmaradása, hanem az elhatalmasodott, óriásira duzzadt új bürokrácia miatt. Ez az új bürokrácia korruptabb a réginél – tette hozzá. Vajon miért nem mennek a frontra, és nem váltják fel őket? – kérdezik joggal. A hivatalnokoknak, a különféle megbízottaknak a felét közvetlenül a hadseregbe kell küldeni. Sok panasz érkezik a családoktól a nem megfelelő gondoskodás miatt. Úgy tűnik, összegezte Böhm, a hátszág cserben hagyta a hadsereget. Az elszenvedett nagyarányú veszteségeknek – elesettek, sebesültek, rokkantak, eltávoztók – csak kis hányadát sikerült pótolni a seregben. Miután Böhm részletesen sorolta a súlyos problémákat, kijelentette, hogy jó lenne tudni, valójában mit is akar a munkásosztály és mit vállal. Számtalan példát említett a megpróbáltatásokat, a harcot vállaló munkás-katonák helyállásáról, viszont tapsokból, frázisokból a hadsereg nem kér – közölte. Felesleges hosszas vitákat folytatni a világforradalom időpontjáról, és különösen azt összekapcsolni katonai, stratégiai tervekkel. Ugyancsak erőltetettnek tűnik a proletárdiktatúráról értekezni, hisz az már eldőlt. Kár – jegyezte nem kevés célzással arra, hogy Szamuely időközben elment –, mert a diktatúrát nem lehet sablonosan, kizárólag enyhén vagy erőszakosan, ágyútűzzel, fegyveresen kezelni, de inkább szavakkal, meggyőzéssel, intézkedéssel kellene.

Az adott körülmények között senki nem tudja – folytatta Böhm –, hogy egyáltalán lesz-e támadás az elrendelt fegyverszünet, visszavonulás ellenére, vagy éppen elmarad. A megjelölt határvonalon azonban

fenn kell tartani a csapatokat a védelem érdekében. A helyzet azonban nem az, ami volt május végén. Ezzel a megcsappant erejű hadsereggel körháborút folytatni lehetetlen. Ezért meg kell kérdezni a munkásságot, vállalja-e minden erejével, erkölcsi felelősségével a harcot, és képes-e a legrövidebb időn belül bevethető, hadra kész csapatokat kiállítani, vagy a bevonulást ki kell terjeszteni a földmunkásságra. Lehetséges, hogy az ipari munkásság a májusi fellépéshez hasonló áldozatot már nem tud vállalni. Ha a válasz lelkesedés és taps lesz, ha százszor is árulónak tartják, nem vállalja a felelősséget a következményekért. A hadseregnek nem határozatokra, elméleti vitákra van szüksége, hanem katonákra, az utánpótlás biztosítására és parancsra. Ridegen érvelve, az ész szavára hallgatva, a gyárak munkásainak, a földművesszégényeknek kell a felelősséget vállalniuk a tanács hatalom sorsáért.⁹⁴ Böhm kérdésében megtagadható a válasz: a harcot, az ellenállást folytatni lehetetlen. Ezt nyíltan kijelenthette volna a munkásságra való hivatkozás nélkül.

A vita első hozzászólója Kun Béla volt.⁹⁵ Az antant parancsa által kijelölt határokat el kell fogadni, békét lehet kötni, amit minden erővel végre kell hajtani. Fel kell azonban készülni a határok megvédésére, mert egyáltalán nem biztos, hogy az antant a kiadott parancsait „a körülöttünk lévő kisdéd, falánk imperialista államokban” keresztül is viszik. Nincs garancia arra, hogy a megrajzolt határokon belül a proletárdiktatúra fennmaradhat. Ezért is kell az erős Vörös Hadsereg, hogy ezeket a támadásokat visszaverje. Az antant célja, hogy a Tanácsköztársaságot megfojtsa kívülről és belülről. Teljesen elfogadta Böhm elemzését, azzal egészítve ki – és ez a dicséret hangja volt –, hogy külpolitikát hadsereg nélkül nem lehet csinálni.

Kun közlése alapján a belpolitikai helyzet sokkal szomorúbb, elkeserítőbb a Böhm által rajzolt képnél. A hátszágban, sőt még e tanácskozóteremben is, valóságos pogromagitáció folyik. Az ülésterembe antiszemita röplap került. Kun kijelentette, hogy apja zsidó volt, de ő nem maradt annak, hisz szocialista, majd kommunista lett, de lehet, hogy mások megmaradtak keresztényszocialistának. Az ellenforradal-

⁹⁴ TOGYN, 193–228. A hadügyi vita: Böhm beszéde: 193–204.

⁹⁵ TOGYN, 204–206. Ezt az 1919. június 21-i beszédét a számos válogatás egyikébe sem vették fel.

mi hangulatkeltéssel szemben az eddiginél keményebben kell fellépni. Nem utasítja el a kritikát, de élesen el kell különíteni az elbizonytalanítást keltő defetizmustól. (A célzás félreérthetetlenül Kunfi ellen szolt.) Itt az alkalom, hogy a földmunkások bebizonyítsák ragaszkodásukat az ipari munkássághoz. A kisgazdák kiéheztették a főváros munkásságát – jelentette ki kategorikusan. „A földmunkásoknak kell most megmutatniuk, hogy letörik a kisgazdákat, az ellenforradalmi elemeket és jönnek velünk a frontokra.” Beszéde végén felszólította az agitátorokat, a küldötteket, hogy menjenek a falvakba a sorozást segíteni, lebonyolítani, és mint Oroszországban, „bevonni a mezőgazdasági proletariátust az osztályharcba, az osztályháborúba”. Belülről nem fogják ezt a diktatúrát megdönteni, „mert a proletariátus meg fog ölni mindenkit, aki ezt a diktatúrát szét akarná rúgni”.

Landler Jenő anélkül, hogy a szocialista messianizmus fogalmát egyáltalán érintette volna, konstata: a hadsereg elszánt, tudatos cél és szellem nélkül massa, de nem hadsereg. Számtalan példával illusztrálta, a bajok, a hibák, a nehéz helyzet ellenére, a Vörös Hadsereg egyszerű katonáinak elszántságát, harci készségét. Nagy empátiával említette az egyszerű földmunkások, szegényparasztok kitartó, töretlen helytállását, igazságérzetét, harcostársaik iránti természetes szolidaritását. Nem lehettek járatosak – ahogy Landler mondta – a proletárdiktatúra elvi tanításaiban, de bármilyen tudós alkatnál jobban ismerték az urak világát, hatalmát, amiből többé nem kérnek. Az agrárszegények az urakat gyűlölték, a dolgozó parasztot, ha irigykedve is, de becsülték. A Földmunkásszövetség egyes népbiztosok által gyakran elmarasztalt vezetői elégtétellel nyugtázták Landler elismerő szavait.

Más népbiztosok és politikai megbízottak kíméletlen megjegyzésekkel fordultak szembe a kishitűekkel, a jobboldalinak tartott defetistákkal; és egyben frontot nyitottak a falusi osztályharc kiszélesítése érdekében. A célpont Kunfi Zsigmond volt. Tovább mélyült már a pártkongresszuson az ellene indított támadás. A Kun Béla által említett, de el nem marasztalt „baloldali”, inkább álforradalmi, ultraszektás lázítók jellemző megjegyzései, közbeszólásai: Kunfi mozgatja a defetistákat, a kishitűeket; hazug képmutató; álljon félre, áruló; Gábor Károly, V. kerületi munkástanácsi tag: Halál reál (általános felháborodás). Ez a megjegyzés már Szántó Bélának is sok volt, jöllehet éppen ő volt, aki ugyan név nélkül, de

félreérthetetlenül Kunfira célzott, amikor ő az új militarizmus lappangó veszélyeire hívott fel. (Szamuely, Kellner kijelentései.) Nyisztor népbiztos igen sajnálatosnak tartotta, hogy Kunfi, akit ő nagyon tisztel, és nem vonja kétségbe becsületességét, miért hangoztatja állandóan kétségeit. Ez nagy csapás a magyar proletárdiktatúrára.

Két népbiztos, Vágó Béla és Szántó Béla hosszabb-rövidebb beszédekben a helyi direktóriumok hibáit, gyengeségeit, kivárási magatartását említette. Vágó a szerveződő ellenforradalom erősödő antiszemitizmusának veszélyeire utalt, és e mételey ellen határozott intézkedéseket sürgetett, és nem hallgatta el, hogy a dolgozók körében is visszhangra talál a rágalmakkal párosuló fajelmélet. Az antiszemitizmust és minden vallási, felekezeti viszályt, villongást mélységesen elítélő Nyisztor György ennél mélyebbre nyúlt. Nem hallgatta el, hogy a katolikus úrnapi körmenet során egy izraelita vallású fiatal az oltáriszentséget meggyalázta, megsértve becsületes emberek vallásos érzelmeit. Ezek az esetek az antiszemitizmus melegágyai, melyeket nem elhallgatni, hanem leleplezni kell – figyelmeztette Nyisztor népbiztostársait az intézkedések egyoldalúságának veszélyeire.

A sorozás felgyorsításának szükségességét hangoztató Vágó Béla felszólította a helyi, járási direktóriumokat, hogy ne a kritikában versengzenek, hanem abban, hogy ki tud több katonát szállítani a hadseregnek. A háborút folytatni kell a csehek, a románok ellen, mindenki ellen, aki a Tanácsköztársaságra tör – mondta mindezt június 21-én. A külső háború megvívásához azonban kemény és határozott osztályháborút kell falun megvívni.

Ezt a szélsőséges szektás felfogást Szántó Béla tovább bővítette. Amíg a főváros munkássága mindent megtett az ellenséges támadás visszaverésére, a hadsereg semmilyen támogatást nem kapott a Földmunkásszövetségtől. Szántó valószínűleg nem hallotta Landler felszólalását. Még azt is közölte, hogy a hadsereg veszteségének oka a májusi orvosi vizsgálat elmaradása. Arról megfedekezett, hogy a kötelező védkötelezettséget már áprilisban el kellett volna rendelni. A kötelező sorozás megvalósítása még a fővárosban is nehézségekbe ütközik, ezért Szántó a helyi, járási tanácsok segítségét kérte. Ebben a tevékenységben a falunak kell áldozatot vállalnia. A Vörös Hadsereg veszteségei pótlásának

egyetlen forrása a falu – állapította meg. Ehhez azonban a faluba be kell vinni az osztályharcot.

„Kétfelé kell választani a falut: a nincstelen proletárookra, a dolgozó munkásokra és a birtokosokra... és ne történjen meg, hogy teljes testvéri szolidaritásban egyesül a faluban a földmunkás a nagybirtokossal és a kisbirtokossal egyetemben.”⁹⁶

A falut, a vidéket képviselő, az agrármozgalmakban évtizedeket végigküzdő küldöttek, Dobor István, Kajári Samu, Molnár György, Urbán Lajos, idegenkedéssel, értetlenséggel fogadták a falu lakosságának messterkelt, sablonos felosztását a mozgósítás szempontjából is. Megértették a hadi helyzet súlyosságát, és egyetértettek a sorozás elrendelésével. (Megható jelenet lehetett, amikor jóval 50 éven felüliek a helyszínen jelentkeztek a hadseregbe.) Felhívták a figyelmet az őszinte, nyílt beszéd, magyarázat fontosságára. A föld dolgozó népéből, a kisbirtokosból, a parasztságból még nem vezett ki a forradalmi érzés – mondta Dobor István. Ám az egyoldalú, erőszakos, adminisztratív intézkedések ellenállást szülhetnek. Kajári Samu szerint a meggyőző agitáció eredményes lesz, de el kell érni, hogy az adómentességet élvező parasztnábobok is menjenek a frontra. Molnár György a mindenkire kötelező hadiszolgálat elrendelését javasolta, hisz a világháború idején sem kérdezték meg az érintettet. Nem tartotta lehetetlennek a karhatalmi erők bevonását.

Böhm Vilmos nem tartott hagyományos vitázárót. Túlságosan kimerült volt. Már a vita is arról győzte meg, hogy a felszólalók nem ismerték fel vagy nem értették meg a valóságos helyzetet. Panaszok sokaságával, apró ügyek, sérelmek felhánytorgatásával foglalkoztak, de a Vörös Hadsereg megmentéséről, amely, a tanács hatalom legfontosabb támasza, nem szóltak. Ki kellett volna mondani, hogy a proletárhaza veszélyben van. Meggyőződött arról, hogy a Tanácsköztársaság fordulóponthoz érkezett. Ezt az igen súlyos kijelentését a vasasszakszervezeti bizalmiak értekezletén szerzett tapasztalataira alapozta. Ott a panaszok áradata keveredett a széltében-hosszában terjesztett rémhírekkel. Összetörtén tért vissza a tanácskongresszusra. Elkésérítő benyomásait osztotta meg a tanácskongresszus még jelen levő küldöttjeivel. Már a vasasszakszervezet legharcosabb bizalmijait is adatokkal, tényekkel kellett győzködni,

⁹⁶ TOGYN, 214–215.

de eredményességében elbizonytalanodott. A helyszínen maradt népbiztostársai folytatják a felvilágosítást, de sem a kongresszus résztvevői, sem a vasasbizalmiak nincsenek a valóságos veszély tudatában – jelentette ki rezignáltan. Felesleges tovább tanácskozni, mindenki igyekezzen megértetni a kialakult helyzet súlyosságát és következményeit. Azonnal össze kell fogni a hatalom megvédése érdekében – fejezte be rendhagyó, drámai hangú beszédét a hadsereg-főparancsnok. Nem véletlen, hogy Böhm határozati javaslatot nem terjesztett elő, átlátta a hadsereg súlyos helyzetét, a visszavonulás elrendelésével kialakuló bömlési folyamat felgyorsulását. Helyszínen érzekelte a szervezett munkásság bizalmának megrendülését. Kimondta a Tanácsköztársaság helyzetének súlyosságát, és még az összefogást említette (már a hadsereg egységeit mozgósították a Duna menti párasztlázadás leverésére), jöllehet a hadsereg éléről való távozás gondolatát bizonyára már fontolgatta. Érdekes adalék a kialakult helyzethez: a bányászok nevében az utolsó ülésen interpelláló Nagy Gergely a hadsereg helyzetét katasztrofálisnak tartotta, vele szemben Mókus Illés kitűnőnek, amit természetesen erősebbé kell tenni.⁹⁷

A hadügyi vita az elnökség által előterjesztett határozati javaslat elfogadásával zárult, amely kimondta: „A tanácsok országos kongresszusa átérzi, hogy erős vörös hadsereg egyetlen biztosítéka a proletárforradalomnak. Ezért a vörös hadsereg megerősítése érdekében elrendeli a dolgozók általános mozgósítását, keresztülvitelével a kormányzótanácsot bízza meg.” Minden tanács tag elsőrendű feladata a mozgósítás sikeres végrehajtása. E határozat elfogadásával a június 21-i ülés este hét órakor befejeződött. A kongresszus utolsó, június 23-i ülésén Czabán Samu ismételt felszólította a vidéki direktóriumokat az élelmiszer-ellátás biztosításának megszervezésére, a vöröskatonák különféle gondjainak megkülönböztetett kezelésére. A Vörös Hadsereg szigorú osztályjelleének megőrzése mellett Sugár Sándor hangsúlyozta a burzsoá elemek fegyver nélküli szolgálatának elrendelését, vagy megfelelő pénzügyi büntetés kiszabását, a rekvirálásokat.

⁹⁷ TOGYN. A tizedik – június 23-i ülés eredeti jegyzőkönyve. 11. (A szerkesztetben nem található meg.)

A tanácskozás befejezése

A kongresszus utolsó tárgyalási napján fejeződött be a Rónai Zoltán által beterjesztett *alkotmánytervezet vitája*, amelyet paragrafusként tárgyaltak meg. Szimbolikusan is mondható, hogy az alkotmányt az utolsó tárgyalási napon fogadták el. A Tanácsköztársaság alkotmányának munkálataiban Rónai Zoltán alaposan támaszkodott az 1918-as szovjet-orosz alkotmányra. Ugyanakkor az alkotmány a kormányzótanács legfontosabb elvi jelentőségű rendeleteinek összegzése. A dokumentum első paragrafusa, pártprogramra emlékeztető módon, már rögzíti, hogy a Tanácsköztársaságban minden szabadságot, jogot, hatalmat kezébe vett a kapitalista rendszer megszüntetése érdekében. Kijelenti, hogy a proletárdiktatúra eszköz az osztály nélküli társadalom megteremtésében. A Tanácsköztársaság a munkások, katonák, földművesek tanácsainak köztársasága, amely a kizsákmányolóknak a tanácsban semmiféle helyet nem biztosít. Az alkotmány nyíltan nem fosztja meg a kizsákmányolókat a politikai jogoktól, de a választójogi rendeletet az alkotmányba beemeli. A nemzetköziség, a föderáció szellemében rögzíti, hogy a Tanácsköztársaság a szabad népek szövetsége. Az alkotmány mindenki számára előírja a kötelező munkát, illetve biztosítja a munkához való jogot. (A munkánélküli-segélyt is.) A munkásságnak biztosítja a szabadságjogokat. A munkások, földművesek gyermekei számára biztosítja az ingyenes oktatást. Megvalósítja az állam és az egyház szétválasztását, vallását mindenki szabadon gyakorolhatja. A Tanácsköztársaság nem ismer faji vagy nemzeti különbséget. Nem tűri a nemzeti kisebbségek elnyomását. Az alkotmány a centralizáció érvényesítésének szellemében rögzíti a Tanácsok Országos Gyűlésének, a Központi Intéző Bizottságoknak a hatáskörét, illetve részletesen felsorolja a kormány szerveit és feladatait. Összefoglalja a helyi tanácsok működését.

Az alkotmány az általános emberi jogokat meg sem említi, szakít a népfelleg, a hatalmi ágak szétválasztásának demokratikus elvével. Ez az alkotmány a magyarság problémáival, Magyarország alkotmányozási hagyományaival, nemzeti feladataival nem foglalkozott. Ezután került sor az *intézőbizottság tagjainak megválasztására*. A magyar törvényhozástól eltérő, az oroszországi szovjet mintájára létrehozott, formailag a két tanácskongresszus között rendszeresen ülésező törvényhozói testület

elnevezése eredetileg központi végrehajtó bizottság, amely kiegészült a szövetségi jelzővel, elszítve a föderációs rendszer megalapozását. (Ráadásul a német küldöttek kifogásolták, hogy a németeket mindössze négy küldött képviselheti, a románok pedig utólag javasolták az ismert román nemzetiségű Strengár Demján megszavazását.) Az első javaslat 130-140 tagról szólt. Az intézőbizottság tagjainak megválasztására a jelölőbizottság tett javaslatot. A javaslatot Büchler József ismertette. Elmondta, hogy a vidéki küldöttek sérelmezték aránytalan képviselőüket. A jelölőbizottság eredeti listáján 143 név szerepelt, de a tanácskongresszus jogosult 150 tagú intézőbizottság megválasztására. A vidéki küldöttekkel folytatott megbeszéléseken a bizottság még hét vidéki küldött, nevüket felsorolva, megválasztását javasolta. Weltner Jakab közölte, hogy a javaslatot támogatja a kormányzótanács is. Kérte a küldöttek támogatását, hozzátéve, hogy mindenki saját belátása szerint szavazhat.

A szavazás eredményét Kovács Miksa az öttagú szavazatszedő bizottság nevében ismertette. Mindössze 202 szavazatot adtak le titkosan, noha a küldöttek száma az igazolóbizottság eljárása körüli húzavonak ellenére 365 volt. Egy szavazat érvénytelen volt. Az igazolt küldöttek 40%-a a szavazásban nem vett részt, sokan időközben eltávoztak, míg mások az egyes szervezetekben tevékenykedtek vagy a fronton tartózkodtak. A Weltner-Büchler-féle hivatalos lista 158 szavazatot kapott. Mondhatnánk, hogy a jelöltek 9 tized része magára szavazott. Más személyekre leadott szavazatokat, a küldöttek egyetértésével, nem ismertették. Az utólagos bővítéssel együtt a 150 megválasztott képviselő közül csak 42 volt vidéki, de közülük ötven Pest megyét képviselték. A budapestiek dominanciája töretlenül érvényesült. Az irányzatok megoszlásának elemzése, személyekre lebontva, önálló elemzés tárgya lehet. A küldöttek a szűkszavú, tárgyyszerű jelentést egyhangúan tudomásul vették. Az elnöklő Bokányi Dezső beszédében közölte, hogy a kongresszus tanácskozását nem lezárják, hanem csak megszakítják az egybehívásig. (Az alkotmány szerint a tanácskongresszus évenként kétszer ülésezett volna.) Szárnyaló, lendületes szónoklatában nemcsak a tanácskozás jelentőségét méltatta, hanem kérte és figyelmeztette a küldötteket a dolgozók hatalmának további erősítésére.

Az intézőbizottság első ülésére, a kormányzótanács megválasztására, nem a tervezett délutáni négy órakor került sor, hanem június 24-én

délelőtt.⁹⁸ Az elnöklő Bokányi, ügyelve a formaságok betartására, 8 tagú jelölő- és 5 tagú szavazatszedő bizottságot küldött ki. A jelölőbizottság egyhangú ajánlását Weltner Jakab ismerte. A kormányzótanács elnöke és egyben az intézőbizottság elnöke Garbai Sándor maradt, helyettese továbbra is Dovcsák Antal. A népgazdasági tanács elnökségének négy népbiztos – Varga Jenő, Nyisztor György, Lengyel Gyula, Bajáki Ferenc – tagja lett. A népgazdasági tanácsban kilenc főosztályt állítottak fel, amelyeket részben a népbiztosok, részben, mint korábban, Hamburger Jenő, Vántus Károly vagy az újonnan kinevezett Kulcsár István (közellátás) Bodó Richárd (közlekedés) irányított. A kormányzótanács többi tagja: Kun Béla külügy, Landler Jenő belügy, Szántó Béla hadügy, Ágoston Péter igazságügy, Guth Antal népjólét-közegészségügy, Pogány József közoktatásügy, német népbiztos Kalmár Henrik, ruszin Stefán Ágoston. (E két utóbbiról ugyan nem szavaztak, de kormánytagok voltak.) A kormányzótanács állandó tagja volt a hadsereg-főparancsnok, Böhm Vilmos. Központi ellenőrző bizottsági tagok: Vanczák János, Hajdu Gyula, Rákosi Mátyás.

A szavazatszedő bizottság elnökének, Pósz Jenőnek a jelentése szerint leadtak 107 szavazatot, ebből 77 változtatás nélküli. Harminc szavazó lapon egyes jelöltek neve mellett voltak változtatások, melyeknek ismertetése elmaradt. A kormányzótanács néhány nappal később népbiztos-helyettesnévzete ki Bolgár Eleket, Alpári Gyulát, Rónai Zoltánt, Mausz Rezsőt, Horovitz Jenőt, Lukács Györgyöt. Megjegyzendő, hogy Ágoston Péter az Igazságügyi Népbiztosság munkájában nem vett részt, hisz a júniusi hónap hátralévő napjaiban, Pozsonyban a demarkációs vonal kijelölésénél ő képviselte a magyar felet. Júliusban pedig Bécsben folytatott különféle tárgyalásokat. Ezek a feladatok inkább katonai és külpolitikai jellegűek voltak.

A kormányzótanácsban nem vállalt megbízatást Kunfi Zsigmond, és hamarosan a közéletből is visszavonult. Hasonlóan lépett Erdélyi Mór, és követte őket Kalmár Henrik. Július elején lemondott magas posztjáról Böhm Vilmos. Pártvezetőségi tagságuk is elveszítette jelentőségét. Visszavonult Szabados Sándor is. A szociáldemokrata politikusok jelentős

része a passzivitást, a visszavonulást választotta, míg mások, többek közt Garbai, Dovcsák, Bajáki, maradtak, és továbbra is a kormányon belüli mérséklés meglehetősen hálátlan szerepére vállalkoztak. A semmilyen népbiztosságot, állami funkciót továbbra sem vállaló szociáldemokrata pártvezetőségi tag, amolyan szürke eminenciás Weltner egyre fásultabban, a megrázódtatás nélküli kibontakozás érdekében, még vállalta a közvetítői megbízatást, amelyet a két kongresszuson az indulatokat lecsendesítve képviselt. Weltner minden tekintélyét, befolyását, különféle kapcsolatait latba vetette, hogy elkerüljék a munkásság egymás közötti erőszakos, véres összeütközését, egyben előkészíteni a diktatúra békés úton történő felváltását.

A tanácskongresszus formailag lezárta a kormányzótanács működésének három hónapos, korabeli kifejezéssel, abszolutista korszakát.

Az elfogadott alkotmány szerint a törvényalkotás a több lépcsőben megválasztott intézőbizottságra hárult, ami egyértelműen nem zárta ki a rendeleti kormányzást. Más szóval, a kormány különleges felhatalmazása nem változott alapjaiban. A megválasztott intézőbizottság tevékenységére már nem került sor. A kongresszusi vitában fény derült a hatalomgyakorlás értelmezésének különbségeire anélkül, hogy a diktatórikus állami berendezkedést vitatták volna. A hatalom gyakorlói nem kívántak szembenézni a rendszer támogatottságának látványos gyengülésének idején a kormányzás kardinális átrendeződésének szükségességével, annak jelentős megváltoztatásával. Jobb esetben, a súlyos körülményeket mérlegelve, időszerűtlennek, korainak vélve. Nem véletlen, hogy a kongresszus többsége inkább a korábbi politika jelentősebb változtatás nélküli folytatása mellett foglalt állást, tovább mélyítve a súlyos bel- és külpolitikai helyzetet.

Társadalmi válság a horizonton

Az országos gyűlés tanácskozásainak utolsó napjaiban a tanácsok államát megrázó események érték. A történelmi Magyarország legnagyobb megyéjének (Pest–Pilis–Solt–Kiskun), főleg Duna melléki járásaiban (dunavecsei, kalocsai, kiskőrösi, kunszentmiklósi) több napig tartó,

⁹⁸ MMTVD 6/B. 310–311. A meglehetősen hosszú, hivatalos – Szövetséges Központi Intéző Bizottság – elnevezés helyett az intézőbizottság (IB) jelölést használok.

nagy tömegeket megmozgató parasztlázadás robbant ki,⁹⁹ ami gyorsan áterjedt Tolna megye több Duna menti településére. A Tanácsköztársaság elleni társadalmi méretű tiltakozásoknak, tüntetéseknek, mozgalmaknak egyik fő oka a kötelező hadiszolgálat, konkrétan a sorozás elrendelése volt. (Az említett négy járás lakossága 1910-ben 185 865 fő, a mezőgazdaságban a keresők száma 54 824 fő volt.) A Vörös Hadsereg veszteségeinek pótlását az ipari munkásság soraiból már nem tudták biztosítani, a sorozás a fővárosban is akadózott, és a megoldást a hadügyi, belügyi népbiztosságok a Duna-Tisza közí községei, városok hadra fogható földműveseiből vélte keresztülvihetőnek. Az elemi erővel kirobbant tiltakozást nemcsak a nyári mezőgazdasági munkák, a közelgő aratás maradéktalan ellátása váltotta ki, hanem a győztes hadsereg visszavonulásának elrendelése, a rekvirálások és egyéb sanyargatások állandósulása, a földmunkások (nem a szocializált nagybirtok volt cselédei) további földnélkülisége és alacsony bérezése. Ezekben a napokban, minden agitáció ellenére, országosan, tömegesen léptek ki a Földmunkásszövetségből. Romsics Ignác adatai szerint a 30-40 ezer hadkötelesek csak 3%-a jelentkezett a hadseregbe.

A kibontakozó ellenállás másik fő oka a Hamburger népbiztos által megszabott évi gabonamennyiség volt. A tanácskongresszus vidéki küldöttei – köztük a térségből a kecskeméti Berényi Pál, a dunavecsei járást képviselő Dobor István, a kiskunhalasi Kovács Sándor, a kiskunfélegyházi Iványi Sándor, akik közül egyet sem jelöltek a központi intéző bizottságba – elutasították a javasolt, de még az annál is alacsonyabb fejkvótát, ám eredménytelenül. A bejelentés híre órákon belül elterjedt, és Dunapatajon, ahol már korábban is észleltek hatalom ellen irányuló szerveződést, a tüntetés fegyveres fellépéssé vált. A tömeg elzavarta a direktóriumot, lefegyverezte a gyenge Vörös Őrséget, és átvette a község ügyeinek irányítását. A parasztlázadás egy-két nap alatt három járás valamennyi 36 településére, míg más járasok több községére kiterjedt, a Duna mentén, Ráckeve-től csaknem a demarkációs vonalig, a folyótól 20-30 km-es sávban keletre. A felkelésben részt vevők száma településenként vagy kisebb körzetenként változott, 250-800, 1-2 ezer vagy Du-

⁹⁹ Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-1919-ben*, i. m. Ez a kiváló monográfia e sorok szerzőjét felmenti a vonatkozó alaputatásoktól.

napatajon 3600 fő. Ellenállásba alig ütköztek, a vezetők elmenekültek, vagy az elérhetőket letartóztatták, többeket megvertek. Kalocsán kivégezték Csupó Imrét, a szocialista párt helyi szervezetének elnökét, aki a munkásság határozatának megfelelően tiltakozott május 25-én az egyházi javak likvidációját irányító Fáber Oszkár kalocsai követelése nyomán keletkezett túlkapások ellen. Az történt, hogy a városparancsnok és a direktórium vezetője letartóztatott 12 katolikus lelkészt, akiket túszként a fővárosba vittek. Szabadon bocsátásukat követelték az érintetteket név szerint felsorolva.¹⁰⁰ Csupó kivégzésekor a májusban érintettek mintha megfélemltek volna a helyi pártvezető segítségéről. E megmozdulásokban, fegyveres harcban a paraszti társadalom egésze – napszámások, földmunkások, törpebirtokosok – részt vett, de gerincét a különböző nagyságú birtokkal rendelkező gazdák alkották. A katonai fegyveres fellépést viszont katonatisztek irányították. A szegedi kormány július 27-én, a Tanácsköztársaságból oda menekültek körében aziránt érdeklődött, hogy kik vennének részt a levert lázadás 12 településén szerveződő új karhatalomban.¹⁰¹ A megkérdezett 30 személy közül 12 jegyző, körjegyző, aljegyző, ügyész volt; 4 földműves, kigazda, a többiek foglalkozása gazdasági intéző, gazdaszt, állatorvos, mérnök, valamint nagybérlő, földbirtokos, katonatisztek.

A fegyveres zendülés felszámolását a helyi erők nem tudták megoldani. A Vörös Őrség összevont erői, a páncélvonattal rendelkező Szamueli fegyverrel jól felszerelt osztaga mellett a IV. hadtestből kivált Fehér Imre volt ezredes vezette karhatalmi zászlóaljaik és más katonai egységek vették fel a harcot. Néhány nap alatt a felkelést leverték, vagy súlyos harcok árán, vagy a békés megadás fejében, vagy a feltűnés nélküli elvonulás, távozás jegyében. A felkelők emberveszteségét pontosan megállapítani aligha lehetséges. Az egyes települések körül lezajlott harcok mérete és hevessége eltérő volt.¹⁰² A leghevesebb összecsapás Dunapataj térségében volt, a felkelők közül 50 fő veszítette életét; Hajóson 9; Hartán 6; Kecelen 27; Soltvadkerten 8. A felkelők közül sokan – főleg a felelős irá-

¹⁰⁰ Dokumentumok az 1918-1919-es forradalmak Duna-Tisza közí történetéhez, 497. Csupó kivégzését a Horthy-kor kiadványai természetesen nem említik.

¹⁰¹ Uo. 639-641.

¹⁰² Váry Albert: I. m. Lásd az egyes községek adatait. Az esetek száma bizonyára több.

nyító tisztek és korábbi befolyásos személyek – időben megszöktek, a demarkációs vonalon túlra távoztak, a szegedi fehér hadsereg állományát bővítették, míg a kormányzati intézkedésektől megcsömörlött parasztok természetesen a helyükön maradtak vagy elrejtőztek. A hatalom fegyveres erőinek veszteségeiről nincsenek adatok, de a bűnüldöző szervek azonnal megkezdték a harcokban érintettek összegyűjtését, és gyorsított, statáriális eljárásban hozták meg az ítéleteket.

A három járás forradalmi törvényszékei 12, a tengerészszázalójnál felállított katonai törvényszék 7 halálos ítéletet hozott. Ezzel szemben a Szamuely vezette statáriális véstörvényszék 52 esetben – Dunapataj 12, Harta 1, Kalocsa 22, Solt 14, Tass 3 – akasztatott vagy agyonlővetett.¹⁰³ A Petzkay-különítmény június 24-én, 26-án Akasztón és Érsekcsanádön 2-2 személyt ítélte halálra. A számoknál maradva, a kivégzettek (75) száma a tűzharcban elesetteknek csaknem háromnegyed része. A rendkívüli helyzetben kimondott ítélekezés megtorló és kegyetlen volt. A tömegmértűvé vált lázadás spontaneitása, szervezetlensége nem veszélyeztette a munkáshatalom fennállását (a tanácskongresszus 22-én, 23-án zavartalanul folytatta munkáját), és a fegyveres felszámolása utáni terrorintézkedések korlátlan önkényeskedések voltak. A brutálisan kivégzettek többsége gazda, törpebirtokos, napszámos, iparos, köztisztviselő volt. Szinte felfoghatatlan, hogy az ítélezők nem számoltak a várható társadalmi következményekkel, hiszen a terrort a közgondolkodás a rendszerrel azonosította. A kommunista vezetők utólagos önkritikus magyarázkodásai nem említik azokat a néhány héttel vagy akár néhány nappal korábban a parasztságról elhangzott verbális elmarasztalásokat, a falusi osztályharc kiszélesítésére vonatkozó ideológiai „alapvetéseket”, amelyek egyesek számára, kiegészítve néhány oroszországi polgárháborús tapasztalattal, megalapozhatták nemcsak a „gúzsba kötést”, hanem az élet feletti ítélekezést is. A '20-as, '30-évek utólagos kommunista magyarázkodásai, átmenetileg felhagyva a parasztság elmarasztalásával, ismét megtalálták az új-régi ellenforradalmárokat a kunfikban meg a weltne-
rekben.¹⁰⁴

¹⁰³ Romsics Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben.* 160–163.; Váry Albert: i. m.

¹⁰⁴ Ez a megjegyzés Romsics Ignác fent idézett munkájának a Kun Béla önkritikáját felidéző soraira vonatkozik (uo, 162–163.). Ismételtlen szembetűnő, hogy Kun Béla a való-

A településeken végrehajtott ítélezésekről, kivégzésekről az irányított sajtó természetesen nem tudósított, legfeljebb rövid hírt közölt; de a borzalmak híre széles körben elterjedt. A térségben csaknem két hétig tartózkodó ezred egyes zászlóaljai az összetűzésekben is részt vettek, bár főleg karhatalmi, rendfenntartó feladatot láttak el, de tanúi voltak a terrorista osztagok vérengzéseinek.

A fővárosba visszavezényelt ezred vezetője, Fehér Imre segédtsíztjével összegző jelentést készített felettese, a IV. hadtest parancsnoka, Haubrich József részére, amelyet július 2-án személyesen átadtak. A jelentés áttanulmányozása után Haubrich gépkocsiba ült, Gödöllőre vitte az iratot, és átadta Böhm hadsereg-főparancsnoknak. A jelentés eljutott az olasz misszióhoz, ahonnan Párizsba továbbították. A jelentésből több példány készült, más parancsnokság is megkapta, és a szegedi kormány tudomására jutott, jóllehet a Szegedre igyekvő futárt a nyomozó szervek letartóztatták. Július 12-én az esti órákban Fehér Imrét és segédtsíztjét vették őrizetbe, akiket az Országházba szállítottak. Hamarosan az ott megjelent Haubrich József a védelmükre kelt, de Fehér Imrét visszatartották és kegyetlenül megkínózták, aki súlyos ideg-összeroppanás után megőrült, és öngyilkos lett.¹⁰⁵

A kibontakozó válság másik nyilvánvaló jele a június 24-i szervezett ellenforradalmi lázadás a fővárosban.¹⁰⁶ A különféle ellenforradalmi szerveződések közös vonása volt a katonatiszti túlsúly. A hivatásos katonatisztek nemcsak csapatparancsnokok voltak, hanem szakértelmük nélkülözhetetlen volt a Hadügyi Népbiztosságnál, de Gödöllőn is. Az egyes munkásezredek parancsnokai őrnagyok, alezredek voltak, például Hőnig Vilmos, aki a háborúban Haubrich József parancsnoka volt. A frontszolgálatot példásan teljesítő Haubrich hozzáértését, szervezőképességét a tisztikar méltányolta és elismerte, a tisztek körében tekintélynek örvendett. A vasöntő Haubrich a fővárosi munkások körében igen népszerű szakszervezeti vezető hírében vált ismertté, aki mindvégig kapcsolatban

ságos ellenforradalmárok vezetőinek szerepét nem említi, de a szociáldemokraták ezúttal is mindent „megkapnak”.

¹⁰⁵ BFL VII. 5c. 163. d. 4959–4980.

¹⁰⁶ Az ellenforradalmi lázadásról készült, számos feldolgozás, a különböző értéket képviselő összefoglalók mellett a téma kutatása nem veszítette el időszerűségét. Néhány sorban csupán Haubrich szerepére szorítkoznék.

maradt a szakszervezetekkel. Tudomásul vette a március 21-i megállapodást; de a kommunisták politikai, ideológiai nézetei számára idegenek maradtak. Különösen taszította erőszakosságuk, türelmetlenségük. A májusi válság óta, szolgálati feladatainak teljesítése ellenére, számára is kétségessé vált a proletárdiktatúra tartós fenntartásának lehetősége. Szociáldemokrata meggyőződéséhez ragaszkodva vallotta, hogy a diktatúra rendszerének felváltása és a demokratikus berendezkedésre való áttérés megteremtése csak a munkásság közreműködésével lehetséges. Haubrich kizárta, hogy csupán katonatiszti mozgalommal a diktatúra rendszere a demokrácia helyreállítása érdekében megvalósítható, mert az ilyen lépés fehér diktatúrához vezet. Ezt a felfogását megosztotta az ismert szakszervezeti vezetőkkel, és elvben támogatta Garbai is. Haubrich a legfontosabb politikai kérdésekben Weltnerre hagyatkozott.

A tisztek körében is népszerű Haubrich nem rejtette véka alá a szélsőséges intézkedéseket elítélő véleményét, és közülük, nem is kevesen, ellenforradalmi szervezkedésükhöz némi biztatást olvastak ki a teljhatalmú városparancsnok bátor, kritikus megjegyzéseiből. Haubrich számtalan esetben eljárta a tiszteket ért különböző sérelmek elrendezésében. A tisztek általában számíthattak a védelmére. Haubrich hangsúlyozta, hogy ő a város biztonságának megőrzését tartotta legfontosabb feladatának.

A Perényi Zsigmond vezette szervezkedés június eleji leleplezése után Haubrichnak sem voltak kétségei a tisztek különböző mozgásairól. Neki is voltak megbízható informátorai, de kétes ügynökök is sérénykedtek körülötte, miközben Korvin Ottó is figyeltette a Magyar Király Szállóban (Dorottya u. 4.) nyüzsgő személyeket. A Lemberkovics Jenő százados által irányított szervezkedő ellenforradalmárok – aki egyben a Hadügyi Népbiztosság osztályvezetője volt (akárcsak Dormándy Géza) – június 11–24. között több illegális tanácskozáson dolgozták ki a főváros fontosabb intézményeinek erőszakos, fegyveres úton történő elfoglalását. Haubrichnak bizonyos információi voltak e mozgalmakról, de komolyabb jelentőséget nem tulajdonított ezeknek, amíg a tisztek körében marad. Beosztottjai révén közölte, ha a tisztek önkényesen fegyveres fellépést provokálnak, a vörös vasasok egy hívó szavára szétverik ezeket a mozgalmakat. Ha a helyzet olyan lesz, hogy a munkástömegek határozott, békés tüntetésben követelik a diktatúra megváltoztatását,

akkor lehet szó valamilyen kölcsönös fellépésről, de kizárólag a tisztek fellépése a fehér ellenforradalom első lépése, amelyet pillanatnyilag a szervezett munkásság elsöpör. Mindennek ellenére Lemberkovics százados (akivel Haubrich soha nem találkozott) fiatal tisztjeinek körében azt terjesztette, hogy Haubrich mellettük áll, és 60 ezer munkást biztosít akciójukhoz.¹⁰⁷

A június 24-i ellenforradalmi lázadás eseményeinek felidézése helyett¹⁰⁸ megállapítható, hogy ebből csak annyi igaz, hogy az újpesti Mauthner gyár munkásai voltak kaphatók a részvételre, amit egy beszámoló, csupán egy okot jelezve, a régi tisztviselői kar magatartásával magyarázott.¹⁰⁹ Más üzemek munkásainak részvételéről a beszámolók nem szólnak.

A lázadás előkészületeire utalt, hogy a kormányzótanács Haubrichot június 23-án statáriális intézkedési joggal ruházta fel, amit a vallásos körmenetek során elkövetett ellenforradalmi mozgalmak elszaporodása váltott ki. Haubrich betöltött mindennemű gyülekezést, felvonulást, egyben biztosítva a vallás szabad gyakorlását. Többször tanácskozott papokkal, rabbikkal és más egyházi személyekkel.

Haubrich június 24-én délelőtt részt vett a központi intézőbizottság ülésén, ahol megválasztották az új-régi kormányzótanácsot. Haubrich már nem lett népbiztos. A parlamentben lefolytatott tanácskozás után visszament a közelben levő hivatalába, ahol vezérkari főnöke, Lajtos Géza (szerepe meglehetősen tisztázatlan) rendkívüli készltség elrendelését javasolta. Némi hezitálás után jóváhagyta; majd Dovcsákkal, Bajákkal a vasasszakszervezet vezetőségi ülésére ment. Itt közölték vele a tengerészek fegyveres fellépését. A hihetetlennek tűnő hír hallatán azonnal visszament a parancsnokságra, és intézkedett a tengerészek fellépésének ügyében. Haubrich a lázadás részletes előkészületeiről nem tudott, míg Korvin Ottó előzetesen a pontos időpontot is ismerte, de Haubrichot erről beosztottjai nem tájékoztatták. Haubrich alábecsülte a

¹⁰⁷ PIL 799. f. 6. ő. e.

¹⁰⁸ A feldolgozások felsorolása helyett I. Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 300–304.

¹⁰⁹ *Bőrmunkás*, 1919. július 1.; *Világ szabadság*, 1919. június 27. Az újpesti ellenforradalomról.

tisztek mozgalmát, és elmulasztotta részletesen számonkérni a készült-ség elrendelésének okait. Problématis, hogy Korvin vajon miért nem figyelmeztette a teljhatalmú városparancsnokot az ellenforradalmi puccs pontos előkészületeiről. A Hungária Szálló (Szovjetház) elleni támadás után Kun Bélával az élén megjelentek a népbiztosok, és Kun, mint már a hadsereg-főparancsnok helyettese, Szántó rendelkezései mellett utasította Haubrichot a puccs elfojtására vonatkozó intézkedések kiadására, amit ő maga enélkül is megtett.

A puccs szervezői hátartalanul visszaéltek a nevével, ami a Ludovika körüli véres események kapcsán vált tragikussá, hisz 18 fiatal vöröskatonát életét oltották ki a felelőtlen, kíméletlen Barta László parancsára a megtevesztett, tapasztalatlan fiatal hadapródok. A meggondolatlan puccsot néhány óra alatt a vörös örök katonái osztaga felszámolta. Haubrich a továbbiakban a statáriális úton halálra ítélték kivégzésének elhalasztásában, majd az ítéletek megváltoztatásában működött közre. Június 29-én búcsúzott a harcokban elesett 18 vöröskatonát sírjánál.

E tragikus események kapcsán, a központi intézőbizottság június 30-i ülésén, Pór Ernő pártvezetőségi tag tetemre hívta Kunfi Zsigmondot. Pór kijelentette, hogy a 18 fiatal vöröskatonát Kunfi lelken szárad, mert az ő agitációja idézte elő az ingadozást, ami az ellenforradalmi lázadáshoz vezetett. A lázadás vezetőivel pedig nem így kellett volna eljárni. Szamuely személyesen Rónai Zoltánt marasztalta el a halálos ítéletek megváltoztatásáért.¹¹⁰

A tanácskongresszus tárgyalásainak utolsó napjaiban, a válság újabb jeleként, a harcoló hadsereg visszavonásának végrehajtása halaszthatatlanná vált. A június közepi jegyzékváltások, a visszavonulásra vonatkozó párt- és tanácskongresszusi határozatok elfogadása után, a hadműveletek beszüntetését elrendelő, azonnali parancs kiadása elmaradt, mivel a csehek általános támadásba lendültek. A cseh és a magyar hadviselő csapatok folytatták támadó vagy védekező tevékenységüket. Június 18–20. között elkecseregett harcok folytak Léva körül. Párizsból ismét felszólították Budapestet a harcok leállítására, kilátásba helyezve az ország elleni általános offenzíva elindítását. Böhm hadsereg-főparancsnok még június 21-én az egész vonalon a hadműveletek folytatására, a cseh

támadások visszaverésére adott ki parancsot. Június 22-én a csehszlovák haderő főparancsnoka ultimátumban követelte a cseh és a magyar csapatok ellenségeskedésének 48 órán belüli beszüntetését. Böhm június 23-i választáviratában elfogadta a javaslatot, és közölte, hogy a hadműveleteket június 24-én 17 órakor leállítják. Egyben Maurice Pellé tábornoktól azt tudakolta, hogy milyen biztosítékot tudnak nyújtani, hogy a román csapatok kiűrik a megszállt területeket, és az okozott károkat megtérítik.¹¹¹ Kun Bélának a Clemenceau-nak küldött június 22-i távirata is ezeket a garanciákat említette. Pellé e fontos kérdésekre csak annyit válaszolt, hogy a békekonferencia elé terjeszti. Ismert, hogy a románok a jegyzékekre egyszerűen nem válaszoltak, és a hadműveletek befejezését kizárólag a magyar–cseh felek ügyének tekintették. Párizs egyetlenegyszer sem szólított fel arra, hogy a románok ürítsék ki az elfoglalt Tiszántúlt. Pellé tábornok elrendelte a cseh csapatok visszavonását, és javasolta a semleges zóna hatáiról szóló tárgyalás megkezdését Pozsonyban. Június 24-én délután 5 órakor a magyar csapatokat visszarendelték a fegyverszünet által megjelölt vonalra, és az ellenségeskedések megszűntek. A pozsonyi tárgyalásokon a magyar felet Ágoston Péter képviselte, aki a kormányzótanács június 27-i ülésén ismertette a demarkációs vonalon túli semleges vonalat. A kormányzótanács Ágoston Pétert felhatalmazta a megállapodás aláírására. Ágoston követelje, hogy Salgóbanya, Somoskőújfalu feltétlenül magyar területre kerüljön, de Bánréve csak akkor, ha a határt Fülekől északra kiterjesztik, és az Ózdtól északra eső bányák magyar területen maradnak, és a határ a Darnya-patak legyen.

A fegyverszüneti tárgyalások befejezésének határideje június 30. volt. Pellé tábornok ennek további meghosszabbításától határozottan elzárkózott. (Aláírásra július elsején került sor.) A kormányzótanács június 29-én a fegyverszünet elfogadásáról döntött. A rendkívül szűkszavú jegyzőkönyv Kun Béla előterjesztésében közli, hogy az előző napon megtartott pártvezetőségi ülés (emlékeztető nincs) álláspontja szerint a háborút tovább folytatni nem lehet. (Utalás Böhm drámai hangú beszédére.) A tanácskongresszuson a megválasztott népbiztosok közül Landler és Pogány nem vett részt, és Landlert nem Vágó, hanem Werner Mór, a BM útlevélosztályának vezetője helyettesítette. A vitában mindenki részt

¹¹⁰ MMTVD 6/B. 375.

¹¹¹ A Magyar Vörös Hadsereg 1919. I. m. 391–395.

vett, még a semmilyen hatalommal nem rendelkező; az ülésekre szorgalmasan eljáró; kétszínű Stefán Ágoston is. A kormányzótanács elhatározta, hogy tekintettel a hadsereg állapotára, és a diktatúra megerősítése; a gazdasági élet megszervezése érdekében eleget tesz a Clemenceau-jegyzékben foglaltaknak, és a csapatokat visszavonja a demarkációs vonalra.¹¹² A határozatban nincs, lehetséges, hogy a vitában igen, semmilyen utalás a románokkal szembeni garanciák érvényesítésére, noha azok csupán általános ígérek voltak. A párizsi konferencián júliusban sem kényszerítették a románokat csapataik visszavonására; sőt elfogadták a román miniszterelnök, Ion Brătianu érveit a megszállás fenntartásáról.

Az önfeláldozó nagy stratégia, hazafi Stromfeld vezérkari főnök kapitulációnak tartotta az ultimátum elfogadását; de a fegyveres harc folytatásának már nem volt esélye. Június 29-én parancsban rendelte el a Magyarország jövőjére szóló fájdalmas lépés, a visszavonulás fegyelmezett végrehajtását. Búcsúzásul bajtársi kötelessége volt kijelenteni, hogy a magyar rög felszabadítása érdekében vívott harcot a hadsereg, amely a proletárhatalom alapköve, dicsőségesen oldotta meg.

A háború folytatását a munkásság már nem vállalta, békét akart akár a vereség árán is. Kun a hatalom megőrzése érdekében a belső dezorganizáltság felszámolását; a diktatúra általános megerősítését kívánta; figyelmen kívül hagyva az egyre fogyatkozó támogatottságot. Garamit meglepte a visszavonulás elrendelése; hisz a hatalom fő bázisa a hadsereg és az önvédelmi harc volt. Szerinte a visszavonulás a politikai bukás előfeltétele, és ezek után a kommunista uralom megőrzésében reménykedni hiú ábránd, célszerűbb lett volna a lemondással, a tervszerű visszavonulás előkészítésével foglalkozni.¹¹³

Június utolsó tíz napjában a reménykedés napról napra vesztett erejéből. A válság jelei óráról órára növekedtek, és kirajzolódtak az összeomlás kontúrjai.

¹¹² FKT 456–460. A június 27-i, 29-i kormányülés.

¹¹³ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*, 150.

Július: a végkifejlet

Intézkedések a közéletelmézésről, a közbiztonságról, a karhatalomról

A fegyverszüneti tárgyalások során megszűntek a hadműveletek. A kormányzótanács, a hadvezetés az eredményesen és hőiesen harcoló Vörös Hadsereg csapatait – kényszeredetten – az önkényesen és a megalázóan kijelölt vonalakra irányította. Böhm hadsereg-főparancsnok június 29-én rendelte el a felszabadított területek kiürítését és a hadtestek, hadosztályok visszavonását. A már leköszönt vezérkari főnök, Stromfeld Aurél a kijelölt határokat katonailag védhetetlennek tartotta, de a csapatokat a visszavonulás fegyelmezett végrehajtására szólította fel. A súlyos harcokban megedzett, a frontvonalakon állomásozó győztes fegyveresek nem erre számítottak, noha a megpróbáltatásokban megfáradtak sem vágytak a harcok hosszú folytatására. A súlyos áldozatok árán kivívtak győzelmek feladása, különösen a katonáknál elkeseredést, kiábrándultságot és keserű fájdalmat okozott. Volt egyáltalán értelme megannyi fiatal vagy idős elesett sorstárs, bajtárs, szaktárs, elvtárs küzdelmének? A Vörös Hadsereg visszavonulásával a proletárdiktatúra pillére, talapzata nemcsak megrepedt, hanem érezhetően megingott.

Az általános elkeseredés, kiábrándultság nyomán a májusban verbuvált Vörös Hadsereg elszánt harci szelleme visszafordíthatatlanul tovatűnt. A harcokban kimerült munkásezredek megtagadták a további szolgálatot, és leszerelésüket követelték. A proletárdiktatúra fennállásának további sorsa közömbössé vált. A hadosztály-parancsnokság július 11-i jelentése szerint a gyári ezredek, a MÉMOSZ-zászlóaljak megbízhatatlanok, harci cselekményre alkalmatlanok. A fegyverem helyreállítása érdekében drasztikus (halálbüntetés!) intézkedések alkalmazását is ja-

vasolták. A kiesett ezredek pótlását kizárólag földművesekből kívánták pótolni. A súlyos helyzet ellenére a csapatok általános szétszéledése, demoralizálódása mégsem következett be, és átmenetileg egységük részbeni megőrzése, fenntartása megvalósíthatónak tűnt. Az erkölcsi győzelem tudatában, a keserű valóságként megélt visszavonulás ellenére ez jelentős eredmény volt, hisz néhány nap elteltével kiderült, hogy a Tiszántúlt megszálló román haderő a fegyverszüneti megállapodást a két harcoló fél ügyének tekintette, és az e terület kiürítését említő Clemenceau-jegyzék ígérését – Párizs megértő jóváhagyásával – figyelmen kívül hagyta. A magyar vezetés a visszavonulás végrehajtásának sokkoló napjaiban aligha gondolt a Tiszántúl visszahódítására, és az állásaikat elhagyó csapatoknak a sajtó azt bizonygatta, hogy a cseheknek átadott területek fejében megkapjuk a termékenyebb és a tisztán magyarlakta Tiszántúlt.¹ Az összetartás, a harci szellem megőrzése, illetve fokozása érdekében a főváros laktanyáiban július 5-én, 12-én és 13-án katonagyűléseket tartottak, amelyeken a kormányzótanács népbiztosai tartottak előadást. Az előadók között volt még Pósz Jenő, Kulcsár István, Szerdahelyi Sándor, Werner Jenő. Prominens szakszervezeti vezetők e katonagyűlések szónokai között nem találhatók.

A Forradalmi Kormányzótanács júliusban² kilenc ülést tartott, általában csütörtökön, rendszeresen az esti órákban, de valójában hetenként kétszer is tanácskoztak. Az üléseken nem szerepelt a Tanácsköztársaság általános helyzetének vagy politikai átrendezésének témája. Általános politikai helyzetelemzéssel e testület nem foglalkozott, illetve a jegyzőkönyv ilyen jellegű eszmecsereéről nem tett említést. Jellemző, hogy a július 10-i ülésről a jegyzőkönyv vezetőjét kiküldték, mivel ekkor tárgyaltak a Tiszántúl felszabadításáról. A terítékre került témák száma csökkent, *mindennapi, aktuális kérdések* szerepeltek; fajsúlyosak vagy éppen jelentéktelenek. Mind gyakrabban szerepelt a törvénytelenések kivizsgálása, a súlyos visszaélések felelőseinek kiderítése.

A megválasztott 12 népbiztos közül három – Garbai Sándor; Szántó Béla, Varga Jenő – valamennyi ülésen részt vett. Pogány József, Ágoston

¹ *Népszava*, 1919. július 1.; *Typographia*, 1919. július 4.: „Hogy a hurokból kiszabadítsuk nyakunkat, hogy megmenthessük a proletárhazát, visszavonjuk csapatainkat arra a határra, amelyet a világon osztózkodó rablók számunkra kijelöltek.”

² FKT – a kilenc ülés szűkszavú szerkesztett összefoglalója: 461–512

Péter mindössze egyszer, Kun, Landler 3-4 alkalommal, Bajáki, Dovcsák, Guth, Lengyel, Nyisztor 6-8 ülésen volt jelen. Szorgalmasan látogatta a kormányüléseket a kétes szerepet játszó ruszin felelős, Stefán Ágoston, aki általában pénzt préselt ki a népbiztosoktól a ruszin propaganda érdekében. A vitákba már alig bekapcsolódó, a négy nyugati megye csorbítatlan megőrzéséért, az ott élő német ajkúak itt-tartásáért küzdő, de a harcba belefáradó Kalmár Henrik lemondott, és az utolsó üléseken már nem jelent meg. Hárman, Hamburger Jenő népgazdasági tanácsi főosztályvezetőként, Lukács György, Rónai Zoltán mint népbiztoshelyettesek aktív szerepet játszottak. Különösen áll ez Rónai Zoltánra, aki mind a nyolc ülésen részt vett, formálisan mint a belügyekért felelős helyettes, számos rendelet előterjesztője, mondhatni az igazságügyi népbiztos feladatát is ellátta. Ismert, hogy Ágoston Péter nem vette át a neki kijelölt népbiztosságot; kormányülésen egyetlen esetben, július 7-én referált a csehszlovákokkal folytatott tárgyalásokról. Rónait tehát valóságos népbiztosnak tekinthetjük a júliusi végkifejlet heteiben.

A kormányületek visszatérő témája volt a *közélelmezés és a karhatalom* kérdése. A július 4-i, 7-i és 14-i üléseken a vita arról folyt, hogy mely kormányzati hatóságok, népbiztosságok hajtsák végre az élelmiszer-rekvirálást. (Nagy-Budapest 1,7 millió lakosának élelmezéséről kellett gondoskodni a hagyományos piaci felhozatal hiányában. A „bevándorolt galíciaiak” kitelepítéséről, a munkanélküliek, a dologtalanok eltávolításáról és egyéb intézkedésekről folytattak vitát a tehermentesítés céljából.) A július 4-i ülésen Lengyel Gyula jelentette, hogy a bőséges zöldség- és gyümölcstermésből alig jut el valami a városba. Szerinte ennek fő oka, hogy nincs megfelelő központi karhatalom, amely gondoskodna a rekvirálásról, ellenőrizné a cséplési munkákat, és keresztülvinné a központi rendelkezések végrehajtását. Landler egyetértett a karhatalom felállításával, amelyet a frontról hazatérő, de le nem fegyverzett munkásezredekkel kell feltölteni. Kun Béla e javaslatot azzal egészítette ki, hogy a termelésben nélkülözhető munkásokat ne szereljék le. A rekvirálást akadályozó helyi direktóriumokat pedig fel kell oszlatni. Javasolta a fehérnemű-rekvirálás elrendelését a fővárosban. (Ezt az intézkedést Lengyel Gyula szkeptikusan fogadta, különösebb eredményre nem számított. Július 21-én aztán a rekvirálást a felsőruházatra is kiterjesztették.)

Varga Jenő, megéreztve a fegyveres erőszakos megoldások veszélyét, kijelentette, hogy ez a (katonai) karhatalom ne rekviráljon, csak a végrehajtást biztosítsa. Annál is inkább – jegyezte meg –, mert elkezdődött a helyi népgazdasági hivatalok felállítása, és rájuk hárul a központi rendelkezések végrehajtása. Kun Béla ezt a békésebb, mérsékelt megoldást ajánló javaslatot elégtelennek tartotta, mivel ezzel biztosítani nem lehet az ellátást. Katonai megoldást indítványozott: bízzák a II., a Pogány József parancsnoksága alatt működő dunántúli hadtestre a rekvirálás végrehajtását. Pogány szerint a munkásság szükséges élelmezése kizárólag katonai karhatalommal biztosítható. A rekvirálás végrehajtásában elutasított bármilyen együttműködést a kinevezett helyi vagy központi hatóságokkal, más fegyveres testületekkel. Ha nem a katonaság rekvirál, nem vállalja a felelősséget – szögezte le. A proletárság sürgős ellátását csak katonai eszközökkel lehetséges megoldani – hangsúlyozta Landler is, Pogánnyal egyetértve, mert a parasztok csak a katonai hatalomtól félnek. A kormányzótanács július 4-én elfogadta Pogány és Kun javaslatát, hogy az élelmiszer-rekquirálás végrehajtását a munkásrezdekkel mint karhatalmi egységekkel kiegészített II. hadtestparancsnokság végezze a Dunántúlon.³

A szegényparasztok „megnyerését” szolgáló képtelen és időszerűtlen javaslatot tett ekkor Pogány. Szerinte a száz, ötven, akár a 20 holdas gazdák birtokából törpebirtokokat kell létesíteni. Ez az ajánlat már a tanácskongresszuson is elhangzott, ezt több küldött visszautasította. A *Vörös Ujság* szerkesztősége július elején a falusi birtokviszonyok megváltoztatását követelte, a módos gazdák ne maradhassanak birtokaikon. Varga Jenő a zavartalan közélet érdekében a főváros körül olyan gazdasági övezet létrehozását javasolta, amely a gabonát kivéve függetleníti magát a paraszti termeléstől.⁴

Több népbiztos a július 4-i határozatot továbbra is keményen bírálta és kifogásolta. A katonai megoldást ajánlókkal nem értett egyet Nyisztor György. A rekquirálást – szerinte – a közellátás emberei végezzék, és a katonaság csak ellenállás esetén avatkozzon be, de akkor sem rekquirálhat. Rónai szerint teljesen felesleges önálló, élelmezési karhatalmat

felállítani a gazdasági irányítás mellett, a Vörös Őrséget kell fejleszteni. Lengyel Gyula is határozottan ellenezte, hogy a rendszertelenül fellépő katonai osztagokra bízzák a rekvirálást. Néhány nap elteltével a katonai megoldást Varga Jenő hatástalannak minősítette, és új karhatalom felállítását követelte. Nyisztor elutasította Pogány földosztási javaslatát, ami csak megbolygatná a termelősövetkezetek működését, de elfogadta, hogy egy-két holdas házhelyet kapjanak a nincstelenek a módos gazdák birtokaiból.

A vita ugyan a közéleti megbeszélésről tovább folytatódott, de kiegészült a karhatalom, a fegyveres erők szerepének kérdésével. A hadügyi népbiztos Szántó Béla e népbiztosságon belüli önálló karhatalom felállítását szorgalmazta már korábban is. Nem kevés vitája támadt az akkor még aktív hadsereg-főparancsnok Böhm Vilmossal. Az ilyen karhatalmi katonai osztag szabadon rekquirálhatott, sőt a termékek elosztása is e karhatalmi egységekre hárult. A katonaság ellátásának újabb rendjét a kommunista lap ismertette.⁵ E feladattal már a korábban felállított Katonai Beszerzési Csoport elnevezését Központi Áruelosztó Szervezetre (KÁSZ) változtatták, amely a Hadügyi Népbiztosság 52. ügyosztálya. Az új elnevezésű szervezet hatásköre, korábbi tevékenységének folytatása mellett, kiterjed a gyári beszerzési csoportokra. Más szóval, túllép a hadsereg keretein, és megszünteti a sikeresen működő önálló gyári beszerző- és elosztószervezetek működését, és kizárólag a KÁSZ csoportjaként végezné tevékenységét a hadügyi felügyelete alatt. A leplezetlen hatalomkiterjesztést meglehetősen bárgyú érveléssel támasztották alá: „a katonaság nem egyéb, mint a felfegyverzett munkásság”. A készletekkel ezek az elosztócsoportok rendelkeznek, és a tagok jogosultságát felülvizsgálják. Kizárólag ez az új szervezet biztosítaná, hogy a proletárcsaládok (ez az elképzelés nem a lakosságot említette) megkapják a nekik járó árukat.

Az élelmiszerek elosztásának ezt a rendjét már a júliusi visszavonuláskor érvényesítették. Ekkor a vöröskatonák hozzátartozóit külön el-

³ FKT I. m. 465.

⁴ MMTVD 6/B. 378–379., 398.

⁵ *Vörös Ujság*, 1919. július 18. A katonák ellátásának új rendje.

látásban részesítették. Több mint 160 ezren jelentkeztek, és az elosztást kizárólag a hadsereg végezte.⁶

Lengyel Gyula a július 17-i kormányülésen felháborodottan tiltakozott az önkényeskedések és az új szervezet felállítása ellen. Szántó – úgy mond – nem tudott a lap közleményéről, és ekkor már elfogadta, hogy a beszerzésnél a Vörös Őrség és ne a hadsereg legyen a közreműködő. A július 14-i ülésen Hamburger nehezményezte a hadsereg túlméretezett ellátását, ami nemritkán törvénytelen ségekhez vezetett. (A tanácskongresszuson a halasi direktórium elnöke ugyanezt kifogásolta; amire Szamuely árulónak nevezte az agrárproletár Szabó Sándort.) Garbai is az indokolatlanul a magas húsadagokat kifogásolta. Szántó ismételt magyarázkodásai ellenére a kormányzótanács felszólította a hadsereg-parancsnokságot a pazarlások megszüntetésére. A hadsereg olyan ellátásban részesüljön, amely összhangban áll a lakosság élelmezésével. Varga Jenő külön cikkben szólította fel a vöröskatonákat a rekvirálások megszüntetésére. Mint írja: a hadsereg hozzászokott a pazarláshoz; pedig takarékosan kell bánni minden jószággal, felszereléssel, és ügyelni kell a lakosság vagyonára. „Katonák! Ne vedd el a vemhes lovakat, ne vágd le fejős tehenet!”

A militarizálásra való törekvés jele volt Szántó javaslata a „lógósok” elleni fellépésről. Szántó szerint a „lógósok” kapcsolatban állnak az ellenforradalmi szervezetekkel, ezért ellenük karhatalommal kell fellépni. Dovcsák Antal az erélyesebb (katonai) fellépést visszautasította, míg Kun Béla a karhatalom egységesítését javasolta a belügy keretein belül. A le nem zárt vitának, eszmecserének pillanatnyilag fő eredménye az önálló katonai karhatalom felállításának elutasítása volt, amely csírájában magában hordozta a katonai túlhatalomra való áttérés lehetőségét.

Miután a hadügyi vezetés törekvéseit sikerült korlátozni, Kun Béla javasolta, hogy vonják vissza a korábban hozott döntést a főváros hadművelleti területnek nyilvánításáról, amelyről július 10-én határoztak. Mindez együtt járt Haubrich városparancsnoki státusának megszünte-

tésével, és ezek után a város közrendjének biztosítása kizárólag a Jancsik vezette fővárosi Vörös Őrségre hárult. Ugyanakkor a munkásezredeknek a Vörös Hadseregbe való betagolódása csak részben valósult meg, és Haubrich továbbra is a IV. hadtest parancsnoka maradt. A kommunista népbiztosoknak Haubrichkal szembeni korábbi bizalmatlansága nem szűnt meg, inkább erősödött.

A fővárosi munkástanács július 8-i ülésén, Biermann István előterjesztése alapján új állásfoglalás született a budapesti munkásság élelmezésének központi megoldásáról. Biermann és Erdélyi Mór között a korábbi hetekben parázs vita folyt a beszerzésről, az elosztásról, az ÁFOSZ szerepéről. Az ötagú városvezetés nevében ismertetett javaslat szerint a felhozatal anarchikus jellege, az elosztás kirívó igazságtalansága miatt az élelmezés terén meg kell szüntetni mindennemű magánkereskedelmet és az elburjánzott batyuzást. A meggyengült burzsoáziának – szolt a fejtegetés – még mindig van elegendő tartaléka, hogy a drága élelmiszert megfizesse, míg a batyuzók egyharmadát kitevő munkások utolsó tartalékukat is felélik. A szabadságra hazatérő katonák is élelmiszerezni bőségesen megrakottan érkeznek a fővárosba. Az anomáliák megszüntetése érdekében a fővárost kisebb körzetekre, rajonokra kell osztani. Minden ellátási körzethez 500 család tartozna, és ellátásukról öt üzlet (egy-egy hús, tej, fűszer, zöldség-gyümölcs, tüzelő) gondoskodna. Biermann javasolta, hogy e körzetekben mindössze egy vendéglő működjön, az is inkább közkonyhaként, így fokozatosan megszüntetné az otthoni főzést és étkezést. Ez a fajta elosztás igazságosabb lenne a fennállónál, mivel a lakók csak egy alkalommal, egy helyen jutnának a megállapított élelemhez, és megszűnne a kettős ellátás. Az elosztás egységesítése valamilyen társadalmi csoportra kiterjesztendő. Úgy vélte, hogy a legfontosabb élelmiszerek rendelkezésre állnak, de fontos az igazságosabb elosztás. A munkásoknak több pénzük van, mint amennyi az élelmiszer-tartalék. Ez a próbálkozás az élelmiszerek elosztására a nagy munkástömegek helyzetének valamilyen orvoslását szolgálta, és főleg kizárta a hadsereg beavatkozásának lehetőségét a közlélelmezésbe.⁸

⁶ Vörös Újság, 1919. július 3. A cikk azt akarta elhíttetni olvasóival, hogy a falu megmozdult, és a terményeket minden kényszer nélkül adta át a hadseregnek. A valóságban a rekvirált készletek kiosztásáról volt szó, ami újabb elégedetlenséghez és visszaélésekhez vezetett.

⁷ Vörös Újság, 1919. július 18. Vörös katonák, ne rekviráljatok!

⁸ MMTVD 6/B. 418–422. Az 500-as munkástanács július 3-i ülésének jegyzőkönyve. A Népszava július 4-i, 9-i számai részletesen beszámoltak a tanácskozásról. Lengyel Gyula a lakosság ellátását biztosítottak láttá augusztus közepéig, kivéve a zsírt. Erdélyi Mór megállapította, hogy a magánkereskedelmet nem sikerült teljesen megszüntetni. Elfogadta a

A kormányzótanács július 17-i ülésén Lengyel Gyula ismertette a köztulajdonba vett ÁFOSZ-szal történt megállapodást. A Biermann által javasolt, nehézkesnek, mesterkéltnek tűnő szervezet felállítása helyett előterjesztette, hogy az elosztást az ÁFOSZ korábbi, bevált, népszerű egész hálózata biztosítsa, és fiókot csak ott létesítsen, ahol a közellátási bizottság előírja. A pénzügyi ellenőrzést a népgazdasági tanács gyakorolja. Lengyel szerint, Varga Jenővel ellentétben, a vidéki városokban meglévő intézményeket (Hangya, Hitelszövetkezetek) célszerű beolvasztani az ÁFOSZ hálózatába, és ezekből alakulna ki az elosztási szervezet. Ezzel a szervezeti megoldással Erdélyi Mór is egyetértett. Ennek szellemében születtek meg a kormányrendeletek. Az élelmiszerek begyűjtését a rendelkezésre álló korábbi üzleti hálózaton keresztül a hatóságok beszerzési bizottságai, csoportjai valósították meg, szükség esetén a karhatalom segítségével. A rekvirálásokhoz szükséges belső karhatalmat a Vörös Őrséghez tartozó Fábik-csoportra osztották, a koordinálással Hamburger Jenő népgazdasági főosztályvezetőt bízták meg, amit a katonai megoldást szorgalmazók kénytelenek voltak tudomásul venni.

Az élelmezés súlyos helyzetéhez csak két megjegyzés: júliusban Kiskunhálason elfogyott a só, Lengyel Gyula népbiztos július utolsó napjaira a fővárosban meghirdette a hústalan hetet.

A blokád által súlyosbított helyzetben, a korlátozott mértékben rendelkezésre álló javak és termékek adminisztratív úton történő elosztása – a nehézségek és az átgondolatlan döntések ellenére – sürgősebb és előbbre való volt, mint a termelés helyreállítása. Mégis a *termelési rend problémája* már márciustól állandósuló vita témája volt. A nyári hónapokra általánossá vált az a korábbi felismerés, hogy a nyersanyaghiány körülményei között nem vezet figyelemre méltó eredményre a termelés fellendítése a bérek nivellálásával, a teljesítménybérezés megszüntetésével, pusztán az új munkafegyelemre való hivatkozással, különböző kedvezményekkel, áldozatvállalással. A népgazdasági tanács választmányának július eleji vitáját összefoglaló cikk⁹ megállapítja, hogy nem kevés hátránnyal járt az időbéres rendszer általános érvényesítése.

⁹ A kormányzótanács július 17-i ülésén Lengyel Gyula ismertette a köztulajdonba vett ÁFOSZ-szal történt megállapodást. A Biermann által javasolt, nehézkesnek, mesterkéltnek tűnő szervezet felállítása helyett előterjesztette, hogy az elosztást az ÁFOSZ korábbi, bevált, népszerű egész hálózata biztosítsa, és fiókot csak ott létesítsen, ahol a közellátási bizottság előírja. A pénzügyi ellenőrzést a népgazdasági tanács gyakorolja. Lengyel szerint, Varga Jenővel ellentétben, a vidéki városokban meglévő intézményeket (Hangya, Hitelszövetkezetek) célszerű beolvasztani az ÁFOSZ hálózatába, és ezekből alakulna ki az elosztási szervezet. Ezzel a szervezeti megoldással Erdélyi Mór is egyetértett. Ennek szellemében születtek meg a kormányrendeletek. Az élelmiszerek begyűjtését a rendelkezésre álló korábbi üzleti hálózaton keresztül a hatóságok beszerzési bizottságai, csoportjai valósították meg, szükség esetén a karhatalom segítségével. A rekvirálásokhoz szükséges belső karhatalmat a Vörös Őrséghez tartozó Fábik-csoportra osztották, a koordinálással Hamburger Jenő népgazdasági főosztályvezetőt bízták meg, amit a katonai megoldást szorgalmazók kénytelenek voltak tudomásul venni.

¹⁰ *Népszava*, 1919. július 9. Több bért a termelőknek!

A munkásság általánosan tiltakozott az akkordbér ellen. Az időbért formálisan rendezték, vagy a gyengén dolgozó munkás teljesítményéhez igazították. Ebből számos ellentmondás született, de leginkább a termelés csökkenésével járt. Az állásfoglalás szerint a szakszervezetekkel egyeztetve át kell térni a darabbér visszaállítására, és a heti 600 koronás bér a teljesítmény függvénye legyen. (Jászai Samu több cikkben foglalkozott a termelés, a teljesítmény kérdéseivel.) Némi szomorúsággal állapították meg, hogy az új társadalomban is határozottan szabályozni kell a munkafegyelmet.

A nyomdászok lapjának szerzője, szerkesztője a bürokrácia elburjánzását kifogásolta.¹⁰ A szociális termelés terén annyi történt, hogy a produktív munkaerőt az improduktív tétlenségre kárhoztatták. Termelés alig folyik, de az irodák többszörösen megteltek. A konkrét helyzet „nem szociális termelés, hanem kompromittálása a szocializmusnak. Egy szép teóriának torz praxisa. ... A gyárak, műhelyek üresek, az irodák, a hivatalok hemzsegnék a szellemi munkásoktól”. A jól képzett szakmunkásokat a termelésből kivonták, és kevésbé jó „szellemi” munkást, inkább irodistát csináltak belőlük. Ez az állapot tarthatatlan – állapítja meg –, ezért alaposan felül kell vizsgálni a mesterségesen felduzzasztott adminisztrációs létszámot, és minél több embert kell a termelőmunkába beállítani. A kiemelt termelési biztos álljon vissza a termelésbe, és főként a kis létszámú üzemeknél bizonyos bérkiegészítéssel végezze az ellenőrzést, ha az egyáltalán szükséges. A szociális termelést csak egy átfogó átszervezés mentheti meg.

A visszavonulás utáni hetekben a politikai hatalom további fenntartását megőrző kormányzótanács, a külpolitikai elszigeteltség még elviselhető határain belül, első számú feladatának a közbiztonság megőrzését, a városi lakosság élelmezésének szerény biztosítását tekintette. Ezek az intézkedések pillanatnyilag amolyan belpolitikai „eseménytelenséget” (a június 24-i ellenforradalmi lázadás leverése, esetleges következményei; a fegyveres harci cselekmények szüneteltetése, de nem lezárása), „csendet” jelentettek. Július első felében a kormányzat tevékenységének homlokterébe a termelés előmozdításának problémái kerültek. Megkezdődött a szakszervezeti tanács átalakítása, valamint a gazdaság

¹⁰ *Typographia*, 1919. július 4. Szociális termelés.

szervezésében és irányításában betöltendő szerepének meghatározása. A politikai, gazdasági irányításban sokak számára világossá vált, hogy a márciusban az új társadalomról megrajzolt elképzelések a legjobb esetben is utópisztikusak, és a hangzatos elméleti alapvetésektől eltérően a kegyetlen valósághoz kell igazítani, különösen a gazdasági életet. A három hónapos gyakorlat további, változatlan alkalmazásának alkalmatlansága lépten-nyomon érződött, és nyilvánvalóvá vált, hogy alapvető változásokra van szükség. A gyökeres váltás kimunkálása nemcsak a döntő külpolitikai események miatt tolódott el, hanem végső soron a csorbíthatatlannak, megingathatatatlannak tűnő, szélsőségesen dogmatikus, messianisztikus világlátás, világfelfogás felülvizsgálatának elmaradása, illetve elutasítása miatt is. A társadalomnak a szigorúan két antagonsztikus pólusra osztott felfogása a gyakorlatban lehetetlenné tette a valósághoz alkalmazkodó, rugalmasabb politika kialakítását. A piac szerepének drasztikus tagadása vagy éppen megszüntetése, általában az anyagi érdekelttség elutasítása, az áldozatvállalás túlhangsúlyozása csak tovább mélyítette a gazdaság súlyos helyzetét. Mindez alapjaiban is megingatta a sokak által még szilárdnak vélt politikai hatalmat.

A túlhatalom szigorítása vagy oldása

A június végi ellenforradalmi lázadás leverése, a visszavonulás lebonyolítása után a kormányzatot és a különböző testületeket szükségsszerűen a *hatalom fennmaradásának* politikai, jogi kérdései foglalkoztatták. A 150 tagú intéző bizottság június 30-i ülésén Kun Béla a kikényszerített visszavonulás szervezett lebonyolításának jelentőségét elismeréssel, de keserűen méltatta. A hadsereg harci szelleme megőrzése mellett a breszti békére emlékeztető, ún. lélegzetvételnyi szünet idejére a *közigazgatás átszervezését, a gazdasági építőmunka beindítását* jelölte meg a fő feladatnak.

Pór Ernő és Szamuely Tibor – Kun szervezési feladatokra összpontosító beszédével szemben – a *diktatúra keményebb eszközeinek azonnali érvényesítését* követelte. Szerintük a hadsereget a hátország hagyta cserben. A humanizmust hirdető ingadozók miatt nem sikerült megakadályozni az ellenforradalmi puccsisták fellépését, és most nem kellene 18 fiatal áldozatról megemlékezni, akik az ellenforradalmi lázadás leverésében

vesztették életüket. Pór szerint a lázadásért Kunfi a felelős. Szerinte vidéken nincs proletárdiktatúra, de a fővárosban az ingadozók (célzás a szociáldemokratákra) a munkások körében kishitűséget, elbizonytalanodást hirdetnek. A közéletmezésben a legszigorúbb proletárérdekeket kell követni. Szamuely – Pór észrevételéhez csatlakozva – elmarasztalta a kormányzatot, amiért a fejkvótát már az aratás előtt nyilvánosságra hozta. Ez a parasztság körében nagy nyugtalanságot okozott, „amelytől én nem túlságosan félek; mert a proletariátusban (nem a terrorista csapatban) van és lesz annyi erő, hogy leszámoljon még a parasztság nyugtalanságával”. Egyébként egyetért azzal, hogy a fejkvótán felül veszik el a gabonát, mert a proletár nem éhezhet. Az első komolyabb ellenforradalmi fellépés után – érvelt tovább – szavak helyett *szigorú tetteket* követelt. Hiányolta a kemény büntetések kiszabását, és az igazságszolgáltatás általános bizonytalanságát állapította meg. Vajon miért menteti az ellenforradalmárokat a kormányzótanács, személyesen Rónai Zoltán? – tette fel a kérdést. (Rónai többször közbeszólt: „házu dik”) Követelte a hadseregbe bevont tisztek megbízhatóságának felülvizsgálatát, és egyes vezetők felelősségre vonását. Szamuely a diktatúra kényszerítő eszközeinek erőteljes, minden megalkuvás nélküli alkalmazását szorgalmazta, és az ingadozók pedig – a nyugati határ még nyitva – távozhathatnak, amíg nem késő.¹¹ Korvin Ottó július 10-én kelt, Rónaihoz címzett jelentésében Jancsik Ferencet és Haubrich Józsefet marasztalta el a június 24-i lázadás megakadályozásának elmulasztása miatt. Javasolta a megnevezettek leváltását hivataluk éléről. Közölte, hogy az angolok védernyője alatt az ellenforradalmi csoportok tevékenysége, többek közt a szigorú intézkedések elmaradása miatt, érezhetően megélénkült, és a következményekért nem vállalja a felelősséget.

Korvin július 11-i, hivatali főnökéhez, Rónai belügyi népbiztoshelyetteshez küldött, de a kormányzótanács részére, a fővárosi munkásság hangulatáról összeállított jelentése egyben a különféle röpiratok terjesztéséről is beszámolt.¹² A jelentés is megállapítja, hogy napok óta nyugtalanság, elégedetlenség tapasztalható a csepeli munkásság körében, sőt bizonyos sztrájkjelölések folynak. A széles körben elterjedt

¹¹ MMTVD 6/B. 374–380.
¹² Uo. 429–430., 435–436.

röpiratok pedig új szociális kormány felállítását követelik. Szavazzanak a munkások a proletárdiktatúra további működéséről, vagy jöjjön a Buchinger-, Garami-, Peidl-, Weltner-kormány? Korvin sajnálattal állapította meg, hogy a párttitkárság nem intézkedett a röpiratok terjesztése ellen. Kifogásolta, hogy nem végezték ki az ellenforradalmi lázadás vezetőit.¹³

A szigorítást vagy éppen a leszámolást sürgető javaslatokkal szemben a kormányzótanács ülésein Garbai és Rónai többször javasolta a 150 tagú intézőbizottság mellett működő, néhány tagból álló speciális bizottság felállítását, amely a kormány intézkedéseit, rendeleteinek végrehajtását ellenőrizné vagy egyes jelentéseket felülvizsgálja. Így például a Fáber Oszkár által, az egyházi ügyekről beterjesztett jelentést az intézőbizottsághoz utalták, és önálló, vallásügyi népbiztosság helyett speciális bizottság felállítását javasolták. Hasonló döntés született kegyelmi ügyekben, ami rendkívül nyomasztóan hatott a kormányzótanács tagjaira (különösen Garbaira). Államfő hiányában a kormányzótanács hagyott jóvá halálos ítéleteket vagy gyakorolt kegyelmet. A július 7-i ülésen Garbai ismertette az igazságügyi népbiztos előterjesztését, hogy az egri forradalmi törvényszék két személyre kirótt halálos ítéletben gyakoroljon kegyelmet, és utasítsa a törvényszéket az elkövetett bűncselekmény arányában meghozandó ítéletre. Ezek után a kegyelmi ügyek gyakorlása az intézőbizottság mellett működő bizottságra hárult. Rónai előterjesztésére a kormányzótanács július 10-i ülésén döntöttek a teljhatalmú politikai megbízottak feladatairól, míg a 14-i ülésen a forradalmi törvényszékek ítéleteinek felülvizsgálatáról. Rónai kidolgozta az intézőbizottság működésének szabályzatát is.

Rónai határozott indítványokat terjesztett elő számos törvénytelenység kivizsgálására. Szamuely László július 4-én, a városi forradalmi törvényszék tiltakozása ellenére, a június eleji nagycenki lázadásban való tevékeny részvétel miatt két tartalékos tisztet az események után egy

¹³ A perben a rögtönítélő bíróság július 5-én 11 személyt golyó általi halálra, 6 főt életfogytiglani fegyházra, 60 személyt 1–10 év közötti kényszermunkára ítélt. 66 vádlottat felmentett. A 254 ludovikás növendékét internálásban eltöltendő – Sinkó Ervin vezetése alatt – átnevelésre ítélték. Az ítélet többnapos késéssel került nyilvánosságra. Miután a halálos ítéletek 48 órán belüli végrehajtása elmaradt, az eléltettek büntetését, már az áprilisi gyakorlat szerint is, életfogytiglani fegyházra változtatták. Sinkó Ervin: *Az út. Naplók*, 447.

hónappal kivégeztetett. Rónai a július 14-i kormányülésen jelentésben ismertette az előző napi jászberényi eseményeket. Bokányi előadását zúgolódások, bekiabálások zavarták meg, lövések is eldördültek. A kivézenyelt karhatalom a tömegbe lőtt, 11 fő életét vesztette, többen súlyosan megsebesültek. Az időközben odaérkező Vágó Béla rendkívüli helyzetet rendelt el, és a városra 3 millió korona hadisarcot vetett ki. Ennek hallatán Rónai azonnal javasolta, hogy ilyen jellegű hadisarcot, rendkívüli esetben, kizárólag a kormányzótanács rendelhessen el. Ezt a határozatot nyomban közzétették a hadsereg-főparancsnoksággal és a kormánybiztosokkal. Ugyanezen a napon Rónai a hadsereg, a különítmények Kalocsa környéki garázdálkodásáról jelentett. A július 17-i elhúzódo, heves és viharos kormányülésen, már konkrétan a Szamuely vezette terrorcsapatnak egy Kalocsa környéki falura (Géderlak) megalapozatlan hadisarc kivetését böncolgatta, elodázhatatlanak tartva, hogy a kormányzótanács Szamuely Tibort jelentéstételre kötelezze. Szántó Béla ezt a Rónai-javaslatot azzal utasította el, hogy Szamuelyt az ellenforradalom leverésére nem a kormányzótanács, hanem a hadsereg-főparancsnokság bízta meg. Lukács György közölte, hogy minden megbízott köteles jelentést készíteni. Varga Jenő áthidaló, az ellentéteket mérséklő javaslata szerint Szamuely az általa a hadisarcok kivetéséről és azok „hovatűnéséről” indított nyomozásról tegyen jelentést, és ennek ismeretében kezdje meg a kormányzótanács az eljárást. Szamuely Tibor ilyen összefoglaló jelentést annak ellenére nem készített, hogy a kormányzat felelőseinek alapos ismeretei voltak az elkövetett súlyos atrocitásokról, törvénytelenégekről. Rónai javaslata már a felelősségre vonás kezdetén megfenneklett. Ez a felelősségre vonás elmaradt, ám számos korábbi statáriális ítéletet felülvizsgáltak. Gyömöre községben (Győr–Sopron megye) a júniusi vasutassztrájk felszámolása után 58 személyt – vasutasok, földmunkások – vettek őrizetbe. A másfél hónapig fogva tartottakat izgatás, jogtalan fegyverviselés miatt egy hónaptól két évig terjedő börtönbüntetésre ítélték, az ítélet végrehajtását felfüggesztették, de a lakosságot 250 mázsza élelmiszer beszolgáltatására kötelezték.¹⁴ Halálos ítéleteket már nem hoztak, és jelentősen csökkentették a büntetések számát és mérté-

¹⁴ *Testvériség* (Győr), 1919. július 20.

két. (E döntések ellenére a terrorista különítmény július végén három csendőrtisztet kivégzett.)

Július első napjaira a korábbi aktivitás kimerült, az optimizmus elszállt. A szervezeten lebonyolított visszavonulás mellett a fővárost elárasztották a megfáradt katonák ezrei, akiknek még egyesek gúnyolódását is el kellett viselniük. A kifáradás, a kiúttalanság, a csalódás talaján mind gyakrabban kapott hangot a még létező, de megingott hatalom nyílt, elmarasztaló, változást sürgető bírálata. A hatalmat irányítók magabiztossága megkopott, a lelkesedés elszürkült, mind többen vonultak passzivitásba, jelentettek beteget, vagy eltávoztak. Buchinger – Garbai előterjesztésére – július 17-én, a kormányzótanács egyetértésével, megkapta útlevelét, és áttelepült Bécsbe. Károlyi Mihály, miután a visszavonulás elrendelése után meggyőződött a Tanácsköztársaság fenntartásának lehetetlenségéről, emigrációba kényszerült. Július végén, Jászi Oszkár kisebb korigálásával, a bécsi *Arbeiter Zeitung*-ban megjelent Károlyi lemondásának története. A nyári hónapokban az írók, költők tavaszi lángja kialudt, parazsa is elhamvadt. A bírálókkal, az ellenszegülőkkel szemben a korábban alkalmazott rendreutasítás, figyelmeztetés gyakorisága, sőt a megfélemlítés már hatástalannak bizonyult. A nyílt erőszakos fellépést is ritkábban alkalmazták, nem utolsósorban az antantképviseltek közbenjárására.

A súlyosbodó elégedetlenség különös megnyilvánulása volt az *újság-írók július eleji közgyűlése*.

Elmarasztaló, kritikus szónoklatot tartott az írók, hírlapírók szakszervezetének Otthon Körében a *Pesti Hírlap*, a *Nyugat* munkatársa, Szász Zoltán július 7-én.¹⁵ Már a megszólítás is a kihívó – hölgyeim és uraim – volt. Az elvtárs megszólítást csak a lelkileg rokon és azonos pártállást, világnézetet képviselők használják jogosan – érvelt. De sokan mások csak a megszokott alázatosságból, szervilizmusból egészítették ki szókincsüket. Szerencsésebb lenne a polgártárs megszólítás, de értve ez alatt nem a burzsoát, hanem a francia *citoyent*. Népes hallgatóságával közölte: alaposan tanulmányozta Lenin *Állam és forradalom* című művét, és ebből megállapította, hogy az érvényben levő propaganda állításával szem-

ben, az ún. átmeneti időszak nem rövid, fél- egy évre szabott, hanem több évtizedre, egész nemzedékre kiterjedő történelmi korszak. Vajon lehetséges-e, hogy egész nemzedéket, netán nemzedékeket kíméletlen diktatúra viszonyai között tartsanak? Kijelentette, hogy nem az ellenforradalom szolgálatában áll, a szabadság nevében emel szót. Kéményen tiltakozott a hatalom különféle intézkedései ellen, különösen az eddig szüneteltetett lapok kiadásának végleges felszámolását kifogásolta. A diktatúra egyszerűen megszüntette a sajtószabadságot. Megjegyezte, hogy a régi sajtószabadság is tökéletlen volt, hisz nem az íróké, a sajtó munkásaié, hanem az üzletembereké volt. De bármilyen sekély és korrupt volt az a sajtó, „még mindig magasan fölötté állott, úgy szellemi, mint erkölcsi tekintetben annak a diktatúrát szolgáló párt-sajtónak, amely most a sajtó nevét bitorolja”.¹⁶ A hatalmat azért is kritizálta, amiért a lapok végleges megszüntetésével az újság- és hírlapírókat, ezeket a valóságos szellemi proletárokat, megfosztják a szabad munkaválasztás jogától. Talán mégsem lehetnek vándortanítók, vándorszínészek, se-lyemhernyó-tenyésztők vagy éppen méhészek. Beszédének zárásaként egyesek határtalan lelkesedését, mások elszomorító megrökönyödését kíváltva, kijelentette: a szellemi proletárok a proletárdemokrácia hívei, de nem a megvalósult, nem a forradalmi álproletárdiktatúráé, amely valójában egy kis csoport, néhány kommunista vezér katonai diktatúrája. Nem kevés valós elemet tartalmazó, vádaskodó beszédét zajos, helyeslő, egyetértő taps, illetve több kijelentését határozottan visszautasító közbeszólások, elnöki rendreutasítás kísérték. Másnap délután Szász Zoltánt letartóztatták, és még az este folyamán Korvin Ottó kihallgatta (Szász ezt megörököltette); majd egy közbejött telefonhívás után (Romanelli-Kún) hamarosan hazaengedték. A hangulatkeltéshez hozzátartozott, hogy e napokban Lengyel József durván megtámadta az állami propaganda irányításáért felelős Szabados Sándort. Lengyel József az Otthon klubban revolverrel is fenyegetőzött.¹⁷

¹⁶ Uo. 18.

¹⁷ [Lengyel József]: Kulturbürokrácia. *Vörös Újság*, 1919 július 3.; Az anonim cikke Szabados Sándor terjedelmes írásában utasította vissza az alaptalan vádakat. *Vörös Újság*, 1919. július 6.; Lengyel József: Kulturbürokrácia adatokkal. *Vörös Újság*, 1919. július 8. In: *Mindenki újakra készül*. IV. k. Szerk.: József Farkas, Illés László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 573–574., 599–602. E kiváló kötet Szabados cikkét nem közölte.

¹⁵ Szász Zoltán: III. emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó utcai fogházból. A szerző kiadása, Budapest, 1929. Az 1919. július 7-i beszéd. 9–22.

Az újságírók szakszervezetének e viharos gyűlése után a szervezet kettészakadt. A felügyeletet gyakorló Szakszervezeti Tanácsnak már e szervezet megalakulásakor fenntartásai voltak, mivel a többségében polgári álláspontot képviselő tagok inkább bomlasztó tevékenységet folytattak a szervezetben. A tagok nem fogadták el a Közoktatásügyi Népbiztosság felszólítását, hogy az állományban levő, de érdemi munkát nem végző újságírók átmenetileg menjenek vidékre, és oktatói, nevelői munkát vállaljanak. Nem kívánták tudomásul venni a lapok megjelentetésének szüneteltetését, a papírhíányt, annak ellenére, hogy a pártlapok kisebb terjedelemben jelentek meg, gyakran nehezen olvasható papíron. Néhány polgári újságíró a tagságot a népbiztosság felhívásának elutasítására szólította fel. Tegyük lehetővé a korábbi kiadók tevékenységét – hangzott el. E javaslatokat a közgyűlés többsége megszavazta. Az újságírók érdekeit eddig méltó buzgalommal végző vezetőség ezek után lemondott. A közgyűlésen válságos helyzet alakult ki, amely a szocialista-kommunista írók kiválásával és átmenetileg új vezetőség megalakulásával végződött.¹⁸ A *Népszava* szerkesztősége azonnal reagált.¹⁹ A szerkesztőség állásfoglalása nem ismerte el sem a kikényszerített szavazás eredményét, sem a kiválási mozgalmat. A tanulságos ügy rendezése és lezárása érdekében, július 13-ára rendkívüli közgyűlés összehívását kezdeményezte, és javasolta, hogy a Szakszervezeti Tanács éljen felügyeleti jogával. *Népszava* július 13-án rendkívüli közgyűlést tartott. Az izgalmas események után a rendkívüli közgyűlést Heltai Jenő nyitotta meg.²⁰ Weltner elnöki beszéde az indulatok lecsillapítását célozta. Megnyugtatóan kijelentette, hogy ami a közgyűlésen történt, minden volt, csak ellenforradalom nem, hisz anyagi helyzetükről, léteérdekeik védelméről volt szó. Feleslegesnek tartotta az olyan indítvány előterjesztését, miszerint a szervezet jelentse ki, hogy a III. Internacionálé alapján áll. Ezt már megtette a Szaktanács, és úgy tudja, hogy ez a szakszervezet is a Szaktanács kötelékéhez tartozik. Weltner ezzel a fordulattal

¹⁸ *Népszava*, 1919. július 9.; *Vörös Ujság*, 1919. július 10. – Felbomlott az újságírók szakszervezete. A kiváltak direktóriuma: Bródy Ernő, Bródy Béla, Gábor Andor, Magyar Lajos, Pók Ödön, Révész Mihály, Róbert Oszkár, Tölgy László.

¹⁹ *Népszava*, 1919. július 10. – A *Népszava* szerkesztősége a közgyűlési határozatot elutasítja.

²⁰ *Népszava*, 1919. július 15. A beszámoló a lap szakmozgalom rovatában jelent meg. In: *Mindenki újakra készül*, IV. 633–634.

keresztülhúzta a kiválást keresők kezdeményezését. Róbert Oszkár rövid megjegyzésében szembeszállt azokkal, akik a legszívesebben az egész újságírást megszüntetnék. Weltner záróbeszédében biztosította a tagságot: egy pillanatra sem fogja eltérni, hogy a szakszervezetet káros hatású politikai tüntetések színhelyévé tegyék, és a szakszervezetet bármelyik oldalról rugdossák. Ugyanolyan elbánást követel az újságírók szakszervezetének, mint amilyenben a többiek részesülnek. A megválasztott vezetőség: elnök: Weltner Jakab, társelnökök: Göndör Ferenc, Heltai Jenő, Pók Ödön. Ügyvezető alelnök: Habár Mihály. A végrehajtó bizottság: Bíró Dezső, Bölöni György, Bródy Ernő, Erdősi Dezső, Kun Andor, Magyar Elek, Osvát Ernő, Révész Mihály, Rothenstein Mór, Takács József, Várnai Dániel. Ez a megválasztott vezetőség a szociáldemokraták túlsúlyával egyetemben, feltétlenül „októbrista” szellemiségű volt.

A kormányzótanács a visszavonulást követő két hétben rendkívül nehéz, feszültséggel terhelt helyzetben a diktatúra számos szélsőséges intézkedését megváltoztatta, és az életkörülményeket még az elviselhetőség határain belül tartotta, ám a hatalommal szembeni megnyilvánulások, fellépések különböző formában felerősödtek. A proletárdiktatúra fenntartása, megőrzése veszélybe került, és annak elhárítását a politikai vezetők jelentős része továbbra is a kemény, erőszakos eszközök alkalmazásának kiterjesztésében látta, nem riadva vissza a katonai eszközök széles körű alkalmazásától, bevezetésétől, az egyre zsugorodó mérsékelt politikai tényezők eltávolításától sem. A csüggedés, a kiábrándultság, a csalódás a munkásság hangulatát is áthatotta, ami csak tovább mélyítette a proletárdiktatúra válságos helyzetét.

Kun Béla július 15-i beszédében²¹ a hatalmi válság elmélyülésének okait főleg a kishitű, ingadozó szociáldemokrata szakszervezeti vezetők körében uralkodó pesszimizmusban jelölte meg, akik „ügyvanóznak”. de a hatalom intézményeiben semmit nem vállalnak. Sürgős és kérlelhetetlen intézkedéseket követelt a burzsoázia nyílt vagy burkolt fellépése, szabotázsja ellen. Sürgette a hivatalok, intézmények megtisztítását a burzsoá csőcseléktől. (E napokban állították vissza a korábban felosztatott

²¹ MMTVD 6/B. 453–462.; Borsányi György: Kun Béla. I. m. 188–189. Fontos lenne megkísérlni e szövevényes történet feltárását, beleértve a két ukrán tiszt valóságos tevékenységét és tragikus sorsát.

Cserny-féle terrorista különítményt: Szamuely, Korvin, Szántó Béla, Rákosi több politikai vezető felelősségre vonását kezdeményezte a június 24-i ellenforradalmi lázadással kapcsolatban.)

Beszédében Kun nemcsak a passzív szociáldemokraták ellen emelt szót, hanem az ultraszektás kommunisták különféle mozgolódásait is igyekezett leszerelni. A pártegyesülést már korábban is kifogásolók (Chlepkó Ede, Szaton Rezső, Kagan Henrik és mások) az önálló kommunista párt visszaállítását, a kormányzat teljes átalakítását kívánták.

Szociáldemokrata ajánlat a válság megoldásáról július elején

A válságos helyzet elmélyülésének meggátolása érdekében a még hivatalban levő *hadsergparancsnok*, Böhm Vilmos preventív lépés előkészítésére tett javaslatot. Úgy vélte, hogy a meggyengült hatalom fenntartása, távlatos megőrzése kevés reményre jogosít. Kiszámíthatatlan, hogy ilyen helyzetben a szélsőséges kommunisták – terrorcsapataik mozgósításával – milyen meggondolatlan akcióra szánják el magukat. A munkásság egyes vezetőit életveszélyesen megfenyegették. Egyesek elhatalmasodó személyi diktatúrája a munkásság körében terjedő hallgatáshoz, passzivitáshoz vezetett. E körülmények között kedvezőbbé váltak a nyílt vagy burkolt restaurációs erők, szervezetek fellépésének esélyei. Böhm úgy vélte, hogy elérkezett a pillanat, amikor a szociáldemokratáknak cselekedniük kell.

Böhm Vilmos július 5-ére, Gödöllőre, bizalmas megbeszélésre²² hívta Pogány Józsefet, Landler Jenőt, Haubrich Józsefet, Weltner Jakabot. Kunfi Zsigmond ekkor már Bécsben tartózkodott. Ilyen témájú eszmecsere Böhm már júniusban is tervezett, akkor Kunfit, Garbait, Weltner és Horovitz Gábort invitálta a főhadiszállásra, de váratlanul megjelent Szántó Béla, miután a lehallgatott telefonbeszélgetésekből tudomást szerzett a tárgyalásról, így az eredeti téma ekkor nem került megvitatásra.

²² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 438–440. Az értekezletről – Böhm 1923-ban megjelent memoárját felhasználva – megemlékezik Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*, 244–247. E források alapján Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 320–321.

Böhm Stromfeld távozása után erőteljesen foglalkozott – G. Romanelli marasztalása ellenére – a főparancsnoki posztról való távozás gondolatával, amit bizalmasan Kunnal előzetesen közölt. Böhm, főleg Haubrich és másoktól is kapott jelentések alapján, megállapította, hogy a megfáradt frontkatonák és a gyárak hallgatag munkásai már nemcsak elégedetlenek, hanem utálják a rendszert. Félő, hogy az összeomlás az egész munkásosztályt maga alá temeti. Július eleji helyzetelemzése nagyjából megfelelt a valóságosnak, bár tartalmazott kockázatos elemeket. A júniusi pártkongresszusi helyzettől eltérően, Böhm már nem hajlott semmiféle kompromisszumra, sőt egyenesen javasolta a Kun–Szamuely körül csoportosulók elleni fegyveres fellépést. A fegyveres fellépés sikerét biztosnak vélte, hisz pillanatnyilag még ő a hadsereg-főparancsnok, és ennek megfelelően az akció katonai részét feltétlenül vállalja. Tehette ezt annak tudatában, hogy Haubrich hadtestparancsnok, a júniusi visszautasítástól eltérően, Böhm előterjesztésével egyetértve, a még parancsnoksága alatt fennálló munkásszázlóaljaknak is az akcióhoz való töretlen csatlakozásáról nyilatkozott. A volt hadügyi népbiztos az antant bécsi főhadiszállásán egy katonai fordulat lehetőségének kérdéséről, támogatásáról tájékozódott.

Szimptomatikus, hogy a július 7-i kormányülésen, két nappal a gödöllői bizalmas tárgyalás után, Kun Béla a budapesti karhatalom átszervezését javasolta. Varga Jenő ugyan indítványozta, hogy az átszervezést tárgyaló értekezletre értelemszerűen Haubrichot is hívják meg, ám ez elmaradt, és a 10-én elfogadott kormányhatározat szerint a fővárosnak karhatalommal kapcsolatos katonai kérdésért egy, a Kunból, Landlerből és Garbaiból álló bizottságra testálták. Formálisan még Böhm neve is szerepelt, de ő ebben már nem vett részt. A döntés egyértelműen a munkásezredekkel rendelkező Haubrich ellen irányult. Nagyon valószínű, hogy Kun pontosan és időben értesült a Böhm javasolta nagyon bizalmas tanácskozásról.

Böhm a meghívottakkal határozottan közölte, hogy az akció katonai vezetését csak abban az esetben vállalja, ha a szociáldemokratáktól megkapja az egyértelmű felhatalmazást, és ha vállalják a politikai vezetést és a felelősséget. Meggyőző érvei sorában említette, hogy a túlnyomóan szociáldemokrata szellemiségű munkásság, szembefordulva a kisebbségi diktatúrával, fegyverrel a kézben menthetné meg a vívmányokat az

anarchiától és a fehér ellenforradalomtól. Ilyen sikeres fordulat kedvező lehetőséget biztosítana a tragikus külügyi kérdések rendezéséhez is.

A bizalmas tárgyalásba bevont két hadtestparancsnok közül Pogány József elfogadta Böhm politikai elemzését, miszerint a kommunista vezetés katasztrófába sodorja a forradalmi átalakulást. Nem vitatta a Böhm által ajánlott megoldást, de sikerében nem bízott, ezért nem vállalt részt benne, de nem is lép fel ellene, egyszerűen félreáll. Pogány ezek után inkább Siófokon tartózkodott, még a fontos július 10-i kormányülésen sem vett részt. Két hét eltelte után már nem idegenkedett a Böhm-féle megoldástól. Később visszautasította a Kun által felajánlott diktatóri szerepet. Landler általános véleményt vagy nem mondott, vagy Böhm elhallgatta. Weltner egy szót sem ejtett Landlerről a megjelenésén kívül. Landler az akcióval nem értett egyet, azt nem támogatta – így a lakonikus közlés –, de nem is fogja megakadályozni. A két hadtestparancsnok semleges nyilatkozata azt jelentette, hogy a parancsnokságuk alá tartozó hadosztályokat, ezredeket, az akció idején, állomáshelyükön tartják, bár számolniuk kell a hadügyi népbiztos, Szántó Béla parancsaival is. Böhm ugyanakkor nem vette figyelembe, hogy a két parancsnok-népbiztos kormánytag túlságosan messzire távolodott szociáldemokrata múltjától, és számukra, még ha olykor keserűen is vették tudomásul, lezárult a visszaút. Így nem véletlen, hogy nem nyilatkoztak a többségi szociáldemokrata munkásságról.

A döntő szót ezúttal is Weltner Jakab mondta ki. Szembetűnő, hogy Weltner tíz viharos év eltelte után, szó szerint, minden változtatás, kiegészítés nélkül emelte be azt a saját emlékiratába, amit Böhm álláspontjáról összefoglalt. A diktatúra intézkedéseit, a kommunisták számtalan megnyilvánulásait állandó tűz alatt tartó egyszemélyű intézmény erőlyesen utasította el Böhm tervét, jóllehet tudatában volt a diktatúra elkerülhetetlen bukásának. Lehet, hogy a parazita hatalomgyakorlók félreállíthatók, de nem tartható fenn a munkásosztály hatalma – vélekedett Weltner –, mert nem zárható ki, hogy a munkásság a szociáldemokrata párttal is szembefordul. Weltner szerint ez a szűk keretben mozgó fordulat a fehér forradalmat juttatná hatalomra. (Kideríthetetlen, hogy Weltner hogyan vélekedett a két hadtestparancsnok esetleges magatartásáról.) Ez a fordulatot erőszakos, katonai eszközökkel végrehajtó javaslat weltneri elutasítása megakadályozhatta a szociáldemokrata munkásság

szélesebb körű mozgósítását, noha a szakszervezetek magja megőrizte korábbi szervezettségét, fegyelmét. Mégis úgy tűnhetett, hogy a fegyveres hatalomátvételnél egyéni jellege, indíttatása lehet. Böhm, a testvérháborútól iszonyodó Weltnerrel ellentétben, bízott az általa vázolt vállalkozás sikerében, de a kudarc esetére elfogadta Weltner aggályait. A döntés meghozatalakor azonban az aggályok erősebbnek bizonyultak, mint a kockázatot, a felelősséget is vállaló, a további megpróbáltatásokat és kudarcokat felszámolni szándékozó, gyökeres fordulatot eredményező vállalkozás végrehajtása. Böhm e sikertelenül végződött tárgyalás után véglegesen eldöntötte távozását a hadsereg-főparancsnoki posztról. Ezt közölte Kunnal, de néhány napig még a főparancsnokságon maradt, hisz az új vezérkari főnök is ekkor foglalta el a helyét.

Meditálás a proletárdiktatúra természetéről 1919-ben

A Tanácsköztársaság különböző jelenségeinek vizsgálatát kezdte el Miklós visszafoglalása után, vagyis május végén a kiváló és széles körben ismert liberális író, publicista Kóbor Tamás.²³ A széles látókörű publicista számos olyan kérdést feszegetett, amelyek a Tanácsköztársaság több tapasztalt vezetőjét is foglalkoztatták. A publicista helyzete annyiban könnyebb volt, hogy elemzését szabadon végezhetette, politikai megfontolások vagy ideológiai beidegződések nélkül. Munkája fontos kordokumentum.

A Tanácsköztársaság különféle jelenségeit több fejezetben tárgyaló munka nem visszaemlékezés, nem napló, hanem olyan pamflet, amely a valóságot és az egyes intézkedéseket egybeveti a kanonizáltként kezelt elmélet egyes megingathatatlanak vélelmezett tételeivel, eszmefuttatásaival vagy éppen programszerű nyilatkozatokkal, határozatokkal. Te-

²³ Kóbor Tamás: *Bolsevizmusról a bolsevizmus alatt*. Franklin Társulat, Budapest, 1919. A terjedelmes füzetnek megkülönböztetett jelentőséget ad, hogy szerzője tapasztalatait és megfigyeléseit zömmel a Tanácsköztársaság idején vetette papírra, és művének megjelenése a román megszállás idejére esett. A munkán nem észlelhető valamiféle utólagos retusálás, átírás. Kóbor Tamás füzetének részletesebb bemutatását lásd Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet-és visszaemlékezés-irodalmában*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

szi mindezt nem valamiféle számonkérés igényével, hanem az új világ, az új rend rohamtempójú megoldásai, tétova útkeresései vagy gyakori melléfogásai következményeinek elemzésével. Nem hallgatta el, hogy a reménykedő várakozást, a politikai gyakorlat következtében, hamarosan felváltotta a kiábrándulás, a csalódás. Kóbor Tamás nem volt híve a Tanácsköztársaságnak, nem kívánt az elvtársak közé kerülni, de embertársként részt akart venni a háború rémségéből való kigyógyulásban, még reménykedve a demokratikus berendezkedés megteremtésének nagy munkájában. Terjedelmes munkájában nem rágalmaz, nem vádol, hanem eleméz, mérlegel és bizonyít.

A publicista szerzőt természetesen a bolsevizmus megjelenésének, hatalomra jutásának okai foglalkoztatták. Ez utóbbit – némi leegyszerűsítéssel – a háborús vereség szükségszerű velejárójaként vélte. Kóbor a bolsevizmust félreérthetetlenül elválasztja a szocializmus marxi értelmezésétől, sőt szembeállítja azzal. (Mintha a korabeli szociáldemokrata felfogást osztaná.) Megállapítása szerint a bolsevizmus kizárólag a szörnyű háború pusztításának kreatúrája, és nem a gazdasági fejlődésből került felszínre, hanem éppen a megtorpanás, az elmélyülő válság következményeként. Munkájában kíméletlenül ostromozza a polgári világot, a kapitalista rendszert, és nem sajnálja a rendszer pusztulását. Megérti és elfogadja az új világért küzdők felszabadító harcát. Nem hallgatja el, hogy március 21-én lelkében csaknem mindenki bolsevik volt, és az iskolázottak hiányos marxista, szocialista ismereteiket a könyvtárak megrohanásával igyekeztek pótolni. Sokak számára úgy tűnt, hogy az osztályok kibékíthetetlenségét az osztályok együttműködése váltja fel. Személyes tapasztalatai és megfigyelései azonban nem igazolták e várakozásait. Elfogadta a polgárság és más vagyonos osztályok túlsúlyos politikai hatalmának megszüntetését, de a kisegyzisztenciák magántulajdonának megszüntetése – állítja – nemcsak tűrhetetlen igazságtalanság, hanem káoszhoz, valóságos tébolyhoz vezetett. Szerinte előtérbe a lumpenelemek, a társadalom salakja kerültek. (Júliusban elhangzott beszédeiben Kun Béla ezt a jelenséget a burzsoá söpredék, a csatorna sajnálatosan túlzott, „megbecsült” szerepvállalására módosította.) Kóbor észrevette, hogy az irodákat finom kezű, dologtalan kisasszonyok lepték el. Hol van – kérdezi Kóbor feltehetően már a visszavonulás napjaiban – a Marxot már harminc éve ismerő, kemény tekintetű, merész, öntu-

datos, becsületes, minden tiszteletet megérdemlő ősproletár? Mintha a munkásság hallgatag passzivitásba, kivárába vonult volna. (Kun Béla kishitűségről, csüggedésről, forradalmi, harci szellem hiányáról beszélt július 15-én.)

A tőke és a magántulajdon következtelen kisajátításának tartja, hogy a 100 földes paraszti birtokok nem kerültek állami vagy közösségi tulajdonba. Szerinte a nagybirtok és a hasonló sorsra jutott banktőke tulajdonosai egyéb vagyonuk jelentős részét megőrizték, és szemben az elméleti alapvetésekkel, a magántulajdon fennmaradt. Következtetése: a proletárdiktatúra nem jelent átmenetet az osztály nélküli társadalomhoz. Ugyanakkor a kereskedelem megszüntetését esszenciális hibának, végzetes dogmatikus eltévelyedésnek minősítette, amelybe a diktatúra belebukhat. Nemcsak a paraszt nem adja oda termékét, hanem már a helyi direktórium is visszatartja. Eredmény: a láncskereskedelem elburjánzása, illetve a rekvirálás állandósulása. Kereskedelem nélkül lehetetlen a gazdaságot előrelendíteni, a kereskedelem feleslegességéről szóló dogma nem ölheti meg a valóságot – összegezte véleményét a gazdaságpolitikáról.

Kóbor a bürokrácia általános elburjánzását a bolsevizmus természetes velejárójának tekinti, hisz önmagában csak a mindenre kiterjedő ellenőrzéshez óriási apparátusra van szükség. Pusztán ennek a fenntartása egy új autokrácia kialakulásához vezethet. Az elosztásnak, a nyílt vántartásnak a háború idején kialakult gyakorlatát, mindenhatóságát a diktatúra csak tovább mélyítette. Úgy vélte, hogy ez nem a szükség által előidézett átmeneti jelenség, hanem a rendszer elkerülhetetlen, szerves része.

Kóbor az állam és a tanácsrendszer kérdéseivel, az ellenforradalmi kísérletekkel, a terrorral nem foglalkozott, időszerűtlennek tartva a diktatúra idején a demokrácia jogi kérdéseivel foglalkozni. Ugyanakkor kritikai észrevételeit sem elhallgatva, elismeréssel nyugtázta az oktatás, a művelődés, a szociálpolitika terén bevezetett intézkedéseket.

A magyarországi bolsevista vezetés végzetes tévedése, a bukás egyik előidézője volt, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta a hazafias szellemiséget, az alapvető nemzeti érdekek szempontjait. Ha már a jogos önvédelmet és a vele járó háborút vállalta, szembe kellett volna néznie azzal, hogy az elkobzott területeket nem lehet pusztán az internacionalizmus

magas röptű eszméivel visszaszerezni. Pedig május elején, írja, „amikor a gyári munkások csapata komoly, nehéz léptekkel, férfias elszántságú arccal végig kopogott ablakunk alatt, a lelkünk megremegett”. Rokonszenvvvel állapította meg: hősök voltak és győztek, és még a vörös zászló alatt is magyar földet szereztek vissza.

A bátor, demokratikus elkötelezettségű publicista tanulságként alapítja meg, hogy nem a marxi szocializmus eszméje szenvedett vereséget, hanem a bolsevizmus szektája, melyet a nyomorúság, a polgári rend beteges kimerültsége produkált. „Ez a szekta a maga bukásával nem a szocializmus káros voltát demonstrálta, hanem csak a sajátját és az időelőttiségét.” Zárásként konstatálta, hogy a háborús összeomlás után a szocializmus erői növekedőben vannak, és talán a bolsevizmus is leszámol szélsőségeivel: 1919 nyarán még halvány reményekkel, jóhiszeműséggel a gyűlölködés megszűnésében bizakodott.

„Magabiztos” haditerv

Eredménytelen diplomáciai kezdeményezések

Stromfeld visszavonulása, majd Böhm lemondása után a hadsereg-főparancsnokság további irányítása a harcokban igen sikeres III. hadtest vezetőire hárult. Július elejétől a vezérkari főnök posztját Julier Ferenc töltötte be, míg a hadsereg-főparancsnok, még formálisan Böhmöt helyettesítve, majd a hónap közepétől kinevezve, Landler Jenő lett. Landler továbbra is belügyi népbiztos maradt, sőt a stratégiai életfontosságú vasút ügyeit is felügyelte. Ez a sokirányú megbízatás a nagy munkabírású Landler erejét, figyelmét is felülmúlta.

A románok megszállta Tiszántúl felszabadítása a felvidéki hadműveletet sikeresen irányító Stromfeld hadászati, stratégiai tervének szerves része volt. Nem véletlen, hogy a korábbi koncepció mentén haladva, a képzett, hadműveletekben nagy tapasztalatokat szerzett új vezérkari főnök nyomban hozzáfogott a tiszai átkelés és hadművelet kidolgozásához. A kormányzat ilyen utasítást nem adott, a távozással foglalkozó főparancsnok pedig politikai kérdésekkel foglalkozott. Valójában a vezérkari főnöknek pillanatnyilag nem volt felettese. Ilyen körülmények között Julier vezérkari főnök a hadsereg-főparancsnokság nevében július 5-én meg-

tette intézkedéseit a tiszai támadás előkészületeire, akár kiűrtik a románok a megszállt tiszántúli területet, akár nem. A hadsereg zöme átkel a Tiszán, egyelőre az erőszakolt demarkációs vonalig.²⁴ Julier a hadműveletek megkezdését július közepére prognosztizálta. A haditerv az átkelést két főcsoportra osztotta: az északi Tokaj térsége (Stromfeld-terv) Debrecen–Nagykároly irány (III. hadtest); míg a másik, a Duna–Tisza közti Szolnok–Csongrádról Nagyvárad, illetve Békéscsaba irányába (I. hadtest). Július első felében készített jelentések szerint a térségben a Vörös Hadsereg 165 zászlóaljjal, nagyjából 55 ezer puskával, gyalogossal rendelkezett, vagyis a gyalogság létszáma több mint 5%-kal csökkent. A hadtestek tüzérsége 84 üteggel, 308 löveggel számolható, amelyek kiegészülnek a budapesti ütegekkel.²⁵ A hadtestparancsnokok július 7-ig tehették meg javaslatukat, észrevételeiket. A valóságos helyzet lényegesen kedvezőtlenebb volt, nemcsak a harci szellem megingása, hanem az utánpótlás elmaradása, az átcsoportosítások szervezőtlensége, a tapasztalt parancsnoki állomány csökkenése miatt. Mindezek ellenére a július 10-e előtt megtartott gödöllői vezérkari értekezlet, bizonyos módosításokkal, jóváhagyta a Julier által kidolgozott haditervet. A kormányzótanács július 10-i ülésének kezdetén Garbai javasolta, hogy az előterjesztendő témát jegyzőkönyv ne örökítse meg. A kétórás zárt ülésnek nincs írásos nyoma, a jegyzőkönyv vezetőjét az ülésről kiküldték. Az ülésen részt vett Böhm Vilmos előszóban is bejelentette lemondását.²⁶ Levelében nemcsak megromlott egészségi állapotára hivatkozott, hanem a hadsereg előtt álló döntő fontosságú elhatározásokra is. Böhm tulajdonképpen már nem kívánt felelősséget vállalni az új katonai akcióért. Halaszthatatlannak tartotta az új főparancsnok kinevezését. Erre a posztra Landler Jenőt tartotta a legalkalmasabbnak.

Ezen az esti órákban megtartott kormányülésen megjelent a gyakran hiányzó Landler Jenő. Pogány hadtestparancsnok-népbiztos ezúttal is távol maradt, de a helyettesek megjelentek. E zárt ülésen tárgyalták meg a hadsereg-főparancsnokság által kidolgozott tervet a tiszántúli terü-

²⁴ A Magyar Vörös Hadsereg 1919, 449–450.; Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság, 317., 323.

²⁵ Hajdu Tibor: uo. 324.; Liptai Ervin: Vöröskatonák előre, 253.; Böhm a Vörös Hadsereg erejét kedvezőbbnek látta. L. Böhm, uo. 454.

²⁶ Böhm Vilmos: Válogatott politikai levelei, 74–75. Lemondó levelét még a kormányülés előtt, július 10-én Gödöllőn megírta.

letek felszabadításáról. Az ülésen 11 népbiztos, közülük ketten német, illetve ruszin tanácskozási joggal; hárman – Hamburger, Lukács, Rónai – helyettesek és a posztjáról távozni szándékozó hadsereg-főparancsnok Böhm, összesen tizenötven vettek részt. Az ülésről ekkor is távol maradt Ágoston és Pogány. Erről a fontos ülésről a visszaemlékezők semmit nem közölnek. A támadás elindításának feltétele volt a kormányzat jóváhagyó határozata, döntése.

E politikai döntés alapja a hadsereg-főparancsnokság javaslata volt, de a politikai felelősség a kormányra hárult. Vajon a kormányzótanács tagjai egyhangúan fogadták el a katonai javaslatot? A sikerben reménykedő, a katonai megoldást támogató népbiztosok, a megrendült hatalom erősödésére, a bizalom helyreállítására, az ellenforradalmi szerveződések meggyengülésére számíthattak? Nem elhanyagolható érv lehetett a tiszántúli gabona megmentése. E bizakodó, elfogadhatónak tűnő reménykedésnek és jogos érvelésnek kizárólagos feltétele azonban a katonai vállalkozás sikere volt. Ezek az érvek alátámasztották a nagy kockázatot vállaló, nem kevés kalandorságot is magában foglaló támadás elindítását. Az elhúzódo vitában, minden bizonnyal többen gondolhattak a katonai akció sikertelenségének súlyos politikai, társadalmi következményeire, hisz a feszültségekkel terhelt, konkrét helyzet alkalmatlan volt háborúra emlékeztető akció elindítására. Vajon július 10-én a politikai döntéshozók kizárólag csak a sikerre számítottak? Elképzelhetetlen, hogy többen ne gondoltak volna az akció sikertelensége, a veréség utáni következményekre: Nyitott kérdés, vajon valamennyien mindent egy lapra tettek fel? A politikai felelősség a kormányzótanácsra hárult. *A döntés nem elhibázott; hanem tragikus, végzetes volt.*

Az immár politikailag is jóváhagyott hadsereg-főparancsnoksági terv igényeinek megfelelően, e kormányülésen Szántó Béla hadügyi népbiztos ismertette a már említett gödöllői vezérkari értekezlet javaslatát a hadsereg személyi állományának kiterjesztéséről. Ez a javaslat, amely a Tanácsköztársaság CXXV. rendeletként került kihirdetésre, minden 18–45. életévét betöltő férfira kiterjesztette az általános hadkötelezettséget. Az előterjesztő szerint a dolgozó fegyverrel, a nem dolgozók munkakényszerrel teljesítik kötelezettségüket.²⁷ Ez a rendelet „csupán”

²⁷ FKT 472–474.

három hónapot késett, és még ekkor is, feleslegesen, magán viselte az osztályszemléletet, amikor a megszállt országrész visszahódítása volt a cél. A hadkötelezettségről szóló rendeletet kiegészítette a népfelkelő tisztek, a tiszti vizsgát tett önkéntesek mozgósítása. A sorozások, behívások, a jelentkezések némileg enyhítettek a súlyos létszámgondokon, de látványos eredményt még a fővárosban sem hoztak, a falvak népe pedig egyszerűen nem vett tudomást a rendelkezésről.

Kun Béla a politikai döntés elfogadása után azonnal megtette a szükséges *külpolitikai lépéseket*. Leninhez szóló táviratában azt kérte, hogy gyorsítsák meg a románok elleni támadásaikat. Az eredeti szövegben (amit áthúztak) magabiztosan közölte, hogy a hadsereg 10–12 napon belül készen áll a támadásra. Fontos lenne, hogy a románok hadosztályaiknak Besszarábiában való összevonására kényszerüljenek. Három nappal később, július 14-én még drámaibb hangon a kérés teljesítését sürgette: „... minden áron erőszakolják ki a Galícia irányában a támadást, mert ez létkérdés számunkra”. E segítségért kiáltó távirataira nem érkezett időben válasz. Csicsserin népbiztos július 10–27. között több mint tíz táviratot, üzenetet küldött az Axelrod-ügyről, az angolok kaukázusi beavatkozásáról, Lenin interjúiról, az európai sajtó különféle rágalmairól, de Kun kétségbeejtő kéréseire egyetlen válasz sem érkezett. Csupán Rudnyánszky Endre július 27-i távirata említi, hogy Galícia határán erős lengyel fellépés van, és az ukrainai belső bajok nem csillapodnak. A hallgatás nem volt véletlen. Biztató támogatást Moszkva nem ígérhetett, és a hallgatással az előkészített támadás ismételt megfontolására utalhattak. A Délnyugat-Ukrajnában, Gyenyikin hadseregével folytatott háborús helyzet – legalábbis Besszarábiát illetően – nem változott gyökeresen júliusban sem. Az orosz hadsereg erőit a Kijev környéki hadműveletek kötötték le, és így a Szamuelyvel május végén közölt üzenet július közepén sem veszítette el érvényét. Vagyis Budapest Moszkvától még közvetett katonai segítségre sem számíthatott a tiszai támadás megindításakor. Mindebből következett, hogy a román hadvezetésnek nem kellett Besszarábiába átirányítania az Erdélyben állomásoztatott román tartalék hadosztályokat.

Július 11-én este 9 óra után Clemenceau-hoz küldött táviratában Kun Béla emlékeztette a párizsi konferencia elnökét június 13-i ígéretére a királyi román csapatok kivonásáról. Kun megismételte korábbi kijelen-

tését: a fegyverrel kikényszerített határok nem állhatnak meg ország-határként. Ennek ellenére a „reánk kényszerített harcot a Csehszlovák Köztársasággal beszüntettük”. Jóllehet, júniusi ígéreteire tárgyi garanciát nem kapott, de választ kért: vajon a társult hatalmak rá tudják-e bírni Romániát csapataik visszavonására? Kun arra kérte az elnököt, hogy a felesleges vérontás elkerülése érdekében a román királyi csapatokkal szemben is szerezzon érvényt akarátának; amint ezt érvényesítette a Tanácsköztársasággal szemben is.

Kun Béla táviratát a párizsi konferencia legfelsőbb tanácsa július 12-én a délutáni órákban tárgyalta meg.²⁸ A távirat felolvasása után elsőnek A. Balfour brit külügyminiszter kért szót, aki nem titkolta, hogy megérti és elfogadja I. Brătianu román miniszterelnök véleményét, amely szerint a románok csak akkor vonulnak ki Magyarországról, ha azok leszerelik hadseregüket. A magyarok katonai helyzete a Csehszlovákiából történt visszavonulás után csak tovább erősödött – szövegezték –, és nőtt Románia veszélyeztettsége. Clemenceau szarkasztikusan közbeszólt: Kun ezért adta be ilyen könnyen a derekát. A: Balfour összegző javaslata, hogy a konferencia semmilyen tárgyalást ne kezdjen Kun Bélával, amíg nem tartja be a fegyverszüneti egyezmény előírásait. Clemenceau szerint Balfour javaslata a legjobb megoldás. Válasz Kun táviratára: „A békekonferencia kijelenti, hogy nem tárgyalhat önökkel, amíg be nem tartják a fegyverszüneti szerződést.”

Ez az álságos, cinikus, egymondatos válasz a Felvidékről történt kivonulás után nemcsak a további tárgyalást mondta fel, hanem a katonai fellépést is magában foglalta. Kun Béla július 14-i válasza (a *Népszava* a következő napon közölte a teljes szöveget) egy mondat erejéig az értetlenségről szólt. Majd részletes listában összegezte a november 13-i fegyverszüneti egyezménynek a csehek, románok által történt sorozatos megszegését. Vajon mit kerestek a társult hatalmak tisztjei vezette cseh csapatok Miskolc térségében áprilisban? A román, a cseh haderő szakította el Ruszka-Krajnát. A román királyi csapatok megszállva tartják a Tisza vonalát. „E csapatok egész vidékeket dúltak föl, minden mozgatható termelőeszközt, minden élelmiszert magukkal hurcoltak.” Elvitathatatlan – szövegezte le –, hogy a demarkációs vonalat a cseh és román csapa-

²⁸ Francia diplomáciai iratok, 323–324.

tok lépték át, és szegték meg a fegyverszüneti megállapodást. A kérdés az, vajon még érvényben van a román csapatok visszavonásáról szóló parancs? Vajon végrehajtják-e parancsot a román csapatok? Adjon a békekonferencia parancsot a királyi Románia csapatainak az általa megszállt területek kiürítésének haladéktalan megkezdésére. A békekonferencia legfelsőbb tanácsa azonnal, július 15-én tárgyalta meg Kun Béla jegyzékét.²⁹ A konferencia elnöke, Clemenceau elismerte, hogy Kun Béla a lényegben nem is nagyon téved. A románok valóban kaptak parancsot a kiürítés végrehajtására, amit nem teljesítettek. Megállapította: a parancsmegtagadás miatt a tanács nehéz helyzetben van. A brit külügyminiszter nem vitatta, hogy a tanács ugyan kényelmetlen helyzetbe került, ám még rosszabb lenne, ha a román csapatokat visszaparancsolnák. Balfour Brătianu óhajainak szószólója lett a tanácsban. A román miniszterelnök szerint a tanács igazságtalan lenne, ha csapatait visszavonulásra kényszerítenék. Ez a döntés Románia nemzeti létét fenyegetné a megnövelt magyar haderő fellépésének következtében. A külügyminiszter elfelejtette miniszterelnökének, Lloyd George-nak a véleményét megemlíteni: ha a magyarok egyoldalúan leszerelnék hadseregüket, a románok gondolkodás nélkül átlépnék a Tiszát, és Budapestig meg sem állnának. A tanács ekkor felszólította Foch marsallt, hogy készítsen jelentést a fegyverszüneti megállapodásnak mindkét fél részéről történt megsértéséről, és a magyar hadsereg létszámáról, felszereltségéről. Miután a konferencia – folytatta Balfour – véglegesen megállapította a Magyarország és Románia közötti határt, azt a helyi harcok Magyarország számára sem előnyére, sem kárára megváltoztatni nem fogják.

A július 17-i ülésen Foch marsall, különféle jelentések alapján közölte, hogy 8 gyalogos és egy lovashadosztály bevetésével Magyarország a kommunizmus uralma alól egy hét alatt felszabadítható. A brit és az olasz külügyminiszter nem kevés aggodalommal hallgatták a pattogó, militarista lerochanási javaslatot. Az olasz külügyminiszter úgy vélte, hogy az antant által felállítandó kormányok csak Kun Béla pozícióját erősítenék, aki ilyen megoldás után a nemzeti lobogóba burkolózva, a hazafi szerepében tetszelegne. A közvetlenül érdekelt országok magas rangú képviselői is megfogalmazták a véleményüket. A konferencia július 20-án Uo. 323–325, 328–340.

rangú képviselői (E. Beneš, K. Kramář, N. Pasić, A. Vaida-Voevod) különböző hőfokon, de valamennyien a katonai beavatkozás mellett nyilatkoztak, és elfogadták Foch tervét. Az USA képviselőjében T. Bliss tábornok; miután W. Wilson elnök és külügyminisztere, R. Lansing Párizsból eltávoztak, minden köntörfalazás nélkül, kemény hangon jelentette ki, hogy a fegyverszüneti megállapodás megsértése körüli szócséplés csak ürügy a Magyarország elleni háború megújításáról abból a célból, hogy megdöntsék a fennálló kormányt. Adatok egész halmazával bizonyította a fegyverszüneti megállapodásnak román részről történt sorozatos megszegését. Határozott állítása szerint a fegyverszünet megszegését a románok kezdték, és a bajok fő okozója Románia volt, amelynek kormánya a bukaresti szerződésben foglaltak megvalósítására törekedett. A magyar hadsereg felbomlott, és újjászervezésére a románok előnyomulása után került sor.

Balfour hosszabb megjegyzésében igyekezett mérsékelni Bliss megállapításainak jelentőségét, leszögezve, hogy kormányaik határozata nélkül semmiféle katonapolitikai döntést nem hozhatnak. De megengedhetetlen, hogy Magyarországból katonai erődítményt csináljanak, amely egész Közép-Európát veszélyezteti. Ezért Magyarországot le kell fegyverezni. Rövid megjegyzésükben, Kramář és Pasić, Magyarország háborús fenyegetését hangsúlyozták, és kényszeríteni kell Kun kormányt a megállapodások betartására. Clemenceau összegezte, hogy az érdekelt felek a háborús megoldás mellett nyilatkoztak, amihez még két kormány véleménye is szükséges. A bonyolultnak látszó döntések megoldásában jártas francia miniszterelnök megjegyezte, nincs szó új háborúról, hisz még fennáll a hadiállapot.

Jóllehet a politikusok megalapozottnak tartva Foch marsall tervét, nem mondtak le az utolsó politikai, tárgyalásos megoldásról. A július 18-i rövid megbeszélésen Balfour közölte, hogy értesülései szerint, a magyarok – a szomszédos országok lerohanása céljából – olyan támadó hadsereg felállítására készülnek, amely lényegesen meghaladja a magyar hadseregről rajzolt Föch-képet. Clemenceau a konkrét helyzet tanulmányozása céljából katonai szakértők kiküldetését javasolta, amihez szükséges Kun egyetértése. Tittoni olasz külügyminiszter nem kifogásolta a magyar hadsereg felkészültségének helyszíni tanulmányozását, de Kunnal szemben határozottabb fellépést követelt. Szerinte ez a rossz-

indulatú, megbízhatatlan ember egy törpe kisebbséget képvisel. Hozzájárulása nélkül kell a szakértőket kiküldeni.

Clemenceau, Balfour javaslatai alapján közölte Kunnal, hogy olyan személyekkel, akik megszegik ígéreteiket, békétárgyalásokat nem folytatnak. Amennyiben Magyarország betartja a fegyverszüneti előírásokat, a román csapatok visszavonulnak – állt a július 18-i táviratban.

Július 21-én a konferencia elnöke ismertette Kun Béla rádiótáviratát, melyben közli, hogy az antant határozatait megszegő románok megtámadására készül. Nem tudni, hogy a románok elegendő haderővel rendelkeznek-e a támadás elhárítására, fejezte ki aggodalmát Clemenceau. Hozzátette, hogy a tervezett vizsgálóbizottság felállítása feleslegessé válhat. Kun 21-i távirata ennél egyértelműbb volt, hisz világosan közölte: hogy kénytelenek voltunk a Tiszán átkelni, hogy rávegyük a románokat agresszív magatartásuk megváltoztatására és az antant akaratának tiszteletben tartására.

Ekkor váratlanul, a tárgytól eltérően Tittoni olasz külügyminiszter megbízható forrás alapján bejelentette, hogy a Bécsben tartózkodó Böhm volt hadsereg-főparancsnok a fennálló kommunista kormányt szocialistává akarja átalakítani, noha Kunnal nem szakított. E figyelemre méltó hírnek minden mozzanatáról állandó tájékoztatást kértek a külügyminiszterek: S. Pichon francia külügyminiszter a Legfelsőbb Tanács határozata értelmében azonnal utasította Allizé bécsi francia követet a szükséges információk beszerzésére, jóllehet voltak tárgyalások, eszmecsérek, már a Böhm bécsi megjelenése előtti hetekben is.

A pozsonyi tárgyalások befejezése után Ágoston Péter, néhány napos győri, esztergomi, budapesti tartózkodást követően, Bécsbe utazott, ahol ideiglenesen átvette a követség vezetését.³⁰ Kiküldetését nemcsak korábbi nemzetközi kapcsolata, a külügyek iránti fokozott érdeklődése indokolta, hanem mert a bécsi magyar megbízottnak, Czóbel Ernőnek a június 15-i eseményekben játszott szerepe miatt távoznia kellett. Elutazására július 12-én került sor.

³⁰ Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig*, 153–158.; PIL 689. f. 5. ó. e. Július 21-i bejegyzései budapesti hírekről: Haubrich, Kunfi ellenforradalmárok. Borghese szerint Vágó, Szamuely puccsot készít elő Kun ellen.

Ezekben a napokban Ágoston többször találkozott az olasz Borghe-se herceggel, akivel márciusban Budapesten is tanácskozott. Ágoston a követendő külpolitikában az olasz orientáció híve volt, mert az olaszok viszonylag erős Magyarország létezésében voltak érdekelték. Az olasz orientáció segítené Ausztriát is, annál is inkább, mert a Németország-hoz való csatlakozást a nagyhatalmak elutasították. Behatóan tárgyalt a francia Allizével, Cunnninghame-mel, a brit megbízottal és a Külügy-minisztérium vezetését július végéig még ellátó Otto Bauerrel. A megbeszélések tárgyai a diktatúra bukását követő kibontakozás lehetőségei voltak. A szegedi kormány, mint a kibontakozás egyik lehetősége, e megbeszéléseken fel sem merült. Ágoston elutasított minden kapcsolatteremtést a szegedi ellenforradalmi kormánnyal. Weltner felfogásával egyezően, szerinte az átmenetnek vértelenül kell lebonyolódnia. Az antantmegbízottak egybehangzóan javasolták a szakszervezeti vezetők és Weltner bevonását a tárgyalásokba már július 16-án. Felvetették, hogy Wekerle elnöklete alatt alakuljon koalíciós kormány négy szocialistával, és ez esetben a szegediek teljesen kiesnének. Határozottan javasolták Häubrich, Garami és az ő (Ágoston) részvételét a leendő kormányban. A megbeszélések inkább tájékoztató, információs jellegűek voltak.

A tanácskongresszust befejező hetektől felelős politikai szerepét nem vállaló Kunfi Zsigmond július 12-ig Bécsben tartózkodott. Ő is találkozott az antant megbízottjaival, de intenzívebb eszmecsere az osztrák szociáldemokraták vezetőivel, különösen elvtársával, barátjával, Otto Bauerrel folytatott. Bauer támogatta a magyar szociáldemokratáknak a kibontakozásra vonatkozó felfogását.

E bizalmas keretek között folyó tárgyalások idején, Párizsban még Ausztria számára is hoztak kedvező döntéseket, igaz, Magyarország kárára. A demokratikus forradalom nyomán megalakult önálló Osztrák Köztársaság vezetése, feladva a Németországhoz való csatlakozási törekvéseket, bejelentette igényét a német anyanyelvűek által lakott nyugat-magyarországi területek Ausztriához való csatlakozásáról.³¹ K. Renner kancellár május 18-i jegyzékében – három nappal a június 15-i szerencsétlen puccskísérlet után – Párizstól³² kedvező döntést sürgetett.

³¹ Ormos Mária: *Padovától Trianonig*, 258–330.

³² Gábor Sándorné: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság*, 126–133.

A német békeszerződés elfogadása után, július 2-án közölték az osztrák békeszerződés tervezetét, amelyben a leendő Burgenland Ausztriához került, ugyan jelentősen csökkentve az eredeti osztrák igényeket. Magyarország számára ez a megoldás annyiban előnyösebb volt, hogy sikerült meggátolni a csehszlovák–jugoszláv korridort. Mindenesetre nem lehetett könnyű az éppen Bécsben tárgyaló Ágostonnak, Kunfinak tudomásul venni a szociáldemokraták területszerzési céljait. Sokáig az Anschluss mellett érvelő O. Bauer, népszavazás megtartásával és nem a nagyhatalmi odacsatolással, igyekezett mérsékelni az újabb csapás keserűségét. Kun Béla határtalanul felháborodott az osztrák szociáldemokraták magatartásán. Kijelentette, hogy egy négyzetméter földet sem szabad az osztrákoknak átengedni. Varga Jenő halkán jegyezhetette meg: ha már szintisza magyar területek átadására kényszerültünk. Egyelőre erről a kérdésről nem kezdődött tárgyalás.

A Tanácsköztársaság kormánya, elsősorban a német népbiztos, Kalmár Henrik vezetésével, több-kevesebb eredménnyel, igyekezett a német ajkú magyar állampolgárokat Magyarország keretei között megtartani és az elszakadást megakadályozni. A problémát nem egyszerűen kulturális kérdésként szándékoztak megoldani, hanem, minden nehézségével, buktatójával számolva, kiterjedt területi autonómia felállításával. A kormányzótanács július 11-én döntött a német autonóm terület felállításáról, amelyet a CXXIX. sz. rendelet pontosan kijelölt. Ennek értelmében három megye, Moson, Sopron, Vas 13 járásának települései képezik az autonómiát, melyhez nemcsak a falvak, nagyközségek, hanem Magyaróvár, Kőszeg, Szentgotthárd város lakossága is beletartozna. A terület politikai, közigazgatási, gazdasági, kulturális irányítását az ott élő lakosság által megválasztott testület, tanács, magyarokat és más nemzetiségeket is beleértve, irányítaná. A széles körű jogok biztosítása egyben az elszakadás meggátolását is magában foglalta.

Böhm Vilmos bécsi tárgyalásai

A hadsereg-parancsnokság alóli felmentését kérő, megromlott egészségi állapotával indokló Böhm Vilmos betegszabadságát nem vehette igénybe. Böhm közlése szerint Varga Jenő már a július 10-i kormányülésen

győzködte a bécsi követség vezetésének elvállalására. Behatóan megtárgyalta a számára is vonzó javaslatot Garbaival, Weltnerrel, a Bécsből éppen visszaérkező Kunfival. Új megbízatását a külügyekért felelős Kun Béla is támogatta. Kinevezését néhány könnyen teljesíthető feltételhez kötötte: személyesen Otto Bauer kedvező egyetértése; minden Magyarországról Ausztriába irányuló propagandatevékenység beszüntetése, sűrűlódás nélküli jó viszony kiépítése az Osztrák Szociáldemokrata Párttal, korábbi összeköttetéseiire alapozva kapcsolatteremtés az antantmiszsiók felelőseivel és rendszeres tájékoztatás tárgyalásairól. Kun nemcsak elfogadta Böhm javaslatait, hanem felhatalmazta az antant bécsi képviselőivel való érintkezés felvételeire. Lemondása után négy nappal Böhm Bécsben találkozott Bauerrel, aki megbízatását szívesen fogadta, és kérte, hogy ne csak az állam, hanem az osztrák munkásosztály belügyeibe se avatkozzon be a budapesti vezetés. E sikeres megbeszélés után Böhm elvállalta a bécsi követség irányítását.

Bécsi látogatását a kíváncsi sajtó kiszivárogtatta, és a gyógykezelés mellett fontos megbízatással – szóltak a tudósítások – a Külügyminisztériumban is megfordult július 17-én. Majd autóbá szállt, és a magyar határra távozott, de azt nem lépte át, hanem visszafordult Bécsbe.³³ Bauer a július 16-i levelét a budapesti követség konzuljával, lezárt borítékban a legnagyobb diszkrécióval kívánta Böhm kezeihez eljuttatni. Bauer közölte, hogy szokatlanul, minden előzetes bejelentkezés nélkül, a sajtóhírekre hivatkozva, hivatalában megjelent Allizé, majd Cunnighame, akik közölték, hogy az antant szeretné elkerülni az erőszak alkalmazását Magyarországgal szemben. Ennek feltétele a kommunisták távozása a kormányból, és szakítás Oroszországgal. Az angol megbízott azt is tudatta, hogy a románokat mindaddig nem lehet rávenni a Tiszától való távozásra, amíg Magyarország nem szereli le a hadseregét, és egy szocialistákból álló kormánnyal szívesen tárgyalnának. Bauer a kettőjük közötti kölcsönös informatív jellegű tárgyalásról semmit nem árult el. Így kezdődött – Bauer közvetítésével – a kapcsolatfelvétel az antantmisz-

³³ A bécsi sajtó nyomán a híreket közölte a *Népszava* és a *Vörös Ujság* is 1919. július 18-án. A következő számok már arról is írtak, hogy Böhm betegsége ellenére elvállalta a követség vezetését. Böhm közlése szerint ő a követség vezetését a világsztrájk napján, 21-én vette át. Ez inkább 19–20-án történt. Fontosabb azonban Bauernek július 16-i levele. Böhm Vilmos: *Válogatott politikai levelek*, 75–76.; Gábor Sándorné, i. m. 190.

szió tagjaival, akik folyamatosan informálták a párizsi döntéshozókat, ahonnan megkapták a megfelelő utasításokat. Erről a találkozóóról Bauer azonnal tájékoztatta a St. Germainben tartózkodó Renner kancellárt, megjegyezve, hogy küszöbön áll a magyarországi változás, megegyezésre törekednek az antanttal, amiben neki közvetítenie kell.

A Párizsból érkező elutasítás, a moszkvai hosszú hallgatás ellenére, a július 10-i kormányülés döntésén a felelős politikai vezetés nem tartotta szükségesnek a változtatást, még az időpont módosítását sem, jöllehet a hadseregben aligha volt megfelelő az általános harci kedv. A hadsereg-parancsnokság július 14-én elrendelte a tiszai átkelés előkészületeinek július 19-ére történő befejezését. A parancs³⁴ az I. és a III. hadtestnek pontosan kijelölte az átkelés helyét és irányát a Tiszán, amelynek időpontja a július 19-éről 20-ára virradó éjjel. Ez a támadás egészét körvonalázó parancs; majd a hadműveleteket részletező döntések, határozatok, előírások, utasítások hamarosan illetéktelen szervezetek, parancsnokságok birtokába jutott. Árulások, kémkedések, szökések, felderítések, információk, „haditervek” kiszivárogtatása vagy éppen árusítása, tisztek, parancsnokok átállása a szegediekhez, az antant bécsi misszióinak informálása és tevékeny közreműködése – e lázas napok fő történései. Ami az erőviszonyokat illeti: a frontvonalon a Vörös Hadsereg 78 gyalogzászlóalja, 3 lovasszázada, 91 ütege állt szemben; a románok 92 gyalogzászlóaljával, 58 lovasszázadával, 80 ütegével, az arcvonalra könnyen átdobható erdélyi tartalék csapatok nélkül. A megszálló román csapatok jelentős túlerővel rendelkeztek a Tisza vonalán. Landler, Szántó népbiztosnak címzett jelentésében, a több mint kétszázezres hadseregből mindössze 56 ezer (valójában kevesebb) főre tette a frontvonalon harcolókat. A román hadvezetés a Vörös Hadsereg támadási tervének pontos ismeretében nyugodtan készülhetett az ellencsapásra. A haditerv kiszivárogtatásának ténye a gödöllői parancsnokság tudomására jutott. Ilyen konkrét, fontos adatok birtokában az utolsó percben sem született semmilyen politikai döntés a parancs visszavonására, a támadás megkezdésének elhalasztására vagy lefújására.

A bécsi követség vezetésével megbízott Böhm Vilmos válságos, az elbizonytalanodást is jelentő napokban vette át hivatalát. Hivatalos meg-

³⁴ *A Magyar Vörös Hadsereg 1919*, 451.

bízotti munkájának már jelentős, folytatásra érdemes előzményei voltak. Fellépésének új eleme és egyben a nehézsége a kormányfelhatalmazás volt. A követség vezetésére vonatkozó kinevezését a kormányzótanács július 17-i ülésén jelentette be Alpári Gyula külügyi népbiztoshelyettes.³⁵ Tevékenységének első napjaitól a követség munkatársai politikai propagandatevékenységet nem folytattak, és felhagytak az Osztrák Kommunista Párt támogatásával. Böhm igyekezett eloszlatni egyes osztrák szociáldemokrata vezetők fenntartásait, jóllehet mélyen aggasztották őket a szélsőséges intézkedések. A Tanácsköztársaság helyzetét még katonai siker esetében is reménytelennek tartották, és jól ismerve a magyar társadalmi, politikai viszonyokat, inkább a szélsőséges ellenforradalmi erők felülkerekedésétől, bosszújától tartottak. Egy ilyen helyzet bekövetkezte Ausztriát és a munkásságot is súlyos nehézségek elé állítaná. Az osztrák szociáldemokraták mérvadó köreiből Böhmöt szívesen, támogatón fogadták.

Az antant bécsi megbízottjaival, az olasz Borghesével az osztrák szociáldemokraták, valamint Ágoston Péter közbenjárásával találkozott, aki július 21-én sürgősen jelentette ezt felettesének. Hasonló informatív jellegű megbeszéléseket Böhm másokkal is folytatott. Megjelenése iránti megkülönböztetett érdeklődést nemcsak korábbi fontos beosztása, valamint új hivatalos kinevezése keltett, hanem a Vörös Hadsereg támadásának első napi sikere. Böhm hangsúlyozta hivatalos megbízatásának fontosságát, és igyekezett megértetni, elfogadtatni, az antant érdekében is, a románok elleni támadás szükségességét.

Böhm július 23-án találkozott először Cunninghame ezredessel, majd később többször is.³⁶ Az ezredes szerint Böhm jóindulatú, szívetre méltó, határozott és megoldást kereső ember, aki meg akarta menteni országát a szétdarabolástól. Az ezredes közölte, hogy a Kunnal folytatott

³⁵ E tevékenységéről: Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 441–451.; Ormos Mária: *Padovától Trianonig*, 323–329.; Eva S. Balogh: A Böhm–Cunninghame-tárgyalások 1919 júliusában. *Történelmi Szemle*, 1979/1.; Szűcs László: Böhm Vilmos politikai pályája. In: Böhm Vilmos: *Válogatott politikai levelei*, 5–62.; Gábor Sándorné: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság*, 184–206. E gazdag forrásanyagra épülő, nélkülözhetetlen mű az alapja a rövid összefoglalónak.

³⁶ A. Halstead, az USA-misszió tagja az első találkozót egy nappal korábban, július 22-re teszi. Jelentéseiben beszámolt a Böhm érkezése előtt lefolytatott Bauer–Cunninghame-tárgyalásról, I. PPC. XII. 615–618.

sűrű táviratváltásoknak nem volt eredménye, és békés megoldásra van szükség, mert ellenkező esetben Magyarország helyzete csak súlyosbodik. Böhm joggal hivatkozhatott a csehszlovákokkal kötött katonai megállapodás betartására, míg a parancsokat be nem tartó románokat kénytelenek voltak erővel jobb belátásra bírni. Böhm a kedvezőbb tárgyalási eredményben bizakodva, a tiszántúli hadműveletek sikereire célzott. Az angol ezredes meglehetősen sokatmondóan Böhm tudtára adta, hogy a magyarok támadásának lendülete megtört a románok ellentámadásán, majd a volt hadsereg-főparancsnok megdöbbenésére, kiteregette a Vörös Hadsereg legújabb hadrendjét. Böhm megértette, hogy a Vörös Hadsereg sikereire további tárgyalásai során már nem támaszkodhat. Cunninghame közölte, hogy hamarosan ismerteti az antantmissziók békekötési javaslatát. Böhm az előírásoknak megfelelően azonnal jelentést küldött Kun Bélának.

Jelentésére váratlanul Alpári tájékoztatta Böhmöt, hogy már másnap, július 24-én Bécsbe érkezik Peyer Károly és Weltner Jakab, hogy részt vegyenek a tárgyalásokon. Az előzményekhez hozzátartozik, hogy ilyen javaslatot a bécsi misszió már korábban is előterjesztett, de Kun megtagadta az útlevél kiadását, főleg a szakszervezetek vezetőitől. Most már Peyer is mehetett, a frontról pedig egyre kedvezőtlenebb jelentések érkeztek.

Az antant bécsi missziója mindeközben véglegesítette a békekötés általános feltételeit. Fő vonalait – Kun Béla kormányának feloszlatása, megdöntése, szakítás az orosz bolsevikokkal, a kommunista propaganda megszüntetése – Cunninghame még Böhm érkezése előtt Bauerrel is megbeszélte. Arra kérte az osztrák külügyek vezetőjét, hogy akár az antant megbízásából is, közölje Böhmmel, aki még Weltner, Peyer érkezése előtt, július 24-én megkapta Cunninghame-től azokat. A feltételek³⁷ Böhmöt különösképpen nem lepték meg. Az angol és az olasz delegáció által kidolgozott, nyolc pontból álló dokumentumot Böhm megismertette Weltnerrel, Peyerral és az éppen megérkező Buchingerrel. Ekkor még Bécsben tartózkodott Ágoston Péter is, de ilyen találkozásról nem tett naplójában említést. A szociáldemokraták a feltételeket elfogadhatónak tartották, sőt Böhm emlékiratában joggal utal arra, hogy Kun az április-

³⁷ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 445–446.; T. Gregory kapitány jelentése: MMTVD 6/B. 519–520. A feltételeket Weltner is ismerteti emlékiratában (248–249.)

ban-májusban folytatott tárgyalásokon hajlott a személyi változtatásokra, a külföldre irányuló propaganda, a terror megszüntetésére. Böhm és társai számítottak arra, hogy Kuň a kormányzatról való lemondást, a Moszkvával való kapcsolat megszakítását azonnal nem fogja elfogadni. Böhm jelezte, hogy a magántulajdon rendszerének visszaállítása a munkásság körében ellenállást és nagy értetlenséget keltene. Nem véletlen, hogy a feltételek a szocializálásra szóló döntést a majdani kormányra bízták. Böhm hangsúlyozta, hogy a tárgyalásokat a kormánnyal való egyeztetésnek megfelelően végzi, és a feltételeket a kormánynak ad referendum haladéktalanul megküldi. Az átmenet megoldására vonatkozó eszmecseréről Böhm nem jelentett.

Ezzel a felfogással egyetértett Weltner is, aki minden egyéni akciót elhárított, és ragaszkodott a munkástanácsi döntések érvényesítéséhez, jóllehet nem voltak kétségei a proletárdiktatúra jövőjéről.

Július 24-én az esti órákban az antantmisszió valamennyi tagja, a franciákat is beleértve, elfogadta és jó tárgyalási alapnak tekintette a magyaroknak már átnyújtott feltételeket, de a sikeres eredményről már nem voltak meggyőződve, ugyanis a franciák nem bíztak Böhmiben. A bécsi megbízottak feleslegesnek vélték a négy antanttábornok Magyarországra küldését.

Cunninghame július 25-én találkozott a két szociáldemokratával kiegészült delegációval. Lényegében megismételte a korábban elhangzottakat. Figyelmeztetésnek szánhatta célzását, amely a terrornak akár balról, akár jobbról érkező szigorú megszüntetésére vonatkozott, ami a harmadik, az átmeneti kormányra is érvényes. Borghese herceg javaslatával megegyezően szorgalmazta a kormánynak más társadalmi tényezőkkel való kibővítését. Megemlítette, hogy Bethlen István szívesen találkozná Weltnerrel. Ezt a megkeresést elutasították, és lehetetlennek tartották, hogy tárgyalásokba bocsátkozzanak a Bécsben működő arisztokrata ellenforradalmi politikusokkal vagy a Szegeden székelő kormánnyal. Ehhez hasonló javaslat később már nem hangzott el, de az átmeneti kormányzatról folytatták az eszmecserét.

A bécsi misszió egyöntetűen ragaszkodott ahhoz, hogy az átmeneti, parancsuralmi, diktatórikus kormányban Haubrich, Ágoston, Garami foglaljon helyet. (Böhm Garamit azonnal Bécsbe hívta, de csak augusztus elején érkezett meg.) Az eszmecserék során merült fel, hogy az át-

meneti, diktatórikus kormány sikeres működéséhez nélkülözhetetlen a fegyveres erők magatartása. Böhm számításai szerint a hadsereg még hallgat rá, és parancsnoksága alatt egyik biztosítéka lehet az átmeneti kormánynak, ha az antant feloldja a blokádot. Böhm e megbeszélések során úgy vélte, hogy az átmeneti kormánynak vagy direktóriumnak legalább egy vagy több hónapra van szüksége a demokratikus koalíciós kormány életre hívásához.

Böhm a tárgyalásairól készített összefoglaló jelentését július 25-én küldte el, melynek egyik fő mondanivalója a háborúvá szélesedett támadás részletezése. Cunninghame közölte: tervezik a cseh támadást is, ami rosszabb lenne, mintha az antant együttes erői szállnák meg az országot. De valószínű, hogy ez nem következik be. Böhm úgy érezte, hogy a nagy támadást a franciák szeretnék (Pichon, Foch igen, Clemenceau nem), az angolok, amerikaiak elkerülnék. Jelentésének másik része a kormány távozását körvonalazza. Fő követelésük a fennálló kormány távozása és új összetételű kormány létrehozása. (Böhm jelentésében nem említette az átmeneti, diktatórikus kormányt.) Csak ennek a feltételnek a teljesítése után lehet szó a blokádfeloldásáról, a nyersanyagszállításokról. Böhm tárgyalópartnereivel igyekezett megértetni és elfogadtatni, hogy az elkerülhetetlen kormányváltás csak a munkástanácsok bevonásával oldható meg, sőt az átmeneti kormánynak e tanácsokra kell támaszkodnia, és általa lehet meggátolni az ellenforradalmi fellépéseket. Ezért a kormányváltást, a távozást a kormánnyal megértetve és nem annak megkerülésével, valamint a munkástanácsra támaszkodva lehet békésen végrehajtani. Ezzel szemben az antant politikusai saját országukban is veszélyesnek tartották a munkástanácsokat, és az elfogadható megoldást a tanácskormány felszámolásában, a koalíciós erők bevonásában látták.

A párizsi konferencia magas rangú politikusai július 25-26-án bécsi szakértőik különféle értesülései, jelentései alapján túlságosan is sokat foglalkoztak az ún. Böhm-ajánlatokkal.³⁸ (H. Allizé az olasz-angol nyolcpontos javaslatot Böhm javaslataként tálalta; H. Hoover javaslata szerint a Legfelsőbb Tanács nyilatkozzon egy nem terrorista magyar kormány támogatásáról (akár Böhm parancsnoksága alatt.) A. Balfour

³⁸ Francia diplomáciai iratok, 342-355.

kérdéseivel, kételyeivel igyekezett kétségbe vonni az „ajánlat” komolyságát, a bécsi szakértők véleménye ellenére. Clemenceau Foch marsall elemzésére várt, mielőtt bármilyen nyilatkozatot közzétennének. Ekkor (július 26.) H. White felolvastott egy Bécsből érkezett táviratot. Ebben Böhm közölte, hogy kizárólag a szövetséges hatalmak támogatásával léphet a tettek mezejére, de csak egy hónap múlva. Ez a távirat megerősítette Foch marsall véleményét, aki konstataulta, hogy a románok a magyar támadást visszaverték, és a katonai helyzet kedvezőbbre fordult. Az antant haderőinek főparancsnoka kijelentette, hogy Magyarországot, akármilyen kormánya van, kényszeríteni kell a leszerelésre. Ha a nagyhatalmak, különböző okok miatt, nem kívánnak a hadműveletekben részt vállalni, a szomszédos kis államok biztosan belevágnak. A marsall szerint nem szabad várni, bárki is legyen a kormány élén, Kun vagy Böhm, egy hónap elteltével a magyaroknak lesz elég katonájuk régi határaik visszaállítására. E. Beneš július 26-án értesítette Clemenceau-t, amennyiben a katonai helyzet nem változik, a csehszlovák kormány, minden nehézség ellenére, kérni fogja a békekonferenciát: tegye lehetővé, hogy a megállapodásokat megszegő magyarokat, a betolakodó ellenséget a románoknak segítséget nyújtva, fegyveresen kényszerítsék a feltételek elfogadására. A nagyhatalmak vezető politikusai, a Kun-kormány szükségszerű eltávolítását hangsúlyozva, saját hadseregüket az akciótól távol tartva, inkább valamilyen politikai megoldást tartottak előnyösebbnek. Nem véletlenül magyarázta Clemenceau a leszerelés fontosságát, egy esetleges háborúban való részvétel belpolitikai következményeit. Még arra is hajlott, hogy Böhmnek megadják az egy hónapos haladékot akciójának megkezdésére. Bécsi megbízottja, Allizé ezt az akciót teljesen reménytelennek tekintette, de mégsem utasította el, mert minden lehetőséget meg kell ragadni a békés rendezéshez. Meglehet – latolgatott tovább –, egy mérsékelt kormány kisebb ellenállást tanúsít a békefeltételek elfogadásához, mint egy ellenforradalmi nemzeti kormány. A politikai megoldás lehetőségét nem kizárva, a konferencia szükségesnek tartotta a kis államok közvetlen katonai készségének fenntartását, egyeztetést részvételükről. Ezt a megoldást megerősítendő, Foch közölte 26-án, hogy a hadszíntérről érkező hírek nem rosszak, a románok nemigen törődnek a magyarok támadásával. Erre Balfour, bizonyára némi megkönnyebbüléssel, megjegyezte: „Nagyon sokat szá-

mítana, ha a magyar támadás nem járna sikerrel. Mennyivel jobb lenne, ha Kun Béla saját hibájából bukna meg, és nem a szövetségeseknek kellene hatalmát megbuktatni.”³⁹

Balfour külügyminiszter óhajának első része már 26-án teljesült, noha a románok sikeres katonai támadásairól a konferencia még nem értesült. Július 24–25-én a románok Tokajtól Szentesig nemcsak megállították a Vörös Hadsereg támadását, hanem a 80. dandárt Tiszafüred térségében megsemmisítették – több mint 800 fő vesztette életét. A Vörös Hadsereg fő erejét alkotó első hadtestet Kisújszállás és Fegyvernek között szétszórták, a szentesi csoportot a csongrádi hídfő feladására kényszerítették. A hadsereg-parancsnokság hamarosan elrendelte a Tisza nyugati partjára való visszavonulást, a románok pedig július utolsó napjaiban átkeltek a Tiszán, és megkezdtek előnyomulásukat Budapest irányába. Megkezdődött a Vörös Hadsereg végső bomlása: július 25-én Julier lemondott vezérkari főnöki megbízatásáról, amit Landler nem fogadott el.

Az összeomlás

A július 25-én délután kezdődött ülésen a kormányzat tanácsa megkezdte a Vörös Hadsereg támadásának megállításáról szóló döntések meghozatalát. A július 25-i, késő esti órákban tartott ülés kezdetéről a jegyzőkönyv vezetőjét, a korábbi gyakorlatnak megfelelően, az ülésről kiküldték. Hosszasan vitatkoztak Somló Dezső képességeiről, aki a propagandaügyeket irányította. Még jelentős összeget szavaztak meg propagandaügyek céljaira. A megyék élére újabb kormánybiztosokat neveztek ki Rónai előterjesztésére, így Kellner Sándort a felszabaduló tiszántúli területek közigazgatásának megszervezésére július 25-én kora éjszaka! Az utolsó ülésen még folyt egyes népbiztosságok elhelyezéséről, hivatali helyiségi igényeiről diskurzus, miközben a vasúti szerelvények a sebesültek ezreivel teltek meg. Guth Antal népbiztos jelentette, hogy a sebesültek számára nincs elegendő épület, és javasolta, hogy a harcokban megsebesült katonák részére a zirci és a pannonthalmi apát-ság épületeit, gyógyítás céljaira, ideiglenesen adják át. Ezt Fáber Oszkár

³⁹ Uo. 353.

megakadályozta. Az utolsó, július 29-i ülésen Landler Jenő jelentést tett a hadügyi helyzetről – rögzíti a lakonikus jegyzőkönyvi bejegyzés:

A katonai vereség nyomán mindennapossá lettek a politikai hatalom elleni megnyilvánulások. Garbait Tokajnál a katonák már nem hallgatták meg, a szónok hangja megbicsaklott, amikor katonák közölték, hogy ők nem elvtársak. A győri asszonylázadás súlyos zavargásba, zendülésbe torkollott. Betörték a mindvégig szociáldemokrata magatartású Pogány házaspár lakásába, inzultálták őket, súlyosan megverték, egyik kollégájuk öngyilkos lett. A hadsereg bomlása elmélyült, a déli határvonalon elszaporodtak az átállások a szegediekhez, de eközben folytatódott – helyesen – a proletárgyermekek üdültetése a Balatónnál.

Július 28-án a szövetséges és a társult hatalmak kormányai szikratávíron nyilatkozatot tettek közzé a magyarországi helyzetről.⁴⁰ Kijelentették, hogy a magyar néppel békét kívánnak kötni, és megkezdni Közép-Európa gazdasági újjáépítését. A blokád megszüntetésének, az élelmiszer-szállítások megkezdésének feltétele a népakaratot képviselő kormány létrehozása, amely eleget tesz a vállalt nemzetközi kötelezettségeknek. A terrorra épülő Kun-kormány e feltételeknek nem felel meg, sőt a társult hatalmakkal barátságos államot támad. A hatalmak fenntartják jogukat, hogy saját felelősségük tudatában megtegyék a szükséges lépéseket. A békekonferencia által megjelölt területekről az idegen csapatok akkor távoznak, amikor a szövetséges csapatok főparancsnoka meggyőződött a fegyverszüneti feltételek teljesítéséről. A diplomáciai nyelvezetbe csomagolt vádaskodás a román intervenció minden oldalú támogatását deklarálta.

Kun Béla szenvedélyes hangú, a világ munkásságához intézett felhívásban⁴¹ utasította vissza az antanthatalmak cinikus, egyoldalú állításait, rágalmait. A világ munkásait erkölcsi támogatásra, szolidaritásra szólította fel.

Július 28-án a türelmét vesztő, határtalanul elkeseredett Kun Béla Rudnyánszkynak címzett, de Leninnek szóló rádióüzenetében⁴² azzal vádolta Csicserin és Rakovszkijt, hogy ők gátolták meg – elzárva az Ukrajna felé vezető utakat – a magyar csapatok távozását.

⁴⁰ *Népszava*, 1919. július 30. A *Vörös Újság* nem közölte a nyilatkozatot. A *Népszava* első oldalán a nyilatkozatot ismertetve, az eredeti szöveg a 3. oldalon volt.

⁴¹ *Népszava*, 1919. július 30.; MMTVD 6/B. 538–539.

⁴² MMTVD 6/B. 545–546., 552.

rajnán keresztül vezető átvonulási területeket, utakat – az oroszországi Vörös Hadsereg Magyarországra érkezését. Mindennek következtében a románok besszarábiai csapataikat átdobhatták a Tanácsköztársaság ellen. Attól lehet tartani, hogy a csehek és a románok összehangolt támadást indítanak, és ez a bukást fogja jelenteni. Kun közölte, hogy a munkásság továbbra is vele tart balra, és csak nacionalista tisztek távoztak. Kun megismételte, hogy Magyarországon nincs hely a visszavonulásra, és ha a Besszarábia elleni általános támadás elmarad, a felelősséget azokra hárítja, akik Lenint már korábban is hamisan tájékoztatták.

Lenin ekkor inkább Rudnyánszkyn keresztül válaszolt Kun Bélának; és közölte: az egész Központi Bizottság bizalmát élvezi Rakovszkij. Igyekeznek minden segítséget megadni, de kevés az erő. Az Urálban 15 000 magyar hadifoglyot felszabadítottak; de Ukrajnába szállításukhoz időre van szükség. Rudnyánszky megismételte az ukrainai zűrzavar híreit, és lehetetlen volt a besszarábiai helyzeten javítani – igyekezett megnyugtatót a felháborodott Kunt. Lenin utolsó üzenetében alaptalannak tartotta Kunnak Rakovszkijra, Csicserinre vonatkozó vádjait. A gyors segítség pedig fizikailag lehetetlen. Tartsanak ki a végsőig – buzdította Lenin Kunt. Kimondatlanul elhúzódó harcra, a főváros erődítménnyé alakítására célzott. Csicserin pedig, elítélve a párizsi konferencia július 28-i cinikus nyilatkozatát, egyben meggyőződését fejezte ki, hogy a magyar nép harcolni fog a proletárforradalom vívmányaiért. Ugyan kimondatlanul, de ez a távirat már konstatálta a korábban kialakult moszkvai véleményyt a Tanácsköztársaság bukásáról.

Kun Béla július 30-án, a kora reggeli órákban a magyar–osztrák határállomáson, Királyhidán találkozott Böhm követtel, valamint a napok óta Bécsben tartózkodó Weltnerrel és Peyerrerrel. Böhm követi jelentéseire a Külügyi Népbiztosság napokig nem válaszolt, utasításokat sem kapott. A bécsi misszió egyes megbízottaival ugyan folytatódott az informális megbeszélések és tájékozódások, de a július 28-i nyilatkozatra már válaszokat sürgettek. E rövid megbeszélésen⁴³ Böhm megismételte korábbi jelentésének fontosabb megállapításait, kijelentve, hogy a lavírozás helyett határozott és egyértelmű választ kell adni a kibontakozás, a magyarországi helyzet megoldására.

⁴³ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 451.; Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus*, 249–250.

a megoldás érdekében. Leszögezte, hogy az antant csak szociáldemokrata összetételű kormánnyal hajlandó tárgyalni. Kun a lemondásra vonatkozó felszólítást visszautasította, és továbbra is ragaszkodott egyes komunisták részvételéhez a kormányban. Kun pontosan ismerte a front helyzetét, és jól tudta, hogy a román csapatok több ponton átkeltek a Tiszán, és ez a helyzet gyökeresen eltért az április végétől; akkor az antant-főparancsnokság a románoknak megtiltotta az átkelést, míg ekkor határozottan támogatta. Kun a kormányváltás elkerülhetetlen óráiban mintha Brown professzor áprilisi ajánlatánál tartott volna. Ekkor már elfogadná a koalíciót a szociáldemokratákkal, három hónappal korábban leginkább tesztelte, igaz, akkor az antant sem zárkózott el egyértelműen Kun részvételétől. Miután Kun a királyhidai találkozáson a lemondását szorgalmazó valamennyi racionális érvet elvetette, Böhm visszautazott Bécsbe, a többiek pedig együtt Budapestre.⁴⁴

Kun Béla az eredménytelen tárgyalás után a frontra ment, még bízott a szétszórt hadsereg ellenállásának erősítésében. Buzdított, agitált, lelkesített a reményt vesztett katonák körében. Már nem sok sikerrel. Személyesen győződhetett meg a frontról visszaözlő csapatok elkeseredéséről, csalódásáról, tehetetlenségéről, dühéről. A visszavonulás általánossá vált. A III. hadtest parancsnokságának július 29-i jelentése megállapította, hogy a visszavonulás tönkretette a csapatok erkölcsi értékét, morális tartását. Az osztagok, századok már elfutnak a román járőrök elől. „A hadosztály harci értéke oly minimális, hogy semminek reményt nem nyújt arra, hogy az ellenséget fenntarthassa... A katonákra a parancsnokok, politikai megbízottak lelkesítő beszédei és a helyzetről felvilágosító magyarázatai hatás nélkül maradtak.” Ilyen és hasonló tartalmú jelentések ellenére Kun Béla legközvetlenebb híveivel még 30-án is a harc folytatása mellett volt. Az elbizonytalanodás ezzel szemben általánossá vált. A vezérkar július 31-én a hadtestparancsnokokkal értekezletre gyűlt össze Cegléden, amelyen Kun Béla is megjelent. A parancsnoki értekezlet előtt Julier Ferenc vezérkari főnök, a hadtest különvónatáról, jelentést tett Landler Jenő hadsereg-parancsnoknak az általános katonai helyzetről. A visszavonuló III. hadtest vezetőivel folytatott beszélgetés alapján

a helyzetet reménytelennek ítélte: a Szolnoknál tervezendő ellentámadás sikerének nem sok esélyt ad, különösen a feltétlenül beálló politikai változások esetén; nem lehet kizárni a csehek beavatkozását; a sikeres szolnoki támadás nemcsak ott, hanem általában a III. hadtest helyzetét is tisztázná; a vállalkozás nagyon kockázatos; amennyiben a csapatok hangulata a nap folyamán nem változik (erre aligha lehetett számítani), a támadást el kell halasztani a felesleges vérontás elkerülése érdekében. Julier e jelentését szóban is megismételte. Érveit határozottan támogatta a III. hadtest parancsnoka, Bokányi Dezső. A többiek – Landler, Pogány, Vágó Kunnal egyetértésben – a támadás mellett nyilatkoztak. A Vágó Béla parancsnoksága alatt, augusztus elsején Abony térségéből Szolnok irányába elindított, néhány óráig tartó támadás eleve nem hozhatott átütő sikert. A ceglédi vezérkari értekezlettel egy időben a Szakszervezeti Tanács⁴⁵ meghallgatta Jászai Samu beszámolóját és Weltner Jakab jelentését a királyhidai találkozásról. E tájékoztatók után 43 szavazattal 3 ellenében a szervezett munkásság e magas fóruma a *kormányzótanács haladéktalan lemondása mellett döntött*. A határozatot Kun Béla tudomására hozták. Ezek után a munkásosztagok, a vasashadosztály frontra küldését javasolni reménytelen vállalkozás. Ilyen fontos testületi állásfoglalás után Kun Béla a frontról, Ceglédre a fővárosba érkezve ad hoc tanácskozássra hívta a Tanácsköztársaság vezetőit és egyes fontos személyeket. Közéjük tartozott Weltner is, aki e tanácskozásról röviden beszámolt.⁴⁶ Az éjszakába nyúló megbeszélésen Kun – az emlékirat szerzője szerint – a front helyzetét teljesen reménytelennek tartotta, és a románok minden ellenállás nélkül megszállhatják Budapestet. (Kun Cegléden a leghatározottabban a támadást követelte.) Javasolta a munkástanács összehívását, és mindenkinek a frontra küldését. Kun előterjesztése után Weltner kért szót. Ellenezte, hogy forradalminak tetsző frázisokkal a munkások tízezreit értelmetlen harcra kényszerítsék. Ötletszerű intézkedésekkel, minden előkészítés nélkül, nem szabad a munkásságot katasztrófába sodorni a jól felszerelt, támadásban levő román hadsereg ellen. Ilyen helyzetben nincs más megoldás, a kormánynak el kell fogadnia az antant bécsi

⁴⁴ A Magyar Vörös Hadsereg 1919, 474–475.; Julier jelentése uo. 479–480.

⁴⁵ Arbeiter Zeitung, 1919. augusztus 2. Der Rücktritt der Räteregierung.

⁴⁶ Weltner Jakab: Forradalom, bolsevizmus, 251–253.

megbízottainak javaslatát. Mindent el kell követni, hogy a románok ne szállják meg a fővárost, mert védelmük alatt az ellenforradalom jut hatalomra. Haubrich teljesen egyetértett Weltnerrel, míg Szamuely megakadályozta az egységes megállapodás elfogadást, és ekkor még a fegyveres ellenállás megkísérlésének gondolata kapott nagyobb hangsúlyt.

Augusztus 1-jén délelőtt a kormány és a pártvezetőség együttes ülést tartott.⁴⁷ Erről a nagy jelentőségű ülésről hivatalos jegyzőkönyv nem készült, de a királyhídei tanácskozáson részt nem vevő, július 30-án visszaérkező Ágoston Péter rövid feljegyzései forrásértékűek. E tanácskozáson a hadtestparancsnokok – Landler, Pogány, Vágó – nem vettek részt, de itt is megjelent, akárcsak az éjszakain Weltner, akit lehetetlen volt megkezdni, de ezt senki nem is kívánta. Bizonyára Peyer mellett más szakszervezeti vezetőt is meghívtak, de erről nincs megbízható adat. A különféle, de fontos tanácskozásokra induló Ágoston népbiztos a reggeli órákban jegyezhetette be naplójába: „Ez a név szerint a proletárdiktatúra hatodik hónapja, de valami csodálatos, csendes nyugtalanságban nem mindenki [sejti – V. L.], hogy ez az utolsó.” Hogy mi lesz? – folytatja – senki nem tudja, „pedig lehet, hogy a közelgő románok mégis csak elérik Pestet”. Majd közli a programot: ma együttes pártvezetőségi és minisztertanácsi ülés, délután munkástanács.

Az éjszakai ülés folytatásaként Kun Béla ezen a kibővített délelőtti ülésen nem hallgatta el a sorozatos visszavonulások nyomán a hadsereg általános bomlását, a harckészség feladását jellemző hangulatot, a munkásezredeknek a fegyveres harctól való állandósuló tartózkodását. Beszédében még nem adta fel a harcot, és biztatónak tartotta a délelőtti jelentések alapján a Szolnok környéki csatározásokat, noha a hadtestparancsnokság déli 12 órakor utasította a csapatokat, hogy tájékozottassák az ellenséget a felajánlott fegyverszünetről. Kun a végső döntés kimondását ekkor is, emlékezve május 2-ra, a munkástanácsra bízta. Ezzel az eljárással valamennyien egyetértettek.

Kun bevezetője után Weltner nem vont kétségbe a harc szükségességének folytatását, amit azonban csak a frontra korábban kivezényelt csapatokkal tartott lehetségesnek. Nagy hiba lenne a fővárosból kivonni

bármilyen fegyveres erőt. Mindent el kell követni, hogy megakadályozzák a románok bejövetelét a fővárosba. Ha ez katonailag nem sikerül, akkor diplomáciai lépésekre van szükség. Ennek feltétele a kormányváltás. A munkástanács azonnal válasszon új kormányt, javasolta Weltner a tanácskozóknak. A vitában felszólalók többsége, különböző érveket felsorakoztatva, a lemondás mellett nyilatkozott. Varga Jenő mintha Dovcsák április végi véleményét ismételte volna meg: politikánk két dologra épült: az orosz és a nemzetközi segítségre. Ha a blokád nem szűnik meg, és a Tiszántúl sem kerül vissza, a harc hiábavaló. Nem kell a végsőig harcolni, mert az új rezsim is összeomlik néhány hónapon belül – vetette el váratlanul a forradalmi romantika magvait a gazdaságpolitikus. A tanácskormányval állandóan szemben álló Peyer Károly a bukás fő okát az elhatalmasodó korrupcióban jelölte meg. A nemzetgyűlést követelők burzsoá uralmának idejére, vagyonukkal együtt meg kell menteni a szakszervezeteket – jegyezte fel Ágoston a szakszervezeti vezetőnek a hagyományos osztályküzdelem folytatását sejtető, még hosszú harcra számító, rövidre fogott véleményét. Lengyel Gyula szerint teljesen hiábavaló barikádharcról beszélni, amikor a munkásság gyári gyűléseken zsidózik és „le a proletárdiktatúrával” jelszóval dobálózik. De a munkástanács még felszólíthatja a munkásságot, ha a románok bejönnek, fogjon fegyvert, hogy megállítsa pusztításait és pogromjait. Az összeomlás mind politikailag, mind katonailag bekövetkezett. Minden további fegyveres harc hiábavaló, a vereség elkerülhetetlen. A megoldás csak a távozás, a lemondás. Még Rudas László is elfogadta Lengyel érvelését a bukásról, de az okot a munkásság áldozatvállalásának hiányában jelölte meg. Tárgyalni kell az antanttal, és a munkásság majd alapos leckét kap, amikor megtapasztalja, hogy a diktatúra jobb, mint a burzsoá uralom.

Szamuely Tibor véleményét alig olvashatóan, azt is vázlatosan jegyezte fel Ágoston. A proletariátus magatartása elképesztő, egyszerűen arcátlan. Csak vádaskodik, de áldozatot nem vállal. Szerinte nehéz megállapítani, hogy a közhangulat milyen lesz, feltehetően a lemondás utáni időre gondolhatott. Megnyugodhat a munkásság – címezhetteszavait a szakszervezetek vezetőinek –, nem lesz új forradalom. Szamuely a lemondás ellen nyilatkozott. Szántó Béla ezt a nagyon sarkos véleményt a végső határozat elhalasztásával igyekezett enyhíteni. Határozat nélkül ismertessék a helyzetet, majd döntsön a központi munkástanács.

⁴⁷ PIL 689. f. Ágoston Péter naplója 1919. augusztus 1-jei ceruzás bejegyzései; Weltner, uo. 251–252.

Ugyanakkor lehetetlennek tartotta, hogy a munkásságot a frontra küldjék. Szántó azt gondolta, hogy a sikeres ellentámadás után ismét lehetne folytatni a tárgyalást. Szántó a pártegység megóvására hívott fel. Rónai közbeszólt: sikertelenség esetén semmilyen tárgyalás nem lesz. Feltűnő Garbai sokatmondó hallgatása.

Ezután tett jelentést Haubrich. Közölte, hogy az első vörös ezred Pest felé elindult, úgyszintén a VI. hadosztály. A románok 5 km-re vannak Kál-Kápolnától. Haubrich feltehetően a hadijelentés alapján elmondta, hogy a román lovasság Füzesabonynál elvágta a vasúti összeköttetést a III. hadtesttel. A csapatok Eger, Hatvan felé vonulnak vissza. A Szolnok környéki harcok nem vezethettek eredményre.

E bejelentés után értelmét veszítette minden további vita. A pártvezetőség és a kormányzótanács együttes ülésén Weltner megismételte az éjszakai tanácskozáson tett javaslatát a kormány lemondásáról, elsősorban szakszervezeti vezetőkől álló kormány megalakításáról, amely az elfogadott feltételek alapján megkezdi tevékenységét. Ezt a javaslatot elfogadták.

E tanácskozás befejezése után Weltner szerint a pártvezetőség összeállította az új kormány névsorát. A lista Ágoston naplójában is megtalálható, noha ő nem volt tagja a pártvezetőségnek. Az általa közölt névsor nagyjából azonos a véglegessel, de a tárcák elosztásánál bizonytalanságok voltak. Dovcsákot igazságügy-miniszternek jelölték, majd módosítás után a kereskedelmi tárcát kapta. Garamit eredetileg népgazdasági miniszternek jelölték, de Dovcsák helyett neki az igazságügyek vezetését szánták. (A jelölés Garami távollétében történt.) A népgazdasági megjelölés a kormányzótanácsi megnevezésből származhatott, de visszaálltak a régi elnevezésre. A kereskedelem Dovcsákhhoz közelebb állt, noha Garami kiváló kereskedelemügyi miniszter volt. Garami csak névleg volt tagja a szakszervezeti kormánynak. Garbait először népjóléti miniszternek, míg Szabó Imrét oktatásügyi miniszternek jelölték. Ezt megcserélték.

A kormánylista sürgős összeállítását indokolta a rendkívüli ülésre összehívott munkástanács döntése az új kormány összetételéről. Ezzel elkerülték a március 21-éhez hasonló vitákat és bonyodalmakat. A szakszervezeti összetételhez az antant ragaszkodott, hisz átmeneti kormányról tárgyaltak, amely belátható időn belül kiegészül más pártok képviselőivel.

Az antant bécsi megbízottai következetesen ragaszkodtak Ágoston, Haubrich népbiztosok és Garami személyes részvételéhez. Garbai és Dovcsák megbízásáról e tanácskozáson döntöttek. A tanácskormány lemondásának tudomásulvételéről, az új kormány megalakulását elfogadó javaslat beterjesztését Rónai Zoltánra bízta. Ágoston feljegyzésében Weltner Jakab neve is szerepelt, de nevét áthúzta.

Weltner elmondja, hogy a kormány összeállítása után a románok fenyegető előnyomulásáról, Budapestet veszélyeztető megszállásáról tárgyaltak. Többen javasolták, hogy a megszállást megakadályozandó az antant bécsi missziójához kell fordulni. Ezt a megbízást Weltner elvállalta, és azonnal, még a munkástanács ülése előtt, különvonattal Bécsbe távozott. A határon Böhm várta követségi autóval. Még augusztus 1-jén, az esti órákban találkozott az antantmisszió egyes vezetőivel, akik minden segítséget megígértek. Weltner úgy tudta, hogy Párizs utasítása ellenére szállták meg a románok augusztus 4-én a magyar fővárost. (Weltner nem említette 1929-ben, hogy Böhmnel együtt ő is közbenjárt az osztrák kormánynál – a bécsi antantmisszió egyetértésével – az érintettek menedékjogának biztosításáért.)

A *Budapesti Munkás- és Katonatanács délutáni ülésén*⁴⁸ Rónai Zoltán hosszabb beszédben ismertette a kormányzótanács lemondásáról szóló határozatot, és kérte az új, az antant igényeinek is megfelelő kormány hivatalbalépésének elfogadását. Beszédében nem vádaskodott, nem bocsátkozott elméleti vitákba, a kormányzásban elkövetett melléfogások, hibák felelevenítésébe, kommunisták vagy szociáldemokraták szerepének elemzésébe. A bukás okait a világforradalomnak a vártnál lényegesen mérsékeltebb hatásával, az orosz katonai segítség elmaradásával, a proletariátus szilárdabb eltökéltségének, elszántságának hiányával magyarázta.

Márciusban a remények, a várakozások lényegesen nagyobbak voltak a valóságosnál. A nyugat-európai munkásság – ismerte be – nem állt a Tanácsköztársaságok osztatlan támogatásának színvonalán. A magyar munkásság jelentős része sem volt hajlandó a világforradalomért még nagyobb áldozatot hozni. Az antant imperializmusával folytatott

⁴⁸ BFL XVI. 1g. 4 d. A munkástanács augusztus elseji ülés jegyzőkönyve. *Vörös Újság*, 1919. augusztus 3. A tanácskormány lemondása.

gigászi küzdelemben a kicsiny Magyar Tanácsköztársaság vereséget szenvedett, a harc további folytatása értelmetlenné vált. Rónai kijelentette, hogy az antant ajánlatát el is utasíthatták volna, de ez a taktika a puccsisták módszerének alkalmazása, amely a biztos vereséggel jár. Hivatkozott a párizsi kommünre, amikor a végletekig folytatták a harcot, és a hatalmas túlerő elképesztő vérfürdőt rendezett. A kilátástalan harc az elfáradt tömeget nem csábítja a harc folytatására. Közölte, hogy a pártvezetőség és a kormányzótanács hosszas vita után egyhangúan arra az álláspontra jutott, hogy a kormányt el kell hagyni, mert az elszigetelt harcot Magyarország nem folytathatja, békére van szükség. Ha a tárgyalást elutasították volna, és folytatják a fegyveres ellenállást, az ellenforradalom felülkerekedését segítik elő. Ezt megelőzendő, az ország legerősebb szervezetének, a szakszervezetek érdemes vezetőiből álló ideiglenes kormánynak adják át a hatalmat, amely az antant számára is biztosítékot jelenthet. Kijelentette, hogy e kormány nagy kockázatot és felelősséget vállaló tagjai – nem csak az antanttal való tárgyalás miatt – minden oldalról álló támadást, ócsárlást is vállalnak. Majd a munkásság soraiból is lesznek, akik árulást emlegetnek. „Nem szabad engednünk – figyelmeztetett –, hogy ellenforradalom vagy pánik törjön ki, hogy a magyarországi forradalom ügye dicstelen vérfürdőbe fulladjon.” E szavakkal zárta beszédét, amelyet egyetértő helyesléssel fogadtak.

Rónai beszédének befejezése után lépett a terembe Kun Béla, aki eredetileg nem kívánt beszédet mondani, és csak Bokányi felszólítására tette meg. Hallgatósága lelkesedéssel, tisztelettel ünnepelte, és mondanóját nagy figyelemmel kísérte.⁴⁹ Beszédének lényeges megállapítása, hogy a proletárdiktatúra gazdaságilag, politikailag, katonailag egyaránt megbukott. A proletariátus nem a vezetőit hagyta cserben, hanem önmagát. A munkásság szellemileg felkészületlen volt a hatalom gyakorlására – mintha ismételte volna ideológusainak sokat hallott szavait.

Kun Béla e súlyos bejelentésével elismerte, hogy a valós történelmi helyzetben időszerűtlen, irreális, kierőszakolt rendszer megvalósítását tűzték ki célul. A valóság rácafolta a programra. A kudarc, a vereség be-

⁴⁹ Beszédéről: Borsányi György: *Kun Béla*, 195–196.; Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*, 353.; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*, 462–463. – A munkástanács üléséről készített jegyzőkönyv anyagát nem vették be az MMTVD 6/B. kötetébe. Beszéde nem került be sem az 1966-os, sem az 1979-es válogatásba.

ismerése azonban féloldalas volt. A szembenézés elmaradt, és Kun ekkor a bukás felelősségét a további áldozatot nem vállaló munkásságra hárította. Bár szívesen látta volna a munkásság barikádharcát – folytatta –, de a tények nyomása alatt ő is feleslegesnek tartotta a további fegyveres ellenállást, ezért el kell kerülni, hogy az országból Finnországot csináljanak. A munkásság már nem kívánta a proletárdiktatúrát, és maga adta fel hatalmát. Még nem tudja, tette hozzá Kun, hogy mi vár rá. Keserves munka vár azokra, akik a diktátumnak, az átmeneti, ideiglenes állapotnak a megváltoztatásán fáradoznak. Ezt a munkát jól csinálni nem lehet, csak becsülettel.

Szomorúan állapította meg: hiábavaló volt a kísérlet, hogy az ország proletártömegét öntudatos forradalmárokká neveljék. A kommunistáknak átmenetileg félre kell állniuk, és ha lehet, az osztály egységét meg kell őrizni, ha nem, más módszerek kellene a realisabb körülmények között, az érettebb proletariátussal megvívandó harchoz.

Beszédének elemzésétől eltekintve, nem érdektelen megemlíteni Leninhez szóló utolsó táviratának egy részét: a mai nap folyamán egy jobboldali szocialista kormány alakult... a helyzet olyan, hogy mindenféle harc a hamisítatlan, de sajnos vízenyős diktatúra fenntartásáért hiábavaló lett volna.

A két beszéd elhangzása után az elnöklő Biermann István, minden további felszólalást elutasítva, javasolta a kormány lemondásának elfogadását, amit a jelenlevők változtatás nélkül elfogadtak. A Budapesti Munkás- és Katonatanács, és nem a Tanácsok Országos Gyűlése vagy a Központi Intéző Bizottság mondta ki a kormányváltást. E döntéssel a júniusi tanácskongresszust követően megválasztott kormány a tanácsrendszer keretein belül, és nem annak megkerülésével vagy erőszakos leváltásával távozott, hanem az egyik legfontosabb megválasztott testület, a Budapesti Munkástanács jóváhagyásával. Ez az eljárás formálisan hasonlított a március 21-i döntéshez.

Kun Béla a vereség okait, Rónaihoz hasonlóan, nemcsak az orosz segítség, a nemzetközi forradalom elmaradásában, az utódállamok nagy nacionalizmusában, az antant magyarellenes diktatúrnak érvényesítésében jelölte meg, hanem a munkásság megváltozott politikai magatartásában is. Beigazolódtott, hogy a hatalom fennmaradását vagy

összeomlását az ország súlyos helyzetében a munkásságnak a konkrét helyzet által meghatározott politikai akarata, magatartása döntötte el, hisz más társadalmi erőre nem támaszkodhatott. Kun 130 nap alatt nem fogyott ki a munkásság magasztalásából, határtalan dicséretéből, az utolsó napokban azonban lesújtott rá. Augusztus 1-jén az ország mint-ha ismét március 20-21. napjainál tartott volna, de fordított értékrend szerint.

A Budapesti Munkás- és Katonatanács 1919. március 21-én proklamálta a magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttét, és szociáldemokratákból és kommunistákból álló kormány kinevezését hagyta jóvá; augusztus 1-jén, az áprilisban megválasztott testület egyhangúan fogadta el a tanácskormány lemondását, és új, főleg szakszervezeti vezetők-ből álló kormányt bízott meg az ország ügyeinek átmeneti irányításával. Ez a testület nem mondta ki formálisan a tanácsrendszer felszámolását, és önmagát sem oszlatta fel. A gyökeres változást irányítók az átmenetet, az ideiglenességet inkább hetekben, egy-két hónapban számolhatták. A tanácsok feloszlásának elmaradása valamelyest a Nemzeti Tanács 1918/19-es, kormányt ellenőrző szerepének visszaállítására emlékeztetett, miszerint a munkástanácsok a demokratikus pártok képviselőivel hamarosan kiegészülnének, átalakulnának, aminek nyomában a homogén szakszervezeti kormány összetétele is megváltozna. E koalíciós együttműködést jelentő ideiglenes testületek írnák ki a nemzetgyűlési választásokat. A valóságban azonban a kormányváltás, a tanácsok feloszlásának elmaradása, különösen vidéken, az 1918 októbere előtti restaurációs politikai erőknek kedvezett. A helyi tanácsi, direktóriumi vezetők időben nem vonulhattak illegalitásba, és az elszabaduló fehérterror tobzódásának tömegével váltak kiszolgáltatott célpontjává. A július 28-i párizsi ultimátum és a végérvényes katonai vereség következtében a kommunisták a kormányból távoztak, és a bolsevizmus európai réme eloszlott, így az antant diplomatái fellelegeztek, a belpolitikai erőviszonyok alakulása iránti érdeklődésük másod- vagy harmadrendűvé vált.

Március 21-én nemcsak a Berinkey-kormány mondott le, hanem a Nemzeti Tanács is feloszlott, és a hatalom és a kormány békés átadását

formálisan a még az 1918-as őszi forradalmas napokban felállított Budapesti Munkás- és Katonatanács mint ideiglenes közhatalmi centrum biztosítottá, hisz a közrend megőrzését, a fosztogató alvilág megjelenésének megakadályozását nem a rendőrség, hanem a katonatanács egységei látták el. E napon a kormány lemondását követelő tömegek nem vonultak az utcára, és a színházak elegáns publikuma az előadást megszakítva, a jól értesült kávéházi törzsvendégek még az est folyamán, míg a lakosság zöme csak másnap, munkahelyén vagy a falragaszokról szerzett tudomást a munkáshatalomról. Március 21-én sem forradalom, sem puccs nem volt, hanem a Vix-jegyzék által előidézett, szinte kilátástalannak tűnő kormányzati-politikai válság. A demokratikus pártok egyöntetűen, az elfogadhatatlan kényszerhelyzetet tudomásul véve, egyben a felelősséget áthárítva, távoztak a kormányból. Ilyen körülmények között hirtelen, még a nemzetgyűlési választásokra készülő szociáldemokraták nyakába szakadt a kormányzás minden felelőssége. A tiszta szociáldemokrata kormányzást követelők sem számítottak ilyen helyzet bekövetkeztére, és aligha gondoltak a szovjet változat magyarországi alkalmazására. A szociáldemokraták valamennyien elfogadhatatlannak tartották a jegyzékben foglaltakat, de a kormányzást, ha kényszeredetten is, vállalniuk kellett. A visszautasítás vagy a megszállás elfogadását, vagy az önvédelmi háborús harcot jelentette. Az MSZDP fórumain lezajlott szenvedélyes vita a kommunistákkal való együttműködésről szólt, amelyben az együttműködők álláspontja kerekedett felül az azt elutasítókkal szemben.

1919 márciusában Magyarországon a párizsi diktátumot egyetlen, bármilyen összetételű kormány sem fogadhatta el, hisz az ország területének kétharmad részét veszítette el. Ez a súlyos döntés példátlan volt a Monarchia széthullásának, az önálló államiságért küzdő nemzetek forradalmának és az új államok létrehozásának század eleji Európájában. Ugyanakkor a Monarchia megszűnésével lehetetlenné vált a történelmi Magyarország területi integritásának töretlen megőrzése. Elfogadható „békés” megoldás nem kínálkozott. A tárgyalásos kísérletek elvéreztek. A polgárháborús összeütközést elkerülő, hogy a pesti utcán vér ne folyjon, békésen lezajlott márciusi hatalomváltás az antantdiktátum visszautasításával Párizsban riadalmat, Budapesten ezen első intézkedésével reményt keltett. Nem véletlen, hogy a Tanácsköztársaság fenn-

állításának első heteiben a kormányzatnak az antanttal szembeni dacos megnyilatkozása, még a magántulajdont szélsőségesen támadó vagy korlátozó intézkedések ellenére is, egyetértő, hallgatólagos támogatásra vagy tudomásulvételre talált a társadalom körében.

Főleg a kormányzótanács kommunista népbiztosai – a hatalom gyakorlásában részt vállaló szociáldemokrata népbiztosok sűrűsödő észrevételei, figyelmeztetései ellenére – a védelem halasztást nem tűrő megszervezése helyett a nagyobb hangsúlyt a magántulajdonra épült társadalmi viszonyok azonnali, szédítő iramban, rendeleti úton történő megváltoztatására helyezték. Az első két hétben, a társadalom széles rétegeit közvetlenül érintő, súlyos rendelkezések nem kevés aggodalmat keltettek. Mindezt tetézték a különösen a fővárosban elszaporodott különféle „bizottságok” önkényeskedő, harmadik forradalmat követelő határozatai, intézkedései. Ezek a toborzás erőfeszítései ellenére sem segítettek a hadseregszervezést. Az osztályharcos hadsereg felállítását szorgalmazók nem számoltak a várható intervenciónak az egész népességet érintő súlyosságával, hisz a nemzetet nem szólították a hon védelmére, csak a hataloméra. A hadseregtől távol maradók tömegét növelte az április 3-i rendelet a nagybirtok demokratikus felosztásának elmaradásáról. Mindennek következtében a hadsereg felállítása döntően a munkásságra hárult, azonban ütőképes, a támadást visszaverő hadsereget felállítani nem sikerült azonnal.

A Vix-jegyzék határozott visszautasítása kihívást jelentett, és eleve magában hordozta az intervenció fegyveres támadás elrendelését, aminek előbb-utóbb történő bekövetkezésére az új hatalom számított. Az orosz forradalom példáját örökösen hangoztató hazatért kommunisták mintha megfeledeztek volna 1917 orosz novemberének két döntő jelszaváról: a békéről és a földről. Az 1919-es magyarországi márciusi fordulat nem hozhatott az országnak békét, hiszen az imperialista diktatúrát csak elutasítani lehetett, jóllehet az ország népessége megszenvedte a négyéves értelmetlen tömegmészárlást, és elege volt a fegyverviselésből. Az új hatalom azonban képtelen volt feléleszteni a nemzet sérelméből fakadó patriotizmust. Az internacionalizmus egyoldalú, szektás értelmezése, a patriotizmust a nacional-bolsevizmus káros megnyilvánulásának tekintette, aminek folyományaként a nemzeti szimbólumok használatát is megtiltották. A földosztás elmaradása nemcsak a

hatalom társadalmi bázisát szűkítette, hanem a földért harcolók számát sem növelte a hadseregben. Mégis e súlyos tévedések, politikai hibák, az áprilisi katasztrofális katonai vereség ellenére, a nagy áldozatokat vállaló, a szervezett munkásságra épülő Vörös Hadsereg hazafias parancsnokainak irányításával eredményes felszabadító harcot folytatott az antanthatalmak támogatását élvező intervenció ellen. Az egyenlőtlen erőviszonyok következtében ezt a jogos, hősies küzdelmet nem koronázhatta a méltányos megoldás, tovább mélyítve, súlyosbítva a nemzeti traumát.

Március 20–21-én az ország, az államiség, a köztársasági rend közvetlenül, reménytelennek, kilátástalannak tűnő válságba került. Pillanatnyi megoldásnak a demokratikus átalakulást tagadó proletárdiktatúra két bizonytalan tényezőre, a vereséget is magában hordozó elemre – Szovjet-Oroszország katonai segítségére és az általános, különösen a közép-európai forradalom elterjedésére – épült. Márciusban az orosz-ukrán Vörös Hadsereg sikeres hadműveletei során, rövid időre közel került a Kárpátok vonulatához, ám a folytatás elmaradt. 1919 tavaszán az európai forradalmak lendülete megtört, és fokozatosan hullámvölgybe került. A Tanácsköztársaság a térségben magára maradt, és elszigetelődött.

A Tanácsköztársaság 133 napos fennállásában összesűrűsödtek a polgárosodáshoz felzárkózó Magyarország 1848 óta tartó társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai folyamatának jelenségei, ellentmondásai. A dualista Monarchia fennállásának lazításán fáradozó politikai erők az ország teljes önállóságának, függetlenségének megteremtését, történelmi határainak töretlen megőrzését, egyesek területének bizonyos növelését hirdették. A tagadhatatlanul jelentős gazdasági, kulturális fejlődést, haladást, egyben az elavult politikai rendszert is védelmező, tapasztalt konzervatív politikusok jól tudták, hogy a történelmi Magyarország további megőrzésének feltétele a Monarchia fenntartása. Az elhúzódó világégésben a Monarchia jövője kilátástalanná vált, és a történelmi Magyarország sorsa is megpecsételődött.

A fél évszázad alatt felgyülemlett ellentmondásokat az új rendszer megörökölte. Ennek kezelését 1919 tavaszán a parlamenti, törvényhozói tapasztalattal és valamilyen közigazgatási gyakorlattal rendelkező demokrata politikusok már nem vállalták. A fél évszázad sokrétű ellent-

mondásainak számbavétele, kezelése, a minden korábbi kormányzattól eltérő, új világot hirdető rendszerre maradt. A Tanácsköztársaság 133 napjának zöme a rendkívüli hadiállapot jegyében telt el. A hadsereg-szervezés, az intervenció elleni védekezés a kormányzati tevékenység meghatározója volt. A korábban széthullott hadsereg talpra állítását az áprilisi román támadásra ugyan nem sikerült megvalósítani, de a rövid idő alatt újjáalakított hadsereg sikeres harcának jelentősége kétségbevonhatatlan.

A Tanácsköztársaságnak a társadalom, a politika, a gazdaság nagy horderejű kérdéseiről elfogadott intézkedéseinek, rendeleteinek zöme a szélsőségesen szektás, kommunisztikus elképzelésből, felfogásból fakadt. Egalitárius hitvallások ötvöződtek az oroszországi kényszer-hadikommunizmus gyakorlatával. A gyors ütemben meghirdetett rendeletek elsietettek, kidolgozatlanok voltak, jelentős részük végrehajthatatlan. Összességében kudarcos kísérlet a felgyülemlett feszültségek feloldására.

A március 21-én kényszerhelyzetbe került, de a népbiztosságot önként vállalt szociáldemokraták, a kommunisták nézeteitől, felfogásától eltérően, kritikájuk megőrzése mellett, főként a védelmi háborúra hivatkozva önálló kimunkált koncepcióval nem léptek fel. A kommunisták szélsőséges, türelmetlen, erőszakos fellépéseire irányuló mérsékletet, egyensúlyozást igénylő magatartásuk, tevékenységük időnként eredményesnek bizonyult, de tartós változást nem hozott. A szociáldemokraták az „egyesülést” formális és nem elvi megállapodásnak tartották, döntésük helyességében ugyan mind gyakrabban kételkedtek, de pártszakadásra nem vállalkoztak. Az idő haladtával a proletárdiktatúra helyzetét egyre inkább kilátástalannak ítélték, a polgárháború elkerülése és az ellenforradalmi erők felülkerekedésének megelőzése érdekében több kísérletet tettek a békés átmenet előkészítése érdekében. A magyar szociáldemokraták március 21-én komolyan nem számítottak arra, hogy az osztrák, cseh és német elvbarátaik hasonló döntésre szánják el magukat.

Március 21-én az MSZDP csalódottan és aggodalommal vette tudomásul a demokratikus köztársasági berendezkedés elmaradását. Úgy vélték, hogy Magyarországnak az ausztriaihoz hasonló állami keretekben kell konszolidálnia. A kieroszakolt diktatúra, a terrorista eszkö-

zök alkalmazása, az időszerűtlen és mértéktelen szocializálás nemcsak a szocializmus eszméit járatta le, hanem a demokratikus intézkedések megerősödését is meggátolta. Mindez akaratlanul is a jobboldali szélsőségeseknek kedvezett.

A Tanácsköztársaság bukásával az MSZDP rendkívül nehéz helyzetbe került. Megszakadt a szociáldemokrácia negyedszázados, eredményekben gazdag fejlődése. Súlyos csapás érte az MSZDP társadalmi presztízsét, korábbi népszerűsége megtört, tevékenységét különböző eszközökkel gátolták. Meglazult az MSZDP kapcsolata a demokratikus polgári pártokkal, elvesztette legjobb, legfelkészültebb vezetőit. Sokan közülük emigrációba kényszerültek, míg mások visszavonultak, nem kevesen börtönt szenvedtek vagy gyilkosság áldozatai lettek. A szociáldemokrácia az üldözöttek, a megbélyegzettek pártja lett, de a szakszervezetek megfelelő kereteket biztosítottak az újjáalakulásra. Az 1919-es traumát pedig három évtized alatt sem tudta kiheverni.

Rövidítések

ÁFOSZ	Általános Fogyasztási, Termelő- és Értékesítő Szövetkezet
AMOSZ	Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetsége
BFL	Budapest Főváros Levéltára
DOK	Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez
d.	doboz
f.	fond
FKT	Forradalmi Kormányzótanács
IB	intézőbizottság
jkv.	jegyzőkönyv
KMP	Kommunisták Magyarországi Pártja
MSZDP	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
MKT	Munkás- és Katonatanács
MMTVD	A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
ő. e.	őrzési egység
PIL	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
PPC	Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919
TOGYN	Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója

Források és feldolgozások

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

BM (Belügyi Népbiztosság) K-148. 602–604 d. iratok
P 4. Andrássy-gyűjtemény

Budapest Főváros Levéltára

BFL VII. f. 5c. 1920-6722 158–167. d. A népbiztosság iratai
BFL XVI. f. 1g. 1–3. d. A fővárosi Munkás- és Katonatanács iratai

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

658. f. Magyarországi Szociáldemokrata Párt iratai
608. f. Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának iratai
604. f. Tanácsköztársasági gyűjtemény
659. f. Népszava szerkesztőségének iratai
866. f. Vörös Újság szerkesztőségének iratai
762. f. Szakszervezeti Tanács iratai
660. f. Élelmezési Munkások Országos Szövetsége iratai
662. f. Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége iratai
664. f. Magyarországi Bánya- és Kohóipari Munkások Országos Szövetségének iratai
666. f. Magyarországi Építőipari Munkások Országos Szövetsége iratai
764. f. Magyarországi Famunkások Szövetsége

813. f. Magyarországi Könyvkötő Munkások és Munkásnők Szakszervezete

668. f. Magyarországi Nyomdai Munkások Egyesülete és Szakszervezete

672. f. Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége

797. f. Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége

684. f. A Galilei Kör iratai

Személyi gyűjtemények

691. f. Bánóczy Dénes

694. f. Bresztovszky Ede

696. f. Buchinger Manó és Ladányi Szeréna

697. f. Czóbel Ernő

800. f. Garami Ernő

810. f. Garbai Sándor

940. f. Gárdos Mariska

867. f. Jócsák Kálmán

707. f. Korvin Ottó

799. f. Ladányi Ármin

711. f. Latinca Sándor

876. f. Linder Béla

768. f. Lengyel Gyula

714. f. Magyar Lajos

716. f. Peidl Gyula és Erdélyi Mór

718. f. Posztós Sándor

747. f. Propper Sándor

766. f. Rabinovics József

721. f. Révész Mihály

748. f. Szabados Sándor

902. f. Szakasits Antal

731. f. Szántó Béla

932. f. Szántó Zoltán

783. f. Varga Jenő

965. f. Vincze Sándor

Nyomtatott források

Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Verlag für Kulturpolitik, München, 1923; Reprint: Utószó: Szücs László. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990

Böhm Vilmos: *Válogatott politikai levelei*. S. a. r. és jegyz. Szabó Éva-Szücs László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997

Breit József: *A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*, 1–3. Budapest, Grill Kiadó, 1929

Buchinger Manó: *Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények*. 2. kiad. Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1947

Buchinger Manó: *Tanúvallomás. Az október forradalom tragédiája*. Népszava, Budapest, 1936

Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. Szerk. Thirring Gusztáv. Budapest, 1913–1920, 1920–1923

Budapest–Moszkva. Szovjet–Oroszország és a Magyarországi Tanácskormány kapcsolatai táviratok tükrében. 1919. március 22.–augusztus 1. Szerk.: Imre Magda–Szerényi Imre. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979

Dietz Károly: *Októbertől – augusztusig*. Budapest, 1920

Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez. Szerk.: Romsics Ignác. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976

Az egység okmányai. Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása, Budapest, 1919

A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919. Szerk.: Imre Magda–Szücs László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919. Szerk.: Ádám Magda–Ormos Mária. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999

Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. Pegazus, Leipzig–Wien, 1922; Reprint: Utószó: Varga Lajos. Primusz Kiadó, é. n. [1989]

Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien, 1922

Gratz Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. (Tanulmányok.) Budapest, 1920

Hevesi Gyula: *Egy mérnök a forradalomban*. Európa, Budapest, 1959

Hogyan szervezzük a Vörös Hadsereget? Világosság Könyvnyomda, Budapest, 1919

Huszár Károly: *A proletárdiktatúra Magyarországon*. Budapest, 1920

Jászai Samu: *A magyar szakszervezetek története*. Budapest, 1925

Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920. Repr.: Magyar Hírlap Könyvek, Budapest, 1984

Jászi Oszkár: *Naplója 1919–1923*. Szerk.: Litván György. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2001

Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Cserépfalvi, Budapest, 1945

Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen*. Gondolat, Budapest, 1965

Károlyi Mihály: *Levelezése, 1*. Szerk.: Litván György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978

Kassák Lajos: *Egy ember élete, 2*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983

Kautsky, Karl: *A proletárság diktatúrája*. Budapest, 1919

Kautsky, Karl: *A szociális forradalom*. Budapest, 1914

Kele József: *Vörösök Szolnokon és a Jászszágban*. Szolnok, 1927

Kerecseny János: *A vörös 140 millió*. Stádium, Budapest, 1941

Kóbor Tamás: *Bolseviszmusról a bolsevismus alatt*. Franklin Társulat, Budapest, 1919

Koréh Endre: *A székely hadosztály és dandár története*. Budapest, 1928

Kozma Miklós: *Az összeomlás*. Budapest, 1933

Kratochvil Károly: *A Székely Hadosztály 1918–1919. évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért*. Székely Hadosztály Egyesület, Budapest, é. n. Újrakiadás: s. a. r. és a jegyz. Turbucz Péter. Attraktor, Máriabesnyő, 2017

Kunfi Zsigmond: *Válogatott írásai*. Szerk. Szabó Ágnes–Mucsi Ferenc. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984

Landler Jenő: *A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása. Új Március, 1926/3–4*.

Lengyel Gyula: *Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965

Lukács György: *Forradalomban. Cikkek, tanulmányok, 1918/19*. Vál., szerk., jegyz. és kronológia Mesterházi Miklós, előszó: Lendvai L. Ferenc. Magvető, Budapest, 1987

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (MMTVD), 5. Összeállította: Gábor Sándorné, Fehér András, Horváth Zoltánné, Milei György. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1956

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (MMTVD) 6/A–B. Összeállította: Gábor Sándorné–Hajdu Tibor–Szabó Gizella. Kossuth, Budapest, 1959

A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Szerk.: Petrák Katalin–Milei György. Gondolat Kiadó, Budapest, 1959

A Magyar Vörös Hadsereg. Dokumentumkötet. Vál. Hetés Tibor, bev.: Liptai Ervin. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959

Mártírjaink, I–II. Szerk.: Olyszói Gabányi János. Budapest, é. n.

Mindenki újakra készül. IV. A Tanácsköztársaság publicisztikája és irodalmi élete. Szerk., jegyz.: József Farkas–Illés László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967

Münnich Ferenc: *A proletár osztályhadsereg*. A Németországi Egyesült Kommunista Párt Magyar Csoportjának Kiadása, Berlin, 1921

Nagy Vince: *Októbertől októberig. Emlékiratok*. New York, 1962

Az 1910. évi népszámlálás – a népesség foglalkozása. Statisztikai Hivatal, Budapest, Új sorozat, 48.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1919. The Paris Peace Conference. Ed. Joseph V. Fuller. Washington, 1942

Révai József: *Ifjúkori írások*. S. a. r. Majláth Augusztá–Agárdi Péter. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981

Sinkó Ervin: *Optimisták*. Magvető Kiadó, Budapest, 1965

Sinkó Ervin: *Szemben a bíróval*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983

Sinkó Ervin: *Az út. Naplók*. S. a. r. József Farkas–Illés László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

Szabó Ervin: *Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, 1958

Szabó László: *A bolsevizmus Magyarországon*. Budapest, 1919

Szántó Béla: *Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. Párttörténeti Közlemények, 1959/1*.

Szász Zoltán: *III. emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó utcai fogházból*. A szerző kiadása, Budapest, 1929

A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Az Athenaeum R. T. Könyvnyomdája, Budapest, 1919

Varga Jenő: *A földkérdés a magyar proletárforradalomban*. A Németországi Egyesült Kommunista Párt Magyar Csoportjának Kiadása, Berlin, 1921

Varga Jenő: *A munkásigazgatásról, a munkástanács, a szakszervezetek feladatairól*. Közoktatásügyi Népbiztosság, Budapest, 1919.

Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. A Váci Királyi Országos Fegyintézet Könyvnyomdája. Budapest, 1922; Reprint: Szeged–Budapest, 1993.

A Vasárnapi Kör. Dokumentumok. Szerk.: Karády Éva–Vezér Erzsébet. Gondolat, Budapest, 1980.

Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Saját kiadás, Budapest, 1929.

Feldolgozások

Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2014.

Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország*. Mundus Kiadó, Budapest, 2005.

Balogh, Eva S.: *A Böhm–Cunninghame-tárgyalások 1919 júliusában*. *Történelmi Szemle*, 1979/1.

Bene Lajos: *Budapest székesfőváros kereskedői*. Budapest, 1930 (Statisztikai Közlemények, 50.).

Bihari Mihály: *Egy gyorsíró feljegyzései*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Bödök Gergely: *Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban*. *Múltunk*, 2014/4. 151–181.

Bödök Gergely: *Kik voltak a Lenin-fiúk? Múltunk*, 2016/1. 122–159.

Cseh Géza: *Vörös- és fehérterror Szolnokon*. *Rubicon*, 2011/2.

Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”*. *A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

Csunderlik Péter: *Lukács György és a Szabadgondolat bolsevizmus-vitája*. In: *A forradalom végtelensége*. Szerk.: Böcskei Balázs. L'Harmattan, Budapest, 2016, 65–81.

Dezsényi Miklós: *Komárom, Esztergom a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában*. In: *A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban. A felső Duna-szakasz hadműveleteinek leírásával*. Szerk. Zolnay László. Esztergomi Emlékbizottság, Budapest, 1960, 74–100.

Fejtő Ferenc: *A kommün százharminchárom napja*. In: *Uő: Magyarország, zsidóság*. História–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.

Fejtő Ferenc: *A Vasárnapi Kör gondolkodói*. In: *Uő: Magyarország, zsidóság*. História–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.

Gábor Sándorné: *Ausztria és a magyarországi Tanácsköztársaság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

Gadanečz Béla: *A vasutas munkásmozgalom története: a kezdetektől 1945-ig*. Budapest, 1985.

Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*. In: *Magyarország története*, 8. Főszerk. Ránki György, szerk. Hajdu Tibor, Tilkovszky Loránt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 191–346.

Hajdu Tibor: *A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben*. *Múltunk*, 1994/1–2.

Hajdu Tibor: *Tanácsok Magyarországon, 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958.

Hartmann, Hans: *Die verlorene Räterepublik. Am Beispiel der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs*, Wien, Europa Verlag, 1971.

Hetés Tibor: *Internacionalista egységek a Vörös Hadseregben*. In: *A Magyarországi Tanácsköztársaság 50. évfordulója*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 347–356.

Hetés Tibor: *A munkás osztályszervezetek szerepe a Vörös Hadsereg létrehozásában*. In: *A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója*, 329–336.

Husztai Ernő: *Bankrendszer és pénzforgalom a Magyar Tanácsköztársaságban*. In: *A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1959, 175–206.

Kende János: *Kun Béla és a szakszervezetek*. Népszava Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Kende János: A szakszervezetek szerepe a Tanácsköztársaság államában. *Párttörténeti Közlemények*, 1974/4.

Kende János: Szakszervezeti vita a Tanácsköztársaságban. In: *A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban*. Táncsics Kiadó, Budapest, 1970, 28–40.

Kerepeszki Róbert: Vörös terror a Tiszántúlon. *Rubicon*, 2011/2.

Konok Péter: Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror–fehérterror. *Múltunk*, 2010/3. 72–91.

Kovács György: A Komárom megyei dolgozók harca a proletárhatalomért 1918–1919. Tatabánya, 1968

Kóvágó László: *Internacionalisták a Tanácsköztársaságért*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969

Kóvágó László: *A Magyarországi Tanácsköztársaság és a nemzeti kérdés*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979

Laczkó Mihály: A „székely hadosztály” „árulásáról”. *Új Honvédségi Szemle*, 1992/8.

Ladányi Andor: A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéséhez. *Századok*, 1965/1–2.

Lengyel András: A „tizédeltető”. Lukács György. *Forrás*, 2017/1. 75–92.

Liptai Ervin: *Vöröskatonák előre! A Magyar Vörös Hadsereg harcai*. 2. bőv. kiad. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1979

A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója. Szerk. Köpeczi Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980

A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról. Szerk. Szotháczki Mihály. Pécs, 1971

A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. Írta: Nagy Tibor–Katonai Éva–Kupa Mihály–Husztai Ernő. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959

A magyarországi forradalmak krónikája 1918–1919. Szerk.: Hetés Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969

Makó Imre: „Letörtük a burzsoáziát”. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve*, 2005. Hódmezővásárhely, 2006, 61–80.

Mesterházi Miklós: Szörnyalaktani vizsgálódások (Lukács György, 1919. május 1.). *Élet és Irodalom*, 2016. április 15.

Molnár Ferenc, Nagybacsoni: A székely hadosztály kálváriája. *Erdély Ma*, 2011/december

Müller Tamás, B.: *Vörösteror az Országházban*. 1919. Nemzet Főtere Könyvek, Budapest, 2016

Nagy Zsuzsa, L.: *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon*. 1919. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961

Nagy Zsuzsa, L.: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965

Német András, K.: *Ellenforradalom és vörösteror*. Tamási, 1919. Tamási, 2009

Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig*. Ágoston Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011

Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983

Ormos Mária: *A Tanácsköztársaság és az antant-intervenció*. In: *A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója*, 119–129.

Ötven év. A nagy október és a magyarországi forradalmak. Akadémiai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967

Pál József: Nagykanizsa a Tanácsköztársaság időszakában. In: *Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből*. Szerk. Balázs Béla–Kovács Ferenc. Zalaegerszeg, 1971, 231–280.

Péteri György: *A Magyar Tanácsköztársaság iparirányítási rendszere*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979

Petrák Katalin: *Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája*. 1919. Táncsics Kiadó, Budapest, 1969

Petrák Katalin: *Szabados Sándor*. Tatabánya, 1989

Pók Attila: A tanácsköztársaság helye a magyar történelemben. In: *Új: A haladás hite*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 107–118.

Polányi Károly: *Egy gazdaságelmélet küszöbén*. Szerk.: Gyurgyák János–Potó János. Budapest, ELTE, 1986

Pritz Pál: *A relativizálás elfogadhatatlansága*. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2016

Raffay Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*. Budapest, 1987

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1892–1925*. 1. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002

Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest, 1991

Römsics Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982

Römsics Ignác: *Magyarország a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999

Römsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Budapest, 2005

Rottér József: *A Belügyi Népbiztosság politikai nyomozó osztálya*. BM Tan. és Prop. Csoportfőnökség, Budapest, 1979

Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Budapest, 2001

Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961

Siklós András: *A forradalmak kora*. In: *Magyarország története*, 8. Főszerk. Ránki György, szerk. Hajdu Tibor, Tilkovszky Loránt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 25–189.

Siklós András: *Magyarország 1918–1919: események, képek, dokumentumok*. Kossuth Könyvkiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1978

Sipos József: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*. Gondolat, 2009

Szabó Ferenc: *A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban*. In: *A Tanácsköztársaság Békés megyében*. Szerk.: Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1969

Szemere Vera: *Az agrárkérdés 1918–1919-ben*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963

Szűcs László: *Böhm Vilmos politikai pályája*. In: *Böhm Vilmos: Válogatott politikai levelei*, 5–62.

A Tanácsköztársaság Békés megyében. Szerk.: Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1969

A Tanácsköztársaság Fejér megyében. Szerk.: Bodnár László–Boér Ferenc. Székesfehérvár, 1969

A Tanácsköztársaság Hajdú megyében. Szerk.: Szöllösi Gyula. Debrecen, 1969

A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban. A felső Duna-szakasz hadműveleteinek leírásával. Szerk. Zolnay László. Esztergomi Emlékbizottság, Budapest, 1960

A Tanácsköztársaság Vas megyében. Szerk. Rác János et al. Szombathely, 1979

Tanulmányok a Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. Zalaegerszeg, 1971

Tokody Gyula: *A Tanácsköztársaság és Németország*. In: *A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója*, 108–118.

Varga Lajos: *Garami Ernő. Politikai életrajz*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996

Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010

Varga Lajos: *Takács József, a szociáldemokrata agrárpolitikus*. In: *Magyar agrárpolitikusok a XIX. és a XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 139–176.

Varsányi Erika: *Bódy Tivadar*. In: *Budapest polgármesterei 1873–1950*. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008

Varsányi Erika: *Weltner Jakab életútja*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988

Vietor, Martin: *A Szlovák Tanácsköztársaság jelentősége*. In: *A Tanácsköztársaság és szomszédaink. Tanulmányok*. Vál., szerk., előszó: Kővágó László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979, 195–245.

Vörös Boldizsár: *„A múltat végképp eltörölni? Történelmi személyiségek a szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2004

Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátországa. 1919 vidéken. Szerk.: Nagy Szabolcs. Veszprém, 2013

Újságok, folyóiratok, 1918–1919

Arbeiter Zeitung

Budapest számokban

Az Ember

Építőmunkás

Az Est

Famunkások Szaklapja

Internacionále

Győri Hírlap

Halasi Munkás

A közalkalmazott

Községi Munkás

Könyvkötők Lapja
Ma
Magyar Vasutas
Nemzeti Ujság
Népszava
Pesti Futár
Pesti Napló
Proletár (Csepel)
Szabadgondolat
Szakszervezeti Értésítő
A Szovjet (Rákócscsaba)
Tanácsköztársaság
Testvériség (Győr)
Typographia
Újpesti Munkás
Vas- és Fémmunkások Lapja
Világ-Fáklya
Világ szabadság
Vörös Ujság

Névmutató*

Áchim L. András 337
Ádám Magda 38
Adler, Friedrich 388, 393
Agárdi Péter 90
Ágoston Péter 48, 67, 68, 71, 74-76,
88, 93, 94, 99, 106, 110, 119, 124,
139, 145, 185, 200, 201, 216, 228,
232, 242, 253, 261, 268, 270, 296,
316, 336, 344, 349, 360, 372, 381,
387, 396, 405, 411, 432, 441, 444,
445, 468, 473-475, 478-480,
488-491
Allizé, Henri 473, 474, 476, 481, 482
Alpári Gyula 69, 374, 432, 478, 479
Andrássy Gyula, ifj. 19, 31, 206, 213
Andrássy Gyuláné, Zichy Eleonóra
88
Apáthy István 219
Apor Péter 13
Arany János 72
Arday Lajos 199
Bajáki Ferenc 70, 71, 75, 93, 123, 189,
250, 266, 267, 298, 379, 382-384,
432, 433, 445
Bajor Gizi 171
Balabanova, Anzselika Iszakovna
366

Balfour, Arthur James 207, 470, 471,
473, 481-483
Balogh Jenő 238
Baloghy Ernő 57
Bangha Béla páter 72
Bánóczy Dénes 88
Bárany Erzsébet 98
Barta László 440
Bartha Albert 165, 240
Batthyány Tivadar 276
Bauer, Otto 85, 254, 277, 394, 474-
477, 479
Beck Lajos 127
Bécsi István 379
Békési hadosztályparancsnok 243
Bene Lajos 195
Beneš, Edvard 472, 482
Beregi Oszkár 171
Berényi Pál 434
Berinkey Dénes 37, 38, 41, 87, 115
Bernát Armin 31
Berthelot, Henri Mathias 219
Bertrand Antal 372
Bethlen István 16, 275, 480
Bettelheim (Bólyai) Ernő 388, 393,
394
Biermann István 34, 51, 235, 246,
286, 370, 449, 450, 493

* A dőlt szedés a szakirodalmi hivatkozásokra utal.

Bihari Mihály 94, 95, 98
 Bíró Dezső 6, 16, 29, 41, 98, 103, 112,
 113, 235, 261, 459
 Bliss, Tasker Howard 472
 Boánár László 88
 Bodó Richárd 432
 Bodon János 118
 Bódy Tivadar 159, 160
 Boér Ferenc 88
 Bogár Ignác 28, 32–36, 261, 389
 Bokányi Dezső 34, 36, 58, 64, 66, 70,
 71, 87, 88, 93, 98, 106, 110, 118,
 119, 129, 138, 140, 147, 152, 163,
 164, 175–177, 179, 198, 210, 227,
 265, 271, 285, 297, 298, 355, 374,
 375, 379–382, 389, 391, 408, 413,
 431, 432, 455, 487, 492
 Bolgár Elek 58, 199, 202, 254, 255,
 276, 375, 432
 Borghese, Livio 200, 201, 203, 252,
 473, 474, 478, 480
 Boros László 31
 Boross F. László 21, 22
 Borsányi György 29, 91, 268, 393, 459,
 492
 Böcskei Balázs 22
 Bődök Gergely 115, 239
 Böhm Vilmos 17, 18, 28–32, 36–42,
 44–46, 48, 49, 53, 55, 56, 58,
 63–67, 70, 87, 88, 94, 98, 101, 103,
 104, 112, 115, 123–126, 129, 132,
 140, 145, 148–150, 152, 153, 155,
 158, 159, 163, 165, 169, 175–177,
 179–183, 186, 188, 192, 193, 198,
 200, 209, 210–213, 217, 218, 224,
 225, 227, 230, 232, 233, 237, 243,
 245–249, 251, 255, 258, 262–264,
 267–269, 276, 278, 280, 286, 296,
 298–300, 323, 332, 333, 379,

382–385, 388, 391, 392, 424, 425,
 428, 429, 432, 437, 440, 441, 443,
 460–463, 466–468, 473, 475–482,
 485, 491
 Bölöni György 459
 Böszörményi István 421
 Brandstein (Mónus) Illés 261, 317,
 381, 421, 422, 429
 Brandstein (Mónus) Illésné 69, 96–
 97
 Brătianu, Ion I. C. 470, 471
 Braun Mór 150
 Breit József 220–222, 233
 Bresztovszky Ernő 61, 62
 Bródy Béla 458
 Bródy Ernő 100, 101, 458, 459
 Brown, Philip M. 200, 241, 252–256,
 486
 Brunner József 157, 389
 Brunner Sándor 378, 379
 Buchinger Manó 16, 33, 36, 40, 42,
 45, 47, 50, 192–194, 248, 253, 456,
 479
 Buharin, Nyikolaj 360
 Buza Barna 18
 Büchler József 40, 69, 96, 88, 192,
 355, 431
 Chlepkó Ede 460
 Cibula képviselőjelölt 224
 Clemenceau, Georges Benjamin
 205, 344, 351, 418, 423, 441, 469–
 471, 473, 481, 482
 Cnobloch, Hans 381
 Coolidge, Archibald Cary 254, 256
 Cunninghame, Thomas 474, 476,
 478–481
 Czabán Samu 429
 Czóbel Ernő 160, 394, 473

Csákányovszky Károly 417
 Csapó Sámuel 350, 356
 Csécsy Imre 29
 Cseh Géza 278
 Cserny József 114, 118, 239, 242,
 244, 280
 Cservenka Miklós 40, 255
 Csicserin, Georgij Vasziljevics 134,
 171, 199, 256, 257, 349, 469, 484,
 485
 Csizmadia Sándor 66, 67, 69, 70,
 137, 149, 140, 336–338, 403
 Csorba Mária 389
 Csunderlik Péter 22, 463
 Csupó Imre 435
 Dániel Mihály 302
 Danneberg, Robert 394
 Darvasi Ferenc 279
 Déry Frigyes 276
 Dezsényi Miklós 273
 Dienes László 68
 Dienes Pál 160, 161, 296
 Dietz Károly 54, 113
 Dincser István 379
 Diner Dénes József 202
 Dobor István 428, 434
 Domonkos Rudolf 406
 Domschitz Ferenc 401, 402
 Dormándy Géza 281, 282, 438
 Dovcsák Antal 66, 70, 71, 75, 86,
 88, 93, 99, 119, 123, 124, 130,
 133, 248, 249, 251, 261, 265,
 319, 332, 432, 433, 445, 448,
 489–491
 Drahovszky Antal 150, 151
 Dumitrescu román tábornok 223

Engels, Friedrich 82
 Erdélyi Mór 46, 66, 98, 126, 127,
 140, 163, 250, 266, 286, 287, 289,
 298, 388, 406, 412, 413, 432, 449,
 450
 Erdősi Dezső 459
 Esztergályos János 235
 Eszterházy Mór 240
 Fáber Oszkár 107, 435, 454, 483
 Farkas István 40, 69, 96, 188, 192,
 369, 377, 379, 381, 401
 Fedák Sári 171
 Fehér Ferenc 350
 Fehér Imre 435, 437
 Fejtő István 160
 Fejtő Ferenc 24
 Fényes László 165, 240
 Fenyő Andor 160, 202, 276
 Fenyő Miksa 18
 Ferenczi János 406
 Fiedler Rezső 63, 70, 98, 104, 152,
 176, 177, 182, 250, 254, 306, 307,
 318
 Filippovics Katalin 97
 Foch, Ferdinand 471, 472, 481, 482
 Fonyó Sári 73, 320
 Forst, L. 387
 Földes István 115
 Franchet d'Espèrey, Louis 258
 Francia Kiss Mihály 243
 Franyó Zoltán 281
 Freeman, F. korvettkapitány 252,
 282, 322
 Friedrich István 165
 Gábor Andor 101, 458
 Gábor Károly 426
 Gábor Mózes 171, 178, 179, 242

Gábor Sándorné 202, 226, 275, 360, 393, 394, 474, 476, 478
 Gadanecz Béla 330
 Gál Jenő 242
 Galagan, Mikola 202
 Garai Sándor 31
 Garami Ernő 9, 17, 18, 29-30, 36, 40, 41, 43, 45-50, 53-58, 61, 62, 65, 76, 82, 122, 193, 240, 253, 255, 288, 351, 352, 419, 442, 474, 480, 490, 491
 Garbai Sándor 36, 37, 49, 51-53, 55, 57, 58, 65, 68, 71, 73, 77, 87, 91-95, 98, 101, 104, 106, 111, 112, 121, 124, 138, 139, 147, 150, 152, 153, 155, 163, 166, 171, 172, 192, 193, 198, 199, 209, 210, 212, 227, 231, 235, 251, 254, 257, 258, 266, 271, 293, 322, 330, 359, 379, 382, 383, 385, 387, 396, 398, 400, 411, 432, 433, 438, 444, 448, 454, 456, 460, 461, 467, 476, 490, 491
 Gergely Jenő 197
 Göndör Ferenc 101, 103, 104, 105, 225, 246, 459
 Gratz Gusztáv 255
 Gregory, T. 479
 Grigorjev, Hrihorijov 329
 Gróf János 406
 Gungl (Gungel) Ferenc 147-148, 150, 152
 Guth Antal 64, 69, 407, 432, 445, 483
 Gyenyikin, Anton Ivanovics 204, 214, 329, 469
 Gyura János 402
 Gyurgyák János 22
 Habár Mihály 459
 Hajdu Gyula 373, 374, 418-420, 421, 432
 Hajdu Pál 31
 Hajdu Tibor 14, 19, 38, 41, 44, 56, 57, 71, 72, 88, 106, 186, 195, 196, 198, 199, 220, 239, 268, 323, 329, 357, 381, 392, 439, 460, 467, 492
 Hajós Edit, dr. 31
 Hajós Jenő 276
 Halstead, A. 478
 Hamburger Jenő 40, 65-67, 70, 98, 106, 134, 135, 138-143, 164, 336, 337, 339, 342, 369, 372, 397-399, 401, 406, 407, 411, 432, 434, 445, 448, 450, 468
 Hamburger Sándor 381
 Harkányi Frigyes 235
 Hartmann, Hans 393
 Hatvany Lajos 100
 Haubrich József 49, 51, 65, 70, 87, 88, 99, 129, 171, 182, 183, 218, 226, 234, 264, 266, 267, 268, 270, 271, 282, 283, 305, 318, 335, 349, 362, 380, 383, 437-440, 448, 449, 453, 460, 461, 473, 474, 480, 488, 490
 Havas Sándor 408
 Hazai Samu 238
 Heinrich Ferenc 18
 Héjjas Iván 343
 Heltai Jenő 458, 459
 Herczeg Ferenc 240, 251
 Hetés Tibor 166, 171, 201
 Hevesi Gyula 63, 66, 70, 90, 106, 124, 126, 129, 131, 132, 134, 153, 154, 176, 181, 182, 226, 331, 402
 Hevessy – I. Hevesi Gyula név alatt.

Hírossik János 69, 96, 157, 188, 261, 269, 297-299, 304, 350, 389
 Hock János 43
 Hollán Sándor, ifj. 241
 Hoover, Herbert Clark 481
 Horovitz Gábor 290, 380, 386, 460
 Horovitz Jenő 432
 Horstein Nándor 390
 Horti Emil 96, 319, 369, 371, 378, 390
 Horváth Győző 281
 Horváth János 373
 Horváth Miklós 401, 403, 404
 Hőnig Vilmos 437
 Huszti Ernő 127
 Ignác Károly 194
 Illés Artúr 51, 63, 66, 105, 264
 Illés Béla 107
 Illés László 457
 Imre Magda 69, 95, 134
 Iványi Sándor 245, 403, 404, 410, 434
 Jancsik Ferenc 34, 51, 68, 113, 114, 118, 189, 241, 332, 379, 453
 Jancsó Károly 69, 104, 181
 Janoušek, Antonín 347, 350, 359
 Janukovics Lajos 400
 Jászai Samu 41, 52, 189-291, 299, 308, 317, 323, 388, 395, 451, 487
 Jászi Oszkár 22, 77, 78, 242, 257, 456
 Jócsák Kálmán 339-341, 406
 József Farkas 457
 Juhász Nagy Sándor 18, 31, 43, 56
 Julier Ferenc 352, 466, 467, 486
 Kabók Lajos 124
 Kacsóf János 233
 Kagan Henrik 460
 Kajári Samu 428
 Kalmár Henrik 40, 68, 71, 432, 445, 475
 Kalmár Simon 314
 Karády Éva 24
 Károlyi Gyula 281
 Károlyi Mihály 10, 19, 31, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 55, 56, 57, 60, 62, 65, 77, 88, 91, 203, 261, 456
 Kassák Lajos 24, 73, 74
 Katz Lipót 389, 395, 396
 Kautsky, Benedikt 394
 Kautsky, Karl (Kautsky Károly) 82, 83
 Kecskés Pál 96
 Kele József, dr. 278
 Kelen József 69, 70, 126, 130-132
 Kellner Sándor 269, 378, 379, 405, 417, 419-421, 427, 483
 Kemény Árpád 75
 Kende János 289, 290, 296, 304
 Kerecseny János 275
 Kerepeszki Róbert 245
 Kéri Pál 104
 Kertész Mihály 96
 Király Albert 292, 293, 300, 320, 389
 Kiss Béla, dr. 244
 Klárik Ferenc 40
 Knittelhoffer Ferenc 189, 379
 Kóbor Tamás 463, 464, 465
 Kohn Kerekes Árpád 242
 Kondor Bernát 69-70, 153, 163, 227
 Konok Péter 244, 245
 Konrád Miklós 154
 Koréh Endre 222
 Kormás Károly 113
 Korvin Ottó 30, 34, 36, 70, 73, 113-115, 241, 438-440, 453, 454, 457, 460
 Kovács Alajos 154

Kovács György 2730
 Kovács József 390
 Kovács Miksa 431
 Kovács Sándor 402–404, 408–409, 434
 Környey Béla 171
 Körösi József 231
 Kővágó László 171, 347
 Köves János 269
 Kramář, Karel 472
 Kratochvíl Károly 39, 222, 223, 233
 Kulcsár István 319, 373, 383, 432, 444
 Kun Andor 395, 459
 Kun Béla 21, 27, 29–37, 48, 49, 51, 56, 63, 67–71, 74–76, 87, 89–91, 93, 94, 96–104, 109–112, 114, 115, 129–131, 135, 138, 139, 142, 147, 148, 153, 155, 162–164, 171, 175, 176, 178–183, 189, 192–194, 198–201, 203, 205–207, 209, 210, 213–216, 218, 224, 226, 229, 230, 235, 242, 246–248, 251–263, 265, 266, 268, 270, 271, 275, 277, 280, 286, 288, 289, 296, 297, 303–305, 308–310, 312, 319, 322, 323, 330–332, 335, 339–342, 345, 349, 350, 355, 356, 360–367, 369, 373, 375–378, 380–384, 386, 388–394, 407, 413–415, 417, 420, 422, 423, 425, 426, 432, 436, 437, 440–442, 445, 446, 448, 452, 457, 459–462, 464, 465, 469–473, 475, 476, 479, 480, 482–488, 492, 493, 494
 Kunfi Zsigmond 16, 18, 30, 31, 37, 40, 42–45, 47, 49, 51, 52, 55–57, 65, 70–72, 78, 79, 91, 93, 94, 97, 102–108, 112, 137–139, 180, 196, 199, 200, 210, 217, 226–229, 235, 236, 240, 249–251, 253, 263, 264, 266, 271, 298, 306, 318, 319, 322, 355, 365–372, 374–377, 380, 383, 384, 396, 413, 418–421, 423, 426, 427, 432, 440, 453, 460, 473–475
Laczkó Mihály 222
 Ládai István 30, 31, 64, 67, 106, 119
 Ladányi Andor 106
 Ladányi Ármán 160
 Lajtos Géza 439
 Lánchy Leó 113
 Landler Jenő 29, 30, 32, 36, 41, 46, 47, 49, 51, 65, 70, 87, 97, 98, 101, 102, 104, 112–115, 121, 124, 162, 163, 166, 176, 180, 181, 189, 192–194, 218, 224, 226, 233, 249–251, 261–263, 266, 267, 271, 296, 299, 332, 333, 352, 355, 380–384, 392, 418, 426, 427, 432, 441, 445, 446, 460–462, 466, 467, 477, 483, 484, 486–488
 Lansing, Robert 472
 László Jenő 30, 31, 70, 113, 118, 139, 248, 249
 Latinka Sándor 341, 342, 389
 Lékai János 31, 269
 Lemberkovics Jenő 438, 439
Lengyel András 279
 Lengyel Gyula 69, 101, 126, 131, 159, 250, 266, 285, 287, 396, 397, 407, 411, 412, 432, 445, 447–450, 489
 Lengyel József 28, 31, 73, 98, 107, 227, 457
 Lenin, Vlagyimir Iljics 10, 35, 75, 319, 354, 358, 368, 456, 469, 484, 485, 493
 Lerner Dezső 40

Lévai Oszkár 193
 Linder Béla 54, 165
 Liptai Ervin 166, 185, 220, 329, 467
 Litván György 19
 Lloyd George, David 199, 204, 471
 Lobit, Paul de 38, 202, 203, 258
 Lovász Márton 16, 60, 240, 282
 Lukács [Vértes] 74
 Lukács György 22, 23, 35, 64, 70, 104–106, 110, 124, 176, 225, 230, 232, 279, 297, 298, 365, 371, 374, 407, 432, 445, 455, 468
Mácsa János 225
 Magyar Elek 459
 Magyar Lajos 101, 105, 458
 Mahno, Nesztor Ivanovics 215
 Majláth Augusztina 90
Makó Imre 244
 Malasits Géza 41, 373, 374
 Malomhegyi Dezső 403
 Maniu, Iuliu 223
 Manuilskij, Dmitrij 360
 Mărdărescu, George 259
 Márkus Emília 171
 Marx, Karl 187, 361, 374, 464
 Masaryk, Tomáš Garrigue 211, 218
 Mausz Rezső 32, 432
 Mayer Lajos 274, 275
 Medgyasszay Vilma 171
 Méhely Kálmán 240
Mesterházi Miklós 279
 Mezőfi Vilmos 337
 Miákits Ferenc 40, 158, 192, 235, 262, 267, 318, 320, 323, 381, 382
 Migray József 18, 316
 Miklós Andor 100
 Milei György 100
 Mokny, S. 359

Molnár György 428
 Mónus Illés I. Brandstein (Mónus) Illés.
 Moór Pál 54, 56, 63
 Morgari, Oddino 359
 Mosolygó Antal 31
Müller Tamás, B. 114, 115
 Münnich Ferenc 34, 168, 221, 350
Nagy Béla 408
 Nagy Ferenc 364
 Nagy Gergely 429
 Nagy István 97, 196, 274, 389
 Nagy Szabolcs 280
 Nagy Vince 18, 233, 253
 Nagy Zsuzsa, L. 38; 199–201, 280
Nagybaczoni Molnár Ferenc 222
 Nánási György 63, 241
 Nánási László 112
 Návay Iván 244
 Návay Lajos 244
 Navratil Ákos 67
Németh András, K. 280
 Németh Vilmos 150
 Neumann János 96
 Neumann József 403, 406, 409
 Nikolényi Dezső 241
 Noske, Gustav 198
 Novák János 120
Nyisztor György 63, 66, 67, 70, 71, 87, 106, 108, 134, 141–143, 330, 337, 363, 364, 380, 403, 404, 406, 427, 432, 445–447
Opre János 417, 418
 Orlando, Vittorio Emanuele 201
 Ormos Mária 38, 68, 74, 199, 201, 203, 207, 253, 473, 474, 478

Osborn hadnagy 253
 Osvát Ernő 459
Pajor Rudolf 69, 96
Pál József 51
Páll György 54, 113
Pallavicini György 276
Pap Béla 233
Pašić, Nikola 472
Pásztor Mihály 145
Pattermann Dezső 372
Paulay Erzsébet 171
Payer – I. Peyer Károly
Peidl Gyula 13, 17, 18, 29, 33, 40, 47,
 50, 55, 88, 192, 193, 301
Pellé, Maurice 441
Perényi Zsigmond, báró 86, 241, 438
Péteri György 122, 124
Petljura, Szemjon 215
Petrák Katalin 72, 100, 147, 148, 157
Peyer Károly 262, 267, 322, 323, 372,
 409, 417, 479, 485, 488, 489
Pichon, Stephen 473, 481
Pietsch, Walter 154
Pintér János 118
Pogány házaspár 484
Pogány Imre ügyvéd 274
Pogány József 27, 30, 32, 34, 36, 44,
 49, 53, 65, 66, 68, 70, 72, 97, 103,
 104, 110, 121, 124, 164, 166, 169,
 171, 173, 174, 176–179, 181–183,
 187, 188, 199, 211, 215–217, 225,
 227, 230, 232, 249, 255, 262, 264,
 266–268, 274, 332, 335, 370, 380,
 381, 415–417, 420, 432, 441, 444,
 446, 460, 462, 467, 468, 487, 488
Pók Attila 14
Pók Ödön 458, 459
Polányi Károly 22

Pór Ernő 157, 192, 193, 350, 379–382,
 390, 412, 440, 452, 453
Pósz Jenő 189, 261, 432, 444
Pótó János 22
Presan, Constantin 208
Preusz Mór 32, 33, 41, 68, 160–163,
 189, 193, 301, 320, 323
Pritz Pál 14
Propper Sándor 41, 47, 72, 158, 340,
 320
Purjesz Lajos 100
Rabinovits (Rabinovics) József 34,
 36, 51, 69, 96, 197, 198, 261, 369,
 374
Radó Ernő 404
Rády Sándor 40
Rácz László I. Katz Lipót név alatt
Rákos Ferenc 118, 119, 370
Rákosi Jenő 239, 240
Rákosi Mátyás 34, 64, 65, 70, 125,
 126, 176, 332, 369, 370, 374, 432,
 460
Rákossy – I. Rákosi Mátyás név
alatt
Rakovszkij, Krisztián Georgijevics
 202, 256, 484, 485
Reichel János 71, 340, 363, 395, 396
Reichel József 189
Renner, Karl 85, 215, 474, 477
Révai József 89–91, 104, 293, 294,
 299, 310–312
Révész Mihály 27, 36, 95, 98, 99, 193,
 254, 264, 458, 459
Róbert Oszkár 459
Romanelli, Guido 457, 461
Romsics Ignác 38, 72, 197, 199, 208,
 244, 434, 436
Rónai Sándor 192, 194

Rónai Zoltán 53, 55, 58, 67, 106, 110,
 113, 115, 119, 121, 125, 130, 135,
 139, 148, 153, 154, 180, 227, 242,
 249, 266, 271, 285, 296, 298, 299,
 335, 355, 372, 377, 390, 405–407,
 430, 432, 440, 445, 446, 453–455,
 468, 483, 490, 491–493
Roth Ottó 53, 58, 202, 203
Róth Sándor 63
Rothenstein Mór 459
Rothziegel Leó 172
Rotter József 115
Róza József 189
Rózahegyi Kálmán 171
Rudas László 69, 112, 123, 181, 314,
 358, 369, 374, 376, 380–383, 392,
 406, 421, 489
Rudas Zoltán 21, 22
Rudnyánszky Endre 469, 484, 485
Sághi Pál, dr. 31
Sallai Imre 31, 70, 241
Salzinger Ferenc 409
Saly Ede 150
Sarlós Béla 118
Sárai Szabó Tibor 279
Sávolt János 118
Scheidemann, Philip Heinrich 198,
 421
Schiff Rezső 160, 378
Schneff József 406
Schober, J. 276
Schöner Dezső 82, 83
Schröder Ferenc 270
Schumpeter, J. A. 276
Schwartz Richárd 269
Sebők József 32
Seidler Ernő 63, 68, 73, 112–114, 217
Sidó Zoltán 145

Siklós András 38, 208
Sinkó Ervin 73, 74, 239, 244, 251, 454
Sisa Miklós 21, 22
Smuts, Jan Christiaan 199, 201,
 205–214, 220, 229, 256, 415
Sneff József 50, 390
Somló Dezső 150, 152, 154, 157, 483
Somogyi Béla 61, 62, 389, 390
Somogyi Szilveszter 224
Spády Adél 97
Stefán Ágoston 64, 68, 432, 442, 445
Steiner, Herbert 275
Stenczel János 241
Stocker Antal 87
Strengár Demján 431
Strohmayer István 372–373
Stromfeld Aurél 39, 66, 165, 168,
 223, 237, 264, 353, 392, 424, 442,
 443, 461, 466
Sugár Sándor 429
Surek János 270
Sütő József 381
Szabados Sándor 69, 70, 72, 95, 103,
 104, 106, 109, 152, 227, 432, 442,
 445
Szabó Ervin 310
Szabó Éva 246
Szabó Ferenc 88, 170
Szabó Imre 189, 321, 323, 490
Szabó István 409
Szabó István, nagyatádi 18
Szabó József 274
Szabó Orest 68
Szabó Sándor 448
Szakasits Antal 69, 96
Szakasits Árpád 189, 261, 301
Szamuely György 115
Szamuely László 335, 454

Szamuely Tibor 63, 70, 74, 111, 152–157, 162, 166, 171, 172, 174, 176, 178, 181, 182, 194, 227, 230–233, 237, 242, 243, 245–247, 249, 255, 262, 266, 274, 278–280, 313, 319, 331–334, 369, 370, 374, 376, 392, 408, 409, 412, 413, 415–417, 420, 421, 423, 424, 427, 436, 440, 448, 452, 453, 455, 460, 461, 469, 473, 488, 489

Szamuelyi – I. Szamuely Tibor

Szántó Béla 28, 29, 34, 49, 63, 66, 70, 87, 98, 105, 129, 139, 166, 173, 174, 181–183, 193, 194, 200, 217, 226, 247, 263, 264, 266–268, 274, 280, 283, 297, 298, 300, 323, 330–332, 380, 383, 392, 426, 427, 432, 440, 444, 447, 448, 455, 460, 462, 468, 477, 489, 490

Szántó Rezső 239

Szász Zoltán 456, 457

Szaton Rezső 460

Szeder Ferenc 327

Székely Béla 63, 66, 285

Szémere Vera 133

Szende Pál 18, 22, 66

Szentgyörgyi Pál 312

Szentkirályi Béla 113

Szerdahelyi Sándor 444, 448

Szerényi Imre 134

Szijaártó Lajos 269

Szinai Miklós 394

Szladits Károly 67

Szmuk Antal 177

Szöke András I. Csizmadia Sándor

Szöllösi Gyula 88

Szterényi József 31

Szurmay Sándor 31

Szűcs László 69, 95, 246, 263, 478

Takács József 71, 140, 144, 336, 338, 364, 459

Tamássy Károly 341, 342

Tanács László 118

Tardieu, André 38

Targonszkij, A. 360

Tisza István 77

Tittoni, Tommaso 472, 473

Tokody Gyula 217

Tomann, Karl 394

Tombor ezredes 39

Topa János 400

Tóth Béla, Anocska 245

Tóth István 400, 403, 417

Tóth Lajos 400, 404

Tölgy László 458

Török Gábor 378, 381

Török Pál 154

Ugron Gábor, ifj. 43, 253

Ungár Miklós 350

Urbán Lajos 428

Urbán Sándor 340

V. L. I. Varga Lajos

Vágó Béla 63, 65, 70, 73, 87, 97, 101–104, 113, 114, 150, 153, 154, 156, 157, 162, 164, 176–178, 181, 182, 232–234, 262, 266, 271, 280, 380–383, 405, 427, 441, 455, 487, 488

Vaida-Voevod, Alexandru 472

Vámbéry Rusztem 67

Vanczák János 235, 290, 308, 318, 321, 322, 324, 379, 380, 392, 432

Vántus Károly 63, 66, 67, 71, 93, 107, 134, 135, 140, 180, 181, 332, 338, 363, 369, 380, 381, 432

Varga Jenő 65, 66, 70, 98, 123, 124, 126, 129, 130, 139, 142, 143, 152, 153, 155, 175, 180, 248, 249, 250, 285, 286, 315, 386, 395, 396, 407, 411, 432, 444, 446, 447, 450, 455, 461, 475, 489

Varga Lajos 16, 30, 46, 122, 144, 179, 255, 304, 488

Varga László 154

Varjas Sándor 123

Várkonyi István 337

Várkonyi Bálint 241

Várnai Dániel 459

Varsányi Erika 48, 160

Váry Albert 54, 56, 63, 119, 242, 243, 245, 278, 435, 436

Vásárhelyi Kálmán 244

Vass János 18, 56, 57, 240

Vázsonyi Jenő 332

Venetianer Lajos 154

Vezér Erzsébet 24

Vietor, Martin 347

Vincze Sándor 40, 52, 53, 64, 66, 68, 69, 71, 74–76, 96, 160–163, 193, 262

Vinnyicsenkó, Vlagyimir 202

Vix, Fernand 38, 42, 44, 54, 77, 200, 201, 204, 208, 252

Vogel Ferenc 402, 403

Vojtitzky Gyula 401, 402, 403

Vörös Boldizsár 14

Wajdits Béla 196, 274

Wallisch 224

Weishauss Aladár 333

Wekerle Sándor 474

Weltner Jakab 32, 34–36, 41, 47–53, 64, 69, 96, 103–105, 150, 163, 164, 171, 181, 189, 192, 212, 213, 255, 262, 265, 266, 269, 280, 285, 286, 288, 297, 305, 307, 311, 312, 316, 357, 358, 375, 376, 380, 383, 384, 388, 389, 410, 431–433, 438, 458–460, 462, 463, 474, 476, 479, 480, 485, 487, 488, 490, 491

Werner Ernő 380

Werner Jenő 31, 444

Werner Mór 441

White, H. 482

Wiesenberger Vilmos 321

Wilson, Thomas Woodrow 204, 252, 257, 258, 259, 472

Zaka Lajos 32

Zakariás László 390, 410

Zalai Edwin 82

Zay Dezső 333

Zinovjev, Grigorij Jevszejevics 366, 393



X 284189

Jelen munka a szerző *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon 1914. július–1919. március* című monográfiája folytatásának tekinthető. 1919 márciusában a nemzetgyűlési választásokra készülő szociáldemokratákat sokkhatásként érte a Vix-jegyzék átadása és a Károlyi–Berinkey-kormány lemondása. Dönteni kellett a kormányzás átvétele, vagy az anarchia, a teljes káosz következményei mellett. A fővárosban fennállt ugyanis a fegyveres összeütközés lehetősége. A szociáldemokraták nem vállalták egy ilyen zendülés fegyveres elfojtását; és az összeütközések, „a testvérháború” elkerülése, a kölcsönös vádaskodások megszüntetése érdekében az MSZDP vezetése – parázs vita után és többségi határozat alapján – tárgyalásokat kezdeményezett a politikai együttműködésről a kommunistákkal. Az új külpolitikai orientációhoz szükséges orosz-szoviet kapcsolatokkal ugyanis csak a Szoviet-Országból hazatért kommunisták rendelkeztek. A politikai együttműködésnek indult tárgyalás azonban a két párt egyesülésének kimondásával zárult. Ez a döntés a szociáldemokraták nagy tévedése volt, hisz így aktuálisan lemondtak a demokrácia alapelveiről, és elfogadták az egypártrendszerre épülő proletárdiktatúrát. Ilyen körülmények között az MSZDP vezetése a kormányzásnak „undorral” való elfogadása mellett döntött. 1919. március 20–21-én tehát nem volt sem forradalom, sem puccs. A Forradalmi Kormányzótanács támogatottsága a munkásság körében jelentős volt, míg más társadalmi rétegek kezdetben reménykedve figyelték az antanttal való dacos szembefordulást. A tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatásában foganatosított, elképesztő ütemben végrehajtott, drasztikus intézkedések azonban már a román intervenció előtti napokban súlyosbították a kormányzat helyzetét. Április közepétől mind gyakrabban alkalmazták a diktatúra erőszakos, gyakran terrorisztikus módszereit. A törvényhozói és végrehajító hatalmat egyesítő Forradalmi Kormányzótanács határozottan utasította vissza a rabló területi követeléseket tartalmazó Vix-jegyzéket, és követelte a fegyverszüneti megállapodás betartását, valamint a vitás kérdések tárgyalásos rendezését. Az orosz katonai segítség elmaradása, az európai forradalmi mozgalmak visszaesése nem kedvezett a Vörös Hadsereg sikeres tavaszi harcainak, és a tartalékok is kimerültek. A 1919. júniusi kongresszusok heves vitái és a kulisszák mögötti tárgyalások bonyodalmai pedig már előrevetítették a hatalomváltás módozatait és lehetőségeit.

VARGA LAJOS történész, az MTA doktora. Évtizedes kutatómunkája a dualizmus korától az 1945 előtti Magyarország társadalmi, politikai mozgalmainak vizsgálatára irányult. E témakörben több könyve, számos tanulmánya jelent meg. Több feldolgozása a parlamentarizmus, a választójog kérdésével foglalkozik.



ISBN 978-963-338-442-8

3900 Ft